

АРХИВ ВОЈВОДИНЕ
ДРУШТВО ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ МАРКЕТИНГА

БИБЛИОТЕКА
ПОСЕБНА ИЗДАЊА

Главни и одговорни уредник
Др Небојша Кузмановић

Уредник
Ивана Гачић

Рецензенти
Др Вељко Ђурић Мишина
Др Бојан Симић

Илустратор
Никола Вукосављевић, академски вајар

Дизајн корица
Павле Бајазет

Предраг Илић

СТЕПИНАЦ
И
ГЕНОЦИД НАД СРБИМА
У НДХ

III том

Надбискуп Степинац и геноцид
над Србима у НДХ током 1941.

АРХИВ ВОЈВОДИНЕ

Нови Сад – Београд, 2024.

САДРЖАЈ

Скраћенице	IX
(Предговор)	1
1. Степинац, Априлски рат и проглашење НДХ: гажење заклетве и друга огрешења	2
2. Први сусрет Степинца и Павелића и морални пад надбискупа	17
3. Надбискуп Степинац и почетак прогона Срба током априла 1941.	40
4. Надбискуп Степинац и геноцид над Србима током маја 1941.	67
4.1. Убиство бањалучког епископа Платона и римокатолички бискупи	70
4.2. Надбискуп Степинац и протеривање загребачког митрополита Доситеја	86
4.3. Надбискупи Шарић и Степинац и хапшење сарајевског митрополита Петра	95
4.4. Надбискуп Степинац и мајски масакри Срба у Хрватском Благају и Глини	101
5. Степинац тражио од папе да призна НДХ, обмањујући га о стварном стању у њој – писма папи од 16. маја и 14. јуна 1941. и тајни боравак у Ватикану (4–6. јун 1941)	108
6. Степинац и присилно исељавање Срба из НДХ	126
6.1. Степинац прећутао присилно исељавање Срба и Јевреја из северног дела Загреба	126
6.2. Зигфрид Каше о Степинчевој улози у присилном исељавању Срба из НДХ	131
6.3. Степинац известио Ватикан о присилном исељавању Словенаца и Срба	132
6.4. Узалудни апели Степинцу да спречи присилно исељавање Срба из НДХ	136

7. Прво заседање Бискупске конференције Хрватске (25–26. јуна 1941) Пропуштена прилика за колективно реаговање хрватских бискупа на геноцид над Србима и на Холокауст	145
8. Аудијенција хрватског епископата код Павелића – још једна пропуштена прилика за реаговање на геноциде над Србима и Јеврејима	156
9. Апели католика да Степинац осуди геноциде над Србима и Јеврејима	160
10. Степинчево заузимање за Србе – ретко, обазриво и непримерено тежини њиховог страдања – ни помена о истребљењу целог народа	171
11. У Степинчевим проповедима и говорима 1941. није било места за Србе	183
12. Мрачна улога Степинчеве штампе – уместо осуде геноцида, величање усташа и напади на Србе	193
13. Степинац и масовно насилно покатоличавање Срба у НДХ	227
13.1. Прозелитизам у пракси Римске курије	227
13.2. Преплитање римокатоличког и православног прозелитизма у Краљевини Југославији	231
13.3. Држање надбискупа Степинца и хрватских бискупа према насилном превођењу Срба у РКЦ	237
13.4. Окружница Надбискупске канцеларије о верским прелазима од 8. маја 1941.	243
13.5. Степинчева писма папи Пију XII из маја и јуна 1941. о покатоличавању Срба	248
13.6. „Путеви се Цркве и Државе састају” и нове државне и црквене окружнице о покатоличавању Срба у НДХ	252
13.7. Окружнице мостарског бискупа Мишића и надбискупа Степинца о покатоличавању Срба	261
13.8. Учешће католичког клера у насилном покатоличавању Срба према сведочењима преживелих Срба	272
13.9. Изјаве Степинчевих жупника о Србима и њиховом покатоличавању у НДХ	314
13.10. Први неспоразуми између усташког режима и врха РКЦ око покатоличавања Срба	323

13.11. Оснивање Верског одсека за покатоличавање Срба и „реаговање” надбискупа Степинца	345
13.12. Хрватски католички бискупи и борба за душе православних Срба	352
13.13. Друга Бискупска конференција НДХ о насилном покатоличавање Срба	362
13.14. Насилно покатоличавање Срба после Друге бискупске конференције Хрватске	388
13.15. Епилог усташке политике насилног покатоличавања Срба	392
14. Степинчево писмо кардиналу Маљонеу 24. маја 1943 – о Србима ништа ново	396
З а к љ у ч а к: (Одговорност надбискупа Степинца за геноцид над Србима у НДХ и за његово прећуткивање)	411
Библиографија	437
Регистар личних имена	459
Белешка о аутору	483

СКРАЋЕНИЦЕ

- AB – Архив Војводине
ADSS – „Actes et documents du Saint Siege relatifs a la Seconde guerre mondial, I-XI, Vatican, 1967-1975.” (АДСС – „Акти и документи Свете Столице о Другом светском рату”)
AJ – Архив Југославије, Београд
АСПЦ – Архив Српске православне цркве (СПЦ), Београд
АРС – Архив Републике Српске, Бања Лука
BAS – „Blaženi Alojzije Stepinac. Svjedok Evanđelja ljubavi prema dokumentima i svjedočanstvima prije, za vrijeme i nakon Drugoga svjetskog rata” (прir. Juraj Batelja), 1-3, Zagreb 2010.
БиХ – Босна и Херцеговина
БК – Бискупска конференција (Бискупске конференције)
БКЈ – Бискупска конференција Југославије
БКХ – Бискупска конференција Хрватске
вел. сл. – велико слово
ВКБ – Велико крижарско братство
ВКС – Велико крижарско сестринство
влч. – велечасни
ВМРО – Внатрешна македонска револуционерна организација
GBBS – „Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske”, Đakovo
ГС – Генерална скупштина ОУН
ГСПП – „Гласник Српске православне патријаршије”, Београд
ДФЈ – Демократска Федеративна Југославија
ДИПУ – Државни Извјештајни и Промичбени Уред (НДХ)
DNP – „Dokumenti nedavne prošlosti”, Zagreb
DPRZ – „Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera” (прir. J. Horvat i Z. Štambuk), Zagreb 1946.
ДРП – Државно равнатељство (НДХ) за понову
ДС – Демократска странка

ДСВ – Државни секретаријат Ватикана (одн. Свете Столице)
ЕЈ – „Enciklopedija Jugoslavije”, JLZ, Zagreb
ЕНРК – „Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture”, Zagreb
ЖРО – Жупска редарствена област
ЗКРЗ – Земаљска комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача
ИВЗ – Исламска верска заједница, Сарајево
ИНИС – Институт за новију историју, Београд
ИСИ – Институт за савремену историју, Београд
ЈАЗУ – Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb
ЈЛЗ – Jugoslovenski leksikografski zavod, Zagreb
ЈМО – Југословенска муслиманска организација
ЈНС – Југословенска национална странка
ЈРЗ – Југословенска радикална заједница
југослав. – југославенски (југословенски)
КА – Католичка акција
катол. – католички
КБФ – Католички богословни факултет, Загреб
КЈ – Краљевина Југославија
КЛ – *Katolički List*, Zagreb
КПЈ – Комунистичка партија Југославије
КПХ – Комунистичка партија Хрватске
КСХС – Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца
КТ – *Katolički tjednik*, Sarajevo
МВП – Министарство вањских послова НДХ
МЕП – „Мала енциклопедија Просвета”, Београд
МИНОРЕС – Министарство оружаних снага НДХ
МИП – Министарство иностраних послова КЈ, Београд
МЖГ – Музеј жртава геноцида, Београд
МХ – Matica Hrvatska, Zagreb
НАЗ – Надбискупски архив Загреб
НДХ – Независна Држава Хрватска
НОБ – Народноослободилачка борба
НОР – Народноослободилачки рат
НРХ – Народна Република Хрватска
NSSH – „Nadbiskup Stepinac i Srbi u Hrvatskoj u kontekstu Drugoga svjetskog rata i poraća”, zbornik radova, Zagreb, 2016.
НН – „Nova Hrvatska”, Zagreb
НН – „Narodne Novine”, Zagreb
ориг. – оригинал

ОЗН-а – Одељење за заштиту народа ДФЈ
ОУН – Организација Уједињених нација
РЕ – *Politička enciklopedija*, Београд
пресв. – пресветли, пресвијетли
преузв. – преузвишени
преч. – пречасни
ПТБ – Поглавникова тјелесна бојна
ПТС – Поглавников тјелесни сдруг (здруг)
РАВСИГУР – Равнатељство за јавни ред и сигурност НДХ
РКЦ – Римокатоличка црква
ркт. – римокатолички
РПЦ – Руска православна црква
РС – Република Србија
РСУП – Републички секретаријат за унутрашње послове
РТЗ – Радио-телевизија Загреб
РТС – Радио-телевизија Србије
РУР – Равнатељство усташког редарства НДХ
САБХ – Савез антифашистичких бораца Хрватске
САД – Сједињене Америчке Државе
САНУ – Српска академика наука и уметности
SVNZ – „Službeni vjesnik nadbiskupije zagrebačke”, Zagreb
СДБ – Служба државне безбедности СФРЈ
СДК – Сељачко-демократска коалиција
СДС – Самостална демократска странка
СДС – Служба државне сигурности СР Хрватске
СФРЈ – Социјалистичка Федеративна Република Југославија
СХС – (Краљевина) Срба, Хрвата и Словенаца
SKE – „Suvremena katolička enciklopedija”, Split, 1998.
СКЈ – Соко Краљевине Југославије
СКЈ – Савез комуниста Југославије
СКОЈ – Савез комунистичке омладине Југославије
СЛС – Словенска људска странка
SNS – „Sarajevski Novi List”, Sarajevo
СПЦ – Српска православна црква
СРХ – Социјалистичка Република Хрватска
ССП – Старчевићева странка права
СССР – Савез Совјетских Социјалистичких Република
СУБНОР – Савез удружења бораца Народноослободилачког рата
УДБ-а – Управа државне безбедности ФНРЈ
УХРО – Усташа – хрватска револуционарна организација

ФНРЈ – Федеративна Народна Република Југославија
ХДНУ – Хрватски Државни Новински Уред, Загреб
НГ – „Hrvatski Glas”, Zagreb
ХИС – Хрватска Извјештајна Служба, Загреб
НЛ – „Hrvatski List”, Osijek
НН – „Hrvatski Narod”, Zagreb
НО – „Hrvatska Obrana”, Đakovo
ХОП – Хрватски ослободилачки покрет
ХПС – Хрватска пучка странка
НРТ – Hrvatska radio-televizija
НС – „Hrvatska Straža”, Zagreb
ХСС – Хрватска сељачка странка
ССР – „Croatica christiana periodyca”, Zagreb
ЧСП – Чиста странка права
ЉСП – „Časopis za suvremenu istoriju”, Zagreb

Будући да је читав други део ове књиге у функцији њене централне теме, сада се с пуним правом може поставити питање – како је на описани геноцид и на беспримерно страдање српског народа у НДХ већ у току 1941. године гледао први човек највеће и најважније верске заједнице у њој, загребачки надбискуп Алојзије Степинац. И, наравно, шта је чинио и учинио поводом тог геноцида. Одговор на то колико важно толико и тешко питање може се дати тек после његовог разлагања на читав низ потпитања и одговора на њих. На пример: 1. Како је надбискуп Степинац гледао на Априлски рат, окупацију Југославије и проглашење НДХ? 2. У каквим је односима био са вођама НДХ? 3. Како је гледао на страшну кампању мржње и нетрпељивости према Србима коју су усташе покренуле одмах по проглашењу НДХ? 4. Да ли је био упознат са многобројним физичким ликвидацијама Срба; ако јесте, како је реаговао на њих? 5. Како је гледао на отворено уништавање СПЦ у НДХ и на убијање њених свештеника, монаха и епископа? 6. Како се односио према насилном покатоличавању Срба? 7. Како је гледао на присилно исељавање Срба из НДХ? 8. Да ли је схватио да усташе врше геноцид над Србима (као и над Јеврејима и Ромима)? 9. Да ли је покушао да заштити Србе и да спречи геноцид над њима? 10. Ако јесте, како је то чинио и шта је постигао? 11. Како је обавештавао Ватикан о догађањима у НДХ? Итд. На наредним странама ове књиге биће извршен покушај да се дају одговори на сва та и на нека друга, са њима повезана, питања.

1. Степинац и Априлски рат и проглашење НДХ – гажење заклетве и друга огрешења

Раније изложена хронологија Степинчевог држања до 5. априла 1941. имала је свој логични наставак 6. априла, на дан судбоносан за све југословенске народе, а највише за српски. И тај наставак може се солидно реконструисати на основу записа из његовог дневника, уз неопходне увиде и у друге изворе и документе.

На дан када је Немачка мучки напала Југославију и сурово бомбардовала њен главни град, у Степинчевом дневнику је записано следеће:

„6. IV. *Цвијетница*. Власти Осовине (Њемачка и Италија) навијестиле су Југославији рат и одмах почели са операцијама на свим границама. Осовини се прикључила и Мађарска. Данас у јутро око 6.30 сати појавили су се над Загребом први непријатељски авиони, на које је протузракопловна обрана отворила ватру. Ти зракоплови нису бомбардирали Загреба а исто тако није срушен ниједан зракоплов. Усташки радио јавља да Загреб неће бити бомбардиран. Кад су стигли зракоплови над Загреб, надбискуп је баш почео са св. Мисом. Чује се, да је Београд бомбардиран. // Др. Мачек са својим људима налази се у Београду а исто тако и бан Шубашић те су држали са српским политичарима бројне конференције. Изглед у успјех конференције је врло слаб...”¹

Као што се из ове забелешке види, надбискуп Степинац се није ни изненадио нити узбудио због тога што је нацистичка Немачка извршила грубу агресију на Југославију, тешко бомбардујући Београд и многе друге градове у њој.² Њему је било једино важно то што Загреб није био бомбардован. У рано јутро 6. априла он је слушао вести тајног усташког радија, који је, између осталог, јавио да Загреб неће бити бомбардован, потврђујући тако раније најаве проусташки оријентисаног дон Керубина Шегвића. Иако су над Загребом пролетели немачки авиони на путу према Београду, он је спокојно отишао у катедралу и одслужио мису, као да је у питању био обичан празнични дан. Његов секретар је

.....
¹ „Danas”, 21. 8. 1990, 66. У *Прејису* је уз горњи текст наведена и следећа реченица: „О том 'Hrv. Glas' од јучер (5. IV.) доноси слиједеће: (Следи уоквирен празан простор изнад кога је унета следећа напомена: Прилепљени новински чланак под насловом: 'Бројне конференције одржао је др. Влатко Мачек у Београду', испуштен као непотребан.”) *Прејис*, 502/IV. Увид у насловну страну „Hrvatskog Glasa” бр. 58/41, од 5. априла 1941. показује да је заиста објављен тај чланак, као и вест: „Расправа о пројекту уредбе о проширењу компетенција Бановине Хрватске”.

² Од 28. марта 1941, Степинац је вођење свог дневника препустио својим секретарима – Иви Шалићу и Стјепану Лацковићу.

Београд у рушевинама после немачког бомбардовања од 6. прила 1941. – Степинац то није сматрао вредним жаљења и осуде.

записао да се „чује ... да је Београд бомбардиран”, без икаквих коментара на један тако страشان догађај и велике људске жртве које су се реално могле очекивати. Ни Степинац ни његови сарадници нису, наравно, тог дана могли да сазнају ништа поуздано о размерама и последицама бомбардовања Београда, али су лако могли да претпоставе да ће оне бити велике и трагичне.³ Ни сазнања да су на дан бомбардовања Београда у њему боравили најпознатији хрватски политичари – В. Мачек и И. Шубашић – као и то што је у Београду живело неколико десетина

³ У дивљачком и буквално терористичком бомбардовању „отвореног” Београда, око 500 бомбардера немачке Луфтвафе, уз подршку 250 авиона ловачке авијације, у неколико наврата је прекриво небо над Београдом и оставило пустош за собом. Погинуло је неколико хиљада Београђана (процене о жртвама се крећу од 2.300 до 20.000 погинулих и неколико пута више повређених) и оштећено или срушено неколико хиљада зграда и објеката. Само у порти православне Вазнесењске цркве је погинуло 242 Београђана – цивила. Погођена је и оштећена и католичка црква Св. Петра у центру града. Међу многобројним цивилним жртвама био је и министар Фран Куловец, наследник Антона Корошеца на челу Словенске људске странке. Намерно је гађана и запаљена Народна библиотека Србије са целим библиотечким фондом, у коме се чувала непроцењиво вредна историјска грађа, књиге, ретки средњовековни рукописи итд. Оштећен је Стари двор и Главна железничка станица, као и важна комунална инфраструктура.

хиљада римокатолика, нису навела Степинца да покаже било какву жалост, а камоли негодовање или осуду. Бомбардовање Београда он је доживео као логичну последицу државног удара од 27. марта 1941. и као почетак кажњавања, одн. разбијања Југославије. Иако у његовом дневнику није забележено да се томе обрадовао, то се из онога што је у првом делу ове књиге речено, може сасвим реално претпоставити.

Уместо било каквог коментара на проглас краља Петра II, на вест о Загребу као отвореном граду и на већ сасвим сигурно пристигле вести о трагичним последицама бомбардовања Београда, у Степинчевом дневнику од 9. априла 1941. коментарише се ток Априлског рата у старом, антисрпском, стилу:

„9. IV. (*Велика Сриједа*). Рат се наставља на свим подручјима, али отпор југославенске војске је врло слаб. Хрватски војници неће да се боре. На то су их научили Срби кроз два прошла деценија својим поступком према Хрватима, а који је свакоме јасан. Хрвати се предају Нијемцима или чак ступају на њихову страну те се боре против Срба ... Осовинске чете ... сваки час се очекују у Загребу. Чак је помало почело са расулом државе, а сва кривња лежи једино и искључиво на Србима ради њиховог барбарског поступка према Хрватима.”²⁴

Уз несумњиво антисрпско расположење аутора ове белешке (и његовог шефа, надбискупа Степинца), из ње избија прикривено задовољство због почетка расула југословенске државе и радосно очекивање скорог уласка немачких окупационих снага у Загреб. Издајнички поступци хрватских војника се не осуђују, већ се оправдавају искључивом српском кривицом. Притом надбискуп Степинац и његов сарадник не праве никакву разлику између српског народа у целини и његових политичара.

Десетог априла 1941. Степинчев „Hrvatski Glas” је донео „Извјештај Владе о бомбардирању Београда”, који је започињао следећим реченицама: „Обавјештавамо све народе културног човјечанства и скрећемо пажњу на ужас и звјерства, која чини њемачка војна сила у рату, који нам је наметнут. // Београд, пријестолница наше земље, који је на вријеме проглашен отвореним и небрањеним градом, њемачка авијација без објављеног рата подвргла је потпуном уништавању...”²⁵ Ни ово саопштење југословенске владе у коме се говори о дивљачком бомбардовању Београда, супротном правилима и међународног права и међународног морала, није изазвало никакву емоцију ни реговање надбискупа Сте-

²⁴ „Danas”, 21. 8. 1990, 66.

²⁵ „Hrvatski Glas”, br. 62/41, 1.

пинца, који је тако често боравио у том граду и у њему био приман са великим уважавањем. Уместо саосећања и жалости за хиљадама неви-них жртава у Београду и уместо оштре осуде немачког злочина, и из дневничке забелешке од тог дана избија задовољство надбискупа Сте-пинца развојем ратних догађаја и наговештеним распадом државе којој је положио заклетву на верност. Тог дана је, као што је већ поме-нуто, непосредно пред улазак немачке војске у Загреб, један од вођа уста-шког покрета у Хрватској, потпуковник бивше аустро-угарске војске и пуковник у пензији Војске Краљевине СХС, Славко Кватерник, прогла-сио оснивање Независне Државе Хрватске, у име усташког поглавника Анте Павелића. Тим поводом у Степинчев дневник је уписана следећа забелешка:

„10. IV. Велики Чейвртшак. Данашњи дан је прекретница у животу хрватског народа. Југославија се распала а Хрватска постаје независном државом. Заповједништво војске напустило град а исто тако и бан Шу-башић са својим неким људима, док је оставио као свога замјеника одјел-ног предстојника дра Жилића. Усташе се све више припремају и помало преузимају власт. Управо су биле ламентације у првостолној цркви кад је ушла њемачка војска у град а непосредно прије тога проглашена је Независна Држава Хрватска. О најновијим догађајима извјестио је над-бискупа након свршених ламентација, којима је и надбискуп присуство-вао, свећеник Цветан (Фрањо – нап. П. И.). Народ је проглашење примио с великим одушевљењем те су биле одмах извјешене хрватске заставе. Исто тако народ је њемачкој војсци приредио срдачан дочек. // Власт се преузима од стране усташа на свим подручјима ... Војска се разоружа-ва а сигурносну службу уз усташе преузела Грађанска Заштита.”⁶

Ова забелешка у Степинчевом дневнику показује да је он већ 10. априла 1941. сматрао да се Југославија распала, иако је југословенска војска још увек водила одбрамбени рат са нацифашистичким агресори-ма. Будући да је у Риму студирао и канонско право РКЦ и међународно јавно право, требало је да зна да војна капитулација и окупација једне државе не значе њен дефинитивни крај, већ само привремену промену њеног међународног положаја. Мада је врло вероватно да је он то знао, он то из неког разлога није показао и с очигледном журбом и радосћу је констатовао да је „Хрватска постала независном државом”. За ову журбу у закључивању о тако значајним променама на међународнопо-.....

⁶ Исто. Уз наведену белешку, у *Прейису* пише и следеће: „О најновијим догађа-јима доноси „Hrv.(atski) Narod” слиједеће: а који је након станке поново почео изла-зити са данашњим даном (10.IV.)”. Видети: *Прейис*, 505/IV.

литичком плану мора да се каже да није била у складу са пословичном опрезношћу ватиканских представника и са поступањем по принципу „sub specie aeternitatis” („са гледишта вечности”).⁷ Много важније од тога је, међутим, сазнање да је Степинац пожurio да „сахрани” Југославију већ на почетку Априлског рата, док је њена војска још увек пружала какав-такав отпор много мадмођијим непријатељима. То је, само по себи, говорило о његовој великој жељи да Југославија престане да постоји, што је било у пуној супротности са заклетвом коју је тој држави дао у тренутку свог ступања на надбискупску функцију.

Како је, иначе, надбискуп Степинац раније често исказивао велики анимозитет према нацизму и страх од могућег доласка Немаца у Југославију и Хрватску, интересантно је да у овој забелешци није коментарисао информацију да су његови Загрепчани приредили срдчан дочек немачкој војсци. Бенигар је, међутим, то надоместио тако што је тим поводом забележио следеће две приче.

Док Београђани тугују због невиних жртава немачког бомбардовања и траже преживеле у рушевинама, масе Загрепчана с одушевљењем дочекују Немце 10. априла 1941.

.....
⁷ Говорећи о надбискупу Степинцу, 30. октобра 2016, у Марији Бистрици, кардинал Бозанић је, између осталог, рекао и ово: „Све што је живио, живио је у светлу вјечности и мјерио мјером вјечнога.”

„Када се је надбискуп, 10. травња 1941. послије подне након ламентација враћао из катедрале у двор у пратњи др. Драгутина Хрена, приступи к њему ... Вилим Цецеља, жупник у Кустошији, те му саопћи кратко, што се збило. Надбискуп се на то мало замисли, погледа га те му значајно рече: – Цецеља, рекао је Зрински: **’Не вируј Нимцу, ко ни сунцу зимску’**. // Доскора се појавише на Јелачићеву тргу прве њемачке моторизиране чете с тенковима. Тада су отворено наступали разни хрватски родољуби и усташе. Неки су омладинци дошли пред надбискупски двор и радосно завикнули: – Ускрснуће Хрватскога Народа! // Надбискуп се на то обрати др. Хрену те му рече: – **’Баш ова млађарија знаде, што је то пруско копито. Тко сретнији од мене, да наступи слободна Хрватска, но не могу је очекивати од поганске Њемачке’**. Ваљда је прво света вјера, а не поганштина и прогон св.(јете) вјере. Осим тога у политичком погледу не вјерујем Хитлеру, да ће нам помоћи до самосталне Хрватске, за чим и те како чезнемо.”⁸

У вези са овим Бенигаровим записима треба овде поменути да је чудно то што се сличан коментар није појавио и у горе наведеној белешци из Степинчевог дневника, која је далеко поузданије и важније сведочанство него непроверене и тешко доказиве тврдње Степинчевих сарадника, дате после рата у врло вероватној функцији Степинчеве одбране после његовог извођења пред Врховни суд НР Хрватске.

Једанаестог априла 1941, на Велики петак, у Степинчевом дневнику упућује се само на садржај „Hrvatskog Naroda” од тог дана, без икаквог пропратног коментара. А у том листу се, као што је раније већ поменуто, са усхићењем писало о оснивању НДХ и њеном поглавнику Анти Павелићу, о „тријумфу њемачке војске у Загребу”, о Хрватској у „новој Еуропи”, „великим поразима Срба”, али су изнете и отворене претње на рачун „вјековних непријатеља” хрватског народа – „домаћих Срба и Србијанаца” као и „оних припадника нове Хрватске који су свијесно и злонамерно помагали ове наше непријатеље”. У истом броју објављен је и онај „Проглас хрватским муслиманима”, у коме се они позивају да окрену оружје „на наше непријатеље Србе”, односно на „српску разбојничку хорду”.⁹ Иако су претње које су изречене на рачун Срба биле недвосмислене, Степинац се ни једном речју није осврнуо на њих. Како је то био тек други дан излагања званичног усташког гласила, које се тражило и читало са огромном пажњом у Загребу, мало је вероватно да Степинац није уочио те претње и називање Срба злочинцима,
.....

⁸ Benigar A., *nav. delo*, 384–385.

⁹ „Hrvatski Narod”, br. 58/41, 1.

разбојницима, пљачкашима и сл. То су били први, али врло јасни сигнали усташких намера према Србима, над којим је водећи човек РКЦ требало да се бар замисли, ако не и да реагује. Горепоменућа белешка у Степинчевом дневнику показује да он није сматрао да ти сигнали заслужују да буду регистровани, а камоли штогод друго. Колико је то била велика грешка говоре раније поменуте чињенице да су усташе већ 10. и 11. априла 1941. почеле да хапсе, затварају и убијају Србе у многим местима самопроглашене НДХ. Мада је врло вероватно да Степинац није био упознат са тим чињеницама, за поменуте сигнале је свакако знао.

Истог дана надбискуп Степинац, који је још увек био званични војни викар католика у југословенској војсци, нашао је за сходно да посети Славка Кватерника, заменика усташког поглавника Павелића и самопроглашеног генерала НДХ, и да се са њим задржи у „срдачном разговору”.¹⁰ Тај се чин не може другачије квалификовати него као издаја југословенске државе, у којој је надбискуп Степинац био не само високи верски функционер, него и војни. Он је, дакле, као још увек формални војни викар југословенске војске посетио пензионисаног пуковника те војске, који је Југославију издао још у првим годинама њеног постојања, поставши један од вођа усташа у Југославији и борац за њено разбијање.

Степинац је, уз то, истог дана, посетио и др Милована Жанића, привременог министра полиције НДХ, који је одмах по преузимању загребачке полиције издао налог да се из затвора дотадашње Бановине Хрватске пусте на слободу све усташе и други хрватски националисти.¹¹ Иако се у новинским вестима не каже ништа конкретно о разговорима које је надбискуп Степинац водио са Кватерником и Жанићем, сасвим је јасно да је надбискуп Степинац пожуррио да упозна највише привремене представнике новопроглашене државе и да са њима разговара о сарадњи своје цркве и те државе. Сем тога, реално је претпоставити да им је Степинац већ тада изразио своје честитке због успостављања НДХ и своја очекивања од сарадње РКЦ и нове државе. Како је Жанић одмах по преузимању загребачке полиције урадио оно што је надбискуп Степинац тражио од Мачека и Шубашића 2. априла 1941, у само предвечерје

.....
¹⁰ „Hrvatski Glas”, br. 63/41, 4. У вести о том сусрету под насловом „Посјет преузв. надбискупа замјенику Поглавника генералу Кватернику”, прецизира се да је Степинац посетио „замјеника Поглавника и заповједника цјелокупне оружане силе генерала Славка Кватерника”, у друштву са монсињором (Антуном) Сламићем и својим секретаром (Фрањом) Шепером.

¹¹ „Hrvatski Narod”, br. 59/41, 1. „Хрватски метрополита код повјереника за унутрашње послове др Милована Жанића”.

Степинац, Славко Кватерник и Милован Жанић

Априлског рата, скоро је сасвим сигурно да је он о том свом потезу обавестио Степинца, који је морао да буде задовољан због тога и који је Жанићу то, свакако, уписао у велику заслугу на национално-патриотском плану.

А какав је националиста и патриота био Милован Жанић, видеће се сасвим јасно после непуна два месеца од овог његовог сусрета са Степинцем. Вршећи функцију председника тзв. Законодавног повјеренства у Председништву владе НДХ, он се неће либити да на једном великом усташком збору, дакле, јавно, обзнани геноцидне намере усташког режима према Србима оним већ цитираним речима: „Ова држава, ова наша домовина мора бити Хрватска и ничија више ... и нема те методе, коју ми не ћемо као усташе употријебити да начинимо ову земљу збиља хрватском и да је очистимо од Срба ...”¹² Наравно да Степинац 11. априла 1941. није могао да зна да ће Жанић изјавити овако нешто страшно, па му се не може стављати на терет то што је срдечно разговарао са будућим ратним злочинцем и подстрекачем на геноцид над Србима. Али је, ипак, врло вероватно да му је познати усташа и стари непријатељ Срба и Југославије на неки начин наговестио своје антисрпско усмерење и пронашао у њему истомишљеника.

Следећег дана надбискуп Степинац се опет сусрео са Павелићевим замеником и то два пута. Најпре га је службено посетио у преподневним часовима. О тој посети је „Katolički List” објавио вест под насловом: „Посјет преузв. Надбискупа генералу Кватернику”, која је гласила: „На Велику суботу прије подне је преузв. г. надбискуп др. А. Степинац учинио

¹² „Hrvatski Narod”, br. 109/41, 3. 6. 1941, 1–2.

службени посјет Замјенику Поглавника Државе Хрватске, генералу г. Славку Кватернику. Том је пригодом изразио своје честитке пригодом обнове државне независности. Уједно је генералу Кватернику изразио и своје саучешће пригодом трагичне смрти његова брата Петра Кватерника, главног равнатеља Хрватског Радише¹³.

И Петар Кватерник је, иначе, имао сличну војну и политичку каријеру као и његов брат Славко. У аустро-угарској војсци је био генералштабни обавештајни официр и припадао групи у централи Контраобавештајне службе која се залагала за примену најоштријих мера према Србима. Према налазима Васе Казиминовића, из те групе је, за време Првог светског рата, потекао предлог за формирање концентрационих логора за српско становништво на територији Аустро-Угарске, какви су били они у Талхофу код Граца, у Нежидеру, Маутхаузену итд.¹⁴ У војсци КЈ је дошао до чина мајора, после чега је пензионисан. Као активан члан усташке организације Петар је 10. априла 1941, покушао да у Цриквици објави проглашење НДХ, преко месне радио-станице, али су га у томе омели и притом убили југословенски морнари, којима је на челу био капетан бојног брода Мирко Плајвајс, официр словеначке националности.¹⁵ (То су били они морнари које је „Hrvatski Narod” назвао „руљом српских морнара”, односно „разбојничком руљом”). После наведеног Степинчевог саучешћа његов „Katolički List” је објавио један врло топао некролог Петру Кватернику, у коме је његов издајнички чин описао следећим речима: „... У часу када је вршио најљепшу дужност свога живота, објављујући обнову хрватске државности, пао је као жртва свога домољубља.”¹⁶

До другог сусрета између надбискупа Степинца и генерала Кватерника дошло је 12. априла 1941. у вечерњим часовима. О томе је у Степинчев дневник унета следећа забелешка:

„12. IV. Велика Субота. Обреди Великог Тједна обављени су по обичају на свечани начин. Нарочито је свечано објављено данас на вече велико Ускрснуће. Катедрала је била дупком пуна свијета. Много свијета је остало на тргу пред Катедралом. На Ускрснућу су присуствовале хрватске власти на челу са ген. Славком Кватерником замјеником Поглав-
.....

¹³ „Katolički List”, бр. 16/41, 195. У недељнику „Hrvatska Straža”, бр. 16/41, од 20. априла 1941. пише да је Кватерник „узвратио Преузвишеном господину посјет на Велику Суботу прије подне”.

¹⁴ Kazimirović Vasa, *Nemački general u Zagrebu*, Kragujevac – Beograd 1996, 86.

¹⁵ О храбром и патриотском држању М. Плајвајса видети више у књизи Велимира Терзића *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941*, део 2, 238–239, 379, 395. и др.

¹⁶ „Katolički List”, бр. 16/41, 195.

ника који је имао мјесто у светишту Катедрале. На концу обреда а прије него ли је надбискуп изашао из светишта приступио је к њему Славко Кватерник и замолио га за благослов те клекнуо а надбискуп му га је подијелио.¹⁷ // **Злобни језици били су о надбискупу ширили којекакве вијести а нарочито да је као солунац са Шубашићем побјегао.** Тим вијестима насједали су многи пак кад су надбискупа видјели у Катедрали, чудили се тим вијестима и осуђивали их. Те вијести почели су ширити неки из усташких редова.¹⁸

И о овом сусрету „Katolički List” је објавио вест под насловом: „Прослава ускрснућа у катедрали”. Она је гласила: „Овогодишња је прослава ускрснућа у катедрали имала једну значајну епизоду. **Почасно мјесто, одређено за заступника државне власти, заузео је Замјеник Поглавника Државе Хрватске генерал г. Славко Кватерник.** Када је преузв. г. надбискуп г. др. А. Степинац завршио свечане обреде и упутио се из светишта према излазу, приступио је к њему генерал г. Кватерник, пољубио му прстен и замолио га за бискупски благослов. По том је поклекнуо и тако примио благослов.”¹⁹

Дакле, иако су се службено срели у преподневним часовима, генерал Кватерник је нашао за потребно да се поново сусретну, па је за то искористио обреде тзв. Великог Тједна у загребачкој катедрали, затраживши притом благослов од загребачког надбискупа. Мада је био знатно старији од надбискупа, он му је два пута пољубио прстен и покорно клекнуо пред њим, у стилу некадашњих средњовековних владара, који су клечали пред црквеним великодостојницима. Сасвим је сигурно да је Кватерник тако хтео да покаже да он сам, као и вође усташког покрета у Хрватској, много држе до става и подршке РКЦ. С друге стране, изгледа да је тим чином, као и самим доласком у загребачку катедралу, хтео да помогне надбискупу Степинцу, о коме су у Загребу почеле да колају незгодне приче да је солунац и заговорник Југославије. Како је до оваквог сусрета тешко могло да дође случајно, врло је вероватно да су га њих двојица договорили у току преподневног виђења, сложивши се да ће он бити од обостране користи. **Био је то, дакле, трећи сусрет**

.....

¹⁷ У извештају „Hrvatske Straže” о том догађају наглашава се да је генерал Кватерник „након свршене прославе Ускрснућа приступио ... Преузвишеном Надбискупу, пољубио му надбискупски прстен и замолио за Његов благослов”. Пошто му је Степинац дао благослов, „г. генерал је поново пољубио надбискупски прстен на руци Надбискупа”. Извештај је закључен следећим речима: „Читав приказ био је дирљив.” („Hrvatska Straža”, br. 16/41, 5)

¹⁸ „Danas”, 21. 8. 1990, 66.

¹⁹ „Katolički List”, br. 16/41, 195.

загребачког надбискупа и Павелићевог заменика у току само два дана. И то неће остати једини њихови сусрети тих дана. Два дана касније, 15. априла 1941, они су се сусрели и за време сахране Петра Кватерника, којом приликом је верски обред предводио лично надбискуп Степинац.

Овде треба забележити чињеницу да је већ после прва три сусрета надбискупа Степинца са генералом Кватерником (11. и 12. априла) тек покренути усташки лист „Hrvatske Novosti”, у свом ускршњем броју, констатовао следеће: „Тим је успостављена уска сарадња између усташког покрета и највишег представника римокатоличке црквене власти у држави Хрватској.”²⁰ У Степинчевом дневнику нема никаквог коментара на ту констатацију.

И у вези са овим сусретима надбискупа Степинца може се констатовати исто оно што је већ раније речено за журбу којом је пропратио улазак немачке војске у Загреб и проглашење НДХ. Мада су контакти највиших црквених представника са највишим представницима државних власти нешто што је сасвим нормално у редовним, мирнодопским, околностима, журба надбискупа Степинца да се сретне са представницима тек проглашене, а још увек непризнате хрватске државе, потез је који заслужује најозбиљнију критику и осуду. Нарочито с обзиром на чињеницу да је рат још трајао и да се Степинац закleo да против југословенске државе неће предузимати никакве непријатељске потезе, нити ће помагати било кога ко против те државе делује непријатељски. Али, то није била само обична, пасивна, издаја Краљевине Југославије у смислу нечињења, односно избегавања да се изврше одређене грађанске и патриотске обавезе. То је била и активна политичка подршка новонастајућем усташком режиму, који је преузимао власт у Хрватској и Босни и Херцеговини захваљујући агресији нацифашистичких војних сила на Југославију. Та подршка је за усташе била изузетно значајна због утицаја који је РКЦ имала у масама хрватског народа, као и у десничарским струјама ХСС-а и других политичких групација. Толико значајна да је многи историчари и политички аналитичари с пуним правом сматрају пресудном за утемељење и учвршћење усташке НДХ. У хаотичним ратним приликама, док највећи део Хрвата није знао шта се, у ствари, дешава, сусрети првог човека хрватске РКЦ са Павелићевим замеником и другим представницима усташког покрета, као и вести о срдачном тону њихових разговора, битно су утицали на њихово опредељење за усташку НДХ. Малобројни чланови усташког покрета у

.....
²⁰ *Dokumenti o protunarodnom radu*, 359–360.

Хрватској не би тако лако и тако брзо задобили подршку великог броја Хрвата да ови нису схватили Степинчеве честитке и подршку као упутство за сопствено опредељење и понашање.

Дванаестог априла 1941. у Степинчев дневник унета је још једна забелешка: „Рат се наставља на бившем југославенском територију и југославенска војска доживљава пораз на сваком кораку. Хрвати на сваком кораку разоружавају војнике и оружје стављају на располагање хрватским властима.”²¹ Сасвим у складу са белешком од 10. априла 1941. у Степинчевом дневнику се 12. априла за територију нападнуге Југославије тврди да је „бивша”, па се за Хрвате који разоружавају своје дојучерашње саборце и сународнике и отворено издају своју дотадашњу државу не налазе никакве замерке и осуде.

У наредна три дана малобројне загребачке усташе и сви остали хрватски националисти очекивали су с великим нестрпљењем долазак поглавника Павелића у Загреб. „Hrvatski Narod” је већ 12. априла 1941. објавио као хитну вест „Усташки Поглавник долази”, која је гласила: „У задњи час примили смо вијест из Главног усташког стана, да ће Усташки Поглавник др Анте Павелић у најскорије вријеме стићи у Загреб, на челу хрватске усташке војске. // Хрвати, Загребчани, будите спремни!”²² Сутрадан је исти лист, на врху насловне странице, великим словима објавио вест: „Ослободитељ Хрвата и побједник Срба Поглавник Др. Анте Павелић долази сутра, на Ускрсни понедељак у свој Загреб”. Њом је генерал Кватерник обавештавао хрватски народ, да је Павелић тог дана, „на сам Ускрс, после 12 година отсуности стигао у хрватску домовину” и да ће грађани Загреба, који му спремају изузетно свечан дочек, добити на време упутства о његовом „сутрашњем доласку” путем „хрватске радио-постаје Загреб” и путем штампе.²³ У другом броју од истог дана „Hrvatski Narod” је објавио и проглас новопостављеног градоначелника Загреба, Јозе Думанџића, под насловом: „Дочекајте Обновитеља Независне Хрватске Државе Поглавника Дра Анту Павелића!”²⁴

.....
²¹ *Истио*, 67.

²² „Hrvatski Narod”, br. 59/41, 1.

²³ „Hrvatski Narod”, br. 60/41, 1.

²⁴ Думанџић Јозо (1900–1977), хрватски правник и адвокат, родом из Клобука, код Љубушког, у Херцеговини, из истог места као и Андрија Артуковић. Заједно са њим бавио се адвокатуром у Госпићу и иступао са усташких позиција, због чега је био суђен и затваран у КЈ. Од 1933. адвокат у Загребу. После привременог вршења дужности градоначелника Загреба, био је министар у Павелићевим владама. Маја 1945. емигрирао, прво у Аустрију, па затим у Аргентину, у којој је уско сарађивао са Павелићем током његове дуге емиграције. Умро у Буенос Аиресу.

Због тога су се многобројни Загрепчани, као и један број Хрвата из унутрашњости Хрватске, од 13. до 15. априла 1941. кретали, све до вечерњих часова, по улицама Загреба у близини Главне железничке станице, очекујући најављени Павелићев долазак. Пошто се он није појавио ни 13. ни 14. априла, у „Hrvatskom Narodu” од 15. априла је објављена следећа вест од претходног дана: „Поглавник др. Анте Павелић данас не долази. Његов каснији долазак бит ће сутра јављен.”²⁵

На жалост свих оних који су га три дана нестрпљиво очекивали, никаквих обавештења ни упутстава о доласку Павелића није било ни 15. априла, иако је он тог дана стигао у Загреб и ушао у тзв. Банске дворе. А стигао је тако да скоро нико није био у прилици да га том приликом види и поздрави, а камоли да му организује некакав велики и свечани дочек. Разочаране Загрепчане али и остале Хрвате који су га узалудно очекивали, покушао је да утешу генерал Кватерник следећим прогласом, путем радија, 15. априла:

„Хрватски народе! // Дајем ти радосну вијест, да се твој славом овјенчани Поглавник вратио у главни град Загреб и преузео сву суверену власт у Независној Држави Хрватској. Наш Поглавник шаље ти своје поздраве, даје ти своје срце, своје енергије и свој ум и радит ће за тебе дан и ноћ, као и досад, а ти га слиједи да вазда будемо: За дом спремни!”²⁶

.....

Његов проглас од 13. априла 1941. је гласио: „Хрвати! Загребчани! // Наш годинама с неизмјерном љубављу и бескрајним надама очекивани Поглавник, поглавар Независне Државе Хрватске, Др. Анте Павелић ступио је на свето хрватско тло. Стићи ће у Загреб, чим буду довршене све припреме за његов дочек. Уз поглавника долази његова славом овјенчана усташка војска, која је кроз једно десетљеће с њиме дијелила свако зло и сва искушења у борби за хрватску слободу. // Позивам свеукупно грађанство града Загреба, да дочека обновитеља Независне Државе Хрватске онако, како то доличи величини повијесног часа, који проживљавамо, и узвишености његових жртава за хрватско ускрснуће. // Позивам напосе хрватско радништво, да га дочека отворена срца, јер Поглавник долази као спаситељ радничког сталежа, коме је он у Загребу посветио свој први политички рад. // Сиромашни и запостављени, дигните високо главе, јер ће у хрватској држави Анте Павелића прва брига и главна љубав бити посвећена онима, чији је живот најтежи. У раду, поштењу и братској љубави хрватска држава бити ће једна велика обитељ. // Хрвати! Загребчани! Тисућу је година прошло, од како је краљ Томислав створио прву велику Државу Хрватску! Кроз тисућу година није било већег дана, него ли је овај, кад је први син домовине Анте Павелић обновио Независну Државу Хрватску. // Горе срца! – Након стољетне голговете дошао је хрватски народни Ускрс! // У Загребу, главном граду Независне Државе Хрватске, дне 13. травња 1941.” („Hrvatski Narod”, br. 61/41, 2; Krizman B., *Pavelić i ustaše*, 406–407).

²⁵ „Hrvatski Narod”, br. 61/41, 1.

²⁶ „Hrvatski Narod”, br. 62/41, 1; Krizman B., *nav. delo*, 412.

Касније се испоставило да је Павелић заиста стигао у Карловац, дакле, надомак Загреба, на Ускрс, 13. априла 1941. и да је најављивао долазак у Загреб за сутрашњи дан. На томе су, иначе, инсистирали и Рибентропов емисар у Загребу, есесовац Едмунд Фезенмајер (кога су многи називали главном „бабицом” НДХ), и генерал Кватерник, који је, са многим вођама усташког покрета у Хрватској, 13-ог увече дошао у Карловац да поздрави поглавника. Обојица су сматрала да је врло важно да Павелић што пре, тј. сутрадан, дође у Загреб, да се обрати маси која га је очекивала и да преузме власт у НДХ. Павелић се, међутим, оглушио о те захтеве као и о жеље скоро свих својих пратилаца да одмах наставе ка Загребу. Он је то урадио из два разлога. Први се тицао његових обавеза према Мусолинију, односно Италијанима, а други његове безбедности.

Пошто су га Италијани довели до Карловца, он је у њему морао да остане све док из Рима није стигао Филипо Анфусо, специјални изасланик Бенита Мусолинија (иначе шеф кабинета италијанског министра иностраних послова грофа Ђана). Анфусо је допутовао у Загреб авионом, 14. априла 1941. и у Карловцу био нешто после 14 часова. После жучне расправе, која је потрајала до сумрака тог дана, а коју су водили у четири ока, Анфусо је приморао Павелића да још једном потврди обећања које је раније дао Мусолинију да ће признати италијанску власт у највећем делу Далмације (и у Боки Которској), као и договоре о политичкој и војној сарадњи Италије и НДХ, по којима је НДХ требало да постане италијански протекторат. Генерал Кватерник (чији је син Еуген био шеф Павелићевог обезбеђења) дошао је и 14. априла у Карловац са молбом да Павелић бар сутрадан дође у Загреб.

Упркос уверавањима генерала Кватерника и других усташких вођа из Загреба да главни град НДХ жељно ишчекује долазак Павелића и да му припрема величанствен дочек, ни Павелић ни Еуген Кватерник нису били сасвим сигурни да ће такав, јавни и свечани улазак у Загреб бити потпуно безбедан за живот поглавника. Зато су се одлучили да у Загреб дођу инкогнито и заогрнути плаштом ноћи, па су пред Банске дворе стигли непримећено око 4 сата у јутро 15. априла 1941. Касније тог дана Павелић је именовao „крилника” Славка Кватерника за Војсковођу НДХ, његовог сина, Еугена, за повереника за јавни ред и безбедност у Загребу, Милована Жанића за председника тзв. Законодавног поверенства, а Андрију Артуковића за повереника за јавну сигурност и унутрашњу управу у целој НДХ. Били су то „први државни акти Поглавника”, како је већ истог дана помпезно известио „Hrvatski Narod”.²⁷

.....

²⁷ „Hrvatski Narod”, br. 62/41, 3.

Тог истог дана, новонаименовани шеф загребачких безбедносних установа, Еуген Кватерник, објавио је оно раније поменуто „Упозорење свим непоћудним и непожељним елементима на територији града Загреба” да се, под претњом смртне казне, у року од 6 сати удаље са подручја града Загреба и околине. А под „непоћудним и непожељним елементима” он је пре свега мислио на „све бивше српске војнике, четнике и припаднике иних непријатељских редовитих и нередовитих постројба”.²⁸

Петнаестог априла 1941. надбискуп Степинац се, иначе, још једном сусрео са генералом Кватерником, али и са скоро целим врхом усташког покрета и са високим представницима немачке и италијанске војске и дипломатије у Загребу. Било је то приликом сахране Петра Кватерника, брата генерала Кватерника, о чијој је погибији већ било речи. Сем генерала Кватерника, били су ту чланови привременог Хрватског државног вођства: Андрија Артуковић, Јозо Думанџић, Ђуро Вранешић, Младен Лорковић и Милован Жанић. Уз њих је, наравно, био и генералов син Еуген, први човек загребачке безбедности, затим генерал Славко Штанцер, заповедник копнене војске, контра-адмирал Ђуро Јакчин, заповедник Пловних снага НДХ и многи други официри хрватских војних снага у зачетку. На сахрану су дошли и високи представници немачке и италијанске војске и дипломатије, међу којима је најпознатији био управо пристигли немачки опуномоћени генерал у Загребу Глез фон Хорстенау (Glaise von Horstenu), затим немачки конзул Алфред Фројнт (Freundt) и италијански конзул Ђовани Гоби (Giovanni Gobbi).²⁹

Да би још једном исказао поштовање према Павелићевом заменику, Степинац је одлучио да лично води обред сахране његовог брата, у чему му је асистирао велики број његових најближих сарадника и познатих загребачких католичких свештеника. Степинац је, уз то, ангажовао и Богословски хор да отпева тзв. надгробницу. Иако је том приликом са већином поменутих званичника могао да размени само по неколико куртоазних речи, ипак су ти његови непланирани сусрети били користан увод у његове касније широке контакте које ће остваривати у току постојања НДХ.³⁰

.....
²⁸ *Истио*, 6.

²⁹ Видети о томе извештаје из усташких и црквених новина: „Величанствен спровод Петра Милутина Кватерника” („Hrvatski Narod”, br. 64/41, 7) „Спровод пок. Петра Кватерника” („Hrvatski Glas”, br. 64/41, 2) итд.

³⁰ Једини високи званичник који се није поздравио са надбискупом Степинцем био је немачки генерал фон Хорстенау. Као бивши аустро-угарски генералштабни официр, он је тада имао врло лоше мишљење о загребачком надбискупу, које је у својим мемоарима овако формулисао: „Опело је одржао лично загребачки надбискуп,

Као да му сви ти сусрети са С. Кватерником и другим усташким првацима нису били довољни, надбискуп Степинац је наредног дана, тј. 16. априла 1941, посетио и новонаименованог градоначелника Загреба, адвоката Јозу Думанџића. У извештају „Hrvatskog Naroda” о том сусрету каже се да се **Степинац са њим „задржао ... око један сат у срдачном разговору” и да је тако „вратио градоначелнику г. дру Думанџићу посјет”**. Пошто се овај сусрет одиграо у 11.30 пре подне, мало је вероватно да је Думанџић био код Степинца истог дана пре тога, па је до њиховог првог сусрета вероватно дошло дан или два пре тога (дакле, 14. или 15. априла 1941.)

2. Први сусрет Степинца и Павелића и тежак морални пад надбискупа

Анте Павелић је 16. априла 1941. и формално преузео власт, оформивши тзв. Прву хрватску владу, у којој је он заузео место председника и министра иностраних послова. Истог дана почео је да прима у аудијенцију поједине истакнуте хрватске личности, међу којима су били и надбискуп Степинац и евангелички бискуп Филип Поп.

О првом сусрету надбискупа Степинца са поглавником НДХ своје слушаоце је најпре обавестила Радио-постаја Загреб, констатујући да су тим сусретом и раније поменути сусретима надбискупа Степинца са генералом Кватерником „**успостављени најсрдачнији односи између католичке Цркве и Државе Хрватске.**”³¹ „Hrvatski Narod” је о сусрету

.....
који има око 42 године ... Његова прича је веома интересантна. Током Првог светског рата пријавио се као добровољац у аустријској армији, али је убрзо дезертирао и пребеглао Србима. Као српски официр борио се на Солунском фронту против своје раније отаџбине за коју је положио свечану заклетву ... **Ја сам у њему видео дезертера и нисам хтео ни да га поздравим.**” (*Između Hitlera i Pavelića*, Beograd – Novi Sad, 2013, 38–39); Ваца Казимиrowић цитира фон Хорстенауа нешто другачије: „**Тај тип прво је био аустријски добровољац, а онда је дезертирао** и као српски официр учествовао на Солунском фронту у борби против своје раније домовине којој се био заклео на верност...” (*Nemački general u Zagrebu*, Beograd 1996, 86–87; Кристић Ј., *Sukob simbola*, 37). А да се одређени разговори воде и у таквим приликама, види се из Хорстенауових мемоара, у којима пише следеће: „Тако смо ми кренули на гробље, где се сакупило прилично много људи. Кватерник ми је казао да га је мало пре тога Павелић именовало за ’првог хрватског фелдмаршала’. Мало сам био збуњен када сам то чуо, јер ми је све то личило на фелдмаршала из неке оперете. Размишљао сам да ли да му одмах кажем шта о томе мислим, али сам решио да ипак сачекам крај сахране ... Пре него што сам се растао од Кватерника, позвао сам га у страну и казао му ...” (*Između Hitlera i Pavelića*, 38–39).

³¹ Кристић Ј., *Katolička crkva i Nezavisna Država Hrvatska 1941.-1945.* (у даљем тексту: *Katol. crkva i NDH*), knjiga прва, 80.

Степинца и Павелића објавио вест 18. априла 1941, под насловом: „Надбискуп Степинац у аудијенцији”, у којој се каже следеће: „Загреб, 16. IV. Поглавника дра Анту Павелића посјетио је загребачки метрополита и председник бискупских конференција преузвишени др. Алојзије Степинац, надбискуп загребачки. **Поглавник др. Анте Павелић задржао се с преузвишеним надбискупом око пола сата у срдачном разговору.**”³²

У вези са овим саопштењима усташких гласила, Јуре Кришто је на неколико места тешко замерио српским историчарима (пре свега В. Дедијеру) због тога што су поменуте констатације о „најсрдачнијим односима” посебно наглашавали, „уопће не спомињући да се црквено извјешће разликује од тог службеног и у којем се уопће не спомиње никаква срдачност”.³³ Будући да је тим и неким другим поводима Кришто оптужио српске и југословенске историчаре за „манипулирање повијесним чињеницама, прекрајање текстова како којем аутору одговара, импутирање црквеним представницима поступака које нису чинили, оптуживање за сусрете са зликовцима чије се злочинство тек касније показало”, овде треба указати на неке чињенице које показују да се управо Кришто служио поменутим недозвољеним методима писања и закључивања, који с правом историографијом немају никакве везе.

Да би доказао своје оптужбе на рачун српских и југословенских историчара, Кришто на истом месту објављује текстове двеју вести из „Katoličkog lista”, бр. 16/41, од 21. априла (за који, иначе, погрешно наводи да је изашао 22. априла).³⁴ Прво цитира вест: „**Преузвишени г. Надбискуп у аудијенцији код Поглавника Државе Хрватске**”, која је гласила: „У сриједу 16. о. мј. примио је Поглавник Државе Хрватске др А. Павелић у посебну аудијенцију загребачког надбискупа и метрополиту хрватске црквене покрајине преузв. г. дра Алојзија Степинца.”

Затим наводи и ону раније већ поменуту вест: „Посјет преузв. Надбискупа генералу Кватернику”, који се десило „на Велику суботу”, тј. 12. априла 1941. пре подне.³⁵ Упоређење овог навода са раније цитираном весту показује да је Кришто, без икакве најаве и образложења, скратио оригиналну вест за једну (последњу) реченицу, која је гласила: „Уједно

.....
³² „Hrvatski Narod”, br. 65/41, 7. Исту вест је објавио и осијечки „Hrvatski List” од 18. априла.

³³ Krišto J., *nav. delo*, 80.

³⁴ „Katolički List”, br. 16/41 био је први број тог листа који је изашао после 11. прила 1941, због паузе настале после проглашења НДХ.

³⁵ Krišto J., *nav. delo*, 80.

je generalu Kvaterniku izrazio i svoje saučestje prigodom трагичне смрти његова брата Петра Кватерника, главног равнатеља 'Хрватског Радише'."36 Објашњење за овакав његов поступак могуће је потражити у чињеници да је на истој страници „Katoličkog Lista” објављена и она раније поменута вест о погибији Петра М. Кватерника, за кога је било речено да је „пао као жртва свога домољубља ... у часу, кад је вршио најљепшу дужност свога живота, објављујући обнову хрватске државности ...”37 Избацавањем последње реченице из првонаведене вести Кришто је покушао да избегне помињање друге вести у којој редакција Степинчевог „Katoličkog Lista”, велича издајнички чин Петра Кватерника као „најљепшу дужност” његовог живота и као акт „домољубља”, наравно, хрватског и усташког.

Још веће огрешење о истину и науку Кришто је извео тако што је, тврдећи да се у црквеном извештају „уопће не спомиње никаква срдчаност” у контактима између Степинца и највиших представника НДХ, „заборавио” да наведе извештаје, одн. вести и других загребачких листова из породице која се с правом може назвати Степинчевом штампом. Тако је у „Hrvatskom Glasu” (једином хрватском католичком дневнику) од 12. априла 1941. наведена она већ поменута вест о посети коју је надбискуп Степинац, заједно са својим сарадницима Сламићем и Шепером, учинио генералу Кватернику, 11. априла. На крају те вести се каже да се Степинац задржао „у срдчаном разговору” са генералом Кватерником.³⁸ На исти начин Кришто је поступио и са извештајем католичког недељника „Hrvatska Straža” о сусретима Степинца и Кватерника „на Велики Петак” и „Велику Суботу” (11. и 12. априла 1941). А на крају тог извештаја

36 „Katolički List”, br. 16/41, 195.

37 *Исјо*.

38 „Hrvatski Glas”, 12. 4. 1941, 4.

„Надбискуп др. Степинац код Поглавника” – ударна вест у усташкој штампи

констатује се да је читав приказ из загребачке катедрале, на Велику суботу, са Степинчевим удељивањем благослова Кватернику и са Кватерниковим клечањем и љубљењем Степинчевог надбискупског прстена био „дирљив”.³⁹ Та дирљивост је, без икакве сумње, била последица снажног утиска који је вернике и свештенике који су присуствовали овој специјалној верско-политичкој церемонији и комуникацији гануо и дирнуо до срца. Отуда се, ваљда, и утисак о срдачности односа између надбискупа Степинца и генерала Кватерника наметнуо сам по себи извештачима са њихових сусрета. И то не само оним званичним, режимским, него и оним црквеним. Кришто је, међутим, покушао то да сакрије, јер се није уклапало у његову интерпретацију првих сусрета надбискупа Степинца са вођама усташке НДХ. По његовом тумачењу, у тим сусретима није било „никакве срдачности”, а онда ни основа да се због њих било шта пребаци надбискупу Степинцу.

Теоријски гледано, сама чињеница да се и у режимским и у црквеним гласилима говорило о срдачним односима између највишег представника РКЦ и највиших представника усташког режима, не мора аутоматски да значи да је те срдачности заиста и било. Из историје политичких односа од најстаријих дана цивилизације до данас познат је огроман број примера да оно што је било написано или усмено изречено није одговарало стварности, тј. да је било намерно предмет разних интервенција и манипулација. То посебно важи за саопштења за штампу и друга средства масовног комуницирања о сусретима политичких и других лидера. Она се врло често тако стилизују да јавност добије што бољи утисак о тим сусретима. Па се, тако, помињу епитети као што су „срдачност”, „отвореност” и сл. и онда када има основа за њихово помињање и онда када их нема. Мајстори политичке пропаганде често саопштавају заинтересованој јавности оно што они сматрају најкориснијим за остваривање својих политичких интереса и планова, а не оно што је стварно било и како је било.

С обзиром на таква искуства и сазнања не би било ништа чудно да су и режимски и црквени медији имали инструкцију да пишу о срдачности односа између највиших представника РКЦ и усташке НДХ. Из онога што је у овој књизи раније већ речено може се закључити да су односи између надбискупа Степинца и најпознатијих вођа усташког покрета у Хрватској пре 10. априла 1941. били врло добри, па чак и срдачни, па се на основу тога може слично закључити и о односима и сусре-

³⁹ „Hrvatska Straža”, br. 16/41, 5.

тима између Степинца и генерала Кватерника у првим данима НДХ. Али то, опет, не значи да се, аутоматски, то исто може закључити и о односима између надбискупа Степинца и усташког поглавника, до чијег је првог сусрета дошло 16. априла 1941. Иако су били јединствени у основним идеолошким питањима и стратешким циљевима, усташе у земљи и усташе у емиграцији нису, ипак, на сва тактичка питања гледали потпуно истоветно. Одређене разлике међу њима посебно су долазиле до изражаја у погледу односа према ХСС-у и Мачеку, с једне стране, и према РКЦ и Степинцу, с друге. Кад је у питању био њихов однос према РКЦ, сви су они били свесни њеног угледа и утицаја у хрватском народу и потребе да се са њом одржавају добри односи. Сви су они знали да је та црква у Хрватској само огранак највеће хришћанске цркве у свету, чији је центар у Ватикану био изузетно утицајан. Али кад су биле у питању конкретне личности из те цркве, међу усташама је било одређених разлика. Данас доступна сазнања упућују на закључак да је Павелић био под великим утицајем прича о наводној Степинчевој солунашкој прошлости и о његовим добрим односима са Карађорђевићима, па је било сасвим сигурно да о њему није имао добро мишљење. Он је, рецимо, много више ценио по годинама доста старијег сарајевског надбискупа Ивана Шарића од релативно младог и још наводно пројугословенски оријентисаног Степинца. Мада је био врло надобудан и суревњив човек, ипак је био толико политички mudar и лукав да је знао да са првим човеком РКЦ у својој држави треба да успостави колико-толико добре односе. Због свега тога он, сасвим сигурно, није могао да буде искрено срдачан у првом сусрету са надбискупом Степинцем, па је, како изгледа, натерао себе да глуми срдачност, а својим је новинарима, једноставно, наредио да пишу, како је сусрет протекао у најсрдачнијем могућем тону.

О томе како је сам Степинац доживео овај сусрет, остао је траг у његовом дневнику, у забелешци од 27. априла 1941. Иако је ту забелешку унео у *Dnevnik* један од његових сарадника, нема никакве сумње у то да ју је Степинац или диктирао или накнадно одобрио. Због значаја те белешке не само за оцену овог сусрета и укупног односа између Степинца и Павелића, већ и између усташког режима и РКЦ у НДХ, као и за анализу хрватско-ватиканских односа у току Другог светског рата, она се овде цитира у целисти.

„27. IV. 1941. Првих дана након повратка Поглавника имао је надбискуп први састанак с њиме у некадањим банским дворима. Нити је прије Поглавник познавао надбискупа нити надбискуп њега. Разговор

је трајао по прилици 15 минута.⁴⁰ Надбискуп му је зажелио божји благослов у раду и нагласио да се црква ни до сада није мијешала нити се жели убудуће мијешати у активну политику. Надбискуп само једно моли од Поглавника и нове државне власти, наиме да се поштивају католичке традиције народа и омогући цркви слободно дјеловање. Поглавник је позорно слушао, док је надбискуп говорио. Можда и зато што је чуо по свој прилици с разних страна, да је надбискуп био тобоже на солунском фронту (као Шубашић) и према томе је 'југославенски' оријентиран што је дакако фабула ако се то тврдило у смислу да жели централистичку Југославију са доминацијом Срба. Поглавник је, кад је надбискуп свршио, одговорио, да жели у свему ићи на руку католичкој цркви. Рекао је да ће истријебити старокатоличку секту која није друго него друштво за раставу жена. Рекао је надаље да неће бити толерантан према српскоправославној цркви, јер то за њега није црква него политичка организација.

Из свега је надбискуп добио дојам, да је Поглавник искрени католик и да ће црква имати слободу у свом дјеловању и ако се надбискуп не подаје илузији да би све могло ићи без тешкоћа.⁴¹

Права је штета што ова забелешка није била мало детаљнија и што се на основу ње не може сасвим јасно реконструисати атмосфера на почетку историјског првог сусрета поглавника НДХ и загребачког надбискупа. Па, ипак, иако то није експлицитно наведено, из текста ове забелешке може се закључити да је Степинац приметио да се Павелић држао резервисано приликом церемоније упознавања, тј. да није показао усхићење због сусрета са првим човеком РКЦ у НДХ (које су, по свој прилици, показивали тих дана С. Кватерник и М. Жанић, а раније и М. Будак и М. Пук). Степинац је ту поглавникову резервисаност протумаčio као одраз прича о његовој солунашко-југословенској прошлости, па се одмах потрудио да највећег непријатеља Југославије убеди да он никада није одобравао „централистичку Југославију са доминацијом Срба”.

После самог чина упознавања Степинац је Павелићу зажелио Божји благослов у раду, који је, врло вероватно, подразумевао и претходну честитку због оснивања НДХ. Своје излагање је започео наглашавањем да се РКЦ „ни до сада није мијешала нити се жели мијешати у активну

.....
⁴⁰ О укупном трајању ове аудијенције Кришто доноси у фусноти следећу информацију: „Њемачки полицијски аташе Х. Хелм биљежи прецизно да је трајао 12 минута” (нав. дело, 80)

⁴¹ „Danas”, 21. 8. 1990, 67.

политику”, што је указивало на његово раније поменуто сужено поимање политике и политичког деловања. Из ове формулације, наиме, произилази закључак да он у својим контактима са краљем Александром, кнезом Павлом, Мачеком, Шубашићем, скоро свим југословенским премијерима и министрима, са Будаком, Пуком, Кватерником и Жанићем, као и са иностраним дипломатама и политичарима није видео ништа од политике, односно од мешања у њу. После тога је навео да од Павелића и нове државне власти очекује само то да се поштују католичке традиције хрватског народа и да се његовој цркви омогући слободно деловање.

Степинац код Павелића приликом једног од њихових бројних сусрета

У забелешци се, затим, констатује да је Павелић „позорно” саслушао Степинчево излагање, што би могло да представља додатно указивање на његову резервисаност, али и на стварно интересовање шефа нове државе за оно што је имао да му каже човек кога он није много ценио, али са којим је морао, бар у првој фази свог владања, да сарађује. Затим следе најбитнији делови кратког Павелићевог излагања и Степинчевог реаговања на то излагање, који заслужују посебну пажњу и анализу.

Одговарајући, наиме, на молбу надбискупа Степинца да он и његова влада поштују католичке традиције (хрватског) народа и омогуће слободно деловање РКЦ, Павелић је рекао да „жели у свему ићи на руку католичкој цркви”. То је био сасвим очекиван одговор с обзиром на раније поменуто уважавање изузетно значајне улоге РКЦ у историји хрватског народа од стране усташких вођа и идеолога. За разлику од Хитлерових нациста, усташки покрет је бар на речима високо вредновао и религију уопште и историјске заслуге РКЦ не само у животу хрватског народа, већ и у сопственом политичком успону. И не само то. Одајући тој цркви признање за њену дотадашњу, у суштини клеронационалистичку, улогу, усташки покрет је, сасвим очигледно, рачунао и на њену помоћ у консолидацији НДХ. Зато је Павелић и дао овако јасну и недвосмислену изјаву у корист РКЦ, најављујући своју одлуку да јој усташка

држава под његовим руководством пружи пуну слободу деловања. Формулацијом да ће „у свему ићи на руку католичкој цркви” Павелић је, у ствари, наговештавао изузетан, одн. привилегован положај РКЦ у његовој држави. Као паметан и вешт политичар он је, не без добрих разлога, рачунао да ће та његова изјава бити добро примљена од стране надбискупа Степинца и епископата РКЦ и да ће их подстаћи на рад у корист НДХ. И није се преварио у том очекивању. За разлику од Хитлера, Павелић је добио јавну, искрену и ефективну подршку не само епископата РКЦ, већ и огромне већине њеног клера, као и подршку Исламске верске заједнице (ИВЗ) и најбројније протестантске цркве у НДХ – Немачке евангелистичке цркве. (Даља историја односа између РКЦ и усташког режима показала је да уображени и сујетни поглавник није био сасвим задовољан израженом подршком епископата РКЦ, очекујући његово беспоговорно подређивање, покорност и полтронизам.)

Иако је овај сусрет двојице највиших представника РКЦ и државе у НДХ био замишљен као превасходно куртоазан чин, у њему се није остало само на куртоазном Степинчевом честитању и благослову и Павелићевој захвалности на томе. Већ је наведено обећање поглавника Павелића у вези са положајем РКЦ у НДХ излазило из уских куртоазних оквира, указујући на изузетно значајан сегмент усташке политике у верско-политичкој сфери. Павелић се, међутим, није задржао само на том обећању. Пошто се пре разговора са Степинцем вероватно саветовао са Будаком и С. Кватерником, он је, изгледа, чуо за анимозитет надбискупа Степинца и других чланова епископата РКЦ према старокатолицима и православнима, односно према њиховим црквама. Желећи да додатно придобије надбискупа и врх РКЦ у НДХ, Степинцу је рекао да ће „истријевити старокатоличку секту” и да „неће бити толерантан” према СПЦ. Прву намеру је образложио тврдњом баш из арсенала саме хрватске РКЦ, да „старокатоличка секта” није ништа друго него „друштво за раставу жена”. А у прилог друге је навео да СПЦ „није црква него политичка организација”.

Пошто га је све то што је Павелић најавио овом приликом јако обрадовало, Степинац је дао да се у *Дневнику* забележи његов „дојам” да је „Поглавник искрени католик и да ће црква имати слободу у свом дјеловању”. Додуше, томе је додао и малу резерву да се он „не подаје илузији да би све могло ићи без тешкоћа”, али се стиче утисак да га та резерва није превише забринула и да је остала записана за тзв. сваки случај. (Иван Цвитковић каже на једном месту да је после сусрета са поглавником Степинац изјавио и следеће: „Ако тај човјек буде управљао Хрватском

десет година, Хрватска ће бити рај!”, али не наводи извор за ту своју тврдњу).⁴²

Мада наведена забелешка у Степинчевом *Дневнику* није била ни благовремена (записана је 11 дана после овог сусрета) ни довољно детаљна, она је, ипак, врло значајна не само за анализу Степинчевог понашања у првим данима НДХ и за његов однос према усташама и самом Павелићу, него и за његов однос према питању слободе савести и вероисповести, према равноправности верских заједница и, на крају, према СПЦ и СтКЦ (Старокатоличкој цркви – нап. П. И.). Због тога се треба потпуно сложити са ставом Ј. Кришта да она заслужује детаљну анализу и додатне коментаре, али не само из оних разлога које он помиње.

Кришто је, наиме, критиковао српске историчаре да Степинчевом и Павелићевом првом сусрету придају много већи значај него што га је он стварно имао и да из њега извлаче погрешне закључке, односно далекосежне последице. Насупрот томе, он сматра да је тај сусрет био чисто куртоазне природе и да се приликом његовог кратког трајања „није могло ништа посебно утаначити”. Надбискуп Степинац се доласком на аудијенцију код Павелића и држањем на њој „понио у традицији католичких односа према власти”. Кришто даље тврди да „није било никакве злоће у чињеници да се надбискуп сусрео са новим државним поглаваром у НДХ”, јер је РКЦ „увијек држала да је сурадња цивилних и црквених власти врло корисна, ако не и нужна...”, а да је Степинац само констатовао и прихватио Павелићеву власт као нову стварност и да је од ње затражио „само оно до чега је Цркви увијек стало: слободу дјеловања” и поштовање „католичке традиције народа”. Бранећи безрезервно Степинчево понашање у овом случају, Кришто уопште не помиње Павелићеву изјаву да намерава да истреби Старокатоличку цркву, док Дедијерову оптужбу да Степинац није реаговао на Павелићеву изјаву да „неће бити толерантан” према СПЦ покушава да одбрани скоро смешном тврдњом да Степинац „није могао претпоставити што је Павелић под тим мислио”(?!?). Потом одбацује Дедијерову тврдњу да је Степинац могао бар „интимно” у свом дневнику да забележи неки коментар на Павелићеве изјаве, јер он у априлу 1941. није водио свој дневник.

Пошто је доказано да овај сусрет није био чисто куртоазан, важно је обратити пажњу и на друге елементе поменуте Криштове одбране Степинчевог држања приликом овог сусрета.

За разлику од ранијих сусрета надбискупа Степинца са генералом Кватерником и са Милованом Жанићем, за које је сам Степинац углавном

⁴² Cvitković Ivan, *Ko je bio Alojzije Stepinac*, NIŠRO „Oslobođenje”, Sarajevo 1986, 69.

давао иницијативу и потпуно заслужио критику због журбе коју је притом исказао, за сусрет са Павелићем се не може казати исто. Иако о томе нигде нема помена у до сада познатим документима, скоро је сигурно да је иницијативу за овај сусрет дао Павелић, па се Степинцу не може пребацивати журба као у ранијим случајевима. Он је, додуше, могао да одбије Павелићев позив да је то сматрао опортуним, али би то могло да му буде тешко замерено од усташа и могло би да има негативне последице по положај РКЦ у новопроглашеној држави. Према томе, заиста нема нечег посебно лошег или злог у самом прихватању овог сусрета, па ни у честиткама упућеним Павелићу и молби да његовој цркви омогући слободно деловање. Своја честитања због проглашења НДХ Степинац је, као што је раније поменуто, изразио већ 12. априла 1941. генералу Кватернику, па није било чудно то што је то поновио и приликом сусрета са поглавником НДХ. Ни због молбе за слободно деловање РКЦ у новопроглашеној држави се ништа не може пребацивати првом човеку те цркве. Уз то треба признати да је донекле исправна и Криштова констатација да се тада Павелића „није могло кривити за будућа криминална и разбојничка дјела”, али је споран Криштов додаток у вези са тим делима: „уколико их је било”, јер сви иоле упућенији у историју НДХ и Југославије знају да их је било и те како и да су то била тешка злочиначка недела.

Мада звучи врло логично Криштова тврдња да се „надбискупу Степинцу не може приписати одобравање потеза Павелићеве будуће политике”, већ на основу овог сусрета, та тврдња, ипак, заслужује одређени коментар. Степинац тада заиста није могао да зна шта ће све Павелић радити и урадити и какве ће злочине наређивати, али је, ипак, знао доста тога што се Павелићу с правом стављало на душу и што га је озбиљно компромитовало и као човека, и као верника и као политичара.

Прво. Степинац је знао за оптужбу југословенских и француских власти да је Павелић био иницијатор и организатор атентата на краља Александра у Марсеју 1934. и да га је због тога један француски суд осудио, у одсуству, на смртну казну. Знао је и за приче да он стоји иза читаве серије усташких атентата у Југославији у току 1933. и 1934. године. Та сазнања морала су, сама по себи, да упозоре једног католичког надбискупа на веома споран политички и морални кредибилитет Павелићеве личности. Будући да је Павелић био не само оптужен, него и осуђен за смишљено и подло убиство краља Александра, тадашњег министра иностраних послова Француске Бартуа и још неколицине Француза, заиста је чудна примедба Ј. Кришта да је нејасно, тј. спорно „како би

нетко морално квалифицирао тај чин”. Павелић је, једноставно речено, био организатор једног вишеструког подмуклог убиства, и само је стицајем одређених међународних политичких околности, избегао заслужену казну.

Друго. Степинац је и пре стварања НДХ добијао илегалне прогласе Павелићевих следбеника у Хрватској у којима се отворено претило Србима и најављивала им се освета злочиначког карактера. Пошто је био најпознатији великодостојник РКЦ у Хрватској, која се наглашено залагала за мир и љубав међу свим људима и свим народима света, он је већ тада имао моралну обавезу да то осуди. И да на такве нехришћанске и нељудске најаве реагује тако што ће позвати Павелићеве присталице да их се окану. А он је, као што је већ речено, још пре 10. априла 1941. два пута разговарао са првим човеком усташког покрета у Хрватској, за кога је лично записао да не сумња у то да се у њему „крије честита хришћанска душа”. Зар је једну такву „хришћанску душу” било тешко подсетити на шесту Божју заповест („Не убиј!”) и затражити од ње да нареди својим присталицама да је поштују?

Треће. Степинац је у првих пет-шест дана постојања НДХ свакодневно читао у усташкој штампи и слушао на загребачком радију најтеже могуће оптужбе на рачун Срба и Јевреја и тако отворене изливе мржње према њима да је, као паметан човек, лако могао да претпостави да то води у врло скорје тешке злочине над њима. Тај говор мржње, како би се то данас рекло, морао је да натера загребачког надбискупа да реагује у складу са учењем хришћанске религије. Ако би било претерано очекивати од њега да већ тада реагује јавно (у штампи која је неговала такав говор, или на загребачком радију, или са проповедаонице своје катедрале), сасвим је сигурно да је могао да на погубне последице таквог говора и такве пропагандне праксе укаже генералу Кватернику, заменику првог човека усташког покрета, док овај још није био стигао у Загреб. А са Кватерником се Степинац сусрео чак четири пута од 11. до 15. априла 1941, па се не може рећи да није имао погодну прилику за такво указивање. Да се Степинац искрено и доследно залагао за мир и љубав, а против мржње и освете, он је то могао лако да покаже и пре свог првог сусрета са Павелићем.

Четврто. Ако већ није ни Будаку ни Кватернику скренуо пажњу на антихришћански и нељудски карактер дотадашњег отвореног распиривања мржње према Србима и Јеврејима, Степинац је могао 16. априла 1941. да на то скрене пажњу првом човеку НДХ. С обзиром на временско ограничење аудијенције, он ту своју интервенцију није могао детаљно

да елаборира, али је могао да каже бар реченицу-две, тек толико да упозна Павелића са том нехришћанском појавом и да га позове да нешто предузме против ње. Ако је, наиме, молио поглавника да омогући слободно деловање РКЦ у НДХ, могао је да га, као декларисаног католика, упозори и на неприхватљивост захуктале кампање мржње према Србима и Јеврејима у усташким средствима масовног комуницирања. Али, тако нешто њему уопште није пало на памет.

Пето. Из раније представљених делова ове књиге познато је да су у Загребу и његовој околини (у Карловцу, Петрињи, Новој Градишки, Крижевцима, Копривници итд.) већ првих неколико дана НДХ започела неоснована хапшења, шиканирања и убијања Срба и Јевреја, да су у Загребу скинути и обрисани сви натписи и фирме исписане на ћирилицы (што је био евидентан удар на национална осећања и идентитет тамошњих Срба), да је у Осијеку опљачкана, оскрнављена и запаљена синагога итд. О свему томе се знало и говорило у Загребу, па је мало вероватно да надбискуп Степинац, као један од најбоље информисаних људи у читавој НДХ, није знао за то. На дан када је Павелић стигао у Хрватску, његов заменик је објавио саопштење у коме је југословенским војним властима на територији Хрватске, Далмације, БиХ и Војводине запретио одмаздом: **„За једног Хрвата – десет Срба”**. А на дан када је Павелић стигао у Загреб и када је почео да издаје своје прве државничке акте, новонаименовани шеф загребачке безбедности Еуген Кватерник (син „Војсковође” и Павелићевог заменика) издао је **„Упозорење свим непоћудним и непожељним елементима на територију града Загреба”**, које је било уперено пре свега против Срба. Истог дана је из поглавничког кабинета, путем радија, објављена „Задња опомена српским пљачкашима и терористима”, у којој се припадницима „српских регуларних и ирегуларних постројба у Босни и Херцеговини и у неким другим крајевима” прети стрељањем у случајевима „каквог покушаја пљачке или тероризирања пучанства”. Дан касније објављено је и раније поменуто **„Упозорење загребачким Жидовима”**. Будући да су све те претње Србима и Јеврејима биле директно повезане са кампањом мржње према њима у усташким медијима, Степинац је без већих напора могао да закључи да је стање у НДХ већ постало алармантно и да је за то највећим делом одговоран управо Павелић као неоспорни вођа усташког покрета и НДХ.

Ако се све то има у виду, може са основано закључити да је Степинац и пре првог сусрета са Павелићем имао много негативних информација о њему и пуно разлога да стекне врло лоше мишљење о њему, па да и он, као велики моралиста, буде резервисан, односно суздржан

и сумњичав. Упркос свему томе, Степинац је са очигледном радошћу закључио да је добио утисак да је „Поглавник искрени католик”, који ће његовој цркви дати пуну слободу деловања. То значи да је лако прешао преко свих већ поменутих недела усташког покрета и самог Павелића, тј. да није сматрао да она заслужују да им се макар „спочитну”. Због тога није претеран закључак В. Дедијера да је Степинац дао благослов „једном разбојнику” и да је индиректно наговестио „одобравање потеза Павелићеве будуће политике”. Мада и Ј. Кришто све овде поменуто добро зна, он у држању надбискупа Степинца приликом сусрета с Павелићем, ипак, не види ништа што би заслуживало макар благу критику, а камоли осуду. Дедијеру додатно пребацује закључак да Степинац „неће никад изгубити” горе поменути утисак о Павелићу, тврдећи да је он „не само ’изгубио такав дојам’, него се с временом почео све чешће окомљавати како на законске прописе, тако и на неморалну праксу државних служби.”⁴³ О томе како је то „окомљавање” стварно изгледало биће више речи у наредном поглављу, као и о Криштовом поимању „неморалне праксе” усташких државних служби.

Посебно је жалосна прича о Степинчевом нереаговању на Павелићеве најаве драстичног обрачуна са Старокатоличком и Српском православном црквом, као и о покушају Ј. Кришта да то некако прикрије.

Као што се већ из претходно реченог види, Кришто није ни поменуо Павелићеву намеру да истреби Старокатоличку цркву, па ни чињеницу да Степинац ништа није рекао Павелићу о тој намери, нити је записао (односно, дао налог да се запише) у свом дневнику о томе. Као да то уопште није ни заслуживало било какву пажњу и коментар и као да није противречило било каквим политичким и моралним принципима и обзирима. Ако се има на уму предатни однос надбискупа Степинца према старокатолицима и њиховој цркви, онда није уопште тешко претпоставити да га је ова Павелићева најавна веома обрадовала. Наиме, то што је, Павелић намеравао да уради са „старокатоличком сектом” било је ни мање ни више него остварење оних Степинчевих очекивања из маја 1940, када је просто завапио: „Хоће ли се драги Бог смиловати и дати нам једну изразиту и стварну католичку власт да овај морални трулеж изреже из народног хрватског организма, да га не растаче и не трује својим неморалом...” Степинац је, очигледно, 16. априла 1941. схватио да су управо Павелић и његове усташе та „изразито и стварно католичка власт”, која ће такорећи хируршким путем изрезати, тј. одстранити

.....

⁴³ Krišto J., *nav. delo*, 82.

СтКЦ из хрватског народног организма и није могао а да се не обрадује због тога. Али, та га радост није ослобађала моралне обавезе да као први човек највеће и, у најави, најпривилегованије верске заједнице у НДХ макар формално протестује против тако очигледног насртаја шефа нове државе на елементарну слободу савести и вероисповести једног броја својих поданика.

У вези са овим питањем вреди се још једном подсетити оних епитета које је надбискупу Степинцу својевремено приписивао један од његових наследника на трону загребачких надбискупа, кардинал Кухарић. Он је, наиме, тврдио и убеђивао и своје вернике и практично читав свет да је Степинац био „човек вјеран начелима Еванђеља уз цијену живота”, човек који је био „прожет вјером и испуњен жељом да чини добро и само добро, свима и свакоме” и, уз то, човек који је био „**пророк слободе савјести ... људског достојанства и људских права**”. Ако је он то заиста био, поставља се сасвим логично питање како је човек таквих особина и квалитета могао да остави без икаквог коментара, тј. без икаквог противљења и осуде намеру поглавника НДХ да просто истреби једну верску заједницу? Да насилнички удари и на слободу савести и вероисповести и на људско достојанство и на људска права једне групе својих поданика, па ма ко да су они били и ма како да су се они верски и црквено одређивали.

Пошто је однос Степинца према СПЦ нераздвојни део његовог односа према Србима уопште и према геноциду над Србима у НДХ, његово пропуштање да реагује на Павелићеву најаву усташке политике према СПЦ заслужује много већу пажњу историчара него што се то у први мах чини.

Најпре треба рећи да се и за Степинчево пропуштање да било шта каже или запише о Павелићевој одлуци да не буде толерантан према СПЦ може рећи скоро исто оно што је већ речено за његово пропуштање да реагује на Павелићеву намеру са Старокатоличком црквом. Ако је, наиме, Степинац био искрени борац за заштиту људског достојанства и људских права свих људи, без обзира на њихову националност, веру, расу итд. као што упорно тврде кардинали Кухарић и Бозанић и сви Степинчеви католички биографи и хагиографи, ако је био „**пророк слободе савјести**”, па је, чак, „антиципирао концилски појам вјерске слободе”, како је могао да пропусти прву прилику да заштити угрожену слободу савести, односно верске слободе православних житеља НДХ? Ако се према православним Србима „односио кршћански” и ако их је „поштивао... и у невољи им помагао”, зашто им није помогао у овом

изузетно важном историјском тренутку кад је усташки поглавник најавио уништење њихове цркве, а са њом и целе српске нације у НДХ? Ако је, заиста желео да чини „добро и само добро, свима и свакоме”, зашто то није учинио и овом приликом узимајући у заштиту православне Србе, против којих је била уперена усташка нетолерантност? Ако је „огавност према свакој неправди” била увек дубоко усађена у његовој души, као што је изјавио на почетку своје надбискупске каријере, зашто он ту огавност није показао и сада када је било очигледно да Павелић намерава да нанесе најтеже могуће неправде старокатолицима и православнима у НДХ?

Ако је, дакле, заиста био борац за поштовање људских права и достојанства свих људи, за слободу савести и вероисповести и за правду, ако је био широкогруд и хуман човек, како је, упркос свему томе, могао ћутке да пређе преко Павелићеве изјаве да неће бити толерантан према СПЦ? За Криштову објашњење да „Степинац није могао претпоставити шта је Павелић под тим мислио” и да зато није реаговао, већ је речено да је смешно. Будући да је седам година студирао на чувеном папском универзитету Грегоријани, он не би могао да заврши тешке студије теологије и филозофије кад не би знао шта се подразумева под толеранцијом и нетолеранцијом. Иако Павелићева изјава да неће бити толерантан према СПЦ звучи у први мах блаже од претње истребљењем, коју је упутио старокатолицима, ипак се и она, у суштини, своди на исто. Она је дословно значила да **Павелић и његове усташе неће трпети постојање и деловање СПЦ.**⁴⁴ Јер, ако су надалеко познати терористи и злочинци усташког типа одлучили да некога неће трпети, а имају власт у поклоњеној им држави, онда је то значило да ономе кога не трпе спремају уништење. **„Нетолерантност” је, у ствари, била само еуфемизам за уништење, односно истребљење.**⁴⁵ То је Степинцу зацело било јасно, али

⁴⁴ За Павелићеву тврдњу да неће бити толерантан према СПЦ-у Динко Давидов каже на једном месту: „Била је то Павелићева најаву геноцида према православљу.” (*Тоштални џеноцид*, 149–150). Та констатација Д. Давидова је, међутим, мало непрецизна, јер је Павелић касније показао да нема ништа против бугарских, румунских и других православца. Њему и усташама је сметала једино СПЦ, па је ова Павелићева изјава била усмерена искључиво против те цркве и против њених верника, дакле, против Срба. Због тога је исправније да се каже да је она била **„најава геноцида према српском православљу и према Србима у целини”**.

⁴⁵ Врло је интересантно питање да ли је Степинац верно цитирао редослед Павелићевих изјава према старокатолицима и православним Србима. Пошто је овде већ описана страховита Павелићева мржња према Србима, која се односила и на СПЦ, пошто је СПЦ имала скоро два милиона верника и организационе јединице широм НДХ, она је била неупоредиво значајнија црква од СтКЦ, па тиме и опаснија од ње по

он, и поред тога, није сматрао за потребно ни да подсети Павелића на основне хришћанске заповести, ни да протестује због исказане намере њиховог гажења. Ничег од његове наводне борбе за људска права и слободе некатолика ту није било, као ни спремности да се супротстави најављеној неправди за своју хришћанску сабраћу. Од његове наводне „огавности према свакој неправди” није овде остало ни слово „о”, а камоли нешто више? Водећи бригу само о својој цркви и њеним интересима, **Степинац, је у ствари, „пустио низ воду”, тј. препустио трагичној судбини своју хришћанску сабраћу.** И не само то. Не узевши их у заштиту пред Павелићем и усташама, он је индиректно поручио да су њихове намере исправне и са становишта РКЦ. А то дозвољава и закључак да је на овај начин **Степинац одобрио њихове злочиначке намере.**

Иначе, Криштово објашњење због чега Степинац није могао да остави „интимни” коментар на Павелићеве намере према СПЦ и СтКЦ не заслужује велику пажњу, јер је раније већ наглашено да он није стално водио свој дневник, већ су то уместо њега чешће чинили његови секретари. Ништа, међутим, од тих записа у трећем лицу није настајало без његовог знања и без његове овере, па није превише важно ко је у ком тренутку састављао забелешке у том дневнику. Све се оне морају третирати као да их је Степинац лично састављао и бележио. Кришто се „ухватио” ове теме да би својим читаоцима скренуо пажњу са много важнијег питања које гласи: зашто Степинац није ништа рекао Павелићу поводом његове најаве да неће бити толерантан према СПЦ и зашто бар у *Dnevnik* није унет неки коментар те изјаве 11 дана после сусрета са Павелићем, када је поменута забелешка састављена?

Само се по себи разуме да је лако критиковати некога пост фестум и из релативно комотне позиције посматрача и аналитичара. Истраживачи

.....
интересе екстремних хрватских националиста и клеронационалиста. Због тога би било логично да је Павелић прво поменуо њу, па тек после ње малобројну СтКЦ. И пре би се могло очекивати да је Павелић намеравао најпре њу да истреби, па тек после ње СтКЦ. Да је овакав закључак исправан показују, уосталом, многобројне већ поменуте чињенице о усташком односу према СПЦ непосредно после сусрета Павелића и Степинца. Усташе су, наиме, већ у априлу 1941. почеле да хапсе, убијају и протерују свештенство и монаштво СПЦ и да затварају, пљачкају, скрнавље, руше и пале цркве, капеле и друге објекте СПЦ. Већ у августу 1941. Српске православне цркве у НДХ није било. Због тога би било логичније да је осioni Павелић приликом сусрета са Степинцем прво говорио о СПЦ и њеном истребљењу, па тек онда о истребљењу СтКЦ, а да је Степинац свесно променио редослед, желећи да у документу који остаје за историју ублажи његову одговорност? Можда је приликом диктирања ове забелешке био превише заузет размишљањем о оној важној историјској окружници коју је припремао за наредни дан, па је, нехотице направио грешку?

и посматрачи, чак и кад су најозбиљнији научници, могу понекад да претерају у примедбама субјекту свог посматрања и истраживања. (Они могу да забораве неоспорну истину да се људи међусобно разликују, да нису сви подједнако способни за вршење одређених послова и дужности, да нису сви подједнако интелигентни, храбри, морални, доследни итд. Могу да пренебрегну и чињеницу да се нешто може урадити у одређено време, а нешто не, односно да се актуелне могућности реаговања на неке појаве не смеју пребацивати у нека друга времена). У складу са том истином, и критичари Степинчевог држања могу да подлегну опасности да од њега очекују много више него што је он могао, знао и смео да уради. Али, ако они који га највише цене тврде да је он био личност највиших моралних и других квалитета, онда је потпуно легитимно да се те тврдње о његовим херојским особинама упореде са доступним документима и подацима о његовом стварном понашању. Ако се, дакле, држање надбискупа Степинца приликом првог сусрета са поглавником НДХ упореди са свим оним крајње неодмереним тврдњама његових хагиографа и биографа о њему, онда се нужно мора доћи до закључка да највећи део тих тврдњи није тачан. Степинац се у току првог сусрета са Павелићем није показао ни као довољно доследан ономе што је сам о себи говорио, ни као борац за правду, за људска права и слободе уопште, а посебно за слободу савести и вероисповести, за верску равноправност и екуменизам. Пропустивши да реагује на отворене претње припадницима двеју хришћанских цркава у НДХ, он се огрешио и о неке елементарне хришћанске дужности и о хришћански и општељудски морал. У тренутку кад је то било историјски врло важно, није показао спемност да уради оно што су многи од њега с правом очекивали, а што је он, свакако, могао да учини.

Степинац и Павелић на корицама књиге „Анатомија зла”
Вукашина Максића

Подсећање на предратно држање надбискупа Степинца у сусретима са краљем Александром и са кнезом Павлом, са Миланом Стојадиновићем и Драгишом Цветковићем, као и са Влатком Мачеком и Иваном Шубашићем, указује на закључак да се надбискуп Степинац приликом првог сусрета са Павелићем држао потпуно другачије него са напред поменутиим југословенским и хрватским државницима. Док је у ранијим сусретима показивао пуно иницијативе, одважности и смелости, па чак и оштрине и дрскости, приликом првог сусрета са Павелићем ништа од тога није испољио. Када се својевремено први и једини пут сусрео са краљем Александром, Степинац је одмах нагласио да је Хрват по националности и упозорио краља да неће дозволити да било ко изазива Хрвате у југословенској држави. Код кнеза Павла је протествовао због сваког озбиљнијег случаја дискриминације Хрвата и РКЦ у КЈ, а једном приликом му је одржао право црквено-правно и моралистичко предавање о томе како се влада државом. Према председницима и министрима југословенских влада увек се држао врло арогантно, не либећи се да пред њих поставља оштре захтеве, па чак и уцене. Павелићу ништа од тих својих особина и навика није показао. Иако се то из забелешке о разговору са Павелићем не може прочитати, из општег тона те забелешке произилази да се први човек РКЦ у Хрватској понашао као редов пред високим војним старешином или као ђак пред строгим учитељем. Одмах је дошао на позив, поклатио се убици краља коме је положио заклетву на верност, честитао му „обнову” хрватске државности, упознао поглавника са тим да не жели да се бави политиком и смерно га замолио да омогући слободан рад његовој цркви у новој држави. Затим је пажљиво саслушао Павелићево излагање о томе како намерава да поступа према РКЦ, СПЦ и СтКЦ и одушевио се оним што је чуо, без обзира на то што је у Павелићевим најавама било много елемената грубог, насилног, нецивилизованог и нехришћанског поступања.

Иако је овом приликом располагао са стварно мало времена, ипак је и у таквој прилици могло штошта да се каже и затражи. Да је, неким случајем, било који од поменутих југословенских државника покушао да удари на основна права не само РКЦ, него и хрватског народа, Степинац би на лицу места протествовао против тога и инсистирао на поштовању тих права, а после тога би предузимао друге мере, заједно са осталим члановима епископата РКЦ или заједно са Ватиканом. Као што се лепо може видети из ранијих поглавља ове књиге, Степинац се није либио борбе и сукоба са државним властима, кад год је сматрао да су угрожена права и интереси његове цркве или његовог народа. Уз то се декларисао

и као борац за права свих верских заједница и свих признатих југословенских народа.

Пропуштајући да реагује на агресивне, недемократске, нецивилизоване и нехришћанске најаве новоустоличеног усташког вође и диктатора, уперене против више од једне трећине становника НДХ, Степинац је начинио неколико тешких огрешења. Он је, прво, пропустио прилику да се солидарише са својом угроженом старокатоличком и православном сабраћом и да их узме у заштиту од намераваних напада усташког режима. Тиме се, аутоматски, огрешео о начела хришћанске љубави и помоћи ближњем. Због тога је, истовремено, пропустио и шансу да, спуним правом, буде назван борцем за елементарна људска права некатоличких делова становништва НДХ и борцем за добре међухришћанске односе. Друго. Тиме што се задовољио Павелићевим обећањем да ће у свему излазити у сусрет његовој цркви, а није реаговао на застрашујуће претње тог истог Павелића изговорене на рачун две друге цркве, Степинац је још једном показао своје крајње уско и егоистично поимање начела слободе савести и вероисповести. То поимање би могло да се сведе на следећу дефиницију: слобода савести и вероисповести постоји у једном друштву ако је РКЦ слободна, и ако она може несметано да делује. То што друге верске заједнице неће уживати ту слободу, или што ће, чак, бити уништене, Степинац није забринуло и није му засметало. За њега, који се у КЈ упорно и жестоко борио против привилегованог положаја СПЦ, односно за равноправност РКЦ са СПЦ, сада није било спорно то што ће његова црква бити привилегована, док су СПЦ и СтКЦ биле предвиђене за ликвидацију. Напротив. Њему се, како изгледа, најаву уништења двеју главних конкурентских хришћанских цркава много допала. Није далеко од памети ни закључак да је најаву њиховог уништења схватио као додатак обећању о привилегованом положају РКЦ. Јер, ако би усташе заиста ликвидирале поменуте цркве, онда би НДХ постала држава са још изразитијом доминацијом РКЦ, а једног дана, можда, и држава у којој живе само римокатолици? Можда је и због тога Степинац добио утисак да је Павелић искрени католик? Али, чак и ако је ова последња претпоставка претерана, Степинац је овом приликом поново показао да њему уопште није било стало до праве слободе савести и вероисповести која би важила за све људе и све верске заједнице нити до њихове равноправности. У вези са таквим његовим понашањем некако се спонтано намеће асоцијација на израз „sacro egoismo”, у коме се о светости може говорити само под наводницама. Одбивши да устане против наговештене неправде и насиља према

другим хришћанским црквама, Степинац је пао на испиту и хришћанског и општељудског морала.

У вези са чињеницом да је забелешка о Степинчевом сусрету са Павелићем унета у његов дневник тек 11 дана касније, поставља се, заиста, питање како то да Степинац бар накнадно није коментарисао оно што му је Павелић рекао. Да ли није био свестан да га изостављање било каквог коментара може једног дана компромитовати, или је био свестан тога, али му се чинило да то није нарочито важно тада кад је створена држава која му је била по вољи и за коју се надао да ће вечито трајати? Или су и он и његови секретари били толико заузети судбоносним догађајима којима су присуствовали и у којима су учествовали у првим недељама постојања НДХ да једноставно нису нашли времена за нека накнадна дописивања. Да је ово последње било врло вероватно, може се закључити из чињенице да је Степинац тих дана спремао своју чувену „Окружницу часном клеру надбискупије загребачке”, поводом проглашења НДХ, коју ће потписати 28. априла и послати је свом клеру и средствима јавног информисања.

Само дан после „богоугодног” састанка са загребачким надбискупом, усташки диктатор је донео „Законску одредбу за обрану народа и државе”, која ће постати формално-правни темељ најстрашнијег могућег терора и геноцида над Србима, Јеврејима и Ромима у НДХ. Као што је раније речено, она је предвиђала да за „злочинство велеиздаје” одговарају сви који повреде „част и животне интересе хрватског народа или на било који начин угрозе опстанак Независне Државе Хрватске или државне власти”.

А да је терор над Србима започео и пре објављивања и ступања на снагу горе поменуто „Законске одредбе” видело се већ тог истог 17. априла 1941. Павелићеве и Кватерникове усташе извршиле су тог дана први масовни злочин над Србима у близини Старог Петровог Села, код Нове Градишке, убивши на једној ливади 25 српских сељака без икакве њихове кривице и пресуде. Наредног дана ухапсиле су и убиле 39 мушкараца српске националности из неколико села у срезу Славонска Пожега. Истог дана усташе у Осијеку ухапсиле су Војислава Војновића, свештеника и катихету СПЦ, кога ће 20-ак дана потом убити. Тих дана, ухапшен је и подвргнут тешким мучењима православни вероучитељ у Копривници Адам Марин итд.

Резимирајући све наведено, може се рећи да је надбискуп Степинац у току Априлског рата 1941. учинио много тешких огрешења о Србе и Југославију, о Српску и Старокатоличку цркву, као и о хришћански и општељудски морал. Она се сведе на следеће:

1. Одобривши издајничко понашање огромне већине Хрвата у југословенској војсци и оптуживши само Србе за војни слом и распад Југославије, Степинац је наставио праксу предратног гажење заклетве и издаје Југославије и ширења мржње и нетрпељивости према Србима;

2. Иако су контакти црквених великодостојника са представницима државних власти сасвим нормална појава, ипак је журба надбискупа Степинца да се већ другог дана постојања НДХ (и то за време трајања Априлског рата) сусретне са тадашњим њеним највишим представником (С. Кватерником) и да му одмах честита проглашење НДХ, чисто политички чин, а тек после тога црквено-политички и црквено-правни. Уз то што је била још један доказ његовог клерикалистичког деловања, та журба је била и отворена и дефинитивна издаја Југославије и пружање легитимитета усташкој држави.

3. Степинац се, као што се могло видети, није задовољио само једним сусретом са Павлићевим замеником, већ је наредних дана остварио још три контакта са њим, као да је одмах требало о нечему хитном разговарати и преговарати. Уз то, он је нашао за сходно да у првих пет-шест дана посети и привременог министра полиције и привременог градоначелника Загреба, а непланирано се сусрео са још неколико челних људи НДХ, тако да је за само 6 дана остварио 11 контаката са свим челним људима усташког покрета и усташке државе. Оваква журба и оволики број контаката са државним врхом били су толико неуобичајени за једног великодостојника било које хришћанске цркве да им се не може наћи пандан ни у историји Аустро-Угарске ни у историји КЈ. Они потпуно одударују од традиционалне опрезности римокатоличких прелата према наглим политичким променама у својим државама, као и од оне енглеске изреке за такве прилике: „Wait and see!” („Чекај и гледај!”). Мада је донекле схватљива Степинчева жеља да што пре честита врху усташког покрета проглашење државе и евентуално постигне са њим начелни договор о сарадњи двеју власти, и традиција РКЦ и разум озбиљног учесника у црквено-државним односима налагали су много више стрпљења, осматрања и анализирања актуелне спољнополитичке и унутрашњеполитичке ситуације. Зато се за Степинчеве контакте са С. Кватерником у првих неколико дана НДХ мора рећи да су били не само неуобичајено бројни и исхитрени, него и политички кратковиди и неумесни. И сусрет са поглавником НДХ већ првог дана после његовог повратка у Загреб дошао је пребрзо за нормалне односе између државних и црквених власти, али се он некако и може оправдавати позивом наредбодавног карактера од стране највишег носиоца власти у новој

држави. А кад је, стицајем поменутих околности, већ у првих недељу дана дошло до већег броја сусрета загребачког надбискупа са челним људима НДХ, онда би било нормално да до нових њихових сусрета прођу месеци или чак и године. Степинац се, међутим, и у току преосталих дана априла и током маја 1941. још неколико пута сусретао и са Павелићем и са Кватерником и са доглавником М. Будаком. **Толики број контаката челних људи државе и важнијих цркава у тзв. модерним државама не дешава се деценијама, а камоли у току једног или два месеца.** Због тога се неуобичајено велики број Степинчевих контаката са челним људима НДХ у првим данима и месецима постојања те државе може објаснити само превеликом и неконтролисано радношћу надбискупа Степинца због проглашења те државе и потребом врха НДХ да оствари што боље односе са првим човеком РКЦ.

4. Иначе је **признање једне марионетске државе**, настале као плод нацифашистичке агресије на Југославију, било **вид саучествовања у једном међународном злочину**. Неизазван и неоправдан напад на независност и слободу једне земље је један од најтежих злочина међународног јавног права и међународног морала. Признајући и брзо и олако НДХ Степинац је признао као легитиман злочин Хитлера и Мусолинија, двојице тада најомраженијих европских диктатора, које је осуђивао читав правдољубиви и демократски свет. Он се, на тај начин, нашао на истом политичком послу са том двојицом међународних злочинаца и исказао чист политички прагматизам: **хрватска држава по сваку цену, па макар и у савезу са црним ђаволом.**

5. Учествујући у легитимисању поменутог међународног злочина Степинац је **исказао и велику моралну недоследност**. Њему који се у КЈ жестоко борио за равноправност хрватског и српског народа и равноправност РКЦ и СПЦ, сада **одједном није било више важно то што је могао лако претпоставити да у усташкој профашистичкој и тоталитарној држави неће бити ни говора о равноправности народа и верских заједница, као ни о елементарној демократији**. Сем тога, прихватио је последицу наци-фашистичке агресије упркос раније описаном анимозитету према нацизму и страху од њега. Као да му одједном Хитлерово дело није било огавно и неприхватљиво.

6. Овде се треба још једном вратити на тврдње Стеле Александер и Томислава Вујеве да је Степинац прекршио заклетву верности Карађорђевићима и Југославији тек после 10. априла 1941, одн. после посета које је учинио водећим личностима НДХ. Те тврдње заслужују одређене приговоре из два разлога. Први је везан за раније доказану чињеницу

да је Степинац погазио поменути заклетву још за време постојања КЈ, а посебно у току 1940. и 1941. године. Други је, пак, везан за тумачење да је до Степинчевих контаката са усташким вођама дошло 12. и 16. априла 1941, тј. пре војне капитулације КЈ, која је потписана 17. априла 1941. Помињање датума капитулације Југославије као дана када је, наводно, престала да постоји југословенска држава је одраз непознавања међународног јавног права код оба аутора. Потпуна војна капитулација и окупација неке државе од стране оружаних снага друге или других држава никада не значи аутоматски престанак постојања поражене и окупиране државе. **Ратна окупација је само временски ограничено, фактичко, стање** којим је врховним властима окупиране државе онемогућено вршење власти, одн. суспендовано вршење суверености територијалне државе. **То, међутим, не значи да је сувереност окупиране државе престала, тј. да је та држава нестала са „политичког земљовида”**. Да је то неоспорно показују примери окупиране Србије у Првом светском рату и окупиране КЈ у Другом. У оба случаја су врховне власти окупираних држава прешле у емиграцију и тамо наставиле да представљају своју државу и да одржавају дипломатске и друге односе са оним државама које су то хтеле и сматрале опортуним. У вези са тим посебно је важно нагласити следеће: мада је разбијање Југославије од стране сила Осовине и стварање усташке НДХ одговарало стратешким интересима Ватикана на Балкану, он за време Другог светског рата није прекидао своје дипломатске односе са југословенским избегличким владама и није, формално гледано, признао НДХ. Због тога, сам чин капитулације југословенске војске нема онај пресудни значај који му придају С. Александер и Т. Вујева. Контакти надбискупа Степинца са усташким вођама средином априла 1941. и његово признање НДХ били су само нови докази његовог предратног гажења заклетве коју је положио и докази отворене издаје КЈ.

7. Заслепљен чињеницом проглашења наводно независне хрватске државе, Степинац је **ћутке прелазео преко описане јавне пропаганде мржње према Србима и Јеврејима у усташкој штампи од 10. до 16. априла 1941. која је наговештавала и припремала геноциде над припадницима тих народа у НДХ.**

8. Приликом свог првог сусрета са Павлићем надбискуп Степинац се **понашао неубичајено смерно и кротко, пропутивши да осионом усташком вођи, правоснажно осуђеном за вишеструко хладнокрвно убиство, пребаци било шта из његове предратне прошлости, а посебно неконтролисано раширивање мржње према Србима и СПЦ после проглашења НДХ.**

9. Бригом само за права и интересе своје цркве у новој држави, Степинац је потврдио своје раније егоистично поимање слободе савести и вероисповести у стилу: „Слобода постоји ако је моја црква слободна”. Била је то варијанта „светог” егоизма у коме ничег светог, заиста, није било.

10. Пропустивши да узме у заштиту своју угрожену хришћанску сабраћу, Степинац је испољио недостатак елементарне солидарности и љубави према ближњима. Он је православне Србе и старокатолике једноставно препустио трагичној судбини која им је била наговештена, а усташама прећутно одобрио спровођење у живот њихових злочинских намера.

11. Иако је сигурно да је Степинац добио утисак да је „Поглавник искрени католик” пре свега због његовог обећања да ће ићи у свему на руку РКЦ, ипак не треба искључити ни могућност да је таквом његовом утиску допринело и то што је Павелић најавио скоро уништење СПЦ и СтКЦ. А ако у томе има макар и мало истине, онда је Степинац овде исказао не само небригу за ближње, него и радост, односно злурадост због најаве њиховог страдања и уништења.

Кад се све овде наведено упореди са оним похвалама на рачун Степинца које су износили кардинали Кухарић и Бозанић, као и многобројни други католички аутори, онда се без икаквог двоумљења може рећи да ништа од наводно херојских особина Степинац није показао у данима Априлског рата 1941. Напротив, тешко се огрешио о Југославију (у којој је био високи верски и војни функционер и којој се заклео на верност) и о Србе, Српску православну цркву и о Старокатоличку цркву, као и о најважнија начела хришћанског морала.⁴⁶

3. Степинац и почетак прогона Срба у НДХ током априла 1941.

Априлски рат је, као што је познато, трајао до 18. априла 1941, када је ступио на снагу Споразум о примирју, тј. акт о безусловној капитулацији југословенске војске од претходног дана. Тада је започела окупација

.....
⁴⁶ Што се тиче заклетве коју је надбискуп-коадјутор Степинац положио пред краљем Александром 1934. треба подсетити на чињеницу да ју је дао држећи руку на Јеванђељу, одн. на Светом писму – које је сматрао најважнијом и најдражом књигом на свету. Томе треба додати и чињеницу да је заклетву положио у присуству не само краља, него и министра двора М. Антића, ватиканског нунција у Југославији Х. Пелегринетија и београдског надбискупа Р. Родића.

Југославије и њено распарчавање у складу са Хитлеровим „Привременим смерницама” од 12. априла 1941. Хитлер се, наиме, није задовољио само уништењем југословенске војске и обичном окупацијом југословенске територије, већ је тежио и разбијању Југославије као државе. После успешно завршеног Априлског рата, он је, заједно са Италијанима, Мађарима и Бугарима, покушао да насилним путем оствари стицање поседнуте југословенске територије, иако је то било противно одредбама важећег међународног јавног права. Да би учврстио схватање о гашењу југословенске државности, предвидео је стварање неколико зависних режима и несамосталних државних територија. Тврдећи да разбија једну вештачку творевину и да ослобађа поробљене народе у њој, Хитлер и Мусолини су, у ствари, задовољавали своје територијалне и геополитичке аспирације.

Карта разбијене Југославије и НДХ после Априлског рата 1941. и НДХ

Највећа и најзначајнија државна творевина поменутог типа била је свакако Павелићева НДХ. Мада је у њеном стварању одлучујућу улогу одиграла нацистичка Немачка, први човек РКЦ у Хрватској јој је одмах пружио отворену подршку својим сусретима са Кватерником, Павелићем и другим истакнутим усташама у првим данима после њеног проглашења. Учинио је то још за време трајања Априлског рата, упркос јасним сигнаlima да ће се та држава организовати по узору на своје нацифашистичке креаторе и да ће у њој бити изложени нападима и прогонима Срби, Јевреји и сви иоле демократски настројени Хрвати, Муслимани и други њени грађани. Врло брзо после њега учинили су то исто и остали чланови хрватског католичког епископата, па се може

закључити да је тај епископат пружио изузетно значајну помоћ усташама у стварању и легитимизовању НДХ.

С обзиром на то да је 18. априла 1941. започињао релативно мирнодопски период постојања НДХ, за кључну тему ове књиге је неопходно да се пажљиво истражи како се надбискуп Степинац у том периоду држао према угроженом положају Срба и њиховом страдању, које се врло брзо претворило у геноцид невиђен било где другде за време трајања Другог светског рата. Мада је ово питање важно само по себи, оно добија додатно на значају због раније поменутих тврдњи многобројних Степинчевих биографа, хагиографа и обожавалаца да је он био јако осетљив на сваку неправду, без обзира на то коме је нанета, да је „одмах” реаговао на тако нешто, упирући прстом на учиниоце и осуђујући их, односно „енергично” протестујући против њих код надлежних власти. И не само то. Према истим ауторима, Степинац је свуда где је могао и колико је могао, помагао морално и материјално све жртве неправди, а највише Србе и Јевреје.

У претходном делу књиге релативно детаљно је приказано како су Срби од првих дана постојања НДХ били изложени не само тешким неправдама, него и огољеном и некажњивом насиљу, протеривању и убијању на најстрашније могуће начине. Будући да су се многи злочини над Србима одвијали изван територије Загребачке надбискупије и Хрватско-славонске црквене покрајине, сасвим је сигурно да надбискуп Степинац није могао да зна за све те злочине и да, зато, није ни могао да реагује на сваки од њих. Због тога се у овом истраживању и не поставља питање како се он држао према свим тим случајевима, па ни према већини њих. Ово истраживање се фокусира само на најдрастичније неправде и насиља за која је Степинац морао да зна, а која су се дешавала на подручјима над којима се простирала његова канонска надлежност. А ево какви су резултати тог истраживања.

Управо на дан када је завршен Априлски рат, 18. априла 1941, објављена је у свој усташкој штампи раније поменута Павелићева „Законска одредба за обрану народа и државе”, којом је био „озакоњен” терор над свим противницима усташког режима, а која је, пре свега, била уперена против Срба и Јевреја. Она је била тако формулисана да је давала слободне руке не само званичним органима НДХ да по кратком поступку оптужују и убијају Србе и Јевреје, него и многим несавесним и непоштенним грађанима НДХ да без икаквих доказа оптужују своје познанике и комшије да би им се осветили због нечега или да би им отели имовину, положаје или неке друге вредности. За ту одредбу су већ истог дана

сазнали сви становници НДХ, па је сасвим извесно да је то био случај и са надбискупом Степинцем. **Он се, међутим, никада није осврнуо на ову крајње неморалну и наказну законску одредбу, због које су стотине хиљада људи биле потпуно неосновано оптужене, осуђене и погубљене. А међу жртвама је било убедљиво највише Срба.**

Истог дана Павелић је донео „**Законску одредбу о некретнинама тзв. добровољаца**” и „**Законску одредбу о сачувању хрватске народне имовине**”. Првом одредбом су потпуно незаконито, неморално и нељудски, Србима који су се борили на Солунском фронту у Првом светском рату (и њиховим потомцима) била одузета – без обештећења и права на жалбу – имања која им је била доделила југословенска држава, па су остали без основних услова за живот и врло брзо су после тога протерани у Србију. Био је то драстичан удар на опстанак тог дела српске популације у НДХ. Другом одредбом су неосновано поништени сви правни послови које су Јевреји у Хрватској склопили два месеца пре проглашења НДХ, што је био тежак ударац на финансије јеврејских пословних људи и њихових породица. **За обе ове крајње неправедне одредбе Степинац је морао да зна, али поводом ниједне од њих није нигде рекао ни реч противљења или осуде.**

Осамнаестог априла 1941. пукла је надалеко вест о мучком убиству 25-орице Срба у близини Старог Петровог Села, првом масовном убиству Срба у НДХ, извршеном претходног дана. Оно се догодило на територији Градишког деканата Загребачке надбискупије, у близини неколико католичких жупа (Нова Градишка, Врбје, Орубица), па су о томе били свакако обавештени и жупници тих жупа и њихов декан. А ако су они знали, требало је да о томе буде обавештен и надбискуп Степинац. **Он се, међутим, није огласио ни тим поводом.** Исто се може рећи и за убиство 39-орице Срба извршено 18. априла 1941. на подручју Пожешког деканата Загребачке надбискупије.

Док Павелић „озакоњује” терор и најтеже неправде према Србима и Јеврејима, а његове усташе врше прве масовне злочине над Србима, Степинчев „*Hrvatski Glas*” поздравља и велича Павелића и његове усташе и објављује колумну о „Ускрснућу Хрватске државе у јубиларној години”. У њој се инсистира на тези да је „**Божја Провидност, уз сурадњу других фактора ... одредила ... да ускрсне Хрватска Држава након толико вјекова**” и да то што „ускрснуће Хрватске Државе пада баш у годину 1300-годишње обљетнице од како су Хрвати као народ ступили у додир са Светом Столицом” није „само неки случај”, већ „симбол”. „**Остварењем самосталне Хрватске Државе остварено је у пуној мјери оно, што**

смо прије разумијевали под изреком 'радикално хрватство'. Уз тај појам спада и радикално кршћанство." У наставку исте колумне пише да се Хрвати „већ унапријед веселе чињеници што ће Хрватска Држава бити основана на поштивању Бога и вјерских принципа ...”⁴⁷

Деветнаестог априла 1941. Редарствено равнатељство за град Загреб основало је логор Керестинец у дворцу на истоименом пољопривредном добру, удаљеном 18 км од центра Загреба у правцу Самобора. Био је предвиђен за затварање трију група заточеника: „српско-југословенску”, „комунистичку” и „жидовску”. Два дана касније у њему је већ било 60 заточеника, већином Срба из апарата Бановине Хрватске, а убрзо је доведено још око 100 виђенијих грађана Загреба претежно српске националности.⁴⁸ „Hrvatski Narod” је 19. априла 1941. извештавао о „чишћењу Загреба од непоћудних елемената”, а „Hrvatski Glas” о формирању „Изванредног народног суда за обрану народа и државе”, о капитулацији југословенске војске и о одушевљеним поздравима које су поглавнику Павелићу упутили католички лаици, махом пулени надбискупа Степинаца, окупљени у Великом Крижарском Братству (ВКБ) и Hrvatskom Јунаку, као и у нешто старијем Сениорату.

Сам надбискуп Степинац је 19. априла 1941. посетио доглавника Будака и са њим разговарао о сарадњи РКЦ и усташког режима. О тој посети Степинац није оставио никаквог трага у свом дневнику, али јесте о Будаковој посети њему неколико дана касније. Судећи према забелешци од 27. априла 1941, Будак је дошао да се са Степинцем посаветује око успостављања првог незваничног контакта између НДХ и Ватикана.⁴⁹ Тог дана су, иначе, Степинчева листови „Hrvatska Straža” и

⁴⁷ „Hrvatski Glas”, br. 65/41, 3.

⁴⁸ Godštajn I., *Holokaust u Zagrebu*, 269–270; Jelić Ivan, *Tragedija u Kerestincu*, Zagrebačko ljetno 1941, Zagreb 1986.

⁴⁹ У белешци од 27. априла 1941. пише о томе следеће: „Тих дана иза горњег посјета дошао је до надбискупа министар богоштовља и наставе др. Будак. Замолио је надбискупа да би десигнирао (одредио, именовано – нап. П. И.) једног свећеника који би пошао у Рим до Светог Оца, да му изложи становиште нове хрватске владе према Цркви католичкој и да би дошло што прије до успоставе нормалних дипломатских односа са Светом Столицом. // Надбискуп се мало зачудио, јер није обичајно да један свећеник разговара или иде као делегат Светом Оцу мимо бискупа. Изгледало је као да влада нема поверења у бискупе. Надбискуп је мирно одговорио да нема ништа против тога, само мора упозорити, да ће Света Столица ипак тражити мишљење Епископата, па се нека не чуде томе. Кад је надбискуп запитао кога жели послати, рекао је да о. Томислава Поглаена Д. И. (Дружба Исусова, тј. језуити – нап. П. И.). На то је надбискуп одговорио да то не може ићи без провинцијала, па ће зато позвати провинцијала јели споразуман с тиме. Министар се задовољио и отишао. // Надбискуп је добио

„Hrvatski Glas” осванули са читавим низом текстова у којима су опет величани Павелић и усташе, али и Хитлер. У колумни „Hrvatske Straže”, под насловом „Бог и Хрвати”, наглашава се следеће: „Било би лакоумно, кад не бисмо сада сви прегнули свим снагама око изградње Државе Хрватске, тако да она буде простор мира, напретка, благостања, реда, правде и поштења...”

Степинац и Будак – добри знанци од пре 10. априла 1941.

Истог дана Степинац је објавио окружницу о „Светој јубиларној години хрватског народа”, у којој је, између осталог, писало: „Будући да смо морали прекинути рад на приправи за наш велики народни еухаристијски конгрес пригодном завршетка свете јубиларне године хрватског народа, то стављам свему клеру до знања слиједеће: 1. Рад на духовној народној обнови има се наставити у пуном опсегу, гдјегод то прилике дозвољавају ... Нема пак ниједног мјеста, гдје не би било могуће наставити са најважнијом акцијом за све оне велике циљеве Цркве и Државе Хрватске, које смо били изнијели у програму за нашу свету јубиларну годину ...”⁵⁰ Док се у „Држави Хрватској” Срби и Јевреји јавно сатанизују,

.....
дојам да се је Поглаен и сам на неки начин понудио влади. Позвао је провинцијала Грима (Карло – нап. П. И.), који кад је чуо о чему се ради отишао је министру Будаку а овај га је одвео Поглавнику. Провинцијал је упозорио Поглавника, да овај начин не би био подесан и да не може слати Поглаена. А онда изгледало би то као неко неповјерење према надбискупу што не би било добро. Нато је Поглавник одговорио, да ће особно говорити с надбискупом. Провинцијал је премјестио Поглаена по казни одмах у Сарајево.” („Danas”, 21. 8. 1990, 67)

⁵⁰ „Katolički List”, br. 16/41, 195; „Hrvatski Glas”, br. 69/41, 8.

уз укидање њихових елементарних грађанских и људских права, док се Срби „лове” и убијају без извођења на суд и утврђивања њихове евентуалне кривице, загребачки надбискуп позива своје вернике да наставе прошле године започети рад „на духовној народној обнови” да би се што боље припремили за очекивани еухаристијски конгрес. Из ове окружнице се види да он ни на који начин није повезивао резултате дотадашњег рада на „духовној народној обнови” са злочинима које су управо католици почели да врше над тешко сатанизованим и обесправљеним Србима.

На православни Ускрс, 20. априла 1941, усташко повереништво у Старом Петровом селу притворило је 50 православних мушкараца под сумњом да су четници, али их је од сигурне смрти спасао командант места у том селу, немачки артиљеријски натпоручник. Истог дана усташе у Глини ухапсиле су једанаесторо Срба и једног Хрвата и послале их у концентрациони логор „Даница”, код Копривнице. Усташе у Дарувару (који је припадао истоименој католичкој жупи у Пакрачком деканату Загребачке надбискупије) убиле су, такође истог дана, Србина Благоја Гвоздића, цариника из села Блатуше код Вргинмоста.

Између 20. и 21. априла 1941. усташе су на том наводном простору „мира... реда, правде и поштења” извршиле нови масовни злочин над 38 мушкараца српске националности из околине Славонске Пожеге (из насеља: Ивановци, Мигуловци, Братуљевци, Брђани, Лучинци и Трештановци). Било је то опет на територији Загребачке надбискупије. Двадесетпрвог априла 1941. усташе и мађарски војници убили су 11 Срба из села Силаш, Ада и Палача, између Осијека и Вуковара. Десило се то на територији Ђаковачке бискупије, која је била суфрагана (подређена) загребачком метрополити. **Ни ђаковачки бискуп ни загребачки надбискуп нису се о тим новим злочинима над Србима огласили ни једном речју.** У Бјеловару је 21. априла 1941. ухапшен православни прота Никола Бан, заједно са још 30 својих парохијана. Сви су ускоро отерани у концлогор „Даница”. Бјеловар је, иначе, био седиште истоимене католичке жупе и деканата Загребачке надбискупије.

Двадесет првог априла 1941. изашао је први број „Katoličkog Lista” после ускршњег, са многобројним вестима о оснивању НДХ и са следећом констатацијом: „**Држава Хрватска је дакле чињеница.** Њу су, као идеал носили у својим душама наши пређи, док ју није Свемогућа Провидност остварила у години великог народног јубилеја. Католичка црква, која је кроз 1300 година духовно водила хрватски народ у свим његовим тешким, болним и радосним данима, прати с весељем и радошћу хрват-

ски народ у овим данима његова подизања и обнављања државне независности”⁵¹

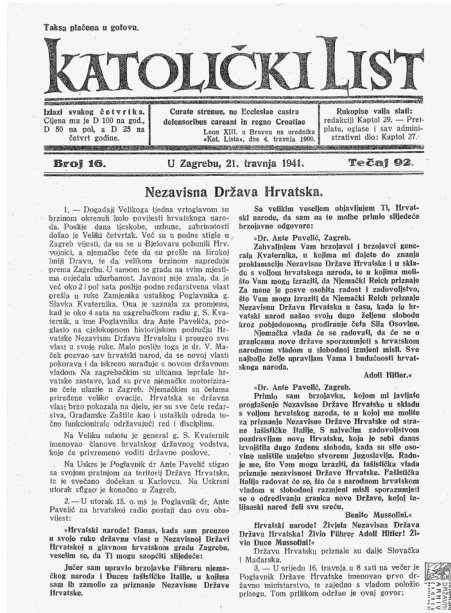
Наредног дана су у „Hrvatskom Narodu” објављене вести о „свечаној аудијенцији екселенције Кашеа” (Зигфрида, немачког посланика) и предаји његових акредитива поглавнику НДХ, колумна о „хисторијским пријатељским везама хрватског и њемачког народа” и један од најгорих антијеврејских прогласа: „Жидовима забрањен полазак кавана, ресторација и гостионица.” Истог дана Степинчев „Hrvatski Glas” објављује Степинчеву окружницу о наставку рада на „духовној обнови хрватског народа” и колумну под насловом „Црква и хрватски народ”, у којој се наглашавало да је „католицизам не само имао велику важност у нашој прошлости, него ... ће та његова важност остати једнако велика и сада, кад смо постигли слободу”⁵²

Двадесет трећег априла 1941. почиње голгота проте Александра Чуповића, пароха и архијерејског намесника у Брачевцима код Ђакова. Њега су усташки властодршци у католичкој НДХ ухапсили, заједно са још четворицом његових парохијана и одвели у осмичеки гарнизонски затвор. Тамо су га усташе (највећим својим делом верници Ђаковачке бискупије и Хрватско-славонске црквене покрајине) толико свирепо тукле да су му поломиле ребра и нанеле ране по читавом телу. Из тог затвора је касније пребачен у логор у Госпићу, где му се изгубио сваки траг.

Тог дана је загребачки надбискуп оценио да треба да се обрати министру унутрашњих послова НДХ, Андрији Артуковићу, са једним својим упозорењем и предлогом. Нису га на то подстакли поменути усташки злочини против српских сељака на територији његове надбискупије и метрополије, у којима је за само три дана убијено преко 100 невиних људи. Нису га подстакли ни свакодневни изливи најгоре мржње

⁵¹ „Katolički List”, br. 16/41, 185–187.

⁵² „Hrvatski Glas”, br. 69/41, 6.

Насловна страна „Katoličkog lista”
br. 16, од 21. априла 1941.

према Србима и Јеврејима у усташкој штампи и на Радио-Загребу, ни напред поменути расистичка забрана Јеврејима да улазе у кафане, ресторани и гостионице. Он се нашао позваним да први пут интервенише код усташке владе због њене најаве да припрема доношење закона против Јевреја. Писмо које је надбискуп Степинац послао Артуковићу 23. априла 1941. Јуре Кришто назива „протестом против антисемитских закона”, односно упозорењем „на неморалност и нечовечност најављених расних закона”.⁵³

Пошто је о том писму било пуно речи у књизи *Stepinac i holokaust u NDH* (в. стр. 147–151), овде се напомиње само то да њиме Степинац није протествовао против намере да се донесу „протужидовски закони”, нити се заузео за све угрожене Јевреје у НДХ. Заузео се само за оне Јевреје који су напустили своју стару веру и прешли у РКЦ, тј. за католике „жидовске расе”. То писмо је било „пре свега, брига за интересе Католичке цркве, а тек потом за јеврејске конвертите у њој.” Само дан после овог назови-протеста, Степинчев „Hrvatski Glas” пренео је из „Hrvatskog Naroda” чланак „Жидовско питање у Држави Хрватској”, у коме се констатује да је сврха наредбе МУП-а НДХ о забрани Јеврејима да улазе у кафане и ресторани „да се Жидовима једном за увијек у Држави Хрватској онемогући свако мијешање у јавне послове”. Томе је додата и најављена да „те мјере неће остати усамљене” и „да ће се постепено провести и друге са сврхом да се жидовско питање уреди онако, како је то већ прије учињено у осовинским државама.”⁵⁴ Да је Степинац био заиста против доношења најављених антијеврејских закона, он не би дозволио да се овакав текст појави у једином католичком дневнику у НДХ, или би поводом тог текста лично објавио своје противљење и згражање. Ни од једног ни од другог могућег поступка није, међутим, било ни трага, а „Hrvatski Glas” је наставио да објављује текстове најгорег антисемитског карактера. Толико о Степинчевом првом „протесту против антисемитских закона” и уопште против неке одлуке или поступка усташке владе „већ 13 дана након државне успоставе”.⁵⁵

А истог дана када је Степинац упутио споменуто писмо Артуковићу, а прота Чуповић заједно са својим парохијанима потпуно невин ухапшен и одведен у неизвесност, „Hrvatski Glas” пише о књижевном лику Миле Будака, уздижући и њега и остале чланове Павелићеве владе: „Сва наша

.....
⁵³ Кришто Ј., *Katol. Crkva i NDH*, књига 2, 34; Кришто Ј., „Katolička crkva i Židovi u vrijeme NDH”, у зборнику *Antisemitizam, Holokaust, antifašizam*, 140; Кришто Ј., *Sukob simbola*, 274.

⁵⁴ „Hrvatski Glas”, br. 70/41, 7; Илић П., *Stepinac i holokaust u NDH*, 150.

⁵⁵ Кришто Ј., *Sukob simbola*, 274.

јавност била је задовољна, када је пре неколико дана чула ... вијест о именовану прве хрватске државне владе. У владу Слободне и Независне Државе Хрватске ушли су заиста прави људи, представници хрватске душевне елите ...”⁵⁶ Најистакнутији међу тим „заиста правим људима” и представницима „хрватске душевне елите”, усташки поглавник А. Павелић је 24. априла 1941. (као што је већ поменуто) одржао значајан говор студентској и средњошколској омладини Загреба пун претњи и киптеће мржње. У њему је запретио свима онима које је назвао „отровом и коровом” у хрватском народу, односно „унутрашњим непријатељима НДХ”, да ће их немилосрдно, „свим средствима” уклонити. Пошто су до тада у усташкој штампи под унутрашњим непријатељем НДХ помињани најпре Срби, а онда Јевреји и они Хрвати који су сарађивали са њима, овај Павелићев говор се може сматрати званичном најавом обрачуна са Србима и Јеврејима и отвореним позивом на почетак геноцида над њима. Надбискуп Степинац, који је себе сматрао не само највишим представником РКЦ у НДХ, него и највећим ауторитетом (тј. учитељем) по питањима морала, није се осетио п(р)озваним да поглавника макар поверљивим путем опомене на нехришћански карактер његовог говора и његових намера. У његовом *Dnevniku* се тај крвожедни говор и не спомиње, као да у њему није било ничег спорног и неприхваљивог и са црквено-моралног и са политичког аспекта.

У вези са Степинчевим нереаговањем на Павелићево отворено хушкање загребачке и хрватске омладине против Срба и Јевреја, треба имати на уму чињеницу да је Степинац до тада већ два пута осетио Павелићево неповерење према себи, што му је, како изгледа, прилично тешко пало.⁵⁷ У таквој ситуацији било је илузорно очекивати да би он учинио било шта што би повећало то Павелићево неповерење и нерасположење. Уместо да с ваљаним разлогом опомене и макар благо преко-ри опасног диктатора, Степинац је одабрао мудро и безопасно ћутање.

У исто време док је Павелић у Загребу најављивао почетак геноцида над Србима и Јеврејима, његове усташе су у самом центру Окучана, испред зграде општине, хладнокрвно стрељале 30 невиних српских сељака из оближњих села Бодеграја и Лађеваца. Учиниле су то наочиглед

⁵⁶ „Hrvatski Glas”, br. 69/41, 11.

⁵⁷ Уз неповерење које је уочио приликом првог сусрета са Павелићем, треба поменути чињеницу да је Степинац морао да буде јако погођен Павелићевом одлуком да се он и његова прва влада не закуну пред њим (тј. пред Степинцем), него пред једним обичним сеоским католичким свештеником, али свештеником за кога је било сигурно да је проверени усташа. (Павелић, се, наиме, одлучио за Вилима Цецељу, жупника у Кустошији, са периферије Загреба).

Hrvatski List

Izdati svaki dan osim utorka.
Dolje 114 (1914)
Uredništvo: Zagreb, Kaludrićeva ulica 14
Cena: 100 dinara
Kod: 114 (1914)
Glasnik XLII

Poglavnikova riječ hrvatskoj mladeži

Hrvatski ustaše akademikari manifestiraju svoju vjernost i odanost Poglavniku - Poglavnik: „Kakva bude omladina, takva će biti i država, jer će država doći u ruke mladih generacija“

„Bama, koji ste sada ovdje smatran fašistički insajn poslova hvalid.“

Hrvatski ustaški akademikari manifestiraju svoju vjernost i odanost Poglavniku - Poglavnik: „Kakva bude omladina, takva će biti i država, jer će država doći u ruke mladih generacija“

„Povijest će biti najbolji sudac“

... jer je ona je onajela avisne šoj do- oji ni om — govo- da ide da na- države i) pri- cl. ni- i) fan- nosili i) i) ne- le bila iktato- i uništ

Bračol Vi znate riječ „osveta“. Mi se nikome ne ćemo osvjećivati, ali ne ćemo ni dopustiti da i dalje u našem narodu živi otrov i korov. da i dalje zagađuje hrvatski narod i njegov život. Ne ćemo dopustiti, da ikoga bude u Hrvatskoj Državi, koji bi radio protiv interesa hrvatskog naroda. Borit ćemo se za cjelokupnost svoje zemlje, borit ćemo se da u sklop naše Države Hrvatske dođu svi Hrvati. Sve vijesti, koje kruže, uzмите mirno i hladno, jer znamo, da ćemo izdržati sve u današnjosti i budućnosti, kao što smo izdržali u prošlosti. Kako je hrvatski narod sada pobedio, tako će svagda i u budućnosti pobediti, kada to bude potrebno i kada to sam bude hito. Sloboda je naša i mi je više ne damo. Još vam jednom velim: ne mamо mnogo trošiti riječi, a j neje ustaški mnogo govoriti. Ali imamo

... li naj- tvori- u koji- i svoje- rvaški am ve-

Насловна страна „Hrvatskog Lista“ од 25. априла 1941.

житеља Окучана и Срба из 13 околних села, које су претходно натерале да дођу у Окучане, само зато да би присуствовали том стрељању. Ово „стрељање за пример“ и за застрашивање није могло да остане тајна ни за житеље оближњих градова Новске, Старе и Нове Градишке, а још мање за жупнице у тим градовима и у целом Градишком деканату Загребачке надбискупије.

Дан касније, 25. априла 1941, Павелић је донео „Законску одредбу о забрани ћирилице“, којом је најавио културни и духовни геноцид над Србима у НДХ. Та одредба је истог дана објављена у „Narodnim Novinama“ и на Радио Загребу, као и „Проведбена наредба“ МУП-а НДХ, коју је потписао министар Артуковић.

Као искусни борац за права хрватског народа у КЈ, осетљив на сваку дискриминацију тог народа, Степинац је морао да буде свестан да забрана ћириличног писма значи такав удар на идентитет Срба који директно води ка њиховој денационализацији и нестанку. Да су, својевремено, краљ Александар или кнез Павле одлучили да забране латиницу у Југославији, Степинац би, сасвим сигурно, одмах уложио најоштрији протест против такве одлуке, а онда би ангажовао све католике и све народе у Југославији који користе то писмо да протестују, демонстрирају и прете радикалним отпором. Одмах би сазвао БКЈ у ванредно заседање и издао протестна саопштења и резолуције, а уз то би, врло вероватно,

апеловао на читав католички свет и на Ватикан да изврше притисак на Југославију због таквог антикултурног, антицивилизацијског и, у суштини, геноцидног поступка. Сада је ђутке прешао преко таквог удара на идентитет Срба, па га ни у свом дневнику није поменуо, а камоли да је покушао да му се супротстави, односно да га осуди. А Србе у НДХ у то време није имао ко да узме у заштиту, осим њега и његове сабраће из епископата РКЦ. То је био још један од неколико кључних моментата у којима је Степинац могао да покаже своју наводну „огавност према свакој неправди”, тј. љубав према правди и, ако не љубав, а онда, бар, било какву бригу према евидентно угроженом хришћанском српском народу. Степинац је, међутим, и ту прилику пропустио.

Уместо хришћанске и обичне људске солидарности са Србима и макар покушаја да им помогне, Степинац је тог дана написао писмо Павелићу о „питању Хрвата – Буњеваца”, одн. о насилничком понашању мађарских окупационих власти у Бачкој према њима. У њему га Степинац обавештава о свом сазнању да мађарске власти хапсе и муче буњевачке Хрвате и да им отимају имовину. Уз то, напомиње следеће: „Све Хрвате-Буњевце, који се враћају с различитих бојних поља кући, одмах затворе без икаквих разлога. Чини ми се, да су као такве одвели 60 најугледнијих Буњеваца-Хрвата, дочим су Срба и Жидова само по 20. Запретили су се, да ће све Хрвате поубијати, ако четници било што подзму – као да се Хрвате може сматрати одговорним за четничке изгреде ... Молим Вас Господине Поглавниче, да подузмете дипломатске мјере, како би се патње наше браће свршиле, и да се држи у евиденцији њихова жеља за пресељењем”...⁵⁸ У вези са овим Степинчевим писмом може се рећи да му нико објективан не може замерити бригу за угрожене буњевачке Хрвате, али може и мора изостанак било какве солидарности са много више угроженим Србима у НДХ.

Раније је већ поменуто да су на дан када је Павелић забранио ћирилицу, усташе у тадашњем Двору на Уни (данас: Двор – нап. П. И.), које је предводио логорник Анте Ђурић, католички жупник из села Дивуше (Костајнички деканат Загребачке надбискупије) ухапсиле 36-орицу Срба, оптуживши их да су четници. Три дана касније стрељале су четворицу, а наредних дана још тројицу невиних затвореника.

Дведесет шестог априла 1941, усташе су извршиле масовна хапшења Срба у крижевачком, бјеловарском и слатинском срезу. У Крижевцу (који је био центар истоимене жупе и деканата Загребачке надбискупије), као и у Св. Ивану Жабну (цирквенски деканат), ухапшено је преко 130

⁵⁸ Batelja J., BAS/2, 118.

Срба и спроведено у крижевачки затвор. У селу Петровцу (данас Борик) код Миклеуша усташе су ухапсиле 9 српских сељака, који су били колонизовани као солунски добровољци, и отпремиле их прво у миклеушки затвор, затим у Нову Буковицу и на крају у Осијек, одакле се нису никад вратили. Најмасовније и најтрагичније било је хапшење у Грубишном Пољу, између Бјеловара и Вировитице (Гарешнички деканат). Тамо су усташе, по наређењу Еугена Кватерника, ухапсиле између 530 и 580 српских сељака, које је један католички свештеник оптужио да припремају побуну за Ђурђевдан.⁵⁹ Два дана касније 504 од тих ухапшених транспортовано је у сабирни логор „Даница”, а касније у Госпић, на Велебит, Паг и у Јасеновац. Од тих 504 грубишнопољских сељака само је њих десетак преживело све те логоре.

Као што је раније поменуто, 27. априла 1941. у Степинчев дневник унета је забелешка о његовом првом сусрету са Павелићем од 16. априла. Судећи по наставку те забелешке, јасно је да се Степинац 27. априла, или неки дан раније, још једанпут сусрео са поглавником, овога пута на своју иницијативу. У том делу забелешке (који је Љ. Бобан због нечега изоставио из свог фељтона), пише следеће:

„Будући да је надбискуп видио, да је влади много стало да дође што прије до редовитих дипломатских односа са Светом Столицом то је употребио прилику да подузме кораке у том циљу, јер (је) и по цркву добро да представник Свете Столице буде што прије у Загребу ради присутности Њемачке чија идеологија је управо смртоносна за Цркву. // Из Београда је стигао у Загреб аудитор нунцијатуре за пут у Рим. Навратио се надбискупу на пролазу и том приликом му је надбискуп разложио ситуацију и замолио, да оде до Светог Оца те му усмено све разложи, кад је поштански саобраћај немогућ. Надбискуп је препоручио најтоплије да до успоставе односно признања *defacto* Државе Хрватске са стране Свете Столице дође што прије, да бискупи буду јачи *vis-a-vis* Нијемаца, јер се ни мало не веселе присутности Гестапоа, који је поапсио већ толике људе а међу њима узорне католике дра Андрића / за којег је надбискуп интервенирао преко дра Тисе/ те дра Мату Ујевића.⁶⁰ // Након разговора са аудитором Нунцијатуре отишао је надбискуп

⁵⁹ Ради се о Петру Сивјановићу, жупнику у Грубишном Пољу. Он је чуо гласине да се Срби припремају за устанак на Ђурђевдан и о томе одмах обавестио загребачког усташу Ивицу Шарића, а овај свога кума Е. Кватерника. (Видети: *Budi katolik ili umri*, 120; Živojinović D., Lučić D., *Varvarstvo u ime Hristovo*, 660–662)

⁶⁰ Јосип Андрић (1894–1967), хрватски књижевник, публициста, преводилац и композитор, угледни лаик Загребачке надбискупије и сарадник надбискупа Степинца. Посебно проучавао Словачку и њену културу и писао о њој.

до Поглавника и саопћио му да је подузео кораке да дође до првог контакта између Свете Столице и Независне Државе Хрватске. // Поглавник је позорно слушао. Нато је надбискуп спретним начином свратио пажњу Поглавнику на верзију која је раширена не само код Срба него и опћенито код свих Хрвата као да је он судионик у марсељском атентату, а то Срби израбљују преко своје дипломатије код Свете Столице као минус за њега, јер је начелно Света Столица осуђивала атентате. // Поглавник је на то надбискупу рекао: Преузвишени, и као Хрвату и као католику и као политичару моја је савјест потпуно чиста. Ја сам у тој ствари толико крив, колико и сваки Хрват. Француски ме суд настојао мучити али није успио. А талијанским сам властима кад су ме звали разложио о чему се ради. // Надбискупа је то обрадовало и рекао је Поглавнику да ће то добро дјеловати код Свете Столице.⁶¹

Овај део дневничке забелешке од 27. априла 1941. показује да је до другог сусрета надбискупа Степинца и поглавника Павелића дошло на Степинчеву иницијативу.⁶² Он је искористио згодну прилику која му се пружила кад је аудитор Нунцијатуре у Београду (тј. секретар, отправник послова – нап. П. И.) пролазио кроз Загреб, на свом путу за Рим, да папи Пију XII пошаље препоруку, тј. молбу да Света Столица макар де факто призна НДХ. Пошто је знао да то Павелића јако интересује, он је пожуррио до њега и похвалио му се својим потезом, рачунајући да ће то мало умањити евидентно Павелићево неповерење и нерасположење према њему. Иако је до тада врло вероватно чуо за раније поменута масовна хапшења и убиства Срба на територији његове надбискупије, он није сматрао да на њих треба да скрене пажњу усташком диктатору, а још мање да протестује због њих. Исти је случај и са Павелићевим антисрпским и антијеврејским говором од 24. априла и његовом забраном ћирилице од 25. априла. Ништа од тих тотално нехришћанских поступака самог Павелића и његових усташа није побудило првог човека РКЦ у НДХ и „учитеља” хришћанског морала да макар упозори Павелића на њих.

Уместо тога, он је искористио састанак који је сам иницирао, да задовољи своју радозналост по питању званичних тврдњи бивше југословенске и француске владе и бројних гласина и међу Србима и међу

Мате Ујевић (1901–1967), истакнути хрватски енциклопедиста, библиограф, књижевни критичар и писац; за време НДХ уредник *Hrvatske enciklopedije*.

⁶¹ *Prepis*, 508-509/IV.

⁶² Интересантно је питање зашто ни званична усташка штампа, ни она која је названа Степинчевом, није објавила вест о овом сусрету. Сасвим је сигурно да је тако одлучио Павелић, мада није јасно зашто. Један од могућих одговора на то питање јесте да је он сматрао да тада то не би било политички опортуно.

Хрватима да је Павелић био „судионик у марсељском атентату”. Пошто му је Павелић одговорио да му је у вези са тим „савјест потпуно чиста”, Степинац се обрадовао, па је за ту ординарну лаж рекао поглавнику „да ће то добро дјеловати код Свете Столице”.⁶³ Чим му се пружила прилика, он је информацију о наводној Павелићевој невиности проследио у Ватикан. (Највероватније је да је то учинио у оквиру реферата који је послао у Ватикан 17. маја 1941. по свом помоћном бискупу Салис-Севису, који се налазио у хрватској делегацији која је пратила Павелића приликом његове посете Риму и Ватикану). Приликом разматрања у ватиканском ДСВ-у да ли папа треба да прими Павелића или не, та информација је била један од елемената за доношење позитивне одлуке. То је лично папа Пије XII потврдио југословенском посланику у Ватикану, Нику Мирошевићу-Соргу, приликом њиховог последњег сусрета, 26. јуна 1941. године.⁶⁴

.....

⁶³ Ако је надбискуп Степинац тада заиста поверовао Павелићу на реч, ускоро је могао да буде сигуран да га је Павелић слагао. Доглавник Будак је, наиме, у неколико наврата у својим јавним иступима у току маја и јуна 1941. јасно означио Павелића као организатора Марсељског атентата. Тако је 24. маја 1941, у Св. Ивану Зелени, говорио о Павелићевом деловању у емиграцији, изјавио следеће: „Кад је др Анте Павелић повео борбу за ослобођење није никога за то питао. **Кад је оно организовао марсељски догађај**, није никога зато питао.” („Hrvatska Straža”, br. 22/41, 3). Наредног дана Будак је, у Вараждину, рекао нешто слично: „Поглавник др. Анте Павелић није питао хрватски народ, да ли **смије ударити српску хидру и задати јој смртни ударац у Marseilleu**”. („Hrvatska Krajina”, br. 20/41, 2–4). Нема никакве сумње у то да је те Будакове изјаве прочитао и надбискуп Степинац, али то питање више никада није покретао. А било би нормално да га је та информација разочарала, будући да се оној првој (Павелићевој) обрадовао. Било би, такође, нормално да је и о тој информацији известио Ватикан зарад његовог правилног постављања према Павелићу, али у досада доступној документацији о томе нема помена. Као да то питање више није било уопште важно. Пропуштањем да обавести Ватикан о томе да је изјава Павелића о његовом учешћу у организацију Марсељског атентата лажна, Степинац је, иначе, објективно гледано, обмануо и папу и његове најближе сараднике из Државног секретаријата Ватикана (ДСВ), што је био озбиљан прекршај унутарцрквених правила и дисциплине, који не би смео да остане без санкције. У доступној документацији ни о томе нема никаквих података.

⁶⁴ У свом извештају о аудијенцији код папе Пија XII 26. јуна 1941, Мирошевић-Сорго је написао следеће: „Ad I) Кад сам поменуо Папи да је Краљевска влада била болно изненађена да је примио Павелића ... одмах прекинуо ме и казао ми је да је њему жао, али што да ради; он је отац општи и прима све вернике, а и остале који долазе ка њему, те никог не одбија ... Чим сам истакао да је Павелић убица Краља, да је осуђен и да је он то сам признао, Папа бранио се да је добио (из) сигурног извора озбиљно уверавање да Павелић лично није одговоран. Папи било немогуће да провери. **Казао сам му да се говори јавно да је Папи писао надбискуп загребачки и молио да прими Павелића, јер није крив за убиство. Папа се зачудио и није негирао извор.** Видео

Из поменуте дневничке забелешке види се и то да је, кроз формулацију свог питања Павелићу Степинац изнео још једну оптужбу против Срба, рекавши да они „израбљују” поменуте тврдње и гласине „преко своје дипломатије код Свете Столице као минус за њега” (тј. за Павелића). То говори у прилог закључку да је Степинац раније чуо у самом Ватикану о таквом српском наводно некоректном понашању, па је, поверовавши Павелићу беспоговорно на реч, одмах дошао на идеју да о томе првом приликом пошаље информацију у Ватикан. Тако је својим олаким прихватањем Павелићевог „објашњења” и овом својом најавом покушао да додатно одобровољи Павелића и покаже му да је лојалан и њему, лично, и заједничкој им НДХ. Потпуно у складу са мудрој народном пословицом: „Кога је молити, није га срдити”, Степинац је и овом приликом одустао од било каквих приговора усташком поглавнику поводом свега онога што су он и његове усташе радиле са беспомоћним Србима и Јеврејима. У таквом његовом понашању није било ни трунке међухришћанске и људске солидарности са Србима, нити било какве спремности да се заложи за њих и да им помогне. А још мање намере да подигне глас и осуди злочиначко понашање усташа и њиховог неприкосновеног вође.

Наизглед чудним стицајем околности, управо на дан када је у Степинчев дневник унет његов утисак о Павелићу као искреном католику, сви загребачки информативни католички листови објавили су славопојке Анти Павелићу, Адолфу Хитлеру и добрим односима између НДХ и „Великог Њемачког Рајха”. Тако се у уводном чланку крижарског гласила „Nedjelja” слави оснивање НДХ и улога поглавника Павелића и фирера Хитлера у том оснивању, објављују се поздрави и „брзојави Поглавнику”, затим вести о формирању „прве владе обновљене Државе Хрватске”, о сусретима надбискупа Степинца са Павелићем и генералом Кватерником и др. У чланку „Крижари поздрављају државу Хрватску и Поглавника” цитирају се, уз остало, следећи наводи: „Неописиво нам је весеље и срећа, што испред Великог Крижарског Братства и цијеле Крижарске организације можемо поздравити Поглавника нашег, ослободитеља Хрватског народа, оснивача и поглавара Независне Државе Хрватске ... Наши чланови, вођени својом лозинком 'Жртва, Еухаристија и Апостолат' нису се бојали потешкоћа ... Одгојени у духу католичког радикализма ... нису познавали попуштања ни у програму хрватског национализма. // Поглавниче! Крижари Вас поздрављају и изјављују

.....
сам да је Папи цела ствар веома непријатна и да се одлучио за пријем на основу поменутог уверавања у циљу заштите католичке цркве у Хрватској...” (Krizman B., *Jugoslavenske vlade u izbjeglištvu*, dok. br. 42, 159–161; Krišto J., *Katol. crkva i NDH*, 70).

SRUŠTA 2
SRUŠTA 2
SRUŠTA 2

Prva vlada obnovljene Države Hrvatske

Križari pozdravljaju Državu Hrvatsku i Poglavniku

Brzojavci Poglavniku

Ukrsk Hrvatske

Nadležnik dr. Alojzije Štampar kod Poglavnika i vojskovođe Kvatnika

Prva vlada obnovljene Države Hrvatske

Križari pozdravljaju Državu Hrvatsku i Poglavniku

Brzojavci Poglavniku

Ukrsk Hrvatske

Nadležnik dr. Alojzije Štampar kod Poglavnika i vojskovođe Kvatnika

Prva vlada obnovljene Države Hrvatske

Križari pozdravljaju Državu Hrvatsku i Poglavniku

Brzojavci Poglavniku

Ukrsk Hrvatske

Nadležnik dr. Alojzije Štampar kod Poglavnika i vojskovođe Kvatnika

Вам своју велику љубав и оданост ... Бог живи! За Дом спремни!⁶⁵ А у тексту председника ВКБ-а, Феликса Ниедзиелског, каже се, између осталог: „У својој политичкој далековидности Поглавник не тражи везе са парламентарним медиокритетима, него тражи додир са великим људима, с вођом њемачког народа ... Бог који равна судбином народа и који управља срцем краљева дао нам је др. Анту Павелића и потакао вођу пријатељског и савезничког народа Адолфа Хитлера да својим побједоносним четима разбаци нашег тлачитеља и омогући нам остварење НДХ. Нека је слава Богу, наша захвалност Адолфу Хитлеру и неограничена љубав и оданост Поглавнику др. Анти Павелићу.“⁶⁶

Проушташки текстови у крижарској „Nedjelji“ од 27. априла 1941.

Загребачки католички месечник за село „Hrvatska Straža“ од 27. априла 1941. доноси преко целе насловне стране, великим црвеним словима, извештај под насловом „Признање Независне Државе Хрватске“, у коме се посебно наглашавају речи управо пристиглог немачког посланика Зигфрида Кашеа да се радује што у Загреб долази управо „на свечани дан њемачког народа, на рођендан нашега Вође Адолфа Хитлера“, као и Павелићева изјава да сматра „особито повољним знаком судбине за будућност Хрватске државе“ то што Каше долази у Загреб „управо на рођендан генијалног Вође Адолфа Хитлера“. Павелић је у одговору на поздрав З. Кашеа истакао да он и хрватски народ већ годинама следе генијалне духовне кавки су „Вођа Великог Њемачког Рајха“ и „Дуче талијанског империја“ и да су свесни „да ће Хрватска помоћу Великог Њемачког Рајха ... бити у стању, да свој нови државни ред сагради и осигура у духу Фуехрера...“⁶⁷. Уз поменути извештај овај лист доноси и пуно актуелних вести о деловању поглавника НДХ, о поставље-

⁶⁵ „Nedjelja“, br. 15/41, 2.
⁶⁶ Исто, 1.
⁶⁷ „Hrvatska Straža“, br. 17/41, 1.

њима нових функционера НДХ итд. На 4. страни објављује тежак анти-семитски текст под насловом „Мјере против жидовског израбљивања”, који почиње следећим речима: „Било је то пред више мјесеци, кад смо хтјели у „Hrvatskoj Straži” на потицај наших пријатеља-сељака донијети чланак о жидовском израбљивању хрватског народа. Тадашња нам је власт то забранила тако, да нисмо могли уопће написати о Жидовима ништа, што би они могли узети за зло. // Међутим, времена су се, хвала Богу, промијенила. Дошло је вријеме, кад се може слободно и о Жидовима рећи истину. // Далеко смо од тога, да бисмо икоме жељели шкодити или било ком у нанијети неправду. Али смо спремни, кад се ради о хрватском народу и његову добру, да упозоримо на зло, које му пријети. // Није никаква тајна, да је жидовски утјецај у народно-господарском и у културном животу нашега народа штетан и погубан ...”⁶⁸

И у католичком дневнику „Hrvatski Glas” од 27. априла 1941. велича се деловање поглавника Павелића, „смисао хрватске духовне револуције”, „славна њемачка војска” и „велике мисли Адолфа Хитлера”, а оптужују Срби да су систематски крали културно и духовно благо хрватског народа и да су му „убијали душу”.⁶⁹

Раније је већ поменуто да су кобног 28. априла 1941. усташе депортовале 504 ухапшена, претучена и измучена српска сељака из Грубишног Поља у концологору „Даница”, као прву нову станицу њиховог дугог голготског пута. Поменут је и податак да су истог дана усташе ухапсиле и Јована Станојевића (рођ. 1882), протојереја-ставрофора, архијерејског заменика и члана Црквеног суда у Пакрацу (Пакрачка епархија СПЦ), који је прво мучен у пакрачком затвору, па онда и у „Даници”, да би касније био убијен негде под Велебитом. У вези са његовим страдањем треба нагласити да је он тада био **највиши црквени великодостојник Пакрачке епархије**, јер је после смрти епископа Мирона (Николића) у фебруару 1941, место епископа те епархије остало упражњено. Пошто је Пакрац био и седиште истоимене католичке жупе и деканата Загребачке надбискупије, чији су свештеници пре смрти епископа Мирона остваривали врло добру сарадњу са колегама из православне Пакрачке епархије, сасвим је сигурно да хапшење проте Станојевића није могло да прође без знања пакрачког католичког жупника и његовог старешине, пакрачког декана, па је врло вероватно да су они о томе известили загребачког надбискупа. Како је и надбискуп Степинац одржавао добре односе са епископом Мироном и долазио у његов епископски двор, сасвим

⁶⁸ *Исѝо*, 4.

⁶⁹ „Hrvatski Glas”, br. 73/41, 7.

Takva plaćena u gotovu.

KALOČKI LIST

Iskazi svakog četvrtika.
Cijena na je D 100 na god.,
D 50 na pol, a D 25 na
četvrt godina.

Curate stream, no Ecclesiae castra
delensorem curant in regeo Crucata
Lone XIII, a Breve na modica
Stat. Lintu, die 4. Irenia 1000.

Bohopte valla staffi:
redacti Kallot 20. — Pret-
pliu, oclate i sav admini-
strativi dit: Kallot 27.

Broj 17.

U Zagrebu, 29. travnja 1941.

Tečaj 92.

Okrružnica časnome kleru nadbiskupije zagrebačke.

Časna braćo! Nema nikoga među vama, koji u svojoj prošlosti vrijeme nije bio svjedočinom namazanimi događaja u životu hrvatskog naroda, među njima činjenicom kao glavni Kristovo evanđelje. Događaji su ovi, koji su nared naj donijeli umrež davno sačinom i faktovima iznaka. Časovi su ovi, a kolima na povrat vite krija, nego kry svjedočanstvo povezanosti sa zemljom u koje smo uplođeni svjetlo Božije i a narodom iz kojeg smo niki. Je li potvrdno istinito, da je i u našim Erazma Filije zaključio kriv, da je i u našim građanima Filije zaključio kriv? Nihil, pamtat faza onogit ne manje i slijko našega kriv a naroda Božija priton našega u ljudsko lice i Božije zapovijedi!

I ho nam more zamisliti, ako imi kao duhovni pastiri dijelom svoj priton narodnom vjerno i časno, kad se post duhovno ganula i tople zabavlmosti obzirano Božije Vapćanstva? Jer, kada god i bilo zameteno zlatno damaznih nezgodomih događaja, kolikozat imi katolozam faktori, koji učeka na kio abrtava, koji je tako razabrali rata Božija na dio, „a Domine lucetam, ost i feli et coll mirabile in oculis nostris — Bog je to učinio i oči in mala nave dviešite (Ps. 117: 23).

No, dok vam danas preporučam iz svih starozakonih djevoica, u spisi ovog starozakona iznaka, tog silovnog svjetla nate hrvatskog povijesti, na govornu vam samo kao što hrvatskog naroda, nego još više kao predavatelj svoje Crkve. Govorio vam kao predavatelj onog Božije institucije, koje je sila u kralj vječnost i kad je svjetlost u vječnost a naroda potpuno zablakia te riječi, kao predavatelj svoj Crkve, koje je afirmativnost ot colama verzila — stao i tvorila ište (L. Tim. 3, 15) iako se sila kolina iia nate nate recti istine, sila je i feli, i ako in mitaloz stija, ako česta ostelo „vite vapćavica u ostiadi (Ps. 1, 24).

Govoreći vam dika kao predavatelj Crkve i pastira dika mite vas i postvno, da svila silana nastojite i radite silo kriv, da svila hrvatske Božije zemlja, jer će samo tak, molč lrvitit dvije silne zablak, koje kao dika hrvatske iio, da izviru i dužna svojih članova.

Vijerna Bogu i svjetoj Kristovoj Crkvi lrvitit do sila hrvatske onaj izvijenim silnik, koje pzanilika domovita linde da svila u premlenaku mladenovim dobitra svojih domova. Vijerna Bogu i Crkvi pokazati će, da vjerno, da je konacit oči svila lrvitino kolozna vječnost, koje se mitali arava vjerno domovita. Članoci i zablažički vjerno i morabno vjerno, pokazati će, do vjerno, da je zemaljska domovita samo onda arava mlaka, kad nam silnka rako i nli nas «diti Bogu Božije, to da je samo onda istinska mlakina onog života, kad nam koraka ustupilo na staze, koje vode u vjerno i kad silnka nastupio ot dio, koje je Bog stvorio za sebo.

No vjerna Bogu i Crkvi nate do hrvatske ne samo kopniti svoje daznot prena uspedevanja mladenovim dobitra hrvatskog naroda, nego do tako postaviti i zaključivati tamlele i idravoz razvika namazimih narodom vjerno i svilo držvno dobitro i vjerno Crkve, koje vče dvije silnke govna dika govornia u historij svjeto, izvjenilo je vjerno, kako rezvimo do govne in govno tramletor propot labalita ot inluria ot contemnitio et dicitur dobitro, kako inlrvitvra govna i jednona naroda na drugi zlog napredovetio i napredv i stanoznika i razvira govno Crkve. Ili, si). Moramo stoga smatrati svojim mladenom daznotu, da u svila mladenom daznotu sa puvijeni hrvatskog naroda dobitro potvrdno u vjerno predavatelva otkrvo nate naroda hite. Moramo svjelo upozoravati i mli, da sveti zamos i pjavitilo odobavileno in lrvitvno: i tamle mlada držvna hrvatske linde mladenim strahom Božije i lrvitvno in Božije zakon i silnka zapovijedi, jer će samo na Božije zakonu, a ne na lralnku mladenim svjelo vjerno držvna hrvatske molč biti izgrazvna na svjetlom tonelu.

Odavirno se silo govno ovom molce govna na svjetlom rad die lrvitvna i uspedevanja Nezavhna držvna hrvatske.

Postavivši molce, koji danas upravlja molcino lrvitvno govna naroda, ni smo dobitro izvjenilo, da će nli rad mli na molce razvjavileno i ponoc. Ni vjerno in otklapanje, da do Crkva u svjetlom držvni lrvitvno molci u molci dobitro najvitalni nooective pravice vjerno istine i Prav-

je sigurno da je lično poznao i protu Stanojevića. Zbog toga je bilo logično zaključiti da su porodica prota Stanojevića i njegovi parohijani očekivali da će se nadbiskup Stepić makar zainteresovati za njegovu sudbinu posle hapšenja. Među dostupnim dokumentima nema, međutim, nikakvog poмена ni o tome da je Stepić obavješten o hapšenju prota Stanojevića, ni o nekakvoj njegovoj intervenciji u korist nesrećnog prota. Ta intervencija ne bi, naravno, morala da bude obavezno uspešna, ali bi mogla nešto da znači u pravcu predupređivanja daljih nasrtaja ustasha na pravoslavni kler Pakračke eparхије.

Stradaња prota Stanojevića i preko 500 grubišnoпољских српских сељака нису, међутим, била једина страдања Срба тог дана на подручју Степинчеве надбискупије.

Факсимил Степинчеве окупације околине Бјеловара (које је данас предграђе Бјеловара), на начин који је већ раније описан. Под непосредним руководством Е. Кватерника стрељано је тада између 187 и 200 српских сељака из Гудовца у непосредној близини Бјеловара

Тог 28. априла 1941, дакле, само дан после уношења раније поменуте забелешке у Степинчев дневник и после његових пропуштања да осуди дотадашње злочине усташа, у околини Бјеловара је извршен највећи дотадашњи масовни злочин над Србима у НДХ. Десило се то у селу Гудовца, у непосредној близини Бјеловара (које је данас предграђе Бјеловара), на начин који је већ раније описан. Под непосредним руководством Е. Кватерника стрељано је тада између 187 и 200 српских сељака из Гудовца и околних неколико села. Према већ цитираном запажању Славка Голдштајна, Кватерник није ни покушао да прикрије тај злочин, већ је организовао стрељање тако да су смртоносне плотуне могле да чују не само становници Гудовца, него и других села око њега. Сутрадан је цео Бјеловар (удаљен од Загреба 80-ак км.) брујао о том злочину, па је вест сасвим сигурно доспела и до надбискупа Степинца. Био је то бруталан злочин над сасвим невиним Србима, организован од стране једног од најближих сарадника поглавника Павелића и сина „војсковође“ Кватерника. Убијени су углавном виђенији људи, међу

којима је био и млади православни свештеник из оближњег Болча Бранко Брзин.

Будући да је овај тежак злочин извршен на територији Загребачке надбискупије, у релативној близини самог Загреба, било је нормално очекивати да се поводом њега огласи надбискуп Степинац. Он, међутим, ни о томе није проговорио ни реч, нити је било шта записао у свом дневнику.

Истог дана (28. априла 1941), док су припадници локалне Сељачке заштите, преименовани у полувојну усташку јединицу, хапсили своје невинне и наивне српске суседе, своје познанике и пријатеље, и приводили их на гудовачко вашариште/губилиште, Степинац је у својим надбискупским дворима завршио и објавио надалеко чувену „**Окружницу часном клеру Загребачке надбискупије**” поводом оснивања НДХ. У њој је поставио тезу о божанском пореклу НДХ, изразио своју велику радост због тога и позвао свој клер „на узвишени рад око чувања и унапређења НДХ”.⁷⁰

.....
⁷⁰ „Часна браћо! Нема никога међу вама, који у ово посљедње вријеме није био свједоком најзамашнијих догађаја у животу хрватског народа, међу којим дјелујемо као гласници Крстовог еванђеља. Догађаји су ово који су народ наш донијели усусрет давно сањаном и жељкованом идеалу. Часови су ово, у којима не говори више језик, него крв својом тајанственом повезаношћу са земљом, у којој смо угледали свијетло Божје и с народом из којег смо никли. Је ли потребно истицати, да је и у нашим жилама живље заколала крв, да је и у нашим грудима живље закуцало срце? Нитко паметан тога осудити не може и нитко поштен тога замјерити не може, јер је љубав према властитом народу Божјим прстом уписана у људско биће и Божја заповјед! // И тко нам може замјерити, ако и ми као духовни пастири дајемо свој принос народном весељу и заносу, кад се пуни дубоког ганућа и топле захвале обраћамо Божјем Величанству? Јер, колико год и било замршено плетиво данашњих судбоносних догађаја; колико год били хетерогени фактори, који утјечу на ток збивања, ипак је лако разабрати руку Божју на дјелу. *A Domino factum est istud et est mirabile in oculis nostris* – Бог је то учинио и очи су наше пуне дивљења” (Ps, 117, 23). // Но, док вам данас проговарам из ових стародревних дворова, у сјени овог стародревног храма, тог није мог свједока наше хрватске повијести, не говорим вам само као син хрватског народа, него још више као представник свете Цркве. Говорим вам као представник оне Божје институције, која је никла у крилу вјечности и којој је свршетак у вјечности у сасвим посебном значењу те ријечи. Као представник оне Цркве, која је „*firmamentum et columna veritatis* – ступ и тврђа истине” (1. Tim, 3, 15) и која се није бојала и на моја уста рећи истину, гдје је требало, иако је нажалост њезин глас често остајао „глас вапијућега у пустињи” (Iv. 1, 23). // Говорећи вам, дакле, као представник Цркве и пастир душа молим вас и позивам да свим силама настојите и радите око тога, да наша Хрватска буде Божја земља, јер ће само тако моћи извршити двије битне задаће, које као држава имаде да изврши у корист својих чланова. // Вјерна Богу и светој Крстовој Цркви извршит ће наша Хрватска ону узвишену мисију, коју земаљска домовина имаде да врши у промицању наднаравних добара својих чланова. Вјерна Богу и

.....

Цркви показат ће, да вјерује, да је коначни циљ свега људског тежења вјечност, гдје се налази права вјечна домовина. Цијенећи и заштићујући вјерске и моралне вредноте, показат ће, да вјерује, да је земаљска домовина само онда права мајка, кад нам склапа руке и учи нас „дати Богу Божје”, те да је само онда истинска скрбница нашег живота, кад нам кораке упућује на стазе, које воде у висину и кад уклања смутње од душа, које је Бог створио за себе. // Но вјерна Богу и Цркви наша ће Хрватска не само испунити своју дужност према унапређивању наднаравних добара хрватског народа, него ће тако поставити и најчвршће темеље и здравог развитка земаљских народних вреднота и своје државне слободе и чврстоће. Црква која већ двије хиљаде година гледа превирања у историји свијета, вјековни је свједок, како „regnum de gente in gentem transfertur propter injustitias et injurias et contumelias et diversos dolos – како краљевства прелазе с једног народа на други због неправедности и неправде и срамоћења и разних превара” (Crkv. 10, 8). Морамо стога сматрати својом највећом дужношћу, да у овим судбоносним часовима у повијести хрватскога народа дубоким погледом у вјечност продуховимо читаво наше народно биће. **Морамо свуда упозоравати и учити, да свети занос и племенито одушевљење у изграђивању темеља младе Државе Хрватске буде надахнут страхом Божјим и љубављу за Божји закон и његове заповиједи, јер ће само на Божјем закону, а не на лажним начелима овога свијета Држава Хрватска моћи бити изграђена на чврстом темељу. // Одазовите се стога спремно овоме моме позиву на узвишени рад око чувања и унапређења Независне Државе Хрватске. // Познавајући мужеве, који данас управљају судбином хрватскога народа, ми смо дубоко увјерни, да ће наш рад наићи на пуно разумијевање и помоћ. Ми вјерујемо и очекујемо, да ће Црква у ускрслој Држави Хрватској моћи у пуној слободи навијештати необориве принципе вјечне Истине и Правде. Она ће се стога држати ријечи Писма: „Verbum Dei non est alligatum – ријеч Божја није (никада) свезана” (II. Tim. 2, 9). И Она ће сматрати својом светом дужношћу „oportune, importune, arguere, increpare, obsecrare in omni patientia et doctrina et cum omni apostolica libertate – у згодно вријеме и у невријеме покарати, запријетити, умолити учећи се свом стрпљивошћу” (Ctr. II. Tim. 4, 2) и са свом апостолском слободом. Тако ће радити и то ће сматрати драгоцјеном помоћи у тешком раду око подизања наше драге Домовине и Државе Хрватске. // Дао добри Бог, да тако буде. А да тако буде, позивам вас, часна браћо свећеници, да не престанете потицати повјерене вам вјернике на молитву, али још више да сами код олатара Божјега подижете руке к „Оцу звијезда, од којег се сваки добри дар и сваки савршени поклон” (Jak. I, 17), да Поглавника Државе Хрватске напуни духом мудрости, како би узвишену и толико одговорну службу вршио Богу на част и народу на спас у правди и истини; да народ хрватски буде народ Божји, одан Крсту и Цркви Његовој саграђеној на пећини Петровој! Ако се можда очима свијета чини молитва сувишном ствари, ми је сматрамо најважнијом од свега у животу, јер „ако Господ не чува града, узалуд бдије који га чува” (Ps. 12, 1). // Црква Божја никад се није губила у фразама, али никад није такођер затајила у оном устрајном раду, на којем се стварају темељи сретне будућности појединца, народа и држава. Покажите то, часна браћо, и сада испуните своју дужност према младој Држави Хрватској! // У вези с тиме одређујем, да се у недјељу, 4. свибња о.г. одржи свечани Те Деум по свим жупним црквама, на које нека жупни уреди позову мјесне власти и вјерни народ. Надам се, да ће се у то вријеме моћи одржати споменуте свечаности. А у колико комуникационе прилике јоште не би омогућиле, нека се то изврши у први слободни дан. А што се тиче Првостолне цркве загребачке, то ћу дан одредити у споразуму с државним властима. // У Загребу 28. травња 1941. // Алојзије, надбискуп”. („Katolički List”, br. 17/41, 197–198; Код Бенигара постоје извесна, небитна, одступања од оригиналне верзије. Видети: Benigar A., *nav. delo*, 387–389).**

Пошто је та окружница била најчешћи предмет цитирања и полемисања између свих Степинчевих критичара и бранилаца, овде ће бити речи само о неколико њених најважнијих момената. Из њеног текста избија толико велика радост надбискупа Степинца због проглашења НДХ (тог „давно сањаног и жељкованог идеала”), да је он свестан да ће то наићи на критику многих људи који не деле његова осећања и његове ставове. Због тога он ту радост настоји да оправда и образложи помињући „говор крви”, тајанствено повезане са земљом (што много подсећа на нацистичку терминологију) и Божју заповест да се љуби свој народ. Он је свестан и тога да ће многи поставити питање пресудне улоге нацистичке Немачке у формирању НДХ, али, ипак, **сматра да је ту била „рука Божја на дјелу”**, па и као Хрват и као представник „свете Цркве”, тј. РКЦ позива свој клер да свим својим силама поради на томе да „наша Хрватска буде Божја земља”, како би извршила своју „узвишену мисију”. Могуће је да је Степинац овако писао, зато што је заиста желео да Хрватска буде „Божја земља”. Али је он већ за 18 дана постојања НДХ јасно могао да види да је НДХ толико далеко од тог идеала и да већ постаје не „Божја земља”, већ пакао за већину нехрвата и нека-толика, да није смео да се тако заноси и да просто игнорише оно што се догађа у тој земљи. Степинац је, као први човек РКЦ у НДХ, имао пуно право да позове свој клер да треба да учи вернике да „свети занос и племенито одушевљење у изградњи темеља” младе НДХ морају да буду „надахнути страхом Божјим и љубављу за Божји закон и његове заповиједи”. Али, он не помиње да у раду „мужева који данас управљају судбином Хрватског Народа” (које он лично познаје) нема ни трунке од онога што он очекује од свих својих обичних верника. Имајући на уму раније поменуто Павелићево обећање, Степинац је уверен да ће његова црква у НДХ уживати пуно слободу деловања, па и због тога подстиче свој клер „на узвишени рад око чувања и унапређења” НДХ. То што је лично од Павелића чуо да СПЦ и СтКЦ **неће уживати никакве слободе у НДХ (него ће, напротив, бити изложене уништењу)**, није ни најмање засметало Степинцу да говори о слободи за своју цркву и о изградњи НДХ као „Божје земље”. Каква ће то „Божја земља” бити и како ће РКЦ у њој „навијештати необориве принципе вјечне Истине и Правде” ако дозволи уништавање других хришћанских цркава, то „високоморалног” загребачког надбискупа није интересовало. Позивајући се на Свето писмо, Степинац најављује да ће његова црква **сматрати својом светом дужношћу да повремено „покара, запријети и умоли”** напред поменуте „мужеве”, иако њему, лично, у претходних 18 дана није

пало ни напамет ни да покара, а камоли запрети Павелићу због евидентних злочина које су и он сам и његове усташе већ учинили. Он даље позива свој клер да се, заједно са верницима, стално моли да Бог „напуни духом мудрости” поглавника НДХ, како би он могао успешно да обавља своју „узвишену и толико одговорну службу”. Био је то умесан позив, али је питање колико је сам Степинац био убеђен у то да ће то помоћи човеку који је и са њим – као најзначајнијим великодостојником РКЦ у НДХ – разговарао врло надмено и арогантно. **Степинац, на крају, позива свој клер да 4. маја 1941. одржи свечани Te Deum, службу Божју захвалницу, у част формирања НДХ.**

Наредног дана, 29. априла 1941, ову окружницу је објавио „Katolički List”, бр. 17/41, на насловним страницама, а после њега и друга Степинчева и сва усташка штампа. Уз то је та окружница читана на Радио-Загребу неколико дана по неколико пута, у целини или у изводима. Сви у НДХ су сада знали како загребачки надбискуп и његов клер гледају на НДХ и равнали су се према томе. **Нема никакве сумње у то да је ова окружница битно утицала на држање свих верника Загребачке надбискупије и Хрватско-славонске метрополије према НДХ, а врло вероватно и на остале хрватске римокатолике. И нема, такође, никакве сумње у то да је надбискуп Степинац био врло заинтересован за одјеке те окружнице. Посебно му је, свакако, било важно на какав је пријем она наишла код поглавника НДХ, тј. да ли су њена садржина и одјек могли да га одобровоље и утичу на промену његовог односа према њему лично. Размишљајући више о томе него о страхотама које су се тих дана догађале Србима у Гудовцу, Грубишном Пољу и у другим деловима НДХ, Степинац је још једном пропустио прилику да учини било какав по-тез у корист Срба, а против незаконитог, нељудског и нехришћанског понашања усташких власти.**

Део објашњења за такво његово понашање може се наћи у уводнику његовог „Hrvatskog Glasa” од 29. априла 1941. под насловом „Новим путевима”, у коме је, између осталог, стајало и ово: **„Независна Држава Хрватска данас је чињеница, она је наш живот, наша будућност, наша срећа и срећа будућих хрватских покољења...”**⁷¹

„Katolički List” је, иначе, одмах после Степинчеве окружнице објавио и „Начела Владе Независне Државе Хрватске”, која су била идентична са начелима Усташког покрета која је Павелић донео још за време своје емиграције, средином 1933. Таквом, чисто политичком, документу није било места у полуслужбеном листу једне католичке надбискупије,

⁷¹ „Hrvatski Glas”, br. 74/41, 7; „Hrvatski List”, br. 119/41, 4.

али га је редакција тог листа, ипак, објавила. Тако важан потез она не би смела да изведе без сагласности надбискупа Степинца, па се и то може сматрати његовим покушајем да одобровољи Павелића.

Католички дневник „Hrvatski Glas” донео је 29. априла 1941. (уз текстове у којима се и даље величају усташе и НДХ) изводе из оне србо-мрзачке колумне у „Hrvatskom Narodu” од 27. априла под насловом: „Лице и наличје српске политике”, која је добрим делом цитирана у 2. делу ове књиге. У „Hrvatskom Glasu” су изводи из те колумне, у којој се говорило о „болесном духу Србије” и о „мистичној српској мегаломанији”, објављени под насловом „Кобно дјеловање српске православне цркве”. Мада је преношење извода из друге хрватске и иностране штампе била честа пракса у штампи НДХ, стиче се утисак да преношење извода из поменуте колумне у Степинчевом дневнику није имало само информативан карактер, тј. „преглед штампе”. Тешке оптужбе против Срба и СПЦ поновљене су, с једне стране, ради амортизације евентуалних примедби поштених и националистички неоптерећених верника Загребачке надбискупије због евидентног прогона Срба и свештенства СПЦ у НДХ. С друге стране, оне су биле у функцији правдања Степинчевог одбијања да се ангажује у спасавању свештенства СПЦ, које је већ тада свакодневно хапшено, понижавано, мучено и убијано.

Претпоследњег дана априла 1941. изашао је први број загребачког „Novog Lista” са мноштвом антисрпских и антијеврејских текстова и са већ помињаним вестима о наредби фамозног В. Гутића да Срби морају да се иселе из Босанске Крајине и да су „забрањени сви ћирилични натписи ... у Бања Луци...”⁷²

Тридесети април 1941. је у историји НДХ остао познат пре свега по раније поменутиим антисемитским одредбама Анте Павелића о „расној припадности”, о „држављанству” и о „заштити аријске крви и части хрватског народа”. Те одредбе су биле потврда најаве министра унутрашњих послова А. Артуковића од 22. априла 1941. да ће влада НДХ „ускоро ријешити жидовско питање на исти начин као што га је ријешила њемачка влада”.⁷³ Њима су, како констатује Иво Голдштајн, „Жидови претворени у извандруштвену категорију људи изложених свакој могућој дискриминацији и лишених било какве законске или друштвене заштите.”⁷⁴ И поред несумњиво расистичког карактера тих одредби и

⁷² „Novi List”, br. 1/41, 13.

⁷³ „Die Deutsche Zeitung in Kroatien”, od 22. 4. 1941. Наведено према: Jelić-Butić F., *nav. delo*, 178–179.

⁷⁴ Goldštajn I., *Holokaust u Zagrebu*, 119.

чињенице да је Павелић њиховим доношењем показао да недвосмислено следи Хитлерову политику према Јеврејима, Степинчев „Hrvatski Glas” је и тог дана објавио неколико врло афирмативних текстова о Павелићу. Обавештавајући своје читаоце о почетку излагања загребачког „Novog Lista”, од 29. априла 1941, „Hrvatski Glas” преноси последње редове из његовог уводника под насловом „Ново раздобље хрватске државности”: „Сретна је данашња генерација Хрвата, да је управо њој намијенила Божја Промисао да буде свједоком ових хисторијских догађаја, да живи у доба, кад је Поглавник повео борбу за ускрснуће Хрватске и кад је та борба окруњена побједом. Неизмјерна је захвалност цијелог хрватског народа Поглавнику за све оно што је учинио и претрпио за хрватски народ као и за његову тврду и непоколебљиву вјеру у ускрснуће Државе Хрватске ...”⁷⁵ У истом броју овај лист преноси из ђаковачке „Narodne obrane” једну тако удворичку адресу ђаковачког свештенства поглавнику Павелићу да би она комотно могла да уђе у сваку антологију полтронског понашања.

„ГОСПОДИНЕ ПОГЛАВНИЧЕ! // У свечаној сједници сабрани председник и сви присједници Бискупске Конзисторије у Ђакову, једногласно у пуној оданости и трајној вјерности поднашамо Вама Сувереном Представнику и Поглавнику слободне независне Државе Хрватске нашу поклонствену адресу. // Бискуп и свећенство стародревне бискупије ђаковачке, која је кроз вјекове крвљу бранила најсветије идеале Хрватског Народа: Крст часни и слободу златну – идући свјетским стазама прошлости, у светом заносу моли химну захвале Богу Свемогућему на дивном дару у Светој Години Хрватског Народа: Ускрснућу Независне Државе Хрватске. // На руке великог Сина Хрватског Народа, Хероја наше крви, Ослободиоца и Творца слободне Државе Хрватске, Суверена и Поглавника Дра Анте Павелића, полагамо свечани завјет: Да ћемо остати будни и вјерни чувари свете вјере и Хрватске народне свијести на источној страни наше домовине, да ћемо увијек бити спремни на све жртве и напоре око изградње духовне културе, вјере и морала, просвјете и одгоја, карактерности и поштења нашег Хрватског народа кићеног Сријема и Славоније племените. // Нек влада Божја истина, љубав и Правда у Независној Држави Хрватској. Нека Божји благослов прати нашег дичног хероја и мудрог Поглавника Дра Анту Павелића. // Нека живи, цвате и напредује лијепа наша домовина!” У „Hrvatskom Glasu” се потом констатује да „слиједе потписи

⁷⁵ „Hrvatski Glas”, br. 75/41, 7.

преузв. г. Ординарија (тј. бискупа А. Акшамовића – нап. П. И.) и свих присутних”.⁷⁶

Овако удворички панегирик Павелићу (са чак 11 великих слова у једној полуреченици) може се објаснити пре свега жељом бискупа Акшамовића да се некако „опере” пред Павелићем и осталим хрватским националистима због некадашњег сличног панегирика изреченог пред младим краљем Петром Карађорђевићем, који је изазвао велико незадовољство не само код припадника усташког покрета, него и код свих других хрватских националиста. Иако је Павелић то вероватно прозreo, ипак је још вероватније да је овако недостојно удварање једног бискупа и његовог клера итекако годило његовој сујети и учврстило га у уверењу да највећи део свештенства РКЦ у НДХ одобрава његову дотадашњу политику и према Србима и према Јеврејима.⁷⁷

Ако се све ово има у виду, мора се констатовати да ни надбискуп Степинац ни остали чланови епископата РКЦ у НДХ ни једанпут у току првих 20 дана постојања НДХ нису показали намеру да на било који начин помогну угроженим Србима и Јеврејима, упркос све алармантнијим подацима о њиховом страдању. Они нису сматрали да је потребно да уложи било какав приговор против злочиначког понашања усташа према Србима и Јеврејима. А о протестима и евентуалним осудама да се и не говори. Порука коју је Павелић из тога могао да извуче гласила би: „РКЦ не сматра да има било чега спорног у дотадашњој политици усташког режима, нити нечега што би требало исправљати, тј. мењати. А ако РКЦ аминује то што је до сада урађено, онда је то знак да је Бог са нама и да ми слободно можемо да наставимо истим путем.”

Док је Павелић у првих 20 дана НДХ доносио поменуте антисрпске и антијеврејске законе и док је усташка штампа несметано ширила мржњу

.....

⁷⁶ *Истѿо.*

⁷⁷ Сплитско „*Novo Doba*” је 18. априла 1941. објавило телеграм који је тог дана сплитски бискуп Квирин Бонефачић послао Павелићу, у своје име и у име остале тројице далматинских бискупа (шибенског, хварског и бококторског). У телеграму Павелићу је писало: „Као бискуп крајева, у којима је била колијевка хрватског краљевства и катедрала у коју су се скупљали и молили хрватски кнезови и краљеви, света ми је дужност, да Вам у име своје, читавог свећенства дијецезе, а сигуран сам да Вам тумачим осјећаје и остале тројице далматинских бискупа, најсрдачније поздравим као обновитеља слободне и Независне Државе Хрватске, изразујући своју искрену оданост и обећавајући у свему ревну сарадњу и просећи Бога да благословом и потпуним успјехом окруни Ваше велико дјело на срећу и спас хрватског народа.” (Novak V., *nav. delo*, 561–562). Деветог маја 1941. и мостарски бискуп Алојзије Мишић ће Павелића назвати „великим отаджбеником” и „узором кршћанина католика”, који, наводно, врши Божје законе. („*Kršćanska obitelj*”, br. 5-6/41, 165–166).

према Србима и Јеврејима, а усташе хапсиле, затварале, мучиле и убијале Србе, загребачки надбискуп није дозволио да га све то узнемири и спречи у обављању редовних, тј. уобичајених послова. Несметано је обављао своје свештеничке и бискупске послове – богослужења, проповеди, писање окружница, посете жупама и др. Уз то је скоро свакодневно размењивао контакте не само са највишим представницима НДХ, него и са дипломатским представницима Ватикана, Италије и Немачке. Тако се за само 20-ак дана сусрео са генералом Кватерником чак пет пута, са М. Жанићем и Ј. Думанчићем по четири пута, са А. Артуковићем три пута, са А. Павелићем, М. Будаком, Е. Кватерником и Р. Касертаном по два пута и са М. Лорковићем, М. Вранешинем, Ђ. Гобијем, А. Фројнтом и аудитором Београдске нунцијатуре по једном. Толиким бројем важних контаката у тако кратком и бурном времену ретко је која личност у НДХ, сем поглавника Павелића, могла да се похвали. Уз оне људе из врха усташког покрета које је од раније знао, надбискуп Степинац се сада упознао практично са целим тим врхом. Сем о сусрету са Павелићем и Будаком, у његовом дневнику су остали записи и о његовим сусретима са тадашњим отправником послова Италијанског посланства у Загребу, а каснијим послаником, комендатореом Рафаелом Касертаном.

О првом од та два контакта говори следећа забелешка: „Данас, дне 27. IV. био је у посјетима код надбискупа нови талијански отправник послова *con. Rafaelo Casertano*. („*con.*” је погрешно: треба „*com.*” јер је то скраћеница од почасне италијанске титуле „*commendatore*” – нап. П. И.). /Посланик још није стигао из Токија/ Дошао је у пратњи једног часника и тајника посланства. Разговор је био чисто формалне нарави којом приликом је отправник послова више пута нагласио да је увјерени католик.”⁷⁸ У вести „*Hrvatskog Glasa*” о том сусрету прецизира се да је Касертано дошао у пратњи „представника талијанског конзулата у Загребу г. Мануса.”⁷⁹ Неколико дана касније, на месту које би требало да одговара датуму 30. априла 1941. налази се следећа забелешка: „Надбискуп је узвратио посјет талијанском отправнику послова. Том приликом је отправник послова замолио надбискупа да би порадио да се не би проводила агитација са стране којег бискупа против окупаторских талијанских власти. Саопћио му је уједно да су у току преговори да један члан савојске куће дође на хрватски пријесто. Међутим надбискуп је то већ прије знао. Али сматрао је опортуним да се у то не мијеша, јер тко зна како ће се све коначно свршити а зашто

⁷⁸ *Prepis*, 509/IV.

⁷⁹ „*Hrvatski Glas*”, br. 74/41, 10.

навлачити на себе, односно на цркву одијум за евентуално неуспјеле политичке потезе. // Из свега се види да је политичка ситуација тешка.”⁸⁰

У вези са оним што је Касертано рекао приликом њиховог другог сусрета, било би интересантно утврдити шта је Степинац одговорио на Касертанову молбу да хрватски католички бискупи не „проводе агитацију против окупаторских талијанских власти”. Степинац је, међутим, ускратио тај одговор читаоцима свог дневника и историчарима, па би се тај одговор морао тражити у архиви италијанског МИП-а из тог времена. Штета је и то што Степинац, макар за свој дневник, није прецизирао шта је мислио о тадашњим преговорима да један италијански принц дође на хрватски престо. Пошто су Павелић, Мусолини и италијански цар Виктор Емануел III заиста и договорили такво решење (мада оно никада није реализовано у пракси), постављало се, наиме, питање шта је после таквог решења могло да остане од наводне независности усташке државе.

4. Степинац и почетак геноцида над Србима током маја 1941.

Првог маја 1941. сва усташка и католичка штампа објавила је интегралне текстове антисемитских одредби и нове похвале Павелићу и његовој екстремно шовинистичкој и расистичкој творевини. Иако је 23. априла, наводно, протестовао због намере да буду донесени ови закони, Степинац се 30. априла и првих дана маја 1941. није огласио ниједном речју против њих.

Првог маја 1941. усташе су срушиле православну цркву Св. великомученика Георгија у Славонској Пожеги, изграђену 1730. са вредним иконостасом, који је, иначе, осликао хрватски сликар Целестин Медовић. Том приликом су уништене и матичне и богослужбене књиге и вредна црквена архива. Рушење једног верског објекта, без обзира на његову старост, вредност и припадност овој или оној верској заједници, требало би, само по себи, да буде повод за оглашавање првог човека РКЦ

.....
⁸⁰ *Prepis*, 510/IV. Бобан је написао да је ова белешка настала 30. априла 1941. зато што се она у *Prepisu* налази одмах иза белешке да је један чланак из „Hrvatskog Glasa”, од 30. априла 1941. испуштен као непотребан. Пошто испред белешке не стоји датум, као што је то уобичајено, Бобан је овде закључио да је она заиста и написана 30. априла 1941, што је, можда, и тачно, али се овај сусрет није могао десити тог дана, јер се тог дана ком. Касертано налазио у Риму, у који је допутовао претходног дана. До другог сусрета између њега и Степинца је могло да дође, дакле, или 28. или 29. априла 1941.

у НДХ, тј. за његову беспоговорну осуду. Надбискуп Степинац, међутим, није нашао за потребно да се огласи.

У току прве недеље маја 1941. усташе су ухапсиле преко 100 Срба мушкараца у Загребу, Славонској Пожеги, Петрињи, Глини, Карловцу, Топуском, Вргинмосту, Бања Луци, Удбини и околинама тих градова, убивши већ приликом хапшења и непосредно после њега преко 30 невиних људи. Иако су се неки од тих злочина дешавали у релативној близини Загреба, могуће је да надбискуп Степинац није знао за њих, па се овде и не инсистира много на одсуству његовог реаговања. Колико је, међутим, мало вероватно да Степинац није чуо бар за неке од њих може се закључивати из податка да је отправник послова Амбасаде САД у Анкари Греј (Gray), 6. маја 1941. обавестио своју владу да је од Југословенске амбасаде у Анкари добио информацију да Павелићеве присталице (у неким случајевима заједно са Мађарима), врше масакре над Србима у Хрватској, Босни и Војводини. Према Грејевом телеграму, Југословенска амбасада је сматрала да је неопходна хитна интервенција Ватикана у Загребу и Будимпешти због тога, па је замолила Греја да о томе обавести своју владу, у очекивању да ће она предузети одговарајући корак у Ватикану.⁸¹ Ако су, дакле, југословенске и америчке дипломате у Турској имале 6. маја 1941. информације о усташким масакрима над Србима, заиста је тешко поверовати у то да Степинац није у Загребу имао такве информације.

За истраживање његовог односа према геноциду над Србима почетком маја 1941. најзначајније су неке чињенице које говоре о томе да је он имао информације из прве руке о усташким плановима за присилно исељавање Срба из НДХ и о хрватско-немачким договорима у вези са том врстом геноцида над Србима. Веома је значајан и његов однос према усташким плановима за присилно покатоличавање Срба, које је 3. маја 1941. наговестила Павелићева „Законска одредба о прелазу с једне вјере на другу”, али ће о та два питања бити више речи у каснијим поглављима ове књиге. Када је, пак, у питању однос надбискупа Степинаца према најтежем облику геноцида над Србима, тј. према физичким ликвидацијама, онда се пре свега треба осврнути на почетак обрачуна усташког режима са највишом хијерархијом СПЦ у НДХ.

Случајно или не, баш 3. маја 1941. званични усташки орган „Hrvatski Narod” и једини католички дневник у НДХ „Hrvatski Glas” доносе вест о хапшењу патријарха СПЦ Гаврила (Дожића) – „једног од главних ратних хушкача” – у манастиру Острогу у Црној Гори. Први човек СПЦ

⁸¹ Живојиновић Драгољуб, *Ватикан, Католичка црква и југословенска власић 1941-1958*, Просвета – Терсит, Београд 1994, 18; Krišto Jure, *Sukob simbola*, 121.

ће од тада па до краја 1944. бити у немачком ропству, па је тако СПЦ била обезглављена. Била је то вест за додатно радовање свих хрватских клеронационалиста, са надбискупима Степинцем и Шарићем на челу. Све је личило на ону народну пословицу: „Док једноме не смркне, другоме не сване”. И званична усташка штампа и Степинчева штампа су наредних дана доносиле са очигледном злурадошћу појединости у вези са хапшењем патријарха Гаврила и са његовом наводном кривицом за почетак Априлског рата.

а) Убиство бањалучког епископа Платона
и римокатолички бискупи

У ноћи између 4. и 5. маја 1941. дошло је до првог убиства једног православног епископа у НДХ. Тада је, као што је већ раније поменуто, убијен на свиреп начин бањалучки православни епископ Платон (Јовановић). Иако је о предисторији његовог убиства већ било нешто речи у II тому ове књиге, овде ће то бити поновљено у виду рекапитулације. Та предисторија је, наиме, била кратка, али врло драматична и симптоматична.

На епископа Платона се односила наредба бањалучког стожерника Виктора Гутића, од 24. априла 1941. да мора да напусти Бања Луку и НДХ у року од пет дана, будући да је био „родом и поријеклом из крајева бивше Србије и Црне Горе”. Он се о ту наредбу оглушио, ослонивши се на мишљење свог римокатоличког колеге и пријатеља, бањалучког бискупа фра Јозе Гарића, да се та наредба не може односити на њега као црквеног великодостојника. Три дана после тога, 27. априла, један од Платонових блиских сарадника, прота и судски тужилац Јова Давидовић, сазнао је да ће познати бањалучки прота и архијерејски намесник Душан Мачкић (1891-1969) бити наименован од стране Усташког стожера за некаквог управитеља Бањалучке епархије. Два дана касније прота Давидовић је донео епископу Платону „Hrvatsku Krajinu”, у којој је била објављена вест о постављењу проте Мачкића за „повјереника Бањалучке епархије испред Хрватске Државне власти, на мјесто досадашњег епископа г. Платона, који је Србијанац те који стога мора напустити Хрватско тло.”⁸²

Прочитавши горе поменуто вест, епископ Платон најпре није могао да поверује да би се било ко из актуелене световне власти могао упустити

.....

⁸² „Hrvatska Krajina”, br. 5/41, 2.

Факсимил вести у „Hrvatskoj Krajini” од 29. априла 1941. о постављењу проте Душана Мачкића за „повјереника Бањалучке епархије”

одобрење. Истог дана је у Платонов двор стигао акт стожерника Гутића од 27. априла, у коме се препоручивало епископу да поступи у складу са оним што је писало у „Hrvatskoj Krajini”. Због тога је епископ Платон наредио да прота Мачкић одмах дође у његов двор, да објасни свој поступак, односно да дâ писмену изјаву да се не прихвата неканонског звања. Чланови Епархијског црквеног суда предлагали су да се Мачкић смени са положаја намесника и да му се стави забрана свештенодејства, али је епископ Платон одбио тај предлог због великих заслуга проте Мачкића за Бањалучку епархију (био је парох у Бања Луци од 1922, а архијерејски намесник од 1933; почасни члан Црквеног суда, оснивач и председник Српске земљорадничке задруга, потпредседник Свештеничког удружења епархије Бањалучке, потпредседник и благајник Одбора за подизање бањалучке Саборне цркве итд.). Разматрајући Гутићев силеџијски акт и објављену вест, епископ Платон је, заједно са својим најближим сарадницима, одлучио да одбије Гутићев „предлог”, па су прота Давидовић и прота Петар Раденовић (црквени судија) добили дужност да саставе достојанствен писмени одговор Гутићу. Сутрадан, 30. априла 1941, направљена је код епископа Платона дефинитивна верзија тог одговора, која је упућена Гутићу првог маја 1941.⁸³

⁸³ Тај одговор је гласио: „Част ми је саопштити стожеру да поменутог његовог предлога не могу прихватити, и то из ових разлога: Ја сам канонски и законито од надлежних власти постављен за Епископа бањалучког и као такав обавезао се пред Богом, Црквом и народом да ћу водити бригу о својој духовној пастви, истрајно и постојано, без обзира на ма какве прилике и догађаје, вежући нераздвојено живот и судбину своју са животом и судбином свога духовног стада и остајући у средини његовој на духовној стражи за све време док ме Господ у животу подржи, остајући уз

у такво, дотад незапамћено и незаконито мешање у унутрашње ствари његове епархије и његове цркве. После првог запрепашћења и неверице, дошла је на ред немоћна љутња због дрскости стожерника Гутића, исказана у уском кругу његових најближих сарадника. Према неким каснијим сведочењима, епископ Платон се још више наљутио на проту Мачкића због основане претпоставке да је он дао сагласност на то именоване, не затраживши његово претходно

Последњег дана априла 1941. дошао је у епископски двор прота Мачкић, који је признао да је разговарао са стожерником Гутићем и да је пристао на његов наговор да буде повереник Бањалучке епархије због тога што му је речено да ће, уз епископа Платона и његов архијерејски заменик, прота Сава Рађеновић, морати да напусти НДХ, будући да је рођен у Боки Которској.⁸⁴ У једном свом извештају из октобра 1941. Мачкић је тврдио да је на први контакт са Гутићем ишао по молби епископа Платона, будући да је епископ знао за предратно познанство и добре односе Мачкића и Гутића.⁸⁵ После разговора са Мачкићем, али без његовог знања, одлучено је да се свештеници и верници Бањалучке епархије обавесте о Гутићевим притисцима, па је свим архијерејским наменицима тајно достављен допис са преписком између Гутића и епископа Платона од 27. априла до 1. маја 1941. (са налогом да га доставе свим паросима и црквеним општинама).

Овакво реаговање епископа Платона разбеснело је осиног и разулареног бањалучког стожерника. Чим је примио Платонов одговор Гутић

.....
своје стадо као пастир добри, који душу своју полаже за овце своје. На то сам се заветовао и заклео примајући епископски чин и преузимајући под своју управу епархију бањалучку, и тој својој заклетви остајем веран и непоколебљиво доследан, докле год ми буде могуће да самостално одлучујем о своме држању и да дајем израза својој вољи. Ако би ме груба сила, против које сам немоћан, ипак раставила од моје пастве и уклонила ме са подручја поверене ми епархије, тада бих по уставу Српске православне Цркве, замолио једног од суседних архијереја (сарајевског или тузланског) да ме за време мог одсуствовања заступа у вршењу строго епископских послова у епархији бањалучкој, а за остале послове овластио бих свога законито постављеног архијерејског заменика и Црквени суд, који ми и сада у великој мери помажу у обављању тих послова. // То је канонски и уставни ред и пропис који важи за Српску православну Цркву и по коме само они органи које устав те Цркве предвиђа могу да врше неку власт у цркви, а никако и какви други органи којих устав не познаје. Таквих незаконитих и споља наметнутих органа, у то сам најтврђе убеђен, не би признавао ни народ ни свештенство, нити би такав орган, ако би био у свештеничком чину, могао и даље остати свештеником Православне цркве. Толико сам са своје стране сматрао нужним да узвратим као одговор на напред споменути акт тога стожера. – Епископ бањалучки Платон. // Предње саопштавамо православном народу и свештенству ради знања и управљања. Епископ бањалучки Платон, с. р.” (*Споменица православних свештеника, 24; Српска православна црква 1920-1970*. Београд 1971, 186–187; Атанасије Јевтић, „Српска црква у Другом светском рату – документи”, у: *Србија и коменџари за 1990/91*, 94–95).

⁸⁴ Прота Душан Мачкић је 10. јула 1941. ухапшен заједно са породицом, а сва имовина му је била заплена. Два дана касније интерниран је, заједно са породицом, у логору Цапраг, а 1. августа протеран у Србију. Из Аранђеловца је касније прешао у Врањево у Банату. Умро је у Новом Саду 1969.

⁸⁵ Видети: Стојнић Бојан, Пилиповић Радован, Ђурић Мишина Вељко, *Свједочења о заштирању*, Архив Републике Српске, Архив СПЦ, Музеј жртава геноцида, Бања Лука – Београд, 2016, 73–133.

је, 4. маја 1941, наредио да се епископу Платону саопшти да одмах мора да напусти Бања Луку и НДХ. Платон се тада обратио бискупу Гарићу с молбом да му издејствује одлагање исељења за два-три дана ради припреме за тај изнуђени корак. Гарић му је обећао интервенцију и убрзо потом јавио да може да остане у свом двору и да му се неће ништа десити. Будући да је знао да су стожерник Гутић и бискуп Гарић у врло добрим односима, епископ Платон се поуздао у то обећање и остао у Бањалуци.

Из до сада доступне документације не може се утврдити како је протекла интервенција бискупа Гарића код стожерника Гутића у корист епископа Платона. Зна се само да су се Гарић и Гутић срели једног од последњих дана априла и првог маја 1941, дакле, неколико дана после слања поменутог Гутићевог силецијског акта епископу Платону и објављивања вести у „Hrvatskoj Krajini” о постављењу Д. Мачкића за повереника Бањалучке епархије. Врло је вероватно да је Гутић о томе разговарао са бискупом Гарићем, најављујући му своју чврсту намеру да протера епископа Платона из Бањалучке. Треба веровати да му је тада Гарић саветовао да не протерује Платона, али о томе нема никаквих поузданих података. Нема података ни о његовој интервенцији од 4. маја 1941, да се епископу Платону одложи полазак из Бањалучке за два-три дана ради припрема за исељење. Можда му је Гутић стварно обећао да ће „прогледати кроз прсте” епископу Платону за та два-три дана, па је Гарић то саопштио епископу Платону, а можда је одбио његову интервенцију и то му саопштио, затраживши од њега да обмане епископа Платона. Било шта да је у питању од тих двеју могућности, јасно је да се Гутић толико разбеснео због Платоновог држања да је 4. маја 1941. одлучио не да га протера, него да га једноставно убије. То су ноћу 5. маја и учинили његови одани сарадници, предвођени његовим телохранитељем Асимом Ђелићем, убивши на свиреп начин и њега и раније помињаног проту Душана Суботића. Њихова унакажена тела бацили су у реку Врбању, у којој су пронађена и идентификована тек после 20-ак дана.

У вези са тим убиствима и са идентификацијом леша епископа Платона, на једном месту пише следеће: „Владичин леш пронађен је тек 23 маја 1941. ... Тог дана пронела се вест по Бања Луци, да је Врбас избацио један леш у селу Кумсалима повише траписке ћуприје (или у близини пилане Босна Боа), и да је то леш владике Платона. Леш је пренесен у мртвачницу, где су леш видели неки људи, који су владика познавали добро и сви тврде да је то заиста био владичин леш. На лешу су се видели трагови три метка: један у потиљак, други у слепоочницу а трећи у леђа. На ногама су му биле ципеле са гумипластиком. (Епископ Платон

Бањалучке колеге и вајни пријатељи: православни епископ Платон Јовановић и римокатолички бискуп фра Јозо Гарић

је увек носио такве ципеле). Од одеће било је на њему само доње рубље и око појаса кожни каиш. Половину браде и лица није имао а друга половина се још држала. Сахрањен је од стране власти тајно, без сведока на војничком гробљу 24. маја 1941. ... Жезал – штап владике Платона нађен је у Врбасу врло далеко од места убиства, чак у срезу прњаворском око 35 километара далеко. Из воде су га извадили рибари и предали једном сељаку из села Милосавци, срез прњаворски.”⁸⁶

Пошто је у читаву причу о овом усташком злочину био укључен и бањалучки бискуп Гарић, у историографији и публицистици су се појавила контроверзна тумачења његове улоге. Један број српских, хрватских и некадашњих југословенских историчара сматра да је његова улога у овом случају била у најмању руку спорна и проблематична, јер се зна да је епископ Платон остао у Бања Луци и после Гутићеве наредбе од 4. маја 1941. и да је врло брзо страдао, ослањајући се, пре свега, на Гарићево обећање да му се ништа неће десити. Први је о томе писао Виктор Новак у *Magnum crimenu*, а затим и неки други аутори. (Иако је Новак био Хрват по националности и масон по опредељењу, хрватски аутори из РКЦ га углавном сврставају у „комунистичку и великосрпску историографију”). Католички аутори, међутим, тврде да је и та Гарићева улога, као и многе друге, била часна и да је сведочила о његовој хуманости, солидарности и правдољубивости, због чега заслужује само похвале и поштовање.

.....

⁸⁶ Атанасије (Јевтић), еп. „Српска црква у Другом светском рату – документи”, у: *Србија и коменшари за 1990/91*, 96.

Помињући „заузимање више католичке црквене хијерархије за православне Србе”, Јуре Кришто тврди на једном месту да је београдски надбискуп Јосип Ујчић знао крајем јула 1941. да је „бањалучки бискуп Гарић интервенисао за епископа Платона”. Кришто се, притом, позива на Ујчићево писмо Државном секретаријату Ватикана од 24. јула, у коме се епископ Платон уопште не помиње, већ само Гарићеви наводни напори да смири „наглост неких присташа Усташа”. Иако, дакле, причу о тој интервенцији изводи из документа у коме се она уопште не помиње, Кришто у фусноти критикује српског историчара Вељка Ђурића да је у својој књизи *Голіоџа Српске цркве* „сугерира(о) судјеловање бискупа Гарића” у кројењу судбине епископа Платона, поводећи се за оним што су о Гарићу писали Виктор Новак и српски аутор под псеудонимом Е. ПАРИС, „који је употребљавао исте методе као и В. Новак”.⁸⁷ Кришто, иначе, не даје никакве конкретне податке о поменутој интервенцији бискупа Гарића.

Други католички аутори лансирани су две тезе у вези са поменутом интервенцијом бискупа Гарића у корист епископа Платона, које личе на праве легенде. Тако је Славко Антуновић, аутор фељтона „Истина о нашим бискупима у доба рата”, тврдио на једном месту да је **бискуп Гарић добио нервни напад због убиства епископа Платона и да је због тога завршио у болници**.⁸⁸ Он се притом позвао на један извештај Берислава Анђелиновића (хрватског правника, публицисте и песника) од 23. децем-

.....
⁸⁷ Krišto J., *Sukob simbola*, 140–141. Новак је, иначе, написао следеће о Гарићевој улози у ликвидацији епископа Платона: „Бискуп Гарић је од раније уживао глас човјека, који подржава лијепе традиције старих фрањевачких ујака, који су умјели да се својом сношљивошћу прилагоде осталим иновјерним земљацима. Међутим НДХ је открила, да је то била једна обмана и да је и фра Јозо Гарић, ма да је већ прешао седамдесету, био на равној ноzi са свом оном усташком млађаријом из босанских и херцеговачких самостана. Већ први дани НДХ поколебали су и међу Србима као и међу осталим хрватским родољубима некадашњи добри глас бискупа Гарића. Јер, **упорно се тврдило да је и бискуп Гарић посредно одговоран за смрт епископа Платона, кога је увјеравао, да му се ништа не ће догодити послје Гарићево интервенције код Гутића**. Међутим лаковјерни епископ Платон, који је своју наду полагао у ауторитет и братски однос према бискупу Гарићу, платио ју је својом главом. Извештај проте Јована Давидовића, иначе судског тужиоца из Бања Луке, упућен Светом архијерејском синоду (20. 6. 1941) указује на дволичност и безначајност бискупа Гарића, или у најмању руку, на његов недовољно енергичан став према злочинцу Гутићу, с којим је уосталом одржавао веома присне односе, док је овај најстрахивитијим терором застрашио српски живаљ овог дијела Босне. // Читав низ података говори, да бискуп фра Јозо Гарић пуним срцем учествује при свим усташким свечаностима, залажући се и својим ауторитетом и својом сурадњом на утврђивању усташког режима ...” (Novak V., *nav. delo*, 687–688)

⁸⁸ „Glas Koncila”, br. 5/89, 13.

бра 1941, који је упутио свом брату Грги (Будиславу), који се налазио у Лондону. Иако се Берислав трудио да свом брату пошаље што више поузданих података о стању у окупираној Југославији, он није био сасвим сигуран у њихову поузданост, па са извесном резервом пише следеће:

„Убијен је велики број православних свећеника. Од епископа погинуо је Бањалучки Платон, на страшан начин. У први мах успио се је сакрити. Бискуп Гарић пошао је на то интервенирати у усташки главни штаб у Бања Луци, гдје му је било обећано, да се Платону неће ништа догодити. Поручио му је да изиђе. Платон је изишао. Сутра или пар дана по тому нађен је у ријеци мртав, заклан, без очију. Гарић је добио нервни напад, преведен је у болницу. На посљедњој бискупској конференцији није учествовао. Кажу, да јавно оптужује усташка звјерства у цркви. – Изгледа да је погинуо и Доситеј.”⁸⁹

Симптоматично је да и Антуновић и други католички аутори цитирају овај део извештаја Берислава Анђелиновића, у коме се афирмативно говори о бискупу Гарићу, као да је он потпуно поуздан, иако је Анђелиновић податке за њега добио из друге руке и на крају користио формулације попут: „кажу” и „изгледа”. Тако је, рецимо, написао да „изгледа да је погинуо и Доситеј” (загребачки православни митрополит – нап. П. И.), мада то није било тачно. На другој страни, ови аутори намерно прескачу делове истог извештаја у којима се врло негативно говори о држању римокатоличке хијерархије и РКЦ уопште.⁹⁰ Иако је информација Б. Анђелиновића о Платоновој смрти била у основи тачна, неки њени детаљи, ипак, нису. Тако је, рецимо, нетачно да се епископ Платон негде сакривао, па, онда, изашао из свог скровишта, после добијеног обећања бискупа Гарића. Епископ Платон је остао у свом епископском двору и после опште наредбе стожерника Гутића да се сви Србијанци иселе из бивше Врбаске бановине и из НДХ, од 24. априла 1941. и после добијања Гутићевог акта од 27. априла 1941. Он је, како изгледа, од бискупа Гарића затражио помоћ тек 4. маја, када су му Гутићеви људи наредили да се одмах исели. Гарића је молио да му испослује одлагање те

.....
⁸⁹ Boban Ljubo, *Hrvatska u arhivima izbjegličke vlade 1941-1943*, Globus, Zagreb 1985, 342.

⁹⁰ Анђелиновић је, наиме, написао и ово: „Ако се ништа изванредно не деси, ако се не збије чудо, та је црква изгубила сваки резон и право да код нас ехистира. Католички свећеници не само да нису, скоро нигдје, заузели став који су им прилике налагале, него су на многим мјестима предводили крваве оргије Павелићевих разбојника ... Степинац посећује Павелића, слика се сњиме, држи свечане службе Божје ... он и његови помоћни бискупи признају – чак захваљују Богу – нову власт и нову државу...” (*Истио*, 343–344)

наредбе за два-три дана и Гарић му је јавио да је добио Гутићево обећање у том смислу. Зато се оглушио о добијену наредбу, па је наредне ноћи ухапшен и убијен.

За тврдњу Б. Анђелиновића и С. Антуновића о томе да је бискуп Гарић добио нервни напад кад је чуо за Платоново убиство и да је после тога „преведен у болницу” нема никакве релевантне потврде. Напротив, има пуно веома озбиљних индиција да је та тврдња била измишљена да би некако оправдала бискупа Гарића у том трагичном случају. О тим индицијама биће речи нешто касније.

Друга теза или легенда говори о наводном кућном притвору у који је стожерник Гутић ставио бискупа Гарића. Тако се у једном тексту објављеном поводом 150-годишњице Гарићевог рођења каже да је Гарић „жестоко протестирао код разних ухићења, а посебан занимљив је његов протест код убојства српског владике Платона након чега се бискуп Гарић нашао у кућном притвору.”⁹¹ Слично је тврдио и проф. др фра Петар Јелеч на свечаној академији поводом истог јубилеја у Витезу. Он је тада рекао да у Архиву Бањалучке бискупије постоји бележница извесног монсињора Јосипа Галеша, „који је записао како се бискуп Гарић заузео за владика Платона, што се Гутићу није свидјело, те је Гутића казнио кућним притвором.”⁹² Јелеч уз то додаје да је слично изјавила и госпођа Ружица Марковић, сестра партизанског хероја Милана Радмана, у изјави коју је дала 2000. године монс. Анти Орловцу.

И једну и другу тезу, односно легенду, демантује на врло убедљив начин писање „Hrvatske Krajine”, званичног листа Усташког стожера за тзв. Хрватску Крајину. Те новине су у првих неколико месеци свог издажења имале очигледан задатак да врло помно прате и афирмишу сву активност стожерника Гутића и других усташких функционера у Бања Луци и поменутој крајини. У остваривању тог задатка оне су регистровале Гутићеве многобројне сусрете и са бискупом Гарићем и са његовим свештеницима, као и са представницима католичких редова и лаичких организација. Премда јој је промоција стожерника Гутића била преваходни задатак, „Hrvatska Krajina”, је, као и остала усташка штампа, много простора посвећивала деловању РКЦ уопште, па је често извештавала о бискупу Гарићу и клеру РКЦ. Да је бискуп заиста добио нервни напад и да је морао да буде смештен у болницу, „Hrvatska Krajina” би скоро

.....
⁹¹ „Прије 150 година рођен је бискуп Јозо Гарић, најзначајнија особа католичког, хрватског и цјелокупног пука Витеза”, viteski.ba/drustvo/prije-150-godina-rodjen-je-biskup-jozo-garic-najznacajnija-osoba-katolickog-hrvatskog-i-cjelokupnog-puka-viteza.

⁹² „Петар Јелеч о бискупу фра Јози Гарићу у вихору рата”, You Tube, 6. 9. 2019.

сигурно то забележила и пратила његов опоравак. Из њеног писања у току маја и јуна 1941. не види се, међутим, да је бискуп био ни утучен ни болестан. Напротив. Уз своје редовне бискупске активности, Гарић је у току ова два месеца био изузетно ангажован у друштвено-политичком животу Бања Луке, остваривши велики број контаката са представницима усташког режима и немачким официрима у Бањалуци. Пошто ти контакти искључују и веродостојност легенде о кућном притвору, у наставку се даје њихов преглед.

Тако је 1. маја 1941 – на дан када је епископ Платон одговорио стожернику Гутићу на његов силеџијски акт од 27. априла, а „Hrvatska Krajina” објавила претеће писмо „Неким српским поповима” – бискуп Гарић узвратио посету стожернику Гутићу, у пратњи двојице својих најближих сарадника, конзисторијалног саветника монс. фра Мирона Козиновића и свог секретара фра Крунослава Бркића. Уз Гутића, ову делегацију Бањалучке бискупије на највишем нивоу дочекали су и његови заменици Феликс Ниедзиелски и инг. Рудолф Ертл, затим Гутићев секретар Стипе Момчиновић и шеф Стожерништва за финансије Божидар Јовић.⁹³ Делегација домаћина на овом састанку била је, такође, на највишем нивоу и бројнија од бискупске. Такви састави делегација упућују на закључак да су оне имале на дневном реду многа важна питања, међу којима је, врло вероватно, било и питање протеривање Срба из Босанске Крајине и, наравно, протеривање самог епископа Платона. О томе, нажалост, али сасвим разумљиво, није било ни речи у новинској вести. Али је зато наглашено да је Гарић том приликом зажелио Гутићу „сваку срећу: благослов Божји у даљем раду.”⁹⁴ Податак да је то била узвратна посета говори, сам по себи, да је њој претходила, дан-два раније, и посета стожерника Гутића бискупу Гарићу. Свемоћни стожерник Гутић се, дакле, два пута заредом састајао са бискупом Гарићем управо у данима када је отпочињао своју геноцидну акцију против Срба и СПЦ. Пошто до данас није откривена било каква документација о тим сусретима, веома је важно истаћи чињеницу да је Гарић знао за Гутићево мешање у унутрашње ствари Бањалучке епархије СПЦ и из новина и из своје претходне комуникације са епископом Платоном. Упркос томе, он је зажелио Гутићу „благослов Божји у даљем раду”.

Већ 2. маја 1941. бискуп Гарић је посетио потпредседника Павелићеве владе, др Османа Куленовића, који је управо допутовао у Бањалучку. Сутрадан му је Куленовић узвратио посету. Иако су обе посете биле

⁹³ „Враћена посјета”, „Hrvatska Krajina”, br. 6/41, 3.

⁹⁴ „Hrvatska Krajina”, br. 6/41, 3.

протоколарне природе, важно је истаћи чињеницу да је бискуп Гарић на тај начин ступио у контакт са једним од највиших функционера НДХ.

Из доступне архивске грађе не може се тачно утврдити када је бискуп Гарић сазнао за убиство епископа Платона. Као што је већ речено, он је 4. маја 1941. интервенисао код Гутића да се епископу Платону одложи исељење за два-три дана да би му се пружила прилика да се за то припреми. Епископу Платону је рекао да је издејствовао тражено одлагање и да не треба да брине. Све остало у вези са овом Гарићевом интервенцијом остало је непознато; нарочито то како је Гутић примио ову интервенцију и да ли је био искрен према Гарићу. Реално је претпоставити да му се Гарићево мешање и заузимање за Платона није допало. Али је, с обзиром на његову декларисану религиозност и уважавање улоге РКЦ у животу хрватског народа и развоју усташког покрета, такође реално претпоставити да није био спреман да само због тога квари већ успостављене добре односе са бањалучким бискупом и са РКЦ у целини. Због тога је лако могуће да је Гарићу рекао да Платон може да остане још два-три дана у Бањалуци, иако је већ био донео одлуку да га ликвидира. Пошто је епископ Платон ликвидирао тајно, под окриљем ноћи 5. маја 1941, исто тако је могуће да бискуп Гарић, као ни остали Бањалучани, није одмах сазнао за то убиство. Али је, опет, логично закључити да је бискуп требало да се запита после два-три дана зашто му се Платон не јавља пре свог одласка из Бањалучке. Одговор на то питање могао је да потражи и у Платоновом двору и од самог Гутића. Од Платонових сарадника је, свакако, могао да чује да је он ухапшен у току ноћи између 4. и 5. маја и да се, после тога, о њему више ништа не зна. То би, наравно, требало да буде додатни разлог да се бискуп обрати Гутићу с питањем шта се десило његовом православном колеги. Када му је Гутић рекао истину и да ли му се том приликом извинио што је угрозио његову репутацију код православних Срба не зна се. Велико је питање да ли је један крајње неморалан, сујетан и осيون човек, као што је био стожерник Гутић уопште осећао потребу да се било коме извињава и правда за своје поступке.

Будући да су све ово врло логична питања и претпоставке, реално би било претпоставити да је бискуп Гарић негде између 7. и 10. маја 1941. могао да сазна истину о судбини епископа Платона и да тада одреагује на њу. Католички аутори не кажу ништа о томе када је Гарић сазнао за убиство епископа Платона, али тврде да је жестоко реаговао, тј. изразио своје неслагање са Гутићевом одлуком и поступком, а, можда, га и осудио. Ако се то стварно и десило, не би било нимало чудно да је то оси-

оног стожерника јако наљутило и да је помишљао на то да казни бискупа на неки начин. Ако се, заиста, одлучио да га казни кућним притвором, онда би то значило да је одлучио да бар за одређено време прекине контакте са њим и да, уз то, нареди да бискуп Гарић одређено време не може да излази из своје резиденције и да се виђа са било ким изван ње.⁹⁵ На другој страни, бискуп је имао више разлога да буде љут на стожерника него овај на њега. Прво, зато што га је обмануо (под условом, наравно, да га је обмануо) у вези са судбином епископа Платона и, друго, због тога што га је довео у ситуацију да ненамерно обмане свог православног колегу, у ситуацији када се радило буквално о његовом животу и смрти. Евентуална Гутићева санкција према бискупу могла је да изазове додатну љутњу самог бискупа и да га наведе на контрасанкције. Те контрасанкције би могле да се крећу од тихог бојкота стожерника и других органа усташке власти до јавног протеста и осуде Гутићевог злочина над епископом Платоном и над многим другим угледним Србима из Бањалучке.

А шта се, у ствари, десило непосредно после убиства епископа Платона и наводног сукоба између Гутића и Гарића због тога? О томе се, опет, може прилично поуздано закључивати на основу вести и извештаја објављиваних у Гутићевој „Hrvatskoj Krajini”.

Четрнаестог маја 1941. „Hrvatska Krajina” је објавила вест да је стожерник Гутић поново посетио бискупа Гарића. Иако се у тој вести не помиње датум посете, врло је вероватно да је до ње дошло дан-два пре тога, дакле, 12. или 13. маја 1941. У тој вести се прецизира да је Гутић „том приликом заклео присутне свећенике: Мсгра Иваниша, Мсгра дра Билогривића, О. Козиновића, О. Бркића и Мсгр. Влашића”. После обављања тог чина, „присутни свећеници (су се) задржали дуже времена у срдачном разговору са Стожерником ...”⁹⁶ Чак и у случају да је напомена о срдачности исфорсирана, тј. да је унета на Гутићев захтев, остаје чињеница да је Гутић дошао у Гарићев бискупски двор и да је тамо (а не у неким партијским или државним просторијама) увео у усташке редове петорицу најближих сарадника бањалучког бискупа.⁹⁷

⁹⁵ Када се говори о овоме, треба имати на уму чињеницу да су Немци држали патријарха СПЦ Гаврила и жичког епископа Николаја (Велимировића) годинама у кућном притвору, у манастирима Раковица, Љубостиња и Војловица.

⁹⁶ „Hrvatska Krajina”, br. 11/41, 2. Пошто је раније било речи о фра М. Козиновићу и фра К. Бркићу, овде се наводе подаци за осталу тројицу Гарићевих свештеника: Монсињор Божидар Иваниш је тада био генерални викар Бањалучке бискупије; монс. Никола Билогривић је био бањалучки жупник и врло близак пријатељ стожерника Гутића, а монс. Иван Влашић бележник Бискупског ординаријата.

⁹⁷ „Hrvatska Krajina” је 29. априла 1941. објавила текст „Усташке присеге”, коју је морао положити „сваки Усташа” (велико „У” у ориг. – нап. П. И.): „Заклињем се Богом

Објективно гледано, била је то једна чисто политичка, тј. клероусташка манифестација, од које се ни бискуп Гарић ни његови сарадници нису никада јавно оградиле. На другој страни, тај сусрет, сам по себи, демантује било какву помисао о наводном стављању у кућни притвор бискупа Гарића од стране стожерника Гутића.

Петнаестог маја 1941, Гарића су посетили муслимански и усташки прваци: Павелићев доглавник Адем-ага Мешић и усташки повереник за бившу Дринску бановину Хакија Хацић. Са њима се Гарић задржао „у дужем пријатељском разговору као стари пријатељи и сарадници за добро хрватске ствари у свим крајевима”.⁹⁸ Да је бискуп Гарић био у кућном притвору, као што кажу католички аутори, или да је био озбиљно болестан, ни до ове посете највероватније не би дошло.

На дан када је стожерник Гутић забранио Србима, Русима и осталим житељима Босанске Крајине даљу употребу израза „српско-православна вјера” и „руско-православна вјера”, 17. маја 1941, и само дан после његове изјаве у фрањевачком самостану на Петрићевцу о постојању „унапријед смишљенога и добро прорачунатог плана за чишћење наше Хрватске од нежељених елемената”, бискуп Гарић је, заједно са Гутићем и многим другим бањалучким усташама, као и са највишим немачким официрима у Бањалуци, присуствовао забавној музичко-сценској представи под називом „Њемачко-хрватско шаровито вече”. Да је бискуп био у кућном притвору, не би било нормално да присуствује таквој манифестацији хрватско-немачког пријатељства, и то још у друштву са самим Гутићем. На другој страни, да је епископа Платона заиста сматрао својим пријатељем и да је био утучен или болестан због његове смрти, он не би пристао да дође на једну представу на којој се углавном певало и шалило. Овај његов чин је за сваку осуду чак и у случају да Гарић и Платон нису били пријатељи. Присуствовати таквој забавној представи само неколико дана после сазнања о смрти православног колеге није било само некоректно, него и крајње неморално.

Двадесет петог маја 1941. у Бањалуци је, под руководством стожерника Гутића, одржана велика усташка скупштина, на којој су говорили

.....
Свемогућим и свиме што ми је свето, да ћу се држати усташких начела и покоравати прописима, те безувјетно извршавати све налоге Поглавника, да ћу сваку повјерену ми тајну најстрожије чувати и никада никоме ништа одати. // Заклињем се, да ћу у усташким редовима – на копну, мору и зраку – извојевану Хрватску државну самосталност и Хрватску народну слободу чувати и бранити. // Ако се огријешим о ову присегу, свијестан сам своје одговорности за сваки свој чин и пропуст и прожет освједочењем дужности, има ме по усташким прописима стићи казна смрти. // Тако ми Бог помогао! Амен.”

⁹⁸ „Hrvatska Krajina”, br. 13/41, 2.

министар „удружбе” у Павелићевој влади, Јозо Думанџић, затим инж. Иво Булић и сам Гутић. Иако су сви говорници нападали Србе и бившу Југославију, Гутић је био најгрлатији и најекстремнији. Обавестивши окупљене Бањалучане и друге учеснике ове „братске манифестације Хрвата” да је неколико дана пре тога био у Загребу и да је од самог Павелића добио „одријешене руке” за чишћење Бањалуке од свих непријатеља (подразумевајући под тим изразом на првом месту Србе), он је тада, између осталог, изрекао оне тешке претње на рачун непријатеља НДХ које су раније већ поменуте („Али од сутра ћу притегнути. Пуцаћу кичма. Поручите то нашим непријатељима ... Настат ће чишћење ... Нема милосрђа за народне противнике ... ја ћу бити јака гвоздена метла овдје ...”). После таквог антисрпског геноцидног говора, Гутић је, заједно са министром Думанџићем посетио бискупа Гарића, задржавши се са њим у разговору који је „потрајао дуље вријеме”.⁹⁹ Иако у „Hrvatskoj Krajini” није било говора о садржини тог разговора, сасвим је вероватно да је прва тема била посвећена управо завршеној усташкој скупштини и њеним одјецима. Судајући по до сада познатој архивској грађи, остала је тајна шта је бискуп мислио и шта је рекао о Гутићевим претњама Србима и о његовом нехришћанском речнику и наступу. Али није тајна да се због тога није јавно огласио и да није одлучио да прекине своје контакте са њим.

И последњег дана маја 1941. стожерник Гутић је опет посетио бискупа Гарића.¹⁰⁰ Овог пута после својих посета Приједору и Санском Мосту 28. маја 1941. У оба града је отворено говорио о својој намери да економски уништи и искорени „све непријатеље Хрватске”, са јасном алузијом управо на Србе. У Приједору им је саветовао „да се драговољно иселе са подручја Независне Државе Хрватске”, јер ће ускоро и сами увидјети, да им живота међу Хрватима нема.¹⁰¹ У Санском Мосту је био још отворенији, изјавивши оно раније већ поменуто да ће ускоро „друмови пожељет Србаља, ал’ Србаља више бити неће” и да је „издао ... драстичне наредбе за њихово потпуно економско уништење, а слиједити нове за потпуно истребљење”. Све ове Гутићеве геноцидне изјаве бискуп Гарић је могао да прочита у новинама а, вероватно, и да их чује од самог Гутића. Он, међутим, није сматрао да треба било шта јавно да каже у вези са њима, а камоли да их осуди и призове Гутића и његове многобројне присталице разуму и захтевима званичног католичког

⁹⁹ *Истио*, 4.

¹⁰⁰ „Hrvatska Krajina”, br. 20/41, 6.

¹⁰¹ „Hrvatska Krajina”, br. 19/41, 1.

морала, препуног позивања на хришћанску љубав према ближњима, на правду, истину итд.

Да су све тврдње о наводном кажњавању бискупа Гарића кућним притвором и о његовој наводној болести због убиства епископа Платона углавном празне приче и легенде, показују и неки догађаји из јуна и јула 1941. у којима је он учествовао или се помињао. Тако је 9. јуна 1941. стожерник Гутић наредио свим државним службеницима у Бањалуци да обавезно присуствују свечаној „Тијеловској процесии”, која ће, 12. јуна, кренути из римокатоличке катедрале после Понтификалне мисе коју ће служити бискуп Гарић. А на тој процесии су кључне личности били управо Гарић и Гутић. Бискуп је ишао под тзв. „небом”, окружен својим свештеницима, а одмах „за небом” је ступао стожерник Гутић, са својим братом, Блажом, са генералом Драгутином Румлером и другим високим представницима усташке власти.¹⁰²

Дан касније, 13. јуна 1941, на Антуново, бискуп Гарић је пре подне служио свечани „Те Деум” у својој катедрали у присуству браће Гутић и осталих усташких функционера. После „велебне народне свечаности – прославе успомене на Оца Домовине дра Анте Старчевића и Имендана дра Анте Павелића”, Гутић и Гарић су били међу највиђенијим гостима свечаног ручка у хотелу „Босна”, који су, иначе, приредили „часници Хрватске војске ... у част часника Њемачке војске”.¹⁰³

Двадесет шестог јуна 1941. бискуп Гарић је, заједно са загребачким надбискупом Степинцем и другим хрватским бискупима, био примљен од стране поглавника Павелића. Била је то прилика да се првом човеку НДХ нешто каже о убиству бањалучког епископа Платона и, евентуално, изрази протест против тога. У доступној документацији о том сусрету, нема, међутим, помена ни о Платону ни о десетинама других припадника хијерархије СПЦ и хиљадама и хиљадама других до тада убијених невиних Срба, Српкиња и њихове деце свих узраста. Можда помињање свих усташких злочина над Србима и другим не-Хрватима, не би битно променило зацртану Павелићеву политику, али би Гарић и његове колеге могле бар да кажу да су покушале да учине оно што је била њихова дужност и да су, тако, спасиле своју душу.

Седмог јула 1941. у Бањалуци је одржана Годишња скупштина хуманитарне организације „Хрватска католичка жена”, на којој је за почасну председницу изабрана Ката Гутић, мајка бањалучког стожерника Гутића. Скупштина је упутила поздравне телеграме поглавнику НДХ

¹⁰² „Hrvatska Krajina”, br. 25/41, 3.

¹⁰³ „Hrvatska Krajina”, br. 26/41, 2.

Анти Павелићу, стожернику Гутићу и бискупу Гарићу, а завршила се поклицима истим личностима и Павелићевом доглавнику Мили Будаку.¹⁰⁴ Да је Гутић био у сукобу са Гарићем, он је лако могао да онемогући слање поменутог телеграма Гарићу и покликне њему у част на овој скупштини.

Пре Гутићевог смењивања и премештаја у Загреб, вредан пажње је још један догађај, од 27. јула 1941. Тог дана је, наиме, у Бања Луци одржана велика усташка свечаност поводом постављања и освећења камена темељца за будући Хрватски дом. У свечаној поворци која је пре полагања камена темељца продефиловала центром Бања Луке и поред балкона стожерника Гутића, биле су различите званичне формације Усташког покрета, затим чланови домаћих хрватских друштава, међу којима су биле и чланице „Хрватске католичке жене”, затим, представници радника и сељака, предратни хрватски политички робијаши, крижари и крижарице и „дјечица пучких школа часних сестара Св. Винка и Сестара Драгоцјене Крви Исусове”, која су у рукама имала заставице са написима: „Живио Др Анте Павелић!” и „Живила Независна Држава Хрватска”. **На челу поворке хрватских сељака из жупа Ивањска, Петричевац, Рамићи и других околних села „јашо је на коњу са заставом у руци Томислав Филиповић, свећеник Петричевског самостана”,** који ће рат завршити под стравичним надимком „Фра Сотона”.

Приликом постављања камена темељца Гутић је узивао пригодну Повељу, на којој је писао следећи текст: „У првој години Независне Државе Хрватске и владања Поглавника ДР АНТЕ ПАВЕЛИЋА те за стожерниковања на Хрватској Крајини ДР ВИКТОРА ГУТИЋА и **бискуповања бањалучког бискупа ФРА ЈОЗЕ ГАРИЋА** те предсједниковања Хрватског Пјевачког Друштва 'НАДА' БОЖИДАРА ЈОВИЋА помоћу Божјом и великодушном дарезљивошћу Стожерника Др Виктора Гутића ударен је данас темељ овоме Хрватском Дому у главном граду Хрватске Крајине и будуће пријестолнице свих Хрвата. Било ово наше дјело на славу Божју и добробит Хрватског народа. // У Бањој Луци, 27. септембра 1941. // За Дом спремни!” (следе потписи В. Гутића, Б. Јовића и Мате Долибића, секретара Х.Д.П. „Наде” – нап. П. И.).

После постављања камена темељца и узивавања горе наведене повеље, **бискуп Гарић је обавио освећење, а затим одржао говор** у коме је најпре поменуо „славу Хрватску повијест” и јуначке подвиге „који су славу хрватског имена разнијели цијелим свијетом”. Потом је казао следеће:

.....
¹⁰⁴ „Hrvatska Krajina”, br. 35/41, 5–6.

„... Наш хрватски народ црпио је своју снагу у вјери, у својој дједовској вјери, која га је јачала у кушњама, у борбама ... Останите и Ви оно, што су били наши стари, јер су двије значајке у њиховим животима особито снажне: вјера, снажна љубав према слободи, за коју су наши отци и животе своје давали. Ове двије врлине су нам оставили па треба и ми да их прихватимо. Драго ми је, да сам могао баш у ова времена да говорим, кад славимо неовисност и слободу Хрватског Народа и Хрватске Државе, драго ми је да сам могао темељ овога дома благословити. Бога ћу молити, да се Хрвати нађу у њему увијек на окупу, да се нађу Хрвати свих сталежа без разлике, да се нађу у њему и радници и сељаци. Овај Дом треба да окупи сву нашу хрватску младеж, да се ту из своје прошлости научи свему што је истинито, што је добро, што је свето, што је племенито. Овај Дом треба да буде жариште хрватске мисли, одакле ће свети пламен да обухвати лица оних, који су пали, да их загреје, па да се одушеве за ову своју испаћену али лијепу домовину, ту драгу нашу и милу домовину, ту јуначку славну отаџбину, да се сви одушеве, да буду спремни за њу погинути.”¹⁰⁵

За разлику од каснијег говора стожерника Гутића у коме је, по обичају, било пуно ликовања због стварања НДХ, због рушења Југославије и „споменика великосрпске хегемоније”, као и отворених претњи свим непријатељима НДХ, бискуп Гарић се послужио много умеренијим и одмеренијим изразима и формулацијама. И поред тога је, међутим, било евидентно да је и он са радосћу прихватио стварање НДХ, као остварење вековних жеља и борби хрватског народа и да је ту усташку творевину поистоветио са хрватском „драгом и славном отаџбином”. То што је градња Хрватског дома отпочела баш на месту где је некада била катедрална православна црква, у којој је служио убијени епископ Платон (а чије је рушење наредио управо стожерник Гутић), није му ни најмање сметало да је благослови и да о будућем Хрватском дому говори као о месту где ће се хрватска омладина учити „свему што је истинито ... добро ... свето ... и племенито.”

На основу свега реченог о понашању бискупа Гарића у мају, јуну и јулу 1941. може се закључити следеће. Да је бискуп Гарић заиста био тешко погођен убиством епископа Платона, да је због тога доживео нервни напад и оболео, било би сасвим природно да је био јако љут на Гутића. Било би, такође, природно и да је на неки начин покушао да казни стожерника Гутића. Ако не јавним укором, протестом или нападом, оно

¹⁰⁵ „Велебне манифестације хрватске свијести”, „Hrvatska Krajina”, br. 44/41, 3–4.

бар неком врстом бојкота и тихе побуне. То што ништа од тога није пре-
дузео, већ је наставио да се дружи са Гутићем и да пружа своју подршку
ушашкој држави, упућује на закључак да га смрт православног колеге
и дотадашњег вајног пријатеља није уопште потресла. Нису га потресла
ни многобројна убиства других угледних бањалучких Срба, са којима
се знао и дружио деценијама, као ни масовно протеривање и отворена
државна и приватна пљачка њихове вековима стицане имовине. На
крају, ни Гутићево рушење катедралне православне цркве у Бања Луци
и онемогућавање даљег рада СПЦ у претежно српској Босанској Кра-
јини нису навели бањалучког бискупа на било какво јавно реаговање.
Због тога је заиста **чудно уздизање бискупа Гарића као човека који је
био „прави пастир свога народа”, човека „благе нарави који је увијек
био на страни правде и истинских људских вриједности”,** који је, на-
водно, „подједнако упозоравао и осуђивао све злочине без обзира на
починитеље истих ...” и сл.¹⁰⁶ Ауторима тих тврдњи треба поставити
питање чиме могу да докажу Гарићево залагање за правду и „истинске
људске вредности” ако он није сматрао за потребно да подигне свој глас
против раније наведених излива Гутићеве најцрње мржње према Срби-
ма, против његових отворених претњи геноцидом, против многоброј-
них хапшења, мучења и убијања потпуно невиних Срба, против уни-
штавања СПЦ итд. **Ако је, заиста, осуђивао „све злочине без обзира
на починитеље истих”, где су докази да је било када осудио страшне
злочине Виктора Гутића и његових усташа?**

Чудне су и тврдње Гарићевих поштовалаца да „не постоје трагови
који би потврдили да је бискуп Гарић поздравио долазак власти НДХ”
и да он „није био никакав сурадник и пријатељ В. Гутића ...”¹⁰⁷ Вести и
извештаји „Hrvatske Крајине” који су овде цитирани речито говоре да је
и Гарић, заједно са осталим бискупима хрватске РКЦ, поздравио осни-
вање НДХ и да је учествовао у њеном промовисању. Оне указују и на
закључак да је бискуп Гарић одржавао врло интензивне односе са
стожерником Гутићем и да је често са њим учествовао на разним уста-
шким скуповима, чиме му је, без икакве сумње, пружао легитимитет

.....
¹⁰⁶ „Бискуп Гарић има посебно мјесто у повијести католичке Цркве и није за-
борављен” – www.radiovitez.ba/biskup-garic-ima-posebno-mjesto-u-povijesti-katolicke-crkve-i-nije-zaboravljen.

¹⁰⁷ „Прије 150 година рођен је бискуп Јозо Гарић, најзначајнија особа католичког,
хрватског и цјелокупног пука Витеза” – www.viteški.ba/drustvo/prije-150-godina-rodene-biskup-jozo-garic-najznacajnija-licnost-katolickog-hrvatskog-i-cjelokupnog-puka-viteza
(28. 10. 2019); „Петар Јелеч о бискупу фра Јози Гарићу у вихору рата” – You Tube, 6. 9. 2019.

и подизао кредибилитет код католика Бањалучке бискупије. Питање да ли је Гарић био баш и лични пријатељ В. Гутића није посебно важно, јер је неоспорно да му је он својим јавним ангажманом помагао не само у учвршћивању усташке власти у Босанској Крајини, него и у личном промовисању.

Иако је превасходна одговорност за ћутање о убиству бањалучког епископа Платона падала на фра Јозу Гарића, треба нагласити да њу до извесне мере дели и загребачки надбискуп Степинац. Будући да је био председник БК у НДХ, сасвим је логично претпоставити да га је бискуп Гарић обавестио о тако важном догађају као што је било убиство једног епископа СПЦ. Ако се то неким чудом и није десило, сасвим је сигурно да је надбискупа Степинца о томе обавестио Феликс Ниедзиелски, први заменик стожерника Гутића и председник ВКБ-а приликом своје посете Загребу средином маја 1941. Пошто се са надбискупом задржао „дуље времена у срдачном разговору”, Ниедзиелски му је могао пружити и поуздану и детаљну информацију о свирепом убиству епископа Платона, па је надбискуп Степинац тада могао да изнесе свој став о томе.¹⁰⁸ На крају, бискуп Гарић је присуствовао првом заседању хрватске БК у Загребу 25. и 26. јуна 1941, којом приликом је имао довољно времена да надбискупа Степинца обавести о случају Платоновог убиства и о својој улози у том случају. А обојица су, као што је већ поменуто, 26. јуна 1941. били на пријему код Павелића, па су том приликом могли да изложе своје противљење убијању не само епископа Платона, него и многобројних свештеника и монаха СПЦ. У до сада познатим извештајима са тог пријема, нема, међутим, ниједне речи о било чијим и било којим убиствима, тј. злочинима усташа.

б) Степинац и протеривање загребачког митрополита Доситеја

Два дана после убиства епископа Платона, у Загребу је ухапшен Степинчев месни православни сабрат, загребачки митрополит Доситеј (Васић). Око његовог хапшења и даље судбине у историографији СПЦ и у делу српске световне историографије и публицистике постоји низ противречних тврдњи, које не могу да служе на част већини њихових аутора. Међу њима нема сагласности ни о датуму његовог хапшења, ни о томе где је био затворен, ни о томе ко га је и како мучио.

¹⁰⁸ „Hrvatska Krajina”, br. 16/41, 1.

Због тога ово поглавље треба започети кратким прегледом ставова српских аутора о судбини митрополита Доситеја.

Кад је реч о датуму његовог хапшења, једна група српских аутора углавном помиње 10. април 1941, а друга 7. мај или средину маја 1941. Тако се у *Сјоменици љавославних свешћеника* каже да је он „на дан прогласа НДХ, 10. маја 1941. (? – П. И.) ухапшен од усташа заједно са својим ђаконом Лазаром Живадиновићем” и „затворен у затвор загребачке полиције у Петрињској улици.”¹⁰⁹ Исто су написали Драгољуб Живојиновић и Дејан Лучић у књизи *Varvarstvo и име Hristovo*, с тим што су они навели тачан датум оснивања НДХ. И у *Шемањизму Православне Миљројолије зајребачко-љубљанске* пише да је митрополит Доситеј ухапшен на сам дан прогласења НДХ, 10. априла 1941.”¹¹⁰

Протојереј др Душан Кашић је у чланку „Српска црква у Независној Држави Хрватској”, написао нешто врло слично, мада није изричито помињао датум: „... ухапшен је одмах по прогласу нове државе”.¹¹¹ Радмила Радић је употребила исту формулацију као Д. Кашић, а Вељко Ђурић слично: „Истога дана, чим је прогласена усташка Независна Држава Хрватска је ухапшен ...”¹¹² Епископ Сава (Вуковић) написао је, међутим, да је митрополит Доситеј затворен у Загребу „одмах после избијања Другог светског рата”, што никако не може да буде тачно (јер је тај рат започео још 1. септембра 1939. – нап. П. И.).¹¹³ Исту грешку поновио је за њим и писац одреднице о митрополиту Доситеју у *Енциклопедији љавославља*.¹¹⁴

Милан Булајић је на једном месту навео да су усташе ухапсиле митрополита Доситеја „на дан прогласења НДХ, 10. априла 1941”, али је потом додао и следеће: „Да је митрополит Доситеј био у усташком затвору 7. маја 1941. и последије лечен наводи и Савић-Марковић Штедимлија.”¹¹⁵ Седми мај 1941. као дан хапшења митрополита Доситеја наводи се и у књизи *Христју веран до смртии Свешћеноисјоведник Досићеј зајребачки и ваведенски*, затим на сајту Митрополије загребачко-љубљанске, као и у неким новинским извештајима.¹¹⁶

.....

¹⁰⁹ *Сјоменица љавославних свешћеника*, 23.

¹¹⁰ Православна Митрополија загребачко-љубљанска, *Шемањизам*, Загреб 2009, 13.

¹¹¹ *Српска љавославна црква 1920-1970*, Београд 1971, 186.

¹¹² Радић Р., *Вером љројив вере*, 74; Ђурић В., *Голіоша СПЦ*, Београд 1998, 138.

¹¹³ Епископ Сава (Вуковић), *Српски јерарси од деветиој до двадесетиој века*, Евро – Београд, Унирекс – Подгорица. Каленић – Крагујевац 1996, 176.

¹¹⁴ *Енциклопедија љавославља*, Савремена администрација, Београд 2002, 582/1.

¹¹⁵ Булајић М., *Усташки злочини геносида*, Rad, Београд 1988, 302.

¹¹⁶ *Христју веран до смртии Свешћеноисјоведник Досићеј зајребачки и ваведенски*, Ахиепископија Београдско-карловачка, Издавачки фонд – Београд, Митрополија

О томе где је и како је био мучен митрополит Доситеј, наведени аутори помињу или само усташки затвор у Петрињској улици у Загребу или тај затвор и Болницу милосрдних сестара у Загребу. Тако се у већ поменутој *Сјоменици њавославних свешћеника* каже да је митрополит Доситеј „пошто је био болестан, премештен у болницу милосрдних сестара. Уместо лечења милосрдне сестре су га страшно мучиле и понижавале. Од њих је скоро сваког дана бичеван и тучен, тако да му је сва брада била почупана. На њега је то тешко деловало, па је живчано оболео.”¹¹⁷ Исто пише и у књизи *Varvastvo и ime Hristovo*, а слично у књигама М. Булајића (*Ustaški zločini genocida*, књига 1), епископа Саве (*Српски јерарси*)¹¹⁸ и у *Енциклопедији њавославља*. Нешто опрезније је писала Р. Радић, по којој је митрополит Доситеј из затвора у Петрињској „као тежак болесник пребачен у болницу милосрдних сестара, али је услед злостављања нервно попустио ...”¹¹⁹

Најшири и, како изгледа, најприближнији приказ мучења митрополита Доситеја дат је у књизи *Христју веран до смрти Свешћеноисповедник Доситеј*: „На сликање и узимање отисака прстију у затвору (у Петрињској – нап. П. И.), митрополита су водили заједно са најгорим олошем и криминалцима. Један очевидац каже: ’Страшно ми је било гледати старог, болесног, немоћног и потпуно испребијаног митрополита Доситеја, који је, иако испребијан, усправно стајао у полицијском ходнику међу криминалцима’. По причању стражара, међу онима који су се нарочито истицали у злостављању митрополита била је студенткиња Стилиновић из Госпића. Она га је тукла револвером по глави и рукама, чупала му браду и косу и пљувала у лице. Страшно су изгледале од удараца натечене руке седога старца. Белгијски конзул Г. Арнолд Роберт, који је посматрао митрополита кроз рупу на вратима ћелије, рекао је: ’Ну, богами, ово је дивљаштво што ови људи раде.’”¹²⁰

Кад су у питању време, место и околности смрти митрополита Доситеја, већина српских аутора наводи да је умро јануара 1945, у Београду. Сви они тврде да је као тежак болесник пребачен возом из Загреба у Београд неколико дана после хапшења и мучења.

.....
Црногорско-приморска, ИНУ Светигора – Цетиње, 2008, 105–106; На сајту Митрополије загребачко љубљанске пише следеће: „На самом почетку Другог свјетског рата, 7. маја 1941... ухапшен је...”

¹¹⁷ *Сјоменица њавославних свешћеника*, 23.

¹¹⁸ Епископ Сава, *Српски јерарси*, 176. („у затвору је малтретиран и толико претучен – а у томе су учествовале и римокатоличке монахиње...”)

¹¹⁹ Радић Р., *Вером њројив вере*, 74.

¹²⁰ *Христју веран до смрти*, 105–106.

Митрополит Доситеј и његова фреска у београдском манастиру Ваведење пресвете Богородице

О пребацивању митрополита Доситеја из Загреба у Београд Драгослав Страњаковић је написао следеће: „Пошто је због батина и мучења изгледао врло рђаво а како усташке власти нису желеле да им умре у затвору, то су одлучили да га пошаљу у Београд. Из ћелије су га извели неки младићи ухапшени због комунизма, пошто га усташе нису хтеле водити. Док је стигао до загребачке железничке станице, митрополит је два пута у ходнику затвора и једанпут на самој станици пао у несвест.”¹²¹

Вељко Ђ. Ђурић тврди на једном месту да „није утврђено на чије је тражење митрополит Доситеј отпремљен у Београд. Међутим, има индиција да је то урађено по немачком захтеву.” Томе је додао и следеће: „Било је аутора римокатоличке провенијенције који су писали да је митрополит спасен захваљујући надбискупу загребачком Алојзију Степинцу. Њихове тврдње су без основа јер нису наводили никакве доказе.” Ђурић се притом позива на књиге Ивана Мужиха *Pavelić i Stepinac* и М. Ландерсија (тј. Владимира Хорвата – нап. П. И.) *Kardinal Stepinac*.¹²² На другом месту Ђурић пише одређеније да је митрополит преживео хапшење и тортуру захваљујући интервенцији немачких војних представника у НДХ: „Немци су га полужива пребацили у Београд”¹²³ Ни он, међутим, не наводи извор за ову тврдњу, па и она остаје под знаком питања.

У *Споменици православног свештеника* пише да је несрећни митрополит у Београд „преведен већ као тежак болесник и лечен је дуго

¹²¹ Страњаковић Драгослав, *Највећи злочини садашњице (џајња и сѣрадање српског народа у НДХ од 1941-1945)*, Горњи Милановац 1991, 142–144.

¹²² Ђурић В., *Голіоша СПЦ*, 139.

¹²³ *Исѣо*, 400.

у санаторијуму. Умро је од тешких последица злостављања у манастиру Св. Ваведења у Београду 14. јануара 1945. ...” Епископ Сава тврди да је митрополит Доситеј „у бесвесном стању донет у манастир Ваведење у Београд, где је брижљиво негован од стране сестринства тог манастира” и да је умро 13. јануара 1945. „не долазивши више к свести”.¹²⁴ Исто пише и у *Енциклопедији њавославља*.

Присећајући се судбине свог загребачког сабрата Доситеја после његовог довођење из Загреба, у мају 1941, митрополит скопски Јосиф (Цвијовић) је у својим мемоарима записао следеће:

„У Београду је из апсане у Ул. Краља Александра бр. 5 (реч је о затвору Гестапоа – нап. П. И.) преведен у санаторијум ’Живковић’ не знам по чијем наређењу, а његове жеље и воље није могло бити, јер је био и доцније за читавих 10-15 дана у бесвесном стању. Чуо сам да је без одела, веша и обуће, те сам му послао одмах два пара веша и замолио Банатског Епископа г. Дамаскина да га посети и однесе му нешто од свога веша. По повратку са посете Еп. Дамаскин саопштио ми је о жалосном стању Митрополита Доситеја. Сав је испребијан, модар, поднадуо; руке и ноге су му отечене. Жали се да је био мучен и жестоко тучен, показује на рукама ожилке од синцира и жица којима је био везан. Кад га питах ко га је тукао и везивао, умео је само толико рећи: **’Они, они проклетници у Загребу’** ... Тешко мисли, мисли још теже везује и не сећа се прошлости. Не зна да сте му Ви послали веш. **Просто изгубљен човек** ...”¹²⁵ Митрополит Јосиф је још записао да је митрополит Доситеј после безуспешног лечења у санаторијуму, био пребачен у кућу једног свог пријатеља, па у једну београдску болницу и, на крају, у манастир Ваведење, у коме је и умро 1945. године.

Пре преласка на питање како је надбискуп Степинац реаговао на хапшење и злостављање митрополита Доситеја, треба подсетити овде на раније поменут податак да је „Hrvatski Narod” од 9. маја 1941. објавио вест о хапшењу митрополита Доситеја, од стране загребачке полиције, у ноћи између 7. и 8. маја 1941. Вест је тако вешто пропагандно формулисана да је сугерисала закључак да је митрополит Доситеј био један од 114-торице четника ухапшених те ноћи, иако то, наравно, није била истина.¹²⁶ Истог дана су вест о његовом хапшењу објавили и Степинчев „Hrvatski Glas” и осижечки „Hrvatski List”.

.....
¹²⁴ Епископ Сава, *нав. дело*, 176.

¹²⁵ Митрополит скопски Јосиф, *Мемоари*, Цетиње 2006, 179–180.

¹²⁶ Вест у „Hrvatskom Narodu” имала је наслов: „Ухићен српски метрополита у Загребу” и поднаслов: „Прошле ноћи ухитило је усташко редарство већи број четника

Пошто је митрополит Доситеј био један од двојице највиших представника СПЦ у НДХ, а уз то и месни колега и суграђанин надбискупа Степинца, свакако је интересантно питање да ли је Степинац реаговао на вест о његовом хапшењу и, ако је реаговао, како је то учинио. У вези са тим треба нагласити да целокупна хрватска католичка историографија обавезно истиче да је надбискуп Степинац интервенисао у његову корист. Тако је А. Бенигар то формулисао следећом реченицом: „Кад је био ухапшен загребачки православни митрополит Доситеј, Степинац је опетовано посредовао за њега, као што је учинио и бањалучки бискуп Јосип Гарић за бањалучког епископа Платона”.¹²⁷ Бенигар се овом приликом позвао на SVZN („Službeni vjesnik Zagrebačke nadbiskupije” – нап. П. И.) 32 (1945). И у документу који је користила одбрана надбискупа на судском процесу из 1946, под насловом „Промеморија Загребачки надбискуп и његов клер у вријеме усташког режима” пише скоро исто: „Загребачки надбискуп је опетовано интервенирао за загребачког митрополиту г. Доситеја и остале затворене епископе. Исто тако је учинио бањалучки бискуп Гарић за бањалучког епископа Платона.”¹²⁸ Ни на једном месту се, међутим, не помиње ни један детаљ тих „опетованих” интервенција надбискупа Степинца: када је сазнао за хапшење митрополита Доситеја и од кога, коме се обраћао, на какав пријем су наишле те интервенције итд. Нема помена ни о томе за које је то „остале затворене епископе” још интервенисао. Ово су све важна питања, на која никада до сада није дат ни приближан одговор. Пошто су новинске вести о хапшењу митрополита Доситеја биле објављене 9. маја 1941, када је он, по свему судећи, већ био у Београду, јасно је да је надбискуп Степинац морао да зна за његово хапшење врло брзо после његовог извршења, тј. бар 8. маја у јутро, да би могао да издејствује његово пуштање и депортовање у Београд. Такође је јасно да је за ослобађање једног тако значајног затвореника надбискуп Степинац морао да се обрати само људима из врха НДХ – самом Павелићу или министру унутрашњих послова Артуковићу и шефу државне безбедности Еугену Кватернику.

Будући да о његовој интервенцији или интервенцијама није остао никакав писани траг ни у пронађеној усташкој архиви ни у његовом *Dnevniku*, католички аутори као врхунски доказ за њихово постојање редовно помињу присећање једног затвореника – Хрвата у Петрињској,

у Загребу”. (Бр. 86/41, 6)

¹²⁷ Benigar A., *nav. delo*, 405.

¹²⁸ „Fontes”, br. 2/96, 288.

који је тврдио да је био у истој ћелији са митрополитом Доситејем. Реч је о адвокату Анти Шумановићу (1891–1949), који је кратко време био бранилац Ивана Шалића (1911–1981), једног од Степинчевих секретара за време Другог светског рата. (Шалић је био суоптужени у процесу надбискупу Степинцу – нап. П. И.). Према Шумановићевој каснијој изјави, датај у емиграцији, он је напустио одбрану зато што му југословенске власти нису допустиле да разговара са својим брањеником. Врло брзо после завршеног процеса напустио је Југославију и преко Италије отпутовао у Аргентину. Крајем 1947. дао је следећу изјаву „*Neue Zuericher Zeitung*“:

„Зачудио сам се, како протестантски пастори насједају (па и многи Срби у емиграцији) пропаганди црвених, да је надбискуп Степинац сурађивао с усташама у гоњењу Срба. Ја овиме свједочим са својим пуним именом, да то није истина. Ја сам био године 1941. од усташа ухапшен, одведен на усташку полицију у Петрињској улици у Загребу гдје сам између 27. травња и 11. свибња 1941. год. био затворен у ћелији бр. 8 заједно са српско-православним митрополитом Доситејем, кога до онда нисам лично познавао. Он је био тешко болестан на артериосклерози, извучен из кревета и бачен у моју ћелију. Он ми рече, да се надбискуп Степинац за њега заузео више но што би могао рођени брат. Рекао ми је даље, да има захвалити само енергичном наступу надбискупа Степинца, да усташе нису, како су то хтјели, спалили и срушили православну цркву у Загребу истога дана, када су запалили жидовски храм. Рекао је, да ће бити пребачен у Србију – што је за њега онај час било најпољније – и да то има захвалити Степинцу. За 3 дана доиста је пребачен у Србију, гдје је након неколико година – већ под Титовом окупацијом – умро у манастиру Раковица крај Београда.” У наставку исте изјаве Шумановић је још додао: „Ово су аутентичне изјаве Доситеја мени, које ми је дао неприсиљен од икога, у интимном разговору у ћелији усташа, гдје смо били једнаке судбине.”¹²⁹

За правилно разумевање ове Шумановићеве изјаве треба имати на уму врло важну чињеницу да је она била дата у време захукталог Хладног рата између Запада и Истока и, посебно, у време велике антијугословенске пропагандне кампање Запада против Титове Југославије због суђења надбискупу Степинцу. На читавом Западу Степинац је априорно брањен од оптужби комунистичког режима, као потпуно невинна жртва инсценираног судског процеса и као велики борац против комунизма.

.....
¹²⁹ *Stepinac mi je ime*, 227/1.

Уз то је јасно да Шумановић, као хрватски, односно антијугословенски емигрант и некадашњи бранилац Степинчевог секретара Шалића није могао да буде сасвим објективан сведок. Иако је и поред тога могуће да му је митрополит Доситеј рекао ово или нешто слично о заузимању надбискупа Степинца за њега, ипак неки детаљи његове изјаве циришком листу упућују на потребу да се она узме са великом резервом. Тако Шумановић ни једном речју не помиње податак да је већ болесни митрополит Доситеј био тешко злостављан у затвору у Петрињској, што се одмах одразило на његово укупно здравствено стање, а посебно на његов ум и способност расуђивања. Судећи по његовом менталном стању у време доласка у Београд, он је већ у затвору почео да губи разум, да бунца и нерационално расуђује. Велико је питање колико су у таквим околностима његове изјаве могле да буду поуздане. Пристрасни Шумановић их је, касније, у доба Хладног рата, могао формулисати како год је хтео, без бојазни да ће га митрополит Доситеј демантовати.

Посебан разлог за опрезно прихватање његове изјаве налази се у чињеници да је он написао да му је митрополит Доситеј рекао да **само захваљујући енергичном наступу надбискупа Степинца „усташе нису ... спалили и срушили православну цркву у Загребу истог дана када су запалили жидовски храм”**. Шумановић је ту на један врло проблематичан начин ставио у уста митрополита Доситеја речи које он 8. маја 1941. није никако могао да изговори. Поменути „жидовски храм”, тј. најпознатија јеврејска синагога у Загребу (у Прашкој улици) није спаљена, већ је плански и систематски рушена неколико месеци. И, што је још важније, њено рушење је отпочело 10. октобра 1941, дакле, пет месеци после Доситејевог хапшења и депортовања у Београд.¹³⁰ Како је, онда, он могао да говори било шта о спаљивању „жидовског храма”? И како се, после тако неистините тврдње, може веровати Шумановићу на реч?

Шумановићеву изјаву је, иначе, од речи до речи цитирао језуита Владимир Хорват у књизи *Kardinal Alojzije Stepinac*, коју је најпре објавио на француском језику, под псеудонимом М. Landercy, а затим и на хрватском.¹³¹ Исто је урадио и у проширеном издању те књиге под називом *Kardinal Alojzije Stepinac mučenik za ljudska prava*.¹³² Јурај Батеља је

.....
¹³⁰ Goldštajn I., *Holokaust u Zagrebu*, 273–274; Видети и: Илић Р., *Stepinac i holokaust u NDH*, 188.

¹³¹ Landercy M., *Le Cardinal Stepinac martyr des droits de l'homme*, Apostolat des Editions, Paris 1981. *Kardinal Alojzije Stepinac*, Đakovački Selci, 1991, 96–97.

¹³² Horvat V., *Kardinal Alojzije stepinac – mučenik za ljudska prava*, Meridijani, Zagreb – Samobor – Krašić, 2008, 106–107.

цитирао највећи део Шумановићеве изјаве, а Иван Мужих један мањи део, после следеће своје тврдње: „Степинчевим заузимањем спасен је живот загребачког православног епископа Доситеја и није спаљена ни срушена православна црква у Загребу оног дана када је запаљена жидовска синагога.”¹³³

Јурај Батеља, иначе, доводи у питање све тврдње српских историчара о томе да је митрополит Доситеј био пребачен из усташког затвора у Петрињској у болницу милосрдних сестара и тврдње да је тамо био додатно свирепо злостављан. „Након помног истраживања архива болнице у Виноградској улици у Загребу и других мјеста гдје би се могла пронаћи корисна вијест гледе точна одговора, није могуће утврдити ни датум ни чињеницу да је митрополит Доситеј из затвора у Петрињској улици у Загребу био премјештен у болницу ’Милосрдних сестара’.” Пошто Батеља сматра да је Доситеј ухапшен већ 10. априла 1941, он пише даље овако: „Ако је он доиста био из затвора у Петрињској улици премјештен у болницу ’Милосрдних сестара’, могло је то бити тједан или два након ухићења јер је 8. свибња 1941. влаком упућен у Београд. Дакле, његов боравак у затвору, и могуће у болници, трајао је у свему 29 дана. А како је отпуштен из затвора након опетоване молбе надбискупа Степинца Павелићу да се митрополита Доситеја пусти из затвора, вјеројатније је да уопће није био на лијечењу у Виноградској болници”. Због тога, Батеља закључује следеће: „Спомињање Виноградске болнице фалсификаторима повијести требало је послужити за уплетање Католичке Цркве, односно католичких часних сестара, у ову работу с циљем да их се осрамоти.”¹³⁴

Иако, после свега реченог, данас није могуће утврдити пуну истину ни о хапшењу митрополита Доситеја ни о заузимању надбискупа Степинца за њега, изгледа да је најближе истини само следеће: митрополит Доситеј је ухапшен у ноћи између 7. и 8. маја 1941; мучен је у затвору у Петрињској, од стране усташа; већ 8. маја 1941. депортован је у Београд, у тешком здравственом стању. Чијом је интервенцијом укрцан у воз за Београд остаје и надаље тајна. Јесу ли зато заслужни немачки официри у Загребу, или надбискуп Степинац или поменути белгијски конзул, питање је на које још није дат поуздан одговор. Могуће је и да усташе нису желеле да митрополит умре у њиховом затвору од последица мучења, па су га, у договору са Немцима, послали у Београд. Иако је од 1941.

.....
¹³³ Batelja J., *Rivelijsava zavjera laži*, 170–171; Mužić I., *Pavelić i Stepinac*, Logos, Split 1991, 73.

¹³⁴ Batelja J., *Rivelijsava zavjera laži*, 170–171.

прошло већ преко 80 година, још увек није откривен ниједан валидан архивски документ који би потврдио било коју од поменутих претпоставки.

в) Надбискупи Шарић и Степинац и хапшење сарајевског митрополита Петра

Раније је већ поменуто да су усташе 12. маја 1941. ухапсиле и најстаријег и најпознатијег архијереја СПЦ у НДХ, дабро-босанског (тј. сарајевског) митрополита Петра Зимоњића. Пошто је то био трећи случај хапшења највиших представника СПЦ у НДХ за само недељу дана, мало је вероватно да је оно било случајно, односно да је било резултат изоловане акције локалних усташких функционера. Много је вероватнији закључак да је оно било последица договора у врху НДХ негде крајем априла 1941. или првих дана маја да се у уништавање СПЦ крене од њених челних људи у НДХ.

СТИЦАЈЕМ одређених историјских околности, у хапшење митрополита Петра и у његову трагичну судбину после тога била су врло активно уплетена најмање два католичка свештеника. Први је био Божидар Брало, сарајевски жупник и блиски сарадник врхбосанског, тј. сарајевског римокатоличког надбискупа Ивана Шарића. Брало је пре Другог светског рата био познат као велики клерикалац, конзервативац и хрватски шовиниста, а после стварања НДХ показало се да је био и заклети усташа још од 1934. Због тога га је Павелић одмах по оснивању НДХ поставио за једног од двојице својих повереника за бившу Дринску бановину, тј. БиХ. (Други повереник је био раније поменути Хакија Хаџић – нап. П. И.). Други римокатолички свештеник уплетен у судбину митрополита Петра био је сам врхбосански надбискуп Иван Шарић, месни сабрат митрополита Петра, познат, иначе, као још већи клерикалац од Б. Брала, клеронационалиста и великохрватски шовиниста, односно мрзитељ Срба, православља и Југославије и као симпатизер усташког покрета.¹³⁵

.....
¹³⁵ Шарић Еванђелиста Иван (1871–1960), врхбосански надбискуп (1922–1945), песник и преводилац. Превео је и објавио Свето писмо. Као наследник Јосипа Штадлера, великог клерикалца и противника југословенске идеје, српства и православља, Шарић је и сам био велики клерикалац, конзервативац и великохрватски националиста. Са Павелићем и његовим усташама успоставио је везе још пре Другог светског рата. У време НДХ отворено је величао Павелића и усташе и распривао мржњу према Србима и православљу. Био је једна од најмрачнијих фигура РКЦ у НДХ. После ослобођења Југославије 1945. побегао заједно са усташама, најпре у Аустрију, а затим у Шпанију, у којој је и умро. Проглашен је за ратног злочинца.

Врхбосански надбискуп Иван. Ев. Шарих (1871–1960), великохрватски клеронационалиста и непријатељ Срба и православља – одбио да интервенише за ухапшеног митрополита Петра

Напад фашистичких сила на Југославију затекао је митрополита Петра у Сарајеву. После бомбардовања Сарајева он се привремено склонио у манастир Св. Тројице код Пљеваља, али се 21. априла вратио, управо у време када су у том граду отпочела хапшења и убијања Срба и Јевреја. Сарадници су му предлагали да се склони у Србију или Црну Гору, али је он то одбио, изјавивши да као народни пастир мора да дели судбину свог народа. Шест дана по повратку, у његов митрополијски двор је упало пет гестаповаца са једним официром у намери да изврши претрес. После разговора са митрополитом, на немачком језику, гестаповци су се повукли, не обавивши претрес.

Првих дана маја 1941. „велечасни” Брало је, у својству Павелићевог повереника, позвао телефоном митрополита Петра и затражио од њега

да одмах нареди свом свештенству и црквеним општинама да престану да пишу ћирилицом и да измене своје печате са ћирилице на латиницу. Када му је митрополит достојанствено одговорио да се ћирилично писмо не може укинути за 24 часа и да (Други светски) рат није још завршен, Брало је побеснео и почео да виче у слушалицу, подсећајући митрополита да нема више Југославије и да и он и његово свештенство морају да извршавају наредбе усташких власти. У противном случају запретио је митрополиту да ће бити узет на одговорност.¹³⁶ Током овог разговора Брало се понашао крајње некултурно и осино, не показујући нимало поштовања према свом много познатијем и угледнијем саговорнику. Иако је у хијерархији РКЦ заузимао тек почетно место жупника (што је пандан православном пароху – нап. П. И.), себи је дозволио право и слободу да виче на седог и угледног митрополита Петра, који је припадао самом врху СПЦ. Таквим својим понашањем показао је, између осталог, да нимало не заслужује титулу „велечасног” господина, која иде уобичајено уз функцију римокатоличког жупника. Убрзо се показало да претње Божидача Брала нису биле само вербални излив његове повређене сујете и беса, већ саставни елемент монструозног плана усташког врха да прво уништи кадрове СПЦ, а онда и целу ту цркву, као духовно вођство српског народа у НДХ.

¹³⁶ *Сјоменица православног свештеника, 22.*

Оценивши да се Српској цркви у НДХ приближавају тешки дани, митрополит Петар је одмах после разговора са Б. Бралом позвао један број најугледнијих сарајевских свештеника у Митрополију ради консултација и припрема за предстојеће недаће. Када су га неки од њих, који су већ били начули за хапшења и могућна убиства православних свештеника у НДХ, питали да ли могу да се склоне у Србију или Црну Гору, митрополит им је одговорио одречно, затраживши од њих да остану са својим парохијанима и да поделе његову судбину, ма каква она била.

Митрополит Петар Зимоњић и једна од више његових икона

Дванаестог маја 1941. у Митрополију су дошли усташки агенти и одвели старог митрополита у сарајевску полицију, наводно, „ради саслушања”. Три дана после тога митрополит Петар је дошао у Митрополију, у пратњи два агента, и узео неке ствари за личну употребу. Том приликом је рекао својим сарадницима да ће бити спроведен у Загреб, што се показало као тачно, јер је 17. маја 1941. био доведен у полицијски затвор у Петрињској улици у Загребу (онај исти у коме је био затворен и мучен и митрополит Доситеј). У ћелији бр. 34, на III спрату, он је био затворен заједно са протом Миланом Божићем (1885–1941), вероучитељем из Сарајева, као и са др Душаном Јефтановићем, рентијером из Сарајева, и др Војиславом Бесаревићем, секретаром Трговачко-обртничке коморе у Сарајеву. Сутрадан је митрополит Петар фотографисан и узети су му отисци прстију. После извесног времена пребачен је у логор Керестинец у близини Загреба, у коме је остао до 15. јуна 1941. Тог дана је, како изгледа, поново доведен у загребачку полицију, одакле је, највероватније послат у логор у Госпићу. Према казивању неких логораша који су преживели Госпић, митрополит је у том логору свирепо мучен и понижаван. Усташе

су га, иако је био стар и болестан, терале да данима лежи на земљи у дворишту затвора, да носи цепанице на леђима, чисти двориште и клозете и да држи проповеди Србима „онако као што их је некада држао”.¹³⁷

О томе како је и где је митрополит Петар завршио свој мученички живот постоје чак четири верзије. По једној, он је убијен још у Керестинцу, по другој – у Госпићу, по трећој – у Јадовну, а по четвртој – у Јасеновцу. Извесно је само да је убијен и да је, пре тога, био злостављан и понижаван, као и остали свештеници СПЦ у НДХ.

Будући да је био преко две деценије митрополит СПЦ у Сарајеву и да је уживао велики углед не само међу православним Србима, него и међу католичким Хрватима, Муслиманима и другим грађанима Сарајева и целе Босне, хапшење митрополита Петра је наишло на негодовање многих од њих. Хрват Иван Павичић, адвокат из Сарајева, изјавио је 1953. у Среском суду у Сарајеву да је одмах после хапшења митрополита Петра једна група сарајевских Хрвата, међу којима је био и он, отишла код надбискупа Шарића и молила га да интервенише код усташких власти да ослободе старог и болесног митрополита Петра. Надбискуп је одбио њихову молбу, изјавивши да би због такве интервенције и он сам могао да буде затворен.¹³⁸ Ово је, међутим, био само провидно смишљен изговор, јер су сви његови верници знали да је он био у одличним односима и са поглавником Павелићем и са његовим доглавницима – Милом Будаком и генералом Кватерником, као и са свим усташким функционерима у Сарајеву. Већ због тога, као и због усташке политике одржавања добрих односа са РКЦ, мало је вероватно да би они дозволили или наредили његово хапшење и затварање. Уз то је важно поновити и чињеницу да је један од два Павелићева повереника за БиХ био управо Шарићев миљеник Божидар Брало и да је до хапшења митрополита Петра дошло свега неколико дана после вербалног сукоба између Б. Брала и митрополита Петра. Брала се надбискуп Шарић није морао бојати. Напротив. Будући да је Бралу био надређен, он му је, као свештенику, могао и одређивати и наређивати шта ће да ради и како да ради. На другој страни, сасвим је логично закључити да је Брало морао да консултује Шарића не само у оквирима своје свештеничке функције, него и приликом извођења многих својих политички осетљивих акција. Независно од тога да ли је одлуку о хапшењу митрополита Петра донео он лично, или је само извршавао наређење из Загреба (од самог Павелића или Артуковића), мало је вероватно да би Брало наредио то хапшење без претходног

¹³⁷ *Истио*, 22.

¹³⁸ Bulajić M., *Ustaški zločini genocida*, knjiga 1, 293.

обавештавања надбискупа Шарића и без тражења његовог мишљења. Због строге хијерархије и дисциплине која је одувек владала у РКЦ, Брало би и те како морао да води рачуна о мишљењу и саветима свог надбискупа. А чак и да је надбискуп хтео да интервенише за митрополита Петра, од Брала му не би претила никаква опасност. Највише што би Брало смео да предузме према свом верском старешини у том случају могло би да се сведе на добронамеран савет да не интервенише, јер то неће имати успеха уколико су Павелић и Артуковић чврсто одлучили да ухапсе и ликвидирају митрополита Петра.

Будући, међутим, да је надбискуп Шарић још пре окупације Југославије и стварања НДХ био познат као велики хрватски националиста и велики противник Југославије, Срба и православља, врло је вероватна претпоставка да он није ни помишљао да интервенише за свог ухапшеног православног колегу. И не само то. Лако је могуће да је предложио свом штићенику и високом усташком функционеру да искористи актуелну политичку ситуацију у НДХ и у ратом захваћеној Европи да би онемогућио даље деловање и митрополита Петра и целе СПЦ у БиХ.

Сем поменуте групе сарајевских Хрвата, за митрополита Петра покушали су да се заузму и многи истакнути Муслимани из Сарајева. Тако је др Хазим Муфтић, директор Вакуфа БиХ и блиски сарадник врховног поглавара ИВЗ, reis-ul-uleme Фехима Спахе, изјавио пред судом после II светског рата следеће: „Познато ми је да је Митрополит Др. Петар Зимоњић ухапшен кратко време после успостављања НДХ и да је убрзо одведен из Сарајева од стране усташа. Његово хапшење изазвало је велико огорчење међу муслиманима у Сарајеву, јер је Митрополит Зимоњић био познат као човек суште доброте, који је у правом смислу речи био првосвештеник. Др. Зимоњић уживао је велики углед не само међу православним, него и међу грађанима осталих вероисповести града Сарајева. Мој је утисак увек био да се покојни Митрополит није уопште бавио политиком. Реис-ул-Улема Фехим Спахо био је са Митрополитом Др. Зимоњићем врло добар пријатељ. // Чим је Митрополит... ухапшен Реис-ул-Улема Фехим Спахо, колико се сећам, отишао је лично поверенику Владе НДХ-а у Сарајеву Хакији

Реис-ул-улема Фехим еф. Спахо (1877–1942) – интервенисао да се ослободи митрополит Петар Зимоњић, али није успео

Хаџићу и молио га да се Митрополит ... пусти на слободу. Он му је одговорио да он ту не може ништа учинити, јер је ствар Загреба, тј. виших функционера Владе НДХ-а у Загребу. После тога, колико се сећам, Фехим Спахо ми је причао да је он лично написао писмо Др. Артуковићу ... у коме га је молио да се Митрополит Др. Зимоњић пусти на слободу. Ова његова интервенција није имала успеха, јер се убрзо после тога по граду почело причати да је Митрополит ... ликвидирао, тј. убијен али где и како мени није познато.¹³⁹

Слично је пред Среским судом у Сарајеву изјавио 1953. и Авдо Салихбеговић, адвокат из Сарајева. И он се лично обратио реис-ул-улеми са предлогом да се као врховни поглавар ИВЗ заложити за ухапшеног митрополита Петра. Спахо се сложио са његовим предлогом и интервенисао код министра Артуковића. После тога је обавестио Салихбеговића да његова интервенција не само да није успела, него су му „замјерили што се је уопште упуштао да интервенише за ослобођање православног Митрополита“.¹⁴⁰ Ова сведочења упућују на закључак да је одлука о хапшењу митрополита Петра донета у самом врху усташке НДХ, који није хтео да уважи ни интервенције врховног поглавара ИВЗ (који је, иначе, врло брзо по оснивању НДХ исказао лојалност тој држави). На другој страни, ова сведочења указују на неискреност надбискупа Шарића када је тврдио да би и он могао да буде ухапшен ако би интервенисао за митрополита Петра. Ако усташе нису ухапсиле и шиканирале реис-ул-улему због тога, оне би то још теже урадиле у случају надбискупа Шарића.

Ако се имају и виду чињенице да су грађани Сарајева све три главне вероисповести одмах по хапшењу митрополита Петра сазнали за то, онда није нелогично претпоставити да се и у Загребу врло брзо сазнало за његово довођење из Сарајева. Због тога је врло вероватно и то да је и надбискуп Степинац већ око 20. маја 1941. имао информацију о томе. Он, међутим, митрополита Петра није ниједном поменуо ни у свом дневнику, нити пак у било каквом другом документу. Ако неким случајем није средином маја 1941. знао за његово хапшење, Степинац је (као први човек РКЦ у НДХ) врло брзо после тога морао бити обавештен о томе да је и сарајевска митрополија СПЦ остала без свог првог човека, као и загребачка. Да се у некадашњој КЈ десило да неког бискупа нема само дан-два у његовој резиденцији и у црквама његове бискупије, надбискуп Степинац би алармирао све хрватске и југословенске римокатолике, а онда и све сувернике у свету, да се ангажују у трагању за

¹³⁹ Наведено према: Bulajić M., *Ustaški zločini genocida*, 292.

¹⁴⁰ *Истио*, 291.

њим. Од власти у Београду би ултимативно захтевао да обавесте јавност о својим сазнањима о њему, као и да предузму све могуће мере у трагању за њим. А ако би се сазнало да је неки бискуп био убијен, онда би Степинчево реаговање биле још драстичније. Не само Ватикан, него би сав свет сазнао за тако нешто и осуђивао југословенски владу, тражио проналажење и кажњавање одговорних итд. Када су, међутим, из својих резиденција и епархија нестали епископи СПЦ Платон и Сава и митрополит Петар и када су се недељама и месецима проносили све извеснији гласови да су убијени, Степинац се понашао као да није чуо за те гласове и као да нестанак и убиства православних архијереја не представљају никакав разлог за узбуђивање јавности и за било какво друго његово реаговање и реакцију римокатоличког епископата у НДХ. Његова незаинтересованост за судбину своје православне сабраће, тј. његово ћутање о томе и изостанак било каквог реаговања не могу се друкчије окарактерисати него као својеврстан злочин и против хришћанског и против општељудског морала.

г) Надбискуп Степинац и мајски масакри Срба у Хрватском Благају и Глини

Упоредо са описаним атацима на челне људе СПЦ у НДХ, усташе су од 1. маја 1941. вршиле свакодневна хапшења, мучења и убијања свештеника и монаха СПЦ, уништавајући систематски кадар те цркве. Уз то су хапсиле и остале истакнуте Србе мушкарце, затварале их, мучиле и убијале и појединачно и у мањим или већим групама. Као што је то већ наведено у претходном поглављу, у мају 1941. се српска крв лила на све стране усташке НДХ. Међу многобројним свирепим злочинима над Србима, у првој половини маја 1941. посебно се издвајају масакри учињени у Хрватском Благају између 9. и 10. маја и у Глини, између 12. и 13. маја.

Пошто је о покољу око пола хиљаде потпуно невиних Срба у Хрватском Благају већ било речи у другом тому ове књиге, овде се подсећа само на његове суштинске елементе. Тај покољ је био испланиран у Загребу и изведен је према инструкцијама Еугена-Диде Кватерника, једног од најближих сарадника Анте Павелића и једног од највиших функционера усташке НДХ, познатог, иначе, по томе што је сматрао да има посебну историјску мисију у чишћењу НДХ од Срба. Он је заједно са министром правосуђа Мирком Пуком покушао да прибави легитимитет целој акцији, а главни оперативци, односно извршиоци су били његови сарадници из Загреба Ивица Шарић и злогласни Макс Лубурић,

с једне стране, и шеф усташа из Слуња, жупник Иван Никшић, с друге. Пошто су у ноћи између 5. и 6. маја организовали мучко убиство хрватског млинара Јозе Мравунца и још троје чланова његове породице, они су већ 6. маја ујутро, без икакве истраге, прогласили Србе из околног Вељуна за убице и наредили хапшење свих мушкараца српске националности из Вељуна и његове околине, старијих од 16 година. Координисаном акцијом Лубурићевих и Шарићевих усташа из Загреба, Никшићевих усташа из Слуња и локалних усташа из Хрватског Благаја и околине, у наредна два дана је ухапшено преко 600 потпуно невиних Срба, од којих је задржано и затворено између 440 и 530 њих. Већ 7. маја 1941. оформљен је први Изванредни народни суд у Карловцу, који је требало да им суди за непочињено убиство. Пошто је тај суд стао на становиште да нема никаквих доказа о извршиоцима поменутог убиства, Кватерник и Пук су наредног дана основали нови суд од проверених усташа, који је на брзу руку, већ 9. маја ујутру закључио да постоји наводна кривица 36 српска сељака за убиство породице Мравунац и за „покушај четничког устанка” против НДХ. Они су осуђени на стрељање, које је одмах потом и извршено (и које је преживео, успешним бекством, само један осуђеник). Незадовољан и оваквим ефектом наведеног суђења, Макс Лубурић је наредио да се сви ухапшени Срби једноставно побију, што је и учињено у ноћи између 9. и 10. маја 1941. **Био је то највећи масовни злочин против Срба организован до тада у НДХ**, који је одјекнуо не само на Кордуну, већ и по Банији, Покупљу и другим деловима НДХ. Њему су од 6. до 9. маја претходила многобројна зверска мучења невиних српских сељака, међу којима су посебно свирепа била она већ поменута над свештеницима СПЦ Бранком Добросављевићем и Димитријем Скорупаном.

За основну тему ове књиге значајно је истаћи да се овај стравичан масакр догодио на простору удаљеном од Загреба свега 70-ак км ваздушним путем. Иако је Слуњски деканат припадао Сењско-модрушкој бискупији, он се налазио на самој граници између ње и Загребачке надбискупије, а уз то је био део заједничке Загребачко-славонске метрополије. Кључну улогу у извршењу овог масакра на терену слуњског среза одиграо је раније већ помињани **Иван Никшић, слуњски жупник и усташки повереник за слуњски срез**, који се за време Априлског рата, „прославио” у усташким редовима заробљавањем и убијањем великог броја војника и официра југословенске војске. **Он је лично у „Споменици о жупи слуњској”, забележио да је у ноћи од 9. на 10. мај 1941. у Хрватском Благају убијено 440 Срба.** Он је, уз остало, био тај који је

6. маја 1941. ујутро, пре било какве истраге, послао телеграм свим жандармеријским станицама у слуњском срезу да су Срби убили породицу Јозе Мравунца и да им се због тога мора забранити излазак из својих кућа. После тога је уследило хапшење изненађених српских сељака из Вељуна и околине, које се завршило њиховим масакром. Будући да је одиграо тако значајну улогу у овом злочину, он је био један од најобавештенијих људи о њему, па је могао најквалификованије да о њему обавести свог надређеног у хијерархији РКЦ – слуњског декана, а овај сењско-модрушког бискупа, др Виктора Бурића. Убиство око пола хиљаде православних Срба у слуњском срезу за само једну ноћ представљало је такву демографско-политичку промену која је морала силно да заинтересује и слуњског декана и сењског бискупа и загребачког надбискупа и метрополиту. Због тога не треба уопште сумњати у то да је вест о њој врло брзо стигла до надбискупа Степинца.

Али, чак и да жупник Никшић није одмах обавестио своје надређене у хијерархији РКЦ о овом страшном злочину и великој демографској промени у националном и у верском смислу, надбискуп Степинац је и на други начин могао да дође до одређених сазнања о њему. После 10. маја 1941. кроз читав Кордун, Банију и Покупље проносили су се алармантни, мада не и потпуно прецизни, гласови о стрељању 30-ак Срба и о незвесној судбини још преко 400 осталих ухапшеника из Вељуна и околине. Због релативне близине Загреба ови су гласови лако могли да стигну и до Загреба, па је мало вероватно да би могли да остану тајна за иначе одлично обавештеног надбискупа Степинца. Од Хрватског Благаја и Вељуна у слуњском деканату Сењске бискупије до најближих жупа глинског деканата Загребачке надбискупије има свега 30-ак км ваздушне линије, па су тамошњи жупници морали врло брзо да чују тако крупне и значајне вести. А ако се тако нешто знало у Топуском и у Глини, онда је врло вероватно да се знало и у самом Загребу. Упркос овим врло логичним претпоставкама, ни у Степинчевом дневнику, нити у било ком познатом документу о његовом деловању из тог времена нема ни једне једине речи о том масакру. Као да за њега није ни знао или као да његово помињање није сматрао посебно важним. А убијено је било „на правди Бога” и на садистички начин око пола хиљаде невиних српских сељака.

Само два дана после тога усташе су, такође, по инструкцијама из Загреба, извршиле још један масакр над Србима. Овога пута се то десило у Глини, удаљеној од Загреба 80-ак км ваздушним путем. Глина је била средиште истоименог среза и седиште католичке жупе и католичког

деканата, који су припадали Загребачкој надбискупији. У самом градићу је живело нешто мање од 50% Срба, али их је у селима у његовој околини било чак две трећине. **Најпознатији и најекстремнији предратни глински усташа, адвокат Мирко Пук, актуелни министар правосуђа НДХ, одлучио је да на силу и на брзину измени националну и верску структуру града, па је наредио хапшење свих Срба мушкараца од 16 до 60 година живота и ликвидацију оних који су били најугледнији међу њима.** Пошто глинске усташе нису могле да се договоре по ком би редоследу вршиле убијање ухапшених Срба, одлучиле су, на једном свом тајном састанку, да побију све које буду успеле да ухвате. И тако су и поступиле. У ноћи између 11. и 12. маја ухапсиле су између 350 и 500 својих суграђана Срба, а већ следеће ноћи их све, сем једног који је успео да побегне, побили и закопале у раније већ ископане јаме у оближњем месту Прекопе.¹⁴¹

Дан после овог злочина надбискуп Степинац је добио обавештење о њему од некога из Глине и **први пут је од почетка геноцида над Србима одлучио да се огласи у вези са њим.** По Славку Голдштајну и неким другим ауторима, о масакру је надбискупа обавестио глински жупник и декан, Фрањо Жужек, Словенац по националности, познат по својој хуманости и југословенском опредељењу. По Игору Мркаљу, поруку о извршеном злочину послао је један од водећих глинских усташа, директор глинске болнице др Јурај Ребок, а надбискупу Степинцу ју је усмено пренела његова снаха, такође лекарка и такође усташкиња, др Катарина Вејвода. Иако декларисане усташе, они се, како изгледа, нису сагласили са Пуковом наредбом о физичкој ликвидацији својих српских суграђана.¹⁴²

Истог дана када је добио поменути поруку, 14. маја 1941, надбискуп Степинац се обратио Павелићу познатим писмом следеће садржине:

„Овај час примио сам вијест, да су усташе у Глини постријељале без суда и истраге 260 Срба. Ја знам, да су Срби починили тешких злочина у нашој домовини у ових двадесет година владања. Али **сматрам ипак својом бискупском дужношћу, да подигнем глас и кажем, да ово**

.....

¹⁴¹ Као што је већ раније речено, подаци о броју Срба убијених у Глини у ноћи између 12. и 13. маја 1941. значајно се разликују од аутора до аутора. Тако Славко Голдштајн сматра да је убијено између 300 и 400 Срба, Љубан Ђурић помиње цифру од 433 убијених, Ђуро Аралица помиње 372 убијена Србина из Глине и 230 из других места око Глине (дакле, укупно 602 српске жртве), а Игор Мркаљ пише да се у Глини говорило да је ухапшено око 850 Срба, а да је „убијено мање од 500, а више од 350 Срба”.

¹⁴² Mrkalj Igor, „Slovenac među Hrvatima i Srbima: Franc Žužek, župnik u Glini 1927-1955”, *Tragovi*, g. 1, br. 1, 136.

по католичком моралу није дозвољено, *иа Вас молим, да подузмете најхитније мјере, на цијелом територију Независне Државе Хрватске, да се не убије ниједан Србин, ако му се не докаже кривња ради које је заслужио смрт.* Иначе ми не можемо рачунати на благослов неба, без којег морамо пропасти. Надам се да ми нећете замјерити ову отворену ријеч. Са особитим поштовањем.”¹⁴³

За Степинчеву одлуку да се поводом овог масакра обрати директно Павелићу, треба рећи да је била потпуно исправна и да заслужује велико признање. Он је, као највиши представник РКЦ у НДХ, осетио потребу да подигне свој бискупски глас и упозна поглавара те државе са ставом да масовно стрељање Срба „без суда и истраге” није дозвољено по католичком моралу. Учинио је то јасно и релативно храбро за ондашње прилике, с обзиром на чињеницу да је Павелић био познат као опасан човек и диктатор, а уз то је имао и сасвим одређене резерве према самом Степинцу. Те чињенице су надбискупа Степинца највероватније навеле да употреби веома обзиран и добронамерно конструктиван тон у писму. Као што се то врло добро види, он је, најпре, покушао да покаже извесно разумевање за усташки масакр у Глини, изјавивши да зна да су „Срби починили тешких злочина у нашој домовини”, за време КЈ, али је и поред тога остао при ставу да је оваква, у суштини осветничка, акција недозвољива по католичком моралу. Обазривост и добронамерност овог његовог упозорења види се и из формулација да „ми не можемо рачунати на благослов неба, без којег морамо пропасти”. Ово „ми” јасно указује на његов став да НДХ сматра не само Павелићевом, него и својом државом и да због тога и упозорава Павелића. На крају се та обазривост види и у његовој нади да му Павелић неће замјерити због „ове отворене ријечи”. Али, без обзира на ту Степинчеву обазривост и добронамерност, остаје чињеница да је ово његово писмо врло значајно и да делимично потврђује многобројне изјаве његових хагиографа и поштовалаца о његовом заузимању за угрожене Србе у НДХ.

Ово „делимично” мора да се нагласи, јер и Бенигар и Кришто и Батеља заиста претерују, односно износе неистине, кад упорно тврде да је Степинац „правовремено указивао и просвједовао против сваке неправде и насиља над свим људима, а тако и над припадницима српског народа”. Да његово писмо Павелићу од 14. маја 1941. није било доказ да је он протествовао против сваке неправде и насиља над Србима, јасно је из свега што је до сада било речено. Ако он није могао ни морао

¹⁴³ Krišto J., *Sukob simbola*, 134–135; Batelja J., *Blaženi Alojzije Stepinac – svjedok Evandelja ljubavi*, 255/256/I; Goldštajn S., 1941. *Godina koja se vraća*, 114.

да зна за многа појединачна и мања групна убијања Срба широм НДХ буквално од 10. априла 1941, поставља се питање зашто се није огласио бар после масакара у Старом Петровом Селу, Гудовцу и Хрватском Благају, када је за само три дана убијено око 700 потпуно невиних Срба, такође „без суда и истраге“? Или, зашто се није огласио бар после неког од 30-ак свирепих убистава свештеника и епископа СПЦ извршених до тада? Зато се о његовом протестовању против „сваке неправде и насиља“ над Србима не може уопште озбиљно говорити. Ни једну једину реч није рекао против оних антисрпских изјава самог Павелића, као ни против његових бројних „законских“ одредби чисто геноцидног карактера и против неприкривене мржње према Србима којом је просто киптела усташка штампа. Србима су у НДХ чињене тешке неправде сваког дана после 10. априла 1941, а Степинац је на све то ћутао, сем, можда, на хапшење митрополита Доситеја. Писмом против покоља у Глини он је први пут урадио нешто конкретно и озбиљно за Србе, нешто што је стварно било примерено његовој црквеној функцији и угледу који је уживао у хрватском народу.

О околностима које су претходиле упућивању овог писма у Степинчевом дневнику је остављена једна белешка од 11. маја 1941, која је, како изгледа, допуњена 14. маја. У њој се каже да се из Рима вратио раније поменути аудитор Нунцијатуре у Београду, преко кога је Степинац, крајем априла, послао молбу папи Пију XII да Ватикан призна НДХ макар де факто. Реферишући Степинцу о свом разговору са папом, аудитор му је рекао да га је „Свети Отац пажљиво слушао, а онда је рекао аудитору нека каже надбискупу да пошаље писмени реферат у Рим што прије. Том згодом рекао је Свети Отац да би иницијатива за успоставу дипломатских односа морала доћи са стране владе, а Света Столица није до сада ништа примила. Још му је Свети Отац споменуо нека каже надбискупу да га лично Св. Отац моли да се заузме за Србе како не би били одвише гоњени.“¹⁴⁴

У наставку те белешке пише следеће: „Надбискуп је испоручио Поглавнику жеље Св. Оца и након што је већ прије разговарао да се ублаже мјере против Жидова и Срба специјално је писао Поглавнику гледе страшног догађаја у Глини гдје је наједном постређано 260 Срба без суда и истраге са стране усташа.“¹⁴⁵

Формулација „већ прије“ отвара врло важно питање на шта се то „прије“ односи, тј. када је то, по писцу ове забелешке, надбискуп Сте-

¹⁴⁴ „Danas“, 28. 8. 1990, 66.

¹⁴⁵ *Истио*.

пинац и са киме разговарао пре 14. маја 1941. о ублажавању мера према Јеврејима и Србима. Из контекста другог дела управо наведене забелешке изгледа да се то „прије” односи на време између другог разговора надбискупа Степинца са аудитором београдске нунцијатуре и његовог сазнања за масакр у Глини, тј. између 11. и 14. маја 1941.

С обзиром на то да је Степинац врло добро знао колико је Павелићу било стало до признања од стране Свете Столице, он је, како изгледа, одмах после испраћаја аудитора за Београд затражио пријем код Павелића, да би му „испоручи(о) жеље Св. Оца”. Уз жељу, тј. препоруку да влада НДХ покрене иницијативу за успостављање дипломатских односа са Светом Столицом, Степинац је Павелићу свакако пренео и папину молбу да Срби „не би били одвише гоњени”. То је значило да су и до папе Пија XII и Ватикана пре 11. маја 1941. биле дошле вести о великим прогонима Срба у НДХ. Како је тако нешто видео као могућу препреку у успостављању дипломатских односа између Свете Столице и НДХ, папа је затражио од надбискупа Степинца да и то саопшти Павелићу.

Само се по себи подразумева да је молба папе Пија XII у вези са Србима била исто што и обавезна инструкција за надбискупа Степинца и да њему није падало ни напамет да се оглуши о њу. Он ју је, свакако, пренео Павелићу. Како је само дан-два после тога добио обавештење о масакру Срба у Глини, Степинац је својој претходној усменој молби додао и поменути писмени облик.

Уз ову логичну претпоставку, треба поменути и могућност да је писац забелешке у Степинчевом дневнику, под формулацијом „прије” мислио и на раније поменути интервенцију надбискупа Степинца у корист покатоличених Јевреја тј. на Степинчево писмо министру Артуковићу, од 23. априла 1941.

Сем поступања према наведеној папиној молби, могуће је да је Степинац одлучио да се обрати писмом Павелићу и због тога што је био свестан да то од њега очекују они који су га обавестили о масакру. Док је информације о ранијим масакрима Срба добијао углавном од својих подређених, од којих је могао да захтева да не причају о томе изван Цркве, сада то није био случај. Порука коју је добио од цивила из Глине је, између осталог, значила и то да многи други знају за масакр и да ти други могу да проговоре о томе да су га обавестили. У овом случају он не би могао да глуми необавештеност, као што је то, по свему судећи, радио пре тога.

Уз сав несумњиви значај овог Степинчевог писма, треба указати и на један његов недостатак, односно недоследност. Изразивши своје несллагања са извршеним злочином над глинским Србима, он је пропустио

да од Павелића затражи да се открију кривци за тај злочин и да се казне на примерен начин. Када су жандари у КЈ грубо поступали са хрватским сељацима, а нарочито онда када су, сузбијајући побуне и друге немире, пуцали у њих и убијали појединце, он се обраћао врховима југословенске државе са протестима и захтевима за проналажење и кажњавање кривца. О неким од тих случајева обавештавао је и стране дипломате и државнике. Сада се задржао само на упозорењу поглавника НДХ да се тако нешто више не сме поновити, и то, пре свега, због очувања угледа и католичког карактера НДХ.

5. Степинац тражио од папе да призна НДХ, обмањујући га о стварном стању у њој – писма папи од 16. маја и 14. јуна 1941. и тајни боравак у Ватикану (4–6. јун 1941)

У данима извршења масакра Срба у Глини, и у данима који су му следили, Степинац је припремао један опширан извештај за папу Пија XII о околностима у којима је дошло до стварања НДХ и о католичком карактеру те државе. Тај извештај је носио наслов: „Извештај о пропасти Југославије и о стварању Хрватске Краљевине” и био је преведен на италијански језик под насловом: „Relazione sul tracollo jugoslavo e sulla costituzione del regno di Croazia”. У њему је Степинац известио папу о догађањима у Југославији од 27. марта до 23. априла 1941. и о „**фаталним и неизбежним последицама ужасног државног удара у главном граду Југославије**”. Тај извештај је завршио 16. маја и предао га свом помоћном бискупу и генералном викару Фрањи Салис-Севису, који је 17. маја кренуо за Рим и Ватикан, у саставу велике делегације свих хрватских staleжа која је пратила поглавника НДХ Павелића на његовом путу. (Уз њега су у тој делегацији била још три католичка свештеника, позната као предратне заклете усташе: Вилим Цецеља, жупник из Кустошије код Загреба – пред којим је положила заклетву прва Павелићева влада; Иван Микан, жупник у Огулину, и фра Радослав Главаш, прочелник Одсјека за богоштовље у Министарству наставе и богоштовља.)

Интегрални текст тог Степинчевог извештаја још увек је, због нечега, тајна и за ширу и за научну јавност, мада су већ одавно прошли сви нормални рокови за његово (и не само његово) обелодањивање. **Чињеница да Ватикан и РКЦ у Хрватској крију садржај тог извештаја и после осам деценија од његовог настанка упућује на закључак да он садржи нешто што не баца баш лепу светлост на Степинца.** Да није

тако, тај би се документ већ одавно нашао у збиркама неколико стотина докумената које су својевремено објавили Ј. Кришто и Ј. Батеља о држању надбискупа Степинца и хрватског епископата за време Другог светског рата. Неки фрагменти тог извештаја „процурели” су у јавност после интервјуа (тада управо изабраног) патријарха СПЦ Порфирија (Перића) загребачком НРТ-у, 19. марта 2021. Пошто је тада патријарх Порфирије изјавио да поседује писма загребачког надбискупа Степинца папи Пију XII из 1941. чији су неки делови „дубоко проблематични”, започела је у хрватским штампаним и електронским медијима једна врло агресивна и нервозна пропагандна кампања, у којој су тешким речима нападани и патријарх Порфирије и руководство ХТВ-а. У тој кампањи је учествовало неколико политичара са хрватске деснице, али и неколико генерала, академика, новинара-колумниста и свештеника РКЦ. Они, су, уз остало, тражили извињења и оставке одговорних лица на НТВ-у, а цео „случај” (тј. објављивање патријарховог интервјуа), доводили су у везу чак и са угрожавањем националне безбедности. Шпекулисало се са претпоставкама да су писма о којима је говорио патријарх Порфирије његова измишљотина, одн. фалсификат, да су „удбашка подметачина” и сл. док се нису огласили чланови хрватског дела Мешовите комисије за дијалог о Степинцу са обавештењем да се таква писма налазе у тзв. Тајном ватиканском архиву.

Међу првима се, како се и очекивало, огласио монс. Јурај Батеља, „постулатор каузе за канонизацију бл. Алојзија Степинца”, писац убедљиво највише књига о Степинцу и, наравно, један од чланова поменуте комисије. Замеривши патријарху што је поменуо нека „проблематична мјеста” у поменутиим Степинчевим писмима, а није навео та места, монс. Батеља је категорички изјавио следеће: „О садржају тих писама ... стручњаци су рекли свој суд – теолошки и повијесни. Ни у једном писму нема ништа против кршћанске вјере и ђудоређа. Нема у њима проблематичних мјеста; не дају повод за пријепоре – још мање за сумњу у чисту савјест и светачки значај Алојзија Степинца”.¹⁴⁶ Касније је томе додао и следеће: „Ја сам та писма у Тајном ватиканском архиву прелиставао, фотокопирао и приложио Степинчевој каузи 1992./1993./1994. и сва та писма прошла су теолошку и повијесну комисију. Према томе, ми се немамо чега бојати, што се тиче њиховог садржаја.”¹⁴⁷ (Батеља само

.....
¹⁴⁶ V. Klasić Hrvoje, „Donosimo Stepinčeva pisma papi o kojima je govorio patrijarh Porfirije”, *Portal „Novosti”*, 26. 3. 2021.

¹⁴⁷ Batelja J., „Što se tiče 'spornih' pisama nemamo se čega boјati”, *Nedjelja – portal „Katoličkog tjednika” – Glas u službi nove evangelizacije*, 21. 5. 2022.

није рекао зашто, онда, та и нека друга „непријепорна” писма није објавио у својој огромној тротомној књизи о надбискупу Степинцу, чувајући истину о њима само за себе и за неке друге одабране личности своје цркве).

А када се у расправе о „проблематичном” делу изјаве патријарха Порфирија укључио загребачки историчар Хрвоје Класић, објавивши неке делове поменутих Степинчевих писама за које он сматра да су проблематични, отпочела је оштра полемика измеђи њега и двојице његових колега световних историчара, који су, као и Ј. Батеља, били чланови хрватског дела Мешовите комисије – Испоставило се да су и Јуре Кришто и Марио Јареб упознати са садржајем наведених Степинчевих писама и да они, заједно са Батељом, сматрају да у њима нема ничег проблематичног.¹⁴⁸ Они су Класића врло грубо напали и због тога што се дрзнуо да обавести хрватску јавност о садржају проблематичних делова тих писама и због начина на који је то урадио, одн. због његових коментара.

Иако су Криштови и Јаребови напади на Класића били оштри, а повремено и крајње ниски и некултурни, испоставило се да је ова полемика била врло корисна и за ширу и за научну јавност. Упоредивање њихових цитата из поменутих Степинчевих писама и њихових тумачења тих цитата омогућило је свим заинтересованим читаоцима да стекну прилично добру представу о већем делу садржаја тих писама и да се и лично увере у тачност изјаве патријарха Порфирија (и Х. Класића)

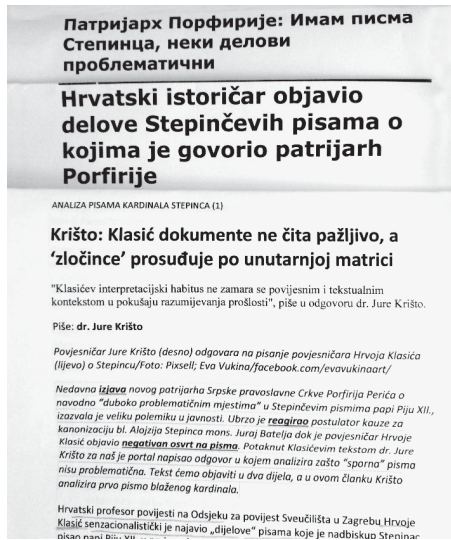
.....
¹⁴⁸ В. Класић Х. „Степинчева писма у архивима Ватикана”, „Политика”, 30. 3. 2021, 8; Krišto Jure, „Analiza pisama kardinala Stepinca” (1-2): „Klasić dokumente ne čita pažljivo, a 'zločince' prosuđuje po unutrašnjoj matrici” i: „Реченице којима је Степинац закључио писмо Папи садрже цијелу повијест његовог односа према усташама”. (bitno.NET, 26. 3. 2021. и 1. 4. 2021) и др. Двоструки доктор наука и главни ауторитет у савременој хрватској историографији по питањима улоге РКЦ и надбискупа Степинца у току Другог светског рата – Ј. Кришто – напао је свог млађег колегу као наводно „новог поштара новог патријарха СПЦ за Хрвате”, и због тога што је објавио неке делове спорних писама надбискупа Степинца и због начина на који је то урадио („сензационалистички”, „тенденциозно”, „небулозно”, „морализаторски”, „непажљиво”, „некоректно”, недовољно продубљено, без разумевања целине, фалсификаторски итд.) Пошто му сви ти дисквалитивни нису били довољни, Кришто је за Класића још рекао да је „трениран у југославенско-комунистичкој историографији која полази од разумијевања службене, диригиране интерпретације прошлости и особа и догађаја у њој” и да „такве повјесничаре (као што је Класић) наткриљују само великосрпска историографија, која почива на проналажењу ријечи у документу које се могу натегнути као потпоре унапред замишљене интерпретације текста и догађаја”; „Класић само наставља комунистичку, великосрпску, викторноваковску тактику дифамирања оних који се опиру ... манипулирању чињеницама.” Итд.

да у њима заиста има места која су врло проблематична и са становишта хришћанског и са становишта световног морала. Уз то се испоставило да се и у Степинчевим писмима и у изјавама његових послератних поштовалаца и бранилаца налази неколико крупних неистина које указују на једну праву културу лажи која се у Хрватској негује од 1941. до данашњих дана. Несумњиве лажи, којима се послужио надбискуп Степинац и у својим првим и у каснијим писмима папи Пију XII и кардиналу Маљонеу биле су прихваћене и ширене најпре од стране његових сарадника и црквених историчара, да би касније преплавиле и добар део хрватске световне историографије.

Када је у питању прво Степинчево писмо одн. извештај папи Пију XII од 16. маја 1941. види се да је оно имало бар двоструку сврху. Прво, да информише папу и његове сараднике у Ватикану о Степинчевом виђењу државног удара од 27. марта 1941. и Априлског рата у Југославији и њихових последица. Папа је, наравно, и о припремама нацифашистичке агресије на Југославију и о њеном току, па и о њеним последицама био јако добро информисан из многобројних других извора, али га је, и поред тога, интересовало Степинчево виђење свих тих догађања, као и виђење других чланова хрватског католичког епископата. (Информисање центра РКЦ о актуелним политичким и другим догађајима на просторима своје канонске јурисдикције редовна је, иначе, обавеза римокатоличких бискупа у целом свету, поготову тамо где нема редовних представника папске дипломатије и парадипломатије – нунција, интернунција, апостолских делегата, визитатора и сл.)¹⁴⁹ Знајући за то, Степинац је релативно брзо учинио напор да задовољи ту папину потребу и жељу.

Друга сврха поменутог извештаја била је, како изгледа, Степинцу много важнија од оне чисто информативне. Из онога што је већ раније

.....
¹⁴⁹ Прогласивши уништење Југославије као државе, Немци нису дозволили последњем ватиканском нунцију у Београду, монс. Хектору Феличеу, да настави са вршењем своје дотадашње дипломатске мисије.

Неки наслови из полемике о Степинчевим писмима папи Пију XII из 1941.

речено, као и из познатих фрагмената овог извештаја, евидентно је да га је Степинац употребио како би у што бољем светлу приказао ново-проглашену усташку државу и тако утицао на папу и Ватикан да ту државу признају и да са њом успоставе редовне дипломатске и друге односе. То се посебно види из оних делова тог извештаја у којима Степинац настоји да убеди папу како су владари НДХ велики и искрени католици. Тако он на једном месту пише да потпуно искрено може да примети „да у круговима власти постоји најбоља жеља да се Хрватска претвори у католичку земљу”, па то потврђује следећим речима: „Ратни министар (Славко Кватерник) ми је апсолутно гарантирао: или ће Хрватска бити католичка земља или нека нестане ...” После тако категоричних тврдњи, Степинац уводи једну малу резерву у стилу: „Будућност је у Божјим рукама, нитко је не зна. Ми се бојимо злокобна утјецаја националсоцијализма, и у нашој земљи.” Тај део свог извештаја завршава следећим речима: „Али искрена жеља данашњих владара у Хрватској, да оснаже учење Католичке Цркве, намеће нам обавезу да им помогнемо и да их подржимо с пуном оданошћу и снагом којом располажемо.”¹⁵⁰

У складу са тим закључком, Степинац је објавио ону чувену окружницу од 28. априла 1941. и преко аудитора Нунцијатуре у Београду обавестио папин Државни секретаријат да би било врло важно да Света Столица призна младу хрватску државу што пре.¹⁵¹ Сада обавештава папу да је у складу са његовом препоруком позвао владу да се и сама обрати са тим захтевом.¹⁵²

Да би папу и центар своје цркве што више заинтересовао за судбину и углед НДХ, Степинац је сматрао да је важно да их обавести да се у НДХ „осјећа велики пораст обраћења Жидова и православних шизматика у католичанство”, што повезује са чињеницом да је власт у НДХ католичка. (О томе ће, међутим, више говора бити у једном од каснијих поглавља ове књиге).

Пошто је Павелићева влада крајем априла 1941. донела сет расистичких закона уперених пре свега против Јевреја, Степинац је знао да се то баш не уклапа у слику праве католичке државе. Због тога је у свом првом извештају, одн. писму покушао да оправда Павелића и његову

¹⁵⁰ Klasić H., *Donosimo Stepinčeva pisma...*

¹⁵¹ Krešić Milenko, *Crkva i država u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (1941-1945)*, Crkva na kamenu, Mostar 2006, 35.

¹⁵² Истог дана када је Степинац послао овај извештај, 16. маја 1941, Павелић је упутио службени документ Светој Столици, на латинском језику, којим ју је обавестио о проглашењу НДХ и замолио њено признање.

владу у вези са тим. То је извео тако што је, једноставно, оптужио Немце да су извршили велики притисак на Павелића, који је томе морао да се повинује. У вези са тим Степинац је најпре написао једну недовршену реченицу: „За сада, притисак Немаца, који се веома осећа у законима против Јевреја, иако они тврде да не желе да се мешају у унутрашње ствари Државе Хрватске.” После тога је покушао да донекле релативизује ситуацију у НДХ поводом тих закона: „У ствари, расистички закон донет ових дана се мора приписати великим притисцима Немачке, пошто ми је познато из личног сусрета са личностима које воде ову државу да не желе строго да поштују закон у потпуној оштрини.” На крају износи следеће мишљење о томе: „Много је мање зло то што су Хрвати донели овај закон него да су Немци преузели сву власт у своје руке.” То мишљење заснива на уверењу да би „у том случају” Хрвати „трпели судбину Словенаца”. Покушавајући да папи објасни на шта мисли кад помиње судбину Словенаца, он додаје нешто што, на први поглед, нема директне везе са антијеврејским законима у НДХ: „Од онога што сам могао да чујем из Словеније, прогнани су или стављени у кућни притвор, велика већина свештеника, тако да је практично читава земља остала без клира.”

Будући да се већ на почетку свог извештаја о државном удару у Београду од 27. марта 1941. окупио на улогу СПЦ и њеног патријарха Гаврила, Степинац је читав тај извештај интонирао жестоко антисрпски, клеронационалистички и проуштакски, тј. у складу са оним што је записивао у свом дневнику од краја марта до средине маја 1941.¹⁵³ А то значи да је кривца за напад сила Осовине на КЈ и за њено разбијање видео пре свега у политици српске политичке елите и СПЦ, а не у империјалистичкој политици Хитлера и Мусолинија и у тешко нарушеним међунационалним и међуверским односима у КЈ. Његово раније већ констатовано одушевљење због проглашења НДХ није могло да изостане ни у овом извештају и вероватно је поздрављено истим или сличним

.....
¹⁵³ Из факсимила прве стране овог извештаја који се појавио у једном од бројних полемичких текстова, види се да је тај извештај започињао следећим речима: „Најблаженији Оче // Осећам дужност да понизно Вашу Светост детаљно информишем о догађајима у Југославији од 27. марта до 23. априла а о фаталним и неизбежним последицама ужасног државног удара у главном граду Југославије. // I – Више је него евидентно да један велики део одговорности лежи на шизматичкој Православној цркви и њеном патријарху Гаврилу. Ова Црква је служена (вероватно би требало да стоји: 'потпомогнута' – нап. П. И.) од масона, Јевреја и бољшевика постала слепи инструмент ове милитарне...” („Jareb za Narod.hr: Duboko problematično Klasićevo insinuiranje – osvrt na tumačenje dvaju Stepinčevih pisama”, Narod.hr, 4. 4. 2021)

речником који је употребио у окружници од 28. априла 1941. Слично се може казати и за чињенице да су Степинчеви први утисци о Павелићу и о усташама били изузетно повољни и да су најпознатији и најутичајнији листови Загребачке надбискупије писали праве панегирике и славопојке и Павелићу и усташама и НДХ. Треба се надати да ће ускоро и овај извештај угледати светло дана и да ће и научна и шира јавност бити детаљно упознате са тим како је све и колико је Степинац хвалио Павелића папи Пију XII. Сазнаће се и то да ли је Степинац баш у том извештају јавио Пију XII „радосну вест” да Павелић није крив за убиство краља Александра у Марсељу, или је то учинио раније. А та ће вест отворити одаје ватиканских палата двоструко осуђиваном политичком криминалцу и будућем ратном злочинцу најтежег могућег калибра.

Ако се имају у виду сви поменути елементи овог Степинчевог извештаја, онда се види да он садржи неколико крупних неистина: 1. да су Анте Павелић и његови сарадници добри и искрени католици, а не терористи и злочинци; 2. да они имају „најбољу жељу да се Хрватска претвори у католичку земљу” и да у њој „оснаже учење Католичке цркве”; 3. да је НДХ увела антијеврејске расистичке законе само због немачког притиска, па их неће строго проводити у дело. Томе треба додати и чињеницу да је Степинац пропустио да помене свакодневно системско и систематско расприривање мржње према Србима и Јеврејима у званичним средствима масовног информисања, као и застрашујући терор над Србима и Јеврејима који је већ почињао да прераста у геноциде над њима. **Служећи се очигледно свесно тим неистинама загребачки надбискуп је у значајној мери обмануо свог папу и његове сараднике о стварном карактеру НДХ и о стању у њој средином маја 1941.** Циљеви и логика тог обмањивања били су јасни: ако су шеф те државе и његови сарадници заиста поштени и невини политичари, одн. само борци за слободу свог народа, а уз то и добри католици, онда они заслужују не само пажњу, него и симпатије и поштовање читавог католичког света, а пре свих и пре свега првог човека РКЦ – римског папе.

Степинац је овако неистинито покушао да прикаже НДХ и стање у њој иако је био живи сведок до тада невиђених излива јавне мржње према Србима и Јеврејима и ограничавања њихових елементарних права, иако је знао за многа појединачна и масовна убиства Срба, за хапшење и убијање свештенства СПЦ и за планско уништавање те цркве, као и за остале усташке злочине извршене пре 16. маја 1941. Уместо да му све то послужи као крајње озбиљно упозорење да НДХ није држава у којој се поштују основни постулати католичког и хришћанског морала,

он је за њу и за Павелића имао само речи хвале и подршке. Мада је био несумњиво одан папи Пију XII и врху РКЦ, Степинац је себи допустио ту слободу да их обмањује и доведе у дилему да ли да верују њему или многим другим њиховим изворима који су другачије приказивали НДХ и право стање у њој.

Овај Степинчев покушај обмањивања врха своје цркве имао је само половични успех. После веома широких и озбиљних консултација у ДСВ-у, Пије XII је одлучио да прими Павелића, али само у приватном својству, као верника, а не и као државника, тј. као шефа државе. Ни велики напори италијанске дипломатије нису убедили Пија XII и његове најближе сараднике у ДСВ-у да Павелића треба примити као државника, пре свега због тога што је Ватикан одржавао редовне дипломатске односе са југословенском избегличком владом, као и због америчко-британске подршке тој влади. Притиснут традиционалним принципима ватиканске дипломатије, папа је Павелићу рекао да у НДХ не може да пошаље нунција (као у Словачку) све док се рат не заврши и док се не склопе мировни споразуми. То је све тешко наљутило усташког диктатора, који је сматрао да је то последица недовољног залагања надбискупа Степинца за ствар НДХ у Ватикану.

После фијаска у Риму и Ватикану Павелић се бесан вратио у Загреб и 21. маја 1941. одржао онај чувени говор против непријатеља хрватског народа. Убрзо потом уследили су говори његових најближих сарадника у којима је антисрпство била основна тема. Председник Законодавног повјеренства у Влади НДХ, Милован Жанић је 2. јуна 1941. отворено изјавио да „нема те методе” коју усташе неће употребити да би НДХ учинили збиља хрватском земљом и да би је очистиле од Срба. Миле Будак је, уз многе увреде и претње на рачун Срба, два пута изјавио да је Павелић организовао атентат у Марсељу, потврдивши раније гласине о томе. Уз стотине других виђенијих Срба различитих звања и професија, усташе су између 22. маја и 2. јуна 1941. ухапсиле и 11 свештеника и монаха СПЦ, изложивши их страшним мучењима пре коначне ликвидације. Један од њих (Никола Вучковић, из околине Петриње) ухапшен је због противљења усташким намерама да му покатоличе парохијане, док су остали похапшени без икаквог посебног повода, тј. само зато што су били Срби и свештеници СПЦ. У Бањалуци је отпочело планско рушење централног православног храма незнатно оштећеног од стране немачких бомбардера за време Априлског рата. У Госпићу и његовој околини усташе су отпочеле припреме за формирање читавог комплекса логора смрти у коме је у наредна три месеца свирепо побијено

неколико десетина хиљада Срба, Јевреја и антифашиста. Били су то несумњиви нови докази да је НДХ злочиначка и геноцидна држава, које нико озбиљан није могао да превиди, а најмање први човек РКЦ у НДХ.

Ништа од тога, међутим, није озбиљно засметало „високо моралном и правдољубивом” надбискупу Степинцу, кога Владимир Хорват и многи други хрватски аутори називају ни мање ни више него „мучеником за људска права”. Сем оног поверљивог и врло обзирног прекора Павелићу од 14. маја 1941, он није сматрао за потребно да јавно подигне свој глас против свих оних погромашких изјава против Срба које су већ преко месец и по дана доносила сва усташка јавна гласила. Њега је, како изгледа, тих дана много више оптерећивало сазнање да је Павелић видно незадовољан резултатима своје посете Ватикану и оним што је тамо доживео. Размишљајући о томе како да одобривољи побеснелог поглавника, Степинац је 3. јуна 1941. инкогнито отпутовао у Рим, да би се и лично код папе заузео за то „да се уведу неки одношаји између Свете Столице и НДХ”.¹⁵⁴ Сасвим је сигурно да је у Ватикану поновио све оне неосноване похвале на рачун Павелића и НДХ, у жељи да им прибави што веће симпатије и макар какво признање. Тамо је, међутим, морао да прихвати папино објашњење за његово и ватиканско држање према Павелићу и према НДХ и добио задатак да убеди Павелића у исправност и оправданост тог држања. Иако има индиција да су Пије XII и његови најближи сарадници из ДСВ-а имали доста разумевања за Степинчеве интервенције у корист НДХ као и за Павелићева очекивања, они у том историјском тренутку нису једноставно могли да им изађу у сусрет из раније поменутих разлога. Као знак добре воље према Павелићу и НДХ и као неку врсту компензације за неуслишене захтеве, Пије XII је још 18. маја 1941. рекао Павелићу да ће ускоро упутити једног свог незваничног представника у Загреб, па је то поновио и Степинцу за време његове аудијенције 6. јуна 1941. Степинац је тај потез морао да представи Павелићу као максимум ватиканског разумевања и интересовања за НДХ у то време. Интересантно је, иначе, да је папа Пије XII примио Степинца и разговарао са њим о признању НДХ истог дана када је Хитлер примио Павелића у Бергхофу. Павелић се том приликом пожалио свом моћном ментору и на папу и на надбискупа Степинца, због изосталог признања. (А Хитлер му је тада дао онај чувени савет да „ако хрватска држава жели бити сасвим солидна”, мора 50 година да води „национално нетолерантну политику”).¹⁵⁵

¹⁵⁴ „Danas”, 28. 8. 1990, 67.

¹⁵⁵ Krizman B., *Pavelić i ustaše*, 487–490. Истог дана када је Степинац отпутовао у Рим, одн. Ватикан, његов „Katolički List” је објавио на насловној страни инструк-

Посредујући између Павелића и папе Пија XII Степинац се нашао у врло деликатној ситуацији. Он је, без икакве сумње, желео да убеди папу у оправданост Павелићевих молби и очекивања, али је, с друге стране, морао да прихвати папине аргументе у вези са тим и да у њихову исправност убеди осионог диктатора. Због тога је по повратку у Загреб, отишао до Павелића и још једном му објаснио позицију Свете Столице по питању признања НДХ. Извршавајући ту своју нимало пријатну обавезу, Степинац ју је, врло вероватно, искористио као прилику да пред Павелићем покуша да отклони своју одговорност за држање папе и Ватикана према НДХ. О том разговору, Степинац је известио папу опширним писмом од 14. јуна 1941. године.¹⁵⁶

Из онога што је до сада „процурило” у јавност из тог писма, зна се да је Степинац дисциплиновано извршио поверени му задатак, указавши Павелићу на то да Света Столица поступа по начелу непризнавања нових државних творевина у току рата, тј. док год њихове границе нису потврђене неким међународним уговором. Будући да је Ватикан држао до свог неутралног положаја у ратним сукобима, па, наравно, и у Другом светском рату, његов врх се с разлогом плашио да би признање НДХ могло бити протумачено као његово сврставање уз Силе Осовине.

Описујући Павелићево реаговање на ово објашњење, Степинац је обавестио папу да је Павелић био видно разочаран оним што је од њега чуо (мада је то, иначе, знао још од времена свог разговора са Пијем XII). Знајући за то Павелићево разочарење, Степинац је покушао да га утеши вешћу да је папа наговестио могућност да у НДХ пошаље једног „апостолског визитатора”, који би поново успоставио непосредан контакт Ватикана са хрватским католицима. (Тај контакт је био прекинут кад је последњи нунције у Београду, монс. Хектор Феличи, напустио окупирану и разбијену Југославију и вратио се у Рим – нап. П. И.).

Степинац је у наставку свог писма од 14. јуна 1941. пренео врло опширно излагање поглавника поводом одлуке папе Пија XII да Света Столица не призна НДХ. Павелић је очекивао да ће Ватикан признати НДХ бар због следећа два разлога. Прво, због великих историјских заслуга

.....
тивни чланак „Рад на унутрашњој обнови” у коме је поново изражено весеље РКЦ због проглашења НДХ, њена захвалност Павелићу и његовим усташама и изнет читав низ других кленационалистичких и клероусташких ставова.

¹⁵⁶ Више о Степинчевим писмима папи Пију XII од 16. маја и 14. јуна 1941. в. у чланцима Јуре Кришта под насловом „Анализа писама кардинала Степинца” (1) и (2), на загребачком порталу „bitno.NET”, од 26. марта и од 1. априла 2021.

и жртава Хрвата за католичанство из времена турске најезде на Балкан, због којих су баш од римских папа добили назив „antemurale christianitatis”. А друго, због изјава којима су он (Павелић) и његови најближи сарадници уверавали Степинаца и друге прелате РКЦ да желе да НДХ претворе у истинску католичку земљу. Говорећи о историји хрватског народа и његове државности, Павелић је Степинцу изнео правашко гледање на статус хрватске државе кроз историју, а Степинац је то врло детаљно пренео папи. Затим је Павелић изнео и своје погледе на положај и искуство хрватског народа у Краљевини Југославији. Преносећи те погледе, Степинац је, између осталог, записао: „Југославија је погазила све споразуме с Хрватима почевши од Крфске декларације и затим од Женевске конвенције све до свечаних јемстава регента Александра, посланих 16. просинца 1918. скупини Хрвата окупљених на вијећању у Загребу. Док су се Срби обавезали Хрватима, ови се нису везали никаквом обавезом према Србима, али су трпјели њихово насиље. – Може се додати да је династија Карађорђевића дошла на пријестоље Србије путем ужасна масакра краља и краљице 1903. године.”

После Павелићевог излагања Степинац је стекао утисак да „душу поглавника” највише мучи сазнање да је Света Столица одбијањем да призна НДХ показала да не уважава ни допринос Хрвата у чувању католицизма, ни њихово страдање у КЈ.

Прелазећи на Павелићеве погледе на стварање НДХ, Степинац је парафразирао следећу његову реченицу: „Хрвати су чврсто одлучили бранити стечену независност све до посљедње капи крви, увјерени да им не преостаје друго, осим да оно што је створено 10. травња 1941. пропадне и дође до обнове Југославије, која их је жртвовала у части, у добрима, у вјери кроз дуге 22 године.” Ту Павелићеву изјаву Степинац је искористио као шлагворт за изношење једног свог интересантног али и крајње проблематичног става и поруке: „Не сумњам Свети Оче да се овдје води очајна борба на живот или смрт између шизме која је представљена у српству и католичанства представљеног у Хрватима”. Образажујући тај свој став, он је написао следеће: „Посљедњих година шизма је постала тако агресивна, чак дрска, да би – да није њирикраћен живои Југославији – појачавајући међу католичким Хрватима шкодљиве поступке државног насиља: корупције, мјешовитих женидаба, помоћи и предности за одметнике од вјере итд., настало врло погибелно стање и за хрватски народ и за његову религију. Довољно је подсјетити да су тим методама успјели тијekom 22 године одвојити од католичке вјере тисуће и тисуће душа.” У наставку овог образложења Степинац је на

бази личних сазнања папи писао „о државном насиљу, насилним превођењима католика у православље, државним потпорама старокатолика, непропорционалним финансијским дотацијама Православној и Католичкој Цркви, о затварању и укидању католичких завода и другим неправдама које су Хрвати трпјели од 1918. до тада”.¹⁵⁷

Ови ставови надбискупа Степинца јако подсећају на оно што је он својевремено казао на јесењем заседању БКЈ 1940. одговарајући нунцију Феличију на притужбе југословенске дипломатије због сарадње једног дела римокатоличког клера са илегалним покретом Анте Павелића. (Тада је оптужио Србе и СПЦ да у Југославији воде прави крсташки рат против РКЦ, у коме је РКЦ, „према најумеренијим статистикама, имала преко 200.000 жртава” тј. преотетих верника).¹⁵⁸ Због тога је Степинчево помињање наводне очајне борбе између шизме и католичанства у НДХ средином јуна 1941. изузетно важно за сагледавање Степинчевог односа према Србима и православљу.

Свако ко иоле нешто зна о ситуацији у НДХ у првим месецима њеног постојања, мора да се запита како је први човек РКЦ у НДХ могао да тврди овако нешто. Изразом „шизма” уопште (од грч. *shisma*) означава се расцеп, раскол, отпадништво и кривоверје, посебно расцеп у некој хришћанској цркви и нечије отпадништво од ње. У РКЦ се под њим подразумева одвајање, односно „отпадање” неке хришћанске цркве од Рима и врховног ауторитета римских папа. У другом, конкретнијем значењу, под шизмом су се у РКЦ углавном подразумевали припадници православних цркава. За те су цркве теолози РКЦ све до Другог ватиканског концила (1962–1965) тврдили да су се одвојиле од РКЦ – наводно једине праве и потпуне хришћанске цркве – па се не могу сматрати хришћанским црквама у правом и пуном смислу те речи. (Теолози православних цркава су им, међутим, све до скоро узвраћали пуном мером, тврдећи супротно, тј. да су православне цркве праве хришћанске цркве, а да се РКЦ одвојила, тј. одметнула од њих и да она није права, већ јеретичка црква.) Кад је говорио о шизми у некадашњој Југославији, Степинац је под њом подразумевао СПЦ, односно њену хијерархију и њене вернике, што се углавном сводило на православне Србе. У анализи Степинчевог односа према Србима и православљу за време КЈ већ је било наведено колико је Степинац мрзео шизму и какве је све увредљиве епитете употребљавао за њу („највеће проклетство Европе, скоро веће него протестантизам”).

.....

¹⁵⁷ *Истио*.

¹⁵⁸ Више о томе в. у: Илић П., *Ватикан и слом Југославије*, 228–236.

Као што је већ речено, Степинац је у писму папи од 14. јуна 1941. изјавио да не сумња у то да се у НДХ „води очајна борба између шизме која је представљена у српству и католичанства представљеног у Хрватима”. Иако би уместо израза „очајна борба” било примереније да је употребљен израз „очајничка борба”, то нијансирање није од пресудног значаја у овом случају. Много важније од тога је то што је Степинац заправо јавио врховном поглавару РКЦ да се на територији НДХ води тешка и одсудна борба између православља и римокатолицизма, тј. између православља и римокатолика. Пошто је реч „борба” и у хрватском и у српском језику синоним за судар, сукоб, војевање и рат, из тога произилази да је Степинац хтео да каже да се у НДХ води оштар грађански рат на верској и националној бази између њених житеља православне вере, тј. Срба и римокатолика, тј. Хрвата. А то, једноставно, није била истина, већ перфидно смишљена лаж. Сваки грађански рат подразумева бар две сукобљене, организоване и наоружане стране, способне да активно делују једна против друге. Ако се изузму окупаторске војске, у априлу, мају и првој половини јуна 1941. у НДХ је постојала само једна организована снага и страна, а то је било усташтво, које се представљало као хрватство и као заштитник римокатолицизма. Из контекста целог писма јасно је да је Степинац поистовећивао усташтво са хрватством и католичанством у НДХ, па је усташе видео као једну, њему блиску страну у „очајној борби” о којој је говорио. А усташе су имале свој покрет, своју власт, државу, полицију, судство, медијски апарат, војну подршку немачког и италијанског окупатора и духовну подршку највеће хришћанске цркве – РКЦ. Као што се из свега раније реченог, јасно види, усташе су биле екстремно искључиве и нетрпељиве, осветнички расположене и агресивне – једном речју одлучне да истребе „шизму” из НДХ. Користећи монопол у наоружању и у скоро свакој другој моћи, усташе су одмах по преузимању власти у НДХ отпочеле са остваривањем свог геноцидног плана, отвореном агесијом на припаднике шизме, тј. на православне Србе.

За разлику од римокатоличке стране, оно што је Степинац назвао шизмом у НДХ било је у најтежем могућем положају у целокупној историји Срба западно од Дрине. Стицајем поменутих историјских околности српство у НДХ је после 18. априла 1941. остало без заштите југословенске државе и војске и без било чије друге заштите, а уз то је било медијски сатанизовано и застрашивано, обесправљено и дискриминисано, духовно поколебано и клонуло, обезглављено, неорганизовано и међусобно неповезано, разоружано, опљачкано и доведено до

руба глади и физичког опстанка. Дobar део Срба мушкараца отеран је у немачко и италијанско заробљеништво, док су међу преосталима одмах почели да бивају хапшени, затварани и убијани сви они који су представљали елиту српског становништва (истакнути политичари, учитељи и наставници, свештеници, чиновници, трговци, индустријалци, железничари, гостионичари и богати сељаци). Врло брзо после њих усташе су почеле да хапсе и убијају и преостале мушкарце, служећи се различитим преварама (позиви на предају оружја, на покатоличавање, позиви у полицију, судове, пошту итд.). Српство је у целини било обезглављено, а и многе српске породице су остале без очева и одраслог мушког становништва. Срби су, под претњом смртне казне, били приморани не само да пријаве и предају оружје и опрему из војске, него и трофејно и ловачко оружје, затим радио и фото-апарате, двогледе, бицикла, скије итд. Избацивани су и из државних и из приватних установа и предузећа, док им је имовина подвргнута бескрупулозном и некажњивом пљачкању.

Због свега тога слободно може да се каже да је српство у првих неколико месеци постојања НДХ било у очајном стању и да није било спремно за било какву борбу. Оно тада ни изблиза није било равноправан противник хрватству и католичанству, одн. усташтву и није му се супротстављало. Месецима су се Срби лојално и дисциплиновано, тј. врло наивно, одазивали разним позивима усташких власти и бивали олако хапшени, затварани и убијани. Многи од њих нису послушали упозорења својих пријатеља Хрвата и Муслимана да се не одазивају на позиве, верујући да не може ништа лоше да им се догоди ако нису учинили никакав прекршај или кривично дело. Из истих разлога многи нису пружали никакав отпор хапшењу приликом изненадних упада усташа у њихова села. Велики број Срба је бивао ухапшен, опљачкан и убијен приликом доласка на традиционалне сајмове и вашаре у већим местима и градовима. Усташе су хапсиле, силовале и убијале и жене које су доносиле храну и гардеробу ухапшеним члановима својих породице. Убијале су и мушкарце и жене и децу који су сахрањивали своје мртве. Убијале су их и спаљивале у црквама за време обреда и у њиховим кућама. То што је Степинац назвао „очајном борбом” између „шизме” и католичанства, сводило се, у ствари, само на дивљачки погром и покољ православних Срба од стране усташке државе. Никакве борбе између православних „шизматика”, тј. Срба и римокатолика, тј. Хрвата, није било у НДХ све до краја јуна 1941. У два-три маха су, додуше, Срби покушали да спрече усташке упаде у своја села служећи се малобројним

оружјем које су успели да прикрију за време Априлског рата и старим пушкама из 19. века, као и приручним ратарским оруђем – косама, вилама, мотикама и сл. Али, то су били само спорадични и спонтано изведени отпори, чисто одбрамбене природе. Изложени страховитој агресији и неизазваним злочинима регуларних и нерегуларних усташких формација, Срби су или наивно остајали у својим кућама или бежали у шуме, онемогућени да пруже било какав озбиљнији оружани отпор тешко наоружаним и опремљеним усташким јединицама и бандама. Због тога су страдали свакодневно, и појединачно и у масама. На почетку само виђенији мушкарци, затим сви одрасли мушкарци, а затим сви од реда, укључујући и жене, децу, старе и немоћне. Срби су, дакле, били изложени планском, систематском и немилосрдном истребљењу. Назвати то борбом између шизме и католичанства у НДХ могао је само неко потпуно неинформисан или неко веома злобан, ко према Србима није осећао никакву емпатију, а камоли пријатељство и љубав. И кога права истина није интересовала.

У вези са, тим поставља се питање, зашто се Степинац послужио таквом формулацијом и зашто ју је проследио папи Пију XII? Одговор је, нажалост, врло једноставан. Желећи да убеди папу да Света Столица призна НДХ, Степинац је уз тврдње о католичком карактеру НДХ хтео да ту државу учини што значајнијом у очима самог папе и врха РКЦ. Због тога се послужио следећом логиком. Ако у НДХ римокатоличанство, заиста, води „очајну борбу” против непријатељске и агресивне „шизме”, онда је сасвим очекивано да ће и врх РКЦ и цела та црква морати да пруже помоћ свом хрватском огранку и држави у којој он делује. А тој је држави на почетку њеног постојања било изузетно важно да је призна Света Столица, после чега би, врло вероватно, уследила и признања многих католичких држава.

Изједначивши римокатолицизам са хрватством, а обоје са усташтвом, Степинац је овим поступком ставио уски национални интерес Хрвата изнад интереса своје цркве. Тиме је учинио тзв. грех етнофилетизма, односно клеронационализма. Али је, на другој страни, овако нетачним, тј. лажним приказивањем ситуације у НДХ још једном свесно обмануо свог врховног поглавара. Ако се за његово изостављање информација о Павелићевој одговорности за атентат у Марсељу и о злочинима усташа над Србима може рећи да су то биле индиректне обмане, за ово измишљање „очајне борбе” између „шизме” и католичанства у НДХ мора да се каже да је директна и врло перфидна обмана. Будући да су папа Пије XII и његови најближи сарадници из ДСВ-а били врло

заинтересовани за мишљење надбискупа Степинца и других чланова хрватског епископата о стању у НДХ, евидентно је да су писмима надбискупа Степинца од 16. маја и 14. јуна 1941. били нетачно информисани, одн. дезинформисани. Овакво понашање надбискупа Степинца демантује до извесне мере врло уврежено мишљење да је он био толико слепо одан папи Пију XII, да му било каква недисциплина, непослушност или својеглаво понашање не би могли пасти на памет. Судећи по овом примеру, евидентно је да је **Степинац дозволио себи ту слободу да обмањује папу о оним стварима које су се тичале интереса његове нације, онако како их је он схватао.**

Помињање Степинчеве лажи о „очајној борби” између шизме и католичанства у НДХ добар је пример за указивање на континуитет неговања културе лажи у преовлађујућем делу савремене хрватске историографије. Настојећи да по сваку цену оправда све Степинчеве поступке за време Другог светског рата, па и све оно што је написао папи Пију XII у писмима од 16. маја и 14. јуна 1941. Јуре Кришто пише следеће:

„Тко су сукобљене стране у тој борби? Класић се изгледа онерасположи кад Степинац тумачи Папи 'да се овдје води очајна борба на живот и смрт између шизме која је представљена у српству и католичанства представљеног у Хрватима'. Није се тешко сложити с тиме да тај изрицај није језик данашњег екуменизма ... али би многи вјеројатно тврдили да је искренији. У сваком случају то је израз Степинчеве бригае за судбину католичанства у овоме дијелу Европе и судбину Хрвата у којима је католичанство утјеловљено већ 13 стољећа, а и његова непосредна искуства да српско православље настоји помакнути границе своје домене још више на Запад. // **Тко чини ту шизму? То су четници,** који се представљају као краљевска војска, а међу њима има и православних свећеника, и то заповједника оружаних чета. То су такођер **'побуњеници'**, како се често у црквеним документима у раноме раздобљу сукоба означавају партизани. И они су у највећем броју православни Срби, које је човјек Коминтерне Јосип Броз употребљавао за циљеве свјетске пролетерске револуције какву су у Русији провели бољшевици. **И једни и други боре се против хрватске државе и желе је уништити те обновити Југославију;** једни као краљевину, други као дио социјалистичке домене".¹⁵⁹

Доносим наставак писма о борби између шизме и католичанства, што Класић није навео: **„Посљедњих година шизма је постала тако**

¹⁵⁹ Krišto, „Rečenice kojima je Stepinac zaključio pismo Papi...”.

агресивна, чак дрска, да би – да није прикраћен живот Југославији – појачавајући међу католичким Хрватима шкодљиве поступке државног насиља... настало врло погибелно стање и за хрватски народ и за његову религију. Довољно је подсјетити да су тим методама успјели тијеком 22 године одвојити од католичке вјере тисуће и тисуће душа. // Степинац пише Папи само оно што је особно износио пред државне власти путем посебних меморандума и у особним разговорима откад је постао надбискуп Загребачке надбискупије, а с чиме је био упознат и кроз сличне активности надбискупа Бауера, којему је био коадјутор. О државном насиљу, насилним превођењима католика у православље, државним потпорама старокатолика, непропорционалним финансијским дотацијама Православној и Католичкој цркви, о затварању и укидању католичких завода и о другим неправдама које су Хрвати трпјели од 1918. до тада писали су и католички интелектуалци, а и страни дипломати су извјешћивали своје владе. Није се Степинац сјетио тога кад су усташе преузеле власт у Загребу, него је то дио његова особна искуства и о томе упознаје Папу искрено, нимало 'лирски' и без дипломатских формалности."¹⁶⁰

Као што се из ових Криштових речи види, он је покушао да оправда Степинчеву лаж о „очајној борби” између шизме и католичанства у НДХ у прва два месеца НДХ тако што је јој је додао и једну своју (и не само своју) лаж о постојању четничке и партизанске војске у то време, које се боре против хрватске државе и желе да је униште. Будући да неупућеним и лаковерним читаоцима ова лаж делује прилично убедљиво, било би логично очекивати од њега, као познатог историчара, да ће је употпунити одоговорима на бар следећа питања: које су то четничке и партизанске војне јединице постојале 14. јуна 1941. у НДХ, на ком су подручју деловале и какве су ударце наносиле усташкој држави; који су то све православни свештеници заповедали оружаним четама итд. Кришто је, међутим, због нечега „заборавио” на ту своју логичну научничку и професионалну обавезу.

Степинац је, иначе, и свој осврт на држање чланова Мачековог ХСС-а у првим месецима НДХ искористио за још једну похвалу у корист Павелића: „Чињеница је да др. Мачек има још присташа у Хрватској. Неки од присташа су побјегли из земље, неки су чланови југославенске владе у емиграцији. Али здрав дио Мачекове странке придружио се одмах у поглавникове редове”. Овакво опредељење „здравог дела” Мачековог ХСС-а било је, по Степинцу, гаранција успеха усташке државе, због чега он закључује следеће: „... иако је очито да међу поглавниковим

¹⁶⁰ Исто.

присташама није све онако како би се жељело, мора се узети у обзир и вредновати чињеница да је Павлић истински католички практични вјерник, и да жели створити, упркос огромним проблемима, једну католичку државу у Хрватској.”¹⁶¹

Пошто је Пије XII имао велико поверење у оно што му је Степинац јављао, ускоро му је захвалио на вестима из писма од 14. јуна 1941. Учинио је то посредством свог државног секретара, кардинала Маљонеа, који је Степинцу послао писмо 11. јула 1941. На почетку тог писма кардинал јавља Степинцу да је „Свети Отац ... са живим интересовањем” примио вести о верском животу у Хрватској и да верује „да ће се, у овом деликатном тренуку, добро душа и интереси Цркве добро чувати и унапређивати и поред свих сметњи чисто политичког карактера”. После тога се Маљоне врло детаљно осврнуо на питање (не)признавања НДХ од стране Свете Столице, да би, на крају писма, поручио Степинцу следеће:

„Света Столица ... не само да не игнорише већ увек признаје, чак и у најновијим документима, заслуге хрватског народа у борби за заштиту католичке вере. Било би, стога, сасвим погрешно, поред тога што би било неправедно према самој Апостолској столици, тумачити њено садашње држање према Држави Хрватској као непризнавање вековних заслуга тих тако верних и оданих синова. // Уосталом, будуће упућивање апостолског изасланика у Загреб биће још један доказ очинске бриге Христовог викара за Епископат и хрватски народ.”¹⁶²

У вези са последњом цитираном реченицом треба поменути податак да је истог дана када је Степинац упутио своје писмо папи, 14. јуна 1941, кардинал Маљоне упутио писмо опату бенедиктинске опатије у Монтеверђини (код Напуља), Ђузепеу Рамиру Марконеу, којим га је позвао да дође у Рим, одн. у Ватикан.¹⁶³ Када је опат Марконе стигао у Ватикан, 23. јуна 1941, кардинал Маљоне му је саопштио да га је Пије XII именовано за апостолског визитатора при хрватском епископату у Загребу, па му је наложио да почне припреме за почетак своје црквено-дипломатске мисије. Кардинал Маљоне је опату Марконеу препустио да сам изабере секретара који ће поћи са њим у Загреб. Опат се определио за свог млађег сабрата из исте опатије, Ђузепеа Кармела Масучија, професора канонског права и професора енглеског и француског језика.¹⁶⁴

.....
¹⁶¹ *Исио*.

¹⁶² Више о овом писму в. у: Илић П., *Ватикан и слом Југославије*, 383–384; Кристић Ј., *Католичка црква и НДХ*, 73–74.

¹⁶³ Giuseppe Ramiro Marcone (1882–1952).

¹⁶⁴ Giuseppe Generoso Carmelo Masucci (1906–1964).

После озбиљних припрема и инструктаже у ДСВ-у, стигли су у Загреб 3. августа 1941, отпочевши своју четворогодишњу, изузетно интересантну црквено-дипломатску, одн. парадипломатску мисију.¹⁶⁵

6. Степинац и присилно исељавање Срба из НДХ

Утврђивање Степинчевог односа према присилном исељавању Срба из НДХ било је до скоро потпуно запостављено и у српској и у хрватској историографији и публицистици. Основни и наизглед оправдани разлог за то била је чињеница да је за осам деценија после завршетка Другог светског рата био објављен само један документ у коме се Степинчево име директно повезивало са тим обликом геноцида над Србима у НДХ и два документа у којима се о томе говорило индиректно. Притом се намерно или ненамерно заборављало на могућност да се и нереаговање надбискупа Степинца на неке значајне, а свима познате, догађаје и процесе може узимати као основ за закључивање о његовом држању. Као најбољи и најранији пример за једно такво Степинчево нереаговање може се навести његово ћутање поводом једне акције загребачке полиције и градских власти о којој је било нешто речи у II тому ове књиге. Реч је о акцији тотално незаконитог, одн. насилничког, протеривања Срба и Јевреја из северног дела Загреба и најаве стварања гета за њих у јужним деловима тог града.

6.1. Степинчево ћутање о присилном исељавању Срба и Јевреја из северног Загреба

Поменуто акцију је формално започео управо наименовани шеф загребачке полиције Маријан И. Никшић, 7. маја 1941. О њој су јавност обавестиле службене „Narodne Novine” од истог дана, а сутрадан и „Hrvatski Narod” и остала дневна усташка штампа. Тако су у „Hrvatskom Narodu” од 8. маја објављене две међусобно повезане вести под следећим насловима: „Срби се смију кретати Загребом само по дану” и „Евакуација Срба у Загребу који станују у одређеним сјеверним дијеловима града”. У првој вести је било саопштено следеће:

„Загреб, 7. свибња. Редарствено равнатељство у Загребу издало је данас ову одредбу: 1. Становници града Загреба српско-православне вјере, смију се кретати на подручју града Загреба од 8 сати прије подне

¹⁶⁵ Више о томе в. у: Илић П., *нав. дело*, 376–394.

до 6 сати послје подне. Од 6 сати послје подне па до 8 ујутро не смију излазити и имаду се задржавати у својим становима. // 2. Улаз на подручје града Загреба као и излаз са подручја града Загреба је за особе православне вјере забрањен. // Ова одредба ступа одмах на снагу. // Равнатељ редарства Маријан И. Никшић в.р.”¹⁶⁶

У вести под насловом „Евакуација Срба у Загребу” стајало је следеће:

„Загреб, 7. свибња. Редарствено равнатељство у Загребу издало је данас овај оглас: Одређујем, да се у року од 48 сати проведе евакуација свих становника Срба, који станују сјеверно од цестовног потеза укључиво Сплавница, сјеверна страна Илице до Иличког трга, укључиво Илички трг, Кукуљевићева улица, Зеленгај преко Прекрижја до Шестинске митнице, надаље Сплавница – Ткалчићева улица, Медведградска улица све до митнице на Ксаверској цести. Сви становници Срби, који станују на напријед означеном подручју, имаду се у горњем року безодвласно преселити у дио града јужно од горе наведеног цестовног потеза. Сви односни кућевласници одговарају по постојећим законским прописима за проведење ове наредбе.”... Маријан И. Никшић.¹⁶⁷

Већ је наредба о увођењу полицијског часа за загребачке Србе представљала велико ограничење њихове слободе кретања и доводила их у ситуацију да од шест сати по подне до осам ујутру не излазе из својих станова и кућа. У то време они су постајали лака мета за евентуална хапшења и одвођења у затворе, логоре или губилишта. Како је, међутим, увођење полицијског часа била честа пракса у ратно доба, то, само по себи, и није био изненађујући потез усташког режима према Србима. Њих је, као и Србе изван Загреба, много теже погађала забрана изласка из града и уласка у град, јер је то могло значајно да утиче на снабдевање храном, огревом и другим производима, као и на комуницирање са рођацима изван Загреба, на решавање здравствених проблема итд. Србима у Загребу и у његовој околини није преостало ништа друго до да се надају да је то само привремена мера која неће дуго потрајати.

Друга наредба је Србе много теже погодила из више разлога. Прво зато што је то био тежак удар економске природе, јер их је избацивао из њихових кућа и станова без помињања било какве финансијске или друге накнаде, што је, у ствари, била најобичнија пљачка њихове имовине. Та наредба је, с друге стране, дошла потпуно неочекивано и морала је да изазове тежак психички потрес код свих на које се односила,

¹⁶⁶ „Hrvatski Narod”, br. 85/41, 3.

¹⁶⁷ *Исџо*.

јер је одједном отворила многа тешка питања везана за једну тако крупну егзистенцијалну промену: како, без икакве своје кривице и мимо било каквих законских прописа, напустити своју кућу или стан у које су улагале генерације предака и за које су везане све породичне успомене; како то објаснити деци и најстаријима; како и где наћи нову кућу или стан; како изненада пронаћи новац за те потребе; како се за све то припремити; како извести итд. Срби су, уз све то, били посебно погођени прекратким роком који им је био остављен за извршење ове наредбе. За 48 сати се нису могле извршити ни озбиљне припреме за исељење, а камоли проналажење новог стана или хотела, обезбеђење превоза и сл. Загребачки хотели су у то време били попуњени припадницима немачких и италијанских војних и цивилних установа, а за неке Србе нису били доступни ни због високих цена смештаја. Они Срби из северних делова Загреба који нису имали рођаке у јужним деловима, морали су да проналазе било каква, па и понижавајућа станбена решења. Због свега тога је Никшићева наредба о хитном исељавању Срба из северних делова Загреба изазвала код њих најпре запрепашћење и шок, а затим немоћно огорчење и панику пред оним што тек може да их снађе. Сасвим природно, она је застрашила и остале Србе у Загребу и целој НДХ. Ако је усташки режим тако олако ударио на најбогатије и најугледније Србе, било је јасно да се неће устручавати да слично или још и горе поступа са осталим Србима.

Будући да су Никшићеве наредбе објављене и у службеним „*Narodnim Novinama*” и у осталој усташкој штампи, па и у Степинчевом „*Hrvatskom Glasu*”, Степинац није могао да не зна за њих. Пошто није било никакве сумње у то да су те наредбе тешко нарушиле елементарна политичка, економска, социјална и хуманитарна права и интересе Срба, било би природно да су изазвале бар неку реакцију надбискупа Степинца, који је сам за себе тврдио да му је огавна свака неправда. У његовом дневнику, међутим, нема после 8. маја 1941. ни једне једине речи о тим неправдама и о евентуалној потреби било каквог реаговања на њу. Степинац се тих дана бавио објављивањем своје прве окружнице о примању православних „шизматика” у РКЦ и бригом за успостављање првих веза између НДХ и Ватикана, па му реаговање на ову врсту насиља над Србима није, по свему судећи, падало на памет.

Сасвим је сигурно да поменуте одредбе и наредбе о хитном и „безодвлачном” исељавању Срба није донео шеф загребачке полиције на своју руку, већ је само спроводио налоге усташког врха, који је „бацио око” на богате и лепе куће у северном делу Загреба. Изгледа да Никшић

није баш најбоље схватио те налоге, јер је само два дана после објављивања поменутих наредби морао да их промени у неким битним детаљима. Најважнија промена тицала се оних против којих су се ове одлуке односиле: уместо само на Србе, сада се насилно исељавање из северних делова Загреба односило и на Јевреје. Друга промена се односила на рок у коме је требало извршити поменуто исељавање. Првобитни рок од само 48 сати продужен је на нешто реалнијих 8 дана. И полицијски час је проширен и на Јевреје и трајао је од девет сати увече до шест пре подне. Тако је „Hrvatski Narod” од 10. маја објавио вест под насловом „Жидови и Срби морају за 8 дана напустити сјеверни дио Загреба – На улицама се смију кретати само од 6 сати у јутро до 9 сати на вечер”, а „Hrvatski Glas”: „Евакуација Срба и Жидова из сјеверног подручја Загреба”. И то подручје је нешто другачије дефинисано, па је интегрални тест прве обновљене наредбе гласио:

Наредбе о насилном исељавању Срба и Јевреја из северног дела Загреба

„Одређујем, да се у року од осам дана имаду преселити у друге дијелове града Загреба сви Срби и жидови (мало „ж” у оригиналу – нап. П. И.), који станују на сјеверној страни Максимирске цесте, Влашке улице, Јелачићевог трга, Илице до митнице, као и из оних дијелова града, који се налазе сјеверно од означеног цестовног потеза. // Они, који се не покоре овој одредби, бит ће по истеку горе означеног рокa присилно евакуирани на властити трошак и кажњени по постојећим законским прописима.”¹⁶⁸

Дванаестог маја 1941. о „сеоби Срба и Жидова у јужни дио Загреба” огласио се и Градски социјални одјел, што је, наравно, говорило о томе да једна таква акција није могла да буде само ствар полиције и наводне безбедности. У позиву који је та установа упутила свим Србима и Јевре-

¹⁶⁸ „Hrvatski Narod”, br. 87/41, 5; „Hrvatski Glas”, br. 83/41, 2.

јима који су до тада живели у северним деловима Загреба захтевало се од њих да у року од 20 сати усмено пријаве Социјалном одсјеку Градског поглаварства свако исељење, одн. „испражњење стана или стамбених просторија у њиховим кућама”.¹⁶⁹ Надлежну социјалну установу главног града НДХ није интересовало са каквим се проблемима суочава неколико хиљада људи који су у кратком року морали да се напусте своје домове, већ само то када ће то они урадити.

Два дана после тог огласа у „Hrvatskom Narodu” се појавила вест која је требало да унесе нешто више светла у ову акцију усташког режима, али је у ствари, унела само конфузију и нову неизвесност за све загребачке Србе и Јевреје. У њој је, наиме, речено следеће: „Загреб, 13. свибња. Како је познато донешена је одлука, да се Срби и Жидови имају селити из сјеверног у јужни дио Загреба. К томе су донешене и друге важне одлуке, које се тичу Срба и Жидова у Загребу. Ограничено је кретање Срба током ноћи, а сви Жидови се морају јавити редарству и добити посебне легитимације. // Очекују се и друге мјере, које ће све скупа сачињавати заокружену цјелину и точно ће утврдити положај Срба и Жидова у Загребу. Тако се, како чујемо, предлаже, да би и јужни дио града био подијељен у три подручја те се вијећа о томе, у који би од тих подручја имали бити пресељени Срби и Жидови, тако да би им боравак био одређен у ужем подручју него ли је оно, које је до сада било означено.”¹⁷⁰

Била је ово неформална најава стварања гета за Србе и Јевреје у Загребу, која се није односила само на оне који су до тада живели у северном делу Загреба, већ на све загребачке Србе и Јевреје. Она је неизбежно покренула трауматичне асоцијације на средњовековна гета за Јевреје и на забране Србима да бораве у појединим хрватским градовима, па је свакако унела нове страхове и код једних и код других житеља НДХ. Ниједна од поменутих наредби и најава, упркос њиховој евидентној неправедности, незаконитости и неморалности није, међутим, побудила надбискупа Степинца да предузме било шта поводом њиховог објављивања и провођења у живот.

Интересантно је, иначе, да је „Hrvatski Narod” тик уз ову вест објавио и наређење Заповједништва војске НДХ, одн. Министарства домобранства, да „Жидови и Срби морају предати радио апарате”. Да то наређење није било праћено тешким претњама против оних који би се о њега оглушили, могло би се помислити да су наведене војне власти НДХ

¹⁶⁹ „Hrvatski Narod”, br. 90/41, 7.

¹⁷⁰ „Hrvatski Narod”, br. 91/41, 9.

желеле да олакшају Србима и Јеврејима раније поменуто и свако друго исељавање коме ће бити подвргавани.

Усташка штампа је 17. маја 1941. обавестила јавност о епилогу акције насилног исељавања Срба и Јевреја из северног дела Загреба. Тако је „Hrvatski Narod” објавио вест под насловом: „У сјеверном дијелу Загреба испражњено је 577 кућа”, а „Hrvatski Glas”: „Број српских и жидовских објеката у сјеверном дијелу Загреба (577)”.¹⁷¹ Наредног дана је и београдско „Ново Време” објавило вест: „Јевреји и Срби исељени су из 577 кућа у Загребу”.¹⁷²

6.2. Зигфрид Каше о Степинчевој улози у присилном исељавању Срба из НДХ

Када је у питању утврђивање Степинчевог односа према присилном исељавању Срба из НДХ, истраживачи су све до скоро располагали са само једним документом у коме се директно говорило о Степинчевом ставу према том питању. Био је то Записник са саслушања надбискупа Степинца за време суђења у Загребу, од 30. септембра до 11. октобра 1946. Јавни тужилац на том суђењу, Јаков Блажевић, је за време саслушања оптуженог Степинца прочитао изводе из изјаве Зигфрида Кашеа, Хитлеровог посланика у Загребу од 1941. до 1945, коју је дао 4. септембра 1946. Државној комисији за истраживање ратних злочина у Београду.

Говорећи о раније поменутој немачко-хрватској конференцији посвећеној питању насилног исељавања Словенаца из делова припојених Трећем Рајху, коју је на захтев Хајнриха Химлера организовао у свом посланству, у Загребу, почетком јула 1941, Каше је тада, између осталог, казао: „Иницијативу за тај састанак дао сам ја. Прије саме конференције није било пресељења, но било је већ избјеглица из Словеније у Хрватској ... Како је хрватски надбискуп Степинац знао за то пресељење о којему је то пучанство из Словеније требало бити пресељено у Србију, како је то пучанство, које је требало бити пресељено католичко, а међу тим лицима налазило се и око 300 свећеника католика, то је Степинац преко усташке владе изразио жељу да се то пучанство пресели у католичке крајеве Хрватске, а исти број Срба, православног живља, пресели у Србију. Како је тај приједлог био прихваћен, то је дошло до горе наведене ствари.”¹⁷³

¹⁷¹ „Hrvatski Narod”, br. 94/41, 11; „Hrvatski Glas”, br. 89/41, 6.

¹⁷² „Ново Време”, br. 3/41, 3.

¹⁷³ Видети: *Suđenje Lisaku, Stepincu, Šaliću*, 293–294.

У вези са том Кашеовом изјавом, тужилац Блажевић је најпре питао надбискупа Степинца да ли је икада био на некаквој конференцији са Кашеом. Даљи ток њиховог разговора о овом питању је био следећи: „*Ойџужени*: Конференцији? – Био сам у посланству. *Јавни џужилац*: Били сте у посланству – јесте ли рјешавали питање пресељавања из Словеније? *Ойџужени*: Не – него сам ја, колико се сјећам, са Славком Кватерником уредио то питање. Радило се о томе да се изручи један дио и да их смјестим куда ја хоћу. Примео сам 400 Словенаца свећеника на свој териториј, јер су били силом избачени. *Јавни џужилац*: А јесте ли тражили да се зато, колико дође словенских католика, толико истјера Срба из Хрватске. *Ойџужени*: Молим? *Јавни џужилац*: Да се толико Срба истјера из Хрватске. *Ойџужени*: То ја не знам, како је то гласило. (*Смијех у дворани*). *Јавни џужилац*: Али зна Siegfried Kasche, ево што он каже: *Ойџужени*: Да видим ...”¹⁷⁴

Као што се из овог дела саслушања Степинца види, он је говорио само о томе да је са генералом Кватерником договорио да ће преузети прогнане словеначке католичке свештенике у своју надбискупију, а Каше је изјавио да је он изразио жељу да се сво словеначко становништво исељено из Словеније смести у Хрватској, а да се исто толико Срба насилно исели из Хрватске у окупирани део Србије. Како јавни тужилац није даље инсистирао на овом питању, оно је остало нерашчишћено све до скора, тј. до раније поменуте полемике око Степинчевих писама папи Пију XII од 16. маја и 14. јуна 1941.

6.3. Степинац известио Ватикан о присилном исељавању Словенаца и Срба

Из врло оштрих и некоректних осврта Јуре Кришта и Марија Јареба на писање Хрвоја Класића о тим Степинчевим писмима види се да је Степинац у другом писму јавио папи да је обавештен „да немачке власти планирају да протерају са територије дијецеза Марибора и Љубљане 200.000 Словенаца а можда и све, и да их колонизују у Македонији”. У вези са том информацијом, М. Јареб на следећи начин цитира Степинца: „*Већ ме је раније њоїлавник џиїџао, шїџа ја мислим, ако он одлучи да замоли немачке власїи да ѝромени судбину Словенаца и да ѝребаци Словенце, њошїио су кайїолици, у Хрвайїску, међу кайїолике, а да из Хрвайїске ѝребаци иїїио џако Србе шизмайїике у Македонију. Ја сам одговорио*

¹⁷⁴ *Иїїио*, 293.

поглавнику да би једно такво решење за несрећне Словенце било боље, пошто би у Хрватској слободно могли да исповедају властиту веру, док би у Македонији, без цркава и свештеника, њихова вера била изложена прогонима.” У наставку овог писма Степинац је додао следеће: „Кватерник (ратни министар – напомена М. Јареба) ме обавештава да Немци намеравају да протерају и избаци у Србију и осталих 300 свештеника из истих епархија (љубљанске и мариборске – нап. М. Ј.), који су до овог периода или били затворени или били у кућном притвору у поменутиим дијецезама. Између осталог, наш ратни министар, као добар католик, предложио је да речени свештеници буду депортовани у Хрватску, а за узврат да са хрватске територије буде протерано 300 Срба. Немачке власти су већ одобриле овај контрапредлог.”¹⁷⁵

О истој теми Кришто открива јавности још неколико детаља из другог Степинчевог писма папи о његовој бризи за протеране словеначке свештенике. „Више од 100 словенских свећеника прогнано је с подручја Мариборске и Љубљанске дијецезе и пресељени су у Хрватску, све сам их братски примио, како не би умрли од глади и других невоља. Ратни ме министар обавјешћује да Нијемци кане протјерати и пребаци-ти у Србију осталих 300 свећеника из истих бискупија ... У међувремену наш је ратни министар, као добар католик, предложио да споменути свећеници буду превезени у Хрватску, а за узврат да с хрватског подручја буде превезено 300 Срба ... Стога сљедећег тједна, како ми јављају из Ратног министарства, почиње ово пресељење католичког клера, болно пресељење за Цркву у Словенији, али ипак срећа у несрећи, јер ипак могу спасити живот. У Македонији у заточеништву сигурно би нестали. Ионако не би имали могућности славити свету мису. // Замолио сам ратног министра да редовници буду одмах примљени у самостане који су одговарајућег Реда у Хрватској. А да световни свећеници ... буду смјештени у пристojна мјеста, све док ствар не буде предана забораву. Дакле, колико буде могуће, ондје ћемо се заузети за пастирско дјеловање.”¹⁷⁶

Из ових цитата произилази закључак да су иницијативе за делимичну промену раније помињане немачке одлуке о протеривању Словенаца на територију окупиране Србије, одн. Македоније, дали Павелић и С. Кватерник, као „добри католици”. Али је евидентно и то да су и Павелић и Кватерник консултовали Степинца по тим питањима и редовно

.....
¹⁷⁵ „Jareb za Narodni.hr: 'Duboko problematično' Klasićevo insinuiranje – osvrt na tumačenje dvaju Stepinčevih pisama”, 4. 4. 2021.

¹⁷⁶ „Кришто: Реченице којима је Степинац закључио писмо Папи садрже цијелу повијест његовог односа према усташама”, (Bitno.net, 1. 4. 2021)

га обавештавали о току припрема за несумњиво геноцидну размену Словенаца и Срба коју су планирали да изврше заједно са Немцима. **Степинац је, дакле, био обавештен из прве руке о овом виду геноцида над Србима. И не само обавештен, већ и консултован о томе од челних људи НДХ.** Те чињенице много говоре о неоспорном уважавању надбискупа Степинца од стране челних људи НДХ, али је овде најважније то што се Степинац ни једном речју није супротставио овом удруженом геноцидном плану усташа и Немаца, у коме су се Словенци и Срби третирали као народи без икаквих националних и људских права, тј. као пуки објекти стране доминације и манипулације. Ако није било реално да Хрвати спрече Немце у намери да преселе Словенце у НДХ, зар се један наводно хумани и „правдољубиви” католички надбискуп није могао запитати, зашто би због тога његова католичка држава морала да протера исто толики број својих српских житеља из НДХ? Ако је као католички бискуп имао разумевања за угрожени словеначки католички народ, зар је то могло да буде оправдање за **потпуну незаинтересованост за судбину православних Срба у НДХ**, које су власти његове државе намеравале да протерају у окупирани део Србије, одн. да их **размене** за силом доведене Словенце? Наравно да је било јасно да би изненадни долазак преко 200.000 Словенаца у НДХ тешко оптеретио њене финансије и створио многе друге проблеме социјално-економске природе, али зашто би због тога морали да буду кажњени само Срби? Зар би њима присилно исељавање, одн. напуштање огњишта, имања и свега што су вековима с муком стицали могло лакше да падне него Словенцима? Зар и они нису Степинцу и хрватским католицима били „ближњи”, иако су били хришћани православне вере? Ако је он наводно био познат по својој хуманости, правдољубивости и љубави према свим народима, расама и верама, поставља се једноставно питање: како је могао да занемари сва горе наведена питања и да покаже бригу само за један народ исте вере који је био изложен незаслуженом страдању?

Прихвативши без икакве резерве званични хрватско-немачки план о присилном исељавању Словенаца и Срба, надбискуп Степинац је постао директни саучесник у том заиста „удруженом злочиначком подухвату” за извршење геноцида над Србима. Највиши званични представник РКЦ у НДХ придружио се усташама и нацистима. Био је то својеврстан клеро-усташки и нацистички Тројни пакт у овом сегменту геноцида над Србима.

А да овде није био у питању само изоловани и самовољни искорак једног хрватског католичког надбискупа, јасно је из следећих чињеница.

О овом геноцидном плану и о својој сагласности са њим Степинац је 14. јуна 1941. обавестио папу Пија XII и Ватикан, па су они одмах знали за то. Ако Степинац, као појединац, није схватио да је тај план геноцидног карактера (у шта треба најозбиљније сумњати), за папу Пија XII и за његове најближе сараднике – кардинала Маљонеа и монсињоре Тардинија и Монтинија – ту није смело да буде дилеме. Будући да су морали да знају о чему се ту ради, они су, са једне стране, били обавезни да Степинцу упуте најизбиљнији прекор због дате сагласности и да од њега захтевају да је повуче. А како је Степинац више пута поновио да су Павелић и његови сарадници добри католици, Пије XII, као врховни поглавар свих римокатолика, морао је да затражи од Степинца да упозори те „добре католике” да то што планирају да ураде са Србима није у складу ни са католичким моралом ни са међународним правом и моралом. На трећој страни, није било претерано очекивати од Пија XII и Ватикана да искористе своје добре везе са Мусолинијем и релативно добре везе са Хитлером да их бар поверљиво упозоре на геноцидни карактер нацистичко-ушашких планова за присилно исељавање Срба из НДХ и да затраже од Хитлера да одустане од њих. А да је Пије XII заиста био против насиља и неправде било које врсте и са било чије стране, он је могао да изађе у јавност са тим својим сазнањем и да осуди и нацисте и усташе.

Ништа од свега тога нису сматрали за потребно да предузму Пије XII и његови сарадници. Уместо бар благог прекора или осуде Степинчевог држања, уместо заслужене осуде нациста и усташа, Степинац је добио похвалу од Пија XII што брине за интересе РКЦ уопште, а посебно за судбину протераних Словенаца и њихових свештеника. Наводна брига папе Пија XII за судбину православних „шизматика” у НДХ била је само празно слово на папиру, што и није било јако чудно после оног што је о њима писао Степинац. А чињеница да Ватикан није 1941. ничим показао да зна за ушашко-немачке планове за насило исељавање Словенаца у НДХ и насилно исељавање Срба из НДХ у окупирани део Србије, као и за Степинчеву сагласност са тим плановима, вероватно је главни узрок што Ватикан поменуто Степинчева писма још увек не објављује. Она подједнако компромитује и Степинца и Пија XII. И један и други су врло добро знали шта Немци и усташе намеравају да ураде са стотинама хиљада Словенаца и Срба, а нису ни покушали да предузму било шта против тога.

Из раније поменуте полемике између Х. Класића, са једне стране, и хрватских чланова Мешовите комисије РКЦ и СПЦ за дијалог о Сте-

пинцу, са друге, могло се видети да је Класић с разлогом сматрао да је проблематично то што је Степинац показао бригу само за Словенце насилно исељене из своје домовине, а не и за Србе који су такође присилно исељавани са својих вековних огњишта, уз отворену пљачку целокупне њихове имовине од стране Павелићеве и Степинчеве „католичке државе”. Хрватски чланови Мешовите комисије, међутим, не налазе ништа проблематично у томе, него у Класићевој примедби, за коју је Ј. Кришто изјавио да је површна и злонамерна.

6.4. Узалудни апели Степинцу да спречи присилно исељавање Срба из НДХ

За утврђивање Степинчевог односа према присилном исељавању Срба из НДХ значајна су и нека писма истакнутих хрватских свештеника упућена Степинцу средином 1941.

Средином јула 1941. у *Dnevnik* Алојзија Степинца уложено је писмо римокатоличког свештеника Амброзија Бенковића, управитеља жупе у Бежљи код Теслића и декана Усорског деканата у истом месту, (Врхбосанска надбискупија). Бенковић је своје писмо започео 12. јула 1941, а допунио га два дана касније. Ево како оно гласи:

„Преузвишени господине! // С многим и премногим обрадовасмо се у првом реду ми свећеници Поглавниковој изванредној наредби од 26. липња, те опет његовом говору од 30. истога мјесеца.¹⁷⁷ То је посве точно констатирао н. пр. и „Katolički Tjednik” у свом уводнику бр. 28. / Правни народ – правна држава/, који је извео закључке и за далеку будућност. Али **нажалост многе чине не знамо довести у склад с тим**

.....
¹⁷⁷ Бенковић овде мисли на „хисторијски Поглавников говор дужностницима” у Хрватском сабору, у коме је „одредио смјернице и темељна начела на којима се има организирати и провађати државна управа”. У њему је Павелић, између осталог, рекао следеће: „Ми се не ћемо никоме освећивати. И то је истина. Ми ћемо с народног тијела, с Хрватске државе снагом закона одстранити све оно што може бити на штету хрватског народа и хрватске државе. Ми ћемо снагом закона немилосрдно казнити све и свакога тко дигне руку против хрватским државним институцијама, тко дигне руку против интереса хрватске државе. Било кому драго, било када и било гдје. Али то ће се чинити, и то се чини, само на темељу закона и само по слову и у смислу закона. Нитко нема права да то чини на своју руку. Нитко нема права да прогони, да кажњава за било које чине приватнике, а то нема права ни Усташка организација... Нитко није господар туђега живота... нитко сам на своју руку не смије у никаквим околностима задријети у најпримитивнија права човјека, његово право на живот ... Хрватска држава ... јест и мора бити и постат ће држава у којој се закон мора до краја извршавати...” („Hrvatska Krajina”, br. 33/41, 3)

ријечима. Наилазим додуше на неке, који се тим чинима веселе и одобравају их, али ово констатирам за своју жупу и за Теслић: когагод знам као практична католика, тај се тому не весели, него је потиштен; јер као што је прије мислио на Бога и на његову заповијед, тако и сада помишља на Бога, оца свих људи (подв. у ориг. – нап. П. И.). **А који се насталим прогонима веселе, то су одреда католици по имену, само политички католици.** И ради њих ће повијест одговорност за ова прогонства бацити на Цркву, као што су поступке државне инквизиције приписали Цркви. **А још је веће зло, што посве блиједи појам љубави према ближњему;** као што Св. Отац у оној својој молитви за мир каже, да је мир божји мртав, тако је сада љубав према /једна ријеч прекривена/ ближњему, а досљедно и према Богу тешко рањена и близу је да умре. // Знамо добро, Преузвишени, Ваше мишљење, те ово пишем само да себи олакшам савјест и у увјерењу, да ће и Вама бити мило чути још који глас више у прилог Ваше мисли. Ближи ми пак повод даје **најновија одредба власти у Теслићу, које су интернирале све православне свећенике из околине, заједно с обитељима.** Пред десетак дана они су с још 80 грађана били затворени као таоци, те иза Поглавникова говора пуштени. Један од тих свећеника /Бранко Поповић из Врућице/ добио је био и од хрв.(атских) и од њем.(ачких) власти дозволу, да оде у Србију, те су му и овдашње власти /котар и усташки стан/ ту дозволу у четвртак видирале, обећале вагон за суботу, и он се почео паковати, а ту вечер је у поноћи одведен. Овако би сваки од њих био и сам отишао, да им се то саопћило, дало времена за спремање те исправе за путовање. Понијети су могли са собом само по 500 Дин и нешто мало одијела и постељине. // Не познам додуше из ближега свих тих свећеника, али за неке добро знам, да се ничим нијесу огријешили о нас Хрвате, а сама чињеница, што су друге народности и друге вјере није ваљда у XX вијеку разлог за депортацију.”¹⁷⁸

После тога Бенковић изражава следеће уверење: „О том Вас, Преузвишени, извјешћујем у увјерењу, да желите бити обавијештени, како би се можда могли заузети за њих и олакшати им судбину. Кад то учините њима увјерен сам, да ћете тим учинити добро и хрватском народу, који ће прије заслужити благослов Божји опраштањем, па и седамдесет пута седампута, него ли чинима, који се никако не могу довести у склад с кршћанском савјести. // У Бежљи, дне 12. српња 1941. // Ваше Преузвишености најоданији // Амброзије Бенковић с. р. // ПС. Нисам писмо могао послати у суботу, јер сам дознао, да је на пошти усташка цензура, и не знам, када ће писмо отићи. **Дознао сам међутим, да су ови свеће-**

¹⁷⁸ *Prepis*, 521-522/IV.

ници отпремљени у суботу на вечер у неки концентр. логор, а да је то учињено и другдје по држави, а да ће иза свећеника доћи на ред власници кућа, трговци, интелигенција итд. А на њихова мјеста да долазе дјеломице Словенци и оно нешто мало католика из Србије и Македоније, али понајвише муслимани из Санџака и Македоније! // 14. VII. 1941.¹⁷⁹

Било је ово писмо једног хуманог римокатоличког свештеника који се искрено залагао за поштовање Божје заповести о љубави према ближњем, па није одобравао учестало јавно распиривање мржње према Србима и њихов прогон, а посебно не хапшење и протеривање свештеника СПЦ за које је знао да се нису огрешили о интересе хрватског народа за време постојања Југославије. Он је због нечега, веровао да и Степинац дели таква његова уверења, па га обавештава о хапшењима и депортовањима свештеника СПЦ на подручју Теслића, у нади да ће се он заложити код Павелића за прекид такве нељудске и нехришћанске праксе. Степинац је само уложио ово писмо у свој дневник, не налазећи за сходно да одговори на њега нити да предузме било какве кораке које је очекивао хумани теслићки свештеник.

Деветнаестог јула 1941. Степинцу је поново писао фра Доминик Мандић из Рима. То његово писмо је почињало следећим речима:

„Преузвишени господине! // Овдје се преносе гласови у круговима који могу бити тачно информирани, да се у Хрватској проводе велика насиља према Србима: људи да се злостављају и убијају без кривње и суда; одузимље им се добра, положаје и трговачке концесије; чини се притисак да у масама прелазе на католичку вјеру; чине се приправе, да се већи број Срба исели у Србију без оштете за имања, која су до сада посједовали у хрватским крајевима, напосе да се мисли истјерати све Србе из Загреба, Бања Луке и Мостара. Говори се усто да се слично поступа или намјерава поступати и са Жидовима. // Ако су истинити горњи гласови, такав је поступак нечовјечан и некршћански; баца велику љагу на свијетло име Хрватске. То ће се једнога дана тешко осветити и Хрватском народу и католичкој цркви у нашим крајевима“.¹⁸⁰

¹⁷⁹ У вези са овим писмом треба нагласити да у РКЦ (као ни у другим хришћанским црквама) није уобичајено да се свештеник једне бискупије обраћа бискупу неке друге бискупије, заобилазећи свог бискупа. Зато се, логично, мора поставити питање зашто се Бенковић није обратио са овим својим информацијама сарајевском надбискупу Ивану Шарићу, који му је био надређени архијереј. Одговор се, највероватније, крије у томе да је Бенковић знао да Шарића такве информације не занимају и да би га, још, могао „узети на зуб“ због прављења проблема од депортовања православних свештеника. Због тога се обратио надбискупу Степинцу, верујући да је он бољи хришћанин и човек од надбискупа Шарића.

¹⁸⁰ „Danas“, 4. 9. 1990, 66; *Prepis*, 525-526/IV.

После подсећања надбискупа Степинца на то да је РКЦ „увијек осуђивала, и данас осуђује, насиља било према коме” и да „тражи да се поштује приватно власништво законито стечено”, фра Мандић апелује на Степинца следећим речима:

„Учините све да се одустане од истјеривања Срба из хрватских земаља, напосе њихов изгон из Загреба, Бања Луке и Мостара. То би се могло страшно осветити Хрватском народу и католичкој Цркви у нашим крајевима, ако рат не сврши онако, како жели и очекује хрватски усташки покрет. //Чујем да се ради о томе, да се у хрватске крајеве прими и насели 250.000 Словенаца. То је лијепо и племенито. Нека се они населе у необрађеним и слободним крајевима у Босни, а Срби нека се не дирају и пусте да живе мирно у својим домовима.”¹⁸¹

Иако је фра Мандић био фрањевачки редовник на привременом раду у Риму, без икаквих ингеренција према дијецезанском делу клера РКЦ, он је уживао доста велики углед у редовима хрватских католика, па је Степинац морао, хтео не хтео, да поведе рачуна о његовим речима и апелима. А он је био сасвим јасан: РКЦ осуђује насиља било према коме и „тражи да се поштује приватно власништво законито стечено”. Ако су тачне вести о насиљима над Србима које су долазиле до Рима (а оне су биле тачне), онда је то „нечовјечно и некршћански” и једнога дана „би се могло страшно осветити Хрватском народу и католичкој Цркви у нашим крајевима.” Што се тиче вести о планираном немачком присилном насељавању Словенаца у НДХ, он је имао сасвим прихватљиво мишљење и савет за Степинца и за Павелића, да се они населе у необрађеним и слободним крајевима у Босни, а да се Срби „не дирају и пусте да мирно живе у својим домовима.” И ово писмо је уложено у Степинчев дневник, без икаквих коментара. Нема података о томе да ли је Степинац пренео Павелићу или његовим сарадницима поменути упозорења и савете фра Мандића.

Ово и раније писмо фра Мандића (од 15. априла 1941) имају велики значај за укупну оцену Степинчевог држања према геноциду над Србима у НДХ. Она показују да је Степинац био од првих дана постојања НДХ упозорен од једног истакнутог припадника своје цркве на некатолички и нехришћански карактер усташке државе и на неопходност дистанцирања РКЦ од свих врста злочина које је та држава вршила над Србима и Јеврејима. Она речито демантују тврдње бројних Степинчевих бранилаца да он није знао шта се заправо дешава у НДХ

.....
¹⁸¹ *Истио.*

и да не може да сноси било какву одговорност за злочине државе коју је упорно бранио и хвалио. Иако је далеко пре од Мандића знао за усташке планове о насилном исељавању Срба из НДХ, он се потпуно оглушио о Мандићев апел да учини све што је у његовој моћи да убеди Павелића да треба да се одустане од тога. Чак га ни Мандићева упозорења да би се „нечовјечно и некршћанско” поступање усташког режима према Србима и Јеврејима „могло страшно осветити Хрватском народу и католичкој Цркви у нашим крајевима” није поколебало у његовом саучесништву у протеривању Срба и уопште у његовом проушашком држању.

Фра Доминик Мандић
(1889–1973), високи
функционер
Фрањевачког реда

Само дан после фра Мандића, Степинцу се обратила група римокатоличких свештеника окупљених у Жажини, код Сиска.¹⁸²

„Преузвишени господине Надбискупе! // Ми доље потписани свећеници сакупљени у Жажини на дан проштења Св. Илије написали смо једну молбу-представку на Поглавника, којом молимо да се обустави депортација православног живља, које је прешло на католицизам. Тај се сиромашан народ обраћа на нас католичке свећенике пун поуздања, а преко нас се обраћа на Вашу преузвишеност – да поткријепите нашу молбу. // Тај је народ већ много страдао и претрпио доста казна, а сад да буде отјеран у Србију, која му је туђа и у којој никада није био и која би га примила као

туђинца. // Тај се народ посве примирио и врло искрено и од срца прелази у нашу свету цркву, па се је надати, да ће то бити наши добри вјерници. // Молимо зато Вашу Преузвишеност најсмерније да приложену нашу молбу на Поглавника пропрати својом великом препоруком. // То ће врло повољно одјекнути на далеко и на широко, кад се буде знало, да је та депортација обустављена на молбу свећенства и њиховог надпастира. // Како је ствар врло хитна: 'Periculum in Mora' – молимо, да Преузвишени ову ствар изван реда достави – да не би били још прије депортовани. // У Господину смјерно одани: ...”¹⁸³

.....
¹⁸² У групи су били жупници из Жажине, Мале Горице и Пешћенице (Игнације Керетић, Томо Старц и Искра Карло Јосип), затим духовни помоћник у Пешћеници Јосип Михелић и два фрањевца конвентуалца (о. Карло Јелушић и о. Дионизије Дрнић).

¹⁸³ Batelja J., BAS/2, 171–172.

У подножју овог писма Степинчев секретар Фрањо Шепер је записао да је „представка о којој се говори послана с препоруком Преузвишенога Поглавнику, 24. VII. 1941.” и да се надбискуп „заузео колико је могао да се молба уважи.” За разлику од претходна два писма у којима се говорило о прогонима свих Срба и свештенства СПЦ у НДХ, овде су се римокатолички свештеници окупљени у Жажини, zaloжили само за обуставу протеривања оног православног живља које је прешло на католицизам. И одмах је Степинац позитивно реаговао на ову молбу и препоручио је Павелићу. Тако се овде поновио образац двоструког понашања надбискупа Степинца који је примењивао и према прогонима Јевреја у НДХ у току 1941. – брига за малобројне Јевреје који су прешли на римокатолицизам и небрига за огромну већину осталих, који су остали верни својој традиционалној религији, тј. јудаизму. За прве се залагао код Павелића и Артуковића, док је друге препустио њиховој несрећној судбини. И на том примеру се показао његов различити однос према римокатолицима и према другим становницима НДХ који нису припадали његовој цркви. **Наводни велики борац за људска права и за све људе без обзира на разлике међу њима, показао је своје дволично и нехумано лице. Једно окренуто ка римокатолицима, а друго према осталима, тј. према некатолицима.** Брига за припаднике РКЦ и за њене интересе, а небрига и равнодушност за остале. Католички доследно, хришћански и људски недоследно и жалосно.

Кад је у питању Степинчев однос према насилном исељавању Срба из НДХ, треба се подсетити и једног занимљивог, али недовољно разјашњеног детаља из Степинчевог понашања после успостављања Бановине Хрватске, о коме је већ било речи у I тому ове књиге. У Степинчев дневник су 12. октобра 1939. били прилепљени један новински чланак под насловом: „Др Мачек код Хрватског Метрополите” (без назнаке о листу из кога је преузет) и једна белешка у вези са тим сусретом. Љубо Бобан је у свом фељтону о Степинчевом „непознатом дневнику” изоставио поменути чланак, а белешку је објавио интегрално са изостављањем само једне врло важне реченице. Наведени новински чланак је, у ствари била вест, која је гласила:

„Загреб, 12. листопада. Вођа хрватског Народа, председник ХСС и потпредседник Кр. владе Др. Владко Мачек, који је јутрос допутовао у Загреб посјетио је данас у пол 11 сати прије подне у Надбискупском Двору Хрватског Метрополиту надбискупа загребачког преузв. г. дра Алојзија Степинца. // Г. др. Владко Мачек задржао се је с преузв. г. над-

бискупом у врло срдачном разговору скоро читав сат. Овим контактом вође хрватског народа с Хрватским Метрополитом опет се манифестирају добри односи између хрватског народног водства и католичке цркве у хрватском народу.¹⁸⁴ Пошто се о садржају ове вести говори и у прилепљеној белешци од истог дана, врло је вероватно да ју је Бобан изоставио из разлога чисте рационалности. Али се то не може рећи и за Бобаново изостављање само једне једине реченице из већ поменутих белешки.

Пошто је о тој значајној белешци већ било речи у овој књизи, овде се подсећа само на њен почетак и на њен садржај. Белешка је, наиме, почињала следећим реченицама: „Данас је подпредседник владе др. Мачек био код надбискупа с којим је имао разговор један сат. Надбискуп му је дао једну промеморију гдје је истакнуо ...” Потом се ређа седам тачака те промеморије, у којима је Степинац изнео своје мишљење о: (1) опасности која прети Бановини Хрватској од комунизма, (2) о потреби склапања конкордата са Ватиканом и промени тадашњег („непоуздано”) посланика КЈ у Ватикану, (3) о неопходности одстрањивања старокатоличке „трулежи” са хрватског „народног организма”, (4) о потреби оснивања одсека за црквене послове код „Банске Власти”, (5) о неопходности побољшања материјалног стања клера (РКЦ) и (6) о обезбеђењу помоћи за школовање сељачке деце за свештенике (опет, наравно, свештенике РКЦ).

Свих шест поменутих тачака ове промеморије, Бобан је цитирао од речи до речи. Код 7. тачке, која се састојала само од три реченице, Бобан је, због нечега, испустио другу реченицу, па је та тачка у његовом фељтону гласила овако: „7. Надбискуп му је ставио на срце планску колонизацију сјеверозападне Босне. Треба свим силама подупријети настојања бањалучког бискупа Гарића.”¹⁸⁵ Упоређење садржаја те тачке код Бобана и исте тачке у *Prepisi* Степинчевог дневника показује да је Бобан изоставио другу реченицу која је гласила: „Ако се буде добро проводила бит ће Босна брзо наша.”¹⁸⁶

Како је та реченица без икакве сумње веома значајна, мора се поставити питање зашто ју је Бобан изоставио. Сигурно је да то није урадио из разлога рационалности, јер је била врло кратка. Други потенцијални разлог већ упућује на могућност намерног покушаја да се та реченица ускрати и ондашњој хрватској и југословенској јавности, јер је недвосми-

.....
¹⁸⁴ *Prepis*, 386/III.

¹⁸⁵ „Danas”, 26. 6. 1990, 65.

¹⁸⁶ *Prepis*, 387/III.

слено указивала на великохрватске претензије надбискупа Степинца и према северозападној и према целој Босни. Мада Бобан није био познат као националиста, а још мање као клерикалац, изгледа да је свесно оставио ову реченицу да би у ондашњим тешко оптерећеним хрватско-српским односима поштедео надбискупа Степинца сасвим оправданих критика. Додуше, већ су и две реченице које је цитирао Љ. Бобан прилично јасно указивале на Степинчев национализам и великохрватске претензије. Али је друга реченица, ипак, била најзначајнија. Она је на просто дешифровала значење које је Степинац придавао планској колонизацији северозападне Босне. **Ако се та колонизација (на којој, иначе, већ ради бањалучки бискуп Гарић) буде „добро проводила, бит ће Босна брзо наша”.**

Овакво Степинчево гледање на северозападну Босну, тј. Босанску крајину, у којој је пред Други светски рат живело око 65 % српског сатновништва и само око 11,5% хрватског, указује не само на обичне великохрватске претензије надбискупа Степинца и свих хрватских националиста, већ и на озбиљне Степинчеве намере да се бави оним што се данас назива демографским инжењерингом. Под тим се подразумева синхронизовани скуп поступака и мера предузетих са циљем измене неповољне демографске структуре неке области или региона. Обично се у том склопу ради о мерама социјално-економске, политичке, психолошке и друге природе које вештачки подстичу насељавање неке области од стране припадника пожељне популације, с једне стране, и исељавање припадника непожељне популације, с друге. Уз то је могуће предузимати и неке друге мере психолошко-пропагандног и манипулативног карактера које утичу на компактност, снагу и бројност непожељне популације. Дугорочно гледано, планско и систематско реализовање свих тих поступака и мера може у мирнодопским условима да доведе до битне промене демографске структуре неке области.

Надбискуп Степинац је, наравно, био толико интелигентан човек и политичар да у један писани документ, макар и најповерљивијег карактера, не уноси детаље испланиране и већ започете колонизације северозападне Босне. Али, то на шта је он мислио и није могла да буде нека велика енигма. Планска колонизација северозападне Босне од стране Хрвата у оквирима КЈ могла је да значи бар следеће: 1. дугорочно и планско насељавање тог врло плодног и геополитички изузетно значајног дела Југославије Хрватима из кршевитих и сиромашних крајева Лике, Далмације и Херцеговине, као и из Македоније и са Косова;

тима би се значајно повећао проценат хрватске популације у тој области; 2. вештачко подизање тензија у области међунационалних и међуверских односа у Босанској Крајини, које би могле да наведу бар део већинског српског живља на исељавање из ње, чиме би се колико-толико смањило проценат српске популације; 3. појачано прозелитско деловање РКЦ на придобијању једног дела православног живља и његовом каснијем похрваћивању, што би, такође, довело до смањивања броја Срба у том региону; 4. пропагандно деловање усмерено на убеђивању Муслимана да су они Хрвати пореклом и да тако треба и да се изјашњавају.

Будући да се овакво гледање на северозападну Босну у потпуности поклапало са погледима и плановима усташког покрета, није уопште чудно то што су усташе после оснивања НДХ одмах почеле да проводе у дело те планове. Усташе су их „само” радикализовале, не устежући се од отвореног насилног протеривања Срба из тог дела своје државе, нити од њиховог насилног покатоличавања. Уз то су нагласак у промени демографске структуре тог дела НДХ, као и целе НДХ, ставиле на масовно убијање Срба, тј. на физичко ликвидирање њиховог присуства. Раније поменуто геноцидно деловање бањалучког стожерника Виктора Гутића је најбоља потврда овакве усташке политике.

Неоспорна чињеница да је надбискуп Степинац још за време постојања Југославије „ставио на срце” тадашњем „вођи хрватског народа” „планску колонизацију северозападне Босне”, указује на то да се он врло озбиљно бавио тзв. демографским и етничким инжењерингом, што никако није могло да уђе у попис послова једног високог црквеног великодостојника. А то, онда, дозвољава закључак да је он и после проглашења НДХ наставио да се бави тиме – сада, вероватно, још отвореније и агресивније. Будући да је био доказани хрватски националиста, тешко је поверовати у могућност да је у време немачко-хрватског планирања насилне размене Словенаца и Срба, он био само пасивни посматрач и невини консултант усташких вођа. Ако је своје великохрватске идеје и планове стављао „на срце” мирнодопском хрватском вођи, сасвим је вероватно да је то још отвореније и ревностије урадио кад је на власт у Хрватској дошао један ратни вођа и најекстремнији могући хрватски националиста. Оно што је 16. маја и 14. јуна 1941. јавио папи Пију XII, као и остала предочена документација о његовом односу према насилном исељавању Срба из НДХ указују на закључак да је **Степинац био активни и свесни саученик усташког режима у провођењу овог вида геноцида над Србима.**

7. Прво заседање Бискупске конференције Хрватске (25–26. јуна 1941.) – Пропуштена прилика за колективно реаговање хрватских бискупа на геноцид над Србима и на Холокауст

Пошто је отворени и некажњиви прогон Срба и Јевреја практикован у свим деловима НДХ, надбискуп Степинац није био једини католички бискуп од кога су и припадници прогоњених народа и многи Хрвати римокатоличке вере очекивали да некако раегује на то. То се очекивало и од других католичких бискупа, односно од католичког епископата као целине. Прва и свакако најкомпетентнија установа хрватског католичког епископата била је Бискупска конференција НДХ, која формално није била установљена, али је фактички почела да функционише од 25. јуна 1941. године.¹⁸⁷

У вези са тим треба овде нагласити да су бискупске конференције повремене, али редовни скупови или скупштине свих бискупа једног народа или једне државе, а понекад и скупштине бискупа из двеју или више држава које су географски блиске. Бискупи се удружују и састају да би што успешније решавали пасторална и друга важна заједничка питања. Њихове скупштине у пуном (пленарном) саставу раније су се одржавале једном или два пута годишње, а у новије време се састају и чешће. Ове скупштине оснива централна власт РКЦ у Ватикану и оне јој одговарају за свој рад. Када је основана Краљевина СХС, Света Столица је одобрила стварање Бискупске конференције (БК) у тој земљи, која је окупљала све римокатоличке бискупе у њој, углавном хрватске и словеначке националности. Седиште БКЈ било је у Загребу и њен председник је редовно био загребачки надбискуп, као бискуп највеће римокатоличке дијецезе у КЈ. Тако су се од 1919. до 1941. на том месту налазили само надбискупи Анте Бауер и Алојзије Степинац. Бискупска конференција Југославије (БКЈ) је одржавала своје пленарне седнице углавном два пута у току године, једном у пролеће, а једном у јесен. После разбијања КЈ и стварања НДХ, БКЈ је престала да постоји, иако у доступ-

.....
¹⁸⁷ У католичкој литератури и штампи се упоредо употребљавају изрази: „Бискупска конференција” и „Бискупске конференције”, што код многих читалаца изазива забуну. До упоредне употребе и једнине и множине за њихово означавање дошло је највероватније због тога што заседања тог тела РКЦ трају по неколико дана, када се његови чланови састају, тј. конферишу бар два пута дневно (пре и после подне). Пошто се чланови Бискупске конференције састају више пута за време једног њеног пленарног заседања, многи аутори употребљавају множину за свако појединачно заседање.

ној документацији нема података да је званично укинута. Пошто је за све време Другог светског рата Ватикан одржавао дипломатске односе са избегличком југословенском владом, он никада није признао НДХ, па није могао ни да званично оформи БК у њој. То, међутим, ни њему ни хрватском епископату није сметало да на тзв. „мала врата” уведу БК у НДХ. Вероватно је о томе постигнут договор између папе Пија XII и надбискупа Степинца приликом његовог инкогнито боравка у Риму и Ватикану почетком јуна 1941. године.¹⁸⁸

Будући да је БК НДХ наследила и седиште и председника БКЈ, било је логично очекивати да ће наследити и устаљену праксу њеног рада, која се огледала, пре свега у томе да се на сваком новом заседању разматра укупно стање те цркве у периоду између два заседања. То је сада значило да ће хрватски бискупи претресати стање РКЦ у НДХ од њеног оснивања, што је, пре свега, подразумевало осврт на Априлски рат, разбијање КЈ и проглашење НДХ, а посебно на односе између хрватског епископата и нове државе. Уз та питања, могло се очекивати да ће се бискупи позабавити и разматрањем односа између РКЦ и других верских заједница у држави. Због тога се на дневном реду ове њихове конференције морало наћи и питање положаја Срба и СПЦ у НДХ, као питање које је морало вишеструко да их тангира и интересује. Оно, како због започетог процеса прелажења православаца у РКЦ, тако и због започетог геноцида над Србима, више није спадало само у област спољних односа РКЦ са државом и другим верским заједницама, већ и у еминентно унутрашња питања црквеног живота.

Због таквог значаја тзв. српског питања у НДХ како за унутрашње ствари РКЦ, тако и за односе између ње и усташке државе, затим за односе између РКЦ и СПЦ, као и за укупне српско-хрватске и југословенско-ватиканске односе, веома је интересантна чињеница да се ни српска ни хрватска историографија нису скоро уопште бавиле првим заседањем БК у НДХ. Нико до сада није озбиљније покретао ни истраживао питања везана за њено сазивање, ток, резултате и последице, иако нема никакве сумње да су то све врло интересантна и значајна питања. Због тога ће им у наставку бити посвећена она пажња коју она заслужује.

.....
¹⁸⁸ Разрешење дилема око формирања БК у НДХ и око њеног првог заседања досада није било могуће због затворених архива РКЦ и у Ватикану и у Загребу. Треба се надати да ће се после отварања ватиканских архива из времена понтификата папе Пија XII, коначно открити истина и о томе. Откривање и објављивање докумената о 1. заседању БК у НДХ требало би да буде један од првих задатака не само српских него и хрватских истраживача у ватиканским архивима.

Најпре нешто о њеном сазиву и учесницима.

Пошто ни у *Dnevniku* надбискупа Степинца ни у другим познатим документима нема никаквих објашњења о томе како је сазвана ова конференција, врло је вероватно да је иницијатива потекла из Ватикана у време поменутог Степинчевог боравка тамо. Иако функционери ДСВ-а и сам папа Пије XII нису сумњали у информације које су у неколико наврата добијали од лојалног загребачког надбискупа, ипак је логично да су сматрали да је за објективну процену стања у НДХ, као и стања РКЦ у тој држави, веома важно да се чују и мишљења и сазнања свих чланова хрватског епископата. Заказивање БК је после тога било само ствар уходане технике и раније праксе. А сигурно је да су и хрватски бискупи осетили потребу да се окупе и да размене и ускладе своје погледе на актуелна догађања?

На прво пленарно заседање БК у НДХ дошли су скоро сви хрватски бискупи, сем старог мостарског бискупа фра Алоџија Мишића, дакле: надбискупи – сарајевски, Иван Шарић и београдски, Јосип Ујчић (као гост) и бискупи: сплитски Квирин Клемент Бонефачић, хварски Михо Пушић, ђаковачки Антун Акшамовић, сењски Виктор Бурић, шибенски Јероним фра Милета, бањалучки о. фра Јосип Гарић и которски Павао Буторац. Уместо непостављеног крижевачког (гркокатоличког) бискупа дошао је генерални викар Крижевачке бискупије Дане Шајатовић, а уместо мостарског бискупа његов изасланик фра Леон Петровић.

Пошто је и раније био обичај да скоро сви бискупи дођу на саста-нак БК у Загреб дан-два раније да би одморни могли да учествују у њеном раду, изгледа да је то био и сада случај.¹⁸⁹ Сви су они одсели у Надбискупском двору Загребачке надбискупије, па су се у њему најпре неформално сусретали и разговарали. Тако су имали довољно времена да се међусобно информишу о стању у својим бискупијама ради припреме за званични део Конференције. Од последњег заседања БКЈ било је протекло више од пола године, а за то време су се десиле многобројне кардиналне промене у тзв. црквеном окружењу. Највеће су биле везане за Априлски рат, окупацију Југославије и стварање НДХ. На унутрашњем политичком плану дошло је до потпуног дисконтинуитета. Поредак и власт бивше КЈ на делу који је припао усташкој држави заменила је

.....
¹⁸⁹ Тако је „Sarajevski Novi List” од 27. јуна објавио вест из Загреба да је сарајевски надбискуп Иван Шарић 25. јуна пре подне посетио Доглавника и министра богошто-вља и наставе др Мила Будака. Како је БК почела тог дана са првим пленарним засе-дањем већ у 9 х пре подне, то је значило да је надбискуп Шарић био код Будака пре тога, што је претпостављало да је у Загреб дошао већ 24. јуна 1941.

ушашка власт у присуству немачке и италијанске војске. Уведена је нова политичко-територијална организација са котаревима (срезовима) и великим жупама. Нова власт се декларисала као велики пријатељ и поштовалац РКЦ, најављујући јој не само пуну слободу деловања, него и стварање услова за значајно увећање броја верника на рачун православаца, јудаиста и старокатолика. Римокатоличка црква је постала најбројнија и најзначајнија верска заједница у НДХ, а загребачки надбискуп најутицајнији верски лидер у држави.

Стицајем свих ових околности највише информација о овим променама могао је да пренесе својим колегама надбискуп Степинац. Он је имао прилике да се од 10. априла до краја јуна 1941. сусретне више пута и са поглаваром нове државе и са скоро свим његовим најближим сарадницима, затим са немачким и италијанским дипломатским и војним представницима у Загребу и, што је најважније, и са папом Пијем XII и његовим најближим сарадницима. Иако су и остали хрватски бискупи контактирали са локалним представницима ушашке власти, као и са представницима окупаторских војски, ипак је све то било на много нижем нивоу и много мањег значаја од Степинчевих контаката, па су сви они са великом пажњом очекивали и пропратили његове информације, утиске и ставове. На другој страни, и поред своје привилеговане позиције, и Степинац је био заинтересован за сазнања и ставове својих колега, па је овај скуп био одлична прилика за непосредну и поверљиву размену информација, размишљања и ставова.

Како је једна од најдрастичнијих и највидљивијих последица формирања ушашке државе био отворени прогон, односно геноцид над Србима и Јеврејима, сасвим је било логично да су бискупи и пре почетка свог првог пленарног заседања као и за време његовог одвијања морали да разговарају и да се одреде према њему. По том питању сви су имали не само довољно општих информација, већ и пуно личних увида и искустава. После чувеног Павелићевог говора од 21. маја 1941. у целој НДХ се одвијала тако страшна пропагандна кампања против Срба и Јевреја у којој су највиши функционери НДХ отворено позивали на геноцид над Србима и на Холокауст, да то нико није могао да не примети. Број ухапшених и бијених Срба мерио се већ хиљадама и хиљадама, уз вести о стравичним мучењима и иживљавањима над њима.¹⁹⁰ Такорећи пред очима римокатоличких бискупа и њихових свештеника пре по-

.....
¹⁹⁰ Тако је, као што је већ речено, само два дана пре почетка овог заседања у Чапљини и околини почело хапшење и мучење око 1500 невиних Срба, које се убрзо завршило њиховом ликвидацијом.

четка ове БК већ је било убијено преко 90 свештеника и монаха СПЦ. Међу њима је био и бањалучки епископ Платон, док су сарајевски митрополит Петар и горњокарловачки епископ Сава били ухапшени и упућени на пут без повратка. Већ су биле оскрнављене, опљачкане и порушене многе цркве СПЦ и други њени сакрални објекти и простори. На улицама многих хрватских градова и села јавно су понижавани свештеници СПЦ, не само од стране организованих усташа, него и од обичних грађана, претежно оних који су припадали римокатоличкој цркви. Неки од њих су приморавани да носе метле и лопате и да чисте градске улице и клозете, да трпе псовање и пљување од стране грађана хрватске и муслиманске националности, да на силу певају четничке песме и сл. Чак и да затирање Срба и њихове цркве није имало никакве директне везе са интересима РКЦ, многи поштени Хрвати и католици су сматрали да хрватски бискупи морају да се одреде према њему, као значајном политичком и моралном питању. Будући да су на заседањима БКЈ често доношене резолуције и декларације о појединим важним питањима, било је сасвим нормално очекивање да се и на овом заседању поступи на сличан начин.

Да та очекивања нису била плод нечијег измишљања или претераних спекулација, показује неколико писама која су између 15. априла и 25. јуна 1941. стигла на адресе надбискупа Степинца и неких других личности хрватског огранка РКЦ. Тако у једном тексту раније помињаног високог функционера Фрањевачког реда у Риму, др фра Доминика Мандића, под насловом „Моје успомене на кардинала Степинца”, пише, између осталог, следеће:

„Сређином травња 1941. примили смо у Риму писмену обавијест, да су српски четници у околици Мостара и Чапљине попалили неколико хрватских села и поубијали више мирних и невиних Хрвата католика.¹⁹¹ За одмазду тога, да су и неки занешени усташе Хрвати почели прогонити и убијати Србе, без разлике, да ли су криви или не. Према даљим вијестима, то се зло појачало и раширило на више страна. Усто смо дочекали, да је усташки режим под притиском Гестапоа почео прогањати хрватске Жидове и одузимати им подuzeћа и имања. // На мој приједлог, **Врховна управа фрањевачког Реда послала је посебног курира у Хрватску с хитним упутама фрањевачким провинцијалима,**

.....
¹⁹¹ Д. Мандић је овде насео на усташку пропаганду, која је регуларну акцију југословенске војске против наоружаних усташких побуњеника и колабораната у Мостару и Чапљини, за време трајања Априлског рата, представила као злочин против наводно невиних хрватских цивила.

да фрањевци свој рад усредоточе на вјерском пољу и да се спрјечавају млађи фрањевци, да у народној занесености не почине ништа, што не би одговарало црквеном духу, кршћанској љубави и људској разборитости. Нека спрјечавају незаконитости с било које стране и заштићују прогоњене, колико могу више. Имовину, која је припадала Србима или Жидовима, фрањевци не смију примати на дар, нити куповати. То је курир усмено имао саопћити и надбискупу Степинцу”. На 14. свибња 1941. ја сам писао мостарском бискупу Мишићу ово:

*Развој љрилика у Домовини љрајим с великим занимањем. Нејре-
стиано молим драјоја Боја, да наш Хрвајски народ буде срејтан данас, и
сујра и тирајно. Прејоручије војјама Народа, да буду крићани не само
ријечима нејо и дјелом. Нека буду љрема свакоме љраведни, обазриви и
добри. Нека увијек имају љред очима љемељно начело наравноја Закона:
Не учини данас друјому, шјјо не би желио да љеби друји учини сујра ...
Нијко не смије нишјја учинији, за шјјо би се имао сујра кајаји и шјјо
би мојло бији на шјјейу св. Сјвари ... Раји љраје и није још свршио ...¹⁹²
(Италик у ориг. – нап. П. И.)*

У наставку истог текста, Д. Мандић је написао и следеће:

„Да бисмо могли имати прворазредно извјешће о правом стању ствари у Хрватској, и да бисмо могли дати даљне одговарајуће упуте, ја сам, с одобрењем преч.(асног) О.(ца) Генерала, позвао у Рим оба провинцијала из Далмације: мнп. (многопоштоване? – нап. П. И.) О. Грабића и Т. Велнића.¹⁹³ Они су дошли и у Риму боравили од 27. V. – 2. VI. 1941. Они су нас, између другога, извијестили о заузимању клера, напосе надбискупа Степинца, за потребне и прогоњене. И ја сам по њима послао Надбискупу поздрав и препоруку, да и надаље заштићује прогоњене и да не допушта, да би се Срби православни силом преводили на католичку вјеру ...”¹⁹⁴

Пошто су далматински фрањевачки провинцијали кренули у Сплит 2. јуна 1941, а Степинац наредног дана кренуо за Рим, сасвим је сигурно да се они нису видели прве недеље тог месеца и да му тада нису предали поздраве и препоруке фра Мандића. Али је зато, за време свог тродневног боравка у Риму и Ватикану, Степинац лако могао да потражи

.....
¹⁹² *Stepinac mi je ime*, 132–133/I; Boban Lj., *Hrvatska u arhivima izbjegličke vlade 1941–1943*, 199–200.

¹⁹³ Грабић фра Петар, рођ. 1882, провинцијал фрањевачке провинције „Пресвето откупитеља”, са седиштем у Сплиту. Велнић фра Теофил, рођ. 1892, провинцијал фрањевачке провинције „Св. Јеронима”, такође са седиштем у Сплиту.

¹⁹⁴ *Stepinac mi je ime*, 133/I.

Мандића и да од њега лично чује не само његове препоруке него и његова сазнања о усташким злочинима над Србима и Јеврејима у НДХ. О томе да ли је тада дошло до њиховог сусрета нема никаквих података. Али је врло брзо после Степинчевог повратка из Рима, у његов дневник унесено једно алармантно анонимно писмо једног „Хрвата, католика и Југославена”, послато из Сплита, 10. јуна 1941. Писмо је било следеће садржине:

„Надбискупу Загребачком, Врхбосанском, Мостарском и Сплитском. // У овим тешким временима, када се на потоке лије крв, када се на хиљаде људи коље и убива, када се њустйоше села и њрадгови наше не-дужне браће и најчестийишијеј живља наше расе, наше њправославне браће, **Ви Господо Црквени достојанственици муком шутите, као да Вас се ништа не тиче и као да за ништа не знате, премда читави свијет, а особито сви славенски народи знаду да све страхоте покоља и пустоши потјечу само и искључиво из Ваших самостана и каптола. Ви Господо нећете да чујете они страшни крик и вапај очајног народа, а особито јадних мајка и дјеце, који оплакују своје најмилије, јер падоше жртвом свог племенитог осјећаја, за правду и слободу своје славенске расе и своје домовине. // Чему та шутња!?** // Гдје су Ваше (једна ријеч прецртана стројем) Пунктације, гдје су Ваши протести и конференције које сте за вријеме Југославије свако 15 дана одржавали и у најситнијим случајевима знали сте чинит протесте Југославенским владама, код којих су све вјере и све нације уживале највишу слободу и сва људска права. // Јесте Господо, Ви данас шутите, али зато рекби не мирујете јер плетете мреже и стварате паклене основе, за уништење славенства и православља, које је устало на обрану човјечанства, правде и закона Божјег и љутскога. // Народе који се боре за правду, поштење и напредак народа, чува свевишњи Бог! Он ће бити снама и ми ћемо побиједити, а Ви ако сте праведници дигните свој глас и позовите клете целате, да престану са убиствима и мрцварењем и онако намученог нашег народа, наше православне браће, који трпи муке господње, само за то, јер су племенити, јер су православци. // Очекујемо Ваша дијела, а свему ће Бог бити свједоком.”¹⁹⁵

Ово анонимно писмо било је формално упућено четворици најпознатијих римокатоличких бискупа, али се, у ствари, односило на све хрватске бискупе, тј. на цео епископат НДХ, па је било нормално да је оно дато на увид свима њима, одн. да је прочитано на њиховом првом

.....
¹⁹⁵ Prepis, 516/IV.

састанку. А то је значило да су сви они били упознати са његовим садржајем и да су морали да се одреде и према информацијама изнетим у њему и према предложеној критици анонимног аутора.

Само дан после упућивања овог писма надбискупу Степинцу је послао писмо његов колега, надбискуп београдски, Јосип Ујчић:

„Слободан сам, да као надбискуп београдски скренем пажњу Ваше Преузвишености на слиједећу чињеницу: // У Београду веома се жале што се у Хрватској поступа са становницима православне вјере не само нељубазно и неправедно, него чак и нехумано. // Моје је становиште у том питању веома једноставно: ако је који становник, којегод вјере био, учинио нешто против закона, нека га ставе пред суд, који ће ствар проучити и просудити. // Али није никако исправно, ако приватници на своју руку затварају и убијају Србе ... тиме се руши углед власти у самој држави, а уједно отварају се врата тешким неправдама. // Ми требамо сви божјег благослова, не само приватници него и државе ... али како може држава рачунати на божји благослов, ако се дешавају тобоже у њезином имену тешке неправде? // Овдје, хвала Богу, знадемо, да сте Преузвишени на свршетку свибањске побожности осудили извјесне методе те нагласили принцип кршћанске љубави и праведности; знадемо, да Ви желите и акатолицима на своме територију све, што им морамо ми католички пастири жељети по канону 1350 пар. 1.¹⁹⁶ // Стога, Преузвишени, ако Вам је могуће, молим Вас, да изложите влади у Загребу и становиште београдског надбискупа у том питању. // Ми католици овдје живимо *in diaspora* међу православнима ... треба, да живимо у миру и у љубави ... ако су православни и често штогод погријешили (питање демонстрација у борби о конкордату, пропаганда за православље у војсци), није сада моменат, да обрачунавамо, а још мање

.....
¹⁹⁶ Под „свибањским побожностима” Ујчић је мислио на верске свечаности у част Марије Краљице Хрвата, које су одржане 31. маја 1941, код светилишта Марије Божје Лурдске у Звонимировој улици у Загребу. Свечаности су завршене великом процессијом, коју је предводио надбискуп Степинац, после које је одржао пригодан говор у част Марије Краљице Хрвата. У извештајима штампе о том говору нигде се не помиње било каква Степинчева осуда било којих и било чијих метода, па се не може поуздано утврдити на шта је, у ствари, Ујчић мислио кад је то поменуо. Што се, пак, тиче канона бр. 1350. он се тичао проповедања речи Божје, односно тзв. светих посланстава или мисија међу некатолицима и гласио је: „Бискупи и жупници требају знати, да су им некатолици, који бораве у њиховим бискупијама и жупама, у Господу препоручени. У другим крајевима сва брига за посланства или мисије међу католицима придржана је Св. Столици.” Следећи канон бр. 1351. гласио је: „Никога се не смије силити, да против своје воље пригрли католичку вјеру.” (О. Ante Crnica: *Priručnik kanonskog prava katoličke Crkve*, Zagreb 1945, 257)

је моменат, да обрачунавамо средствима, која не одговарају духу еванђеоске љубави и кршћанске праведности. // Не заборавимо, да би могло доћи вријеме, гдје би могли православци у Београду вратити 'мило за драго' ... а онда бисмо платили рачун ми католици у Београду, који смо најмање криви да је дошло до рата и до његових тако тешких посљедица. // Молим Вас, Преузвишени, ако можете штогод учинити, да се духови помире, учините то Бога ради. // Препоручам се у молитве те остајем у братској љубави Ваш у Господу одани, // Др. Јосип Ујчић // Београд, 11. јуна 1941.¹⁹⁷

Мада су аутори горе поменутих писама били међусобно веома различити људи, који су живели далеко једни од других (Рим, Сплит, Београд) и имали различита сазнања о страдању Срба, свима је заједничко било то што су сматрали да надбискуп Степинац и католички епископат треба нешто озбиљно да ураде да би зауставили страдања Срба у НДХ. Мандић и Ујчић помињу да су чули за нека залагања надбискупа Степинца за „потребите и прогоњене”, односно за његово подстицање на љубав и праведност, али је очигледно да су били свесни да то није било довољно и да би он морао да учини још много напора у том правцу. Анонимни Сплићанин отворено оптужује и Степинца и остале хрватске бискупе да ћуте о страшним злочинима над православном браћом, па их позива да подигну свој глас и позову „клете целате да престану са убиствима и мрцварењем ... наше православне браће”.

Чак и да није било ових писама и апела, могло се претпоставити да и католичка и некатоличка јавност у НДХ очекује од католичког епископата да се осврне на геноцид и да о њему каже своју реч. На такав закључак су, између осталог, упућивале и раније изјаве самог надбискупа Степинца да је он велики борац против насиља и незакоња и да му је свака неправда огавна. Пошто је НДХ била држава у којој су се свакодневно дешавала не само мала насиља и неправде, него страшни и некажњиви злочини над Србима и Јеврејима, хрватска јавност је с пуним правом очекивала да Степинац и његова сабраћа баш за време одржавања БК подигну свој глас против тих насиља и злочина.

.....

¹⁹⁷ Krišto J., *Sukob simbola*, 136–137. Надбискуп београдски и апостолски администратор Баната монс. др. Јосип Ујчић (Стари Пазин, 1880 – Београд, 1964). Докторирао теологију у Бечу 1908. Био секретар бискупа у Трсту, професор теологије у Горици (1906–1912), дворски капелан и управник „Аугустинеума” у Бечу (1912–1919), професор на Богословном факултету у Љубљани (1920–1936), именован за београдског надбискупа 28. 11. 1936, консекриран (посвећен) у Загребу 7. 3. 1937, интронизован у Београду 28. 3. 1937.

Са ове конференције, међутим, није у јавност изашла никаква изјава, па чак ни кратки закључци или коминике. Објављене су само вести о њеном одржавању и о њеним учесницима. Из тих вести није чак јасно ни колико је трајало ово заседање. Из неких од њих може се закључити да је оно почело 25. јуна 1941. и да је трајало тог и наредног дана. Из неких других, пак, произилази да је оно одржано само 26. јуна, а из трећих вести се не може закључити ништа прецизно о датуму одржавања.¹⁹⁸

И не само да тада није објављено ништа о раду прве БК у НДХ. О њој до данашњег дана нема никаквог објављеног, документа – ни записника, ни закључака, па чак ни сећања његових учесника. Иако је, због тога веома тешко говорити било шта одређено о том заседању, ипак се могу направити неке врло вероватне претпоставке о њему. Тако тада (као ни данас) није била никаква тајна како су хрватски бискупи гледали на формирање НДХ, јер су се скоро сви они већ пре те конференције отворено изјаснили о томе. Довољно је подсетити на Степинчеву окружницу од 28. априла 1941, коју је објавила и црквена и световна штампа. У изражавању не само радости него и правог одушевљења због формирања засебне хрватске државе предњачили су, као што се то могло видети, сарајевски надбискуп Шарић и ђаковачки бискуп Акшамовић. Надискуп Шарић је отворено почео да објављује праве оде Павелићу и усташкој НДХ. У међусобним разменама информација пре и за време овог заседања надбискуп Степинац свакако није пропустио прилике да обавести своје колеге о ономе што му је Павелић рекао приликом њиховог првог сусрета, тј. да ће у свему ићи на руку Римокатоличкој цркви. То обећање је врло вероватно пресудно утицало на изразито позитиван став читавог хрватског епископата према НДХ, као и на његове оцене онога што се у НДХ дешавало.

Реално гледано, у таквој ситуацији било је тешко очекивати било какву озбиљну критику усташког режима од стране хрватског католичког епископата по било ком питању. Али је, с друге стране, геноцидно понашање усташа према Србима и Јеврејима било тако отворено и тако тешко, да је мало вероватно да га и хрватски бискупи (као колективни

¹⁹⁸ Тако је „Katolički List” од 26. јуна 1941. објавио вест: „Састанак хрватског Епископата”, у којој се каже следеће: „У сриједу (тј. 25. јуна 1941. – нап. П. И.) у 9 сати... састали су се хрватски бискупи, да расправе актуелна црквена питања... Вијећање је трајало два дана...” (Бр. 25/41, 294) „Hrvatski Glas” од 27. јуна 1941. објавио је вест: „Вијећања хрватског епископата”, у којој се каже да су та већања отпочела 26. јуна у 9. 30, под председавањем надбискупа Степинца. „Пријеподневна вијећања трајала су до 12 сати. Наставак и завршетак ових вијећања бит ће послје подне у 5.30 сати”. (Бр. 130/41, 7)

врх и савест не само РКЦ, него и највећег дела хрватског народа), нису сматрали вредним расправљања и оцењивања. Поготову због тога што је свима било јасно да и међу инспираторима и међу реализаторима геноцида преовлађују (не)људи римокатоличке вере, дакле, њихови верници. Прво заседање БК у НДХ је, дакле, била званична прилика да се хрватски римокатолички бискупи колективно одреде према једном тако тешком и горућем проблему хрватског друштва и хрватске државе. Ако су се до тада плашили да се појединачно изјасне (што не би било превише чудно с обзиром на ондашње политичке прилике), сада су у прилици да се заједно огласе и поделе евентуалну одговорност и последице.

А да бискупи нису могли да буду ни у каквој дилеми у вези са званичним ставовима усташког руководства према Србима говори и податак да је управо првог дана њиховог заседања Радио-Загреб емитовао три пута емисију „За Дом спремни”, о којој је већ раније било речи, а у којој се Србима сасвим отворено претило: „Србија је данас уништена ... Хрватски народ има данас своју државу. У Хрватској има још туђинских елемената, који мисле да могу поткопати изградњу нове Хрватске ... Дошло је вријеме када Хрвати мисле о судбини тог туђинског елемента ... Дошло је вријеме, када се с тим туђинцима испуњава народна пословица: 'Или ми се уклони или ми се поклони.'... Хрвати су данас у стању да могу потпуно слободно одлучити о свим оним туђинцима, који су били противници Хрвата и Хрватске ... Прошло је вријеме када је влашки, српски елеменат био господар у Хрватској, данас је у својој земљи господар само Хрват и тако ће увијек бити.” За случај да неко од бискупа није чуо ниједно од три емитовања ове србомрзачке емисије, њен текст је могао сутрадан да прочита и анализира у „Hrvatskom Narodу”. Дилеме око њеног садржаја и њене основне поруке није могло да буде. За њих нису знали само они становници НДХ до којих нису допирали радио-таласи и штампа.

О томе да ли су хрватски бискупи расправљали о геноциду над Србима и, ако јесу, шта су закључили, неће се знати ништа све док неко од истраживача у недавно отвореним ватиканским архивима не пронађе документе о том заседању БКХ. Како све бискупске конференције у свету одговарају за свој рад врховној управи РКЦ у Ватикану, тј. самом папи, сасвим је сигурно да је председник БК у НДХ, надбискуп Степинац, поднео извештај папи Пију XII или ДСВ-у о њеном заседању и раду. Треба се надати да ће тај извештај ускоро угледати светло дана и да ће се коначно скинути вео са енигме зване „Прва БК у НДХ”.

До тада се са сигурношћу може констатовати само то да хрватски епископат није нашао за сходно да своју и светску јавност обавести о свом ставу према геноциду. Кад би се судило само према тој чињеници, испало би да геноцида над Србима (и Холокауста) није билоу НДХ. Пошто је, међутим, геноцид над Србима већ притискао као тешка ноћна мора савести свих поштених Хрвата, јасно је да су хрватски бискупи одлучили да га колективно прећуте. Јасно је, такође, да су тако поступили зато што нису хтели да угрозе своје добре односе са властима које су им биле наклоњене. Тако је приземни црквено-политички прагматизам однео победу над потребом да се једно страшно зло обзнани и осуди. Интереси Цркве су били јачи од алармантне потребе да се усташки злочини над Србима назову правим именом и осуде од стране највиших представника РКЦ. Хрватски римокатолички бискупи су, дакле, пропустили прилику да са своје прве конференције упуте макар благо упозорење властима НДХ да је затирање читавих народа и верских заједница тежак грех са становишта католичког и општехришћанског морала. Позивање на елементарна људска права и слободе, на хуманизам и сличне људске вредности било је нешто врло далеко од врха РКЦ у НДХ и његовог најистакнутијег представника – загребачког надбискупа Алојзија Степинца.

8. Аудијенција хрватског епископата код Павелића – још једна пропуштена прилика за реаговање на геноциде над Србима и Јеврејима

Хрватски римокатолички епископат је имао одмах после завршетка своје прве БК још једну прилику да изнесе своја гледања на опште стање у земљи, а тиме и на геноцид над Србима и на Холокауст. Та му се прилика указала кад је Павелић одлучио да прими учеснике БКХ у колективну аудијенцију, одмах после завршетка њеног рада. Пошто је то био изузетно важан догађај у политичком животу НДХ, сва усташка и Степинчева штампа је крајем јуна 1941. известила хрватску јавност о њему. У извештају Степинчевог „Hrvatskog Glasa” са те аудијенције наглашава се „топли” тон целог сусрета и разговора који су вођени.

„Поглавник др. Анте Павелић примио је у свечану аудијенцију католички епископат Независне Државе Хрватске. Преузвишену гг. надбискупе и бискупе предводио је Предсједник бискупских конференција и хрватски Метрополита Преузвишени г. ... Алојзије Степинац, Преузви-

шени Надбискуп др. Степинац испред епископата католичке цркве Независне Државе Хрватске поздравио је Поглавника. // Истичући у своме говору, да љубав према вјери и према народу извире из Божјег бића, као јединственог извора, Надбискуп др. Алојзије Степинац наставио је:

Та свијест доводи нас данас пред Вас, да Вас као легитимни представници цркве Божје у Независној Држави Хрватској од срца поздравимо као њезиног државног поглавара с обећањем наше искрене и лојалне сурадње за бољу будућност наше домовине. (подв. у ориг. – нап. П. И.) // При свршетку свог топлог говора преузвишени Надбискуп загребачки нагласио је: И док Вас од срца поздрављамо као Главара Независне Државе Хрватске, молимо 'Оца звијезда, од којег долази сваки добри дар' (Јас. 1,17) не само појединцу него и народној односној државној заједници, да Вас обдари оним духом, који је Главару државе потребан, да својим народом управља *in iustitia et veritate* – у правди и истини, као најчвршћем темељу Богом благословљене будућности!' // 'Поглавник се је топлим ријечима захвалио Преузвишеном Надбискупу Степинцу и свим високим црквеним достојанственицима, истакнувши њихову узвишену задаћу у прошлости и будућности у хрватском народу и држави, те изјавивши потпуну спремност хрватске државне владе подупријети сваки њихов рад на духовном бољитку народа.' (Подв. у ориг. – нап. П. И.) // Након тога је Поглавник задржао у даљем невезаном разговору пресвијетлу господу."¹⁹⁹

Хрватски бискупи у аудијенцији код Павелића

¹⁹⁹ „Hrvatski Glas”, br. 133/41, 4; „Hrvatska Straža”, br. 27/41, 4–5.

Извештај „Katoličkog Lista”, под насловом „Аудијенција Католичког Епископата код Поглавника” био је нешто другачије сачињен и у њему је детаљно цитиран поздравни говор надбискупа Степинца. Тај извештај гласи:

„На завршетку вијећања цјелокупни је хрватски Епископат пошао у аудијенцију Поглавнику. // У четвртак у 6 сати послје подне примио је Поглавник Независне Државе Хрватске сав хрватски Епископат у свечану аудијенцију. // Поглавник је био у пратњи дра М. Лорковића министра вањских послова те дра Ј. Думанџића, министра за удружбу. // У име хрватских бискупа поздравио је загребачки надбискуп и метрополита преузв. г. др. А. Степинац Поглавника овим говором:

Поглавниче! // Ако је истина, као што јест, да је љубав према народу, из којег смо никли, постулат наравног закона, онда нема сумње, да је та љубав самим прстом Божјим уписана у наша срца. И ако је истина, као што јест, да је зачетник наше свете вјере, коју исповиједамо, сам Бог, онда је сигурно, да за разумног човјека нема сукоба између љубави према светој вјери и љубави према народу своје, кад обје као двије родне сестрице извиру из Божјег бића као јединственог извора. // **Та свијест доводи нас данас пред Вас, да Вас као легитимни представници Цркве Божје у Независној Држави Хрватској од срца поздравимо као њезиног државног поглавара с обећањем наше искрене и лојалне сурадње за бољу будућност наше домовине.** // Истина је, Црква није никада била, да се послужим ријечима Св. Писма, *‘velox ad proferendum sermonem’* (Ecol., 1), као што обичавају многи, које више води срце него разум.²⁰⁰ Али она није никада ни затајила онда, кад ваља носити *onus I pondus diei*, и у жилавом, нечујном али солидном раду формирати душе, без чега се не може замислити живот достојан човјека ни у малој заједници, а камо ли у великој народној обитељи.²⁰¹ // **Ако би смо дакле када и морали по пастирској дужности рећи отворену ријеч, будите увјерени, да нитко више од католичког бискупа не носи на уму опомену светог апостола: ‘Све поштујте, браћу љубите, Бога се бојте, краљаштујте’** (I. Petr. 2, 17). // И док Вас ево од срца поздрављамо као Главара Независне Државе Хрватске, молимо ‘Оца звијезда, од којег силази сваки добри дар’ (Јас. 1, 17) не само појединцу него и народној, односно државној заједници, да Вас обдари оним духом, који је Главару државе потребан, да својим народом управља *in iustitia et veritate* – у правди и истини, као најчвршћем темељу Богом благословљене будућности!”²⁰²

²⁰⁰ „*Velox ad proferendum sermonem*” – „нагла устима својим”.

²⁰¹ „*Onus et pondus diei*” – „терет и тегобу дана”.

²⁰² Prepis, 519/IV; Krišto J., *Katolička crkva i NDH*, 67-68/II.

Био је то говор највишег представника РКЦ у НДХ који је јако го-дио ушима сујетног поглавника. Степинац му се обратио званично, нагласивши да говори у име целог хрватског католичког епископата као легитимног представника РКЦ у НДХ. У име тог епископата обе-ћао је Павелићу искрену и лојалну сарадњу у његовом раду за „бољу будућност наше домовине”, тј. у изградњи онакве државе какву је он створио. Степинац је, уз то, два пута нагласио да се Павелићу обраћа као државном поглавару и да га и он и сви остали бискупи од срца по-здрављају, па му је зажелио да га Бог обдари „оним духом, који је Гла-вару државе потребан...” Све то је рекао иако је врло добро знао да у дотадашњем Павелићевом управљању није било ни говора ни о правди ни о истини.

Интересантно је да је Степинац искористио ову прилику да помене право католичких бискупа да понекад кажу „отворену ријеч” о стању у хрватском друштву, али се одмах потрудио да увери првог носиоца усташке власти да они увек имају на уму обавезу поштовања власти и љубави према својој браћи, односно према свом народу. Ако се, дакле, они и одлуче да кажу неку отворену критичку реч о дешавањима у држави, онда поглавар НДХ може да буде сигуран да то они раде у најбољој на-мери и према свом народу и према носиоцима власти. Притом се из кон-текста целокупног говора може закључити да је Степинац под народом НДХ подразумевао само Хрвате (и Муслимане, које је, иначе, сматрао Хрватима). За Србе, Јевреје и Роме, који су чинили бар једну трећину становника НДХ, није било места у овом његовом обраћању и порукама.

За илустрацију односа другог хрватског надбискупа према главним носиоцима власти у НДХ може добро да послужи вест из „Sarajevskog Novog Lista”, од 2. јула 1941, под насловом „Повратак врхбосанскога над-бискупа” и поднасловом: „Преузвишени г. др. Иван Шарић посјетио је Поглавника Хрватске дра Павелића, Доглавнике гг. дра М. Будака и Кватерника, те министре гг. дра Артуковића и дра Пука”. У тој вести се каже да се надбискуп Шарић вратио у своју резиденцију 30. јуна 1941, „након вишедневног боравка у главном граду Загребу”, у коме је „судје-ловао са осталим хрватским бискупима на првој бискупској конферен-цији у Независној Држави Хрватској”. Затим се додаје: „За вријеме бо-равка у Загребу преузв. г. надбискуп посјетио је с осталим бискупима... Поглавника Хрватске дра Анте Павелића. Покрај заједничке аудијен-ције наших бискупа, преузвишени г. др. Шарић посебно је био примљен, те је с Поглавником остао у дуљем разговору. Наш је надбискуп посје-тио и своје старе пријатеље Доглавника и мин. богоштовља и наставе

дра Мила Будака ...”²⁰³ Пошто је врло вероватно да је иницијатор објављивања ове вести био сам надбискуп Шарић, јасно је да је њему било јако стало да босанска јавност зна да се он налази у блиском односу са свим најзначајнијим личностима НДХ. А ако је он као један од два хрватска надбискупа био у добрим односима са врхом НДХ (што су потврђивале и неке друге вести усташке и његове штампе), онда је утолико више јасно што се хрватски епископат није одлучио да објави било какву критику на рачун тог врха и његове геноцидне политике.

9. Апели католика да Степинац осуди геноциде над Србима и Јеврејима

За разлику од надбискупа Степинца и осталих својих колега из хрватског епископата, стари мостарски бискуп, фра Алојзије Мишић, који није присуствовао првом заседању БК у Загребу, осетио је последњих дана јуна 1941. неодложну потребу да се званично обрати свим жупским уредима у својој бискупији специјалном окружницом. Званични повод за то његово обраћање била је Павелићева Изванредна одредба и заповест од 26. јуна 1941, али је врло вероватно да је бискуп Мишић имао на уму и страشان покољ око 1500 Срба у Чапљини и околини између 23. и 26. јуна 1941. Ево шта је све он у тој окружници поручио и наложио својим жупницима:

„Поглавник Независне Државе Хрватске др. Анте Павелић службено је изјавио, издао наредбу, да је у Хрватској Држави свакоме осигурана особна слобода, у приватну својину, власништво и посјед појединаца нико злобно не смије дирати, нити смије у поседу сметати. // Слобода особе и иметка мора бити осигурана. Ко огријеши, руши ред и мир у држави, шири лажне гласине, ограничава особну слободу, смета, напада, отима туђу имовину, биће од државних власти, одредио је Поглавник, ма ко био, најстрожије кажњен. // Министарство Унутрашњих послова усрдно моли црквену власт, да ову изјаву Поглавника огласи код цркве. // Драги вјерници! Дивна је то наредба нашег Поглавника. Сасвим је у сугласности са Божјим и св. црквеним заповједима и законима. // Божја V. заповијед гласи: 'Не убиј!' Господин Исус Божовјек допуњује Божју заповијед, не само не убиј, него не љути се, не освећуј се ближњему, јер по Богу сваки човјек је брат! // Г. Бог каже не убиј! Поглавник државе говори не убиј. Дивна је *ѿо суїласносїѿ* Божје

²⁰³ „Sarajevski Novi List”, br. 44/41, 4.

и земаљске власџи. // Казнити па и живот одузети човјеку, кад је бунтован, кад смета ред у држави, кад је постао невриједан члан људског друштва, држава, као виша сила има право, може и смије, како већ рекосмо, не само казнити него и живот човјеку узети, а то у сврху државне самообране ради реда и мира у држави и да се одржи људима поредак, посебник не смије. // Људско друштво треба реда и мира. Законита државна власт врши надзор над поредак и мир у људском друштву. Власт што је држава врши, како нас учи св. Павао, Рим. 13. 1. од Бога је, а јер је од Бога, треба се покоравати. // Божја заповијед VII. X. бране дирати, сметати, отимати, ништити људе. Исто и државна власт у сугласности с Божјим заповједима. // Закључак, Бог је дао човјеку слободу, Бог је забранио убојство, забранио отимачину, уништавање, рушење туђега. То истио наређује и забрањује у складу с Божјим законима и државна власџи, стога је дужност свих душа вјерних Богу, да се покоравају Божјим и другим законима, који су, како видите, складни са Божјим. Ко се не покорава гријешу, а усто бит ће са стране државне власти строго кажњен. Црква св.(ета) све оне, који супрот Божјим законима убијају, о живот човјека гријеше, туђу имовину кривично ниште, присвајају, не ће и не може у исповиједи одријешити, нити ослободити од гријеха. // Ово вјерницима с олишара олиасише, ирочиишјајше, да знају и равнају се, и са малим ишумачењем ирејоручише, с овим нашим ирочиишјајше и Пошлавника наребу у изворнику.”²⁰⁴

Из текста ове окружнице видљиво је да је бискуп Мишић прилично наивно схватио поменућу Павелићеву законску одредбу као знак да је државно вођство НДХ одлучило да прекине са праксом убијања Срба и Јевреја и уопште са праксом незаконитог понашања усташа. Видљиво је да он верује у искрене намере Павелића и да му одаје признање што су његове наредбе у складу са Божјим заповједима, иако је пре тога било пуно примера који су говорили управо супротно. Уз то, видљиво је да бискуп Мишић усваја једно потпуно недемократско гледање на однос државе и појединца какво су заступали сви теоретичари тоталитаристичких покрета и идеологија.

И поред свих тих својих мана, ова његова окружница је била врло значајан документ због наглашавања основних Божјих заповести – „Не

.....
²⁰⁴ „Kršćanska obitelj”, br. 8/41, 249–250; Симић С., *Херцеџовачки бискупи за време окупиације Југославије*, Култура, Београд 1990, 70–71; Vukšić Tomo, „Mostarski biskup Alojzije Mišić (1912-1942) za vrijeme Drugoga svjetskog rata”, „Crkva u svijetu”, br. 2/06, 232; Јуре Кришто је објавио само две последње реченице у својој књизи докумената *Katolička crkva i NDH*, 69.

Мостарски бискуп
фра Алојзије Мишић
(1859–1942)

убиј!”, „Не укради!”, „Не пожели ништа туђе!” – које кореспондирају са основним начелима општељудског морала, а које су његови и други хрватски католици у то страшно време свакодневно кршили и газили. **Било је то јасно и оштро упозорење и верницима и свештеницима мостарске бискупије да прекину са убијањем Срба и Јевреја и са безобзирном пљачком њихове имовине.** *Слично упозорење није званично објавио ниједан други католички бискуп у НДХ у току 1941.* Дејство ове околности било је, нажалост, ограничено на оквиру његове бискупије, па је она, због тадашњих политичких прилика, остала практично непозната изван ње. А има индиција да су чак и многи жупници Мишићеве бискупије одбили да је прочитају својим верницима и тако их упозоре на ове преко потребне хумане речи и поруке. Али је, упркос томе, мало вероватно да је председник БК НДХ није, макар и са закашњењем, добио у руке и да се није упознао са њеним садржајем.

Дан пре него што ће бискуп Мишић објавити горе наведену околност, надбискуп Степинац је одржао проповед на тзв. Петрово, у Цркви Св. Блажа у Загребу, приликом благослова камена темеља за зграду Католичког дома. У тој проповеди, под насловом „И не буди невјеран, него вјеран”, Степинац је говорио углавном о значају и снази папства и РКЦ, не помињући ни једном речју алармантну ситуацију у НДХ.²⁰⁵

Двадесет деветог јуна 1941. **завршена је, иначе, „Јубиларна година хрватског народа”.** Тим поводом је 1. јула „Hrvatski Glas” објавио колумну под насловом „На путу правде и љубави”, која је у време најжешћих масовних покоља Срба, интернирања Јевреја и тешког државног терора звучала не само нереално и цинично, већ и увредљиво за интелигенцију многих његових читалаца. Колумна писана 30. јуна 1941. почиње следећим речима:

„Јучер је завршена јубиларна година хрватског народа. Кроз годину дана имао је прилику хрватски народ, да се користи духовним даровима, које је Св. Отац Папа, као видљива глава Католичке Цркве ставио на располагање Хрватима. // Прије 1300 година почели су се Хрвати

²⁰⁵ „Hrvatski Glas”, br. 134/41, 7; „Katočki List”, br. 26/41, 298–299.

напајати духом кршћанства и католицизма. Тада су већ ступили међу тадање културне народе... Већ су се тада Хрвати определијели за краљевство правде, љубави и мира... Као слободан народ Хрвати су постали католици и примили св. Крст, а Провидност нас је наградила ове године с тиме, да као слободан народ у својој Независној Држави Хрватској завршавамо јубиларну годину. Наша је срећа тиме пунија и већа, него да смо тај јубилеј прославили макар и највећом помпезношћу у туђој држави ... На јучерашњој прослави завршетка јубиларне године у цркви св. Петра у Загребу рекао је проповиједник, да је Цркви католичкој у јубиларној години враћен натраг њезин високи ауторитет и њезино велико значење, које је кроз вијекове имала у хрватском народу.²⁰⁶ Католичка црква, рекао је даље, која је кроз 20 задњих година тешко прогањана и на свим пољима запостављена, засјала је опет својим старим сајајем. // А тако и јест. Бог је тако хтио. Уз остале велике духовне благодати, којих је диоником био хрватски народ, добио је хрватски народ ове године своју слободу и независност, а католичка Црква отворено ново поље слободног рада, на препород хрватског народа...²⁰⁷

Сличне тезе о завршетку „јубилејске године” објавио је два дана касније и „Katolički List”, у свом броју 26/41. Овако неодмерено хвалисање хрватским 1300-годишњим опредељењем за хришћанство и католицизам, западноевропску културу и „краљевство правде, љубави и мира”, као и „духовним благодатима” које је у току своје јубиларне године наводно стекао хрватски народ, било је у тешком нескладу са стварним стањем у усташкој НДХ. Наводне правде, љубави и мира није било ни у редовима повлашћених народа у НДХ – Хрвата и Муслимана, ни у њиховим међусобним односима, а да се и не говори о љубави између њих и егзистенцијално угрожених Срба, Јевреја и, од почетка јула, и Рома. На улицама хрватских градова и села у последња три месеца јубиларне хрватске године завладале су међунационална, међуверска и међурасна мржња и нетрпељивост, неизвесност и страх, уз некажњени терор полицијских и парополицијских, војних и паравојних формација. Усташе и други хрватски националисти, који су у огромној већини били верници РКЦ, потпуно су „заборавили” да су им и Срби и Јевреји ближњи, које би требало да воле као себе саме и као своје сународнике

.....

²⁰⁶ Проповедао је каноник др Јанко Пенић (1900–1984), одговорни уредник „Katoličkog lista” од септембра 1941. до краја Другог светског рата, у присуству надбискупа Степинца и многих угледних представника града Загреба, усташког режима и Загребачке надбискупије.

²⁰⁷ „Hrvatski Glas”, br. 134/41, 5.

и сувернике. Или, ако не баш да воле, а оно бар да их трпе и поштују. У њиховом деловању није се испољавала ниједна права духовна благодат, о којима је читаву годину дана писала католичка штампа, већ нешто потпуно супротно од тога. Највећи део католика из састава усташког покрета и усташког државног апарата, као и многи изван тог апарата, искористили су окупацију Југославије и стварање НДХ за испољавање крајње нехришћанског и нецивилизованог односа према Србима, Јеврејима и Ромима. За тај однос би могло да се каже да је био **комбинација средњовековне верске нетолеранције и мрачњаштва са претцивилизацијским варварством тешко замисливим средином XX века**. Они који су се без икаквог основа дичили својим хришћанским духом и припадношћу западноевропској култури и цивилизацији, проглашавали су своје суседе српске, јеврејске и ромске националности за зле и опасне варваре, тј. за непријатеље и нељуде. После такве инверзије, бескрупулозно су приуштали себи право да припаднике таквих народа физички униште и да њихову имовину и богатство присвоје за себе. Баш онако како су се у предцивилизацијска времена понашале примитивне друштвене групе и заједнице.

Иначе, једино што је у колумни „Hrvatskog Glasa” било тачно била је чињеница проглашења НДХ и „враћање високог ауторитета и значења РКЦ”, уз „отворено ново поље њеног рада”. Чини се да је аутору колумне и уредништву јединог католичког дневника у НДХ то двоје и било најважније.

Пошто је крајем јуна и почетком јула 1941. започео нови, још тежи, талас масовних и појединачних убистава Срба, надбискуп Степинац је у току јула 1941. добио још неколико писама својих верника и својих колега-бискупа и других свештеника РКЦ у којима му је скретана пажња на тај захуктали геноцид и на Холокауст. Како је он, лично, у неколико наврата за време постојања НДХ оптуживао Србе да преувеличавају усташке злочине и како то исто данас раде многи хрватски националисти међу историчарима, свештеницима РКЦ и интелектуалцима, у наставку се цитирају, интегрално или у најзначајнијим сегментима, управо писма које су Степинцу писали само католици и Хрвати.

Тако је 9. јула 1941. у његов *Dnevnik* приложено писмо анонимног аутора, писаног у име више верника Загребачке надбискупије, у Загребу. У том скоро полуписменом тексту, без запета, тачака и правилне употребе великих слова, писало је, такођећи у једном даху, следеће:

„Преузвишени Госп. Надбискуп један ваш вјерник католик моли што је у вашој моћи да молите Милост од нашег поглавника др. А. Павелића

да спречи покољ мале дјеце старица и стараца православне вјере они по лики тамо кољу дјецу и људе жене старце и бацају у јаме и поноре па зар ће свевишњи Бог дозволити и даље да се све то догађа у Косињу студентима у лики и другим мјестима ја који вам пишем овај лист мени као добром Католику и Хрвату се срце Камени тако да једва пишем од Бола кад се то може тако што радити знамо дасу криви ти православци али нису невина дјеца па стога се разлога са сузним очима обраћамо нас више вјерника на ваше племенито срце ако ико више те имате успјеха код нашег поглавника јер он није то наредија дасе тако поступа кривце треба строго па и смрћу казнити а остале позвате да уђу у католичку Цркву и да их свевишњи Бог сачува као и цијели Хрвацки народ од зла велику наду имамо даћете то учинити и даће вам Драги милостиви Бог у том помоћи знатићемо кроз јавност и новине кад ће те бити ту примљени код поглавника. // Остајемо Богу и цркви католичкој вјерни а Бог вас позива као нашег доброг Пастира, нећемо се подписати него ћемо једном доћи пред вас.”²⁰⁸ Десет дана касније, 19. јула 1941, у Степинчев дневник уложена су још два писма у којима је такође било речи о усташким злочинима према Србима и Јеврејима. Прво писмо му је упутила католкиња из Загреба под иницијалима З. Р.

„Преузвишени господине надбискупе Др. Алојзије Степинац! // У првом реду молим, да ми опростите, што се на Вас обраћам, али вјерујте душа моја не може да мирује, откада сам видила и сазнала за звијерства, што чине наши крштени људи са Србима и Жидовима? Молим Вас као нашега намјесника Бога, да барем у Риму код нашега предоброга св. Оца Папе нешто посредујете. Знам, да је данас и наша католичка црква запостављена, али стид ме је и моја душа не ће тако дуго мировати док не будем знала, да се је ипак нешто подузело. Ми смо кршћани, па не смијемо дозволити, што се овдје догађа, та то је наша народна срамота. Молим Вас, интересирајте се што се догађа на нашем територију града само у збору!?! (Подв. у ориг. – нап. П. И.)²⁰⁹ Ви ми не ћете моћи вјеровати како звјерски се тамо поступа? Ја сам била присутна код неколико сцена, та то је управо набестијалније што може бити, мислим да ни једна Мијена неби тако нешто могла извршити. (Подв. у ориг. – нап. П. И.)

.....
²⁰⁸ *Prepis*, 520-521/IV.

²⁰⁹ Ауторка писма овде мисли на Збор у Загребу, тј. на Загребачки сајам, у коме је јуна 1941. било организовано сабиралиште за ухапшене Јевреје. Кроз то сабиралиште је прошло око 2500 Јевреја из разних места НДХ. Ту је усташка комисија одлучивала о томе ко од њих мора да иде у логор, па су они потом упућивани у Госпић. Они из мешовитих бракова и они којима је био одобрен одлазак у друге земље бивали су ослобођени. (Више о томе: *Lengel-Krizman Narcisa, Logori za Židove u NDH*, 99)

Моја душа је тако рањена, да не могу, а да Вама не напишем ових неколико редака. У **Осијеку** сам сазнала, тамо је **најгорје**, тамо изнаказују људе у затвору тако страшно и онда дозвољавају погледати људима своја лијепа дјела. Зар се ти покварењаци не боје драгога Бога? Тако ми је страшно при души, **нијесам способна да опишем овако звијерске злочине али Вас молим Преузвишени господине надбискупе учините Ви за ове људе нешто**, та драги Бог ће Вам то много много пута платити. Кому да се жале ови беспомоћни људи? Веле, да власти не знају о тому, а њемачке новине пуне хвале, како **Хрвати поступају**, (подв. у ориг. – нап. П. И.) оvdје се згражају, а тамо хвалоспјевима пуне ступце, како су они благи били. У **логорима се исто поступа посве вандалски**. Сада цвате корупција као још никада. Жидови се уцјењују на све стране господа полиц(ијски) агенти то чине сваки дан. Није за описати што се све чини, ја сам од онога часа управо у души болесна, јер ја не би вјеровала у ову поквареност, да то сама доживила нисам. *Нијко ме умириши не може, док не будем сазнала, да сће Ви њредобри њреузв. њосњодине нешињо учинили за ове људе.* Поступак у збору по неком усташи којег зову **вук** (подв. у ориг. – нап. П. И.) је наша народна срамота, молим заузмите се да њега (зову вук) одстране тамо овога скроз покваренога за којег је срамота да је кршћанин. *У нади да ћеће Ви њреузвишени њосњодине надбискупе и њаак нешињо учиниши код њ. Поњлавника или у Риму, да се њоу сњане на крај.* Стид ме је за моју браћу, да се они тако срамоте и да немају кршћанску душу коју нам је драги Бог усадио у наша срца. Наша вјера је тако красна и узвишена 'Љуби ближњег својег као самога себе' а шта се све у ово тешко доба доживљује? **Још једном молим подузмите нешто проти овим злочинствима, јер то ће остати на нашем народу срамна њага за увијек.** // *Наш њредобри св. Оњац њања ће сињурно нешињо њодузети, ако му се јави, какво је сњање оvdје* он је Божји одабраник и Ви наш предобри пастир у нашој земљи. Унапред Вам се захваљујем на Вашој превеликој доброту Ваша вијерна катољкиња.²¹⁰

Друго писмо упутио је Степинцу раније помињани фра Доминик Мандић. Део тог писма је већ цитиран у поглављу о Степинчевом односу према присилном исељавању Срба из НДХ. Мандић је њиме упознао Степинца да се у Риму преносе гласови ... да се у Хрватској проводе велика насиља према Србима, па наводи да се људи „злостављају и убијају без кривње и суда; одузимље им се добра, полагаје и трговачке концесије; чини се притисак да у масама прелазе на катољичку вјеру; чине

²¹⁰ *Prepis, 523-524/IV.*

се приправе, да се већи број Срба исели у Србију без оштете за имања, која су до сада посједовали у хрватским крајевима” итд. Све то фра Мандић назива „нечовјечним и некршћанским”, па на Степинца апелује следећим речима: „Љубав према нашем Хрватском народу и према св. кат. Цркви силе ме, да се обратим на Вас и да Вас замолим, да уложите све своје силе, како би се спријечиле неправде и прогони у Хрватској држави. Уложите сав свој велики углед код данашњих управитеља и вођа Хрватског народа, да буду према свима, особито према браћи Србима: човјечни, племенити и праведни. // Нека поштују наравни закон, који вели: Не учини другому, што теби не би било драго да ти учини други. Данашњи водитељи Хрватског народа нагласују, да хоће бити и да су стопостотни католици, па нека то покажу у дјелу. Кат. Црква је увијек осуђивала, и данас осуђује, насиља било према коме. Противи се насилном превјеравању поданика. Тражи да се поштује приватно власништво законито стечено. Осуђује приватно кажњавање људи без кривице и осуде. Посебно Вас молим, да забраните свећеницима, да судјелују у било каквим прогонима Срба и Жидова. Напротив нека свагдје делују умирујући, нека заштићују прогоњене и запостављене. Нека буду свећеници Крстови, проповједници и носиоци љубави, милосрђа и помоћи, а не мржње и неправде. // У римским црквеним круговима забринути су и жале да управитељи данашње Хрватске заузимају гореописано становиште према Србима и према Жидовима. Посебно осуђују испаде неких католичких свећеника према иновјерцима. // Учините све да се одустане од истјеривања Срба из хрватских земаља, напосе њихов изгон из Загреба, Бања Луке и Мостара. То би се могло страшно осветити Хрватском народу и католичкој Цркви у нашим крајевима, ако рат не сврши онако, како жели и очекује хрватски усташки покрет ...”²¹¹

Високо Вас поштује, поздравља и проси св. благослов // синовски Вам у пресв.(етом) Срцу одани // Дрфрамандић с. р. // Др фра Доминик Мандић. Ген.(ерални) Деф.(инитор) Фр.(ањевачког) Р.(еда).²¹²

Десетог августа 1941. неколико верника Загребачке надбискупије упутило је крајње драматично анонимно писмо свом надбискупу, које заслужује да се цитира у целости.

„Преузвишени господине! // Неколико нас Хрвата и побожних католика, послје св. Мисе састали смо се да прокоментаришемо оно што смо данас у св. Цркви чули, као и оно што смо до данас у томе св. Храму чули, од свештеника. Вјерујемо да ћете можда посумњати у овај
.....

²¹¹ „Danas”, 4. 9. 90, 66.

²¹² *Prepis*, 525-526/IV; „Danas”, 4. 9. 1990, 66.

наш лист, јер је анониман. Но вријеме (је) таково да морамо за сада остати непознати, но доћи ће вријеме да ћемо Вас опет потсјетити на ово. // Наша срца била су препуна радости и Богу хвала кад је остварен наш сан, наша Хрватска држава. Вјеровали смо у нашу будућност и лијепи напредак. Вјеровали смо у нашу културу и надали смо се да ћемо доиста показати, да смо достојни наше самосталности, и да ми нисмо онаки 'барбари' (???) како нам се указивалао на браћу Србе, којих се доиста морамо постидити. **Наше душе испуњене су свим оним ужасима који се сада раде.** Ви преузвишени господине нити појма немате о томе, јер сте далеко од села и народа. Страхоте из дана у дан бивају све веће. **Крв се невина прољева даномице на најсвирепије начине, налазећи свакојака оправдања за то, па нажалост све у име Божје,** јер да нам је он то провиђењем својим одредио и да нам је послао оне, који сву одговорност за ово сносе! Ово се преузвишени господине са св. Олтара проповједа!!! **Наши свећеници са св. Олтара умјесто љубави сију мржњу.** Они нам Поглавника приспобобљују са Кристом!!! Па тако и данас.

Сав искрено побожни свијет згража се над тим, док, истина, **већи на оде из цркве задојена мржњом на браћу своју, спремна да највећи гријех учине под утицајем оне пренешене мржње.**

Преузвишени господине, ми Вас молимо, да станете томе на крај. Да спасите нашу св. Цркву од љаге која ће на њу пасти наставили се овим путем нечасним крвавим, и путем пуним гријеха и разузданости. // Презувишени господине, поново Вам наглашујемо да ће доћи вријеме када ћете моћи све ово непосредно од нас чути. **Наши свећеници у овом тешком времену много би могли да придонесу олакшању и смирењу – умјесто ширењу мржње и нетрпељивости са св. мјеста.** Има часних изнимака то знадемо и вјерујемо, па зато у њиховим жупама ствар много љепше и боље стоји. **Ми се надамо да ћете Ви знати очувати достојанство наше св. Цркве и показати прави и истинити пут, као и праву љубав.**"²¹³

Иако је преписивач овог писма начинио неколико правописних грешака („свештеници” и „свећеници”, „прокоментаришемо” и „прокоментирамо”), ипак нема никакве сумње да су његови аутори Степинчеви верници, који из сасвим разумљивих разлога нису смели да се потпишу. Ово је писмо вишеструко значајно. Прво због тога што показује да су верници Загребачке надбискупије били добро информисани о усташким злочинима над Србима и да су многи од њих били ужаснути оним што се ради у НДХ. Друго, због тога што они знају да се крв

²¹³ *Prepis*, 461/IV.

невиних људи (пре свега Срба) „прољева даномице на најсвирепије начине” и уз позивање „на име Божје”. Треће, због њиховог осведочења да већина свештеника Загребачке надбискупије шири мржњу и нетрпељивост према Србима, и то са олтара, што је страشان грех и срамота (тј. „љага”) за РКЦ. Четврто, зато што показује да има и часних изузетака међу свештеницима и верницима Загребачке надбискупије, који осуђују расприривање мржње и покоље невиних људи. Пето, због тога што аутори овог писма верују да надбискуп Степинац не зна за ужасе који се свакодневно догађају у НДХ, па га зато обавештавају о њима и моле да им стане на крај, бар тако што ће наредити свом клеру да престане да шири и распирује мржњу према „браћи Србима”. Важно је и то да су аутори овог писма свесни да ће на њихову цркву пасти љага ако њено свештенство настави „са овим путем нечасним и крвавим ... пуним гријеха и разузданости.” Најзначајније је, међутим, то што је ово писмо још један необорив доказ да је надбискуп Степинац итекако био упознат са ужасима који се догађају НДХ, а да, ипак, није сматрао да је неопходно да их отворено и јавно осуди. Иако анонимно, ово писмо је, иначе, било потпуно сагласно са анонимним и потписаним писмима које је надбискуп Степинац већ пре тога добијао од својих верника и појединих свештеника.

Степинцу је о зверствима усташа у својој бискупији писао мостарски бискуп Алојзије Мишић два пута у току 1941. У првом писму, од 18. августа он се жалио Степинцу да „наметници”, тј. локалне власти и њихови осииони сарадници шаљу „у вечност” масе „гркоисточњака” који су прешли у РКЦ, наносећи тако огромну штету и „католичкој светој ствари” и Хрватској.²¹⁴ У другом писму, од 7. новембра, био је још конкретнији. Помињући људе који су у Херцеговини били постављени за усташке стожернике и логорнике, он пише да су они „искористили настране инстинкте маса, подржали слабије људске стране, да је страхота, шта је из тога произашло. ... Људе се хватало као звјериње. Клало, убијало – живе у понор бацало. Женске, мајке с дјецом, одрасле дјевојке, дјецу мушку и женску бацали су у јаме ... Од Мостара и Чапљине одвезла је жељезница шест пуних вагона мајка, дјевојака, дјеце испод десет година, до станице Сурманци, гдје су извагонирани, одведени у брда, живе матере с дјецом бацали у дубоке пропунте ... Све је стрмоглављено и убијено ...”²¹⁵ У жупи Клепци из околних села НН: 700 шизматика убијено.

²¹⁴ Krišto J., *Katolička crkva i NDH*, 92–93.

²¹⁵ Мишић овде мисли на железничку станицу Шурманци, на прузи Чапљина–Мостар, удаљеној 20-ак км. од Чапљине. У њеној близини се налази и истоимена

Даље да не набрајам? Предалеко бих отишао. У самом граду Мостару на стотине их је везало, одводило изван града па ко живине убијали. Дошло најокон и расељавање маса у Србију. Јаук, ѿлач, жалосѿ – бјежање на све сѿране, чак и Мусолинију у Рим отишла депутација. Шта су говорили, тражили, може се мислити и наслућивати ...”²¹⁶

И из ових писама бискупа Мишића се види да је он био одлично информисан о геноциду над Србима у својој бискупији, као и да је о томе у два наврата обавестио надбискупа Степинца, као председника БКХ. **Осуђујући локалне носиоце усташке власти у Херцеговини за злочине над „шизматичима”, тј. православним Србима и за велику штету коју наносе и интересима РКЦ и интересима хрватства, Мишић је очекивао од Степинца да о томе обавести врх НДХ и тако учини крај поменутом дивљању херцеговачких усташа.** Степинац није одговорио бискупу Мишићу на ова писма, али их је прочитао на II заседању БКХ (17–20. новембра 1941), заједно са писмима и неких других хрватских бискупа, па је о свему томе обавестио Павелића.

Наведена писма Степинчевих верника и других хрватских католика и свештеника РКЦ, као и она која су раније поменута, необорив су доказ да је Степинац био обавештен о усташким злочинима над Србима из великог броја међусобно независних и врло објективних извора. Ако се српским и југословенским информацијама о тим злочинима могла пребацити било каква пристрасност и недобронамерност, одн. необјективност, са овим информацијама то није могао да буде случај. Највећи део тих писама се може сматрати очајничким апелима поштених и хуманих Хрвата и католика да надбискуп Степинац предузме нешто против усташког геноцида над Србима и Јеврејима и да како-тако сачува углед хрватског народа и хрватског огранка РКЦ. То што он ни на један од тих апела није одговорио, а поготову то што није предузео ништа значајно и ефикасно у вези са њима, само по себи говори о његовом укупном ставу према геноциду над Србима у НДХ.

Степинац, наравно, није одговарао на поменута анонимна писма, јер му она и нису била упућена да би на њих одговарао, него да би га обавестила о страшним усташким злочинима над Србима и да би га подстакла да се заузме за Србе и, евентуално, осуди злочине геноцида. Најмање што је у вези са њима могао да предузме било је то да их проследи поглавнику Павелићу и његовим сатрапима – Андрији Артуковићу

.....
јама, у коју је почетком августа 1941. бачено око 550 жена и деце из оближњег српског села Пребиловци.

²¹⁶ *Истио*, 108–109.

и Еугену Диди Кватернику и да од њих затражи да се са злочинима над Србима прекине. За случај да се они оглуше о тај његов захтев, он је могао да их подсети на њихове обавезе из тзв. католичке моралке или да им запрети објављивањем тих писама у штампи своје надбискупије или у иностраној штампи ненаклоњеној усташама и силама Осовине. Пошто је из целокупног његовог дотадашњег понашања било јасно да се због страдања Срба неће упуштати у сукоб са Павелићем и његовим режимом, преостајала му је бар она прва релативно безазлена могућност. У до сада доступној архивској грађи нема података да је он покушао бар са таквим реаговањем, па се мора закључити да они заиста потресни и очајнички апели хрватских католика нису ни мало ганули првог човека њихове цркве. Упркос великим и наивним очекивањима њихових аутора, Степинац се показао као човек хладног и тврдог срца.

Нешто другачија, али не битно другачија, била је ситуација са оним писмима која су му слали поменути свештеници и бискупи хрватске РКЦ о усташкој политици и злочинима над Србима. Иако би био елементарни ред да је на та писма бар укратко одговарао, он се према њима односио поприлично некултурно и игнорантски. На два писма фра Доминика Мандића и на једно писмо Амброзија Бенковића уопште није одговорио, или се његови евентуални одговори, из неких разлога, крију од историчара и других истраживача. Једино је на писма мостарског бискупа Мишића одреаговао тако што их је крајем новембра 1941. прочитао осталим хрватским бискупима, на Другој БКХ, и што је са одређеним деловима тих писама упознао и поглавника Павелића.

Све у свему, потресни писмени апели поменутих хрватских католика нису наишли на очекивани пријем и реаговање првог човека РКЦ у НДХ. А врло је вероватно да је он, уз њих, добијао и усменим путем сличне апеле својих верника и саговорника. Његово одушевљење проглашењем усташке државе било је толико велико и јако, да је, углавном остајао глув и нем на скоро све те апеле и очекивања.

10. Степинчево заузимање за Србе – ретко, обазриво и непримерено тежини њиховог страдања – ни помена о истребљењу целог народа

Када се надбискуп Степинац 14. маја 1941. обратио писмом поглавнику Павелићу и упозорио га да стрељање неколико стотина невиних Срба у Глини није у складу са католичким моралом, па га замолио да

предузме мере да се тако нешто више не понови, изгледало је да се он тада одлучио, макар и са значајним закашњењем, да прати однос усташких власти према Србима и да Србе узима у заштиту кад год буду озбиљније угрожени. Испоставило се, нажалост, да је **то његово обраћање шефу усташке државе било прво од свега два-три слична реаговања у току целе 1941**, у којој је на разне свирепе начине убијено преко 100.000 Срба, а присилно исељено преко 300.000. И да није било анонимних писама која су пристизала на Степинчеву адресу и писама његових колега из Мостара, Београда и Рима, до њега су морале да допру страшне гласине и вести о све већим и све тежим злочинима усташа над Србима. После чувеног Павелићевог говора од 21. маја 1941. и серије великих усташких скупштина за време Духова (1. и 2. јуна 1941), на којима су отворено харангирали против Срба скоро сви усташки министри и други високи функционери НДХ, сваком иоле интелигентнијем човеку је било јасно да се Србима у НДХ припрема истребљење. Степинац се, међутим, понашао као да то не схвата и да не осећа потребу за неким својим посебним ангажовањем по том питању.

Да би, ипак, колико-толико испоштовао инструкцију папе Пија XII да се заузме да Срби не буду „превише гоњени”, он се од 14. маја 1941. до краја те године неколико пута обраћао Павелићу и његовим министрима поводом усташких поступака према Србима. Најчешће је као повод за та обраћања узимао писма београдског надбискупа Ујчића и неких својих свештеника, па их је прослеђивао Павелићу и његовим министрима, уз додавање своје препоруке. Тако је уз раније поменуто Ујчићево писмо од 11. јуна 1941, у току јула 1941. проследио Павелићу још два његова писма (од 9. и 24. јула), о порасту нерасположења према католицима у Србији због усташких поступака према Србима у НДХ, а у децембру две његове молбе (за ублажавање мера према „српским заробљеницима” пред православни Божић и за ослобађање горњокарловачког епископа Саве). Павелићу је проследио и молбу шесторице својих свештеника из Сиска и околине за обустављање протеривања православаца који су прешли у РКЦ и молбу бачког епископа Иринеја Ђирића да се његовом затвореном брату омогући лечење.

Пошто су Ујчићева писма била одраз његових сазнања о поступању усташа према Србима и одраз његових гледања на то питање, она се овде наводе у целини. У првом, од 9. јула 1941, било је речи о Ујчићевом разговору са једним неименованим „министром београдске владе”, тј. чланом Савета комесара у Београду (који је водио немачки квислинг Милан Аћимовић) о држању католичког епископата у НДХ према прогонима Срба. Ујчић је о томе писао следеће:

„Ја сам министра информирао, какво становиште заузима у том несретном питању католички епископат, те се могао увјерити, да су бискупи учинило оно, што им је диктирала кршћанска љубав и осјећај праведности. Ради ових персекуција (тј. прогона – нап. П. И.) које морамо већ са самој моралној сѿановишћиа, ѿе са сѿановишћиа реда у земљи само жалишћии, почели су на (католике) у Србији гледати нељубазним оком. Молим лијепо Вашу Преузвишеност: кажите влади у Загребу: ако је који становник, било које му драго вјере, штогод учинио, има држава и законе и судишта, али нека иде све у реду, иначе ће трпјети углед државе ad intus et extra (према унутра и према вани).”²¹⁷

У фусноти испод текста овог Ујчићевог писма каже се да га је Степинац проследио Павелићу „с напоменом да се поступи како је назначено”. Пошто је врло мало вероватно да би се Степинац одважио да даје било какву инструкцију поглавнику НДХ, вероватно се овде радило о његовој молби или препоруци да се узме на знање Ујчићево мишљење. У поменутој фусноти се, иначе, не наводи када је тачно Степинац проследио ово Ујчићево писмо Павелићу. Што се тиче Ујчићевог уверавања да су хрватски бискупи „учинили оно, што им је диктирала кршћанска љубав и осјећај праведности”, треба приметити да је ту свакако реч о његовом покушају да се држање тих бискупа представи у најбољем светлу да би се смањило поменуто нерасположење према католицима у Србији. Ујчић је притом вероватно мислио на оно што су му за време заседања БК Хрватске испричали надбискуп Степинац и бискуп Гарић о својим интервенцијама за митрополита Доситеја и епископа Платона и на Степинчева писма Павелићу и Артуковићу од 23. и 30. априла и од 14. маја 1941. Мада се за те поступке тешко може рећи да су били све што су хрватски бискупи могли да предузму за угрожене Србе, Ујчић се, очигледно, потрудио да их прикаже таквим. Његова вероватно искрена, али и наивна препорука Влади НДХ је, пак, последица његовог непознавања стварне ситуације у НДХ, односно веровања да тамо постоје неки озбиљни закони и судови.

.....

²¹⁷ Krišto J., *Katolička crkva i NDH*, 71–72/2.

Београдски надбискуп др Јосип Ујчић (1880–1964) – у неколико наврата тражио од Степинца да интервенише против прогона Срба у НДХ

Двадесет четвртог јула 1941. надбискуп Ујчић је послао једно писмо Државном секретаријату Ватикана (ДСВ), о „мучној ситуацији” у којој су се нашли католици Србије „услијед жестоких прогона провођених у Краљевини Хрватској против Срба-православаца”.²¹⁸ Истог дана он је упутио слично писмо и надбискупу Степинцу. Оно је гласило:

„Преузвишени! // У Београду, а могуће још више по Србији уопће, веома су нерасположени ради начина, како се у Хрватској поступа са становницима православне конфесије. // Истина је, да је Поглавник задњих дана јуна, баш кад смо свршавали конференције, издао строгу заповијед, према којој не смије нитко поступати арбитарно против суграђанима друге вјере ... али жалбе у том погледу опетују се из дана у дан. // Већ два пута имао сам пригоду, да говорим са једним православним епископом и могао сам приметјити, како су Срби незадовољни ... а да буде у тој трагедији једно зло више: почело се говорити, да се све то дешава *connivente Sede Apostolica* ... (у споразуму или уз сагласност Апостолске Столице, тј. Свете Столице – нап. П. И.) сада наједанпут нека буде Света Столица одговорна и за преступке неких људи, за које неће да одговара ни хрватска влада. // Истина је, да је ово предбацивање директно смијешно ... зар је Света Столица пристала на пр., да се тјерају свећеници из Словеније ...? Него што је ствар глупља, то имаде више људи, који је вјерују. // Гдје има толико невине крви, – јер често страдају особе, које лично нијесу ништа сагријешиле, – не можемо рачунати на Божји благослов. С друге стране нека се знаде у Хрватској, да у Србији расте нерасположење против католика и да би се могло десити, да ми овдје платимо рачун, што су га сагријешили неки људи у Хрватској.

У Србији морамо настојати, да живимо у љубави са домаћим елементом; *hoc postulat et prudential et caritas* (’ово тражи разборитост и љубав’ – превод приређивача текста), особито откада се је населило по Србији толико католика из Словеније. // Уосталом знадем из њемачких кругова, да су и Њемци нерасположени ради нехуманог поступка, што се практикује у Хрватској са Србима ... а о Талијанима, да и не говорим. // Казао сам чешће Србима, да Поглавник не одобрава ових несретних метода, дапаче да их је изричито забранио, како смо могли читати и у овдашњем „Новом Времену” од 28. (или 27.) јуна ... а они се питају: па гдје нам је ауторитет хрватске владе, ако људи преко свих забрана раде што хоће? // Морам признати, да је веома тешко одговорити на овакво

.....
²¹⁸ Исто, 80–81.

питање. Свакако морам констатирати, и то са великим болом у срцу, да је хрватски народ изгубио многе симпатије, да је у задње доба много трпио на угледу... један ми је одлични Нијемац казао: 'Wenn die Croaten so fortfahren, werden sie von Deutschen noch okkupiert' ('Ако Хрвати тако наставе, окупираће их Нијемци'. – превод приређивача). // Ако Вам је икако могуће, молим *Vas ex toto corde* (из свег срца): **кажите људима на влади, нека потраже *viam pacis et caritatis*... (пут мира и љубави) ако је који Србин прекршио закон, нека му суди законити суд ... а иначе нека знаду, да смо створени на слику и прилику Божју! // Нека покаже хрватски народ у јубиларној години, да је доиста народ кршћанске културе, народ љубави и правде ... иначе што ће мислити Света Столица о нама Хрватима**".²¹⁹

Иако надбискуп Ујчић није имао праву представу ни о Павелићу ни о оном што се стварно дешавало са Србима у НДХ, треба му одати признање и на овом и на ранијим покушајима да нешто учини на плану смиривања тензија између Срба и Хрвата. Има се утисак да он то није чинио само из страха за своју безбедност и за безбедност осталих римокатолика у Србији, већ и због искреног залагања за добре односе између два народа и њихових цркава. Ово је писмо надбискуп Степинац проследио Павелићу 26. јула 1941. следећим речима: „Поглавниче! // Слободан сам послати Вам пријепис писма које сам примио од београдског надбискупа Др. Ујчића. // Примите, Поглавниче, и овом згодом моје искрено поштовање и оданост”.

* * *

Уз прослеђивање туђих писама и молби, Степинац се после 14. маја 1941. обраћао самоиницијативно Павелићу и Артуковићу у вези са третманом Срба свега у три или четири наврата.

Први пут је поменуо Србе у писму министру Артуковићу од 22. маја 1941. Тим је писмом реаговао на новинску вест од тог дана да „сви Жидови, без обзира на вјерску припадност морају носити око руке траку жуте боје и на грудима Давидову звијезду”. Сматрао је то неоправданим ударањем жига срамоте на ту читаву етничку и расну групу, а посебно на покатоличене Јевреје. Тим поводом он је написао и следеће: „У вези с изложеним молим Вас, Господине Министре, да издате сходне налоге да се жидовски и остали слични закони (мјере против Срба и др.) про-

.....

²¹⁹ Batelja J., BAS/2, 174–176.

воде тако да се у сваком човјеку поштује личност и човечје достојанство.” Иако је ова његова молба и сугестија звучала веома хумано, јасно је, нажалост, да Степинац није имао ништа против доношења дискриминаторских закона према Јеврејима и Србима, који су довели и једне и друге у положај становника нижег реда или, чак и изван закона у правом смислу те речи. Због тога је у литератури о Холокаусту у НДХ већ било постављено исправно питање, како је то Степинац замишљао постојање дискриминаторских закона против читавих народа и њихово провођење уз поштовање личности и достојанства сваког од припадника тих народа.²²⁰

Два месеца касније, 21. јула 1941, Степинац је упутио и једно писмо Павелићу у коме га је упозорио на нехумане поступке са затвореницима у НДХ. Мада му се обратио и као загребачки надбискуп и као први човек РКЦ у НДХ, Степинац је много водио рачуна о томе да га не наљути, па је крајње обазриво формулисао своје примедбе и предлоге. То писмо је почињало следећим речима.

„Поглавниче! // Слободан сам као надбискуп и заступник католичке цркве скренути Вашу пажњу на неке појаве које ме болно дирају. Пријомињем одмах, да сам увјерен, *и*е се ове појаве дешавају без Ваше знања, а да ће се једва тко наћи, да Вас на њих упозори, па да ми је то више дужност, да ја то учиним. // Чујем са више страна, да се ту и тамо нечовјечно и окрутно поступа са Србима и Жидовима пригодом депортирања у сабирне логоре, а и у самим тим логорима; *и*ио више да од *и*аква постојика нијесу изузетиа ни дјеца ни старици ни болесници. Знадем да међу тима, који се депортирају, имаде у новије доба и католика конвертита.”

Затим, Степинац, под римским бројем I пише:

„Дозволите ми, Поглавниче, да најпре опћенито истакнем ово: односне мјере, које се у том смјеру проводе, могле би се проводити, а да постигну потпуни учинак, на хумани и обзирнији начин тако да се у човјеку заиста гледа човјека и слику Божју, особито да се покаже људски и кршћански обзир према слабим старцима и старицама, нејакој и недужној дјечи и према болесницима. Та и у тамнице најгорих злочинаца продиру благе зраке човјечности и Крестове љубави. Надлежним органима и напосе органима, који проводе депортацију и који се налазе у сабирним и радним логорима требало би скренути пажњу на те моменте, па да заиста дођу до изражаја. // Слободан сам споменути

²²⁰ Goldštajn I., *Holokaust u Zagrebu*, 566–567; Ilić P., *Stepinac i holokaust u NDH*, 157.

и неке појединачне ствари у смјеру ублажења поступка: а) да се упућивање у логоре врши на тај начин, да им буде омогућено, да спреме најнужније ствари, да могу уредити своје најжитније обвезе и према обитељи и према служби; б) да се отпремање не врши у петрпаним пломбираним вагонима нарочито не на удаљенија мјеста; в) да се интерниранима даје довољна храна, г) да се болесницима омогући лијечничка њега; е) да се дозволи отпремање најнужније хране и омогући дописивање с обитељи.”

Под римским бројем II, Степинац додаје:

„С обзиром пак на католике конвертите слободан сам, Поглавниче замолити да буду поштеђени од депортације бар они који су увијек били добри католици и поштени суграђани, који су се увијек сматрали Хрватима и који се нијесу никад огријешили о интересе и част хрватског народа, напосе, пак, који су поднијели молбу по точки б. Закона о расној припадности.²²¹ Исто тако да се од депортације изузму старци, немоћници, болесници и дјеца. За оне конвертиране католике, који ипак буду дејортирани у логоре молим слиједите: а) да се одвоје од Жидова мојсијеве вјероисповијести, јер су помијешани с њима извргнути често њихову презиру те ради тога двоструко тешко осјећају страдања; б) да могу примати посјете свећеника и по њему утјехе Цркве, те могу тако имати и прилике да врше своје вјерске дужности, а напосе да примају св. сакраменте; в) да се еманципирају од богоштовне мојсијевске вјерске опћине, па да оне функције, које она врши према мојсијевцима, према католичким конвертитима врши католичка централа за добротворност ‘Каритас’.”

На крају овог свог писма Степинац је сматрао да треба да каже и следеће: „Увјерен сам, Поглавниче, да ћу наћи код Вас и овај пут потпуно разумијевање за горе изложене ствари. Знам додуше добро како су Срби и Жидови много пута поступали према Хрватима, али мислим да је то баш прилика да покажемо своју културу и своје човјечанске осјећаје.”²²²

.....
²²¹ Тај члан је гласио: „Особама, које су се послале 10. травња 1941. исказале за-служним за хрватски народ, напосе за његово ослобађање, као и њиховим брачним друговима, с којима су склопили брак прије ступања на снагу ове законске одредбе, и потомцима из таквога брака, уколико би се на те особе могла односити та наредба, може Поглавар Државе изван прописа ове наредбе признати сва права, која припадају особама аријског поријетла.”

²²² Krišto J., *Sukob simbola*, 279–280; Batelja J., *BAS/2*, 173–174. (Павелић се, иначе, тада није удостојио да му лично одговори, него је то учинило Министарство правосудја и богоштовња, по налогу његовог уреда, 29. јула 1941, поручивши му да су његове информације о томе „без икаква темеља”).

Иако је и о овом писму надбискупа Степинаца релативно опширно писано у књизи *Степинац и холокауст у НДХ*, ипак и овде мора да се каже још неколико речи о њему.

Многи католички аутори, а пре свега Ј. Батеља и Љ. Штефан упорно тврде да је ово писмо било не само „просвједног”, тј. протестног карактера, него, чак, „одлучан”, односно „оштар просвјед”. Из цитираног текста се, међутим, јасно види да се ради о врло благом и крајње обазривом скретању Павелићеве пажње на неке појаве које самог Степинаца „болно дирају”. Степинац пише: „Слободан сам ... скренути Вашу пажњу”, „Дозволите ми ... да најпре ... истакнем ово”, „Слободан сам ... замолити да ...”, „За оне конвертите католике ... молим слиједиће”, „Увјерен сам да ћу наћи код Вас и овај пут потпуно разумијевање ...” Како су наведени аутори у овим формулацијама пронашли „просвјед”, односно „оштар просвјед” питање је на које би они морали да дају конкретан одговор. А намера им је сасвим јасна – требало је надбискупа Степинаца по сваку цену представити као одлучног и храброг противника усташких насиља.

Из писма се, такође, види да је надбискуп Степинац био доста добро информисан о нехуманим и насилничким поступцима усташа приликом хапшења Срба и Јевреја и приликом њиховог депортовања у логоре (одвођење из кућа без могућности да ухапшени људи припреме најважније ствари за пут у неизвесност и да уреде своје најхитније обавезе према породици и окружењу; отпремање у пренатрпаним пломбираним вагонима на најудаљенија места; изгладњивање депортованих људи и забрана дотурања хране од стране укућана; остављање болесних људи без лекарске неге; забрана дописивања са породицом). Мада то није био потпун списак усташких окрутности приликом хапшења и депортовања Срба и Јевреја, а нарочито после њиховог увођења у логоре, Степинчево залагање да се горе наведени поступци усташа ублаже или сасвим укину заслужује признање, као хумано и хришћански милосрдно. Можда је о тим поступцима могао да каже и неку оштрију реч, да их бар назове нехришћанским и нељудским и да заиста, како би рекао Ј. Батеља, „оштро просвједује” против њих, али је без обзира на те пропусте добро што их је и овако опрезно споменуо.

За разлику од тог дела његовог писма у коме је, у форми предлога за ублажавање усташких поступака, прилично детаљно навео примере њихове окрутности, Степинац је на почетку писма цео проблем представио мање важним него што је он у ствари био, изјавом да је чуо са више страна „да се ту и тамо нечовјечно и окрутно поступа са Србима

и Жидовима ...” То је била груба неистина, јер се свуда, по целој НДХ, тако и још горе поступало са Србима и Јеврејима, и то буквално сваког дана. Степинац је тада сигурно знао за ту истину, али је очигледно да није имао храбрости да је каже поглавнику у лице.

Много је важније од тих примедби то што **Степинац овом приликом није поставио питање оправданости постојања логора за Јевреје и Србе у НДХ**, као што раније није постављао ни питање доношења закона против њих. Упркос његовој солидној интелигенцији и натпросечно доброј информисаности о стању у НДХ, не може се сасвим искључити могућност да је поверовао у званичне пропагандне лажи о деструктивном деловању Срба и Јевреја у НДХ и о оправданости отварања логора за њих, због тога. Али, чак да је то и било тако, поставља се питање како то да се први човек највеће хришћанске цркве у НДХ није са бар мало прекора и оштрине запитао бар о томе **зашто се у логоре шаљу и деца, болесници и немоћни старци**. Он, додуше, овде предлаже да се ове категорије људи из редова јеврејских конвертита изузму од депортовања, али ту праксу не осуђује онако како је она заслуживала.

Иако се у овом свом писму начелно zaloжио за ублажавање околних поступака и према Србима и према Јеврејима, Степинац је и у њему, као и у писму Артуковићу, од 22. маја 1941, много већу бригу исказао за Јевреје који су прешли у католицизам него за остале Јевреје, тј. за оне који нису напустили јудаизам и за Србе. За Јевреје конвертите он је отворено замолио да буду привилеговани у односу на оне који су остали доследни свом верском и националном опредељењу. Притом је нагласио да су многи од њих „увијек били добри католици и поштени суграђани” и да су се „увијек сматрали Хрватима”, чиме је показао да је свестан чињенице да се **прелази припадника других религија и других верских заједница на католицизам у Хрватској углавном претварају у њихово утапање у хрватску нацију**. (Оваква функција верских прелаза, тј. проверавања је типичан пример за оно што се у теорији назива клеронационализмом).

На крају, не може се заобићи ни примедба да је Степинац ово своје **писмо-молбу** (а не „оштар” протест) искористио као повод да још једном изнесе своје негативно мишљење о Србима и Јеврејима. Можда је његова тврдња да он зна „како су Срби и Јевреји много пута поступали са Хрватима” била само тактички потез подилажења поглавару државе познатом по његовом екстремном антисрпству? Она, међутим, неодољиво подсећа на оне његове раније поменуте антисрпске и анти-семитске ставове из времена пре стварања НДХ.

Из текста овог писма видљиво је да је у њему надбискуп Степинац поменуо Србе скоро успут и да је говорио само о нехуманим поступцима усташа приликом њиховог хапшења и одвођења у логоре. О бројним случајевима њиховог убијања приликом хапшења, на сопственим кућним праговима и у присуству чланова њихових породица, на њивама и ливадама, на улицама и путевима, у возовима и аутобусима, на обалама река и језера и у шумама, у црквама и другим објектима, није овде било ни речи. Није било речи ни о бацању мањих и већих група ухапшених, унакажених и завезаних Срба у јаме и поноре, о бацању беспомоћних Српкиња са њиховом децом у запаљене куће и цркве, о убијању трудница и њихове силом извађене деце и о затирању читавих породица и читавих српских села. На крају, није било речи ни о страшним злостављањима и мучењима Срба и њиховом немилосрдном убијању у сабирним логорорима и логорима смрти широм НДХ. Због тога се за ово писмо може казати да је било итекако оправдано, значајно и хумано, али да ни изблиза није било примерено тежини ситуације у којој су се Срби у НДХ налазили крајем јула 1941. године.

* * *

Од оснивања НДХ и почетка геноцида над Србима па до краја 1941. Степинац се само у два маха ангажовао у конкретним акцијама спашавања Срба. Први пут је то учинио крајем јула 1941, на иницијативу раније већ поменутог жупника у Глини, Словенца Франца Жужека.

Згрожен покољима Срба у Глини у ноћи између 12. и 13. маја и 29. јула 1941, овај хумани и храбри човек је сазнао да су 30. јула 1941. ухапшене све Српкиње у Глини, њих између 120 и 150. Биле су то углавном удовице Срба убијених у првом глинском покољу.²²³ Чим је сазнао да ће оне следеће ноћи „бити поклане у близини Глине”, Жужек је одлучио да то спречи.²²⁴ Одмах се упутио допуковнику (тј. потпуковнику) Томиславу Ролфу, заповеднику I усташке сатније у Загребу, који је два дана раније дошао у Глину са око 50 младих усташа. Жужек је од Ролфа затражио да пусти на слободу ухапшене Српкиње, тврдећи да су све оне прешле на католицизам (што је било само делимично тачно). Пошто је Ролф одбио његов захтев, Жужек је телефонским путем позвао Загре-

.....
²²³ Јурај Батеља тврди да је до хапшења и спашавања 150 Српкиња у Глини дошло 29. јула 1941. (*Rivelijeva zavjera laži*, 190)

²²⁴ Батеља пише да се Жужек сусрео са ухапшеним Српкињама на њиховом путу ка затвору и да су га оне замолиле да се обрати надбискупу Степинцу. (*Истио*)

бачку надбискупију и замолио да се надбискуп Степинац заузме за несрећне Српкиње. Тамо је затекао једног од секретара надбискупа Степинца (чинило му се да је то био Стјепан Лацковић), који му је после извесног времена рекао да је пренео његову поруку надбискупу Степинцу. Надбискуп је, према истом извору, отишао код Павелића да интервенише за ухапшене Српкиње. После неколико сати напетог ишчекивања, допуковник Ролф је дошао код Жужека и саопштио му је да је добио наређење да пусти оне ухапшенице које су прешле у католичку веру. Љут због спречавања свог наума, наредио је Жужеку да оде у затвор, да прочита имена прелазница и да их упозори да не смеју никоме да причају о свом хапшењу. Жужек је поступио по том наређењу и издејствовао пуштање око половине ухапшеница.

Овај храбри и довитљиви католички свештеник се, међутим, није задовољио тиме што је ослободио само део ухапшених Српкиња. Искористивши свој углед код сина глинског тамничара Крнића (коме је био професор у гимназији), он је увече истог дана ослободио и преостале Српкиње, које нису прешле на католицизам. Због тога је сутрадан био изложен озбиљним претњама злогласног глинског усташе Видаковића, али му је функција локалног жупника и декана ипак спасила живот.²²⁵

Франц Жужек је овом и неким својим другим акцијама у корист Срба показао како се ауторитет католичког свештеника може искористити за извођење најхуманијих потеза и акција. Он је покренуо иницијативу за спас поменутих Српкиња и покушао да је сам реализује. Кад у томе није успео, обратио се за помоћ надбискупу Степинцу, помно се интересовао за развој целе акције и завршио је на више него успешан начин, уз озбиљан ризик за свој живот. Кључну помоћ му је, без икакве сумње, пружио надбискуп Степинац, коме се ова интервенција може уписати као највећи успех у спасавању Срба у току читаве 1941. Без његове интервенције сви напори жупника Жужека пали би у воду. Зато се обојици мора одати признање за овај хумани подухват.

Интересантно је, иначе, да у досад познатој документацији, сем Жужекових изјава и присећања нема писаних трагова о томе како је протекла интервенција надбискупа Степинца код Павелића. Може се са доста вероватноће претпоставити да је његов кључни аргумент био везан за чињеницу да је део ухапшених Српкиња прешао на католичку веру и да би њихово убиство било уперено не само против Срба, него и против интереса РКЦ.

.....
²²⁵ Mrkalj Igor, „Slovenac među Hrvatima i Srbima: Franc Žužek, župnik u Glini, 1927-1955.”, *Tragovi*, Zagreb, br. 1/18, 124–165.

У току 1941. надбискуп Степинац је, како изгледа, учествовао у још једној сличној акцији спасавања Срба. Овог пута у Загребу.²²⁶ Њега је, наиме, према једном неовереном документу, Маријан Широла, учитељ у Маркушевцу, код Загреба, обавестио једне вечери да је сазнао из позданог извора да постоји опасност да ће у току наредне ноћи бити пострељани Срби таоци у Загребу. Надбискуп Степинац је одмах, око 20 часова, позвао телефоном Председништво владе. Како је Влада управо заседала, надбискуп је замолио дежурног секретара да јој пренесе следећу поруку: „Надбискуп је дознао, да би се ноћас имало стријељати Србе таоце из Загреба и другуд, који су у Загребу затворени. Ако то стоји, Надбискуп поручује да по католичком моралу никад није допуштено убијати таоце за кривице, које су други починили. То би било поганство и не би донијело благослова Божјега.”

У напомени испод те поруке Батеља пише да надбискуп није добио одговор на њу „нити је касније могао дознати да ли је сигурно постојала накана поубијати таоце и да ли су поубијани.” А у фусноти бр. 123 прецизира: „Овај примјерак документа, што га је суду предложио др. Натко Катичић, други одвјетник по службеној дужности надбискупа Степинца, Надбискупски духовни стол у Загребу није овјеровио.”²²⁷ Као што се из ових напомена види, око ове Степинчеве акције има доста знакова питања. Ако је, М. Широла имао истиниту информацију, онда је Степинчево реаговање на њу било ажурно и несумњиво хумано.

* * *

Мада је надбискуп Степинац од стране католичких аутора проглашен мучеником за људска права и великим и неустрашивим заштитником Срба у НДХ, који је, наводно, благовремено и одлучно реаговао на сваку неправду и злочин који су им били учињени, наведени преглед његовог заузимања за Србе у току 1941. не потврђује те тврдње и хвалоспеве. Уместо да се својим високим црквеним ауторитетом, стеченим у великом делу хрватског народа и заштићеним од стране Ватикана, енергично успротивио сваком познатом убијању Срба и другим геноцидним актима према њима, Степинац је реаговао само на неколико таквих недела и то врло благо и обазриво, водећи рачуна да не наљути

.....
²²⁶ Батеља не наводи прецизнији датум, али је у својој књизи докумената информацију о овој интервенцији сместио, због нечега, између докумената од 14. до 15. августа 1941. (BAS/2, 189)

²²⁷ *Истио*.

и увреди Павелића и његове министре. Иако су му чак и његови верници и сабраћа бискупи јављали да се српска крв лије потоцима по НДХ, да се убијају и бацају у јаме не само невини Срби-мушкарци, него и њихове жене и деца, он усташка недела никада у току 1941. није називао злочинима и није у њима препознавао елементе планског истребљења Срба. Павелићу и његовим сарадницима обраћао се углавном око неких нехуманих поступака усташа мање драстичних од убијања. Своја упозорења, препоруке и молбе упућивао им је поверљивим путем, не допуштајући да она изађу у јавност да не би штетила угледу усташког режима. Само је у неколико махова одлучио да покуша да уради нешто конкретно на плану заштите Срба и у томе је имао врло скроман успех. **Заузимао се за Србе ретко, обазриво и конструктивно у односу на усташки режим.** Чинио је то много мање и много неодлучније него што је то тражила права трагедија српског народа у НДХ и што је и католичка и некатоличка јавност очекивала од најутицајнијег верског лидера у НДХ. Мада се и начелно противио неправдама, насиљу и злочинима, ниједанпут није помислио да са тим противљењем изађе у јавност. Много му је било важније да сачува углед НДХ као католичке државе, него да јавно проговори о злочинима геноцидног карактера који су се несметано одвијали у њој и током 1941. и током наредних година Другог светског рата. Животи и опстанак преко два милиона Срба, Јевреја и Рома били су му много мање важни од опстанка, развоја и угледа НДХ. Да је Степинац био политичар, овакво понашање не би било много чудно. Али, он није био политичар, него свештеник, и то најпознатији и најутицајнији римокатолички свештеник, односно бискуп РКЦ у НДХ.

11. У Степинчевим проповедима и говорима 1941. није било места за Србе

Проповеди су посебна врста негованог духовног говора у хришћанским црквама, који служи усавршавању хришћанског живота верника, односно њиховом подстицању да живе по начелима хришћанске вере. Уз богослужење, оне се сматрају једном од најважнијих дужности свештених лица у хришћанским црквама. Због тога им је надбискуп Степинац посвећивао велику пажњу и често их и радо држао. Премда није био велики говорник, његови хагиографи и биографи тврде да су га верници радо слушали и да су његове проповеди снажно деловале на њих. На једном месту пише да је тајна успеха његових проповеди била

у томе „што он бијаше дубоко увјерен да је проповијед жива Божја ријеч” и да „мора бити слична маљу што разбија пећину ... оштрија од двосјеклог мача ...”²²⁸ Иако су проповеди пре свега духовни говори, Ј. Батеља и Ц. Томић тврде да у Степинчевим проповедима одјекују одређене „повијесне чињенице”, а кардинал Кухарић да се у њима налази „теолошка анализа повијесних догађаја”, да су његове речи биле „охрабрeње и утjеха онима који пате”, а укор онима „који зло чине другима” и да је он следио упутство апостола Павла бискупу Тимотеју: „Проповиједај Ријеч ... – било ти згодно или незгодно – увjеравај, пријети, заповиједај...”²²⁹ Величајући неодмерено свог познатијег претходника, кардинал Кухарић је једном написао да је надбискуп Степинац остваривао до крајњих граница својих могућности „бригу Цркве за сваког човjека који трпи” и да је за то користио и своје проповеди: Бригу за човjека изрекао је Надбискуп у једној својој еухаристијској проповеди 1940. у овим начелима: „Да човjек узмогне живјети потребно му је круха, стана и одијела, да сачува живот тијела; истине, доброте и љепоте, да сачува живот душе; слободе, правде и љубави, да проводи живот достојан људског бића као што је човjек.” Целестин Томић тврди да је Степинац „грмио с проповиједацима у време насиља и терора расизма”.²³⁰

Од оснивања НДХ па до краја 1941. Степинац је, за око осам месеци, одржао укупно 13 проповеди, 3 говора и 9 наговора (кратка говора). Прву проповед у НДХ (под насловом „Мир вама!”) одржао је на католички Ускрс, 13. априла 1941, а последњу на тзв. Стару годину, 31. децембра 1941, на тему: „Глас Бога у збивањима садашњице проговара гласније него икада. Послушајмо га док има времена!”²³¹ У међувремену је одржао и

²²⁸ Из увода у књигу: *Alojzije Stepinac – Propovijedi, govori, poruke (1941–1946)*, pripremili J. Batelja i C. Tomić, Zagreb 1996, XXVI.

²²⁹ Kuharić Franjo: iz „Predgovora” napred navedenoj knjizi, V, VI.

²³⁰ Tomić C., *Duhovni lik bl. Alojzija Stepinca, mučenika*, knjiga druga, Zagreb 2001, 14.

²³¹ После наведене ускршње проповеди, Степинац је до краја 1941. одржао још следеће проповеди: 29. 6. 1941. „И не буди невјеран него вјеран!” (Iv 20, 27); 3. 7. 1941. „И откупио си нас за Бога крвљу својом, од свакога племена и језика и пука и народа!” (Otk 5, 9); 13. 7. 1941. „Et iste est omnis fructus ut auferatur peccatum!” (Iz 27, 9); 15. 8. 1941. „Gloriam praecedit humilitas!” (Izr 15, 33); 26. 10. 1941. „Исусе, Краљу срдаца, смилуј нам се!”; 1. 11. 1941. „Блажени кротки, јер ће они баштинити земљу!” (Mt 5, 5); 9. 11. 1941. „Будимо спремни прије положити живот него издати Бога!”; 25. 11. 1941. „Не треба нам половичних него чистих кршћана!”; 30. 11. 1941. „И тада ће угледати Сина човечјег, гдје долази на облаку са великом силом и славом!” (Lk 21, 27); 6. 12. 1941. „Свети Никола, моли Бога за нас!”; 21. 12. 1941. „Блажени Никола Крижевчанин, испроси нам милост, да Цркву Христову искрено љубимо, за њу трпимо и умремо!”; 25. 12. 1941. „Мали Исусе и велики Боже, умножи нам вјеру и уфање!” и 31. 12. 1941. „Глас Бога у збивањима садашњице проговара гласније него икада. Послушајмо га док има времена!”

поменуте говоре и наговоре и упутио једну божићну поруку хрватским радницима у Немачкој. У многим од тих усмених обраћања надбискупа Степинца својим верницима било је сасвим конкретних осврта на актуелне политичке и друге догађаје у НДХ, у којима су долазили до изражаја сви они раније анализирани погледи и ставови надбискупа Степинца, али и неки нови, мотивисани битним политичким променама на простору Балкана, некадашње Југославије и, наравно, на простору НДХ. Нигде, међутим, у тим његовим обраћањима у току 1941. није било места за помињање Срба и њихових страдања у НДХ. Иако је био врло добро обавештен о томе да усташе немилосрдно насрћу и на њихова тела и на њихове душе и на њихово достојанство, Степинац је о томе ћутао, заборавивши и на своју проповед из 1940. и на поменуту „бригу” његове цркве „за сваког човјека који трпи”. Ни у једној његовој проповеди или говору из 1941. није било „охрабрења и утјехе” за нападнене Србе, а камоли некакве „грмљавине” на усташке насилнике и убице, као тврди Ц. Томић.

Прво Степинчево јавно обраћање својим верницима у коме је било речи о актуелним политичким и друштвеним догађајима и приликама био је наговор представницима Католичке акције, од 22. јуна 1941, дакле, на дан напада нацистичке Немачке на СССР. Тај наговор је одржао приликом аудијенције представника К.А. која је уследила само дан после њихових одвојених аудијенција код доглавника НДХ М. Будака и поглавника Павелића. На тим претходним аудијенцијама, представници К. А. неодмерено су величали поменуте челнике НДХ, захваливши им на стварању НДХ и изразивши им пуно поштовање и лојалност. Павелић и Будак су им, са своје стране, одали пуно признање за предратно деловање. Павелић им је, између осталог, рекао:

„У нашој политичкој борби сигурно је Ваша Акција имала великог удјела чувајући морал, поштење и част хрватског народа. Ваша задаћа је часна – борба за морал и за вјеру отаца. У свом раду више не ћете бити осамљени.”²³² И М. Будак није штедео речи признања и похвале: „Ја неизмјерно цијеним К. А. и сваки католички рад. Неизмјерно цијеним Цркву (тј. РКЦ – нап. П. И.), јер нас је она спасила ...”²³³

Примајући представнике К.А. из своје надбискупије у аудијенцију, 22. јуна 1941, Степинац им је рекао: „Хвала Вам на поздраву и посјету. Хоћу Вам овом згодом нагласити, нека нико не мисли, да је остварењем државе Хрватске све свршено. Сада долази вријеме највећег рада. Кроз

²³² „Katolički List”, br. 25/41, 295; „Hrvatski Narod”, br. 130/41, 5.

²³³ *Истио*.

деценије, а особито у ова два задња, претрпио је хрватски народ много у моралном погледу. Ради тога треба препорудити јавни и приватни живот. Обитељски живот мора бити прожет Духом Божјим. Око тога настојте! Дух Божји у све обитељи, да дјеца буду права кршћанска, да муж и жена живе католичким животом. Хрватска обитељ мора бити одраз назаретске обитељи! И кад то постигнемо, онда можемо бити увјерени, да ће Хрватска бити сретна ...”²³⁴

Детаљно упознат са током и резултатима аудијенција делегације К. А. код челних људи НДХ и врло вероватно веома задовољан признањима која су од њих добили, Степинац је, упозорио представнике К. А. да им тек сада, после проглашења НДХ, предстоји озбиљан рад на моралном и духовном препороду хрватског јавног и приватног живота. Притом није пропустио да помене како је хрватски народ много претрпео и моралном погледу у последње две деценије, тј. у време док је био у саставу КЈ. Свом антијугословенству, придодео је и елементе класичног клеронационализма и клероушаштва, изражавајући велику бригу за срећу хрватског народа и за успешан развој младе усташке државе. Брига за срећу свог народа не би се могла, сама по себи, пребацити надбискупу као нешто проблематично, јер је он на њу имао легитимно право. Али, говорити о срећи свог народа док многобројни припадници тог истог народа – и то у огромној већини верници РКЦ – свакодневно чине несрећним Србе и Јевреје у НДХ, било је израз колективног националног егоизма и неморала. Поготову што су о моралу, части и поштењу хрватског народа само дан пре тога говорили члановима К. А. управо они људи који су иницирали и организовали геноциде над Србима и Јеврејима и бескрупулозно гажење сваког морала и права.

Три дана касније, 26. јуна 1941, надбискуп Степинац је поздравио поглавника Павелића, приликом колективне аудијенције хрватског епископата код поглавара НДХ. У том говору он је најпре теолошки образложио своје схватање о складу „љубави према светој вери и љубави према свом народу”, а онда „од срца” поздравио поглавара НДХ „с обећањем искрене и лојалне сурадње” хрватског епископата „за бољу будућност наше домовине”.²³⁵ Било је то његово директно и јавно обра-

²³⁴ „Katolički List”, br. 25/41, 294–295.

²³⁵ Benigar A., *nav. delo*, 390; Krišto J., *Kat. Crkva i NDH*, 67–68; „Katolički List”, br. 26/41, 308. У Батељиној и Томићевој збирци Степинчевих проповеди, говора и порука од 1941. до 1946. тај говор је донет под накнадно осмишљеним и неоснованим насловом: „Поглавару је дужност служити народу у љубави и правди!”

ћање Павелићу и дирекtna подршка њему и његовом режиму, упркос геноциду над Србима и Јеврејима који је тај режим већ увелико производио.

На Петрово, тј. празник Светих апостола Петра и Павла и празник папства, 29. јуна 1941, Степинац је одржао проповед у загребачкој цркви Св. Блажа на тему: „И не буди невјеран него вјеран!“. У њој је, по свом старом обичају, неодмерено величао своју цркву и папство и на дан „кад тако тешка олуја хуји над читавим свјетом“. Последице те олује на судбину народа бивше Југославије и НДХ није поменуо.

Трећег јула 1941, на празник „Пресвете Крви Крестове“, Степинац је одржао проповед на тему „И откупио си нас за Бога крвљу својом, од свакога племена и језика и пука и народа!“ (Отк 5, 9). У тој проповеди је говорио о различитом поимању смрти код правих хришћана и осталих људи, испољавајући свој раније помињани хришћански елитизам и клерикализам, с једне стране (Исус Христос као „угаони камен човечанства“ и „Његово Еванђеље... као једино мјеродавна норма за уређење људског друштва“) и екстремни антикомунизам („злокобни, бесавјесни комунистички агитатори“ криви за сву крв проливену у штрајковима).²³⁶

Предводећи загребачке ходочаснике у Марију Бистрицу надбискуп Степинац је 13. јула 1941. одржао велику проповед у том светилишту под насловом: „Et iste est omnis fructus ut auferatur peccatum!“ (Iz 27, 9).²³⁷ У њој је најпре подсетио своје вернике на чињеницу да се већ 250 година „обавља сваке године завјетна процесија града Загребa на Марију Бистрицу“, који полаже у свете руке Мајке Божје „своје бриге и јаде, да их предочи Богу“ и да посредује за њих. Затим им је поручио: „Нека дакле овогодишње наше ходочашће Мајци Божјој буде у знаку тврде одлуке – радије умријети него гријехом вријеђати Њу и Њезиног Божанског Сина. Нека овогодишње наше ходочашће буде под геслом: 'Који љубите Госпу мрзите на зло!' Ако дакле хоћемо да будемо прави штоватељи Мајке Божје, и ако хоћемо да рачунамо са сигурношћу на Њезин свети заговор, било за себе,

²³⁶ „Katolički List”, br. 27/41, 311–313.

²³⁷ „И то је сав плод, да се одстрани гријех!”

Текст Степинчеве проповеди у Марији Бистрици, 13. јула 1941.

било за обитељ, било за нашу домовину Хрватску која нам је толико на срцу и чији су синови управо овдје налазили утјехе у тешким данима прошлости, онда ваља да мрзимо на гријех и опачину и на све оно што није у складу са законом Божјим.”²³⁸

У наставку Степинац набраја као највеће грехе хрватског народа „богумрску” клетву, белу кугу, раздор, мржњу, свађу и пијанство, и позива своје вернике у борбу против њих, али **не помиње најтежи грех – убијање ближњих, поготово не ближњих из редова других народа.** Из неких његових формулација се чини да је био доста близу да помене и то, али то, ипак, није учинио. Његов позив: „Нека нашу народну срамоту, раздор, мржњу и свађу, замијени искрена братска љубав” био је упућен само припадницима његовог народа, ради промене незадовољавајућих односа унутар тог народа и јачања његовог јединства и снаге. Али то није био позив и на промену хрватско-српских, хрватско-јеврејских и, уопште, односа Хрвата према другим нацијама у НДХ. И из ових формулација и из ове његове проповеди види се да су Степинцу били **важни једино његови сународници и суверници.** Греси и судбина других народа нису га интересовали, сем у случају ако би они показали намеру да пређу у РКЦ и да се одрекну свог дотадашњег националног идентитета, односно да се похрвате.

Истог дана градско руководство Загреб је приредило свечани ручак у Марији Бистрици. Отворио га је својом беседом градоначелник Загреб Иван Вернер, бивши месар, али истакнути усташа и лични пријатељ поглавника Павелића. Он је истакао **значај тог ходочашћа, које се одржава „у знаку захвалности за ослобођење домовине”.** Одговарајући на његову здравицу, Степинац је одржао кратак говор, од свега три реченице: „Ја нисам ни часа сумњао, да ће хрватски народ наставити са својим лијепим традицијама. То је град Загреб са својим начелником јучер и данас доказао. Ето, сада се уређује ово наше хрватско народно светиште, а наше народне власти као никада до сада пружају пуну помоћ, да се изгради право народно светиште и да буде у што већем сјају, у којем ће Мајка Божја испросити милост и заговор, да хрватски народ буде сретан и задовољан у својој слободној домовини.”²³⁹ Био је то, наизглед, само пригодни и неполитички говор. Али је и из њега избијао већ поменути католичко/хрватски клеронационализам и клероусташтво. Степинац и овом приликом брине само за срећу свог народа и хвали „наше народне власти”, тј усташе, и своју „слобод-

²³⁸ „Katolički List”, br. 28/41, str. 321.

²³⁹ „Hrvatski Glas”, br. 134/41, 7.

ну домовину”, у којој те исте усташе немилосрдно прогањају, затварају, протерују, пљачкају и кољу православне Србе.

А да је загребачко ходочашће у Марију Бистрицу, као превасходно верско-духовни скуп, имало и наглашени политички карактер, врло речито сведочи писање Степинчевог „Hrvatskog Glasa” у данима који су претходили и следили ходочашћу из 1941. У репортажи о Марији Бистрици коју је донео 9. јула 1941, „Hrvatski Glas” је открио својим читаоцима нешто што је раније важило за добро чувану политичку тајну: „... кад су нас непријатељи хрватског народа најтеже тлачили, у вријеме најгоре диктатуре г. 1935. била је управо Марија Бистрица мјесто, гдје су наши народни осјећаји најснажније избили и гдје је први пута након неколико тешких година развијена хрватска тробојница, да више никада не буде савита, док није постала хрватском државном заставом ... Зато Марија Бистрица има велико народно и вјерско значење, а у будућности задобит ће још већу важност.”²⁴⁰ У великом извештају са тог ходочашћа исти лист је 14. јула 1941. најпре објавио изјаву градоначелника Вернера, приликом доласка у Марију Бистрицу: „Ми смо сретна генерација јер смо доживјели стварање Независне Државе Хрватске, за коју смо и овдје пред ликом Мајке Божје Бистричке увијек усрдно молили.” Захваливши Мајци Божјој Бистричкој за дотадашњу заштиту и заговор, Вернер је завршио свој говор „покликом Поглавнику што сви присутни прихватају громким клицањем.”²⁴¹

Затим „Hrvatski Glas” описује ток ходочашћа следећим речима:

„У 10 сати пошло се на главни трг, гдје је обављена посвјета новоизграђене причесне капелице Св. Петра. Капелицу је благословио надбискуп Степинац ... Након тога пошла је поворка пред Маријино светиште, гдје се на посебно начињеном олтару вијала хрватска усташка застава. На челу поворке су ношени сви крижеви поворки, које су дошле из Загреба. Иза крижева ношене су четири велике свијеће. Држале су их у рукама старе усташкиње. Те четири свијеће имале су симболичко значење ... Исто тако су године 1932. ношене у ходочашће Мајци Божјој Бистричкој свијеће, које су хрватске усташкиње, ходочаснициње намијениле Мајци Божјој Бистричкој са заговором, да помогне ослободити хрватски народ испод туђинског јарма. Ношене су овакве свијеће ... и за захвалу након неуспјелог атентата на дра Милу Будака, Доглавника и данашњег министра наставе. Данас су пак ношене двије свијеће за успјех и срећу Поглавника, а двије свијеће за сретан рад

²⁴⁰ „Hrvatski Glas”, br. 141/41, 10.

²⁴¹ „Veličanstvene svečanosti u Mariji Bistrici”, „Hrvatski Glas”, 14. 7. 1941.

његових сурадника ...”²⁴² Усташка застава „на посебно начињеном олтару”, „старе усташкиње ходочасникиње” и свеће за успех и срећу Поглавника и његових сарадника, биле су најсликовитији доказ клероусташког карактера ове наводно чисто верске манифестације. А писање „Hrvatskog Glasa” од 9. и 14. јула недвосмислено доказује да су предратне тврдње надбискупа Степинца о наводно чисто верском карактеру традиционалног загребачког ходочашћа у Марију Бистрицу биле свесно изговорене лажи.

Једина Степинчева проповед из 1941. у којој се може наћи бар индиректна критика усташког режима, била је проповед од 26. октобра 1941. На тему: „Исусе, Краљу срдаца, смилуј нам се!”, коју је одржао у загребачкој катедрали на празник Христа Краља. Говорећи католичкој омладини, односно „католичким женама и мужевима”, Степинац их је тада позвао да у пракси следе пример Исуса Христа:

„... Ако га дакле признајемо својим краљем и господаром, онда нека се то прије свега и нада све одрази у практичном животу. Признајмо га не само онда, кад то користи нашим земаљским интересима, него и онда, кад нас то стоји жртава. Признајмо га не само онда, кад то користи величини народа и домовине, него и онда, кад се свијамо у тугама и болима. Признајмо га не само онда, кад нас други љубе, него и онда, кад нас други мрзе... // На једну бих вас ствар желио напоје упозорити, ако желите бити прави поданици Христа Краља, а то је љубав према ближњему, љубав према човјеку без разлике како се звао. У ово задњих неколико деценија успјеле су разне безбожне теорије и идеологије тако затровати свијет, да је мржња постала регби главним покреталом свих људских чина. Погибељ је да и они, који се диче католичким именом, да не речем чак и духовним позивом, постану жртвом страсти мржње и забораве закон, који је најљепша карактеристика кршћанства, закон љубави. // Оно, чиме је Исус Христ тако привукао срца људска и дигнуо палоба човјека ... јест његова бескрајна љубав према човјеку ... па ако и не тражи од нас да дадемо живот за ближњега онако као што га је дао он ... ипак никог не изузимље од темељног закона љубави према другоме човјеку. Што више, не може се спојити љубав према Богу с мржњом према човјеку ...

Када дакле славимо данас Христа као краља душа наших, настојмо насљедовати његову краљевску крепост, управо у овим временима, крепост великодушности и љубави према ближњем (а то је сваки човјек), да не потонемо скупа у правом потоку мржње, која је захватила

.....
²⁴² *Истио.*

свијет. Настојте баш ви, чланови Католичке акције, као сурадници Цркве, да учините све што је у вашој моћи ... да принцип људског дјеловања не буде мржња, него широкогрудна љубав према човјеку, ближњему нашем ... О! Колико би се ледених срдаца отопило, колико злочина спријечило, колико суза покајница извабило на очи, колико среће на земљи појавило, кад би Исус Христ постао уистину краљем срдаца наших, кад би његов закон постао правилом људског живота, кад би његова љубав постала принцип људског дјеловања ... Више него икада потребни су данас човјечанству хероји Христове љубави, да саграде оно што је порушено у људским душама: да излијече оно што је болесно; да повију што је рањено, да свежу што је сломљено; да утјеше што је жалосно; да обришу сузе онима што плачу. А тих је много, неизмјерно много данас по читавом свијету. Будите ви гласници те дивне кршћанске љубави ... Нека света милост његова учини, да и у нашим срцима успламти **света ватра љубави према ближњему нашем, према свакоме који трпи, без разлике како се звао** да краљевство Христово буде што се и нас тиче *regnum caritatis* – краљевство љубави.”²⁴³

Била је ово једна од најбољих Степинчевих проповеди у току 1941, којој се, на први поглед, ништа не може замерити. Он је врло уверљиво подсетио своје младе вернике (а преко „Katoličkog Lista” и све остале) на Христов закон љубави према ближњем и позвао их да тај закон испуњавају у пракси. Нагласио је да он важи према сваком човеку, без обзира на то ко је он и како се зове. Упозорио их је да се „не може спојити љубав према Богу с мржњом према човјеку” и позвао их да делују тако да „принцип људског дјеловања не буде мржња, него широкогрудна љубав” према ближњем. На крају им је рекао и то да у читавом тадашњем свету има много оних који су жалосни, који трпе и плачу и којима треба помоћ, па их је позвао да баш они утеше жалосне и обришу сузе онима који плачу. Ту је, међутим, застао, одуставши да се са начелног и глобалног нивоа спусти на онај конкретни и локални ниво, који би требало да му је био најближи и најочигледнији – на трагичну стварност своје националистичке, расистичке и клерикалне државе. Само је још корак недостајао да помене оне који су највише трпели и патили, ту у Загребу и у његовој и усташкој Хрватској. Да бар помене буквално егзистенцијално угрожене Србе, Јевреје и Роме, и позове своје вернике да се и према њима односе онако како је Исус Христос проповедао и заповедао.

Многи католички аутори сматрају да је Степинац овом проповеди упутио озбиљну критику усташком режиму, упозоривши своје вернике

²⁴³ „Katolički List”, br. 43/41, 501–502.

на „погибелно” понашање оних „који се диче католичким именом” и „чак и духовним позивом”, а постали су „жртвом страсти мржње”. Иако је могуће да је Степинац овим формулацијама заиста „гађао” припаднике усташког режима и њихове истومیшљенике у редовима католичког свештенства, острашћене мржњом према Србима, Јеврејима, Ромима, и својим идеолошким неистومیшљеницима, ипак то није једино сигурно тумачење. Претходна реченица делимично упућује и на оно раније помињано Степинчево оптуживање разних „безбожних теорија и идеологија” за тровање света мржњом, што је у његовом случају подразумевало, пре свега, комунисте, нацисте и фашисте. Највише оних који су се дичили својим католичким именом а и духовним позивом, било је тада у фашистичкој Италији, у нацистичкој Немачкој и земљама са профашистичким режимима: Франковој Шпанији, Вишијевској Француској, Мађарској и Словачкој. Могуће је да је Степинац предоченим упозорењем мислио и на њих, а не само на усташе и хрватске католичке свештенике. Али, независно од ових тумачења, било је веома важно и исправно то што је макар и уопштено поменуто католике коју су дозволили да буду заведени мржњом, заборавивши хришћански закон љубави пема ближњем. Таква проповед и са таквог места је, без икакве сумње, била преко потребна верницима највеће римокатоличке надбискупије у НДХ, као, уосталом, и свим другим хрватским католицима.

Највећа мана те Степинчеве проповеди састојала се у томе што је до ње дошло тек после пола године од почетка страшног усташког терора и геноцида над Србима, Јеврејима и Ромима. Она је изречена и објављена са превеликим и трагичним закашњењем. Да је надбискуп Степинац имао осећај за прави тренутак и довољно храбрости, он ју је морао изрећи већ крајем априла 1941, када је прокуљала она страшна мржња према Србима и Јеврејима и када су припадницима тих народа у НДХ почела да се укидају основна права и слободе. Да је, заиста, био „најватренији проповједник истине и правде”, да је „осуђивао све неправде и сва убијања невиних” и да је заиста био велики пријатељ и заштитник Срба и Јевреја (како упорно тврде његови браниоци), Степинац је овакве и још директније и жешће проповеди морао да држи скоро сваке недеље или, бар, сваког месеца, од априла 1941. до краја постојања НДХ или до краја тзв. говора мржње, прогона и троструког геноцида. Само једна оваква његова проповед у првих шест и по месеци постојања НДХ није могла да буде довољна да бар мало поколеба организаторе и извршиоце оних страшних покоља и других недела о којима је раније било речи.

12. Мрачна улога Степинчеве штампе – уместо осуде геноцида, величање усташа и напади на Србе

У уводу ове књиге већ је било речи о појму тзв. „Степинчеве штампе” и о његовом коришћењу у циљу што прецизнијег утврђивања ставова и деловања надбискупа Степинца пре и у току Другог светског рата. Иако је та штампа патила од наглашене пристрасности, одн. необјективности, она се, ипак, показала као веома важан историографски извор, јер је помно пратила Степинчево деловање од 1934. до 1945. Уз многобројне вести о његовом кретању и деловању, она је објављивала све његове говоре, проповеди, окружнице (тј. циркуларна писма), као и све званичне документе Загребачке надбискупије и врха РКЦ у Ватикану. Уз потребу крајње опрезног и критичког читања и коришћења те штампе, овде је важно да се напомене још нешто о њеном значају.

Римокатоличка црква у целини, па и она у КЈ, од појаве штампе посвећивала је велику пажњу њеној улози у вршењу основне мисије те цркве. Уочивши то још за време својих студија у Риму, надбискуп Степинац је врло брзо после свог наименовања за загребачког надбискупско-коадјутора, а поводом петогодишњице излажења загребачког католичког дневника „Hrvatska Straža”, изјавио следеће: **„Не увиђати данас потребу католичког дневника значи бити на оба ока слијеп ... Његова је задаћа да брани католичку истину, разлаже и примјењује на живот принципе католичке вјере, кори све пороке и мане које трују здрави организам нашег народа, хвали и промиче све што је добро, лијепо и племенито ... Будући да католички дневник има стајати далеко изнад свих страначких борби, зато се око њега могу и морају окупити сви католици, и не би смјело бити католичке куће, гдје не би било католичког дневника. Тако ће католички дневник, стварајући добре католике, придоносити врло много и правој грађанској толеранцији ... Све што сам горе рекао, врши католички дневник сваки дан, и у томе је његова голема вредност. Свећеник проповиједа једном на тједан, католички дневник сваки дан; свећеник проповиједа релативно маленом броју људи, католички дневник може у исти мах проповиједати пред стотинама тисућа. Свећеник проповједа на одређеном мјесту, католички дневник свагдје: на улици, у влаку, на шетњи, у кући, на одмору, у чекаоници, једном речју свагдје ... Католички је дневник укратко један од најважнијих фактора који прибављају Цркви поштовање и љубав, који ствара тријезне и солидне грађане ...”**²⁴⁴

²⁴⁴ „Katolički List”, br. 27/34, 339–340.

Слично је надбискуп Степинац говорио и о улози периодичне католичке штампе. Пошто је исказивао велику бригу за ширење и напредак католичке штампе, он је од стране њених посленика, већ у првим годинама свог бискуповања био назван „апостолом добре штампе”. Захваљујући заузимању његовог претходника на трону загребачког надбискупа, др Анте Бауера, и његовом раду, у Загребачкој надбискупији је пред избијање Другог светског рата излазило преко 40 различитих листова и часописа. Већ сам тај податак говори довољно о томе колики је значај придаван деловању штампе у Загребачкој надбискупији, а посредно и у целој РКЦ у КЈ. Овде се, наравно, не улази у анализу писања све те штампе Загребачке надбискупије, већ само оне која је писала на црквено-политичке и чисто политичке теме, која је имала највећи утицај на формирање јавног мњења унутар те надбискупије и била под директном или индиректном контролом надбискупа Степинца. Најконкретније, реч је о полуслужбеном органу Загребачке надбискупије – „Katoličkom Listu”, затим о католичком недељнику за село „Hrvatskoj Straži” и једином католичком дневнику у НДХ – „Hrvatskom Glasu”.

а) „Katolički List” о Србима и о геноциду над њима у НДХ

„Katolički List” је био један од најстаријих и најугледнијих католичких недељника не само у Хрватској, него и на Балкану. Категорисан је као црквено-богословски или црквено-пасторални лист, одн. часопис. Основала га је Загребачка надбискупија 1849. као „Katolički List zagrebački”, да би му 1851. променила име, најпре у „Zagrebački katolički list”, а 1877. у „Katolički List”. Излазио је све до 3. маја 1945, тј. до пред сам крај постојања НДХ. Према *Hrvatskoj enciklopediji*, лист је „пратио вјерске, културне и политичке догађаје, а редовито је доносио и опширне вјерске, културне и повијесне прилоге из свих хрватских крајева”. Уредници су му били угледни загребачки католички теолози и професори загребачког Католичког богословског факултета (КБФ). Међу њима је био и др Анте Бауер пре свог избора за загребачког надбискупа и хрватског метрополиту. Између два светска рата најдуже га је уређивао др Стјепан Бакшић (од 1919. до 1937.), познати теолошки писац и верски публицист, шеф Катедре догматског богословља на КБФ-у, вишеструки декан тог факултета и једно време озбиљан кандидат за наследника А. Бауера. Од 1937. до септембра 1941. уређивао га је др Никола Коларек, каноник Првостолног каптола загребачког и хонорарни наставник КБФ-а, иначе, школски друг надбискупа Степинца, а од тада па до 1945. др Јанко Пенић,

доктор теологије и филозофије са Грегоријане, каноник Првостолног каптола загребачког, префект Дечјег семеништа у Загребу и каснији професор КБФ-а, иначе земљак надбискупа Степинца.

За потребе ове књиге важно је нагласити да се „Katolički List” увек налазио под директним надзором загребачког надбискупа, који је именовао његове главне уреднике и најближе му сараднике, бринуо се за финансије листа, смештај редакције итд. Због тога се тај лист може слободно сматрати продуженом руком загребачког надбискупа, одн. његовим гласноговорником и на унутарцрквеном и на ванцрквеном плану, па се о њему говори као полуслужбеном органу Загребачке надбискупије.

Ишчитавање свих наслова објављених на страницама „Katoličkog Lista”, од 10. априла па све до краја 1941. показује да то гласило није објавило ниједан наслов који се директно односио на Србе, СПЦ и православље. На основу тога би се могло закључити или да у НДХ није ни било Срба и СПЦ, или, бар (ако их је и било), да се са њима није ништа значајно дешавало у НДХ. Пажљивије читање текстова објављених у том листу, међутим, указује на знатно другачији закључак, о коме ће бити више речи нешто касније. На другој страни, лако је установити да је „Katolički List” неуобичајено често за један црквени лист писао о оснивању НДХ, о активностима њеног вође Анте Павелића и о значају усташке борбе за хрватски народ. Сви ти натписи били су изузетно афирмативни за Павелића, усташе и НДХ. О њиховој политици према Србима и СПЦ, односно о усташком геноциду над Србима, није било ни речи. Као да тог геноцида није ни било, односно, као да он није заслужио било какву пажњу најпознатијег гласила Загребачке надбискупије и целе РКЦ у НДХ.

Први број „Katoličkog Lista” који је изашао после проглашења НДХ био је број 15/41, од 11. априла 1941. Пошто је био припремљен за штампу пре 10. априла, у њему није било ни вести ни других осврта на проглашење НДХ. Наредни број (16/41) изашао је 21. априла 1941, са нешто закашњења због ондашње ванредне ситуације и чекања на одобрење од стране ХДНУ-а. За разлику и од претходног броја и од праксе за време КЈ, овај број „Katoličkog Lista” је био препун вести и других текстова посвећених политичким темама. Најпре је на насловној страни и на још две друге био објављен велики ретроспективни текст под насловом „Независна Држава Хрватска”, у коме су читоци тог листа били обавештени о свим најзначајнијим политичким догађајима у Хрватској од 10. до 16. априла, тј. од проглашења НДХ до формирања прве Павелићеве владе. У закључку тог текста писало је следеће:

„Држава Хрватска је, дакле чињеница. Њу су, као идеал стољећима носили у својим душама наши пређи, док ју није Свемогућа Провидност остварила у години великога народног јубилеја. Католичка Црква, која је кроз 1300 година духовно водила хрватски народ у свим његовим тешким, болним и радосним данима, прати с весељем и радошћу хрватски народ у овим данима његовог подизања и обнављања државне независности. Она је увјерена, да је навјештањем Крестове вјерске и ћудоредне науке сачувала хрватском народу животну снагу и жилаву отпорност. Да му је дала моралну снагу; те може поднијети тешка искушења, која су га, коначно, довела до обнављања државне независности. Како је у тешким данима искушења вјерно стајала са својим свећенством у његовој духовној служби, тако ће му у новом периоду државне независности једнако вјерно стајати уз бок, да га јача и кријепи, те у својој народној држави може у што потпунијој мјери постићи право, опћенито благостање и свестрани напредак. Она се моли Богу, да сви чланови хрватског народа, у међусобној слози, нађу у Држави Хрватској испуњење својих оправданих аспирација. Да цијели народ са својим одговорним Водством буде истински Божји народ. Она је увјерена, да постоје и објективни и субјективни предувјети, те се на њему испуне Божје ријечи: Благо народу, коме је Бог Господин!” // С тим жељама и молитвама улазимо у Независну Државу Хрватску.”²⁴⁵

Нема никакве сумње у то да је овај текст морао да одобри надбискуп Степинац и да је он био потпуно у складу са његовим дотадашњим клеронационалистичким гледањем и на улогу РКЦ у историји и актуелном животу хрватског народа и на стварање НДХ. Истицање весеља његове цркве због стварања НДХ лако је разумљиво после свих оних примедби и жалби које је Степинац износио на рачун положаја и третмана Хрвата и РКЦ у КЈ. Оно се може тумачити и нереалним очекивањима самог Степинца и његових сарадника да ће НДХ бити заиста независна држава хрватског народа и да ће, уз то, бити права Божја, односно католичка држава. Иако је познавао вође домаћег крила усташког покрета (М. Будака, С. Кватерника, М. Пука и др.) и њихове основне ставове и идеје, па је могао да наслути да ће њихова држава бити у многоме слична Мусолинијевој Италији и Хитлеровој Немачкој, Степинац у том тренутку није могао да претпостави у шта ће се све та држава извргнути. Због тога су релативно лако разумљиви и сви остали еуфорични текстови у истом броју „Katoličkog Lista” који су се тицали почетка

²⁴⁵ „Katolički List”, br. 16/41, 185–187.

живота НДХ и првих контаката представника РКЦ и НДХ: „Прослава ускрснућа у катедрали”, „Посјет преузв. Надбискупа генералу Кватернику”, „Преузвишени г. Надбискуп у аудијенцији код Поглавника Државе Хрватске” и др. (Пошто је о тим текстовима раније већ било говора, они се овде неће посебно анализирати).

Али, ако је такво понашање надбискупа Степинца и писање његовог „Katoličkog” Lista било разумљиво у првих 10-ак дана постојања НДХ, већ крајем априла 1941. ситуација је била значајно другачија. У међувремену је Степинац упознао и самог вођу Усташког покрета и НДХ и чуо од њега лично какву ће политику водити према СПЦ и према СтКЦ. У том међувремену је објављена и она фамозна Павелићева „Законска одредба о обрани народа и државе”, као и мноштво антисрпских и антисемитских одредаба и пропагандних текстова у усташкој штампи, који су наговештавали геноциде над Србима и Јеврејима. Међу њима је била посебно значајна Павелићева одредба о забрани ћирилице, о којој је већ било речи раније. И, што је, најважније, од 17. до 28. априла 1941. већ су били почињени масовни злочини над недужним српским цивилима у Старом Петровом Селу, у околини Славонске Пожеге, у Силашу, Окучанима и у Гудовцу и многи други појединачни злочини. Тада је већ било јасно да ће НДХ бити држава терора и злочина, потпуно несагласна и са општехришћанским и са католичким моралом.

Упркос томе, „Katolički List” је 29. априла 1941. објавио ону чувену Степинчеву окружницу клеру Загребачке надбискупије, у којој је поставио тезу о божанском пореклу НДХ и позвао тај клер и своје вернике „на узвишени рад око чувања и унапређења” НДХ. С обзиром на познати хијерархијски карактер РКЦ и на строгу дисциплину која је традиционално владала у њој, слободно се може казати да је **Степинчев позив клеру да ради на чувању НДХ био, заправо, наредба око које није могло бити икаквог спора.** Додуше, ни том ни осталом клеру РКЦ у НДХ није требало наређивати да ради на очувању НДХ, јер је он у свом највећем делу био проусташки оријентисан и спреман да ради добровољно оно што му је Степинац налагао. Степинчева наредба је само дала црквено-правно и црквено-политичко оправдање проусташком деловању клера његове надбискупије. Она је то деловање накнадно одобрила и дала му нови замах. Због тога нема никакве дилеме око тога на какав је одзив наишла ова Степинчева окружница. Огромна већина његовог клера ју је дочекала са одушевљењем и својски прионула на њено провођење у дело.

Иако је била званично упућена клеру Загребачке надбискупије, ова Степинчева окружница је на истоветан начин утицала и на вернике

највеће надбискупије. Она је неколико наредних дана била читана по свим црквама те надбискупије, као и на загребачком радију, а објављена је не само у свој Степинчевој, него и у свој усташкој штампи. Због тога нема никакве сумње у закључак да је битно утицала на чисто политичко опредељење верника Загребачке надбискупије. И не само на њихово опредељење, већ и на опредељење верника осталих бискупија унутар Загребачко-славонске црквене метрополије, којој је Степинац био на челу. „Katolički List” је, уз то, у истом броју објавио и један чисто политички текст, непримерен било ком верском гласилу. Формално гледано, била је реч о „Начелима Владе НДХ”, али су то, у ствари, била начела илегалног Павелићевог Усташког покрета из 1933. Тако је „Katolički List” додатно благословио и препоручио својим читаоцима најекстремнији терористички политички покрет и његову већ тада злочиначку државу.

Тако започет посао афирмисања и глорификовања усташког покрета, његовог вође Павелића и њихове државе, „Katolički List” је наставио током читаве преостале 1941. године, без обзира на све оне раније поменуте страшне злочине над Србима и Јеврејима, који су се претворили у отворени геноцид, одн. Холокауст. Из великог броја текстова те врсте, овде се помињу само два најзначајнија и, могло би се слободно рећи, најполтронскија хвалоспева Павелићу, која су исписали и оставили за историју РКЦ у НДХ главни уредници „Katoličkog Lista”.

У време најстрашних покоља над Србима широм НДХ главни уредник „Katoličkog Lista” Никола Коларек написао је, на ударним странама свог листа бр. 31/41, од 8. августа 1941, приказ Павелићеве књиге о комунизму и бољшевизму под насловом: „Страхоте заблуда”. У том приказу је Коларек толико неодмерено хвалио и поменуту књигу и њеног аутора да је то било просто дегутантно. За тај опскурни и скоро полуписмени антикомунистички и антисемитски памфлет, један „доктор филозофије и теологије”, одн. „хонорарни наставник Богословног факултета Свеучилишта у Загребу” написао је да је „најзаокруженије и најдубље дјело о бољшевизму”, које би не само у хрватској, него „и у иностраној књижевности великих народа ... нашло своје заслужено мјесто као прворазредна, изванредна публикација”. Коларек је томе додао и следеће похвале: „уништавајући обрачун с бољшевизмом”, „темељити, мисаони, духовити ... обрачун с највећим непријатељем човјечанства и хрватског народа”, „изванредни дар Поглавника хрватском народу” и сл. На једном месту је нагласио да ће „свећенике особито занимати поглавља: ’Бољшевизам и савјест’ те ’Бољшевизам и обитељ’, јер су то ’питања, која спадају у непосредни наш рад’, па је додао: ’Држим да ће сваки свећеник с потпуним

задовољством пратити мисли Поглавника, које се тако лијепо подударају с науком Цркве о вјери и обитељи’.”

О аутору овог политичког памфлета, сада већ поглавнику НДХ, иницијатору и наредбодавцу троструког геноцида, Коларек је написао да је „писац, ускрситељ и обновитељ хрватске државне самосталности”, „повијесна личност, какове нијесмо кроз стољећа имали”, „муж, који даје своме народу нови дух и нове облике државнога, друштвеног и културног живота”. Пошто му све то није било довољно, Коларек је Павелића прогласио и великим мислиоцем и социологом, и великим политичаром и државником, чије је „познавање замршених питања међународне политике ... сигурно и јасно” итд. итд.²⁴⁶

Два месеца касније, нови главни уредник „Katoličkog Lista” др Јанко Пенић, такође „dr. pfil. et theol.”, објавио је на ударним страницама „Katoličkog Lista” бр. 41/41. још већи панегирик поглавнику Павелићу. Учинио је то у чланку под насловом „Независна Држава Хрватска – кроз пол године свога опстанка”, објављеном испод фотографије Анте Павелића, која се тада први пут појавила на страницама овог црквеног листа.²⁴⁷ Иако је тај чланак званично био посвећен полугодишњици постојања НДХ, Пенић је у њему све време говорио о Павелићу, поистовећујући га, очигледно, са његовом државом.

Своје неодмерене хвалоспеве и величање поглавника НДХ Пенић започиње следећим речима: „У животу нашег Поглавника пол године значи читава стољећа, јер је он кроз пол године развио дела, што их нису могла развити стољећа. За чим су читава стољећа наше, хрватске, народне повијести тежила, о чему су тек нацрте правила и као племените жеље и осјећаје покољењима предавала, то је Поглавник кроз пол године провео ... Он је у пол године основао Независну Државу Хрватску. Провидио ју је свим значајкама суверене државе. Организирао је војску. Побринуо се за властити државни новац. Издао бројне законске одредбе, којима је уредио сав приватни и јавни живот. Показао је, и замашним дјелима доказао, пуно разумијевање и топло осјећање за нашег сељака ... За радника ... За обртника ... За чиновника ... Нема ни једне гране државне дјелатности, гдје није свега себе дао и постигао замјерне успјехе.”

²⁴⁶ „Katolički List”, br. 31/41, 357–359.

²⁴⁷ „Katolički List” ће свих наредних ратних година, укључујући и 1945-ту, објављивати на својим насловним страницама фотографије Анте Павелића приликом обележавања 10. априла, иако ни пре ни после Другог светског рата фотографије политичара нису биле објављиване на његовим страницама.

Одмах потом следе пасуси који објашњавају праве разлоге појављивања овакве оде Павелићу на страницама „Katoličkog Lista”. „**Поглавник је вратио Кат. Цркви њен високи, традиционални, божански ауторитет, који је у бившој Југославији тешко страдао. Тко руши ауторитет црквени, руши и ауторитет државни. Без поштивања пак ауторитета нема опстанка ни Цркви, ни држави ни било којој људској заједници. // Поглавник посвјећује пуно пажње вјери и ђудоређу. Вјера је светиња за нашега Поглавника. Он је сам дубоко поштује и с пуним пијететом врши све њезине прописе, па тако жели и налаже свим држављанима Независне Државе Хрватске. Човјек је једини од свих бића на земљи морално биће ... По моралним начелима чини човјек велика дјела пред Богом и људима, за Бога и државу. Ради тога наш Поглавник ту битну људску врлину високо цијени и поштује, јер зна, да човјек остаје на висини људскога достојанства само тако дуго, док морално живи.**”

Пенић затим хвали Поглавникове „**бистре и умне погледе на обитељ**” (који су и по његовом мишљењу, у пуном складу са учењем РКЦ) и његове наредбе „о забрани простог говора и клетве”, о „сузбијању пијанчевања, свађе, тучњава и ноћног скитања” и о обавези „светковања недјеље и благодана”. У вези са овом последњом, „сваке хвале вриједном” наредбом, Пенић наглашава да „нам је управо из душе говорила”. Ово „нам” се, очигледно, односило на РКЦ. Пенић хвали и Павелићеву искреност и његову наводну спремност да народу говори истину и онда када је она неугодна, подсећајући читаоце на његову изјаву у стилу; „на љуту рану ... љуту травку”, тј. „љути лијек”.

У наставку овог панегирика и Пенић (као пре тога Н. Коларек) сврстава Павелића у ретке државнике света „**који су с толиком оштрином ума запазили сву опасност демонскога, разорнога комунистичког дјеловања**”, па цитира одређене делове из Павелићеве књиге „Страхоте заблуда” о томе. Надовезујући се на Павелићеве ставове о односу комуниста према религији, Пенић је искористио прилику да нагласи следеће: „**Комунизам не позна ни Бога ни вјере. Ни човјека ни његова достојанства. Ни људске душе ни њезиних врлина. Ни обитељи ни часних традиција. Ни морала ни поштења. Све што је досад било свето, он обраћа у блато ... // Црква је Кат.(оличка) одмах у почетку прозрела комунизам и упозоравала све људе добре воље, а напосе државнике, на опасност од комунизма. Провиденцијална је ствар, да се нашло великих државника, а међу првима је наш Поглавник, који су схватили сву погубност**

комунизма и дали се одлучно на чишћење људскога друштва од тога, у повијести човјечанства, најопаснијега непријатеља ...”²⁴⁸

Пошто је оваквих хвалоспева на рачун Павелића, као и његових усташа и НДХ, било пуно и у осталој Степинчевој штампи, треба нагласити следеће. Нема никакве сумње у то да су и уредници католичких листова и њихови сарадници и читаоци имали пуно право да се и приватно и јавно одушевљавају својим поглавником и његовим „епохалним” делом. Нико озбиљан то право није осправао ни осталим Хрватима који су прижељкивали своју засебну државу. Да је та држава настала у неким иоле нормалнијим околностима и да су у њој поштована елементарна права нехрвата, онда овакви панегирици не би морали да изазивају чуђење и осуду. Али, да се овако слави држава која је настала у току класичног агресорског рата наци-фашистичких сила против Југославије, као њихов незаконити протекторат и, уз то, држава у којој је врло брзо после њеног оснивања започео троструки геноцид, најпре над Србима и Јеврејима, а онда и над Ромима, е то је већ нешто сасвим друго. **Величање такве – грубом силом створене и злочиначке – државе равно је подржавању и оправдавању злочина које је она учинила.** Исто се тако, величање њеног (из иностранства доведеног и хрватском народу наметнутог) поглавара, за којег се већ средином 1941. знало да је био наредбодавац многобројних злочина и над Србима, Јеврејима и Ромима, с једне стране, и над хрватским антифашистима, с друге, мора означити као подржавање тог страшног злочинца и његових злочиначких дела. **Посебно је одурно и одвратно приказивање тог злочинца као високо моралног човека и великог верника, тј. хришћанина.** Тако нешто се, једноставно, није смело појавити у штампи једне истинске хришћанске цркве. А кад се, ипак, не само једном појавило, него се и понављало током целог постојања НДХ, онда се оно мора оквалификовати не само као **прећутно антисрпство, антисемитизам и антициганизам, него и као подржавање и оправдавање усташтва и његових злочина.**

* * *

За разлику од овако афирмативног и глорификаторског писања о Павелићу, усташама и НДХ, редакција „Katoličkog lista” је потпуно другачије писала о Србима и њиховој вери и цркви.

Мада у том листу после 10. априла 1941. није било ниједног наслова који се односио на Србе и СПЦ, ипак пажљивије читање његових

.....

²⁴⁸ „Katolički List”, br. 41/41, 472–473.

Taksa plaćena u gotovu.

KATOLIČKI LIST

Izdaj svrskog četvrtika.
Cijena mu je D 100 na god.
D 50 na pol. a D 25 na
četvrti godine.

Čestite srceva, na Eoeliosie estra
dofensoribz carant in regno Croatiae
Leon XIII. u breven na sredstva
ofice Lioha, die 4. travnja 1904.

Nakopio valja slati:
redakciji Kaptol 29. — Pret-
plaćiti, otkup i sve admini-
strativni dio Kaptol 27.

Broj 16.

U Zagrebu, 21. travnja 1941.

Tečaj 92.

Nezavisna Država Hrvatska.

1. — Događaj Velikoga tjedna vrtoglavo su
brzinom okrenuli jako povijesti hrvatskoga nacio-
na. Poslije dana tišine, ušume, zabrinutosti
dijelio je Veliki četvrtak. Već su u podne stipe u
Zagreb vijesti, da su se u Biskovaru pobunili Hrv.
vojnici, a Nijemci čede da su grešile na širokoj
liniji Trava, te da velikom brzinom napreduju
prema Zagrebu. U samom se gradu na svim mjesti-
ma općesta snižavalo. Izovni nije znalo, da je
već oko 2 i pol sata poslije podne redarstvena vlast
grešla u ruke Zanimaka sastojke Počastavica i
Slavka Kvaternika. Ona je sazvala za promjenu,
kad se oko 4 sata na zagrebačkom zidu i. S. Kv-
aternik, u ime Počastavica dra Ante Pavličić, pro-

Sa velikim veseljem obavijestio H. Hrvat-
ski narod, da su na to snobije petnao odgođeo
brzojavno odgovore:

»Dr. Ante Pavličić, Zagreb.
Zaključujem Vas braćerčić i braćerčić gene-
rala Kvaternika, u kolima mi dajete do znanja
profesionalno Nezavisna Država Hrvatska i u akde-
de u voljom hrvatskoga naroda, te u kolima mol-
biti Vas molim izraziti da Nijemci Kolje primaju
Za mene je posve osobita radost i zadovoljstvo,
što vam mogu izraziti da Nijemci Kolje primaju
Nezavisnu Državu Hrvatsku u činu, kada je hrv-
vatski narod našao svoju dugo željenu slobodu
krvo-mučotokom, neodržano čede Sita Osvob-

Naslovna strana „Katoličkog lista”,
br. 16/41, od 21. aprila 1941.

ka u RKЦ, objavljenoj u „Katoličkom listu” od 15. maja 1941, upozorava „dušobrižno sveštenstvo” da „treba imati mnogo razumijevaња osobito za one, koji su kroz 20 godina pod direktnim ili indirektnim pritiskom vlasti – koja je pogodovala inovjerce (narocito pravoslavje) na svakom koraku – u časovima slabosti naniјeli silu svoje бољем вјерском увјерењу те за вољу части, каријере или других особних интереса отпали од католицизма...”²⁴⁹

У уводном чланку Уредништва под насловом „Рад на унутрашњој обнови”, читаоци се подсећају на то да су странице „Katoličkog lista” за време КЈ биле у великој мери посвећене одбрани „Божје ствари у бившој Југославије”, па се додаје следеће: „Тајне силе моћне масонерије, коју је издашно помагала борбена протукатоличка струја у православној хијерархији, нису могле подносити, да се католичка Црква слободно развија. Од времена на вријеме те су тајне силе отворено иступале против основних права Католичке Цркве ... Масонерија, наполе српска, сматрала је, да јој је борбена православна хијерархија задојена славенофилском мржњом на католичанство, природни савезник у борби против Католичке Цркве. Тако смо гледали, како су се око борбених православних епископа окупили и масони и познати београдски љевичари. У вријеме диктатуре Београда ...”²⁵⁰ У истом чланку се поздравља „Упута пригодном прелазу с једне вјере на другу” министра М. Будака од 27. маја 1941, којом је поједноставно прописе пригодном вјерских прелазака, па се каже следеће: „Тиме је као и другим мјерама омогућено, да су се у кратко вријеме исправили они болни губици у бившој Југославији, када су

²⁴⁹ „Katolički list”, br. 19/41, 230–231.

²⁵⁰ „Katolički list”, br. 21. I 22/41, 245–247.

текстова показује да су они релативно често били помињани у текстовима који су се односили на предратне српско-хрватске односе и на положај Хрвата и РКЦ у КЈ. Иако су та помињања била чињена такођећи успут, свима је заједничко било то да се и о Србима и о СПЦ и православлу писало искључиво у негативном контексту.

Тако се у окружници загребачке Надбискупске канцеларије о условима за прелазак иноверника

толики њени синови, а још више кћери, за вољу женидбе напустили дједовску вјеру ...”²⁵¹

У чланку угледног загребачког теолога Вилима Нука „Велико дјело Провидности”, у коме се Павелић и његове усташе називају „божјим људима”, а Хитлер представља као својеврсна рука „Божје правде”, најпре се тврди да су се Хрвати „у задњих ... 20-ак година ... нашли у рукама балканске немани, која је, од никога несметана, без икаквих обзира, затирала све позитивне вредноте Хрвата.” Затим Нук пише следеће: „Начин, на који се збило наше ослобођење, такође запањује. Оно је дошло за неке ненадано као оркан, који односи сав талог и прашину, који руши све што није било на добром темељу грађено. Уништење капитализма, разорење модерног дијела Београда, саграђеног двадесетгодишњом отимачином, кукавни бијег властодржаца, расап српске војске, чији морал није био на особитој висини – све то нам открива стални закон повијести, како Божја Правда неумољиво кажњава народе за њихове преступке против потлачених народа.” Пошто је већ претходним речима увео категорију колективног греха и кривице за Србе, Нук је осетио потребу да то додатно објасни, па је написао: „Кршћанска филозофија доказује, да се гријеси народа освећују временитим казнама само на овом свијету. Сваки гријех појединца човјека терети само његову личну савјест, и тај појединац стоји са својом савјешћу пред Суцем у вјечности. Гријеси пак народа према народу јесу колективни, т. ј. цијелом једном скупу људи властити, јер су проузрочени, заједничком свијешћу и вољом тога скупа. Како пак у вјечности не могу постојати народи као такви, и како тамо престају све крвне и времените везе између људи, јасно да није могућа санкција у вјечности за неправде једнога народа, него само у овоме времену. Повијест задњега стољећа пуна је таквих одмазда руке Божје над народима, који су се дали завести мегаломанијом или мржњом. Нестанак велике Србије на тако драстичан начин је нови драгоцен прилог те вјечне моралне истине ...”²⁵² Овај угледни хрватски теолог је, дакле, у најпознатијем гласилу РКЦ у НДХ, са знањем и одобрењем надбискупа Степинца, прогласио цео српски народ одговорним за грехе које је тај народ, наводно, учинио према другим народима, а пре свега према хрватском народу.

У прилогу истог броја „Katoličkog Lista” бивши дугогодишни уредник тог листа и професор загребачког КБФ-а, др Стјепан Бакшић, тврди

²⁵¹ Исто.

²⁵² „Katolički List”, br. 23/41, 261–263.

такорећи успутно да је догматски јасно да је „Крстова Црква само Римокатоличка Црква” и да „вјерске заједнице изван Католичке Цркве немају никаквог божанског права ...”²⁵³

„Katolički List” је 26. јуна 1941, без икаквог коментара, пренео речи доглавника и министра НДХ, М. Будака, упућене представницима „Католичке акције”, да су „православци дошли у ове крајеве као гости” и да би „требали већ једном да напусте ове крајеве”, као и циничан наставак те изјаве: „Истина, многи не ће моћи отићи, али ће зато хтјети прећи на нашу вјеру.”²⁵⁴ То можда неће бити из најчишћег увјерења и зато ћете ви дејеловати да својим молитвама и радом то дјело потпомогнете.”²⁵⁵ У истом броју пренете су и речи надбискупа Степинца представницима К. А. да је хрватски народ „крз деценије, а особито у ова два задња, претрпио ... много у моралном погледу.”

Петнаестак дана касније, „Katolički List” је писао о специфичности локалног бољшевизма, односно комунизма у односу на руски, тврдећи да је „једна од најупаднијих значајки тога рада” то што је „водство комунистичке акције међу Хрватима било у рукама Срба и Жидова.”²⁵⁶

У „Katoličkom Listu” од 8. августа 1941. објављено је неколико значајних текстова који су се директно или индиректно односили на Србе и православље. Најпре је (као што је већ описано) на ударним страницама тог броја Н. Коларек неодмерено величао поглавника Павелића и његов „литерарни урадак” под насловом „Страхоте заблуда”. Одмах после њега, аутор под псеудонимом „Ускок” (под којим се, како изгледа, крио будући уредник „Katoličkog Lista”, др Јанко Пенић), објавио је тежак клеронационалистички и проушашки напад на Србе и СПЦ под насловом „Тешка искушења у нашој прошлости”. У оквиру једног крајње необјективног, тј. националистичког осврта на читаву историју хрватског народа, „Ускок” је дао искривљену слику српско-хрватских односа од досељавања Словена на Балкан до 20. века. Говорећи о времену продора Турака у босанско-херцеговачке и хрватске крајеве, „Ускок” је, у стилу М. Будака, оптужио Србе да су узурпирали напуштена хрватска огњишта, да су у БиХ сарађивали са Турцима против Хрвата, а да су у тзв. Војној крајини тражили привилеговани положај у односу на Хрвате

.....
²⁵³ „Katolički List”, br. 23/41, прилог: „Прописи за примање у католичку Цркву”, 1–4.

²⁵⁴ Иако је М. Будак често говорио да је НДХ држава двеју вера – римокатоличке и исламске, очигледно је да је он овде мислио само на хришћанство, односно само на римокатоличку грану те религије.

²⁵⁵ „Katolički List”, br. 25/41, 295.

²⁵⁶ „Katolički List”, br. 27/41, 319–320.

домородце и, чак, да намерно нису пристали на (очекивано) похрваћивање. Истовремено је Српску православну цркву, која је у Аустрији била изложена тешком прозелитском притиску и државе и РКЦ, оптужио за прозелитизам и ширење мржње према Хрватима. После тога „Ускок” пише следеће:

„У посљедњих двадесет година, кад су Срби владали у Хрватској, главна је била њихова задаћа: што више ослабити Хрвате и створити стварно велику Србију. Сав државни апарат служио је томе једином циљу. Народне су мањине имале већа права од Хрвата те их се и посебно подупирало, ако би то било на штету Хрвата. Највише се хтјело ослабити Хрвате усељавањем Срба у Хрватску. Ни Македонија ни ’Војводина’ (наводници у оригиналу – нап. П. И.) није тако систематски насељавана као Хрватска, јер је требало Велику Србију у првome реду учврстити против Хрватске. А онамо се говорило и писало о некаквом братству, које је имало служити само као опсјена простоте. // Хвала Богу, данас је свему томе конач. Независна Држава Хрватска уклонила је из Хрватске туђинску власт и омогућила нам слободан народни, политички, просвјетни и вјерски развитак. Уједињен је опет хрватски народ од Дунава до мора, од Сутле до Дрине. // Једино нам данас треба више него икада ... несебичан и пожртвован рад за хрватски народ и домовину. Треба надокнадити оно, што је занемарено у посљедњих сто и више година. Треба оправити оно, што су скривили наши непријатељи, нарочито у посљедње вријеме. // Сва тешка искушења у нашој прошлости заједно с посљедицама имају сада нестати ... Тко у Хрватској не ће признати Хрватску својом домовином, нека тражи себи сам дражи завицај. // Свећенички рад на вјерском и моралном препороду хрватског народа остаје и даље један од врло важних родољубних послова. У томе раду не ће свећеник више наилазити на запреке фрамазуна и марксиста, него на потпору хрватске државне власти ...”²⁵⁷

Била је ово, дакле, комбинација класичног клерикализма, клеронационализма, антикомунизма, антимаџонства и отвореног антисрпства и антиправославља на страницама „Katoličkog Lista”, уз величање НДХ и њених намера да уклони „сва тешка искушења у нашој прошлости заједно с посљедицама.” Комбинација којој су могли да позавиде и највећи експерти усташке идеологије и пропаганде.

У истом броју „Katoličkog Lista” биле су, иначе, објављене и „Окружница Владе НДХ о прелазу грко-источњака на католицизам”, од 30. јула 1941, са пропратним дописом надбискупа Степинца од 5. августа

²⁵⁷ „Katolički List”, br. 31/41, 360–362.

и једно упутство Надбискупске канцеларије у Загребу о начину за састављање поднесака за пријем у РКЦ или конвалидацију брака. Иако се у тим документима нису помињали ни Срби ни православље, потпуно је јасно да се баш на њих мислило када су помињани „грко-источњаци”. Као што ће се из нешто каснијих разматрања видети, ти су документи били везани за заједничку акцију усташке државе и РКЦ усмерену на насилно превођење православних Срба у РКЦ, тј. на њихово покатоличавање, што је било саставни елемент геноцида над Србима у НДХ.

„Ускоков” чланак „С надом у бољу будућност” у „Katoličkom Listu”

будућност”, објављен на ударним страницама „Katoličkog Lista” бр. 32/41, почиње правом одом Павелићу, усташком покрету и НДХ, за коју констатује да је „створена Божјом милошћу, мудрим и пожртвованим радом Поглавника и усташког покрета те вољом наших савезника.” Продуживши у том стилу, „Ускок” пише: „Од оснутка државе до данас прошло је кратко вријеме од четири мјесеца. Кроз то вријеме учињена су дјела која задивљују ... Живот тече нормално. Гради се и поправља на све стране ... Одлучна воља Поглавника, Његових сарадника и усташког покрета даје нам јамство, да ће се започетим путем ићи одважно даље. Рад, ред и поштење јесу начела, која је усташка влада поставила себи и цијелој Хрватској ... Псовка и срамотске ријечи не смију се чути. У гостионицама се не може опијати ни банчити. Подмићивања ни лакташтва нема. Због злорабе власти губи се глава.”

После тога „Ускок” упоређује стање у КЈ и у НДХ, па пише: „Колика разлика између првашњег времена и данас! Тко се прије уписао у владајућу странку, могао је радити, што је хтио и – никоме ништа ... На јавним се мјестима псовало и простачки говорило, често пута управо у лице свећенику, редовнику и редовницама. Јавно се вршила промичба за комунистичко-јидовски империјализам и хрватско ропство уз

Агилни „Ускок” је већ у следећем броју „Katoličkog Lista” објавио још један сличан текст, у коме су, поред неодмереног величања Павелића, његових усташа и НДХ, дошли до изражаја не само клерикализам, клеронационализам, антикомунизам и антисрпство, него и елементи антијугословенства, антисемитизма, антипротестантизма и филонацизма. Његов чланак под насловом „С надом у бољу

сасвим млитаво држање власти. С перфидним али и прозирним великосрпским дјеловањем сложили су се и старокатолици те су заједнички радили на затор хрватске домовине. Но сада је одзвонило свим народним непријатељима.”

У наставку „Ускок” поново велича усташки покрет и пише о сарадњи између усташке државе и РКЦ.

„Хрватски је усташки покрет одувијек код практичних католика у Хрватској добро гледан и примљен. То је сасвим разумљиво. Оно, што је сваког задивило и привлачило, јест искрена усташка домовинска љубав, која не тражи себе ни личну корист већ заједничко добро цијелога народа. И управо из те и тако схваћене љубави израсла је и дигла се одлучна усташка борба за западну кршћанску цивилизацију против себичњака фрамазуна и заводника комуниста те против свих наших непријатеља. // Одношај између хрватске усташке Државе и Католичке Цркве јест и може бити само одношај доброг пријатељства. Носиоци хрватске држ. власти вјерни су синови како хрватске домовине тако католичке Цркве, а носиоци црквене власти у Хрватској једнако љубе и Цркву и домовину. Љубав према Цркви и домовини уједињује наше духовне и свјетовне поглаваре. То се показало на видљив начин већ више пута ... // 2. Хрватска је државна власт већ до сада довољно показала, како је спремна сурађивати с Црквом око уклањања покварености и око моралног придизања народа. Државна ће власт у томе погледу помагати Цркву и у будуће. А та је помоћ у данашње вријеме од непроцјењиве користи колико поради превелике разуданости и покварености толико поради болне несташице свећеника – проповедника еванђеља ...”²⁵⁸

Говорећи, потом, о разлозима те несташице, „Ускок” на једном месту пише: „Католичко свећенство у Хрватској је у доба великосрпске владавине већином слабо плаћено за свој често пута, управо невјероватно напоран рад. Некадашње, примјерене црквене плаће задржало је тек неколико градских и трговишких жупника. Наши београдски непријатељи учинили су то из злобе, да се освете свећеницима за њихово несаломиво стајање уз хрватски народ ...” Томе је додао и следећу оптужбу: „Жидовско-комунистичко-великосрпска промичба у Хрватској ударала је у првом реду на Цркву и свећенике, као да су управо они олош и измет људског друштва, кривци за свако зло и невољу...”²⁵⁹

Исти аутор је још у два маха величао НДХ на страницама „Katoličkog Lista”, критикујући индиректно политику КЈ и стање у ној. У инструк-

²⁵⁸ „Katolički List”, br. 32/41, 369–370.

²⁵⁹ *Исјео*.

Насловна страна „Katoličkog Lista” бр. 41/41 са сликом Анте Павелића

ди да НДХ има „одлучну вољу” да уклони склоност ка нерадиности, тј. лењост и недовољну одговорност сељака, које су узела маха у последње време.²⁶¹

До краја 1941. Срби су на страницама „Katoličkog Lista” помињани и директно, тј. изричито и индиректно у врло различитим контекстима. Тако су се они подразумевали као чланови „четничко-комунистичких банди” и „злотвора” који су, наводно, вршили „убијања на најкрвавији начин”, затим као безбожници који су, заједно са Чесима, ширили безбожништво у Хрватској, неколико пута као објекти покатоличавања („Цијело село Будимци прешло у католичку Цркву”, „Поглавников говор прелазницима” и сл.), као кривци за толерисање комунистичке пропаганде у КЈ и као савезници старокатолика у борби против Хрвата.²⁶² Све у свему, Срби су, било изричито било прећутно, помињани на страницама „Katoličkog Lista” искључиво у најнегативнијем могућем контексту. Потпуно игноришући заједничко словенско и јужнословен-

²⁶⁰ „Katolički List”, br. 34/41, 393–395.

²⁶¹ „Katolički List”, br. 35/41, 405–406.

²⁶² Видети: „Katolički List”, br. 34/41, 403; br. 35/41, 407–408; br. 36/41, насл. стр.; br. 38/41, 451; br. 41/41, 490–493; br. 44/41, 518–519; br. 46/41, 556. и др.

тивном чланку под насловом „Узгајање народа”, у броју 34/41, он је изнео тврдњу да је НДХ (упркос свим ужасним злочинима који су се до тада десили у њој) „учинила крај подивљалим људима и сваковрсном неморалу”, изневши своје уверење да ће она „ићи у погледу узгајања здравим и сигурним путем те усташком одлучношћу уклонити све препреке”. У том чланку је оптужио загребачке дневне новине да су „до сада” (тј. за време КЈ – нап. П. И.) биле „у служби наших непријатеља” и да су много зла учиниле хрватском народу.²⁶⁰ У слично инструктивном чланку под насловом „Вјерски и народни препород села”, „Ускок” у „Katoličkom Listu”, бр. 35/41. твр-

ско порекло Срба и Хрвата, заједничку паганску религију и заједничку припадност хришћанству, заједничке митове и легенде, интензивне додире између њих који су трајали много више од једног миленијума, многе заједничке војне, политичке, економске, културне, верске и друге подухвате, заједничке невоље и патње, заједничке елементе у култури, науци, филозофији, религији, уметности, традицији итд. уредници и сарадници „Katoličkog Lista” нису ни 1941. ни каснијих година нашли баш ниједне лепе речи и признања за Србе и за њихово православље, одн. за СПЦ. Напротив. Срби су намерно приказивани као вековни непријатељи Хрвата, а уз то и као некултурни одн. нецивилизовани људи, као „балканци”, „барбари” „бизантинци”, тј. као лукави, покварени, зли и подли људи, као пљачкаши, отимачи, насилници, окупатори, злочинци, четници, безбожници, комунисти и сл. Само ружне речи, увреде, клевете, дисквалификације и оптужбе за наводно миленијумско непријатељство према Хрватима и према римокатолицизму и за наводно ничим изазвану једнострану мржњу и нетрпељивост.

Међутим, много је важнија од тога чињеница да „Katolički List” није у току 1941. поменуо ниједну реч о страшним злочинима усташа над Србима (као ни над Јеврејима и Ромима). Као да се са скоро два милиона Срба у НДХ није ама баш ништа дешавало, а камоли страшни, дотад просто незамислив и нормалним речником неописив, геноцид. Само је једном аутор чланка „Католичко свећенство у борби против комунизма”, потписан псеудонимом „Парохус”, написао нешто што је указивало на могућност да и усташе и њихова наказна држава раде нешто што није у сагласности са хришћанским учењем и моралом. Оптужујући комунисте и за оно што јесу стварно радили и за оно што нису, он је на једном месту написао да су они „мајстори у проналажењу лажних вести, а особито у брзом ширењу истих”, па је у вези са тим додао: „Какве па грозоте лажно препричавају о тобожњим убијањима и отимачини усташке владе није потребно ни споменути!”²⁶³ Аутор овог чланка је ово написао као да искрено верује у то да су комунистичке лажи о тим „грозотама” нешто толико фантастично, тј. нестварно да то, просто, и не треба спомињати. А из целог његовог антикомунистичког текста сасвим је јасно да је он био и те како добро обавештен о свему битном што се дешавало у усташкој НДХ.

Једина светла тачка у писању „Katoličkog Lista” током читаве 1941. била је везана за ону, раније већ коментарисану, проповед надбискупа

.....
²⁶³ „Katolički List”, br. 42/41, 492.

Степинац од 26. августа 1941, на празник Христа Краља. Иако Степинац у њој није поменуо ни Србе ни СПЦ, она се индиректно односила и на њих, јер је надбискуп подсетио своје вернике на Христову заповед да љубе своје ближње ма како се они звали и ма ко били и да се супротставе захукталом ширењу мржње међу људима. Међутим, ма колико важно и похвално било публиковање те проповеди, оно је озбиљно девалвирано чињеницом да је после њеног објављивања у истом „Katoličkom Listu” било објављено неколико тешких напада на Србе и Јевреје, као да њихови аутори нису слушали и читали поменуту Степинчеву проповед. А пошто су морали да знају за њу, они су је прећутали и погазили. Уз то треба поменути чињеницу да је само две недеље пре тога Пенић објавио онај панегирик Павелићу – највећем инспиратору и промотеру мржње, одн. наредбодавцу најстрашнијих злочина на етничкој, расној и верској основи у НДХ. Сагледано у светлу тих чињеница, објављивање Степинчеве проповеди о љубави према ближњем могло је само да збуну читаоце „Katoličkog Lista” и да их уведе у дилему коме и чему треба више да верују.

б) „Хрватски Глас” о Србима и геноциду над њима у НДХ

По истом основном обрасцу, као и „Katolički List” – о Хрватима и усташама све најбоље, о Србима све најгоре – али на знатно другачији начин, писао је „Hrvatski Glas” у првих неколико месеци постојања НДХ. Пре уласка у анализу тог писања треба дати неколико општих напомена о њему.

„Hrvatski Glas” је био загребачки католички дневник око чијег покретања се посебно ангажовао надбискуп Степинац. Био је замишљен као дневник свих хрватских католика, па се о њему расправљало на седницама БКЈ. Стицајем различитих црквених и политичких околности, излазио је само у првих седам-осам месеци 1941. Његов пробни број изашао је 24. јануара 1941, први званични 29. јануара, а последњи 31. августа 1941. Појавио се као наследник управо угашеног католичког дневника „Hrvatska Straža”, који је излазио од јула 1929. до јануара 1941. Седиште његове редакције се налазило на Каптолу, бр. 27, где је било и седиште редакције „Katoličkog Lista”, па су две редакције биле блиски суседи и сарадници на истом послу. Главни уредник „Hrvatskog Glasa” био је Јосип Блажина (1903-1987), хрватски новинар и хуморист, предратни сарадник „Hrvatskog Dnevnika” (службеног гласила ХСС-а). Одговорни уредници су му били Данијел Увановић (1908-1947) и Иван Церовац. Увановић је био дугогодишњи уредник и у „Hrvatskoj Straži”, а у

време НДХ и у „Hrvatskom Narodu”, главном гласилу усташког покрета. „Hrvatski Glas” је излазио сваког дана осим понедељком.

Будући да су и први одговорни уредник и скоро сви новинари листа писали раније за „Hrvatsku Stražu”, редакција „Hrvatskog Glasa” је наследила репутацију „Hrvatske Straže”, као клерикалног гласила изражено десне политичке оријентације. На спољнополитичком плану, тај лист је од почетка свог излажења до априла 1941. исказивао прикривени филофашизам и филонацизам, а на унутрашњем плану крајњи конзервативизам, гарниран клерикализмом, хрватским национализмом и антикомунизмом. Радо је полемисао са српском клерикалном и националистичком штампом, доприносећи (заједно с њом) распривању међунационалне и међуверске нетрпељивости у иначе преосетљивим српско-хрватским односима. Па, ипак, у његовом писању до априла 1941. није било ничег посебно екстремног и неуобичајеног за узавреле међунационалне и међуверске напетости у КЈ у то време. Лист је испољавао и одређену дозу антисемитизма, али прилично блажу и опрезнију од оне коју су исказивале „Hrvatska Straža” и друга хрватска десничарска штампа.

Насловне стране „Hrvatskog Glasa” од 18. и 20. априла 1941.

Због тога је за многе познаваоце РКЦ и стања у Југославији била изненађујућа драстична промена уређивачке политике и начина писања тог листа после проглашења НДХ 10. априла 1941. Иако је био гласило најпознатије и највеће хришћанске цркве на свету, која је, као и остале хришћанске цркве, проповедала Јеванђеље и љубав међу људима и народима, овај лист је наизглед изненадно почео да се понаша као

класично световно политичко гласило, и то изразито клеронационалистичке, расистичке и усташке оријентације. За потребе овог рада важно је напоменути да је „Hrvatski Glas” био једини загребачки предратни политички дневник који је од усташких власти добио дозволу за наставак излажења. Уз њега је, од укупно 13 предратних хрватских дневника, ту дозволу добио још само осијечки „Hrvatski List”.

Први број „Hrvatskog Glasa” у НДХ (63/41) појавио се 12. априла 1941, иако је на његовој насловној страници писало: „Ускрс 1941”, који је те године падао 13. априла 1941. На насловној страници листа је објављена слика ускрслог Христа, а на унутрашњим странама мноштво вести о проглашењу НДХ и догађајима у вези са њим („Ускрс Независне хрватске државе/Проглас замјеника Поглавника Славка Кватерника”, „Проглас новог начелника Загреба”, „Како је дошло до Независне Државе Хрватске”, „Оснутак војске и морнарице Државе Хрватске”, „Талијански листови о оснотку Независне Државе Хрватске”, „Маџарска признала Хрватску државу”, „Посјет генерала Кватерника заповједнику њемачке војске у Хрватској”, „Посјет преузвишеног надбискупа замјенику Поглавника генералу Кватернику” итд.). Уз те вести објављено је и неколико вести о успесима немачке и италијанске војске на балканском ратишту, попут следећих: „Њемачки успјеси у Србији и Грчкој”, „Разбијене српске дивизије у средњој Србији”, „Напредовање Талијана у Словенији”. Најинтересантнији текст је, међутим, била колумна под насловом: „10. травња 1941”, у којој је, између осталог, писало:

„Загреб, 11. травња. Елементарном снагом захватило је загребачко грађанство јучер послѣ подне одушевљење, када се нешто прије 4 сата муњевитом брзином пронијела вијест, да је Хрватска Метропола ослобођена од српске војске. И овај пута, као до сада увијек, хрватска омладина предњачила је осталоме грађанству у изражајима тога одушевљења. Јелачићев трг врло брзо се напунио бројном хрватском омладином, која је поклицима Поглавнику дру Анти Павелићу и Слободној Хрватској Држави давала изражај оним својим националним осјећајима, који су тако често до сада били затомљивани. Након тога формирала се на Јелачићевом тргу импозантна поворка, која је пошла с хрватском заставом око Јелачићева споменика и затим кренула ... у сусрет ослободилачкој њемачкој војсци. Пјевању хрватских пјесама, националних будница, поклицима дру Павелићу и Слободној Хрватској Држави није било краја. Наскоро су се почеле по кућама вијати хрватске тробојнице, које су лепршањем над бијелим Загребом одавале највећи благодан, који је икада прославио хрватски народ. // Јуришићева улица наскоро се

напунила одушевљеним грађанима, који су правили шпалир поворци хрватске одушевљене омладине и дочекивали одреде њемачке војске. Одреди Усташа Грађанске заштите прошли су градом и разоружавали српске часнике, који су се не надајући се брзом развијању догађаја задржали у граду и појавили на улицама.²⁶⁴ // Нешто прије 4.50 сати најавио је speaker загребачке радио-постаје, да ће замјеник Поглавника дра Анте Павелића и заповједник цјелокупне оружане снаге Независне Хрватске Државе г. Славко Кватерник прочитати проглас хрватском народу... Након тога чуло се са загребачке радио-постаје први пут национално гесло: 'Бог и Хрвати!'... Тако је Загреб видео јучер остварене идеале, за којима су чезнуле и за које су се бориле генерације и генерације хрватског народа. Идеале за које су погинули најбољи хрватски синови, оне идеале, којих није могла уништити ни најгрубља сила. Видио је највећи датум хрватске повијести: 10. травња 1941. на који је поновно успостављена након дугих стољећа Независна Хрватска Држава."²⁶⁵

После 12. априла наступила је кратка пауза у излажењу тог листа, условљена одлуком тек успостављеног Хрватског Државног Новинског Уреда (ХДНУ) да сви листови у НДХ морају да затраже дозволу за даље излажење. Пет дана после тога, 17. априла 1941, „Hrvatski Glas” се појавио са фотографијама Адолфа Хитлера, Бенита Мусолинија и поглавника НДХ Анте Павелића на насловној страници и са читавим низом текстова у којима су неодмерено еуфорично и некритички величани усташки покрет, његов поглавник и НДХ, с једне стране, и вође нацистичке Немачке и фашистичке Италије, с друге („Велевласти признале Независну Државу Хрватску”, „Поглавар Државе Хрватске упутио брзојавну захвалу Fuehreru и Duceu”, „Поглавар Државе Хрватске вратио се у главни град Загреб”, „Уз Поглавников долазак”, „Живот и дјело Поглавника Дра Анте Павелића”, „Доглавник Др. Миле Будак”, „Допринос Далматинске Хрватске у усташкој борби” итд.). Мада је и у тим текстовима било пуно антисрпских и антијугословенских изјава и ставова, у том броју „Hrvatskog Glasa” се појавило и неколико посебних текстова у којима су објављени директни и индиректни напади на Србе и Јевреје („Потпуни пораз српске војске”, „Упозорење загребачким жидовима”, „Утврдимо одговорности”, „Манифест хрватских радника”).

.....
²⁶⁴ Под Грађанском заштитом овде се мисли на Хрватску грађанску заштиту, полувојну организацију ХСС-а, која се 10. априла 1941. одмах ставила у службу усташког покрета, као његова привремена оружана снага.

²⁶⁵ „Hrvatski Glas”, br. 63/41, 2.

У пригодној колумни под насловом „Уз Поглавников долазак”, Иван Дегрел (друго годишњи уредник „Hrvatske Straže” и члан уредништва „Hrvatskog Glasa”) пише са одушевљењем о хиљадугодишњој „славној” историји хрватског народа и ускрснућу хрватске државе „пред овогодишњи дан успомене Ускрснућа Сина Божјера”. После тога додаје: „То су коначно компоненте, којима се придружила и она најјача: **’За дом спремни’**, изазвана најтежим тлачењем Народа Хрватскога. У великом катаклизму г. 1918. Хрватски је народ постигао све увјете да почне живјети својим властитим, самосталним животом. Али, догодила се тада највећа превара у његовом тисућгодишњем животу. Остао је изигран, поплуван, осрамоћен. А кад је сулудо комитско-четничко махнитање постигло кулминацију и када су почеле падати главе најбољих синова хрватских, нашао се **Човјек одлучан и велик, да неустрашиво поведе борбу против највећих тлачитеља и израбљивача Народа Хрватског – Др Анте Павелић ...**”²⁶⁶

Слично је писао и Феликс Ниедзиелски, председник Великог крижарског братства, у тексту „Живот и дјело Поглавника дра Анте Павелића”: „... Ми Хрвати смо тако сретни, да нам је Вјечна Провидност у данашњем одлучном часу нашег повијесног живота дала човјека, којег поред поштења и добре воље ресе све особине потребне за народног вођу ... У својој политичкој далековидности он не тражи пријатељство с западним демократијама, које су увијек подупирале **београдски централизам и српску хегемонију**, него се ослања на велике наше сусједи Њемачку и Италију ... тражи додир с великим људима, с вођом њемачког народа и с вођом галијанског Народа ... **Бог, који равна судбином Народа ... дао нам је дра Анту Павелића и потакао вођу пријатељског и савезничког њемачког народа Адолфа Хитлера, да својим побједничким четата разбије нашег тлачитеља и омогући нам стварање независне државе.**” Свој панегирик Ниедзиелски завршава следећим поклицима: „**Нека је слава Богу, наша захвалност Адолфу Хитлеру и неограничена љубав и оданост Поглавнику дру Анти Павелићу.**”²⁶⁷

Уз наведене хвалоспеве вођи усташког покрета, „Hrvatski Glas” је истог дана објавио и чланак о његовом саборцу и првом сараднику, књижевнику Милу Будаку. Будући да је Будак, уз Павелића, био један од најревноснијих заговорника мржње према Србима, биће интересантно да се наведе овде како га је „Hrvatski Glas” представио својим читаоцима. У

²⁶⁶ „Hrvatski Glas”, br. 64/41, 2.

²⁶⁷ *Исџо*, 3.

уводу чланка под насловом „Доглавник Др Миле Будак” најпре се каже следеће:

„Хрватски Усташки покрет окупио је у својим редовима елиту хрватског народа: међу омладином најборбеније и најидеалније, а међу одраслима најкарактерније и најспособније. У тој елити нарочито се истичу по својим природним способностима, по своме раду и својим заслугама двије личности: Поглавник др Анте Павелић и његов Доглавник др Миле Будак. Док др Анту Павелића урешују све одлике политичара, организатора и народног вође, др Миле Будак такођер има својства потребна за јавног радника, али је у првом реду умјетник и књижевник. // Др Миле Будак син је кршевите Лике ... Живот и борбу и цијели његов свјетоназор, упознајемо у његовим књижевним дјелима ... Од свог студентског времена, које је проживио на правном факултету у Загребу, др Будак одушевљени је и борбени присталица идеја дра Анте Старчевића. Затвор и прогони добро су му познати док београдски зликовци нису покушали да га смакну на исти начин као незаборавног дра Милана Шуффлауа. Био је том приликом тешко рањен, али хвала Богу остао је на животу. Послије тога одлази у емиграцију, гдје заједно с Поглавником организира усташке чете ... Др Будак се по налогу Поглавника повратио у домовину, те овдје преузео водство усташког покрета и свих хрватских националиста. // Кад је куцнуо најсретнији час хрватске повијести: када су ушле њемачке чете у наш бијели Загреб и омогућиле проглашење самосталне Државе Хрватске, др Будак лежао је још у клиници, гдје је био опериран, али му је сада већ добро, те пошло напушта зграду клинике ...”²⁶⁸

Међу многобројним другим текстовима у „Hrvatskom Glasu”, у којима су величане усташе и њихов покрет овде се помињу још само два. Тако је 13. маја објављен чланак под насловом „Усташе – људи Божји и народни”, са објашњењем да је то чланак надбискупа врхбосанског преузвишенога дра Ивана Шарића у првом броју „Sarajevskog Novog Lista”. Увид у први број тог листа, од 11. маја 1941, показује да је Шарићев текст носио наслов: „Бог и Хрвати”. У њему је врхбосански метрополита и надбискуп Шарић, старији колега надбискупа Степинца, иначе, други човек по рангу у хрватском епископату, писао потпуно отворено о својим предратним везама са усташама.

„Био сам оно код наших Усташа у Америци Сјеверној и Јужној. Тамошњи бискупи, Американци ... хвалили су ми Хрвате Усташе као

.....
²⁶⁸ Исто, 4.

добре и пожртвоване вјернике, као људе Божје и народне. Не може бити Хрват у туђини без своје цркве ... Колико сам пута чуо од наших Усташа: 'Што бисмо ми овдје без својих свећеника!' ... И прави хрватски родољуб воли чути од људи из Цркве, од свећеника својих, јаку и јуначку ријеч ... Пјевао сам са усташама нашим свим срцем и гласом 'Лијепу Нашу Домовину', а увијек са сузама у очима. И са живом надом у њезину што скорију лијепу, слатку Слободу. Уздишући Богу за њу, молили смо се Свемогућему и за Поглавника Др. Анту Павелића, нека нам га Он Милостив прати и допрати у Слободну Хрватску. // И добри Бог је чуо и, ето, услишио наше вапаје и уздисаје. 'Тебе Бога хвалимо, Тебе Господина исповиједамао'. // И ми ћемо домовинску вјерност везати увијек с религиозном вјерности ... Увијек Хрвати, увијек Католици! // Бог и Хрвати."²⁶⁹

Овај текст надбискупа Шарића који говори о ставу једног од најстаријих и најутицајнијих бискупа у хрватском римокатоличком епископату према усташама, може се узети као најбоља могућа потврда за дефиницију клеронационализма: један екстремни клерикалац из хрватског огранка РКЦ отворено признаје своје везе са екстремним хрватским националистима, тј. усташама. Притом усташе, које су већ увелико клале Србе у НДХ, хвали ни мање ни више него као „људе Божје и народне”, затим наглашава повезаност родољубља са религиозним припадништвом и лансира паролу: „Увијек Хрвати, увијек Католици!” и „Бог и Хрвати!”. Поводом свега тога, као и поводом писања тзв. Степинчеве штампе, човеку се просто намеће асоцијација на народну пословицу: „Не пада снег да покрије брег, већ да свака зверка покаже свој траг!”

На Видовдан 1941, у јеку видовданског покоља Срба у НДХ, „Hrvatski Glas” је нашао за сходно да своје читаоце упозна са изводима из једног текста из „Hrvatskog Naroda”. У тим изводима, под насловом „Чисте хрватске душе”, каже се, између осталог, следеће:

„'Hrvatski Narod' доноси чланак 'Усташе из логора у иноземству', у којем се каже, да је Усташа у првом реду и по својим значајкама морално-политичка појава, јер представља јаку моралну вриједност и садржину. Та они су с Поглавником пожртвовано стајали у борби, опасностима и тешкоћама ... Чисте хрватске душе и јаки значајеви – а да нису такви, не би били свијесно одабрали онакав мукотрпни пут борбе – постале су у дуготрајној ватри искушења још чистије, анђеоски чисте ... // Ови усташе из логора у иноземству, који су за вријеме ослобо-

²⁶⁹ „Sarajevski Novi List”, br. 1/41, 4.

ED DOMAĆEG NOV

ka i ulazica

đuju Poglavnika: zapovijed, sagreva između ostalogat sa robovanja srpske Hrvatskoj državci, koji su služili žrtvu odjeliku lezobnog probitka ku hegemoniju, go hrvatskoga nar i radili sve, što vrbijanskih vlasti sk zapravo imali ara, koji je niže ene suradnike, to su se ti puzavci avi kameleoni i

Čiste hrvatske duše

»Hrvatski Narod donosi članak »Ustaše is logora u inozemstvu«, u kojem se kaže, da je Ustaša u prvom redu i po svojim značajkama moralno-politička pojava, jer predstavlja jaku moralnu vrijednost i sadržinu. Ta oni su s Poglavnikom po životovno stajali u borbi, opasnostima i teškoćama.

List nastavlja

»Čiste hrvatske duše i jaki značajevi — a da nisu takvi, ne bi bili svijesno odabrali onakav mukotrpan put borbe — postale su u dugotrajnoj vatri iskušenja još čistije, anđeoski čiste, a njihovi značajevi još čvršći, deličniji i otporniji. A ona duboka vjera, kojom vjerovali su uskrnuće slobode hrvatskog naroda i u svoja Poglavnika!

brać

kuje

(

»Čas

klim

prot

koji

t

»

nani

erro

van

javu

Role

su d

a su

Unij

Усташе – „чисте хрватске душе”; изводи из „Hrvatskog Naroda” у „Hrvatskom Glasu”

дилачке борбе били уз Поглавника, прави су витезови, витезови без мане и страха, који част и слободу уздижу, држе и бране изнад свега и цијелим својим бићем ... // Сам Поглавник др Анте Павелић први је такав Усташа, а за њим се редају низови јуначких синова хрватског Народа ... Редају се низови витезова, најизразитијих изданака хрватске крви и земље ...”²⁷⁰

То што је „Hrvatski Narod” писао овако о својим усташама, није уопште чудно. Али да један верски лист преноси хвалоспеве усташким кољачима и зликовцима, у којима се представљају као „анђеоски чисте хрватске душе”, „прави витезови” и сл., то се не може другачије оквалификовати него као недостојно и срамно понашање, одн. као безрезервно подржавање свега оног што су те наводне „анђеоски чисте хрватске душе” чиниле у НДХ. То што је „Hrvatski Glas” само пренео писање „Hrvatskog Naroda”, не може се узети као некакво оправдање. О томе шта ће се из друге штампе преносити у „Hrvatskom Glasu” одлучивала је његова редакција, па је логично да она мора да сноси одговорност за оно што је издвајала из друге штампе.

Анализа писања „Hrvatskog Glasa” о Србима и СПЦ захтева повратак на оно што је већ било речено о његовом броју 64/41, од 17. априла 1941. Уз оне већ поменуће антисрпске вести и извештаје и уз дисквали-

²⁷⁰ „Hrvatski Glas”, br. 131/41, 5.

фикације на рачун Срба објављене у текстовима у чијим се насловима не помињу Срби, овде се треба посебно осврнути на текст под насловом „Утврдимо одговорности”. Био је то текст који је тај лист, као и остала штампа у НДХ, добио од ХДНУ-а. Како се у њему износе многе неосноване оптужбе и увреде и на рачун српског и на рачун јеврејског народа, на којима ће током целог трајања НДХ инсистирати усташка пропаганда, он заслужује да се цитира у великим изводима.

„Хрватски усташки покрет се већ годинама бори против суставног изабљивања хрватског народа. Године 1918. Срби су војничком силом окупирали Хрватску, прогласивши то на цинички начин хрватским ослобођењем и народним уједињењем. Заправо је то био почетак злостављања и изабљивања хрватског народа, што је Србима доносило големе користи. Некада малена и примитивна Србија добила је тиме праву правцату колонију у срцу Европе. Друге велике власти имале су колоније у прекоморским земљама у које су требале улагати големе капитале и знатан труд, док су Срби код нас дошли на готово. Пљачкашке методе београдске чаршије остат ће у повијести као један од најсрамотнијих примјера организоване пљачке у срцу Европе у часу док се у Женеви непрестано декламирало о слободи, демократији, хуманитету и праву свих народа на живот. // 22 године суставне пљачке довеле су до великог осиромашења хрватског народа... Хрватска (је) ... суставно опљачкана. Већ мјесецима и мјесецима српска солдатека је покупила по Хрватској све залихе живежних намирница, до којих је могла доћи. Не само, да је много тога одвучено у Србију него ... су из Југославије одвучене големе количине свих могућих животних потрештина у Грчку па чак и даље у енглеске посједе. // К томе је југославенска влада проводила такву несоцијалну политику, да је положај још био погоршан. Под утјецајем Жидова и чаршије ... омогућено је богаташима – углавном онима, који су по ријечима Поглавника деценијама пили кроз сламку крв хрватског народа – да нагомилавају луксузне намирнице по својим вилама, док сиротиња није у стању ни да се круха најде. Предстоје поуздани податци ... да су читави камиони намирница одвожени у жидовске виле по свим хрватским градовима. // Код тога треба истакнути перфидне поступке Жидова, који су с једне стране потајно нагомилали живежне намирнице у сврхе спекулације и саботаже прехране, а с друге су стране увјеравали свијет, да нема хране, зато, јер да је све одвезено у Њемачку ... К томе је утврђено, да се у складиштима српске војске покварило много живежних намирница. То је посљедица српске неспособности, корупције и барбарске немоћи, да организирају било

какав суставни конструктивни рад. К томе треба напоменути, да је Београд суставно одвукао из Хрватске многобројни прометни материјал, особито вагоне, аутомобиле, па и многобројну теглећу марву. Све је то било извршено уз пристанак оних, који су нам говорили и доказивали да су ослободили Хрватску. // Једна од првих брига хрватске владе била је донијети одредбе о установљавању свих залиха, које се налазе у земљи и о изградњи нацрта за праведну подјелу намирница ... **Влада Поглавника дра Анте Павелића није влада жидовских и чаршијских спекуланата.** То је влада реда, рада и поштења. Она ће учинити да ће Хрватска без већих потешкоћа пребродити потешкоће у које су је довели несавјесни спекуланти и слабићи ... Али ни код тога **не ће пропустити утврдити одговорности** за све што се догодило. Хрватски народ убрзо ће увидјети да је дошло вријеме, кад ће сватко одговарати према својим дјелима и да ће све бити постављено на право мјесто.²⁷¹

Иако се за садржину овог националистичко-расистичког текста не може кривити редакција „Hrvatskog Glasa”, јер га је она, једноставно, морала објавити, овде треба подсетити на чињеницу да се на челу ХДНУ-а тада налазио Иво Богдан, дугогодишњи уредник „Hrvatske Straže” и колега Данијела Увановића и других чланова редакције „Hrvatskog Glasa”. Пошто су сви они били присталице десничарских идејно-политичких уверења, међу којима су доминирали хрватски национализам, антикомунизам и антисемитизам, врло је вероватно да би и они потписали текст сличног садржаја, па им објављивање овог текста није нимало тешко пало. Да је та претпоставка основана показују и неки други текстови из истог броја листа, као и редакцијски текстови из наредних дана априла 1941. године.

„Hrvatski Glas” је 17. априла 1941. објавио још један обавезан чланак из „кухиње” ХДНУ-а. У тексту под насловом „Допринос Далматинске Хрватске у усташкој борби” најпре се констатује да су „најљепше стране” те борбе „исписане крвљу и жртвама усташких бораца Далматинске Хрватске”. Затим се читаоци овог листа подсећају на следеће: „У Загребу и ближој околици размак између народног ослободилачког устанка против српске тираније и доласка ослободилачке савезничке војске био је далеко мањи него ли у Далматинској Хрватској. Па ипак су наши усташки борци јуначки издржали борећи се уз слабо наоружање један против десеторице ...” У наставку овог ретроспективног текста пише:

.....
²⁷¹ Исто, 5.

„Главна средишта тајних усташких ћелија (у Далмацији – нап. П. И.) налазила су се у дичној имотској и биоковској крајини, у јуначкој цетинској крајини са Сињем на челу ... **Врло је занимљиво и карактеристично да су под водством усташких Повјереника за Далмацију у многим селима на челу усташких ћелија били наши млади усташе свећеници и редовници ...** Може се казати, да нема хрватског села у Сјеверној Далмацији, у којему није постојао хрватски усташки рој ...” На крају овог текста се далматинским усташама поручује из Загреба: „Нека наша браћа у Далматинској Хрватској буду увјерена да су мисли хрватског главног града и банске Хрватске ових дана уз њих. С највећом стрепњом мислимо на сваког нашег усташу. Знадемо, колико су **били извргнути најтежим опасностима од српске солдатеске, која је највише бјеснила баш у тим крајевима.**”²⁷²

„Hrvatski Glas” је истог дана објавио вест под насловом: „**Упозорење загребачким жидовима**” да не украшавају излоге својих трговина и других радњи хрватским и немачким заставама и усташким амблемима, јер се то сматра обешчашћивањем тих симбола. Објавио је и чланак под насловом „Манифест хрватских радника”, у коме се **јеврејство** оптужује као „носилац моралне и материјалне експлоатације широких слојева хрватског радништва”. Своје антисрпске ставове и уверења објавио је у чланцима: „Борба хрватских усташа са српским морнарима у Цриквеници” и „Потпуни пораз српске војске”. У првом од ова два текста описује се наводна херојска смрт мајора Петра Кватерника, рођеног брата генерала Славка Кватерника. О југословенској морнарици, која је 10. априла 1941. бранила своју земљу од усташких петоклонаша и издајника, у том тексту се говори као о „руљи српских морнара”, односно „руљи срамотних представника српске војске”, којој се, уз то, приписује „звјерско мучење људи”, као „српски разбојнички обичај”.

„Hrvatski Glas” је у истом тону наставио да пише о Србима и наредних дана априла 1941. Осамнаестог и деветнаестог априла објавио је, са очигледном злурадешћу, још неколико вести немачке новинске агенције ДНБ о поразима и капитулацији југословенске војске у Априлском рату („Капитулација друге српске војске – Крај једне политичке и војне хоштаплерије”, „Цијела српска војска капитулирала је без икакавих увјета”, „Јединствен примјер у ратној повијести”). У чланку под насловом „Њемачка штампа пригодном признања Независне Државе Хрватске” цитирају се делови из те штампе у којима се говори о „**терористичком**

.....
²⁷² Исто, 4.

режиму Београда” у време КЈ, о „јарму” под којим су, наводно, живели Хрвати и други несрпски народи, о злу које су „спремали српски пучисти” итд. У комеморативном тексту под насловом „У спомен равнатеља г. Пере Кватерника” износи се тврдња да су Срби намерно желели „снизити разину” хрватске културе. Три дана после тога, 22. априла, „Hrvatski Glas” је пренео изводе из једног чланка објављеног у „Hrvatskom Braniku” из Винковаца, у коме је, између осталог, писало: „Наш највећи непријатељ, великосрпско-југославенска аждаја, којој је већ сломљена кичма, још увијек показује знакове жилавог отпора, који угрожава наше животе и нашу имовину.”²⁷³ Колумна од 24. априла, под насловом „Дух наше војске”, почињала је следећом констатацијом: „Постоје тисуће разлога, с којих се сваки Хрват мора веселити, што смо се коначно након 23-годишње борбе ријешили несносне заједнице с народом, који ни по вјери, ни по култури, ни по писму, ни по прошлости, па чак ни по језику није био оно, што смо били и што смо још увијек ми Хрвати.”²⁷⁴ Наредног дана се у два чланка говорило о борби Хрвата „против Срба и београдске тираније”, одн. против „великосрпске тираније”, а 26. априла и „против српске окупације”. У пренесеном чланку Ивана Лендића из „Hrvatskog Naroda”, 27. априла цитирају се тврдње да су „Срби као народ без културне традиције” и „културни пролетери у Европи” „крали” Хрвате „на све стране”, да су им „убијали душу” и „тровали их илирством, свеславенством и југославенством, марксизмом, соколством и пангејством ...”²⁷⁵

Само дан после првог масовног масакра над Србима у Гудовцу и само дан после потписивања чувене Степинчеве окружнице о НДХ, „Hrvatski Glas” је пренео онај уводник из „Hrvatskog Naroda”, под насловом: „Кобно дјеловање српске православне цркве”, о коме је већ било речи, а који је почињао речима „Болесни дух Србије стваран је дуго. Најјачи утјецај код изграђивања тога духа имала је Српска православна црква.” Колумну сличне садржине, али много ширу и екстремнију, објавио је „Hrvatski Glas” 29. јуна под насловом „На другој обали зла”. Пошто је у њој је сажео скоро све усташке, али и Степинчеве оптужбе против Срба и православља, аутор те колумне је написао следеће:

„Обновом Независне Државе Хрватске постављене су поново границе ширењу источњачких и бизантинских утјецаја на Запад. Србија, која је у својој новијој *новијесји* била *дијети*, склоно злу, које је за руку

²⁷³ „Hrvatski Glas”, br. 69/41, 6.

²⁷⁴ „Hrvatski Glas”, br. 70/41, 7.

²⁷⁵ „Hrvatski Glas”, br. 73/41, 7.

НА DRUGOJ OBALI ZLA

PR

Zagreb, 20. lipnja.
Obavrem Nezavisna Država Hrvatska potčinjena su potpuno grčkoj i ruskoj istočnoj i bizantinskoj vjerskoj na Zapad, Srbija, koja je u svojoj novijoj povijesti bila dijelom, slično zlu, koje je za ruku vodila Moskva, pratile je samo za kratko vrijeme od dvadeset godina u ruke druge, masonske vladavine, Francuske. No i u tom francuskom dobu, Srbija je sačuvala još uvijek svoje bizantinske i moskovske naituhe.

Rusija je preko Srbije prije velikog svjetskog rata svoj duh širila u vidu svetogj prirosvetlosti, koja je Srbija mudro prokubila i dalje otpremala. Poslije revolucije u Rusiji, srpsko pravoslavlje, kao da se nekako osamostalilo, te su ga čak i sami zvali svetog srpsko pravoslavlje.

Čili mu je ostao isti. Pogotovo, ako uzme mo u obzir, da je Srbima uspješno proglašili svako pravoslavlje ujedno i Srbima. To ujedanje je toliko prošlo sve Srbe, da su oni potpuno poistovjetovali svoju pravoslavnu crkvu sa srpskom narodnošću. Onom istom upomoću, kojom su vjerovali da su oni neki narod, kojemu se divi čitavi svijet, držali su svoje svetoslavlje, jedinom organizacijom, koja će čitavi Balkan nještiti pod vodstvom Srbije i Srba. Jedna rijetka megalomanija, koja se ne može valjda kod nijednoga naroda na svijetu naći. Jedan mali i neznatan narod, koji je jedva počeo nešto skitati od one kulture, kojom su se hranili evropski narodi kroz stoljeća, ponajao se tako, kao da je gospodar situacije u svijetu.

U njemu se bila smiješala bizantinska lukavost i nadutost, koja je bila fantastički podražena. Ta lukavost, i ošio je bila i ošio- iuno neioznaita Hrvaitima, kao što je ne ioznaitu ni drući evroiski narodi, moila je za неко vrijeme imaiti usijeha. To je slično onome, kad ciganika u selu prevari jedanput ili dva puta i pametnijeg seoskog gazdu. Uza sve to ciganin i ciganika oiaju Cigani, a gazda oiane gazda. Tako je i srpsko-bizantisko lukavosti došao kraj. Lukavost, naime, još uvijek nije razboritost i mudrost. A тих Srbi nису imali. Многи су наши политичари гријешили, кад су видјели привидне успјехе српске политике и кад су њихову лукавост држали политичком мудрошћу. Једини Поглавник је уочио, да се против бизантинске лукавости српске не може ратовати с правничким надмудривањима. А опет

Si

Prva
dioni nij
nova car
kon ato i
storijat i
ključajet

stena
slaviti ka
ropa pod
aita Muss
la balkan
ca, sprije
Sruišeno
škim zan
Dušanova
na kao i
sti proti
vajska ho
moila u
muštena
Dušanova

Srbim
nerazbori
drugo, ni
mashica u

водила Москва, ирешла је само за крајко време од двадесет и једина у руке друје, масонске иувернантје, Француске. Но и у том фрамасонском духу, Србија је сачувала још увијек своје бизантске и московске натрухе. // Русија је преко Србије прије великог свјетског рата свој дух ширила у виду 'светог православља', кога је Србија марљиво продуховила и даље отпремала. После револуције у Русији, српско православље, као да се некако осамосталило, те су га чак и сами звали светосавско православље. // Циљ му је остао исти. Поготово, ако узмемо у обзир, да је Србима успјело прогласити сваког право-

Колумна „На другој обали зла” у „Hrvatskom Glasu” од 29. јуна 1941.

славца уједно и Србином. То увјерење је толико прожело све Србе, да су они потпуно поистовјетовали своју православну цркву са српском народношћу. Оном истом упорношћу, којом су вјеровали да су они неки народ, којему се диви читав свијет, држали су своје светосавље, једином организацијом, која ће читав Балкан ујединити под водством Србије и Срба. Једна ријетка мегаломанија, која се не може ваљда код ниједнога народа на свијету наћи. Један мали и незнатан народић, који је једва почео нешто сркати од оне културе, којом су се хранили европски народи кроз стољећа, понашао се тако, као да је господар ситуације у свијету. // У њему се била смјејешала бизантинска лукавост и надутост, која је била фантастички подражена. Та лукавост, иошито је била иошито- иуно неioznaita Хрваитима, као што је не ioznaitу ни дрући евроиски народи, моила је за неко време имaitи усijeha. То је слично ономе, кад циганка у селу превари једанпут или два пута и паметнијег сеоског газду. Уза све то циганин и циганка оiaју Цигани, а газда остане газда. Тако је и српско-бизантској лукавости дошао крај. Лукавост, наиме, још увијек није разборитост и мудрост. А тих Срби нису имали. Многи су наши политичари гријешили, кад су видјели привидне успјехе српске политике и кад су њихову лукавост држали политичком мудрошћу. Једини Поглавник је уочио, да се против бизантинске лукавости српске не може ратовати с правничким надмудривањима. А опет

Хрвати се не могу спустити на бизантински српски ниво, па да се као два циганина из сусједних черга натежу. Поглавник је пресекао умјетни вез са Србијом и једанпут за увијек одијелио бизантинску лукавштину од европске културе. // Тиме је Поглавник спријечио и једну велику несрећу за читаву Европу. Хрватска је још једном потпомогнута снажном војском својих великих савезника Велике Њемачке и фашистичке Италије одиграла улогу предзиђа кршћанства. // И то не само онако речено, као лијепа фраза, већ у пуном смислу ријечи. Тко је, наиме, у задње вријеме пратио догађаје у Србији могао је лијепо разабрати како 'свето српско православље' добива помало све више црвену боју и како се Срби окрећу према Москви 'кољенопоклоној' и како су почели пружати руке према знаку нове азијске вјере у облику српа и чекића, који је замјенио окрст на Кремљу. Србија је још једном у повијести имала бити прелаз азијских хорда на Запад. У то врзино коло имала је бити увучена и Хрватска. За то је било, понајприје, врло 'сврсисходно', да Хрватска изгуби католички дух, а да се у њу увуче православно бизантински дух, а остало ће слиједити само по себи. И то није била само идеја, него стварност, која се провађала на сваком кораку. То су били прелази на православље, женидба српских официра с имућним Хрватицама, те дизање православних храмова у најкатоличкијим центрима и на таковим мјестима да је сваки странац који је ступао на териториј Југославије, морао добити дојам да се налази у Србији. На истоку.

То српско православље, које није имало унутрашњег јачег веза ни духовног живота било је потпуно неотпорно према навали новог свјетског назирања, које није било само протукршћанско већ и протувјерско уопће. Бољшевички, дакле, идејни, а касније, дакако, и стварни поход према западу не би нашао у православљу никакве запреке, већ дапаче и помоћ, та већ је и виши православно клер гледао у Русији стару 'магјушку Русију' а не незнабожачки Совјетски Савез, који не позна ни Бога ни вјере ни народности. // Српска интелигенција, учитељство, а поготово свеучилишна омладина у Београду била је листом комунистичка. То се видјело и пригодном преврата од 27. ожујка ове године, кад су комунистичке манифестације потпуно засјениле све остало. Они су сјајно измјешали краља, војску, православље и све остало, али су ипак остали комунисти. И то српски комунисти, русофили. // Свега тога је нестало. Барем за нас Хрвате. Нас дијели од њих граница. И она територијална и она идејна. Ми сада имадемо свога Поглавника, своју хрватску владу, имамо Усташку војску. Ми имамо своју Независну Државу Хрватску. И из тог положаја, кога нам је Поглавник прискрбио

својим радом и борбом гледамо, како се руше темељи нездравог, лажног и барбарског поретка, чија смо ми имали бити жртва.”²⁷⁶

Указујући поштовање аутору ове колумне у „Hrvatskom Glasу”, званични „Hrvatski Narod” је 1. јула 1941. донео широке изводе из њега у свом прегледу домаће штампе.²⁷⁷

Уз ту колумну, „Hrvatski Glas” је у оквиру „Прегледа домаћег новинства” донео и изводе из уводника у „Hrvatskom Narodu”, под насловом: „Српски Видовдан 1941”. У том уводнику се изражава радост што Срби „овогодишњи Видовдан не могу славити као прошлих година, јер је нова Европа под водством Адолфа Хитлера и Бенита Мусолинија долично и праведно казнила балканско легло убојица и ратних упаљача и спријечила продирање Азије у Европу.” И у том изводу, „Hrvatski Glas” је поновио многе увреде и оптужбе на рачун Срба и Југославије као „обновљеног Душановог царства”, славећи далековиду државничку политику поглавника Павелића и борбеност његових усташа.

Између ових екстремно шовинистичких и клеронационалистичких напада на Србе, српство и СПЦ, „Hrvatski Glas” је објавио читав низ вести и краћих текстова у којима се о Србима говорило на најгори могући начин. Тако се 4. маја у коментару „Криво стечено није благословљено!” са злурадешћу пише о немачком бомбардовању у рушењу Београда.²⁷⁸ Седмог маја се цитира изјава С. Кватерника: „Ја Србе сматрам највећим непријатељима свог народа”.²⁷⁹ У вести „Три дана страховладе остатака српске војске у Неретви”, од 21. маја, за „српску солдатеску” се каже да је „жељна да се још по задњи пут напије невине хрватске крви”.²⁸⁰ У извештају под насловом „Цијела Славонија уз усташки покрет”, од 3. јуна, доноси се цео говор М. Жанића у Новој Градишки, укључујући и ону монструозну геноцидну изјаву да „нема те методе, коју ми не ћемо као усташе употријебити да начинимо ову земљу збиља хрватском и да је очистимо од Срба ...”²⁸¹ У истом броју се доноси и изјава В. Гутића: „Нема више српске солдатеске ни Србије. Нема геђа, наших крвопија ...” Осмог јуна се преноси антисемитски и антисрпски текст из „Novog Lista” под насловом: „Жидови сурађивали са Србима против Хрвата”.²⁸² Десетак

.....
²⁷⁶ „Hrvatski Glas”, br. 132/41, 5.

²⁷⁷ „Hrvatski Narod”, br. 177/41, 4.

²⁷⁸ „Hrvatski Glas”, br. 78/41, 6.

²⁷⁹ „Hrvatski Glas”, br. 89/41, 5.

²⁸⁰ „Hrvatski Glas”, br. 92/41, 7.

²⁸¹ „Hrvatski Glas”, br. 103/41, 2.

²⁸² „Hrvatski Glas”, br. 109/41, 5.

дана после тога „Hrvatski Glas” преноси из „Katoličkog Lista” делове чланка В. Нука „Велико дјело Провидности”. Двадесет седмог јуна објављује извештај под насловом: „Село Хрваћани код Прњавора вратило се дједовској вјери”. У колумни под насловом „Легендарна борба” говори се о „бизантско-великосрпској тиранији”. Једанаестог јула је објављена једна изјава из београдске „Обнове” од претходног дана под насловом: „Срби су мали, сиромашни и заостао народ”.²⁸³ Две недеље после тога преноси се део уводника из „Novog Lista”, под насловом „Срби комунистички агитатори” и вест: „Звјерства Срба над муслиманима у Санцаку”.²⁸⁴ У пренесеном тексту из „Novog Lista” под насловом „Бизантинизам и исконски нагон Срба”, говори се о „двострукој ознаци Срба. Они су час под упливом баштињеног лукавог бизантинизма, а часком подлегну опет својем природном нагону српско-влашке-сточарске крви.”²⁸⁵ Шестог августа објављена је вест: „Срби су одвукли у Србију највећи дио жељезничког возног парка бивше Југославије”. У истом броју пише и да је „подмукли, лудачки нападај једне мале скупине комунистичких очајника, већином Жидова и четника ... на хрватске усташе свеучилиштарце ... био један од оних посљедњих трзаја непријатеља хрватског Народа ...”²⁸⁶ У чланку пренесеном из „Novog Lista”, под насловом: „Змијама треба стати на главу”, говори се о „жидовско-комунистичким змијама, чији се остаци још увијек плазе улицама и шумама Хрватске” и обавези свих грађана да се боре против њих, уз изјаву: „И нема средства, које не би било часно и достојно у борби против ових посљедњих српско-жидовских отровница ...”²⁸⁷ Десетог августа се доносе изводи из чланка у „Hrvatskom Narodu” под насловом „Спрега четника и комуниста”, а у уводнику од истог дана се констатује да је „већ само уклањање штетног утјецаја српског православља и бизантинизма на хрватски народ ... једна од највећих ђудоредних користи новог стања”.²⁸⁸ У чланку „Како је било и како ће бити”, од 24. августа, Срби се називају „козарима”, „балканцима” и „примитивцима”.²⁸⁹ Наредног дана је у чланку „Ко си ти? Или Мацедонци у србском ропству” писало, између осталог: „Мацедонија чисто бугарска земља са потпуно бугарским животом пала је у прождрљиво ждрело српске аждаје и годинама трпјела

²⁸³ „Hrvatski Glas”, br. 144/41, 3.

²⁸⁴ „Hrvatski Glas”, br. 158/41, 3, 5.

²⁸⁵ „Hrvatski Glas”, br. 167/41, 5.

²⁸⁶ „Hrvatski Glas”, br. 170/41, 5.

²⁸⁷ „Hrvatski Glas”, br. 172/41, 5.

²⁸⁸ „Hrvatski Glas”, br. 174/41, 4, 5.

²⁸⁹ „Hrvatski Glas”, br. 188/41, 15.

српска звјерства.”²⁹⁰ У извештају под насловом „Страва и ужас у селу Крњеуше”, поднаслов је гласио: „Под црвеном заставом четничко-комунистички злотвори пале хрватска села у Босни, убијају жене, старце и дјецу.”²⁹¹ Претпоследњег дана свог излагања „Hrvatski Glas” је пренео из „Hrvatskog Naroda” текст под насловом: „Јуначтво муслиманских Хрвата – Усташа”, који је почињао следећим речима: „Данас је удовољено правди и Србија је враћена у своје природне и повијестне границе. Поново је постала оно што је била: мала балканска континентална земља у подручју Шумадије и поморавља. Великосрбски пројекат Илије Гарашанина из год. 1844. доживио је подпуни неуспјех и коначну пропаст.”²⁹²

Поменути текстови на страницама јединог католичког дневника у НДХ недвосмислено показују да је тај дневник, тј. „Hrvatski Glas”, постао извор и жариште најгоре могуће мржње према Србима и Јеврејима, као и према комунистима и осталим антифашистима. На другој страни, он је потпуно отворено величао не само Павлића, усташе и НДХ, него и Хитлера, Мусолинија и силе Осовине. У свему томе се скоро ни у чему није разликовао од званичне усташке штампе, мада је био гласило једне хришћанске цркве. За тај несумњиви пад и компромитацију била је одговорна, наравно, његова редакција, али не само она. Пошто је на покретању тог дневника највише радио надбискуп Степинац, пошто му је обезбедио просторије и друге материјалне услове за рад и, нарочито, пошто је постављао његовог главног уредника, он је, у крајњој линији, био одговоран за његово писање и утицај на политичко опредељење верника. Овај закључак не подразумева тврдњу да се надбискуп Степинац свакодневно бавио или је требало да се бави некаквим цензурисањем или контролом свега што је „Hrvatski Glas” објављивао. Он је „само” утврдио основне смернице за писање овог листа, као и „Katoličkog Lista” и „Hrvatske Straže” – о усташама и НДХ треба писати само позитивно и афирмативно, а о Србима, православљу и СПЦ (као и о Јеврејима, комунистима, либералима и масонима), само негативно, ружно и увредљиво. Због тога се може рећи да је његова одговорност за писање наведених католичких листова била иницијална и стратешка, а не свакодневна, оперативна и контролно-цензорска. Да је надбискуп Степинац био заиста против ширења мржње и нетрпељивости на страницама своје штампе против било кога, тог ширења сигурно не би било. Ако је то ширење мржње било услов (постављен од стране

.....
²⁹⁰ „Hrvatski Glas”, br. 189/41, 3.

²⁹¹ „Hrvatski Glas”, br. 191/41, 10.

²⁹² „Hrvatski Glas”, br. 194/41, 5.

усташких власти) за опстанак те штампе, Степинац је увек могао да нареди њено привремено или трајно обустављање. Тако би се бар дистанцирао од усташке праксе и притисака и делимично ослободио одговорности за њихову злочиначку пропаганду. Али, он се за тако нешто није одлучивао.²⁹³

Пошто је католички недељник за село „Hrvatska Straža” после проглашења НДХ писао по истом обрасцу као и „Katolički List” и „Hrvatski Glas”, овде се то писање неће посебно анализирати, пре свега из разлога економичности.

Насловна страна „Hrvatske Straže” од 20. априла 1941.

13. Степинац и насилно покатоличавање Срба у НДХ

У претходним деловима књиге већ је много пута било речи о насилном превођењу Срба у НДХ из православља у католицизам и о односу надбискупа Степинца према тој појави, јер је присиљавање Срба да пређу у РКЦ било интегрални део геноцида над Србима у НДХ. Пошто је помињање те теме до сада било спорадично и у функцији других ширих тема, а изузетно је значајно за оцену укупног односа надбискупа Степинца према геноциду над Србима, неопходно је да се она обради у виду посебног поглавља. Пре него што се, међутим, пређе на конкретну анализу Степинчевог односа према покатоличавању Срба у НДХ, неопходно је дати неке напомене о предисторијату те појаве.

а) Прозелитизам у пракси Римске курије

Превођење и привођење православних „шизматика”, „расколника”, „отпадника” или „дисидената”, тј. њихово „враћање” у крило „једине

²⁹³ „Hrvatski Glas” је престао да излази 31. августа 1941, а „Hrvatska Straža” 24. октобра 1943, али не одлуком надбискупа Степинца, већ одлуком надлежних усташких власти. Дозвола за даље излагање им је одузета онда када усташким властима нису били више потребни, иако су до тада изузетно много допринесли успеху усташке пропагандне машинерије.

праве” и „јединоспасавајуће цркве”, била је амбиција и сан свих римских папа и Римске курије од тзв. Великог раскола (1054) до средине XX века. Прикривајући своје прозелитске амбиције и планове причом о потреби обнављања јединствене хришћанске цркве, врховни поглавари РКЦ су вековима позивали своју православну сабраћу – патријархе, архиепископе, митрополите и епископе – да напусте православље, заједно са својом папством, и уједине се са РКЦ, нудећи им, заузврат, различите награде и признања. У средњем веку је за потребе таквог уједињавања, под окриљем РКЦ, измишљена форма црквене уније. (Унија – јединство, сједињење, уједињење). Они православни који пристану на унију признају првенство папе у целом хришћанском свету и прихватају основне католичке догме, а пре свега ону познату под називом „filioque” (лат. „и од сина”), тј. тврдњу да „Дух Свети”, трећа личност хришћанског светог тројства, произилази не само „од Бога Оца”, него „и од Сина”. Заузврат, бившим припадницима православне вере се остављала слобода да задрже своје обреде, обичаје, право дијецезанских свештеника да се жене и сл. За њих се од тада користио назив унијати или гркокатолици и били су посматрани као интегрални део РКЦ.

Први значајнији покушај стварања уније била је позната Фирентинска (или Флорентинска) унија из 1439. склопљена између папе Евгенија (Еугена) IV и византинског цара Јована VIII Пелеолога.²⁹⁴ Притиснут све опаснијим нападима Турака на ослабљено Византинско царство, цар Јован VIII је, у присуству тадашњег цариградског патријарха Висариона Никејског и других представника тзв. помесних националних цркава са Истока, пристао на примат папе и на догму „filioque”, у нади да ће му папа и западне хришћанске државе помоћи да одбрани своје царство. Кад се та помоћ показала као недовољна, Византинци, одн. Грци раскинули су унију 1472. године.

Касније су римске папе нудиле своју помоћ у борби против Турака и појединим хришћанским владарима, наследницима Византије, ради њиховог уласка у унију, али су те понуде биле одбијене. Кад су скоро све православне државе на југоистоку Европе пале у турско ропство, Ватикан се окренуо према својој сабраћи из православних цркава које су, како-тако преживеле турску окупацију и наставиле да делују унутар државе чија је званична вера била ислам. Злоупотребљавајући њихов тежак положај под Турцима и жељу да се што пре ослободе турског јарма, папе су поглаварима православних цркава нудиле помоћ запад-

²⁹⁴ Евгеније IV (1383–1447), римски папа од 1431. до 1447. Јован VIII Палеолог (1391–1448), византински цар од 1425. до 1448.

них хришћанских држава, али уз услов да они са својим верницима уђу у унију.

На Балкану је највише на удару ових унијатских претензија била разбијена Српска православна црква, одн. Пећка патријаршија, чији се највећи део верника налазио у оквирима турске империје, а преостали део у оквирима Хабзбуршке монархије и Млетачке Републике. (После обнављања Пећке патријаршије, 1557. године, њена се јурисдикција простирала над Србијом, Македонијом, Црном Гором, деловима Бугарске, Влашке и Мађарске, Банатом, Бачком, Сремом, Славонијом, Ликом, Крбавом, Босном, Херцеговином и Далмацијом).²⁹⁵

За разлику од упорног, систематског и наизглед добронамерног убеђивања православне сабраће под турским јармом да треба да признају

Подручје Пећке патријаршије у 16. веку

²⁹⁵ Детаљну историју ових насртаја видети у: Радонић Јован, *Римска курија и јужнословенске земље од XVI до XIX века*, САНУ, Београд 1950.

примат папе у хришћанском свету и да се уједине са РКЦ, уз понуде бискупских и кардиналских шешира и новца, Римска курија је у католичким државама Аустрији, Пољској и Млетачкој Републици захтевала и примену грубе државне силе према православним народима и њиховим црквама унутар тих држава.

Тако је у католичкој Пољској, за време владавине Сигисмунда III Вазе, пољског и шведског краља, познатог под надимком „језуитски краљ”, издејствовала стварање тзв. Брестовске, одн. Брест-Литовске уније, 1596.²⁹⁶ Том унијом су православни Пољаци, Украјинци, Белоруси и Литванци били натерани да признају врховну власт папе и да уђу у унијатску, одн. гркокатоличку цркву. Ту унију је почетком XVII века прихватила и католичка Аустрија, па су и у њој удружене државне власти и РКЦ почеле да врше притиске на румунске и српске православне житеље да уђу у унију. Пракса насилног унијаћења била је нарочито изражена на подручју тзв. Војне крајине, на коме је 1761. настала тзв. Жумберачка унија, описана на почетку ове књиге. Наследници тада поунијаћених жумберачких Срба, који се одавно већ не сматрају Србима, него Хрватима, представљају главнину верника данашње Крижевачке (гркокатоличке) бискупије, унутар Загребачке (Хрватско-славонске) црквене покрајине, мада међу верницима те бискупије има и Украјинаца, Русина и Македонаца.

Удружене акције бечког двора, хрватског племства и хрватске католичке хијерархије на унијаћењу Срба Војне крајине изазвале су отпор православног становништва и свештенства Карловачке митрополије. Захваљујући том отпору, већина Срба на територији Хрватске сачувала је своју веру, а с њом и свој језик, писмо, обичаје и друге карактеристике свог националног идентитета. Њихов отпор унијаћењу и хрватизацији прибавио им је, међутим, трајно и дубоко непријатељство водећих хрватских политичких елита и хијерархије РКЦ, које ће се протегнути и на XX век. Сем распиривања класичне верске и националне мржње према Србима, то непријатељство је довело и до појаве веома опасних геноцидних идеја и пројеката, попут оних које су лансирани Анте Старчевић, Еуген Кватерник, Јосип Франк и други екстремни великохрватски националисти. Још је 1700. Амброз Кузмић, управник имања Загребачке бискупије написао у једном свом извештају да би „Влахе”, тј. Србе, било боље „всезе поклати него зтанити” (тј. наста-

²⁹⁶ Сигисмунд III Ваза (1566–1632), пољски краљ од 1587. до 1632, а шведски од 1592. до 1599.

њивати).²⁹⁷ Разлог за тај геноцидни предлог Кузмић је пронашао у томе што српско становништво Војне крајине, није попут католичког, било обавезно да католичкој цркви и њеном свештенству даје разне дажбине. Притисци на њих да се поунијате, имали су, дакле, и свој сасвим одређен социјално-економски аспект. Познати ђаковачки бискуп Јосип Јурај Штросмајер (1815–1905) залагао се за верско јединство Јужних Словена, али под окриљем РКЦ, што је још увек подразумевало унијаћење православних.

б) Преплитање римокатоличког и православног прозелитизма у Краљевини Југославији

После стварања Краљевине СХС, римокатолички прозелитизам је значајно устукнуо и притајио се, али није нестао. Многи римокатолички теолози гледали су на верски хетерогену Југославију као на ново врло повољно поље за своју мисионарску активност, али о томе нису јавно говорили или су, пак, говорили много опрезније него раније. Један од њих је и пре стварања јединствене југословенске државе заступао такво становиште. Угледни хрватски теолог монс. др Фран Барац у једном тајном писму из октобра 1917. саветовао је председника Југословенског одбора, Анту Трумбића, да се обрати папи Бенедикту XV са једним меморандумом о потреби стварања заједничке државе Хрвата Срба и Словенаца.²⁹⁸ У концепту тог меморандума монс. Барац је предлагао да се папи каже следеће: „Католици нашег народа увјерени су, како народна државна независност и уједињење Хрвата, Срба и Словенаца не само не би била на штету Католичкој Цркви, већ напротив на њену недогледну корист ... лако је показати ... (да) би та слободна и независна држава ... могла постати ... централни емпориј за поновни приступ барем балканских источних цркви у крило свете матере Католичке цркве. // Изнајприје, апсолутно је сигурно, да несједињени т. зв. православни живаљ (то су Срби) не би могао вјерски утјецати на католички елемент нове државе (на Хрвате и Словенце) ... јер је према католицизму у сваком културном погледу инфериоран. У доба пак опћене просвјете Хрвата и Словенаца западном културом није могуће и замислити, да би

.....
²⁹⁷ Крестић Василије, *Геноцидом до велике Хрвајске*, Catena mundi, Београд 2013, 16–18.

²⁹⁸ Монс. др. Барац Фран (1872–1940), професор КБФ-а у Загребу и ректор Загребачког свеучилишта, кућни прелат Њ. Светости и близак сарадник загребачких надбискупа Анте Бауера и Алојзија Степинца.

заостали, више источњачком културом задојени Србин могао културно дјеловати на Хрвате и Словенце. Тама не може застријети свјетла. **Поготову су пак Срби далеко заостали у својој вјерској наобразби.** Њихово свећенство, њихове школе, њихова вјерска обука не може се ни поређивати с радом нашега католичкога свећенства и наше катехизације ... Како је српски пук по себи доброћудног славенског типа, приступачан поуци и истини, вољом добром, лијепом и племенитом: није немогуће да се у догледно доба реализују велике основе славних предшасника Ваше Светости Ивана VIII, Иноцента III, Лава XIII и саме Ваше Светости, за Коју читамо, да се тако дубоко и тако горљиво заузима за сједињење источних цркви ... **Држава за којом теже Хрвати, Срби и Словенци сигуран је мост католичкој вјери на цио Балкан, а преко њега и на ближи славенски сјевер, а и далеки исток ...** Како су пак баш католици Хрвати и Словенци од свих тих племена најкултурнији, а економски најјачи, нужна је посљедица тога савеза културни утјецај католицизма на цио Балкан. **Разборито и ревно настојање католичких института може ту у догледно вријеме уз милост Божју створити права чудеса ...** те бисмо по заговору наше свете браће Ђирила и Метода и ми једном могли рећи: ето нас једно стадо, и ето нам једнога Пастира – насљедника св. Петра.”²⁹⁹

Ако је овако гледао на Србе, православље и будућу југословенску државу један од водећих хрватских теолога из прве половине XX века, професор многобројних генерација хрватских свештеника и бискупа и утицајни сарадник оба загребачка надбискупа у КЈ, онда је сигурно да је такве погледе делио и највећи део његових ученика и колега у хрватском огранку РКЦ.

У загребачком језуитском часопису „Život” писало је у бр. 3/25. следеће: „Уз то можемо ми католици с једнаким ако не и с већим правом казати, да је **бизантинско православље узрок нашег националног нејединства.** Јер смо ми Хрвати и Срби били једне вјере прије православља. Тек у 11. и 15. вијеку нас је православље раставило у двије вјере. **Оправдано стога можемо казати да ће у нашој држави престати национално нејединство кад се православни врате к својој вјери кад постану католици,** као што су и Хрвати у великој већини.”³⁰⁰

Крајем 1930. дошло је до врло оштре полемике између „Katoličkog Lista” и београдског недељника „Весник Српске цркве” око ширења РКЦ

.....
²⁹⁹ Živojinović D., Lučić D., *Varvarstvo u ime Hristovo*, Nova Knjiga, Beograd 1988, 180–188.

³⁰⁰ Наведено према: Cvitković I., *Ko je bio Alojzije Stepinac*, 24.

и СПЦ на подручја на којима до тада нису биле присутне. Тој полемици су претходиле неке вести објављене у „Katoličkom Listu” о напредовању РКЦ у Србији. Крајем 1929. тај лист је објавио један чланак о. Арканђе-ла Гргића, жупника Св. Антуна у Београду, који је започињао следећим вестима: „Према статистичким подацима број се католика у престол-ници Београду као и по осталој Србији рапидно множи. По централ-ној Србији у Нишу, Краљеву, Крушевцу, Параћину, Лесковцу и у рудар-ском ревиру према Зајечару, сусрећу се свуда већ компактне колоније католичког елемента. Само престолница према задњем попису пучан-ства од 15. априла ове године броји до 33.000 католичких становника. Од тих је 11.750 Хрвата, око 9.000 Нијемаца, близу 5.000 Маџара, 5.334 Словенаца, 494 Француза и 337 Талијана.”³⁰¹ Исти лист је крајем марта 1930. писао да је број католика у Србији нарастао са 10-ак хиљада пре 1918. на преко 100.000 после 12 година.³⁰²

Ове и неке друге информације о повећању броја римокатолика у Србији навеле су познатог православног клерикалца и љотићевца Ди-митрија Најдановића да у *Веснику Српске цркве* од 26. октобра 1930. објави коментар под називом „Голијат и Давид”, у коме је изнео тешке оптужбе на рачун експанзионизма РКЦ. После цитирања стихова срп-ског песника Радована Кошутића „Под заставама великог Рима, На српску земљу креће црна сила ...”, Најдановић је написао следеће:

„Доиста, вали римокатоличке најезде већ поодавно запљускују православну њиву. И то тако надорно и неодољиво да се осећа и изван механички притисак. Тишти и дави масивност и гломазност наваљаних објеката. Чињеница је проста: првокласна организација, снажна по бро-ју, новцу и традицији, прекаљена у честим борбама о превласт, са богатим искуством и стеченом тактиком надирања, устремљује се са крајњом експанзијом на шаку православног стада. Стоји се једно према другоме као Голијат према Давиду.”³⁰³ После таквих констатација, Најдановић је наставио: „Диспропорцију снага појачава мирноћа, спокојство и контем-плативна духовност православља, умекшана и разнежена носталгијом словенске психе ... Словенско православље, устрептало религиозним за-носом, не тражи на земљи ништа више од светлости Сунца Правде ... Са много више смисла за метафизику него за физику, са живом религиозном маштом и вибрантном осећајношћу, оно се увек клони царству идеја, царству небеском, свем оном што се крије иза коре чулне стварности...”

³⁰¹ „Katolički List”, br. 41/29, 529–530.

³⁰² „Katolički List”, br. 13/30, 152–155.

³⁰³ „Katolički List”, br. 45/30, 572–573.

За разлику од тако представљеног православља, Најдановић је о римокатолицизму написао следеће: „Римску најезду креће крв и месо. Динамици римокатолицизма насушна је Еуклидова геометрија: телесност тражи пространост. Дух империума Романума, дух завојевања, освајања и тлачења, наслеђе је римокатолицизма. Тај дух не сањари, не откида се од земље, не превиђа квалитете емпирије. Док је православље апатично у смислу политичком, римокатоличка црквеност налази пун израз у политичкој агесији. Њој је, у првом реду, стало до броја и географских размера, а не до остварења и сублимирања хришћанских идеала у души појединаца ... западна ортодоксија лови у узнемиреној садашњици, као у мутној води, бројни пораст ... На наше родне православне равни најезда је: загустило је и зацрнело од римске војске као на крају Магбета ...”³⁰⁴

Реагујући на овај тежак напад Д. Најдановића и „Весника Српске цркве”, Уредништво „Kатоличког Lista” је одговорило доста одмерено и аргументовано, али, ипак, арогантно, са позиције старијег и јачег брата:

„Ово писање „Весника” јест веома значајно. Ми се не ћемо овдје упустати у то, да ставимо на вагу католицизам и православље и да резултати тога вагања буду одговор „Веснику”. Та католицизам имаде за собом повијест пуну духа и живота, он пред собом имаде садашњост и у њој милијуне свједока, који показују својим мишљењем, радом и животом, да је католицизам царство истине, царство духа, царство љубави и човјечности. Али о том ... не ћемо овдје више разглатати. Ми тек доносићемо ову надасве неистиниту критику католицизма жалимо да се у задње доба често наша православна браћа очешу о католицизам. У друштвеном животу католици су у нашој држави толико везани на православне, а православни на католике. Већ би из тога разлога била потребна нека сношљива атмосфера продахнута великом кршћанском љубављу. Ако грађење православних цркви по Цељу, Марибору, Далмацији и т.д. гдје православних готово и нема католици не зову ’најездом’ православља, онда држимо да још мање право имаду православни да називају ’најездом’ католицизма изградњу неких црквица у Србији и Београду, гдје се налазе на десетке хиљада католичких вјерника. То би све морали имати на уму православни, прије него ли нас нападају. Не би било такођер наодмет ни то, да наши православни узму у обзир и оно, што је код преноса костију пок. епископа Милаша рекао један уважени њихов човјек. На тврдњу, да је питање уније већ одавно скинуто с дневног реда, одвратио је он, да то питање истом

.....
³⁰⁴ Исто.

треба да дође на површину живота. Православни – нагласио је он – требали би да траже ослона не на англиканизам, који нам је далеко, него на католицизам, који нас окружује и с којим морамо једноћу наћи пут зближења и споразума. Јест, прожети овим духом требала би православна браћа да говоре и пишу о католицизму.”³⁰⁵

При крају свог одговора, Уредништво „Katoličkog Lista” је сматрало за потребно да нагласи да за њега и за РКЦ питање уније није скинуто са дневног реда ни у XX веку.

Месец и по дана после овог полемичког текста, „Katolički List” је донео извештај свог београдског дописника о једној проповеди охридског епископа Николаја (Велимировића) одржаној у Саборној цркви у Београду средином децембра 1930. У њој је епископ Николај упозорио Београђане и Србе на следећу појаву. „Долазе страни људи, прозелити, који буне овај народ. Они говоре о некој новој вери. Сад су дошли да кажу Србима и последњу реч, да им ни вера не ваља. То све је глупост ... У Београду се угњездио један црни рој. То је чудна војска, која осваја вештим речима и лукавством, лажима. Срби су унели тројанског коња у своју престоницу ... Обазрите се, здружите се, да не будете опет поробљени. Знајте да су те прозелитске војске исто то покушавале по Русији православној ...”³⁰⁶

Ова, као и неке друге сличне полемике измеђи католичких и православних гласила у другој деценији постојања КЈ изнеле су на светло дана и оптужбе на рачун прозелитизма СПЦ. Те оптужбе нису биле без основа. Стварање заједничке јужнословенске државе са српском династијом на челу и са доминантном позицијом српске политичке елите, клеронационалистички кругови у СПЦ су покушали да искористе за остваривање неке врсте прозелитског реванша римокатолицима и муслиманима. Копирајући неке методе притисака на Србе ради преласка на католицизам које су својевремено примењивале власти Аустрије, Аустроугарске и Млетачке Републике ови кругови су на функционере државних органа утицали да унутар својих установа и служби стварају такву атмосферу да се, у најмању руку, исплати прелазак у православље. Организовали су изградњу непримерено великих православних цркава у чисто католичким деловима Хрватске и Словеније, у којима је било врло мало Срба. Користили су нову политичку ситуацију и климу за пропагирање прелазака поунијаћених Украјинаца и Русина у православље. Иако овакво прозелитско деловање СПЦ није било праћено

³⁰⁵ *Исјео.*

³⁰⁶ „Katolički List”, br. 51/30, 641–643.

грубом силом, оно је довело до тога да је за 22 године постојања КЈ неколико хиљада римокатолика и гркокатолика прешло у православље и крштавало своју децу у СПЦ. У поређењу са прозелитским деловањем РКЦ у оквирина хабсбуршке монархије, то је било и вишеструко краће и много мање насилно деловање, али је и то, ипак, био прозелитизам, који је јако погађао хрватске клеронационалисте и из редова РКЦ и изван ње.

Пошто су и штампа РКЦ и штампа СПЦ у КЈ повремено објављивале податке о преласцима верника из једне у другу цркву, често се долазило до закључака о већем броју прелазника из РКЦ у СПЦ него обратно. Те чињенице су мотивисале клеронационалисте из редова хрватског огранка РКЦ да упућују доста оштре критике и на рачун СПЦ и на рачун својих суверника. Тако је, рецимо, сарајевски „Katolički Tjednik” средином априла 1937. објавио следећу вест и коментар на њу: „По службеном саопћењу, у мјесецу ожујку ове године најавиле су код Градског поглаварства пријелаз из једне у другу вјеру 4 особе, и то све жене. Прешле су 1 православка на жидовство и 3 римокатолкиње на српско-православну вјеру. // Шта на то кажу наши Хрвати и Хрватице? Биће да међу оцима и браћом ових нових православки-српкиња има и жестоких хрватских родољуба, који само што се не распрсну од хрватства. Али друго је језик, а друго су дјела. Особито кад ваља кћер, или дјевојку или пуштеницу ’смирити’ и испратити из куће у сватовима са сто очинских благослова!”³⁰⁷

„Katolički tjednik” је, иначе, почетком 1939. донео један од најинформативнијих прегледа „вјерозаконских пријелаза” на подручју Загреба, у коме је писало следеће:

„Половицом сијечња самосталско је „Narodno kolo” донијело, а многи су листови пренијели ову статистику о вјерозаконским пријелазима у Загребу:³⁰⁸

’На подручју града Загреба било је од год. 1911. до краја 1937. укупно 5.821 пријелаз из једне вјероисповијести у другу. Од тога је прешло на римокатоличку вјероисповијест 768, на гркокатоличку 6, на православну 1.041, на старокатоличку 3.360, на евангеличку 451, на баптистичку 22, на израелитску 132, на исламску 37, а на безвјерство 4. Пријелаз на безвјерство допушта се само странцима, док је домаћем живљу допуштен пријелаз само на законом признату вјероисповијест. Пријелази с појединих вјероисповијести изгледају кроз вријеме од 1911. до 1937. год.

³⁰⁷ „Katolički Tjednik”, br. 15/37, 5.

³⁰⁸ „Narodno kolo” је био недељник Самосталних демократа, који је излазио у Загребу од 1926.

овако: с римокатоличке прешло је 4.972, са гркокатоличке 10, са православне 320, са старокатоличке 80, са евангеличке 43, са баптистичке 6, са израелитске 525, са исламске 30, а са безвјерства 15.⁹

За римокатолике ова статистика – ако одговара стварности – није нимало утјешна. Ваља пак истакнути да су ти поразни бројеви, изгледа, углавном много ранијих датума.”³⁰⁹

Из овог прегледа верских прелазака на подручју града Загребa у наведеном периоду евидентно је да је од укупно 5.821 прелаза са свих вероисповести било чак 4.972 прелаза римокатолика у неку од других вероисповести. Али, највише римокатолика није прешло у СПЦ, како би се могло очекивати по писању штампе РКЦ, него у старокатоличку вероисповест, одн. у СтКЦ. Из прегледа је видљиво и то да је и јудаистичка вероисповест у Загребу била на великом губитку, а да су, после старокатолика и православаца велике успехе забележили и загребачки евангелици. На крају, овај преглед потврђује раније наведену констатацију о дискриминацији атеиста у КЈ.

Међусобне оптужбе за прозелитизам и српски и хрватски национализам између римокатоличке и православне штампе у КЈ учестале су у годинама пред Други светски рат, доприносећи у врло великој мери ширењу атмосфере међусобне нетрпељивости и мржње на католичко-православним и српско-хрватским релацијама. Али и поред све озбиљности те нетрпељивости и мржње, скоро да нико није веровао да оне убрзо могу ескалирати у тако страшан међунационални и међуверски сукоб између Хрвата и Срба и у геноцид над Србима до каквог је дошло после проглашења НДХ. Иницијатор тог сукоба у НДХ био је врх усташког режима, предвођен Антом Павелићем, Милом Будаком и кланом Кватерник (Славко, Еуген, Љубомир). Један од три основна вида геноцида над Србима било је њихово насилно покатоличавање. Био је то, као што је већ напред речено, државни пројекат, започет Павелићевим законским одредбама о забрани ћирилице и о прелазу са једне вере у другу, крајем априла и почетком маја 1941. и настављен описаним притисцима на Србе.

в) Држање надбискупа Степинца и хрватских бискупа
према насилном превођењу Срба у РКЦ

Пошто нема никакве сумње у то да су усташе присиљавале Србе у НДХ да пређу у РКЦ, поставља се као изузетно важно питање како се

³⁰⁹ „Katolički Tjednik”, br. 9/39, 5.

према тој усташкој, тј. државној, акцији односио епископат РКЦ и, наравно, сам надбискуп Степинац. Сви српски и бивши југословнски историчари, као и један број хрватских историчара, сматрају да епископат РКЦ у НДХ у најмању руку није био на висини свог историјског задатка и да није учинио ништа озбиљно да спречи ту врсту геноцида над Србима. Многи од њих оптужују хијерархију РКЦ у НДХ да је активно или пасивно учествовала у присилном превођењу (тј. покатоличавању) Срба. „Најтврђи” међу њима мисле да је епископат РКЦ имао, чак, главну улогу у том геноцидном неделу. На другој страни, католички аутори одбацују категорички све оптужбе на рачун епископата РКЦ у НДХ, тврдећи да је он осуђивао све притиске на Србе (и Јевреје) да промене своју веру и да се одлучно и оштро супротстављао самовољној и насилничкој пракси усташа по овом питању. Посебно наглашавају да су се надбискуп Степинац и цео епископат РКЦ у НДХ супротставили мешању усташког режима у надлежност РКЦ по питању верских прелаза.

Тако В. Хорват пише на једном месту следеће: „Влада НДХ је посебном одлуком од 30. травња 1941. потицала православце на пријелаз у католичку вјеру.³¹⁰ Надбискуп Степинац успротивио се томе, истичући да ће се људи сами одлучити по својој савјести након што схвате смисао католичке вјере према катекизму који ће им свећеници растумачити.”³¹¹ Хорват притом не поставља уопште питање зашто би православци, тј. Срби у НДХ, проучавали католички катехизам кад имају свој, православни? Хорват у продужетку пише да су при крају 1941. хрватски бискупи „преко надбискупа Степинца упутили посебан Меморандум Анти Павелићу” у коме су истакли свој став да „цивилне власти немају право” да одлучују о верским прелазима, „јер то спада на Цркву.”³¹²

У чланку под насловом „Надбискуп Степинац и православље” Јурај Коларић се zaloжио за то да се однос надбискупа Степинца према православцима посматра „у контексту његова поимања слободе вјере, достојанства људске особе и неповредивости права и слободе сваког појединца”.³¹³ Иако је то сасвим прихватљиво залагање, интересантно је да Коларић ниједном није поменуо Степинчев однос према слободи вере и слободама појединца у време КЈ (од 1934. до 1941) и у току прве године постојања НДХ, већ цитира Степинчеве речи из једне његове „гласовите

³¹⁰ Хорват не објашњава коју одлуку Владе НДХ од 30. 4. 1941. има у виду.

³¹¹ Horvat V., *nav. delo*, 86.

³¹² *Исто*.

³¹³ ССР 41 (1998), 161–176.

проповиједи” од 29. јуна 1942. Коларић подсећа читаоце да је Степинац тада изјавио „да су сви људи дјеца Божја, да су браћа у Крису ... да су сви позвани, да у милости Духа Светога сачињавају једну велику Божју обитељ, коју народне и државне границе не морају и не смију раздирати.” Коларић је у вези са том проповеди изјавио још да се њом надбискуп Степинац „скоро ’окомио’ на неке поступке тадашње хрватске власти ... зачуђујућом отвореношћу и смјелошћу”.

Нешто касније Коларић пише о некаквом „покрету православаца” у НДХ за прелаз у РКЦ и донекле оправдава насилничке поступке усташких власти према Србима. Он најпре тврди да је после оснивања НДХ „државна власт подузела репресивне мјере против православаца, сличне онима против Жидова. Православце се је хтјело присилити да се преселе у Србију или да приступе Католичкој Цркви и тако постану лојалним грађанима Хрватске.” Затим додаје: „Ови поступци имали су политички значај. Била је то реакција на велике неправде и политичке прогоне које су Хрвати имали подносити у Краљевини Југославији. Због таквог односа хрватских државних власти према Србима, који су иначе начелно одбијали право хрватског народа на своју властиту националну државу, развио се покрет пријелаза православаца на католичанство. У жељи да се осигурају од протјеривања у Србију и да се покажу лојалним грађанима Хрватске, они су се јављали, појединачно и у скупинама, и захтијевали да буду примљени у Католичку цркву. Неки од њих били су прије католици, али су задњих 20 година због великокрпске и светосавске прозелитистичке политике прешли на православлје или старокатолицизам.”³¹⁴

У наставку истог чланка Коларић више пута наглашава да „Степинац није никоме, тко је с правом на каном желио приступити у Католичку Цркву, спречавао пријелаз, али никога није на то присиљавао” и да је сматрао да је „вјера искључиво унутрашња ствар сваког појединца” која „искључује све невјерске разлоге”. У окружници објављеној 15. маја 1941, он је од својих свештеника захтевао да „строго поступају по начелима Католичке Цркве и да одлучно одбијају оне који би у Цркву хтјели ући због других, а не из вјерских разлога.” Тиме је, по Коларићу, он показао да РКЦ у НДХ „није хтјела постати оруђе у рукама власти за провођење репресивне политике према хрватским православцима.” Коларић још тврди да су се Степинчеви свештеници „строго придржавали” његових упута „и никога нису силили на пријелаз”. „Ако су власти

³¹⁴ Исто, 163.

у неким случајевима вршиле притисак на православце да би прешли у Католичку Цркву, свећеници су се томе одлучно противили и узимали у заштиту православне вјернике ... У неким хрватским бискупијама долазило је до самовоље свећеника и редовника у питањима вјерских пријелазника, као и до репресивних мјера државних власти.”³¹⁵

Кључни ставови Јураја Батеље о Степинчевом односу према верским прелазима су следећи: „Вјерске пријелазе у НДХ, ради provedбе политичких одредница, отпочела је држава”.³¹⁶ „Питање вјерских пријелазацила било је у власти усташких управних власти, а није се питало Цркву да ли их она прихвата или одбија.”³¹⁷ „Вјерски пријелазаци су отпочели без пристанка Католичке цркве ...”³¹⁸ „Надбискуп Степинац није олако схватио вјерске пријелазаци нити их је фаворизирао. Тражио је ... искрену накану прелазника, вјерско знање и освједочење у исправност своје одлуке ... Стога се одлучно успротивио и масовним пријелазима на католичку вјеру.”³¹⁹

Највише је о „вјерским пријелазима у НДХ” писао Јуре Кришто, у књизи *Sukob simbola*. Своју расправу о томе он започиње реченицом: „Вјерски пријелазаци засигурно су кључна точка за истинско осликавање улоге Католичке цркве у НДХ”, наговештавајући своју позитивну оцену те улоге. У закључцима о том питању Кришто најпре пише да је непобитно да је „нова хрватска власт” у НДХ „у даном часу замислила олакшавање вјерских пријелазаци и омогућавање православцима прелазак у друге признате вјере, наполе католицизам, те да је приступила изведби тог програма затварајући очи пред насиљем које се догађало у том процесу.” Из ових формулација произилази да су усташе провођењем насилног покатоличавања православних Срба, у ствари, водиле рачуна о њиховим жељама и излазиле им у сусрет. Кришто критикује усташе само због тога што су затварале очи „пред насиљем које се догађало у том процесу”, као да је то насиље чинио неко други а не баш они. Затим додаје да је Павелић „јавно тврдио како му циљ није био превођење православца у Хрватској на католицизам”, мада је „сигурно да је барем неколицина усташких вођа мислила да је рјешење ’српског питања’ у Хрватској прелазак православца на католицизам, прецизније, на неку другу признату вјеру у држави. И сам је Павелић признао да се

.....
³¹⁵ *Истио*, 165.

³¹⁶ Batelja J., *BAS/I*, 230.

³¹⁷ *Истио*, 231.

³¹⁸ *Истио*, 237.

³¹⁹ *Истио*, 235.

опција преласка православаца на неку другу вјеру јавила одмах последице успоставе НДХ.”³²⁰

У наставку својих закључака, Кришто опет усваја неке ставове усташке пропаганде о Србима и њиховом покатоличавању: „Већ се из тога намеће закључак да је програм превођења православаца у католицизам био плод политичке замисли да се православно становништво на хрватским подручјима одвикне од стољетне протухрватске дјелатности те се тако ријеша велики политички проблем за хрватску државу.” Тек после таквих тврдњи, он прелази на држање РКЦ:

„Католичка црква – како ватиканска бирократија тако и хијерархија у Хрватској – држала се начела да приступ у Цркву мора бити слободан и свјестан те да државна власт не може одређивати нечију спремност за такав корак. У том смислу најактивнији су били загребачки надбискуп А. Степинац, али и други бискупи на чијим је подручјима било православаца ... // Католичкој хијерархији могло би се приговорити што је уопће прихватила расправљати о вјерским преласцима, јер је знала да је то била неморална одлука државне власти. Но, приговор се релативизира кад се узме у разматрање цјелокупан повијесни контекст. Водство Католичке цркве у Хрватској нашло се пред класичном дилемом из које није лако изићи с јасним одговором: је ли боље пркосити властима – што, у том случају, може значити уопће не расправљати о вјерским пријезазима – и тако јој омогућити уништење још више људских живота или покушати спасити што се спасити даде, упуштајући се у расправу с властима о поступцима које је власт већ подузела, односно је ли опортуно у тешкој ситуацији успоставити барем црквена правила игре те тако побољшати немило стање? Црква је, очито, прихватила друго рјешење те дилеме ...”³²¹

Све у свему, католички аутори покушавају на различите начине да скину сваку одговорност са РКЦ због масовног насилног превођења Срба у НДХ на католицизам, тврдећи углавном да је та црква била присиљена да учествује у том процесу, да се у њему сукобљавала са усташким режимом око надлежности и да је то своје учешће искористила да помогне Србима, односно да умањи њихова страдања. Овакво, у суштини одбранашко и необјективно писање католичких аутора заслужује критику засновану на доступној архивској и другој грађи.

На почетку тог критичког осврта треба рећи да је успешно разматрање односа надбискупа Степинца према насилном покатоличавању

³²⁰ Krišto J., *Sukob simbola*, 242–243.

³²¹ *Исцито*.

Срба у НДХ немогуће без подсећања на његове ставове према православљу и СПЦ, а посебно без подсећања на његове чисто прозелитске записе из 1934. и 1940. Раније је већ речено да је он у свом првом разговору са Антом Трумбићем, 30. јуна 1934, **врло увредљиво и потцењивачки говорио о православљу**, назвавши га „формализмом”, односно „окамењеном вјером као поганство”, због чега је изјавио да жали српски народ „јер је у тој цркви која га материјализира и квари и не даје му ништа духовно.” Тада је још додао да католички бискуп у Скопљу „ужива слободу и лијепо ради, али нема средстава, сви га воле, његова црква привлачи и да имамо више средстава, сви би помало прешли у крило католичке цркве”. После полагања заклетве пред краљем Александром и после обиласка београдских жупа, 4. јула 1934, он је изјавио: „**Да је већа слобода и довољно радника Србија би за 20 година била католичка**”. А после испраћаја кнеза Павла из Загреба, 17. јануара 1940: „**Најидеалније би било да се Срби врате вјери својих отаца то јест да пригну главу пред намјесником Крстовим Св. Оцем**. Онда би и ми коначно могли одахнути у овом дијелу Еуропе ...” Свему томе треба додати и чињеницу да се надбискуп Степинац, крајем 1940, јако жалио Ватикану на прозелитизам СПЦ у КЈ, помињући цифру од преко 200.000 наводних „жртава” РКЦ, односно прелазника из РКЦ у СПЦ.

Ако је први човек РКЦ у КЈ овако мислио о православљу и Србима, с једне стране, и о шансама, па, чак, и праву РКЦ да Србе приведе у тор „намјесника Крстова”, онда није тешко претпоставити шта је могао да мисли о томе када је формирана НДХ и када му је њен поглавник обећао да ће у свему ићи на руку Католичкој цркви. Мада Степинац није ништа више записао о том обећању, лако је могуће да је оно било пропраћено и најавом да ће РКЦ у НДХ имати пуну слободу прозелитског деловања према православљу, Србима и СПЦ. Због тога је вероватно да Степинац није био изненађен, поготову не непријатно, кад је чуо за Павелићеву *Законску одредбу о пријелазу с једне вјере на другу*. Та је одредба могла само да га обрадује, као и скоро сву другу његову сабраћу, хрватске католичке бискупе. Њеним објављивањем се, у ствари, отварао пут за историјски „реванш” РКЦ, па не би ни било чудно да је радост њене хијерархије била велика, а очекивања још већа. **Иако у тој одредби нису помињане ни СПЦ ни РКЦ, свима је у НДХ било јасно да се прелази очекују управо између те две највеће хришћанске цркве. И, наравно, само из СПЦ у РКЦ, а никако не обрнуто.**

Да изложени закључак није празна и неоснована спекулација виде-ло се врло брзо после 3. маја 1941, када је Павелић донео горњу законску

одредбу и после 5. маја када је она била објављена у службеним „Narodnim Novinama”.

г) Окружница Надбискупске канцеларије о верским прелазима од 8. маја 1941.

Само три дана после објављивања Павелићеве одредбе о прелазу с једне вере у другу, Надбискупски духовни стол у Загребу, чији је председник био надбискуп Степинац, донео је, посредством Надбискупске канцеларије, окружницу бр. 4104/1941. о ставовима Католичке цркве према питању верских прелазакa. Пошто је та окружница (објављена у „Katoličkom Listu”, у бр. 19/41, од 15. маја 1941.), **први документ РКЦ у НДХ о питањима прелазакa верника једне вере на неку другу** и пошто је до сада била различито тумачена од стране српских и доброг дела хрватских католичких аутора, она се овде доноси интегрално, ради пуне и праве информације читалаца:

„У посљедње вријеме јавља се код појединих жупних уреда много особа, које би жељеле пријећи у католичку Цркву, а можда такођер ондје конвалидирати свој брак, који су као актуелни католици односно као отпадници од католичке Цркве, склопили, изван католичке Цркве било цивилно било у другој којој конфесији, дакле у смислу канонских прописа неваљано. // У вези с наведеном чињеницом јавља се влч. (велчасном – нап. П. И.) клеру слиједеће: // 1. Приступ у католичку Цркву може се допустити само оним особама, за које постоји освједочење, да то желе учинити искрено и с увјерењем о истинитости наше свете вјере и о њеној потреби за спас душе. Вјера је унутарња ствар слободне савјести те стога на подручју вјерског опредјељења треба да буду искључени сви нечасни мотиви. // 2. Особе, које ступају у католичку Цркву треба да буду добро поучене у католичким вјерским истинама, те да већ за вријеме саме поуке обдржавају Божје и црквене заповиједи о молитви, похађању службе Божје, слушању ријечи Божје, о немрсу, посту итд., те се тиме увађају у практични вјерски живот католичке Цркве. // 3. У католичку Цркву могу ступити само оне особе, које могу према католичким начелима живјети. Досљедно у католичку Цркву не могу бити примљене оне особе, које живе у таковој брачној вези, која је пред католичком Црквом неваљана, а не може се у католичкој Цркви конвалидирати. // 4. Особе, које хоће да ступе у католичку Цркву, а живе у браку, који се може конвалидирати у католичкој Цркви, могу бити примљене у Цркву само онда, ако се обвезу, да ће сву дјецу, која ће се

родити, крстити и узгајати у католичкој Цркви, а која су већ рођена и над њима имају родитељску власт, превести у католичку Цркву. // 5. Да не буде непотребног дописивања с душобрижним клером, који моли, да се нека особа прими у католичку Цркву и да се њезин брак у Цркви конвалидира, потребно је, да подастрте молбе буду исцрпиве, тј. да су истакнуте све битне околности тако, да се молбе могу одмах узети у процес ... // 6. Упозорава се душобрижничко свећенство, да у овим деликатним питањима људске душе поступа строго по начелима католичке цркве чувајући њезино достојанство и углед, те а limine (одлучно, 'с прага' – нап. П. И.) одбија оне, који би у Цркву хтјели ући без исправних мотива тражећи у њој само заштиту својих материјалних интереса и егоистичких циљева. // С друге опет стране треба имати много разумијевања особито за оне, који су кроз 20 година под директним или индиректним притиском власти – која је погодовала иновјерце (нарочито православље) на сваком кораку – у часовима слабости нанијели силу своје бољем вјерском увјерењу те за вољу части, каријере или других особних интереса отпали од католицизма. Овакве су особе поготово вриједне особите пажње, ако се за коју утврди, да је и у вријеме отпада подржавала везе с католичком Црквом, те евентуално и дјецу, колико год је било могуће, узгајала у католичком духу. Таквих душа с њиховим отпалим породицама има нажалост више хиљада те за њих треба имати посебне љубави и све што је могуће учинити, да се поврате у католичку Цркву и тако спасе оне и њихова дјеца.

У погледу биљеговања молби у вези с горе наведеним предметом треба се држати ових прописа: // а) Молбе за прелаз из једне законом признате вјероисповјести у другу треба биљеговати по Т. бр. 44а тј. са Дин. 20 црквених биљега. // б) Ако се ради о оснажењу брака (било о обичном оснажењу, било о снажењу у корјену) треба приложити свједоцбу о висини годишњег изравног пореза молитеља. (Изравни је порез такођер службенички порез, који плаћају сви чиновници и намјештеници.) Према висини тог пореза (Т. бр. 11 односно 10.) треба молбу одмах биљеговати потребним биљезима. У колико таква молба не би била исправно биљегована, вратит ће се на допуњење. // в) Ако је подастрта и молба за опрост треба је биљеговати са 60 Дин. (Т. бр. 45) те канцеларском пристојбом Дин. 20 по озиву.³²²

Сима Симић, а после њега и неки други аутори из Србије, тврдили су за ову окружницу да се њом „даје преко јавности *сајласносѝ* и *кашо-*

³²² „Katolički List”, br. 19/41, 15. 5. 1941, 230–231; Симић С., *Прекршѝавање Срба*, 48–49; Ђурић Ђ. В., *Прекршѝавање Срба у НДХ*, 39–40; Krišto J., *Sukob simbola*, 173–175.

Окружница Степинчеве Надбискупске канцеларије од 8. маја 1941.
на страницама „Hrvatskog Naroda”, од 10. маја 1941.

лично клерикално образложење усташких верско-црквених пројиса о прелазу с једне вјере на другу.”³²³ (Подв. у ориг. – нап. П. И.) Владимир Дедијер је закључио да се по свему види да је „највиша црквена инстанца у Хрватској својски прионула усташкој акцији и читав свој апарат ставила у службу масовног прекрштавања”.³²⁴ Јуре Кришто, међутим, тврди следеће: „Ако се ишта са сигурношћу може рећи о окружници, онда је то да је Црква хтјела назначити да је против можебитног пре-сизања државне власти на строго црквено подручје. За разлику од владине одредбе која објективно олакшава вјерске пријелазе, највиши ауторитет Цркве у НДХ тај процес објективно отежава ...”³²⁵ Зато Кришто даље тврди да су се „тим двама документима на самом почетку државног живота успоставили критерији гледе вјерских прелазака и саградио зид раздора између државе и Цркве.”³²⁶ Објективна анализа ове окружнице не потврђује ни један од Криштових закључака, за које се може рећи да су врло необјективни и да су мотивисани намером да се ревидира права истина о држању РКЦ у НДХ.

Мада је јасно да је повод за објављивање окружнице Надбискупске канцеларије била Павелићева одредба од 3. маја 1941, у окружници се та одредба уопште не помиње, нити се на њу односе било какве алузије. Поготово се за њу не може рећи да садржи било какве назнаке о раздору између усташке државе и РКЦ у њој. Подстакнут Павелићевом одред-

³²³ Симић С., *нав. гело*, 49.

³²⁴ Dedijer V., *Vatikan i Jasenovac*, 455.

³²⁵ Krišto J., *Sukob simbola*, 175.

³²⁶ *Исио*, 176.

бом, Надбискупски духовни стол у Загребу је само подсетио жупнике Загребачке надбискупије на правила канонског права о прелажењу верника других верских заједница у РКЦ. Учинио је то изненађујуће брзо, претичући духовне столове других католичких бискупија и одговарајућа тела других признатих верских заједница (ИВЗ и протестантске Немачке евангеличке цркве). **Надбискуп Степинац је, дакле, најспремније реаговао на Павелићеву законску одредбу од 3. маја 1941, што и није било нарочито чудно с обзиром на његове раније поменуте сусрете са Павелићем и са министром богоштовља М. Будаком. Иако се у његовој окружници не помиње Павелићева законска одредба, нема никакве сумње у то да је она била мотивисана баш том одредбом, одн. да је била реаговање на њу. И не само обично реаговање. Објективно гледано, она је била конструктиван одзив, односно својеврсно признање Павелићу и усташком режиму због законског регулисања верских прелазака и због званичног покретања процеса верских прелазака. Због тога се за Криштову тврдњу да је од Степинчеве окружнице од 8. маја 1941. отпочео раздор, односно сукоб између усташке државе и РКЦ око верских прелаза мора рећи да је нетачна, бар до средине јула 1941. А када је после 14. јула 1941. дошло до првих неслагања, она никада нису попримила облик озбиљног сукоба и раздора. То се јасно може видети из упоредне анализе докумената обе стране, за које Кришто нетачно и тенденциозно тврди да су се „измјењивали невјеројатно устаљеним ритмом – на документ владиних тијела слиједио је документ црквене институције”.**³²⁷

Шеста тачка окружнице искоришћена је за изношење једне од омиљених Степинчевих антисрпских, антиправославних и антијугословенских теза и за оправдање његове журбе око спровођења Павелићеве законске одредбе у дело. Он је, наиме, у овој окружници поново оптужио бившу југословенску власт да је вршила директне или индиректне притиске на римокатолике тражећи од њих да пређу у православље. Иако

³²⁷ *Исто*, 172. Инсистирајући на тези о „невјеројатном” паралелизму докумената две стране о верским прелазима Кришто прави једну таблицу докумената двеју страна, која на први поглед потврђује његову тезу о великим неслагањима и, чак, о сукобу, државних и црквених власти у НДХ. Када се, међутим, та таблица упореди са списком свих релевантних докумената, показује се да је Кришто, у ствари, **направио прави фалсификат, недостојан озбиљног истраживача и научног радника.** Он је, наиме, од преко 40 релевантних докумената из 1941. године, издвојио по седам докумената обе стране и „супротставио” их међусобно. Тако је вештачки постигао онај „устаљени ритам” који је одговарао његовој тези. Био је то врло вешто смишљен фалсификат и још једна добра илустрација његових ревизионистичких метода и амбиција. Они који не познају добро историју НДХ и РКЦ у њој, могу лако да поверују да се она одвијала баш онако како је Кришто представља.

је у тој његовој тврдњи било подоста истине, важно је приметити да Степинац сада помиње и опадање од католицизма „за вољу части, каријере или других особних интереса”, дакле, из разлога који немају много везе са политиком, како је раније говорио. На другој страни, он признаје да „**такових душа с њиховим отпалим породицама имаде нажалост више хиљада**”, што упућује на закључак да их није било ни 10-ак хиљада, а камоли 200.000, како је тврдио нунцију Феличију, у јесен 1940. Слично је Степинац написао и у писму папи Пију XII од 14. јуна 1941, тврдећи да је „**шизма**” у КЈ успела да одвоји од католичке вере „**тисуће и тисуће душа**”.

Од наведених примедби, међутим, много је значајније подсетити се у каквом историјском тренутку долази до објављивања ове окружнице. Степинац ју је, наиме, донео истог дана када је у Загребу ухапшен и мучен његов православни сабрат, загребачки митрополит Доситеј, три дана после убиства бањалучког епископа Платона, босанскоградшког проте Д. Суботића и осиечког катихете В. Војновића, као и тројице угледних карловачких Срба и после масовног хапшења, затварања и убијања Срба широм НДХ, пред српски верски празник Ђурђевдан. У данима пре тога усташка и католичка штампа су са неприкривеним задовољством писале о хапшењу патријарха СПЦ Гаврила од стране Немаца – чиме је СПЦ била обезглављена, затим о проенглеском, одн. антиосовинском држању утицајног жичког епископа Николаја Велимировића и, уопште, све најгоре о СПЦ. Та црква је и у НДХ и у многим другим деловима окупиране Југославије била прогоњена и егзистенцијално угрожена, што је на Србе у НДХ морало да делује депримирајуће, на једној страни, и застрашујуће, на другој. Уз то су Срби у северном делу Загреба били силом истерани из својих кућа и били препуштени на милост и немилост усташким властима; Србима је ограничавано кретање у Загребу, Сиску и другим хрватским градовима и били су изложени оном страшном таласу мржње и нетрпељивости о коме је било речи раније. У тако тешкој ситуацији за Србе и за СПЦ у НДХ, Степинац налази за сходно да изда овакву окружницу за коју није сазнао само његов клер, него и Срби који су живели на територији Загребачке надбискупије. Хтео то надбискуп Степинац или не, **његова окружница је била и својеврстан позив ојађеним и застрашеним Србима да напусте своју прогоњену цркву и да свој не само духовни спас потраже у цркви која је, очигледно, била по вољи усташког режима.**

Кад је реч о наводном „паралелизму” докумената поменутих двеју страна у току маја месеца 1941, интересантно је да Кришто није сматрао

вредним помена ни 7. тачку Степинчеве окружнице од 8. маја ни Степинчево објашњење о таксирању верских прелаза од 19. маја 1941. У поменутој тачки 7 било је речи о црквеном „биљеговању” молби за прелазак, тј. о материјалној страни тог питања, која је важила само за Загребачку надбискупију. Ако се зна да је на територији те надбискупије живело неколико стотина хиљада потенцијалних прелазника у РКЦ, онда је јасно да је то „биљеговање” било виђено као један нови и врло значајан извор прихода за ту надбискупију. Десетак дана после своје прве окружнице о верским прелазима, надбискуп Степинац, сада у својству председника Бискупске конференције НДХ, издаје 19. маја 1941. *Објашњење* о таксирању верских прелаза које гласи:

„Код вјерског прелаза плаћа се на записничку молбу за примитак црквена такса из Т. бр. 44 Правилника у износу од Дин. 20 – и то толико пута колико је прелаза, односно прелазника. // **Објашњење бр. 182-БК-1939.**, точка 11, по којему је протумачено да се при прелазу цијелих обитељи плаћа само једна такса из Т. бр. 44 ставља се ван снаге. // Разумије се да се и у овом случају, кад се ради о ноторно сиромашним лицима, може признати ослобођење од таксе у смислу објашњења бр. 69-БК-1939. И точка 4. ц и д (сfr. „Službeni Vjesnik Nadbiskupije Zagrebačke”, год. XXVI. бр. 1. од 10-II-1939, стр. 7).”³²⁸

Најзначајнија новина овог *Објашњења* тиче се стављања ван снаге ранијег објашњења из 1939. године да се при прелазу целих породица плаћа само једна такса. Пошто су породице Срба у НДХ у то време често бројале преко 10 чланова, овом изменом је очекивани приход од црквених такса био буквално удесетостручен, што још једном потврђује горе поменути закључак. Надбискуп Степинац и РКЦ у НДХ су на будуће масовно прелажење православних Срба (и, донекле, Јевреја) гледали не само као на велико повећање броја римокатолика у НДХ, него и као на значајан нови извор прихода. Тако су наводно чисто духовном процесу покатоличавања Срба у НДХ они сами додали и баналну материјалну страну. Масовно покатоличавање је, дакле, требало да послужи и једном приземном и духовно врло плитком циљу – богаћењу РКЦ у НДХ.

д) Степинчева писма папи Пију XII из маја и јуна 1941.
о покатоличавању Срба

Своје гледање на прелажење православних Срба у РКЦ Степинац је изнео и у два своја писма папи Пију XII из маја и јуна 1941. У првом

³²⁸ Batelja J., BAS/2, 70; Симић С., *нав. дело*, 51–52.

писму, од 16. маја 1941, (које је, како изгледа, писано између 8. и 15. маја) он је то прелажење поменуо у следећем контексту: „Пошто је власт католичка, осјећа се велики пораст обраћења Жидова и православних шизматика у католичанство. Морамо бити врло пажљиви приликом њихова примања, пошто су у питању материјални интереси.”³²⁹ Била је то информација која се ослањала на оно што је већ било речено у окружници Степинчеве канцеларије од 8. маја, с том разликом што је садржавала и Степинчево објашњење о разлозима тог пораста. По његовом мишљењу, до тог пораста је дошло због тога што је власт у НДХ католичка. Ако се то објашњење повеже са оним што је написао у другој реченици, произилази закључак да је Степинац проценио да Јевреји и Срби траже прелазак у РКЦ пре свега из прагматичних разлога – зато што је власт у НДХ католичка, тј. зато што је у таквој држави боље бити католик него јудаиста и „православни шизматик”. Због тога он јавља папи да он и остали бискупи РКЦ у НДХ морају да буду пажљиви, тј. опрезни приликом разматрања молби Јевреја и Срба за пријем у РКЦ.

Мада Степинац није сматрао за потребно да поближе објасни формулацију „материјални интереси”, може се претпоставити да ју је употребио као синоним за прагматизам, тј. за понашање мотивисано постизањем неке материјалне користи. Конструкција његове друге реченице је, иначе, врло лоша и противречна. Из ње произилази да је Степинац средином маја 1941. мислио да су сва поменута обраћења, тј. молбе за прелазак у РКЦ мотивисана материјалним интересима, због чега они који одлучују о њима морају да буду „пажљиви”. То, међутим, противречи 1. ставу његове окружнице и одредбама канонског права РКЦ о томе ко може да буде примљен у РКЦ (само они „за које постоји освједочење, да то желе учинити искрено и с увјерењем о истинитости наше свете вјере и о њеној потреби за спас душа”, а не из неких „нечасних мотива”). Будући да се „материјални мотиви” у овој превасходно духовној ствари могу сматрати нечасним, поставља се питање да ли је молбе са таквим мотивима требало уопште узимати у озбиљно разматрање. Ако је Степинац сматрао да их ипак треба разматрати онда то значи да је био спреман на компромисе по том изузетно важном духовном и црквено-правном питању.

И у другом писму, од 14. јуна 1941, Степинац је обавештавао папу о приливу нових верника у РКЦ у НДХ, али овог пута само о приливу „српских расколника”. Овог пута је био нешто информативнији: „*Велик*

³²⁹ „Analiza pisama kardinala Stepinca” (1), bitno.net, 26. 3. 2021.

је *приљев српских расколника за улазак у Католичку Цркву*. То сигурно чине под дојмом снажног католичког нагласка нове владе. Али не може се *порећи да је њу сва биједи расколничке цркве*. Дубоко морално пропадање њихова свећенства сноси кривицу за несреће становништва. У овом метежу (*buffera*) који их је захватио нису пружили никакву помоћ вјерницима. Вјерујем, када би поглавник Павелић био 20 година на челу владе, шизматици би посве нестали у Хрватској.³³⁰ Према другом преводу истог писма последња реченица овог пасуса је гласила: „Вјерујем, када би Павелић био 20 година на челу владе, шизматици би били посве ликвидирани из Хрватске” („*dell tuto liquidati*”).³³¹

Као што се из овог писма види, Степинац је и у њему поновио своје мишљење из првог писма о разлогу прелажења Јевреја и Срба у РКЦ, стим што је сада говорио само о Србима, тј. о „великом приљеву српских расколника за улазак у Католичку Цркву”. По њему, Срби се за то одлучују „под дојмом снажног католичког нагласка нове Владе”. Иако је средином јуна 1941. већ било очигледно да је усташки режим толико огрезао у крви и у тешким злочинима над Србима да се то никако није могло ускладити ни са хришћанским ни са било којим другим моралом, Степинац је папу уверавао у супротно, настављајући да га дезинформише и придобија за подршку усташкој влади и режиму. Али, то није његово највеће огрешење о истину и о обавезу објективног извештавања папе и Свете Столице у овом писму.

Одмах после прве две реченице он изриче неколико тешких оптужби на рачун СПЦ, као додатне разлоге за поменути „приљев српских расколника”. По његовом мишљењу до тог „приљева” није дошло само због католичког нагласка нове Владе, већ и због „све биједи расколничке (шизматичке) цркве”, тј. СПЦ. Таквом својом тврдњом Степинац је потврдио свој раније помињани презир и омаловажавање СПЦ. Тој увреди на рачун СПЦ он је додао и оптужбу да је „дубоко морално пропадање” свештенства СПЦ криво за несреће које су задесиле њене вернике у НДХ. На крају је тим оптужбама додао још једну, најтежу – да то свештенство није пружило никакву помоћ својим верницима „у овом метежу који их је задесио”. За ове оптужбе се мора рећи да су биле не само неосноване, циничне и злобне него и заиста чудовишне.

Метеж о коме је писао Степинац, а који је задесио вернике СПЦ у НДХ, тј. Србе, био је изазван бруталном агресијом фашистичких сила на Југославију, њеном окупацијом, разбијањем и стварањем усташке НДХ.

³³⁰ „Analiza pisama kardinala Stepinca” (2), bitno.net, 1. 4. 2021.

³³¹ *Истио*.

После тога је уследила она страшна антисрпска хајка у НДХ и неизазвани и некажњени, систематски злочини над Србима. Свештенство СПЦ није било криво ни за фашистичку агресију, ни за раније поменуте злочине над Србима у НДХ. Кривицу за то носе пре свега Хитлер, Мусолини и Павелић, а затим и сви они који су подржали и славили Павелића и НДХ. Пошто су и надбискуп Степинац и сви други чланови епископата РКЦ у НДХ снажно подржали и величали Павелића и усташе, и они су итекако били одговорни за несрећу која је задесила Србе у НДХ. На другој страни, свештенство СПЦ у НДХ је од првих дана постојања усташке државе било на списковима за хапшење, прогон и ликвидације. И није било само на списковима. Оно је без икакве своје кривице хапшено, мучено и убијано, често на најсвирепији могући начин, или је сурово протеривано из НДХ, заједно са својим породицама. Један његов део је избегао из НДХ због крајње озбиљних претњи и најављивања ликвидације. Због тога је тешка историјска неистина тврдња да је свештенство СПЦ могло, али да није хтело да помогне својим угроженим верницима. Оно то није могло да уради, зато што је и само било подвргнуто најтежем терору и прогону од стране Павелићевог и Степинчевог „католичког” режима. Будући да је Степинац врло добро знао за такву судбину свештенства СПЦ у НДХ, његова оптужба на рачун тог свештенства била је не само неоснована и цинична, него и злобна и дубоко нехришћанска. Оптуживати било кога, а поготово своју угрожену хришћанску сабраћу, за оно за што они нису могли да буду криви, тежак је морални прекршај, недостојан било ког хришћанског свештеника, а камоли једног надбискупа (и будућег кардинала) РКЦ. С обзиром, пак, на то да Ватикан до августа 1941. није имао свог посебног представника у НДХ, овако искривљено Степинчево приказивање СПЦ и њеног свештенства представљало је свесно дезинформисање папе Пија XII и његових сарадника, зарад оцрњивања СПЦ, на једној страни, и приказивања усташа и НДХ у лепшем светлу од оног које су заслуживали, на другој.

Интересантно је, иначе, да је Јуре Кришто свестан чињенице да се у Степинчевим писмима папи налази доста нејасноћа и нелогичности. У својој жељи да га одбрани од свих приговора и критика, Кришто каже да те нејасноће произилазе „из необично сложених реченица” и из Степинчеве жеље да каже „пуно ствари у мало ријечи”, што „не иде увијек у корист јасноће мисли”. Тако он у вези са Степинчевим тврдњама о наводно католичком карактеру НДХ, као разлогу за пријављивање Срба за прелазак у РКЦ, пише следеће: „Наиме, препознатљив је (код

Степинца – нап. П. И.) сљедећи ред мисли: разлог повећања интереса за примитак у Католичку Цркву јест то што је власт католичка. Вјеројатно се жели рећи да некатолици осјећају жељу, можда и потребу да буду дио те заједнице кад је и власт католичка.” Ова Криштова претпоставка пати од најмање две озбиљне мане. Прва је везана за чињеницу да се средином 1941. уопште не може говорити о „жељама” и искреним потребама некатолика, а пре свега Срба, да пређу у РКЦ, већ искључиво о њиховом страху, као мотиву за прелазак у РКЦ. (Кришто то, наравно, зна, као што је и Степинац знао, али неће да призна). Друга мана је везана за следеће питање: ако су некатолици имали жељу да уђу у РКЦ само зато што је власт у њој католичка, зашто, онда, католици нису у масама прелазили у православље за време КЈ кад је њена династија била православна и када су многи теолози и великодостојници РКЦ тврдили да је СПЦ државна вера у КЈ?

У својим полемикама са Хрвојем Класићем око Степинчевих писама папи Пију XII из маја и јуна 1941. (које је водио почетком 2021.), Кришто на сличан начин покушава да објасни и оправда Степинчево уверење да би „шизматници били посве ликвидирани из Хрватске ... када би поглавник Павелић био 20 година на челу владе”. Кришто признаје да је та реченица из Степинчевог писма папи изненађујућа, али покушава да оспори Класићев превод глагола „liquidare”, тврдећи да је исправније превести га као „нестали” а не као „ликвидирани”, тј. „збрисани”.

Степинац је, иначе, у писму Пију XII од 14. јуна 1941. изрекао и ону велику лаж да се у НДХ води „очајна борба на живот или смрт између шизме и католичанства”, о којој је раније већ било речи.

ђ) „Путеви се Цркве и Државе састају” и нове државне и црквене окружнице о покатоличавању Срба у НДХ

Двадесет седмог маја 1941. Министарство богоштовља и наставе НДХ, коме се на челу налазио књижевник и доглавник Миле Будак, издало је „Упуту пригодом прелаза с једне вјере на другу”, која је представљала тумачење Павелићеве одредбе од 3. маја 1941. Пошто Кришто за то тумачење тврди да показује како се „власт повукла пред одлучношћу Католичке цркве”, и та се *Ујуша* цитира овде интегрално.

„Услијед упита са стране некојих котарских области и градских поглаварства гледе provedбе законске одредбе о прелазу с једне вјере на другу од 3. свибња 1941. упућују се све власти прве молбе и интересиране особе, да у уредовање речених управних власти спада само

издање потврде дотичној странци о њезиној пријави вјерозаконскога прелаза. // Када ће пако и под којим увјетима та странка бити примљена у вјерску припадност друге признате вјероисповијести, за коју је најавила свој прелаз, спада лих у бригу дотичне странке. // Странка ће у случају потребе и пред својим бившим душобрижником исказати свој иступ из цркве само потврдом управне власти. // За прелаз малолетника између седме и осамнаесте године достатна је само изјава родитеља, а није потребна и посебна дозвола надтуторствене области. // Законском су одредбом докинати сви они прописи и формалности, које је до сада код најављенога прелаза сваки прелазник морао извршити пред душобрижником своје дотадашње вјероисповијести.”³³²

Као што се из текста овог упутства види, оно је објављено пре свега због несналажења среских и градских државних власти у провођењу Павелићеве законске одредбе, а не због некакве „одлучности Католичке цркве”. Пошто се и у „Упути” прецизира да наведене државне власти издају потврде о пријави прелаза онима који желе да обаве тај прелаз, евидентно је да је државна власт имала првенство у односу на власти било које верске заједнице у коју се врше прелази. Упутством се, уз то, наглашавало поједностављивање процеса верских прелаза у односу на стање у бившој КЈ, чиме се излазило у сусрет интересима оних верских заједница које су биле виђене као главни корисници будућих верских прелаза. А да је РКЦ била убедљиво највиђенија у том погледу, у то нико у НДХ није сумњао.

Три дана после објављивања Будакове „Упуте”, „Hrvatski Narod”, службено гласило Усташког покрета, донео је у рубрици „Политички преглед” парафразу чланка „Ударена је брана продирању православља”, објављеног у загребачком „Novom Listu” једног од претходних дана. У том су чланку најпре поновљене старе усташке тезе о агресивном прозелитском деловању СПЦ у КЈ, а затим је крваво затирање СПЦ у НДХ приказано као ударање бране продирању православља и враћање „православног елемента” у његове „природне границе”. На крају се сасвим отворено истиче како ће „католичка и муслиманска вјероисповијест” имати у НДХ „заштиту и могућност слободног развитака”. То што ће се та слобода и развитака одвијати пре свега на рачун СПЦ, односно уз истовремено укидање не само слободе, него и постојања те цркве, то за усташке идеологе није представљало никакав ни морални ни политички проблем. Са становишта основне теме ове књиге, много је, међутим,

³³² „Narodne Novine”, br. 37/41, od 27. 5. 1941; Симић С., *Прекршћивање Срба*, 29–30; Ђурић Ђ. В., *Прекршћивање Срба*, 38.

УДАРЕНА ЈЕ БРАНА ПРОДИРАЊУ ПРАВОСЛАВЉА

Загреб, 29. свибња.

Загребачки «Нови листе под горњим насловом расправља вјерско питање бивше Југославије и каже, да у њој није било државне вјере, али је стварно српско-православна црква била више него државна. У Београду су додуше увидјели, да православна црква не може ни помоћу државне власти сломити католицизам, али су мислили, да ће а временом ипак доста ослабити католичку цркву. У погледу муслимана Београд није никад сумњало, да ће их једног дана силом превести у православље. Српски су политичари само чекали zgodnu priliku, да проведу тај «аманет» српства. Под таквим околностима био је положај католичке и муслиманске вјероисповјести у бившој Југославији веома тежак.

Лист затим описује како се поступало с муслиманима у Санџаку и Македонији, gdje су стварно били зван закон. Затим приказује, шта се радило у хрватским крајевима с католичком црквом, gdje су јој међу осталим отимани посједи и предавани православној цркви. При концу članka лист каже, да се у Независној Држави Хрватској temeljito промijenilo stanje у том погледу. Сад је створена цврста брана против даљњег продирања православља на запад и на југ. Пресјечена је у корјену прозелитска пропаганда српско-православне цркве и српских државних власти. Муслимански и католички Хрвати творе на Дрини бедем, који православље не ће пробити. Православни елеменат, који се, ноћен османлијском наредбом, радио преко повјесног подручја Хрватске, не ће моћи у Независној Држави Хрватској вршити пропаганду; он ће бити повраћен у своје природне границе, како то тражи не само правда, него и животни интереси западне уљудбе. Католичка и муслиманска вјероисповјест имаће заштити и могућност злободног развика у складу с temeljnim интересима хрватског народа.

У Ватикану су свјесни великог значаја укрснућа Независне Државе Хрватске. Стога је разумљиво, да је тај догађај изазвао у Ватикану живо задовољство. И Ватикану је стало до тога, да хрватска држава буде што моћнија.

„Ударена је брана православлу” у
„Хрватском Народу”, од 30. маја 1941.

против такве неморалне и нехришћанске праксе.

Да је утисак о незаинтересованости РКЦ за судбину СПЦ и њених верника био погрешан, показала је врло брзо потом и Степинчева и остала католичка штампа. Тако је „Католички лист” 3. јуна 1941. објавио чланак свог бившег главног уредника и угледног теолога др Стјепана Бакшића под насловом „Што треба знати код примања у католичку Цркву?”³³³ Већ у наредном броју, исти лист је објавио нешто измењену и проширену верзију тог чланка, као свој специјални прилог, под насловом „Прописи за примање у католичку Цркву”. То је сада био званични документ Загребачке надбискупије, у коме су наведене смернице за римокатоличке свештенике не само те надбискупије него и целе Загребачко-славонске црквене покрајине, а по речима Ј. Кришта и целе РКЦ у НДХ, којих су се они морали придржавати приликом решавања питања везаних за пријем верника из других верских заједница. Иако је то био најдеталнији документ Загребачке надбискупије о проблематици верских прелаза, он је у својим основним решењима био на линији Степинчеве окружнице од 8. маја 1941, па се овде цитира само његов почетак.

„Пригодом прелаза оних особа, које хоће да уђу у Католичку Цркву, било да се у њу врате, јер су из ње биле отпале, било, да у њу хоће да уђу по први пута, треба да душобрижници имаду пред очима разне законе, прописе и правила, којих треба да се држе. Таквих закона и прописа имаде такођер с обзиром на укрељење (конвалидацију) брака у

³³³ „Католички лист”, br. 21-22/41, 254-247.

важније то што такво гледање на судбину СПЦ није наилазило на било какво неслагање и противљење у редовима хијерархије РКЦ, предвођене надбискупом Степинцем. Ни за њих тотално обесправљивање и уништавање СПЦ – које се одвијало пред њиховим очима – није представљало ни морални ни политички проблем, па су га посматрали немо и наизглед незаинтересовано. Ни надбискуп Степинац ни остали хрватски католички бискупи нису, наима, сматрали да је потребно да дигну глас

Католичкој Цркви. Да те одредбе буду душобрижном клеру презентне и у саобраћају с интересираним странкама и у одашиљању молби на духов.(ну) област, изнијећемо овдје најважније.”

Затим се у седам тачака детаљно говори о свим важним питањима примања у РКЦ: „1. Тко може бити примљен у Католичку Цркву? 2. Вриједност бракова склопљених изван Католичке Цркве. 3. Који се брак може и који треба укријепити у католичкој Цркви? 4. Увјети за примање у Католичку Цркву брачних другова из неваљалог брака. 5. Поступак код примања у Католичку Цркву. 6. Упозорење Дух.(овне) области с обзиром на примање у Католичку Цркву и 7. Молбе за Дух. област у предмету прелаза.” Одговарајући на питање из прве тачке Бакшић пише: „а) Онај који је поучен у свим главним истинама Кат. вјеровања; б) онај, који имаде искрену намјеру приступити Кат. Цркви; ц) онај, који може да живи по начелима Кат. Цркве и д) онај, који добије допуштење Ординаријата”.³³⁴

У овом документу је, иначе, на неколико места дошао до изражаја и Бакшићев верски елитизам, односно католикоцентричност и мегаломанија у гледању на међухришћанске односе. Тако он на једном месту децидирано каже да је „Крстова црква само Римокатоличка Црква” и да „вјерске заједнице изван Католичке цркве немају никаквог божанског права”. На другом месту додаје да „православна црква (као ни друге кршћанске секте) нема уопће никаквог права стављати увјете женидбеном уговору ...”³³⁵ Ако је угледни католички теолог, професор Универзитета и некадашњи кандидат за загребачког надбискупа овако гледао на место и улогу РКЦ у хришћанском свету, онда није уопште чудно што су такво мишљење делили скоро сви теолози те цркве у некадашњој Југославији и у НДХ.

Пошто Ј. Кришто и ове „Прописе” сврстава у оне црквене документе којима се РКЦ наводно супротставља „паралелним” државним документима у области верских прелаза, треба нагласити да у њима нема ниједног елемента који би указивао на то супротстављање, односно на раздор између усташке државе и РКЦ. Том закључку треба додати следеће. Истог дана када је „Katolički List” објавио Бакшићеве *Прописе* (...) као званични документ Загребачке надбискупије и Загребачке метрополије, усташки режим је донео одлуку о укидању свих „српских професионалних пучких школа и забавишта”, као и свих приватних чешких школа и забавишта. Кришто ту одлуку уопште не помиње, као ни то да

.....
³³⁴ „Katolički List”, br. 23/41, специјални додатак под насловом „Прописи за примање у католичку Цркву”.

³³⁵ *Истио*.

нико из РКЦ није нашао за сходно да реагује на ту нову дискриминаторску одлуку према Србима.

За разумевање Степинчевог гледања на законске и друге одредбе усташке власти о верским прелазима, као и на позицију РКЦ у НДХ, много је важнији уводник Уредништва „Katoličkog Lista” од 3. јуна 1941. под насловом „Рад на унутрашњој обнови”. Из тог интересантног и значајног текста пуног хвале за улоге „Katoličkog Lista” и клера РКЦ у историји хрватског народа, али и за улогу Анте Павелића и његових усташа у стварању и консолидовању НДХ, овде се издвајају само два последња пасуса:

„Као црквено пасторално гласило не можемо мимоићи одредбу Министра богоштовља и наставе, којом је поједноставило прописе пригодом вјерских прелаза ... Тиме је као и другим мјерама омогућено, да су се у кратко вријеме исправили они болни губици, које је Католичка Црква трпјела у бившој Југославији, кад су толики њезини синови, а још више кћери, за вољу женидбе напустили дједовску вјеру. Ти се сада враћају у крило Цркве. *Не истиичемо тоо ради каквих йрозелийских намјера, већ из чистйоо осјећаја йраведносйои.* И овдје се осећа, што значи имати своју суверену државу. // На путу, дакле, унутрашњег изграђивања нашега државног живота путеви се Цркве и Државе састају. Ми се тој чињеници радујемо и поздрављамо је тим више, што знадемо, да најодговорнији мужеви ускрисене Хрватске католички и кршћански мисле и да их у њиховом раду воде племенити идеали и најбоље намјере. И ништа друго не желимо, него да сурадња Цркве и Државе на подручјима, гдје се додирују њихови делокрузи, буде што искренија, потпунија и благословенија. То ће одговарати цијелој нашој славној прошлости и бити најчвршћи камен снажне и сретне будућности Независне Државе Хрватске.”³³⁶

Будући да Уредништво „Katoličkog Lista” не би смело да овако нешто напише о односима између РКЦ и усташке државе без претходног одобрења надбискупа Степинца, горе поменуте тврдње се могу узети и као његови ставови. А они не говоре о било каквом сукобу између РКЦ и државе, већ, напротив, о њиховој сарадњи и координацији. „Katolički List” отворено хвали раније поменуто упутство министра Будака од 27. маја 1941, тврдећи да су већ тада, на почетку јуна 1941, исправљени „они болни губици, које је Католичка Црква трпјела у бившој Југославији”. Том констатацијом се индиректно признаје да су Павелић

³³⁶ „Katolički List”, br. 21-22/41, 245–247.

и Будак донели поменуте одредбе имајући пре свега у виду интересе РКЦ, одн. њене планове за повећањем броја својих верника. У вези са тим је и она констатација да се и по питању верских прелажења осјећа што значи имати своју суверену државу”. Уредништво најпознатијег католичког гласила у НДХ тврди изричито да зна да **вође НДХ „католички и кршћански мисле и да их у њиховом раду воде племенити идеали и најбоље намјере”**, па се радују сарадњи РКЦ и државе. То што су због остварења „племенитих идала” усташких вођа Срби, Јевреји и сви антифашисти у НДХ били изложени најгорем могућем терору и злочинима, редакцију „Katoličkog Lista” није много интересовало. Њој је од тога било битније то што се „путеви Цркве и Државе састају”. Због тога треба још једном констатовати да је Криштова тврдња о некаквом раздору између усташке државе и РКЦ после Павелићеве законске одредбе од 3. маја 1941. исконструисана и нетачна.

Срдачан сусрет поглавника НДХ са Степинчевим помоћним бискупом Јосипом Лахом у време наводног раздора између усташке државе и РКЦ

Истог дана када је „Katolički List” објавио први Бакшићев чланак о примању у РКЦ и уводник „Рад на унутрашњој обнови”, надбискуп Степинац је кренуо за Рим, да у Ватикану поради на томе да „се уведу бар неки одношаји” између Свете Столице и НДХ. Њему је сметало то што Павелић није био задовољан својом посетом Ватикану (од 18. маја 1941), па је кренуо да се лично заложи код папе и његових најближих сарадника да Ватикан бар де факто призна НДХ. Да би у томе био што убедљивији, он је највероватније понео са собом Павелићеве и Будакове акте о прелажењу с једне вере на другу и своје окружнице о томе, које је могао да поткрепи својим великим очекивањима од започетог

процеса насилног покатоличавања Срба и причом о католичком карактеру Павелићевог режима и НДХ у целини. Три дана касније он је био примљен од стране Пија XII и са њим је разговарао о свему томе. **Ватикан је, дакле, био упознат са укупном ситуацијом у НДХ, а нарочито са стањем око превођења православних Срба у РКЦ, из прве и најкомпетентније руке.**³³⁷

Како су крајем маја и почетком јуна 1941. отпочела и масовна прелажења Срба у РКЦ, које је отворено подупирала и пропагирала усташка власт, почетком јуна 1941. дошло је до првих протеста из редова Исламске верске заједнице због тога. Врховни поглавар ове заједнице, реис-ул-улема Фехим еф. Спахо, упутио је 8. јуна 1941. једно писмо генералу Кватернику, у коме се жалио на општу праксу фаворизовања римокатолика у НДХ и на очигледно запостављања муслимана. Између осталог, он је захтевао да се престане са претњама имамима код превођења гркокатолика и Јевреја на ислам и да се једнако поступа „с прелазницима на Ислам и католичку вјеру.”³³⁸ Пошто реис-ул-улема не би износио овакве оптужбе једном од највиших функционера НДХ а да за то није имао сигурне доказе, јасно је да је усташка власт не само фаворизовала РКЦ по питању верских прелаза, него је и прогонила имаме ИВЗ, када су у складу са законом и званичним прокламацијама режима радили исто оно што су радили и жупници и други свештеници и редовници РКЦ.

Да усташка власт није фаворизовала РКЦ само у односу на ИВЗ, показује и један мали документ Државног равнатељства за понову, који је, како изгледа, настао првих дана јула 1941, после масовног хапшења Срба у Загребу ради њиховог прогона у Србију. На једном малом папиру руком је било написано упутство ко све може од ухапшених Срба да буде пуштен из транспорта и логора. Ту је најпре писало да православне „старце – самце не треба ни хапсити” и да „мијешане бракове треба пуштати кућама изузев случаја да је исти баш опасан”. Затим је писало да није требало хапсити оне православце који су прешли на римокатоличку вјеру, док се „пријелази на евангеличку, гркокатоличку и старокатоличку вјеру не узимају у обзир за пуштање из транспорта и логора”.³³⁹

.....
³³⁷ Због тога ће истраживачи управо отворених ватиканских архива морати да обратe посебну пажњу на документе који се тичу ове Степинчеве посете Ватикану. Биће врло значајно да се открије какав је извештај поднео папи надбискуп Степинац и које је документе донео са собом, али и шта су њему говорили папа и његови сарадници.

³³⁸ Наведено према: Kisić-Kolanović N., *Muslimani i hrvatski nacionalizam*, 195–196.

³³⁹ ХДА, Државно равнатељство за понову, кутија 1776, према: Škiljan F., „Progon Srba iz Zagreba i oduzimanje srpske imovine 1941. godine”; „Токови историје”, бр. 1/2013, 94.

После свог повратка из Рима, надбискуп Степинац је, иначе, добио читав низ доказа о новим прогонима Срба и злочинима над њима. Десетог јуна добио је оно раније поменуто анонимно писмо једног „Хрвата, католика и Југословена”, у коме је било речи о страшним покољима Срба. Дан после тога писао му је и београдски надбискуп Ујчић о незгодним одјецима прогона Срба у НДХ у Београду и Србији. Од 10. до 12. јуна 1941, у Загребу је одржан важан састанак старешина фрањевачког реда у НДХ, на коме је припадницима тог реда изричито забрањено да буду чланови Усташког покрета и да учествују у било ком облику прогона Срба. Реално је претпоставити да је надбискуп Степинац о овом састанку и његовим закључцима био обавештен. Десетог јуна 1941. усташки стожерник у Бањалуци, злогласни В. Гутић, забранио је све црквене зборове СПЦ на територији Босанске крајине, а наредног дана је истог стожерника Степинчев „Hrvatski Glas” прогласио „правим човеком на правом месту”. Двадесетог јуна Гутић је објавио своје објашњење о томе „како се имаде поступати са оним грко-источњацама који су прешли на католичку вјеру (Све оне који се искрено одричу српства и изађу из Српске православне цркве треба признати пуноправним члановима Хрватског народа)”.

За анализу односа између врха РКЦ и врха НДХ, као и односа надбискупа Степинца према покатоличавању Срба у НДХ, посебно су значајни неки догађаји од 21. јуна 1941. Најпре треба поменути податак да је тог дана Павелић честитао Степинцу имендан, упркос њиховим доста лошим односима од првих дана постојања НДХ. Та честитка је указивала на закључак да опасни поглавник НДХ није био баш толико крут и искључив како се иначе мислило за њега и да је ценио функцију коју је Степинац обављао, односно институцију коју је он представљао. Истог дана су Павелић и његов доглавник Будак примили у одвојене аудијенције изасланство „Католичке Акције” (К.А.), које је предводио један од Степинчевих блиских сарадника, монс. Павао Јесих. Неприкосновени шефови НДХ одали су том приликом велико признање и Римокатоличкој цркви у целини и члановима К.А. како за њихов предратни националистички рад, тако и за њихову улогу у консолидацији НДХ. Са становишта сарадње режима и РКЦ на пољу покатоличавања Срба, посебно су биле значајне речи доглавника Будака представницима К.А.: „**Ја неизмјерно цијеним К.А. и сваки католички рад. Неизмјерно цијеним Цркву** (наравно, Римокатоличку – нап. П. И.), јер нас је она спасила. Београд би био прескочио сваки зид, али није могао католичанство. К. А. нас треба сада много помоћи. **Православци су дошли у ове крајеве као**

гости. И они би требали већ једном да напусте те крајеве. Истина, многи не ће моћи отићи, али ће зато хтјети прећи на нашу вјеру. То можда неће бити из најчишћег увјерења и зато ћете ви дјеловати да својом молитвом и радом то дјело потпомогнете.”³⁴⁰

Иако је ова цинична изјава доглавника и министра Будака младим јуришницима К. А. односно РКЦ јасно указивала на одлуку усташког врха да један део православаца, тј. Срба, протера из НДХ, а да преостале насилно покатоличи, надбискуп Степинац није сматрао за потребно да реагује на њу, односно да је осуди. А требало је да то уради бар због тога што је ова Будакова изјава битно одударала од 1. тачке његове окружнице од 8. маја 1941, у којој је децидирано навео да се „приступ у католичку Цркву може ... допустити само оним особама, за које постоји освједочење, да то желе учинити искрено и с увјерењем о истинитости наше свете вјере и о њеној потреби за спас душе.” Резимирајући анализу те окружнице, Кришто је на једном месту написао следеће: „Цијела се окружница своди на једно: приступ у Католичку цркву мора бити потпуно слободан израз вјере, без икаквих других примеса ...”³⁴¹ Одустајањем од реаговања на Будакову изјаву Степинац је показао значајну дозу недоследности и компромисерства у односима са државним врхом НДХ, што битно одудара од многобројних тврдњи његових бранилаца да се он одлучно и храбро супротстављао свим потезима режима за које је сматрао да нису у складу са доктрином и моралом РКЦ. Зато се објављивање ове Будакове изјаве без икаквог коментара у „Katoličkom Listu” може узети као још један доказ сарадње РКЦ са усташком државом у насилном превођењу Срба у РКЦ.

Лепу прилику да реагује на Будакову изјаву Степинац је имао већ наредног дана, 22. јуна 1941, када је и сам примио изасланство К.А. Он је, међутим, ћутке прешао преко Будаковог позива члановима К.А. да „потпомогну” православним уљезима да пређу у католичанство, нагласивши неке друге њихове обавезе у изграђивању нове националне државе. „... нека нико не мисли, да је остварењем државе Хрватске све свршено. Сада долази вријеме највећег рада. Кроз деценије, а особито у ова два задња, претрпио је хрватски народ много у моралном погледу. Ради тога треба препородити јавни и приватни живот. Обитељски живот мора бити прожет духом Божјим. Око тога настојте! Дух Божји у све обитељи, да дјеца буду права кршћанска, да муж и жена живе католичким животом. Хрватска обитељ мора бити одраз назаретске обитељи!

³⁴⁰ „Katolički List”, br. 25/41, 295.

³⁴¹ Krišto J., *Sukob simbola*, 175.

И кад то постигнемо, онда можемо бити увјерени, да ће Хрватска бити сретна ...³⁴²

У вези са овом изјавом надбискупа Степинца треба приметити следеће. Није спорно то што је он тражио ангажман католичких лаика на плану духовног препорода хрватског јавног и приватног живота. То је он и раније, за време КЈ, тражио од њих. Спорно је, међутим, то што је и он, као и доглавник Будак претходног дана, говорио о срећи и напретку хрватског народа у време када су у држави тог народа Срби и Јевреји (а касније и Роми) доживљавали своју највећу несрећу у историји. Због тога се поставља сасвим логично питање: како је то први човек РКЦ у НДХ замишљао уношење „Духа Божјег” у хрватске породице и у хрватско друштво у исто време док чланови тих породица и припадници тог друштва на сваком кораку малтретирају, муче и убијају Србе и Јевреје или их протерују из НДХ и насилно преводе у њихову веру и њихову „свету” цркву? Надбискуп Степинац никада није дао одговор на то питање – ни у свом дневнику, ни у својим ратним и послератним писмима, ни на послератном суђењу и животу у затвору и кућном притвору. Његови бројни следбеници и хагиографи то питање и не постављају.

е) Окружнице мостарског бискупа Мишића
и надбискупа Степинца о покатоличавању Срба

После напред наведених и других трагичних догађаја у НДХ, дошло је до првог заседања БК НДХ и до аудијенције хрватских бискупа код Павелића, о чему је већ било говора. Овде треба само нагласити да са заседања БКХ није издато никакво саопштење, па се све до сада не зна да ли су бискупи уопште разговарали о покатоличавању Срба (и Јевреја). То је била изузетно важна тема за РКЦ, па би било просто невероватно да бискупи нису о њој разговарали и заузели одређене ставове.

Пошто историчари хрватске РКЦ упорно ћуте о томе и уопште о првом заседању БК НДХ, преостаје да се сачекају резултати недавног отварања ватиканских архива из времена понтификата папе Пија XII. Са аудијенције епископата код Павелића објављени су новински извештаји и поздравни говор надбискупа Степинца, у којима се питање покатоличавања није помињало.

За нешто шире сагледавање односа хрватских бискупа према геноциду над Србима и посебно према њиховом насилном покатоличавању

³⁴² „Katolički List”, br. 25/41, 294–295.

важно је поменути и две окружнице мостарског бискупа Алојзија Мишића с краја јуна и почетка јула 1941. Последњег дана јуна 1941. он је издао ону већ помињану окружницу свом клеру, у којој га је позвао да своје подивљале вернике упозори на то да „Света Црква” неће и не може да ослободи од греха оне који „супрот Божјим законима убијају, о живот човјека се огријеше, туђу имовину кривично ниште (и) присвајају је.” Осмог јула 1941. он је објавио и окружницу посвећену питању прелаза с једне вере на другу, у којој је својим свештеницима поручио, тј. наредио следеће:

„Тешка су времена у цијелом свијету. Није чудо да се незгоде појављују и код нас у доста тешкој мјери. Нећемо дуљит. Знате прилике па није потреба. // Усљед стицаја прилика избила је код нас тежња и молбе бројнијих, да се врате у крило св. катол. цркве. Одричу се шизме прихватају католицизам. // Катол. св. црква неће насиља не трпи укривљена прозелитизма. Хоће у слободи и са увјерењем појединац ко и скупина г. Богу да служи, стога и ако се црква св. весели, драго јој је што се бројни враћају истини, неће и не прима их одмах, док се не увјери, да те бројне води само истина и увјерење, ништа другог посебно не сила ни варка без увјерења. // Ради овога, да се знате равнати, да се не би који од бројних молитеља у њиховој најбољој намјери и одлуци смели и смутили, догодило се погрешком ма и нехотице, дајемо упуте како се са странком у питања прелаза на католицизам држати и поступати има. // 1. Начелно сви, подједнако ко и скупине примају се! Нико се од уније са катол. црквом одбити не смије. Међуто нуждан је опрез; засебно суздржљивост према извјесним особама н.(а) п.(римјер) интелегентнијим особама као што је свештено лице, учитељ, градски сумњиви нешто уображенији, имотнији кругови, гдје се разборито прибојава двомишљеност. Према другим н. п. земљорадницима по селима, обичним градским лицима, радницима, обртницима може се бити колико више сусретљив. // 2. Жидови, до крајности према њима опрез, суздржљивост. // 3. Сваки озбиљни катехумен (кандидат за улазак у РКЦ – нап. П. И.) или са обитељи мора свој оступ од шизме а приступ у св. катол. цркву надлежној котар.(ској) државној области дојавити, потврду добити да је јавио.”³⁴³

Из ове окружнице се види да се и бискуп Мишић – који је био једини хрватски бискуп који је отворено осудио убијање Срба у НДХ у току 1941 – много обрадовао Павелићевој одредби и Будаковом упуству

³⁴³ Vukšić T., „Mostarski biskup Alojzije Mišić (1912–1942) za vrijeme Drugoga svjetskog rata”, (II), „Crkva u svijetu”, br. 3/06, 326–342.

о прелажењу са једне вере у другу, јер их је и он схватио као почетак масовног прелажења Срба у РКЦ. Он, додуше, нигде не помиње Србе и притиске на њих да пређу у РКЦ, али се из формулација на почетку његове окружнице („тешка су времена” и „услед стицаја прилика”, које су добро познате његовом клеру) види да је и те како био свестан зашто је „избила тежња и молбе бројнијих, да се врате у крило” РКЦ, да се одрекну „шизме” и прихвате католицизам. Искусном католичком бискупу није могла да промакне из вида чињеница да у његовој бискупији претварања НДХ није било скоро никаквог интересовања „шизматика” (тј. Срба) за прелазак у РКЦ, а да се после многобројних злочина над њима управо у тој бискупији одједном појављују „бројни” катихумени из тих редова. И поред те свести, и он, као и надбискуп Степинац, прокламује неколико формално исправних ставова о томе како РКЦ „неће насиља” и „не трпи укривљена прозелитизма”, па не прима одмах све оне који се пријављују за прелаз у њене редове, већ само оне за које утврди (!?) да то раде из слободног уверења. Заиста је тешко поверовати у то да он није знао да је инсистирање на „слободном” уверењу „бројних” прелазника илузорно, односно лицемерно. Прелазећи врло лако преко тог свог лицемерја, и преко лицемерја свих својих колега из хрватског епископата, Мишић је овом окружницом показао да му је јако било стало до тога да се нико од „шизматика” не „смути”, тј. не поколеба у својој намери да пређе у РКЦ. Зато је дао кратка, али врло прецизна упутства својим жупницима.

Он, најпре, инсистира на томе да се у РКЦ примају „начелно сви” који изразе жељу да уђу у њу, односно да се „нитко од уније” са том црквом не сме одбити. Ово помињање „уније” може донекле да збуни читаоце његове окружнице, мада је врло мало вероватно да је стари бискуп заговарао прелазак православаца у форми класичне уније. Бискуп Мишић затим изриче нешто што ће усташка власт ускоро искористити за своје сврхе, а што ће га удаљити од појединих ставова надбискупа Степинца по питању примања нових чланова РКЦ. Он, наиме, упозорава свој клер да буде јако опрезан с молбама образованих и интелигентних „шизматика”, јер се плаши њихове „двомишљености”, тј. неискрености. Притом има на уму пре свега свештенике СПЦ, затим учитеље, градску интелигенцију и богатије људе. Према њима његов клер мора да покаже „суздржљивост”, водећи рачуна да га неко од тих образованих и интелигентних људи не превари и увуче се у РКЦ са неискреним намерама. За разлику од њих, Мишић позива свој клер да буде „више сусретљив” према радницима, сељацима и другим, тзв. нижим друштвеним слоје-

вима „шизматика”. Мишић тражи од свог клера да покаже максималну суздржљивост и према прелазницима из редова Јевреја.

Будући да Кришто инсистира на тези о сукобу између РКЦ и усташког режима по питању верских прелажења, односно проверавања од маја 1941, треба нагласити да Мишићева окружница показује да он није имао ништа против Павелићевог и Будаковог акта по том питању. Напротив, Мишић изричито помиње и поштује те акте и конструктивно се односи према њима, као и према усташком режиму уопште.

Истог дана када је Мишић објавио поменути окружницу, Степинчев „Katolički List” је објавио једно упозорење душебрижницима, у коме се каже да се „опазило да се поднесци за примитак у католичку Цркву или конвалидацију брака још увијек састављају површно”. Очигледно је да је таква пракса ометала рад Надбискупског духовног стола, па се зато скретала пажња жупницима да поведу више рачуна приликом састављања и слања својих поднесака.

Деветог јула 1941. Степинац је добио још два писма о прогонима Срба у НДХ. Једно му је послао београдски надбискуп Ујчић, а друго један његов анонимни верник. Ово друго је било посебно драматично, јер га је његов аутор обавештавао да „они по лики тамо кољу дјецу и људе жене старце и бацају у јаме и поноре”. Надбискуп Степинац је ово писмо унео у свој дневник, не налазећи за сходно да било шта о њему забележи. Он је, како изгледа, тада имао много важнија посла, јер је управо завршавао окружницу о подучавању прелазника у РКЦ. Ту окружницу је објавио 11. јула 1941. Како у њој има пуно занимљивих информација о интересовању „иновјерника” за пријем у РКЦ, затим о дотадашњој организацији њиховог подучавања, као и о односима државе и РКЦ у вези са том организацијом, та окружница заслужује велику пажњу истраживача Степинчевог односа према покатоличавању Срба и Јевреја. Она, међутим, овде не може да буде интегрално цитирана због њене дужине, па се зато доносе само најзначајнији сегменти њеног првог дела.

„У новије се вријеме јавља све већи број иновјераца, који желе пријећи у католичку Цркву. Многи се од њих обраћају и ради информација и ради поуке осим на жупне уреде и на разне свећенике и редовнике. Хвале је вриједно, што се многи тога посла радо и прихватају. Добро је то и потребно крај толиког броја прелазника. // Истина је, да су поједини приватни подучаватељи прелазника донекле олакшавали посао жупним уредима. Али приватно подучавање имаде ту слабу страну, што се такви прелазници од свог почетка практички не уводе у хијерархијски дух жупне заједнице. Прелазници су наима будући жупљани

односне жупе, зато треба да већ у вријеме своје подуке стјечу осјећај овисности у вјерским стварима о своме жупнику и осјећај припадности жупској заједници. // Усто се опазило и то да неки приватни подучаватељи доста површно обављају вјерску подуку с прелазницима и свршавају је размјерно у одвише кратком времену. Осим тога приватно се подучава врло мален број прелазника. А и поред тога, кад би се и већи број подучавао приватно, остао би огроман информативни и писарско-уредски посао на жупним уредима и даље, који се нагомилавао у толикој мјери, да га душобрижно свећенство апсолутно не може свладати.

Тога ради обратио се Надбискупски духовни стол с молбом на министарство наставе, да му за овај посао стави на располагање све вјероучитеље пучких и средњих школа, умјесто да их додијели на друге послове, како то чине с осталим наставницима у вријеме школских празника. Министарство наставе је врло радо изашло у сусрет Надбискупском духовном столу у овом вјерском и националном раду. У вези с тиме одређујем:

1. Сви прелазници на територију једне жупе имаду (се) пријавити у том жупном уреду, који имаде водити бригу о дуљини времена њихове поуке, њиховој поуци уопће, те о присуствовању богослужбеним чинима у вријеме поучавања, да се тако приучавају на практично вршење католичких вјерских дужности. // 2. За послове прелаза т. ј. информације, поучавање и канцеларијски посао Надбискупски духовни стол ће додијелити сваком жупном уреду толики број вјероучитеља, колики му је зато потребан. Додијељени вјероучитељ ће се у том послу споразумјети с односним жупним уредом гледе времена, мјеста и осталих околности. // 3. Нека се у ту сврху код сваког жупног уреда уреди посебно пословање и течајеви с мањим групама 10 до 20 прелазника, да се вјероучитељ може позабавити и с потешкоћама појединца. // 4. На концу сваког свршенога течаја имаде се с прелазницима обавити испит пред односним жупником односно његовим изаслаником ... // 5. Допушта се и приватно поучавање но уз претходну пријаву у жупном уреду на чијем је територију прелазник и уз коначно обављање испита пред односним жупником или његовим замјеником. // 6. Све поучаватеље прелазника треба да води у њиховом раду једино: слава Божја, љубав према ближњему и спасење неумрлих душа, а углед наше свете вјере и Цркве тражи да се искључи у том послу сваки материјални *ѝробийѝак* било у којем му *драјо облику*. (Подв. у ориг. – нап. П. И.) // 7. Поучаватељ треба да прије свега добро позна све прописе за примање у католичку Цркву. Ти се прописи налазе у Католичком Листу ове године број 23... // 8. Поновно

се скреће пажња свећенству, да је свака интервенција код Дух. стола у предмету прелаза најстроже забрањена, а то врједи не само за лаике него и за свећенике. // 9. Не смије се започињати с поуком прије него странка донесе потврду управних власти, да је пријавила прелаз. // 10. Да се ипак уклони то што неки прелазници нису никако приправљени, а с другима се опет превише завлачи, затим да се уклоне разни приговори у том погледу и уведе јединствени поступак, сви се поучаватељи имаду држати ових упута:

а) **Прелазници из разних конфесија нека се не поучавају заједно.** Треба дакле посебно поучавати Жидове, посебно опет прелазнике разних кршћанских вјероисповијести. Прелазници који су *некоћ били католици*, нека се више упућују на покорничка дјела и на вјерно извршавање и обдржавање црквених заповиједи. За ове ће бити dostatна једна или двије поуке.

б) **ПРАВОСЛАВЦИ треба да буду боље поучавани.** Нарочито треба да добију темељитију поуку о католичкој Цркви, опћинству светих, о светој миси, о пресв. олтарском сакраменту, о сакраменту покорне, о посљедњој помасти, о женидби, о молитви, о црквеним заповиједима. Гледе св. потврде имаду се нарочито упозорити, да су пригодом крштења примили св. потврду, па ју према томе не смију други пут примити у католичкој Цркви ... // Код појединих катехеза треба нарочито додати и разјаснити разлике литургијске нарави, као на пр. код свете Мисе, св. Причести ... Код поуке 'опћинство светих' треба напоменути, да се и у православној цркви моле за покојнике, па је према тому лаган пријелаз на поуку о чистилишту. Код поуке о св. исповиједи треба им практички показати, како се ваља исповиједати. Код поуке, да су већ примили св. потврду, нека се спомене наука катол. Цркве о Духу Светом. // Сваки прелазник треба да си набави катекизам и молитвеник.

ц) **ЖИДОВИ требају дуљу и темељитију поуку, јер немају ништа кршћанскога у себи,** па треба да се у истом уведу у кршћански и католички дух"³⁴⁴

Интересантно је да Кришто не доноси ниједан ред из ове окружнице надбискупа Степинца у свом *Sukobu Simbola* и да је није уврстио у шему наводно „паралелних”, а супротстављених докумената државе и РКЦ о верским прелазима. Разлог за то је, највероватније, чињеница да се у окружници говори децидирано о врло успешној сарадњи Духовног стола Загребачке надбискупије и Министарства наставе НДХ, што

³⁴⁴ Batelja J., BAS/1, 161–167.

се никако не уклапа у његову исконструисану шему и закључке у вези са њом. Још мање се у то уклапа **Степинчево признање да је подучавање прелазника не само верски, него и „национални рад”**. То је била још једна потврда раније поменутог закључка да је он на прелазак верника других верских заједница и религија у РКЦ гледао и као на увод у њихов прелазак у хрватску нацију. **Верска асимилација је, по њему, била претходница националне асимилације, одн. похрваћивања.**

Да је овај закључак потпуно тачан говори неколико изјава надбискупа Степинца и пре ове окружнице и после ње. Тако је у свом првом писму министру унутрашњих послова Артуковићу од 23. априла 1941, у коме се заложио за Јевреје-конвертите (тј. за Јевреје који су прешли на католицизам), он тврдио да **„имаде добрих католика који су жидовске расе”** и да **„имаде међу њима и таквих који су се истакнули као добри хрватски националисте”**.³⁴⁵ Слично, али још јасније, он је тврдио и у писму Артуковићу од 22. маја 1941. Молећи га да има обзира према „покрштеним члановима жидовске расе”, он додаје: **„Многи од њих покрштени су давно прије прогона Жидова ... Многи су се од њих већ асимиллирали и за које нитко није ни знао да су Жидови. Има и таквих који су се истакнули у народном и усташком покрету.”**³⁴⁶ У трећем писму Артуковићу о Јеврејима-конвертитима, од 30. маја 1941, Степинац најпре тврди да су усташким расистичким законима **„погођени и неки католици, који су прихваћањем католичанства посвједочили, да се желе сасвим асимиллирати с народом у коме живе у чијем духу су одгојени и који су у свакој прилици спремни подносити и жртве за овај народ.”** Одмах затим он буквално едукује Артуковића (а преко њега и сам усташки врх) следећим речима: **„недвојбено са свјетовног гледишта државног и народног интереса долази у обзир и то, да је баш католицизам био онај кохезиони и асимилаторни фактор, који је везао поједине дијелове нашег хрватског народа у једну цјелину и који је бројне стране елементе национализирао ...”**³⁴⁷ Нема никакве сумње у то да Кришто врло добро зна за ове чисто клеронационалистичке изјаве надбискупа Степинца, као и за многе друге сличне његове изјаве, али их нигде не помиње.

Предводећи традиционално загребачко ходочашће у Марију Бистрицу, дванаестог јула 1941. надбискуп Степинац је дао кратку изјаву „Hrvatskom Glasu” о гледању РКЦ на актуелне процесе прелажења из

³⁴⁵ Видети: Пић Р., *Stepinac i holokaust u NDH*, 148.

³⁴⁶ *Истио*, 153–154.

³⁴⁷ *Истио*, 160.

HRVATSKI GLAS 15. VII. 1941.

ŽIVOT GRADA ZAGREBA

JUTROS SU KRENULI NA PUT HODOČANJCI PJEŠACI »MI NISMO LOVCI ZA VJERNICIMA« IZJAVIO JE NOVINARIMA PREUZV. NADBISKUP DR ALOJZIJE STEPINAC

(15) Zagreb, 12. srpnja. — Držel se tradicionalnog običaja, krenuli su jutros zagrebački hodočasnici u pet raznih skupina na put svoga hodočastića u Mariju Blatricu. Škapije su kretale posvrd od tri sata ujutro sa svetim običajima, i su na kon odobrenih sv. Misne krenuli na put kao i svake godine do sada. Skupina u koju polazi Preuzv. Nadbiskup dr. Alojz-

stvac — zapitani smo preuzvišenog nadbiskupa dra. Stepinca.

— Idemo naprijed, čini se da je najgora kriza prebrošena.

— Kako gledate na pretaze za drugih vjera na katoličkom?

— Kao i prije! Katolička crkva ima svoje norme od kojih ne odstupi nikad. Mi nismo lovci za vjernicima kao stanovite crkve, gdje nema svjerenja bolje, da nam ne dolaze, ali isto tako ne odbijamo nikoga, ko nam iskreno dođe i traži jastun.

— Počle kratkog odmora hodočasnici su na čelu s nadbiskupom i upraviteljem nadbiskupskih dobara g. Jurjem Vukobratovićem nastavili put prema Lazu, gdje se sastaje svih pet skupina i nakon odmora svi kreću u Mariju Blatricu. Osvogdnja hodočaste spada među najoplijelija hodočasta posljednjih godina, jer su polje na put brojne tisuće pjesaka, dok se očekuje da će ogromna broj Zagrebačana stići u Blatricu slatkovima koji polaze iz Zagreba sutra u jutro.

— U Mariju Blatricu stize sutra u jutro i gradski hodočasti g. Ivan Vukobratović i podnastelnik g. Dinko Čučur, tajnikom Bokšićem i Debertom kao i brojna zadržana gradskih obitelji i dionostima. Prema svim značajima vrijeme će biti povoljno, te će tako osvojnolice gradsko hodočaste proteći veličanstveno i dostojanstveno. Zagrebački crkvi rado hodočaste svoje zaštitnici Mariji Blatricu koji molci od rjezno milosti i zahvaljujući za primljena dobara.

Stepinčeva licemerna izjava u „Hrvatskom Glasu“, od 13. jula 1941.

вере у веру у НДХ, тј. на прелажење православних Срба у РКЦ: „Ми нисмо ловци за вјерницима. Гдје нема увјерења о истинитости католичке вјере, боље да не долазе. Оне, пак, који желе слободно доћи и с искреним увјерењем, прихватит ћемо.“³⁴⁸ Степинац је, дакле, поновио своју мантру о некаквом слободном и искреном уверењу прелазника у РКЦ иако је врло добро знао да од њега није могло да буде ни трага у услови-ма масовног покоља Срба у НДХ.

Ту лицемерну и арогантну изјаву надбискупа Степинаца недвосми-слено су демантовала још за време Другог светског рата сведочења много-бројних Срба који су били протерани из НДХ у окупирани део Србије, а који су помињали сасвим конкретну прозелитску и геноцидну делат-ност нижег хрватског римокатоличког и гркокатоличког свештенства. Исти је случај био и са послератним сведочењима Срба који су остали у НДХ и преживели њено постојање. Степинац су, уз то, демантовали и његови жупници који су извештавали Надбискупски духовни сто о свом раду на покатоличавању Срба.

Будући да је Степинац, као интелегентан човек, јако водио рачуна да у својим изјавама и у свом дневнику не покаже шта стварно мисли о насилном покатоличавању Срба у НДХ, у наставку се наводе два писма које је њему послао у току 1941. мостарски бискуп Мишић. У писмима

³⁴⁸ Batelja J., BAS/1, 238.

поверљивог карактера, Мишић се није устезао да проговори отворено о томе како он гледа на изненадну прилику за масовно покатоличавање православних „шизматика”, тј. Срба. Пошто су та писма раније помињана само у кратким изводима, овде се доносе интегрално њихови најважнији делови. Тако у писму од 18. августа 1941. бискуп Мишић каже следеће:

„Прилике у којима живимо, са сваке стране су незгодне. Ваља увидјети и признати, тешко је вишим државним властима, али тешко је и св. Цркви обзиром на њезино божанско послање и рад око неумрлих душа. Доста велики дио гркоисточњака у мостарској бискупији склон је да пређе на св. католичку вјеру. Виша државна област Загреб издала је више упута на подчињене власти о прелазу на другу вјеру. *Стварно, а и по смјеру ње ујуте нијесу такве, да би одговарале ојћој доброј ствари св. Цркве, ња ни државе.* (подв. у ориг. – нап. П. И.) Божјом милости сада као нигда прво згода је, да помогнемо Хрватству, спасимо безбројне душе, људе добре воље, а то су доброћудни сељаци, који живу помиешано с католицима. Познају католике, а католици њих. **Прелаз је врло згодан и лаган.** *Нажалост власћи узаним њоједима нехојнице смејтају Хрвајску и католочку ствар. Нијесу криви врхови. Умиешало се сваишо: младо, несиремно, безискусно; мјести њамејши и разбора – вајра, сила – није чудо, да су од њоја за Хрвајску и католочку ствар врло неугодне њосједице...* (подв. у ориг. – нап. П. И.) У многим жупама бискупије Мостар на пр. Дувно Поље, па Столац, Клепци, Горанци, Градац и т.д. врло честити сељаци гркоисточне вјере, што помиешано живе с католицима, пријавили се у Католичку Цркву: иду св.(етој) миси, уче католички вјеронаук, крштавају дјецу. – *намејници издају одређе, док су новообраћеници још у цркви код свете мисе, хватају их, старо и младо, мушко-женско, њоне као робље ... до мала у масама у вјечности ...* (подв. у ориг. – нап. П. И.) **То није на корист ни католичкој светој ствари ни Хрватској.** Иза неколико година свак и сви осуђиват ће овакав непромишљени рад и дјеловање, а у садашњици **пропушћамо врло лепе згоде и прилике, да их искористимо у добро Хрватске и свете католичке ствари.** Од мањине да постанемо у Босни и Херцеговини већина. Да не гледамо милости из туђе руке, него да ми милости диелимо. Ово сматрам као свету и узвишену нашу ствар. **Стога ја Преузвишеном Президијуму дојављујем у име Хрватства и католичанства, да све подузmemo, кобне посједице преприечимо, доброј ствари пут поравнамо, тим Хрватству и католичанству сретнија времена осигурамо.**”³⁴⁹

³⁴⁹ Krišto J., *Katolička crkva i NDH*, 92–93.

Као што се добро види, бискуп Мишић оптужује ниже усташке власти да убијају „гркоисточњаке”, тј. православне Србе, који су се изјаснили за прелаз у РКЦ и прошли већ све фазе преобраћења. Он то осуђује пре свега са становишта РКЦ, јер јој се убијају њени нови припадници и тако упропашћује прилика да она ојача у БиХ. Али бискуп Мишић подједнако жали због поменутих насиља усташких власти и због интереса „Хрватства”. Иако то није изричито нагласио, јасно је да је и он у прелажењу православних Срба у РКЦ видео не само јачање те цркве, већ и „Хрватства”, тј. хрватске нације. Жалећи због пропуштене „липе згоде и прилике” да католици, тј. Хрвати постану „од мањине ... већина” у Босни и Херцеговини, он апелује на Председништво БК Хрватске да предузме одговарајуће мере да се спрече „кобне посљедице” усташког дивљања према покатоличеним Србима. Оне Србе који су одлучили да остану православни уопште не помиње.

На исту тему, али са више детаља о зверствима херцеговачких усташа над Србима и о својим очекивањима од насилног покатоличавања Срба у Херцеговини, бискуп Мишић је писао Степинцу, као председнику хрватске БК, и 7. новембра 1941, десетак дана пре одржавања другог заседања БКХ, на које није могао да дође. Најинтересантнији део његовог опширног извештаја о приликама у његовој бискупији је гласио:

„Једно вриеме био је изглед, да ће велики број шизматика прећи у заједницу католичке Цркве, међутим, постављени за стожернике и логорнике, злоупотребили су положај, искористили настране инстинкте маса, подржали слабије људске стране, да је страхота, шта је из тога произашло. Супрот лиека нигдје ... Људе се хватало као звјериње. Клато, убијало – живе у понор бацало. Женске, мајке с дјецом, одрасле дјевојке, дјецу мушку и женску бацали су у јаме. Поджупан у Мостару г. Бајић мухамеданац, јавно изговара као чиновник – морао би да шути, а не телали – да је у Љубињу само у једну јаму 700 шизматика бачено. Од Мостара и Чапљине одвезла је жељезница шест пуних вагона мајка, дјевојака, дјеце испод десет година, до станице Сурманци, гдје су извагонирани, одведени у брда, живе матере с дјецом бацали у дубоке пропунте ... Све је стрмоглављено и убијено. У жупи Клепци из околних села НН: 700 шизматика убијено. Даље да не набрајам? Предалеко бих отишао. У самом граду Мостару на стотине их је везало, одводило изван града па ко живине убијали. Дошло најокон и расељавање маса у Србију. Јаук, ѿлач, жалосї – бјежање на све сїране, чак и Мусолинију у Рим отишла депутација. Шта су говорили, тражили, може се мислити и наслућивати. Посљедица била нова талијанска окупација Херцеговине.

Талијани поново дошли, преузели сву власт војну и грађанску. Шизматичке цркве одмах новооживјеле. Свештеници-попови дотле прикривени, слободно се појавили. Талијани према Србима склони, умиљати. Католичкој цркви није до насиља. Осуђује га и осудила га је и овај пут. Али упадан је прелаз у крајности. Нова окупаторна власт према Србима одмах почела умиљато – према католицима оштро: затворима, чак и стриелањем. Разумије се, разбјежали се на све стране стожерници, логорници, силници, и т.д. За силнике платила сиротиња. Није чудо, да је ради оваквих прилика питање прелаза шизме на католицизам у Херцеговини до краја страдало. *Крволоштво стожерника, логорника, дивљаштво јојединих, неразумијевање виших обласника њешико је шкодило несамо ... вјерницима нећо и националном добру. Да је г. Бог дао позванима увиђавност, разбор, да је спретније, глађе, згодимице провађано питање прелаза на католицизам, умножио би се број католика за једно пет до шест стотина хиљада. Толико треба Босна и Херцеговина, да од 700.000 скочи на један милијон и три стотине тисућа ...*³⁵⁰

И у овом писму бискуп Мишић осуђује локалне носиоце усташке власти у Херцеговини за злочине над „шизматичима”, тј. православним Србима, помињући многе примере дивљачког убијања жена, девојака и деце испод десет година српске националности. Иако се из његовог претходног писма надбискупу Степинцу и из његове окружнице од 30. јуна 1941. чинило да он осуђује такво дивљање и из чисто хуманистичких разлога, из овог писма се види да га осуђује пре свега због прекидања процеса покатоличавања Срба и пропуштене прилике да се број католика у Босни и Херцеговини увећа за „једно пет до шест стотина хиљада”. То умногоме мења раније поменути закључак о његовом хуманизму и заузимању за Србе и Јевреје. Испоставило се, наиме, да су и за њега много важнији од живота и људских права Срба били интереси РКЦ и хрватства са великим „Х”. А то значи да је и он био задојен клеронационализмом који је доминирао и у редовима хрватског католичког епископата и у редовима његовог клера.

Ово писмо бискупа Мишића је од посебног значаја за доношење закључака о постављању хрватских римокатоличких бискупа према насилном покатоличавању Срба у НДХ. Ако је, наиме, један од најстаријих и најугледнијих чланова хрватског епископата очекивао превођење „пет до шест стотина хиљада” српских „шизматика” само на територији БиХ, онда је врло вероватно да су и његове млађе колеге из других

.....

³⁵⁰ *Истио*, 108–109.

делова НДХ правиле сличне рачунице и да су те рачунице, узете заједно, далеко прелазиле цифру од једног милиона прелазника, тј. нових римокатолика. Овакве рачунице су посредни али врло убедљиви деманти оне Степинчеве лицемерне изјаве да хрватски бискупи и њихови свештеници нису „ловци за вјерницима”. Да то, заиста, нису били, они не би учествовали у коришћењу усташке страховладе и свеколике српске несреће за нагло повећавање броја својих верника. Најмање што су могли да учине да би се дистанцирали од усташких злочинаца било је то да од владе траже забрану прелажења из вере у веру док рат траје, или – ако влада то не би прихватила – да јавно бојкотују тај вид геноцида над Србима. Њима, међутим, тако нешто није падало напамет, због чега су потпуно заслужили најтежу могућу осуду.

ж) Учешће католичког клера у насилном покатоличавању Срба
према сведочењима преживелих Срба

Пре навођења сведочења Срба избеглих из НДХ треба нагласити да су она забележена у београдском Комесаријату за избеглице и пресељенике и да су давана у виду изјава, записника, саслушања или у неофицијелној форми. Изјаве и записници са саслушавања су изворно садржавали пуне биографске податке о лицима која су их давала, као и имена лица која су их узимала.³⁵¹ Из масе таквих сведочења овде су издвојена само она која се односе на покатоличавања Срба која су извођена на територији Загребачке надбискупије и Загребачке метрополије, којима је на челу био надбискуп Степинац.

Скоро сви избегли Срби из околине Нашица, Славонске Пожеге и Подравске Слатине помињали су изузетно интензивну и агресивну прозелитску делатност фра Сидонија Шолца (Scholz), фрањевца из Нашица.³⁵²

.....
³⁵¹ Тако се у књизи В. Дедијера и А. Милетића *Proterivanje Srba sa ogništa 1941-1945* наводи следећи пример: „Записник од 18. јануара 1943... састављен у Комесаријату за избеглице и пресељенике у Београду. // Урошевић Стево, бивши ђак гимназије из Бијеле, општине исте, среза Дарувар, стар 22 године, син Марка и Саре рођ. Комненић, неочењен, исказан избегличком легитимацијом број 117777 – исказао је (...). На крају записника је стајало: 'Друго ништа ми није познато, а на исказано и прочитано могу се заклети'. // Саслушао и оверава: Ђуро К. Родић. // Записничар: Таталовић Невенка // (Подносилац изјаве): Урошевић Стево.” (стр. 57)

³⁵² Фра Сидоније Шолц (Scholz) припадник фрањевачког самостана у Нашицама; рођен 8. 12. 1909. у Вировитици; убијен од стране партизана 24. 5. 1942. У Нашицама био капелан велике жупе, помоћник околних жупника, катехета основне и грађанске школе и духовник К.А. После његове погибије „Katolički List” (br. 23/42) му је објавио велики и топао некролог, у коме га је величао као „ватреног духовника К.А.”,

Ево неколико најупечатљивијих сведочења. Тако је Сретенко Драгић из села Церемошњак, срез Нашице, изјавио:

„Одмах после убиства српско-православног свештеника из Нашица (једне ноћи пре православног Петровдана 1941) дошао је у Церемошњак фрањевац из Нашица – патер Сидоније, који је наговарао Србе у мојем селу да пређу на римокатоличку веру, јер да другог спаса нема, говорећи: **’Видите људи, ви сте вашег свештеника изгубили, вама сада не преостаје друго, него да сви пређете на римокатоличку веру, јер ћете и ви изгинути.’**³⁵³ Народ је њему обећао прелаз. Он је при поласку казао да се сви, који ће прећи на римокатоличку веру напишу и да га дочекају пред римокатоличком црквом у Церемошњаку, кад поново тамо дође. Након неког времена патер Сидоније поновно је дошао у Церемошњак, али га нитко од Срба није дочекао. Он се на то наљутио и Србима се јавно у селу загрозио речима: **’Не би био ја онај који јесам, ако вас не протерам, видет ћете што вас још чека.’** После тога на православно Преображење, 19. августа 1941. у ноћи дошли су оборужани усташе из Нашица у Церемошњак, где су их дочекали усташе из Церемошњака. Одмах су провалили у кућу Докића Жарка, земљорадника, и убили њега и његова сина Стеву, док им је други Жарков син утекао. Том згодом су опљачкали кућу покојног Жарка ... Ту ноћ отерали су 18 Срба мушкараца, жена и деце у логор у Славонску Пожегу. Све су их повезали

.....
агилног и спремног свештеника, великог мисионара, патриоту итд. Његов прозелитски рад представљен је следећим речима: „Последње године живота нашао је о. Сидоније ново поље рада. **Иза оснутка Н... Д... Х... десети тисућа несједињених моле да буду примљени у католичку цркву.** Долазе у нашићки самостан по свећеника. Знаду да је тамо човјек који је дорастао и овом тешком послу. О. Сидоније напушта привремено своју школу да удовољи њиховим молбама. **Без одаха приводи топлим грудима једине законите мајке Исусових присталица оне, који су били стољећима далеко од ње.** Мисионар ових душа није само дјелитељ светих тајна. Прије проповиједи треба завити и небројене и кржаве ране на души тог народа. Он, отац сирота, тјешитељ узнемирених, **био је као створен да најприје приреди терен за апостолску ријеч, а онда да засије простране њиве Божјом истином.** Истина, коју посједује католичка Црква, и свијетло, што обасјава, и грије толике милијуне католика, су експанзивне моћи. Не познају граница, теже да постану власништво свију...” (Стр. 269–270) И усташка штампа је о њему писала хвалоспеве. Из званичног „Hrvatskog Naroda” (бр. 437/42) овде се помиње само навод да је о. Сидоније **„сурађивао са осјечким усташама па су у самостану у Нашицама за вријеме бивше Југославије усташе полагаале присегу.”**

³⁵³ У наведеном обраћању Србима из Церемошњака о. Сидоније је мислио на православног пароха у Нашицама, Георгија (Ђорђа) Богића (1911–1941), кога су усташе убиле на свиреп начин 17. јуна 1941. Према сведочењу учитеља Петра В. Ковачевића из Баленице, Богићево убиство је наредио баш фра Сидоније. (Видети: *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima*, 96)

шпагом и успут тукли све до села Лонџице. Некоји су се од ових после повратили својим кућама, и то онда када су прешли на римокатоличку веру. Када су остали Срби (из Церемошњака) видели, да им збиља нема другог спаса, већ да пређу у римокатоличку веру, отишли су у Нашице до патра Сидонија и њему казали, да ће прећи на римокатоличку веру. Он им је казао да то морају о д м а х учинити, јер ће иначе и они проћи као што су прошли они Срби из Церемошњака који су већ отерани с њихових имања. После тога су сви Срби из Церемошњака прешли на римокатоличку веру. Срби морају ићи редовито у римокатоличку цркву, јер их на то сили патер Сидоније. Он их поучава и римокатолички веронаук. Патер Сидоније обилазио је с наоружаним усташама и остала српска села у срезовима Нашице, Сл. Пожега и Подравска Слатина и силио народ да пређе на римокатоличку веру, претећи да ће их дати потући или протерати, говорећи: 'Сви ћете преко Дрине или у Дрину.' Да би застрашили Србе и тако их присилили на прелаз, усташе су у договору с патером Сидонијем многе Србе убили, а многе страховито мучили. Тако су у селу Ивановцу, срез Сл. Пожега, ухватили 18 Срба, отерали их у шуму и тамо убили."³⁵⁴

Врло слично сведочио је о прозелитском деловању фра Сидонија и Јово Радосављевић, избеглица из села Сухомлаке, код Нове Буковице, 14. 1. 1943.

„У општини Нова Буковица настањени су Срби и Хрвати. Срба има у овој општини око половице, а друго су Хрвати, а има нешто Немаца и Мађара. Моје село Сухомлака јест чисто српско. // У месецу јулу 1941. ... усташе су покупили преко 20 Срба – мушкараца из села Рајиног Поља, Брезовљана, Добровића, Брезика, Доње Буковице и Вазије, отерали их у шуму и тамо побили ... // У месецу новембру 1941 ... дошао је у ... Сухомлаку фратар – фрањевац из Нашица Сидоније Шолц у пратњи оборужаних усташа и позвао народ да одмах пређе на римокатоличку веру, јер да ће у противном бити протерани у Србију, пошто православци, како је он то казао, не смију живети у Хрватској. Тада су Срби одлучно били против прелаза ... и казали су фратру Сидонију да се неће покрстити, већ да им он изда пропуснице, јер ће се радије иселити у Србију, него прећи ... Фратар Сидоније је после тога напустио село претећи Србима. Овај фратар обилазио је и друга српска села, али су се Срби испочетка и у овим селима одлучно опирали прелазу на римокатоличку веру. // Трећег дана након одласка фратра Сидонија из Сухомлаке, дошли су

³⁵⁴ *Dokumenti o protunarodnom radu*, 97.

у Сухомлаку усташе из Подравске Слатине и Нове Буковице у пратњи жандарма из Црнца и почели хапсити Србе. Ухапсили су Јову Петковића, Јову Гвозденовића и Душана Миловуковића и отерали их у затвор. Неколико дана после тога дошли су поново у Сухомлаку и ухапсили 12 Срба и отерали их у затвор и то четворицу у Дреновац, а осморицу у Подравску Слатину, а одатле све скупа у Осијек. // После ових хапшења дошао је у Сухомлаку поново фратар Сидоније и поновно позивао Србе да пређу на римокатоличку веру, обећавајући да ће, ако се сви покрсте, пустити из затвора ухапшене Србе. Срби су се препали да ће и они бити одведени у затвор, а имања им бити одузета, па су пристали на прелаз ... // Осам дана после тога поновно је дошао у Сухомлаку фратар Сидоније са усташама, великим жупаном и шефом полиције из Осијека и извршио покрштавање Срба. Срби су се морали сакупити пред православном црквом, где су им фратар Сидоније и велики жупан одржали говоре, у којима су их уверавали да је добро што прелазе на римокатоличку веру, јер је то права вера, а осим тога да ће после тога бити пуштени на миру и нико их више неће нападати ... // После извршеног прелаза Срба из Сухомлаке на римокатоличку веру, фратар Сидоније пустио је из затвора ухапшене Србе. // У исто време и на исти начин извршио је фратар Сидоније покрштавање Срба и у свим осталим селима среза Подравска Слатина. Једино није доспео да изврши покрштавање Срба у селима Добровићи и Миљевци, те Доњој Буковици, јер је пре тога погинуо у срезу Славонска Пожега пригодном насилног покатоличавања тамошњих Срба. // Српскоправославне цркве у Сухомлаки, Добровићу, Новој Буковици и Подравској Слатини порушене су по усташама некако у исто време, када је извршено и насилно покатоличавање Срба, а Српска православна црква у Капелни претворена је у римокатоличку.”³⁵⁵

Лука Вуксановић из Сапне, срез Славонска Пожега изјавио је да се у јесен 1941. у славонскопожешком срезу „водила ... жестока акција за прелаз Срба на римокатоличку веру. На челу ове акције био је Пипинић Фрањо, римокатолички жупник из Слав. Пожеге, заједно са Шолцем Сидонијем, фратром из самостана у Нашицама. Они су обилазили српскоправославна села и наговарали Србе да пређу на римокатоличку веру, па да ће се тако спасити. Нарочито је у томе био агилан фратар Сидоније...”³⁵⁶

³⁵⁵ Dedijer-Miletić, *nav. delo*, 208–209.

³⁵⁶ Ђурић Ђ. В., *Прекрштавање Срба*, 181.

Пошто је о прозелитском деловању фра Сидонија Шолца објављено још много сличних и међусобно подударних изјава, оне се овде не доносе из разлога рационалности. Посебно је детаљна била послератна изјава многобројних становника села Будимци, од 15. 2. 1946. У вези са њом, овде се подсећа на податак да су о масовном покатоличавању Срба из Будимаца, које је обављено 14. септембра 1941. известили многи усташки и католички листови, па и Степинчев „Katolički List”, у извештају под насловом „**Цијело село Будимци прешло у католичку Цркву**”.³⁵⁷ У том извештају, наравно, није било речено да је овај прозелитски догађај био присилног карактера. Напротив.

О прозелитском деловању жупника Фрање Пипинића сведочила је 13. 11. 1942. Марија Косић из Слав. Пожеге: „Католичење вршено је масовно пре годину дана, како у Славонској Пожеги, тако и у околним селима.”³⁵⁸ Ово је учињено на одредбу градског редарства и котарске области преко општина. Прелаз је вршен у жупној цркви у Славонској Пожеги, извршио је жупник Фрањо Пипинић. Пре тога нису подучавани већ су дошли само у цркву на дан прелаза, где је одржана служба, и потом су пошкропљени прелазници, пошто су рекли да су сагласни са прелазом. // Овога лета је срушена православна црква у Славонској Пожеги од месних усташа, а цигле и материјал развучен је. // У години 1941.

.....
³⁵⁷ „Katolički List”, br. 38/41, 25. 9. 1941, 451. „Будимци се налазе близу Подгорача и границе између загребачке и ђаковачке бискупије, али припадају подручју ђаковачке бискупије. У недјељу 14. рујна, на благодан Узвишења св. Крижа цијело је село с православља прешло у католичку Цркву. У селу је основана жупа за 2300 душа. Приправу за прелаз извршио је нашићки фрањевац О. Сидоније Шолц тако, да је кроз дуље времена прелазнике поучавао у вјери. Код самог обреда прелаза присуствовало је уз О. Шолца и више других свећеника те велики жупан Жупе Барања из Осијека. Након прелаза одпјевао је народ ’Тебе Бога хвалимо’, те присуствовао св. Миси и приступио Св. Причести. **Иза св. Мисе одржан је у задружном дому банкет, код кога је изречено више значајних говора с поклицима Поглавнику и Хрватској.** Будимчанин Младен Радојчић особито је нагласио у свом говору, да **пријелаз није изведен силом, нити он значи издају или поклекнуће** него увјерење, да је раскол настао кривњом Грка, и да је сурађивање с Хрватима у Хрватској једини исправан пут за све становнике Хрватске. Будимчани су већ г. 1927. гласовали за Радића, а иза г. 1934. прекинули потпуно с непријатељима Хрватске. И ако је традиција свакоме мила, они су се једнога дијела њезина одрекли, па су у католичанству добили сто пута више. Накоро у Будимце долази стални католички свећеник, те ће се ондје вршити редовита духовна паства као у свакој католичкој жупи.” (Видети и: „Vrhbosna”, br. 9-10/41, 210. i dr.)

³⁵⁸ Пипинић Фрањо, жупник у Славонској Пожеги (Пожешки деканат Загребачке надбискупије); рођен 31. 3. 1892. у Сл. Пожеги; заређен за свештеника 15. 11. 1914. Према В. Новаку, у његовом стану су се састајале усташе још 1940. (Видети: *Magnum crimen*, 762)

срушена је црква у Троштеновцима, општина Јакшић, од тамошњих месних Немаца и материјал је развучен.”³⁵⁹

Саво Даниловић и тројица његових сусељана из Црквених Врховаца код Слав. Пожеге изјавили су да су одмах по оснивању НДХ били „прогањани од усташких власти” и да су „силом тјерани” да се „прекрсте” са православне на римокатоличку вјеру. „Пред сам крај 1941. долазио је у наше село жупник Пипинић Фрањо из Славонске Пожеге и говорио нам овако: ’Народе по закону морате се прекрстити, јер у противном бит ћете тјерани у логор.’ Међутим у сијечњу ... 1942. год. изашло је наређење од стране опћинског поглаварства, да тко се не покрсти да ће бити отјеран у логор, те смо онда морали долазити у Пожегу прекрштавати се код жупника Пипинића, тако да је из нашег села Пипинић прекрстио нас око 150 сељана. На дан прекрштавања по завршеним церемонијама скупили су нас пред црквом Св. Терезије у Пожеги и ту нам је одржао говор усташки сатник Петрановић, позивајући нас да сви ступимо у усташке редове, а на крај говора нагласио је да ми морамо бити усташе. // Но поред свих Пипинићевих и усташких обећања, да нам се неће ништа догодити кад се прекрстимо, наше је село 1943. год. запаљено, по усташама и швабама а народ отјеран у логор. На све то се није нашао ниједан свећеник који би на то реагирао и узео нас у заштиту, него су остали хладнокрвно посматрајући све што се нама догађало.”³⁶⁰

Десанка Радунковић и четворо њених рођака и сусељана из Брезика, код Подравске Слатине, изјавили су да се насилно „покрштавање” Срба у њиховом селу догодило 1941. на следећи начин: „Позвати смо од стране сеоског старешине, по наређењу католичког попа Селака Јосипа из Нове Буковице, да Срби из нашег села дођу на упис за покрштавање, јер тко се не покрсти места му у Хрватској нема.”³⁶¹ Приступом уписивању плаћали смо по 20 динара по једној кући, док је свакој особи још по 20 динара за прекрштавање, које је паре убирао поп Селак; по наређењу попа Селака плаћали смо још у котару по 30 динара по кући. // Јер су Срби већим делом из нашег села истерати јуна месеца 1941, то је нас мањина из страха морала приступити покрштавању. Приликом уписа за покрштавање поп Селак одржао нам је следећи говор: ’Народе

³⁵⁹ Dedijer-Miletić, *nav. delo*, 179.

³⁶⁰ *Dokumenti o protunarodnom radu*, 66.

³⁶¹ Селак Јосип, римокатолички жупник у Новој Буковици, код Подравске Слатине (Нашићки деканат Загребачке надбискупије); рођен 3. 7. 1881. у Шемовцима код Бурђевца; заређен за свештеника 17. 7. 1904.

ми вас морамо покрстити, док вас ја не сматрам народом, већ 'гамади'. Ви сте с Турцима ратовали против хрватског народа, угушили наш народ и населили се на хрватска имања, били сте турски поданици, зато ми вас у наше редове не требамо, ми на вас 'пљујемо'. Али, по наређењу надбискупа Степинца, морам вас прекрстити, то јест примити.' Прекрштавање су вршили фратри по наређењу попа Селака, а помагала им је усташка власт из Нове Буковице и Винко Божурић, опћински начелник из Нове Буковице."³⁶²

Присећајући се догађаја непосредно после 20. јула 1941, Никола Новаковић, избеглица из села Велике Градусе, код Петриње, каже: „Пар дана из тога ... дошао је у нашу општину жупник Орлић из Суње и остао у општини 14 дана, обилазећи по српским селима и наговарајући људе да пређу на римокатоличку веру, јер ће у том случају моћи несметано да остану на својим имањима и да ће само на тај начин моћи да (се) спасе."³⁶³ Од наших сељака нико није хтео да пређе ... а жупник, када је увидео да нема међу Србима никаквог успеха, напустио је нашу општину и више није долазио у нашу средину."³⁶⁴

Миле Пожар из општине Црквени Бок, срез Костајница, изјавио је следеће: „Већ у лету 1941. наредила је жупанија из Петриње и котарска област из Костајнице да сви Срби морају прећи у римокатоличку веру. Осим тога, и усташе су нас нагониле да пређемо ... Осим тога долазили су у нашу општину ... и римокатолички жупници, и то: римокатолички жупник из Суње Орлић, те више римокатоличких жупника из Загреба ... они су нас такође наговарали да требамо одмах напустити православну веру и прећи на римокатоличку. Држали су нам говоре у којима су доказивали да је једино римокатоличка вера права вера, па да сви Срби морају и требају напустити православну веру ... Осим тога доказивали су нам да су наши дедови били Хрвати и римокатолици, па да треба и ми да се повратимо у хрватство и римокатоличку цркву. И они су нам претили да ћемо бити отерани у логоре и изгубити наша имања, ако одмах не пређемо на римокатоличку веру. Под оваквим притиском сви Срби из општине Црквени Бок прешли су на римокатоличку веру и то још у лето 1941 ... Мисе је вршио Аугуст Краљ, римокатолички жупник из Загреба, који нам је послат да буде наш душобри-

³⁶² *Dokumenti o protunarodnom radu*, 67.

³⁶³ Орлић Јосип, римокатолички жупник у Суњи, код Петриње и декан Јасеновачког деканата Загребачке надбискупије; рођен 25. 9. 1893. у Петрињи; заређен за свештеника 25. 7. 1917. Познат као велики прозелита.

³⁶⁴ Ђурић Ђ. В., *нав. дело*, 190–191.

жник. Који то нису хтели, он их је тужио котарској области, која нас је присиљавала да редовито похађамо цркву. Овај ... жупник преселио се у новије време из Црквеног Бока у Суњу, јер се у Црквеном Боку није осећао сигурним ...”³⁶⁵

Милош Кољенин, из Петрињаца, срез Петриња, изјавио је да је у јесен 1941. ... општина у Суњи издала писмено наређење старешинама у селу да сви Срби морају одмах прећи на римокатоличку веру... „У исто време дошао је у Петрињеце са неколико усташа и римокатолички жупник из Суње Орлић. По његовом наређењу, сазвао је сеоски старешина збор у школу. Када смо се сакупили, одржао нам је жупник Орлић говор у којем нам је казао да је најстарија вера на свету римокатоличка и да је само то права вера. Ми Срби да смо били Хрвати и припадали римокатоличкој вери, па да смо касније отпали од те вере. Пошто у Независној Држави Хрватској не смије бити никаква друга вера осим римокатоличке, то се и ми Срби морамо повратити у римокатоличку веру, а онда ћемо бити равноправни са осталим Хрватима. Ми смо Срби овај жупников говор мирно саслушали и шутили смо као заливени. После неколико дана поново је дошао у Петрињеце ... Орлић са оборужаним усташама. Овај пут у његовој пратњи налазио се и римокатолички жупник из Кратечког, срез Сисак, којему не знам имена, те неколико општинских стражара. Опет смо морали доћи сви у школу, где смо пред жупником Орлићем морали положити заклетву да својевољно напуштамо православну веру и прелазимо на римокатоличку. Ову заклетву читао је жупник а ми смо морали за њим гласно изговарати. После положене заклетве морали смо се исповедати. После исповести, одслужио је жупник мису у школи ... После мисе морали смо примити причест по римокатоличком обреду ...”³⁶⁶

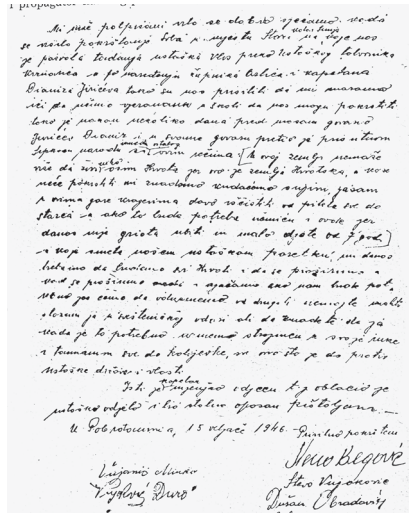
Илија Србљанин из Доњег Храстовца, срез Костајница, изјавио је да су усташе у јесен 1941, одмах после илинданског покоља, захтевале од Срба да пређу на римокатоличку веру ако желе да остану у животу. „Исто тако и општински чиновници позивали су Србе да пређу на римокатоличку веру ... У исто време долазио је у наша села и ... жупник из Суње Орлић са двојицом римокатоличких капелана, па је и он позвао Србе да пређу на римокатоличку веру, јер да је (она) боља од православне, а осим тога да у Хрватској држави не сме бити Срба, нити православне вере. Под овако тешким притиском сви су се Срби из општине

.....
³⁶⁵ Ђурић Ђ. В., *нав. дело*, 186. Краљ Аугуст, римокатолички жупник у Црквеном Боку; рођен 7. 6. 1914, у Пушћи, код Клањеца; заређен за свештеника 1938.

³⁶⁶ *Исто*, 189–190.

Стаза (срез Костајница) одлучили да пређу ... Некако концем октобра 1941. ... извршено је покрштавање Срба у општини Стаза. У свако село дошао је однекуда по један римокатолички жупник у пратњи неколико наоружаних усташа ... У Доњем Храстовцу покрштавање Срба извршио је ... Орлић са једним капеланом.³⁶⁷

Жупник Орлић се, иначе, помиње и у изјави Вујаковић Стеве и још четири становника Побрђана, код Стазе, у вези са доласком у Стазу по злу чувеног Павлићевог капелана Дионизија Јуричева.³⁶⁸ „Ми ниже потписани врло се добро сјећамо кад се вршило покрштавање Срба у мјесту Стази, котар Суња, на које нас је позвала тадања усташка власт преко таборника Крзнарића, а по наређењу жупника Орлића и капелана Диониза Јуричева; тако су нас присилили да ми морамо ићи да учимо вјеронаук у школи, да нас могу покрстити, тако је након неколико дана пред масом говорио Диониз Јуричев и у своме говору пријетио је присутном српском народу, између осталог, овим ријечима: У овој земљи не може више да живи нитко осим Хрвата, јер ово је земља

Павлићев капелан Дионизије Јуричев и факсимил изјаве Срба из Стазе о његовим претњама онима који одбијају да пређу у РКЦ

³⁶⁷ Исто, 210.

³⁶⁸ Фра Дионизије Јуричев, припадник фрањевачке провинције Св. Јеронима у Далмацији; рођен 19. 3. 1915. у Водицама, погинуо у борби са партизанима, 16. 9. 1943. код села Бутиге, близу Дицма (и Сиња); заклети усташа од 1938. После стварања НДХ био први капелан Поглавниковог двора; од октобра 1941. шеф Верског одсека при Државном рavnатељству за понову.

Хрватска, а тко се не ће покрстити, ми знадемо куда ћемо с њим, ја сам у овим горе крајевима давао очистити од пилета све до старца, а, ако то буде потреба, учинит ћу и овдје, јер данас није грехота убити ни мало дијете од 7 год., а које смета нашем усташком поретку; ми данас треба да будемо сви Хрвати и да се проширимо, а кад се проширимо и ојачамо, ако нам буде потребно, још ћемо да одузмемо од других, **немојте мислити што сам ја у свећеничкој одори, али да знадете да ја, када је то потребно, узем стројницу у своје руке и таманим све до колијевке, све оно што је против усташке државе и власти.** // Исти је капелан мијењао одјећу, т. ј. облачио је усташко одијело и био стално опасан пиштољем”.³⁶⁹

Лазар Котур из Јасеновца, срез Новска, изјавио је следеће: „У месецу августу 1941. ... почели су усташе уз потпору општинских власти присиљавати нас Србе да пређемо на римокатоличку веру, претећи нам убиством и логорима. **И домаћи жупник у Јасеновцу наговарао нас је да пређемо ... па да нам се после тога неће ништа догодити.** Сви Срби из јасеновачке општине, да би спасили своје животе, прешли су на католичку веру, па и ми. На католички Божић морали смо се чисто обући и ићи у римокатоличку цркву, а православни Божић нисмо смели славити. Усташе, као и остали римокатолици из места, надзирали су нас да сви слаavimo римокатоличке свеце по римокатоличком обреду и да можда не слаavimo наше свеце.”³⁷⁰

Даница Прштало, из Мале Ператовице, срез Грубишно Поље, изјавила је да су у лето 1941. хрватске власти и усташе вршиле велики притисак на Србе у срезу Грубишно Поље за прелаз на римокатоличку веру. „У овој акцији нарочито се истицао **Сивијановић Перо, римокатолички жупник из Грубишног Поља,** те неки Покопац Мирко и Чорак, званичници котарског суда из Грубишног Поља. Нешто Срба из Грубишног Поља покрстило се, али српска села нису хтела.”³⁷¹

У другом тому ове књиге већ је цитиран део изјаве Јакова Оробабића и Стојана Божића из окупанских села Гређани и Врбовљани, од 4. 2. 1944.

.....
³⁶⁹ *Dokumenti o protunarodnom radu*, 58–59.

³⁷⁰ *Истио*, 175.

³⁷¹ *Истио*, 167. **Сивијановић Петар**, римокатолички жупник у Грубишном Пољу; рођен 16. 1. 1893. у Вирју, код Турђевца. Заређен за свештеника 1937. Крајем априла 1941. денунцирао Србе из Грубишног Поља да наводно спремају ђурђевдански устанак против усташког режима, после чега су усташе ухапсиле преко 500 српских сељака, злостављале их и депортовале најпре у логор „Даница” код Копривнице, а затим у Госпић и Јадовно, што је преживело само 10-ак заточеника.

Сведочећи о насилном покатоличавању Срба у окучанској општини, у јесен 1941, они су најпре казали да су ту акцију водили ветеринар др Ореших, апотекар Пачкић, општински начелник Ореших из Горњих Богићеваца и обућар Сајтер – сви из Окучана. После тога додали су следеће: „Ова четворица дали су зато иницијативу а само ради покрштавања дошао је у Окучане нарочити мисионар у лицу једног католичког фратра – великог усташе, коме име не знам. Он је у села долазио опасан војничким опасачем са револвером у ташки обешеној о опасачу. Општина у Окучанима наредила је да приликом његовог обиласка по селима морамо истоме ставити бесплатан подвоз из Окучана у поједина села и натраг и бринути се за његово издржавање (увек му приредити добар ручак, вечеру и пиће). У села Гређане, Врбовљане и Човац долазио је овај фратар у три маха, али без успеха, јер се његовом позиву на покрштавање није нико одазивао. На крају нам је после две неуспеле мисије запретио да ћемо сви бити отерани у логор. Он нам је говорио приликом својих проповеди да је св. Сава био њихов католички светац, а да су га православци од католика преотели и уопште овај фратар говорио је сличне бесмислице којима смо се сви смејали. Ружио је православу веру а католичку једину називао исправном.”³⁷²

О покатоличавању Срба у Окучанима дао је изјаву и Марко Божић: „Одмах после слома Југославије појавили су се у Окучанима усташе под вођством Славка Павичића, трговца из Окучана. Усташе су одмах почели прогањати Србе. Затварали су Србе и пљачкали их. Обилазили су поједина села, купили Србе и одводили их у Окучане и Нову Градишку и тамо затварали у затворе среског суда и среског начелства, где су их тукли и злостављали, а након тога пуштали кући оне који су могли да положе веће суме новца, а остале су терали у логоре у Јасеновац и Стару Градишку. ... // Прошле јесени (тј. 1941. – нап. П. И.) порушили су усташе српске православне цркве у селима Окучани, Цаге, Бенковац, Бодеграј, Врбовљани, Човац, Гређани, Доњи Окучани, Рајић, Нова Градишка и у свим осталим местима овога краја. // После рушења православних цркава дошли су у овај крај римокатолички попови из Загреба, који су ишли по свим српским селима и држали, обично у школама, говоре у којима су истицали да је само римокатоличка вера права вера, а православна вера да не ваља ништа, јер да су је измислила три пијана човека, па зато и православци треба да се одмах поврате у прадедовску римокатоличку веру. Срби су морали по наређењу котарске области и

³⁷² Dedijer-Miletić, *nav. delo*, 714–715.

општинских управа да присуствују овим скуповима католичких попова. После тога су католички попови делили Србима неке молитвенике, за које су од Срба убирали по 7 динара. **Много је Срба прешло на римокатоличку веру, јер су на то били присиљени.** После тога долазили су католички попови из Загреба поново у Окучане и у католичкој капели служили су католичку мису, на коју су Срби морали долазити. Међутим, нити прелаз на римокатоличку веру није Србима користио.³⁷³ (И Божић је, иначе, поменуо ветеринара Орешића, обућара Сајтера и земљорадника из Богићеваца Орешића, као усташе које су се истицале у прогону Срба у Окучанима и њиховој околини).

Илија Вранешевић, парох љубински, срез Двор на Уни, изјавио је: „Још пре мога избеглиштва 13. јула 1941. сви чиновници и учитељи добили су налог од жупника Ђурића, усташког повереника из Дивуше за срез Двор на Уни, да предаду молбу за прелаз у католичанство или да напусте и место и службу. Кад су предали молбе за прелаз, поверљиво им је наређено да претњом наговоре и све остале Србе на прелаз, у противном нека се селе куда знају или ће бити стрељани. Тако су били сви домаћини присиљени да, са таксеном марком од 10.- динара, дођу код свог учитеља да направе молбу за себе и породицу ради преласка у католичанство.”³⁷⁴

Никола Павловић и још четири његова сусељана из Слобоштине, код Славонске Пожеге, изјавили су да је у фебруару 1942. дошао је у њихово село жупник Ш а н т и ћ Б о ж и д а р ... из Загреба. „Његовим доласком одмах је почео присилним прекрштавањем ... **Послан сам у ваше село као и околицу да извршим прекрштавање Срба. Сваки онај који ће се прекрстити бит ће му сигурније по живот, те према томе је потребно да и ви сви на то пристанете, јер вам је то једини спас, а у противном би вас могла стићи само сигурна смрт, логор и сва остала зла, којима сте подлегли. // ... споменути жупник (је) редовито тражио од наше дјецe да посјећивају вјеронаук те се у ту сврху и грозио ... како је један мали дјечак ... површно схватио обавезу вјеронаука и исмјехивао се ... споменути жупник (му) је рекао: 'Ако те лупим, обадва ока ће**

³⁷³ Исто, 168–169.

³⁷⁴ Ђурић Ђ. В., *нав. дело*, 185. Антун Ђурић, управитељ жупе у Дивуши, код Двора на Уни (Костајнички деканат Загребачке надбискупије). Крајем јуна 1941. постављен за усташког логорника среза Двор на Уни. Рођен 3. 3. 1912. у Врбови, код Нове Градишке; заређен за свештеника 1937. Познат као прозелита и велики непријатељ Срба, које је вређао, уцењивао, наређивао њихова хапшења, мучења и убијања; претио да ће убити 100 Срба за једног Хрвата и сл.

ти испасти' и слично. Уједно наводимо да је жупник Шантић мирно прелазио преко тога, чак је и одобравао, што су се вршила клања, убијања и палења нашег села и становништва. Уједно наводимо да се ... **изругивао нама и говорио послуже прекрштавања. 'Какав је то човек који погази своју вјеру и прелази на другу.'** Исто тако говорио је у вези прекрштавања: 'Псу одсјеци реп и он опет остане пас' и исмјехивао се. Уједно набацивао се с разним подругливим ријечима и гледао нас увијек као своје жртве ... имао је уске везе с табором у Вилић-селу, а нарочито с биљежником Лончаревић Луком, који је највише одговоран за све жртве људи који су поубијани и поклани у нашем селу, као и оне који су отјерани у логоре и нису се више вратили ... за вријеме док је споменути жупник улазио у наше село, нису вршена никаква клања, убијања и истјеривања у логор људи, већ је то учињено одмах по његовом одласку, а вјерујемо да се за то споразумио с усташким табором у Вилић-селу, т. ј. с Лончаревић Луком ..."³⁷⁵

Петар Шимић из села Грање, срез Слав. Пожега, изјавио је: „Пред католички Божић дошао је у наше село ... општински писар Мато Павловић и пописивао по кућама све Србе одрасле и децу у сврху покрштавања. На списку на коме је стајало да су уписани вољни покрстити се да би избегли одлазак у логор, сваки од уведених потписао се. Неписмене је пак писар потписивао. Тако је остало до пред католичка Св. Три Краља. За дан Св. Три Краља сеоски кнез Фрањо Колер позвао је појединачно по кућама све одрасле Србе из Грања у кућу Луке Грубевића из Грање. Сви су се одазвали и било их је око 500 до 600. **Овамо је дошао римокатолички свештеник из Сесвета, општина Кутјево, по имену Ђусо, презимена му не знам, стари је то човек био.**³⁷⁶ Он нам је одмах по доласку објаснио да то није покрштавање, већ обичан прелаз, да се људи заштите од убијања и одвођења у логор, и додао је да не ударе на њега за случај да се нешто прекрене, јер да он свему томе није крив. Потом је запалио две свеће и нас позвао да дигнемо три прста и за њим говоримо некакву молитву на нашем језику. Разабрао сам да смо изго-

³⁷⁵ *Dokumenti o protunarodnom radu*, 78–79. Шантић Божидар, супериор језуитске резиденције у Загребу. Рођен 17. 2. 1907. у Каштел Штафилићу, код Сплита; заређен за свештеника 1928. Крајем 1941. деловао као мисионар у Великом Вуковју, код Канишке Иве, а почетком 1942. у Слобоштини, код Слав. Пожеге.

³⁷⁶ Вероватно је у питању штампарска грешка. У Пожешким Сесветима је 1939. био жупник **Ђуро Стехно**, за кога Ф. Шкиљан каже да је у децембру 1941. затражио од НДС-а колективни прелаз за све православне вернике из с. Грање, Ђосинци и Тропари. Стехно је био рођен 23. 9. 1879, у Кутјеву, код Слав. Пожеге, а заређен је за свештеника 16. 7. 1905.

ворили вјеровање римокатоличко. Том приликом није било причести, нити исповести, и са овим се прелаз свршио.”³⁷⁷

Ђуро Кангрга из Нове Градишке изјавио је: „Године 1942. ми Срби добили смо поруку од попа Матице Фрање из Нове Градишке да се морамо прекрштавати са српске вјере на католичку.”³⁷⁸ Приликом прекрштавања говорио нам је ... да тко се не буде хтио да прекрсти, да ће бити отеран у логор Јасеновац. Говорио је ... како српска вјера није добра ... како је усташка држава добра и да ми њу морамо да признамо те се њој морамо покоравати ... да ће усташка држава бити добра само када се потуку они гадови ... у шуми. Говорио је како је Поглавник добар вођа Хрватског народа ... (и) како ће Поглавник са усташама да уништи све оне који се данас налазе по шумама.”³⁷⁹ Корица Божо, такође из Нове Градишке, изјавио је да је жупник Матица на једном часу веронауке у току 1942. упитао православне Србе да ли хоће да се покрсте, запретивши им речима: „Бог је на небу, усташе су на земљи, а Јасеновац је по сриједи, и сад хоћете или не ћете.”³⁸⁰

Миле Угрешкић из Шуметлице, код Нове Градишке изјавио је следеће: „Год. 1941. дошао је у село Шуметлици, поп Еуген Кукина из Церника, заједно са усташама и говорио нам је како треба да се покрштавамо са српске вјере на католичку, а (у)колико нећемо дачемо ичи у логор Јасеновац. Кад су нам говорили и наређивали сдруге стране су рушили нашу православну цркву. Најприје су неколико најугледнији људи отерали из села у Јасеновац у логор, а затим су нас приморали за прелаз у вјеру. Послије је стално поп Еуген још са једним долазио нама у Шуметлицу и држао нам је предавање о новој вјери, како је то права и истинска вјера коју морамо сви поштовати. У пар наврата је нагласио како се појављује бољшевизам и социјализам да је то само један период који је пролазан, и да се они боре против вјере и Бога да уништавају свештенике и цркве и да то никада не може побиједити. Наглашаво нам је да се не дамо завађати овим одметницима који се налазе у шуми, да је то једна банда која неће дуго остати. Затим нам је говорио како је поглавник нај бољи син хрватског народа који је довео хрватски народ на прави пут, и даче он уз помоћ своји велики савезника Њемачке уни-
.....

³⁷⁷ Ђурић Ђ. В., *нав. дело*, 180.

³⁷⁸ Матица Фрањо, римокатолички жупник у Горњим Богићевцима и декан Градишког деканата Загребачке надбискупије; рођен 8. 2. 1885. у Иванић-Граду, код Чазме; заређен за свештеника 12. 7. 1907. Ватрени присталица усташа и велики прозелита.

³⁷⁹ *Dokumenti o protunarodnom radu*, 77.

³⁸⁰ *Исјо*, 76.

штити сву одметничку банду и бољшевизам који се бори против вјере. Наглашава нам је да се прича да усташе кољу да то ни је истина да то чине усташе веч да така звјерства раде одметници у шуми које треба на сваком кораку уништавати.”³⁸¹

Раније помињани катехета СПЦ из Карловца Милан Радека изјавио је: „Услед страха, који је завладао на гласове о ужасним поступцима према Србима, настао је у Карловцу, као и по осталим крајевима НДХ, покрет за 'покрет', како веле сељаци, тј. за прелаз у римокатоличку веру. Око 300 душа је прешло. Карловачки (дубровачки) римокатолички жупник Мирко Веслај обавио је тај прелаз са доста обзирности, док су они које су примали фрањевци – унутрашњост града – имали да издрже доста муке око припремања и прелажења.”³⁸² Ово наводим према причању удове Станка Ловрића, која је сада у Самошу у Банату. // Међутим, тим прелазом нису се карловачки Срби спасли од страдања. Сад су их почели гонити било за одмазду, када неки усташа погине у борбама на Кордуну, било као набеђене комунисте. Тако је око 20. новембра 1941. поводом убиства два усташе од стране четника у самом граду, одведено, веле, од 120 до 283 Срба Карловчана у Јасеновац и нико се није вратио... Тако је крајем 1941. српство у Карловцу сасвим ликвидирано ...”³⁸³

Милан Мацута из Карловца изјавио је после доласка у Србију: „Колико ми је познато, нарочита наредба није јавно проглашена била по предмету покрштавања Срба, но ипак су већина њих око 70% поднели молбу ради прелаза, јер ко то на време није учинио, одвођен је у логор. Ко је изјавио прелаз, остајао је миран, па и поједини задржани су у служби, а што је било и самном, иако ја нисам формално прешао на католичку веру, али ми је жена католикиња била. Исто тако су два полицијска стражара и један службеник суда задржани у служби, јер су поднели молбу ради прелаза на римокатоличку веру. Прелаз је извршио жупник Мирко Веслај, у Дубовцу, и то тако што је прелазнике превео у матицама и овима издао крсне листове ради легитимисања као католика. Посебни обред покрштавања није вршен. Пре тога, жупник је упутио прелазнике у нове дужности према католичкој цркви.”³⁸⁴

.....
³⁸¹ Исто, 86. Кукина Еуген, ОФМ, гвардијан и жупник у Цернику (Градишки деканат Загребачке надбискупије); рођен 16. 9. 1893. у Вараждину; заређен за свештеника 25. 7. 1917.

³⁸² Веслај Мирко, римокатолички жупник у Карловцу (Карловац – Дубовац); рођен 3. 6. 10. 1881. у Хрватској Костајници; заређен за свештеника 17. 7. 1904.

³⁸³ Dedijer-Miletić, *nav. delo*, 130.

³⁸⁴ Ђурић Ђ. В., *nav. дело*, 168–169.

Стево Урошевић из Бијеле, код Дарувара, изјавио је: „Општина Бијела јест чисто српска општина, имаде само пет хрватских породица и те су активно помагале усташе. // Одмах после успоставе Н... Д... Х... дошао је из Дарувара у Бијелу један одред од око 20 усташа ... Чим су ... дошле у Бијелу, одмах су полупали натписну таблу на општинској згради и краљевске слике из општине побацали на улицу. Настанили су се у кући Ђуре Томића, земљорадника из Бијеле. Усташе су све време пијанчевали по Бијели, те онако пијани хватали Србе, одводили их у општински затвор, тамо нагонили да певају четничке песме, а затим тукли, те након извесног времена пуштали кућама. // Усташе су залазиле по српским кућама и обављале преметачине под изликом да траже оружје, а у ствари су пљачкали Србе односећи им новац, сатове, ланце, прстење и уопште све вредније ствари. Срби се ради ове пљачке нису смели никоме притужити ... // У пролеће 1942 ... једнога дана дошао је у Бијелу из Дарувара један фратар-фрањевац, којем не знам име, у пратњи котарског предстојника, усташког таборника и још неких особа које нисам познавао. Одмах су сазвали све Србе на збор пред општинску зграду. Када су се Срби сакупили, онда им је фратар одржао говор у којем је казао да у Хрватској држави сви људи морају бити равноправни, али само под условом да сви буду римокатоличке вере, која је једина спасавајућа вера, па да зато Срби морају одмах напустити православну веру и прећи на римокатоличку. После фратра говорио је котарски предстојник из Дарувара ... а који је казао да Срби нису Срби, већ Хрвати и да православна вера, која је везана са српством не може постојати у хрватској држави, па да зато сви Срби треба да се врате на прадедовску римокатоличку веру. После тога приступили су попису свих оних који су вољни прећи на римокатоличку веру. Пријавило се је тек око 14 Срба, а други нису хтели, изговарајући се на разне начине. Након извршеног пописа, фратар и котарски предстојник напустили су са пратњом Бијелу и у том послу нису више долазили у Бијелу. // Српску православну цркву у Бијели усташе су још у љето 1941. ... потпуно опљачкале и затвориле, па се и сада налази затворена.”³⁸⁵

Ружица Лончар и Ана и Јелена Дивић, из Пакленице код Новске, изјавиле су: „Преко зиме 1941. и 1942. године под руководством усташе Стипе Пејића из Новске, срушена је српска црква Св. Богородице у Пакленици. Рушење цркве извршили су Јевреји, које су усташе доводили из логора у Јасеновцу. Иконе и друге предмете из цркве усташе су

.....
³⁸⁵ Dedijer-Miletić, *nav. delo*, 212–213.

одвезли у Новску. Одежде и свештеничку одећу узео је Стипе Пејић за себе. Код рушења цркве, како је била зима, многе су предмете из цркве ложили на ватри, коју су усташе палиле покрај цркве и код исте се грејале. Гробље нису дирали ... // Усташа Стипе Пејић је наше људе у Пакленици присиљавао да пређу на римокатоличку веру. Он им је притом претио да, уколико ово не би чинили, да он зна шта ће са њима радити. И поред ове претње нико од Срба у Пакленици није прешао ... Овде је вредно напоменути као изузетак од правила један случај. Док је усташа Стипе Пејић нас присиљавао на прелаз у римокатоличку веру, долазио је у наше село пар пута римокатолички жупник из села Рајића, коме не знамо имена. Зачудо, он нас није наговарао да пређемо на римокатоличку веру, већ је штавише говорио да не треба да се прекрштавамо, јер да смо ми већ једаред крштени.”³⁸⁶

Петар Ненадовић из Градине код Вировитице, изјавио је да су усташе наговарале Србе из његовог села да пређу у католичанство јер их у том случају неће терати из њихових кућа. „Нико од нас није хтео да их послуша те да нема веру. Католички поп Карло Лукач радио је на овом католичењу, све оно што нам је чињено од стране усташа, чињено је великим делом његовом заслугом.”³⁸⁷

Саво Јанковић из Воћина изјавио је да се римокатолички жупник у том месту Мартинец већ у првим данима окупације Југославије „најуже повезао с усташким функционерима у Воћину и Подр. Слатини и како је било покрштавање Срба у околици Воћина, исти је био у том послу најактивнији, организовао је неке фратре који су долазили на подручје његове жупе и покрштавали Србе.”³⁸⁸ Који нијесу хтјели позивао их је к себи у канцеларију и сам им је наређивао да се покрсте говорећи да ће их се отјерати у Србију и у логоре. Исти случај је био и сменом лично и зато што се нисам хтио покрстити прогањан сам по усташама

³⁸⁶ Исто, 228–229.

³⁸⁷ Ђурић Ђ. В., *нав. дело*, 165. Ненадовић овде мисли на Карла Лукаша, жупника у Градини, код Вировитице (Вировитички деканат Загребачке надбискупије), за кога Дедијер и Милетић кажу да је био „најсвирепији прогонитељ Срба и православља” и да је подстицао своје вернике да учествују у прогону Срба. Лукаш је био рођен 14. 9. 1940. у месту Мала Лхота (у Чешкој), а заређен за свештеника 23. 7. 1914. „Hrvatski Tjednik”, бр. 50-51/41 бележи да је Лукаш учествовао у покатоличавању 365 становника села Гачишта, код Вировитице, које је припремио његов колега фра Срећко Мајсторовић, гвардијан загребачког самостана.

³⁸⁸ Ради се о Мартинац Јосипу, управитељу жупе у Воћину (Вировитички деканат Загребачке надбискупије); рођен 25. 11. 1905. у Борцима, код Пакраца; заређен за свештеника 1930.

и на концу отјеран у затвор жупско редарствене области Осијек гдје сам био скоро 6 мјесеци...”³⁸⁹

Босиљка Кекуш, из Великих Зденаца, срез Гарешница, изјавила је следеће: „Прошле године (1941) након проглашења Н... Д... Х... вршио је усташки повереник за срез гарешнички Рачан Мишко, земљорадник из Вел. Зденаца, притисак на Србе да пређу на грчко-католичку веру, претећи им да ће их у противном случају све отерати са њихових поседа и иселити у Црну Гору. При том их је опомињао са речима: 'Ако се коме шта деси, не кривите мене'. Рачан је својим пријатељима у поверењу говорио да Србе треба најпре превести на грчко-католички веру, а онда ће их после бити лако превести у римокатоличку. Народ се препао, па је пристао да пређе на римокатоличку веру. **На православне духове прошле године дошао је из Крижеваца у Велике Зденце грчкокатолички бискуп са грчкокатоличким свештеником из села Дишника Власов Александром, те више других свештеника и извршио покрштавање Срба из Великих Зденаца.** Тај исти дан претворена је српскоправославна црква у Вел. Зденцима у грчкокатоличку и као таква освећена по грчкокатоличком бискупу. После извршеног прелаза на грчкокатоличку веру, били су Срби у оном крају у главном мирни и нико их није дирао све до најновијег времена. Грчкокатолички свештеник из Дишника ... Власов долазио је често пута у Вел. Зденца и служио грчкокатоличку службу. Народ је ишао у цркву јер је морао.”³⁹⁰

Светозар Ђералинац из Подравске Слатине, изјавио је да се међу онима који су се у Подравској Слатини посебно истакли у прогону Срба налази и Биргер, римокатолички жупник.³⁹¹ Уз то и многе податке о прогону и убијању Срба, Ђералинац је рекао и следеће: „**На дан 29. октобра 1941. ... ухапшено је 12 Срба из Подравске Слатине који нису хтели прећи у римокатоличку веру.** Међу ухапшенима био сам и ја. ... Исти дан смо сви отпремљени у Осијек и затворени у полицијски затвор. После нашег одласка из Подравске Слатине казано је нашим

³⁸⁹ *Dokumenti o protunarodnom radu*, 64.

³⁹⁰ Ђурић Ђ. В., *нав. дело*, 165/166. У то време Крижевачка бискупија још није имала свог бискупа, пошто је бискуп Дионизије Њаради умро 1940. Крижевачком бискупијом је управљао апостолски администратор Јанко Шимрак, који ће 1942. бити постављен за бискупа. Александар Власов, католички свештеник грчкокатоличког обреда рођен је 10. 11. 1909. у Петрограду (Русија), а за свештеника је био заређен 14. 2. 1937.

³⁹¹ Биргер (Buerger) Јулије, римокатолички жупник у Подр. Слатини и декан Вировитичког деканата Загребачке надбискупије; рођен 30. 10. 1885. у Кули, код Слав. Пожеге; заређен за свештеника 28. 3. 1909.

породицама да ћемо бити пуштени на слободу ако пређемо на католичку веру. Наше породице доставиле су нам ове поруке у затвор и тројица су одмах дали изјаву да прелазе ... И они су после тога пуштени на слободу... На 11. новембра 1941. ... доведени су у полицијски затвор у Осијек Милан Давидовић... Милан Умљеновић... Владо Мишљеновић... Војо Прајда... и Васо Влајинић... сви из Подравске Слатине; затим Стево Мишљеновић, земљорадник, и његов син Јово, богослов из Мељана ... На 22. новембра 1942. отпремљени смо сви скупа ... у Јасеновац у логор. Сећам се добро да нас је у овој групи било 22. // Када смо стигли на жељезничку станицу у Јасеновац ... ту су нас дочекали јасеновачки усташе, и чим је наш вагон отворен, одмах су нас без икаквог повода почели кундачити. Тукли су нас кундацима и целог пута све док нисмо дошли до неке школе у месту Јасеновцу, где су нас затворили у једну собу... Тај дан око 11 сати у ноћи, дошао је у Јасеновац један транспорт Срба из Карловца, у којем је било око 180 људи. И они су доведени у исту школу... Ту ноћ усташе су нас ужасно тукли ... па је од озледа исту ноћ умрло 12 Срба из Карловца ...”³⁹²

Марија Мишљеновић из Подравске Слатине је после рата изјавила нешто што је повезало жупника Биргера са оним што је испричао С. Ђералинац: „Ја, Марија Мишљеновић, дајем потпис на који јамчим да је мој муж због прелаза вјере с православне на римокатоличку отјеран у логор Јасеновац, јер ми је сам рекао госп. Јулије Биргер да се прекрстимо сви у кући да ће бити пуштен из логора: било нас је око 15 жена, које смо дале 300 динара, те је нама обећао да ће га извадити из логора.”³⁹³

Из ове изјаве произилази несумњив закључак да је **Ј. Биргер био укључен у горе поменути клероусташку игру уцењивања и злостављања православних Срба у Подравској Слатини**. Штета је што у сачуваним изјавама С. Ђералинца и Марије Мишљеновић нема податка да ли је Маријин муж (вероватно Владо) пуштен после удовољавања Биргеровом захтеву. Али чињеница да је после рата изјаву дала Марија, а не он, говори у прилог претпоставке да он, и ако је пуштен, рат није преживео. У *Dokumentima o protunarodnom radu* је, иначе, објављено и сведочење неколико десетина Срба из Подр. Слатине да је Биргер само 7. децембра 1941. насилно превео 474 својих православних суграђана у РКЦ.

Видосав Павловић из Великог Вуковја, срез Гарешница, изјавио је: „У години 1941. чинио се притисак на Србе са стране хрватских власти, као и усташа, да пређу на римокатоличку веру ... Нико од Срба није ...

³⁹² Dedijer-Miletić, *nav. delo*, 173–177.

³⁹³ *Dokumenti o protunarodnom radu*, 70.

хтео прећи. Почетком 1942. појачао се притисак на Србе да пређу ... Представници општине позивали су поједине Србе и наговарали их да пређу на римокатоличку веру. Када то није помогло, онда су претили да ће сваки онај који не пређе ... бити послан у логор, а имање његово заплењено ... Под оваквим притиском Срби су коначно попустили и пристали да пређу ... У ... јуну 1942 ... дошао је у Велико Вуковје котарски предстојник из Гарешнице, којем се не сећам имена. С њим је дошао и **фратар дон Стипе**, те још двојица цивилних лица. Котарски предстојник сазвао је све нас пред општину и саопштио нам да смо сви преведени на римокатоличку веру. Питао нас је да ли нетко има што год против тога и да се јави ... Разуме се, нитко се није пријавио. **Потом је фратар одржао говор, у којем је казао да је римокатоличка вера једино спасавајућа вера, да смо ми Срби требали то још одавни увидјети и примити католичку веру, јер смо уљеци у хрватској земљи ... Још је рекао да смо ми Срби сами криви што је дошло до прогона и покоља Срба, јер да нисмо одмах хтели бити Хрвати и римокатолици. После тога је фратар одржао мису у порти православне цркве, којој смо морали сви присуствовати. Са овим је прелаз Срба у римокатоличку веру завршен. После тога је дон Стипо још три пута долазио у Велико Вуковје и у порти православне цркве одржао римокатоличку мису. Дон Стипо је сваки пут после мисе одржао проповед, у којој је упозоравао нас Србе да морамо бити добри Хрвати и добри католици и да морамо своју децу тако одгајати. Све су његове проповеди биле у усташком духу. Ми Срби морали смо од њега купити римокатоличке молитвенике. У исто време и на исти начин извршен је прелаз Срба на римокатоличку веру и у селу Ступовачи.**³⁹⁴

Ката и Никола Пантелић из Хрватске Дубице сведочили су о акцији за присилно превођење Срба у РКЦ у њиховој општини почетком 1942. „Ову акцију жестоко су водили римокатолички жупник ... Венко и учитељица у истом мјесту звана Грета ... жупник **Венко позивао је у цркви од олтара усташе да већ једном започну са покољем Срба. Тако је једне недеље 1941. ... харангирајући у цркви против Срба, од олтара казао: 'Шта радите, што их већ једном не покољете; ноћас их треба заклати бар 50.'** Ово је међу осталим чула и Нада Петровић, девојка, кћи Петровић Милоша из Хрватске Дубице, која се тај пут налазила у римокатоличкој цркви. Она се сада налази на раду у Њемачкој. Упркос оваквих претња, Срби нису хтјели пријећи на римокатоличку вјеру, осим поје-

³⁹⁴ Ђурић Ђ. В., *нав. дело*, 166–167.

динаца. // Српска православна црква у Хрватској Дубици порушена је још у јесен 1941. ... Рушењем цркве руководио је неки мајор из Босанске Дубице а само рушење морали су вршити Срби из општине Хрватске Дубице, под пријетњом смртне казне. Материјал од порушене цркве усташе су распродале.”³⁹⁵

Анка Лончаревић из села Меченчана, код Костајнице, изјавила је да је у јесен 1941. поведена акција на покатоличавању Срба у општини Меченчани и да је у ту сврху послан један млад католички свештеник, иначе Словенац, који је вршио упис Срба који су дали пристанак за прелаз у католичку веру. „У ствари ово покрштавање извршено је само административним путем – на папиру ... Овај католички свештеник Словенац поделио нам је католичке молитвенике ... Убрзо затим постављен је у селу Курузарима и жупник за нас прелазнике, а то је био један фратар ... из Далмације. Међутим, овога жупника убили су 1942. ... партизани с разлога што је исти увек умиривао народ да се не склања и бежи од својих кућа кад кроз села пролази хрватска војска и усташе. Међутим кад су усташе једном згодом прошли кроз села Горњу и Доњу Велешњу и Бабину Ријеку и видели да се српско становништво налази код својих кућа, покупили су доста Срба и стрпали их у камионе те некуд одвели. Касније се установило да су ови људи отерани на рад у Немачку. ... Док је тако овај наш жупник погинуо од партизана, онога младог Словенца ... убили су усташе у Костајници. Овај ... Словенац био је додељен као капелан костајничком жупнику Фредиху и с овим ... ишао ... по срезу костајничком у вези са акцијом покрштавања Срба.³⁹⁶ **Морамо рећи да се овај свештеник Словенац добро понео и није никога принуђавао да пређе на католичку веру и говорио нам да то чини само по налогу и службеној дужности.**”³⁹⁷

О насилном покатоличавању Срба у у Меченчанима, у јесен 1941, сведочио је и Милан Рајшић. „У ту сврху дошла су у Костајницу четири католичка свештеника, који су се сместили у ... жупном уреду. Њихова акција у свему је била потпомагана од хрватских усташких власти ...

³⁹⁵ Dedijer-Miletić, *nav. delo*, 627–628.

³⁹⁶ У питању је штампарска грешка. Костајнички жупник је био Фердо Фрелих (Froehlich); рођен 16. 6. 1891, у Горњој Ријеци, код Новог Марофа; заређен за свештеника 1914. Радећи врло ревносно на покатоличавању Срба на територији своје жупе, Фрелих у једном свом допису НДС-у, из децембра 1941, написао да је то **посао „и за добро католичке цркве и за корист наше новоосноване Државе Хрватске”**. (Škiljan F., „Vjerski prijelazi ... na području Zagrebačke nadbiskupije između 1941. i 1945.”, у: *Pokatoličavanje Srba u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, 138–140.

³⁹⁷ Dedijer-Miletić, *nav. delo*, 712–713.

Кад би ови ... свештеници одлучили да дођу у које (српско – нап. П. И.) село, морало је то село послати ради њиховог довоза у Костајницу троја кола, и то 'федерваген' у којима су ови попови довожени ... У селу би их већ дочекале групе усташа, обично 20-30 усташа, који би одмах по доласку свештеника у село ишли од куће до куће и наређивали народу да свако без разлике на пол и старост има да се скупи у дворишту школске зграде и да нико не сме да изостане ... усташе (су) у Доњој Велешњи убили Милана Пречаницу зато што није одмах дошао да се покрсти ... убили су и Николу Кнежевића из Горње Велешње ... // Петра Вучића из Доње Велешње и његову снаху, те Петра Симановића ... Илију Симановића и још неколико жена и девојака, све из Доње Велешње, који се нису одмах одазвали позиву на покрштавање усташе су покупили и одвели у подрум Косте Тодоровића у Доњој Велешњи, који је био пун воде и блата, те их натерали да угазе до појаса у воду и блато и ту су остали ... целу ноћ, а док су тако стајали у води и блату, тукли су их по телу, тако да су сутрадан готово без свести и модри од батинања пуштени кућама ... // Православна црква у Великим Курузарима претворена је у католичку и први жупник прелазничке римокатоличке жупе у Курузарима био је поп Златовић Мијо, родом из Далмације и велики усташа. // У оно време, концем 1941. ... усташе су често пролазили српским селима у општини Меченчани и поједине Србе хватали и собом одводили, тако да се народ од њих склањао и бежао у шуму. Међутим жупник Златовић стално је умиривао народ да не бежи од својих кућа и да ће се он за сваког појединог прелазника ... заузети да буде пуштен ако би га усташе ухапсили. У неколико махова он је то и учинио ... па му је народ почео веровати. Међутим, кад су једног дана усташе покупили око 400 Срба, прелазника на католичку веру, те ове Србе отерали у порту православне цркве у Курузарима, поп Златовић није нашао за потребно да интервенише и ових 400 Срба ... отерано је по усташама на станицу у Костајнички Мајур, где су их све утоварили у блембиране вагоне и спровели у земунски логор. После две недеље транспортована је ова партија Срба у логор у Сисак, а одавде ... на рад у Немачку. // За ово страдање народ чини одговорним жупника Златовића ... (који) је ... 1942. Убијен ... од партизана.³⁹⁸

Никола Кепчија из Блинског Кута и Илија Пешкир из Киначке, срез Петриња, изјавили су: „Октобра ... прошле године (1941) дошао је у наше село један свештеник са брадом и брковима, изјавивши да је римока-

³⁹⁸ Dedijer-Miletić, *nav. delo*, 723–725.

толички, у друштву са католичким жупником нашега села ... Михаљевић Јосом, те се у нашим селима задржао око 14 дана, кроз које време га је морала да храни сваки дан по једна српска кућа.³⁹⁹ Кроз све то време морали смо у вече да се састајемо ... у соколском дому у ... Клиначкој, где смо морали да учимо католичке молитве, држећи нам редовно говоре, у којима нас је упозоравао да је ствар озбиљна, јер да он није својевољно дошао у наша села, већ је упућен од стране цивилних и католичких власти. Кад смо га питали шта би било са нама кад не би прешли на католичку веру, одговорио нам је да ћемо бити одмах спроведени у Србију, или ће се са нама нешто десити што нам не може рећи.⁴⁰⁰

Душан Клипа, парох СПЦ из Старог Села, срез Петриња, изјавио је: „Римокатолички жупник из Петриње Разум, писао је Србима у логору у Цапрагу (н. пр. Раду Борчићу, трг. Из Петриње) да се врате и узму натраг своја имања, али да пређу на римокатоличку веру ...“⁴⁰¹ Усташе су ишле и наређивале сеоским старешинама – срез Петриња – да сви морају наредити сељацима да пређу у католичку веру и да сами морају своје цркве да поруше. Сељаци су негде у неким местима прелазили на католичку веру, док у другим местима нити су прелазили ... нити су хтели своје цркве рушити, већ су отишли у шуму да се из шуме са пушком

.....
³⁹⁹ Михаљевић Јосип (Јосо), 1939. био жупник у Комареву, код Петриње (Сисачки деканат Загребачке надбискупије): рођен 27. 4. 1873. у месту Дубравчак, код Дугог Села; заређен за свештеника 12. 7. 1896.

⁴⁰⁰ Dedijer-Miletić, 190.

⁴⁰¹ Разум Мијо, римокатолички жупник у Петрињи (Сисачки деканат Загребачке надбискупије); рођен 2. 8. 1882. у Коњици, код Сомбора; заређен за свештеника 16. 7. 1905. У чланку „Nove Hrvatske” од 25. 2. 1942. под насловом „Хрватски граничари враћају се вјери отаца”, писало је: „Дана 19. вељаче 1942. одржано је у селу Цепелишу крај Петриње, на свечани начин покрштавање становника овог малог села из грко-источне вјере на римокатоличку вјеру. Ово мало село, у околици Петриње, су бивши протухрватски режими настојали увијек искористити у борби против хрватског народа. Но то мало село је након успоставе Н... Д... Х...показало највише свијести, те је у својој лојалности и привржености хрватским властима и Поглавнику служило управо примјером свим хрватским селима са грко-источним живљем у овом крају. На дан враћања овог малог села вјери својих отаца доживјели су његови становници најљепши дан, јер су тог дана коначно испунили давну жељу многих поколења, да се опет врате ономе стаблу од којег су услијед туђинских утјецаја одпали. Сам чин покрштавања обављен је на свечан начин, а обавио га је петрињски жупник пречасни Михаел Разум. Овоме свечаном чину присуствовао је предстојник петрињског котара Људевит Комел, обћински начелник обћине Храстовица Павичић, а исто тако и једна усташка сатнија, те је на тај начин ово мало село доживјело прави препород, а његови становници душевно смирење, јер су овим чином доказали да су потомци хрватских граничара, те да су и они, као што су били и њихови пређи, увијек спремни за домовину Хрватску.” (*Dokumenti o protunarodnom radu*, 65)

у руци бране ... Срби из Старог Села и Градусе прешли су сви у римокатоличку веру, под притиском хрватске војске и усташа, сем бабе Софије Лазић из Бесбрне, која је изјавила: 'Ја ћу рађе умријети, него вјеру мијењати.'⁴⁰²

Милан Ножинић из Јошанице, срез Петриња, сведочио је да је у лето 1941. „позивао тадашњи општински начелник у Јабуковцу, фратар Херман, Србе да пређу на римокатоличку веру, обећавајући да им се после тога неће ништа догодити и да ће бити равноправни са Хрватима.⁴⁰³ Неколико Срба из Млиноге и Клинца прешли су на римокатоличку веру, али им то није ништа користило, јер су и они били прогањани, као и они који нису прешли. Срби из Кошавице нису хтели прећи на римокатоличку веру."⁴⁰⁴

О прозелитском деловању фра Хермана, као и о његовом свештеничком лику, оставио је веома интересантно сведочанство његов православни колега и предратни пријатељ Бранко Јакшић, парох у Јабуковцу. Како се у том сведочанству помиње и надбискуп Степинац, оно се овде доноси у веома широким изводима.

„На позорницу је отворено ступио озлоглашени и покварени фрањевац, гвардијан (игуман) самостана у Чунтићу, 2 км. од Јабуковца. Гвардијан је најпре именован за комесара у нашој општини, која је бројала 5.400 Срба и око 600 Хрвата из Чунтића, у коме је био самостан. Нас двојица смо се добро познавали, живели као другови, он је често долазио к мени, ја у самостан, итд. На 7. маја 1941. дошао је к мени са колима и затражио да му изручим соколске ствари: библиотеку, кулисе, тамбуре. Тада се сетио да ми је прошлог дана (Ђурђев дан) била слава. Пришао је театрално, пољубио ме, и одржао говор од прилике овако: 'Жао ми је што као и до сада нисам стигао да дођем код тебе на славу. Нарочито зато што познам тебе и што знам да си увек тежио да се јаз између цркава хришћанских уклони, па да будемо сви Хрвати. Настају бољи дани. Биће времена кад ће бити 'једно стадо, један пастир'. Знам да ћеш и ти све учинити у томе правцу, и вјеруј нећеш се преварити. У то име, честитам ти славу и дајем ти на знање да док сам ја жив теби се ништа не смије догодити.' Тада сам, пак, схватио нашу пропаст у свој

⁴⁰² *Истио*, 191–193.

⁴⁰³ Ради се о фра Хонорију (Частимиру) Херману (1907-1990), гвардијану фрањевачког самостана у Чунтићу, на подручју Глинског деканата Загребачке надбискупије. Рођен је 16. 8. 1907. у месту Папа, у Мађарској. После формирања НДХ био је управитељ жупе у Чунтићу, гвардијан тамошњег фрањевачког самостана и начелник општине у Јабуковцу код Петриње. Познат као предратни усташа.

⁴⁰⁴ Ђурић Ђ. В., *нав. дело*, 190.

њезиној дубини и ширини: јер кад се у прошлости јављао на сцени 'један пастир', лила се немилице српска крв. ... Гвардијан је даље вршио стално притисак на мене да примим унију, а народ да прими римокатоличку веру. ...

Једне недеље, крајем маја 1941. ... дошао ми је у посету шеф станице из Петриње, неки Н. Лабаш. Он је био по вери унијат и син унијатског свештеника, родом негде из околине Винковаца. Познавали смо се пуних 15 година. Чим сам га видео знао сам зашто је дошао. Имао је на себи знакове усташког логорника, и кад смо се срели пољубио ме је заштитнички и рекао да он у овим тешким временима није могао да заборави мене и да је дошао да ми даде инструкције како да се држим па да се спасем. Мора да је дуго пре тога читао и учио догматику, и из предавања које ми је одржао видело се да је готово савршено знао све битне разлике између римокатоличке и православне вере и унијата. Предлагао ми је да примим унију и да идем са њиме у Крижевце, (седиште Крижевачке гркокатоличке епархије РКЦ – нап. П. И.), где је већ припремљен терен за мене, зато што сам раније увек био толерантан према осталим верама. Издржао сам унеколико то мучење, а онда сам са пар латинских цитата смирио старог пријатеља. Тада је одмах променио тактику. Изјавивши да се богословски не може са мном носити, саветовао ме је да примим унију из 'реално-тактичких' разлога, тј. да спасем главу. Одговорио сам му да ћу разговарати са парохијанима, па да ћемо донети одлуку шта да радимо. На тај начин сам га се најзад отарасио, након преговора од пуних 6. часова ... После тога, догађаји су се кретали врло брзо. Један дан после подне дошао је гвардијан мени. Тражио је одлуку. Знао сам чим одбијем да је са мном свршено, па сам му казао да дође за 6 дана, и да ћу онда дати коначан одговор. Био је бесан, али се некако савладао. Трећи дан после тога, тј. 10. јуна, био је већ код мене. Очигледно му се журило. Пољубио ме је као и раније. Даље се разговор водио овако: 'Дакле, драги Бранко, прећи ћемо одмах ин медија рес'. 'Добро'. Имам добрих вести за тебе. **Био сам јуче у Загребу. Свратио сам код надбискупа и изложио му твој случај.** Казао сам му да знаш латински, грчки, јеврејски, итд. да си диван пастир, и да би било штета да пропаднеш. Он није ни сачекао до краја, и рекао је: **Дај нам тог човека, дај одмах;** поставићемо га за библиотекара овђе, па нека и даље дела на њиви Господњој. Даље смо се договорили овако. Сада у недељу – 15. јуна – биће овђе у самостану 'Прашћање'. Доћи ће надбискуп Степинац и три бискупа, маршал Кватерник и генерал Римлер. (Вероватно Румлер – нап. П. И.) Биће много свећеника, па ћеш ти доћи к нама, или,

боље, ја ћу доћи код тебе и привести те надбискупу. Замисли што ће бити дивно: бићеш примљен у крило јединоспасавајуће цркве. Но није ни потребно да ми захваљујеш. То је била моја дужност, која извире из хришћанске љубави. Нисам могао да одговорим ниједне речи, толикој покварености и дрскости нисам се надао. Ја сам срећан – продужио је – што привођим Христу једног исправног радника. Ја те већ видим како у тишини прелиставаш класике римске и грчке. Ја већ слушам како громгласно тумачиш окупљеним слушаоцима херојску прошлост и поткрепљујеш цитатима на хебрејском језику. Ја... Преживљавао сам ужасне тренутке. Прекрстио сам се као да прогоним ужасну неман од себе. Дао сам знак фратру да стане, и одговорио: Морам, колега, да ти признам да си заиста католик. Када би другачије говорио и радио, то не би било у складу са твојим васпитањем. Но ја пред мојим очима имам друкчију визију – визију страховитих патњи једног народа који се зове српски. Ја видим срушене српске дворе, спаљене и обешчашћене српске домове и цркве. Гледам читав један народ у самртном ропцу, видим гробове хиљаде невиних људи. Видим Хрвате како бајонетима боду и муче голоруки народ и изнад њих видим вас фратре и бискупе како их упућујете и дајете свети благослов Исукрстов за њихово дело. Али, Бранко, ти се свакако шалиш? Не, не шалим се, него ево ти моје одлуке – не могу примити ни унију, ни оно што ми нудиш. Ах, драги Бранко, па то је лудост (скочио је на ноге), то је немогуће. Устао сам и прекрстио се поново, и одговорио: 'Није ми лако, али сам ипак свестан свега што говорим ... У овом моменту не занимају ме много догматске разлике наших конфесија. Ја сам сада остао као једини представник српског имена, које, по новим законима, не бих ни смео да споменем пред тобом. **Ја сам српски свештеник и као такав остајем.** Имам изванредну прилику да будем овде пастир две до три стотине година: јер ако ме оставите да живим, радићу још највише двадесет до тридесет година, а ако погинем живећу вековима. Да сам у мирна времена прешао у католичку веру, казало би се да сам прешао из убеђења. Сада би ми се пребацило да сам из страха то учинио. На крају, ја бих тиме убио духовну своју паству, и то у тренутку када сте ви извршили вивисекцију на његовом телу. Ако сам овим заслужио смрт, не бежим од ње. Ваљда ће и на мом гробу нићи неки цвет, док се не састанемо пред Господом Христом да нам пресуди који је од нас двојице имао данас право.' Растали смо се хладно, само је гвардијан напоменуо да ипак још размислим до недеље. Но ја сам био пресудио једном за увек иако сам био свестан да сваког часа могу да погинем. Једног дана добио сам позив од гвардијана да му

дођем у самостан. Отишао сам тамо знајући да ће опет нешто покушати. Почео је да прича како је немогуће добити пропусницу за Србију и како би било најбоље да га послушам, јер је готов нацрт закона по коме православна црква неће бити призната, а сви православни свештеници кажњени. Кад сам и поред свег одбио, он ми рече да би се можда пропусница добила, али да се скупо плаћа. Морао сам гвардијану дати своју краву и у бесцење му продати свој намештај... 24. јула дође од гвардијана један Хрват и донесе ми пропусницу ..."⁴⁰⁵

* * *

Избеглице Стана и Марије Радошевић из Трњана код Славонског Брода изјавиле су: „Већ у лето 1941. ... проведена је акција за насилно покрштавање Срба. Римокатолички жупник из Трњана Бекер ишао је по селима, наређивао сеоским кнезовима да му сакупе Србе, а он је сакупљеним Србима говорио да морају одмах прећи на римокатоличку веру, јер ће у противном случају бити отерани у логор, а њихова имања заплена у корист Н... Д... Хрватске.⁴⁰⁶ Обећано је свим Србима који пређу ... да ће бити поштеђени од сваког прогона и изједначени у свему са Хрватима. Овај ... жупник дао је после тога Србима рок од месец дана, у којем су сви морали прећи на римокатоличку веру. // Концем 1941. ... и почетком 1942. ... обилазили су села у овом крају посебни римокатолички мисионари, који су били послани из Загреба. Ове мисионаре су пратили органи котарске области и општина. Када су дошли у које село, Срби су се морали сакупити и онда су им органи котарске области и општине, који су ове мисионаре пратили, објавили, да је поглавник Н... Д... Х... наредио, да сви Срби морају прећи на римокатоличку веру. Одмах после тога мисионари су вршили покрштавање. Најпре су одржали сакупљеним Србима говоре у којима су истакли да је једино римокатоличка вера права и спасавајућа а православна вера да не ваља ништа. После тога су мисионари извршили сам акт покрштавања ... Приликом насилног превођења Срба на римокатоличку веру у Трњанима је био присутан и сам велики жупан из Славонског Брода, који је тада одржао и један говор. Он је ... између осталог казао да у Н... Д... Хрватској по одредби поглавниковој не сме бити никакве друге вере осим римокатоличке и мухамеданске, па зато Срби морају

⁴⁰⁵ Ђурић Ђ. В., *нав. дело*, 191–193.

⁴⁰⁶ Реч је о Ивану Бекеру (Becker), рођеном 4. 6. 1878, у Бизовцу, код Валпова, заређеном 25. 6. 1901.

да пређу на римокатоличку веру, јер да су они некада били Хрвати и римокатолици, па да то морају опет да постану. // После извршеног покрштавања, сви су Срби редовито морали посећивати римокатоличке цркве и тамо читати римокатоличке молитве. Исто тако морали су римокатоличким жупницима давати сир и дукно. (тј. лукно – нап. П. И.) // Већ у почетку Н... Д... Хрватске све су српске православне цркве у овом крају по усташама опљачкане, а потом затворене. Почетком 1942. ... ове цркве су порушене. Тако су срушене српске православне цркве у Клокочевнику, Трњанима и Славонском Броду.⁴⁰⁷

Стево Пролић из Кордушеваца, срез Слав. Брод, изјавио је: „Године 1942. проведена је у срезу Славонски Брод акција политичких власти споразумно са католичком црквом, да Срби у срезу ... пређу на римокатоличку веру. Од стране власти саопштено нам је и запређено да ћемо сви бити дигнути са својих огњишта и стрпани у логоре, ако у одређеном року не пређемо ... Сем тога у трњанску општину изаслани су посебни католички мисионари да проведу пропаганду по селима за прелаз на католичку веру. Римокатолички жупник из Трњана Бекер извршио је акт покатоличавања у католичкој цркви у Шушњевцима. Сви Срби, и старо и младо из села Шушњевци, Кордушевци и Јешевик дошли су одређеног дана у Шушњевце пред католичку цркву. Поп Бекер одржао им је говор у којем је нагласио да су Хрвати 20 година били робови Срба и да то више нису, а сада се Срби морају Хрватима покорити. Рекао је да је католичка вера права, а српска православна вера да је отпадничка, те да се ми враћамо натраг у крило католичке цркве.“⁴⁰⁸

Бранко Стефановић из Славонског Брода сведочио је: „На дан уласка немачке оружане силе у Славонски Брод ухапшени су и неки Срби под сумњом да су пуцали на хрватску оружану силу. Јеврејски темпл је био блокиран и на њега се пуцало под изговором да се у њему крију Јевреји и четници ... на крају су бацили у њега ручне гранате ... Кад сам после неколико дана дошао да предам радио-апарат, нашао сам неког римокатоличког капелана Марјановића за столом шефа полиције и сада је овај капелан имао сву власт у својим рукама.“⁴⁰⁹ Том приликом ... дошла је једна делегација из Ступ. Слатника под вођством Мартиновића, председника Хрватске сељачке странке, и известила капелана да

.....
⁴⁰⁷ Dedijer- Miletić, *nav. delo*, 442–443.

⁴⁰⁸ Ђурић Ђ. В., *нав. дело*, 179.

⁴⁰⁹ Врло је вероватно да се овде ради о Драгутину Марјановићу, римокатоличком капелану у Слав. Броду (рођ. 3. 5. 1909, у Давору, код Нове Градишке; заређен за свештеника 21. 1. 1933).

је у њиховом селу побијено 20 Срба. На то је он сасвим мирно њима одговорио: 'Зар само 20?' Чланови изасланства тога села насмијали су се и одговорили: 'Не брините, биће их још'. За све ово време шеф полиције, неки Стјепан Калачевић, који се доцније, кад је био упознат са правим намерама хрватске владе, прославио хапшењима и убиствима, стајао је у истој соби по страни као подређени. **Ово свештеничко владање трајало је још неколико дана**, а онда је вршење ове службе, која се сва исцрпљивала у прогону Срба, преузео шеф полиције Калачевић. // У то доба затвор је био препун Срба. У њему су били наши Срби тучени, мрцварени и злостављани. Од тога су четири умрла. **На сахрану се није смело да иде, штавише ни њихове жене и деца ...** // ... Трговци Хрвати одлазили су на седнице усташа. Ту се решавало о куповању и преузимању радњи Срба трговаца ... **Из овога се види да се ишло не само за тим, да се Срби истријебе, већ да се изврши пљачка њихове имовине.** На селу је то исто урађено, само много једноставније. Ту су добре комшије настојали да се Срби одведу у логоре, а затим су они њихове куће и амбаре испразнили, и превозили и преносили себи све до чега су долазили. // **Онда се почело и са рушењем православних цркава.** У Славонском Броду црква је срушена до темеља, тако да од ње није остало ни трага, нити се могло да види где је била. Исти је случај био и у срезу. // Иза тога дошло је до уништавања гробља. Гробља су једноставно преорана. // Из ове две околности, рушења црква и преоравања гробља, јасно произилази, да **мотиви нису били само чисто политички, већ и верски.** Римокатоличка црква хтела је да затре сваки траг православљу. Упоредо са тим поведена је акција за прелаз из православне у римокатоличку веру. Римокатолички попови дотурали су вести да ће се од прогона спасити они Срби, који пређу на римокатоличку веру. **Председници општина, срески начелници, општински деловође и многи други управни органи почели су да сазивају наш свет на зборове у школе или у општине, где су римокатолички попови чекали спремни за проповед.** Ови су онда објашњавали, како је заправо прадедовска вера наших Срба била римокатоличка вера, и како ће Срби спасити своје душе, ако се врате натраг у ту веру. Присутни усташки функционери пазили су на расположење присутних, а управни органи дали су присутнима до знања, да ће они Срби, који пређу на римокатоличку веру бити сматрани као и остали прави Хрвати, дакле, да ће уживати једнака права. **Последица извршених убистава и прогона, као и обећања да ће се прелазом на римокатоличку веру спасти од свега тога, била је то да су многи затражили прелаз на римокатоличку веру.** Одобрења

су издавале управне власти либерално. Није се код тога пазило ко тражи одобрење и зашто га тражи. Са одобрењем ишло се код римокатоличког попа који је наређивао да се научи нека молитва, и затим су колективно вршили обред прелаза. И заиста, прво време они који су прешли имали су мира. Доцније се показало да ни то не помаже, јер је ваљда **политички моменат, тј. истребљење био важнији од црквеног, тј. од прелаза на римокатоличку веру.** Међутим, морам признати да су се жене држале јуначкије од мушкараца. Ово се може разумети једино тако, што с једне стране, жене су побожније и нису се могле да тако лако реше да напусте своју веру као мушкарци. Услед тога било је случајева, да су мушкарци радије бежали из села и прелазили у Србију, него да се понизе и да своју прадедовску веру замене новом, насилном и туђом. **Римокатолички попови као и сама власт нису трпели да се прелаз изврши делимично. Прелазити на католичанство било је обавезно за целу породицу, дакле, за родитеље и за њихову децу.** Присилно католичење било је уопште провођено систематски. Хрвати су испрва то посматрали са симпатијом, налазећи да се тиме решава једно важно хрватско питање, и сматрали су да ће услед тога Срби нестати. Но постепено се појавио међу њима покрет против тога, јер су се бојали да ће овај систем сасвим покварити њихову жељу за сатирањем Срба. И поред тога што је изванредан број Срба прешао на римокатоличку веру, њихови попови нису ни после тога показали никакву вољу за такозване прелазнике. Сви су морали да одлазе на богослужење у римокатоличку цркву, и о томе се водило рачуна да ли полазе редовно, али им се није много помогло ...⁴¹⁰

Нада Релић из Трпиње, срез Вуковар, изјавила је: „У ... октобру 1941. започела је акција око насилног покатоличавања Срба ... Ова акција трајала је непрекидно до месеца марта 1942. Некако у другој половини ... октобра 1941. дошао је у Трпињу ... гвардијан из Вуковара, коме не знам име. Општина је, по његовом наређењу, сазвала сав народ из села да се скупи у школу. Кад се народ скупио **Гвардијан је одржао говор у коме је казао да је римокатоличка вера права вера, да су Срби некада били римокатолици, па да опет треба да пређу у римокатоличку веру,** јер ће само тако стећи поверење хрватске власти и бити равноправни са Хрватима. Срби су га мирно саслушали и разишли се. **После Гвардијана долазио је до три четири пута у Трпињу Зубић Силвестер, римокатолички катихета гимназије у Вуковару.**⁴¹¹ ... Општина је по његовом

⁴¹⁰ Dedijer-Miletić, *nav. delo*, 535–544.

⁴¹¹ **Зубић Силвестер**, сабрач фрањевачког самостана у Вуковару и капелан у Слав. Броду (Ђаковачка бискупија); рођен 3. 5. 1909. у Ђурђевцу; заређен за свештеника

наређењу сваки пут сазвала народ у месну српско-православну цркву. Када се народ сакупио у цркви он је испред олтара сваки пут одржао врло оштар говор у којем је Србима претио да ће сви бити отерани у логоре, а њихова имања заплењена ако одмах не пређу у римокатоличку веру. Упозоравао је Србе да то одмах изврше јер да би после могло бити касно, да не забораве да у хрватској држави нема србовања, и да се не смеју поуздавати у мајчицу Русију. После тога дошао је један пут у Трпињу **Чуић Мијо**, римокатолички свештеник из Херцеговине. Он је ... казао да је Богу свеједно како се ко крсти или како чита оченаш ... али да он саветује Србима да свакако одмах пређу на римокатоличку веру, јер да то траже хрватске власти као и да ће то бити у интересу Срба. У ... фебруару 1942. дошао је у Трпињу **Раде Стјепан**, **фратар из Цриквенице**. Он је остао ... две до три недеље и за то време извршио прелаз Срба на римокатоличку веру. Фратар Раде држао је свако вече проповеди о разним темама католичке вере. Срби су морали долазити на те проповеди и слушати га. Уједно је свако јутро римокатоличку мису служио, и то испочетка у школи, а после у српско-православној цркви ... На дан 12. марта 1942. ... фратар Раде уприличио је свечано покрштавање Срба ... Тада је на римокатоличку веру прешло око $\frac{3}{4}$ Срба из Трпиње ...⁴¹²

Ђорђе Ковачевић из Вуковара, изјавио је: „Акција на покрштавању Срба односно на прелаз на римокатоличку веру вршена је систематски, а највећи притисак на Србе ... извршен је некако половином децембра 1941. У тој акцији нарочито се истакао **Зубић**, катихета на реалној гимназији у Вуковару, који је био на истој гимназији и катихета за време Југославије, као и фратар самостана св. Боне у Вуковару, којему име не знам, иначе по рођењу Дубровчанин. Споменута двојица ишла су и по српским селима среза вуковарског, вршећи међу српским житељством пропаганду за прелаз на католичку веру. И у самом Вуковару позивани су вуковарски Срби на проповеди ове двојице католичких свештеника и ко се није одазвао био је сумњичен од хрватских власти као противник хрватске државе. На римокатоличку веру колико је мени познато прешли су по највише они који имају своје рођаке по затворима

.....
25. 6. 1933. – **Чуић фра Мијо** (1882–1959) фрањевачки редовник и жупник у Дувну (Томиславграду); рођен 10. 11. 1882. у Буковици, код Дувна; заређен 29. 6. 1905. Према изјавама неколико Срба из Дувна, био ментор дувањских усташа, иницијатор покоља и насилног покатоличавања Срба у околини Дувна. У току 1941. и 1942. био мисионар изван Херцеговине. – **Раде Стјепан**, старшина фрањевачке резиденције у Цриквеници. Рођен 1896. у Малом Лошињу (Италија); заређен за свештеника 1920. У току 1941. био мисионар у Славонији.

⁴¹² Ђурић Ђ. В., *нав. дело*, 197–198.

и логорима, као и они који желе себе да сачувају и свој иметак. Мање више формално су прешли на римокатоличку веру сва села осим Негославаца. Србима у Вуковару остављен је рок до 20. фебруара 1942. ... у противном случају биће одведени у логоре и њихова имовина конфискована у корист независне државе Хрватске.⁴¹³

Сава Нешић из Мирковца, срез Винковци, изјавио је: „По прилици пре 2 до 3 месеца (август или септембар 1941.) дошао је у Мирковце котарски предстојник Тољ и собом довео једног римокатоличког жупника. Одмах нас је позвао све да пређемо у школу и општину, где нам је одржао говор, у којем је казао да смо ми Срби потекли од Хрвата и да опет морамо бити Хрвати и вратити се на стару нашу прадедовску веру римокатоличку. После тога одржао нам је говор и римокатолички жупник који је говорио у истом смислу. Под тако великим притиском са стране хрватске власти, ми смо Срби морали попустити и прећи на римокатоличку веру. **Жупник нас је тада као римокатолике благословио и извршио формално покрштавање.** ... Котарски предстојник Тољ извршио је такође насилно покатоличавање Срба и у суседној општини Лазе, као и у целом винковачком срезу. У општини Лазе сви су Срби прешли ... осим једног, који се зове Мауковић Јован.⁴¹⁴

Жарковић Милица и 10-ак њених сусељана из Ердута код Даља, сведочили су о присилном прекрштавању Срба у том месту извршеном 26. октобра 1941. То прекрштавање, одн. покатоличавање извршили су „католички попови из Осијека, а у заједници са католичким попом Асталошем из Даља.⁴¹⁵ Краљевић Ђорђе и неколико других житеља Даља изјавили су о Асталошу следеће: „Као жупник у Даљу и заклети усташа именован је одмах по оснутку НДХ за усташког таборника те је руководио управо садистичким зулумима колико у Даљу толико и у Ердуту. Сакупивши банду од самих пропалица и заведених типова вршио је прогон Срба у наведеним местима. Извршио је небројена хапшења и тјерања у логор у Осијеку (бивши Соколски дом), гдје су многи за увијек нестали ... **Он је главни покретач за рушење православних**

.....
⁴¹³ *Истио*, 199.

⁴¹⁴ *Истио*, 196–197.

⁴¹⁵ Асталош Јосип, римокатолички жупник у Даљу (Осијечки деканат Ђаковачке бискупије), рођен 20. 10. 1897. у Осијеку; заређен за свештеника 1921. У насилном покатоличавању Срба, Асталош је, између осталог, крајем октобра 1941. сарађивао и са мисионаром фра Петром Берковићем, жупником и деканом у Дрнишу (Шибенска бискупија), који је у једном свом допису усташком Министарству сељачког господарства (од 1. 11. 1941) изјавио да за 14 година његовог жупниковања у Дрнишу његов жупни стан био „у правом смислу усташки стан”. (*Dokumenti o protunarodnom radu*, 9)

цркава у Даљу и Ердуту. Фанатични је усташа који с крижем у руци проповиједа борбу до уништења. Као свећеник показао је крајњу вјерску нетрпељивост, а као усташа нечовјечност и пакост.⁴¹⁶

Станивук Анка и Душан и још неколико десетина Срба из Тења, код Осијека, сведочили су: „Ми, дође потписани становници села Тења, припадници српско-православне вјере, Срби, изјављујемо слиједеће: На дан 12. октобра 1941. ... били смо присилно прекрштавани из своје српскоправославне вјере на римокатоличку вјеру. Црквеном обреду били су присутни слиједећи римокатолички свећеници: др. Јосип Шепер, сада жупник из Осијека, д. г. Фрањо Јунгвирт новопостављени управитељ жупе, сада у Петријевцима, фратар г. Амброзије Милетић ... те о. Колб од стране Фрањевачког самостана из Осијека ... Још ... августа 1941. позвао је тадањи усташки таборник Антун Блажевић ... да сви Срби у року од 3 дана имају поднијети молбе за пријелаз на римокатоличку вјеру ... Овоме налогу се одазвало преко 700 породица т. ј. готово 98 посто свих српских породица у Тењу ... // Новопостављени ... жупник Фрањо Јунгвирт уселио се у дотадањи парохијски дом српско-православног свећеника, који је био протјеран у логор Цапраг, а касније за Србију ... Тај дом налази се у истом дворишту гдје је била српско-православна црква, коју су усташке власти дале на сам дан православног Божића 7. I. 1942. да се руши, а црквена имовина опљачка, што је и учињено. Црква је до темеља срушена, цигла распродана, имовина развучена, звона некамо отпремљена... Највриједније ствари, као златнина, сребрнина, одежде, литије и друго однесено је непознато куда и до данас није пронађено ...”⁴¹⁷

Љубица Живановић из Борова изјавила је: „Кад сам 1941. год. дошла најприје у опћину Борово и од тадањег злогласног заповједника боровске полиције Немета молила да ми спаси моје двије кћери, које су биле отјеране у Жупско редарство у Винковцима, он, Немет, послао ме је к римокатоличком попу Анђелку Грегићу у Борову. Поп Анђелко ми је рекао да он не може ништа за моје кћери учинити јер да оне нису прешле на католичку вјеру. Додао је да ћемо и ми отићи за дјецом, ако не пређемо на римокатоличку вјеру.”⁴¹⁸ Јован Момчиловић из Борова изјавио је: „Приликом сахране Јеремић Мише у Борову рекао је ркт. поп Анђелко Грегић да ћемо ми сви, који не пређемо на католичку вјеру, овако проћи (мислећи на Јеремића Мишу).”⁴¹⁹

⁴¹⁶ *Dokumenti o protunarodnom radu*, 133.

⁴¹⁷ *Dokumenti o protunarodnom radu*, 87–88.

⁴¹⁸ *Истио*, 57.

⁴¹⁹ *Истио*.

Саво Ђирић из Ривице, срез Ириг, изјавио је: „У другој половини ... новембра 1941. дошао је у Ривицу један римокатолички свештеник, стар око 35 година, који се представио да је дошао из Загреба, да је усташа, и лични капелан Павелића.⁴²⁰ ... Наведени свештеник позвао ме је у школу ... и казао је: 'Ви видите, господине, ко сам ја!' Затим ми је наредио да позовем неколико виђенијих Срба у школу. Ја сам ... позвао око 15 до 20 Срба из Ривице, али су се позиву одазвала само петорица. Римокатолички свештеник ... одржао (нам) је говор у коме је казао да је дошао ... у Ривицу као поверљива личност Павелића и да има задаћу да све Србе из Иришког среза преведе на римокатоличку веру. Затим нас је позвао да заједно са осталим Србима из Ривице у року од 5 дана пређемо ... претећи да ће у противном случају доћи из Загреба усташе, за које је казао да су жељни српске крви, и да ће нас те усташе хапсити и одводити у логоре. Ја сам на то приметио да су Срби из Ривице потпуно мирни и лојални и да нема разлога њиховом хапшењу. Овај свештеник ми је на то одговорио да се Срби неће хапсити као Срби, већ као комунисти. Римокатолички свештеник наредио је на то мени и месном учитељу Хрвату, да одмах доброшем објавимо народу да у року од 5 дана мора прећи на римокатоличку веру. После тога римокатолички свештеник је отишао из Ривице. Сутрадан смо доброшем позвали све Србе из ривичке општине да у року од 5 дана пређу ... Пријавило се за прелаз само 11 Срба, и то оних најсиромашнијих. Када је прошло више од 14 дана, а нико се други није јавио за прелаз ... учитељ је поцепао списак и оних 11 Срба. 28. децембра 1941. ... дошао је у Ривицу котарски предстојник из Ирига Бардић Драгутин, који је одмах дао позвати све виђеније Србе из Ривице да се сакупе у школи. Од Срба овом се позиву нико није одазвао. Осам дана након тога ухапсио је ... Бардић мене и још 10 виђенијих Срба сељака ... и одвео нас у Ириг и затворио (у) усташки тabor, где смо остали затворени три дана. За то време налазио се котарски предстојник у Ривици, те је по ноћи дизао Србе из кревета и примораво их да потпишу изјаву за прелаз ... претећи им да ће у противном све њих, као и нас који смо се налазили у затвору, отерати у логор Јасеновац. На тај начин је 160 српских породица било приморано да потпишу изјаву да прелазе на римокатоличку веру."⁴²¹

Слично је изјавио и Милољуб Гудурић из Ирига: „У ... октобру 1941. ишао је кроз села среза Иришког финанс Тепшић и опомињао Србе да

.....
⁴²⁰ Павелићев лични капелан је у то време био већ помињани фра Дионизије Јуричев.

⁴²¹ Ђурић Ђ. В., *нав. дело*, 202–203.

морају прећи на римокатоличку веру, претећи им да ће у противном бити убијени. Он је купио и потписе од оних Срба који су му обећали да ће прећи ... Исто тако крстарио је по српским селима и један фратар који је дошао из Загреба да изврши покрштавање Срба, али су Срби у задњи час одустали ... После тога, без икаквог разлога, доводили су у логор у Ириг многе Србе, а потом од њихове родбине тражили да потпишу очитовање за прелаз ... Чија је родбина очитовање потписала, тај је био пуштен на слободу. То је био случај са 14 Срба из Ривице, које су усташе били отерали у Ириг. У последње време општине су биле позивале Србе који имају посед већи од 10 јутара и претиле им да ће са поседа бити отерани, хтијући их тиме присилити на прелаз ... Прошле године (1941) држао је римокатолички жупник из Ирига проповед у цркви у којој је међ осталим казао да су Сремски Срби до сада лепо живели у богатству, изобиљу и сјају, а сада је дошло време да морају Срем напустити и то богатство предати другима.⁴²²

* * *

Микица Косановић из Јасенка, срез Огулин, изјавио је да је у Јасенку, у лето 1941. после свих учињених злочина над Србима „поведена ... акција за покрштавање Срба”, коју су водили шумар Ивковић, директор

Огулински жупник Иван Микан
поздравља Анту Павелића
13. априла 1941.

пилане Абрамовић и локални жандарми. „Они су нам говорили да нам је једини спас ако пређемо на римокатоличку веру. Већина Срба је одлучила да се покуша спасити прелазом ... После тога два пута долазио је у Јасенак Микан Иван, римокатолички свештеник из Огулина. Он је оба пута пописивао Србе који су најавили прелаз ...⁴²³ Од сваког лица је тражио у име не-

⁴²² *Исфо*, 201.

⁴²³ Микан Иван, римокатолички жупник и декан у Огулину (Сењско-модрушка бискупија): рођен 14. 3. 1885, у Огулину; заређен за свештеника 1897. Микан је организовао свечани дочек Анти Павелићу и његовим усташама у Огулину, 13. априла 1941, који је завршио претећом поруком Србима: „Бјежите псине, прико Дрине!” Био је у Павелићевој пратњи приликом његове посете Риму и Ватикану, средином маја 1941. Био је члан Хрватског државног сабора итд. После његове погибије, 31. маја 1943, „Nova Hrvatska” је објавила некролог под насловом „Смрт челичног Хрвата, зачасног

ких такса у готовом 170.- динара. Тако је тај жупник у два дана у Јасенку убрао од Срба 80.000 динара и собом однео у Огулин. После је жупник Микан послао из Огулина у Јасенак летке у којима је позивао Србе да дођу у Огулин у групама од по 50, где ће се вршити покрштавање. У летцима је овај ... жупник још претио Србима ако не поступе како им је он наредио, да ће опет страдати, али овај пут још горе него пре, а онда да их он неће више помагати. Срби се нису одазвали позиву жупника Микана, јер нису смели путовати у Огулин, већ су му јавили да он дође у Јасенак и тамо изврши покрштавање. Међутим, он није смео доћи у Јасенак јер се бојао, пошто су се тада, у околним шумама, појавили Срби који су побегли испред усташког зулума.⁴²⁴

Милица Мартиновић, из Вељуна, срез Слуњ, изјавила је да је у току 1941. у вељунској општини вршен велики притисак на Србе да пређу у РКЦ. „Овај притисак вршио је Лончарић, котарски предстојник из Слуња, обећавајући Србима да ће након прелаза ... бити мирни.⁴²⁵ Њега су у томе издашно помагале усташе, претећи Србима убиством и логорима, ако не пређу ... Притисак на Србе ... вршио је такође и Никшић Иван, римокатолички жупник из Слуња.⁴²⁶ Он је обећавао оним Србима који пређу на римокатоличку веру да ће се моћи слободно кретати и посећивати вашаре и да им се уопште неће ништа догодити, док је другима претио ... Тек један мали део Срба је прешао ... а већина је остала у православној вери.⁴²⁷

Драган Миладиновић и Драган Смрзлић, из Цетинграда, изјавили су да се у насилном покатоличавању Срба у том граду нарочито истицао римокатолички жупник Петар Медвед.⁴²⁸ Исто тврди и Миле Мишковић из Радовице, срез Слуњ, истакавши да је тај свештеник „био зачетник и духовни вођа свих злочина које су усташе починиле у оном крају.⁴²⁹

.....
каноника Ивана Микана”, у коме је, између осталог, било наведено да је „још прије 10. травња 1941. заприсезао припаднике усташког покрета.”

⁴²⁴ Исто, 188.

⁴²⁵ У питању је штампарска грешка, јер се предстојник слуњског среза презивао Ленчарић (Едуард).

⁴²⁶ Никшић Иван, римокатолички жупник у Слуњу (Сењско-модрушка бискупиа) и усташки повереник за срез Слуњ; рођен 17. 6. 1910; заређен за свештеника 1933. Никшић је био организатор великог масакра Срба у Вељуну, 9. и 10. маја 1941. и многих других усташких злочина.

⁴²⁷ Ђурић Ђ. В., *нав. дело*, 195.

⁴²⁸ Dedijer-Miletić, *нав. дело*, 226. Медвед Петар, римокатолички жупник у Цетинграду; рођен 12.-X-1893, у Беговцу, код Слуња; заређен за свештеника 1917.

⁴²⁹ Ђурић Ђ. В., *нав. дело*, 193–194.

Село Бегово Брдо прешло је на исламску веру, али ни то није користило, јер је накнадно у месецу јуну 1942. ... потпуно покрано ...”⁴³⁰

Милан Љуштина из Доњег Лапца изјавио је: „Познато ми је да су католички свештеници вршили преко усташа, а најчешће сами, пресију над Србима у циљу преверавања, са напоменом да тиме спасавају живот и да ће имати пуна права као и Хрвати. Један од таквих јесте и жупник Драгутин Кукољ из Госпића, који је могао спасти све Србе из Госпића само да је хтео.”⁴³¹ Познато ми је да се увек састајао са великим жупаном Фрковићем из Госпића, који је познат као велики крвник Срба ...”⁴³² И сам сам био присиљен од Кукоља да пређем у католичку веру, и он ме лично превео говорећи да ћу на тај начин бити поштеђен смрти.”⁴³³

Ана Гргић, из Дрежник-Града, изјавила је да су одмах после покоља Срба из тог места и околних села (Садиловца, Грабовца и Ириновца), крајем јула 1941. хрватске власти наредиле Србима да пређу у РКЦ. „Општина у Дрежник-Граду издала је тада плакате који су били залепљени на свим јавним местима. У тим плакатима стајало је да сви Срби треба одмах да пређу у римокатоличку веру, па да ће онда бити равноправни са Хрватима ... да се покољ Срба догодио мимо знања поглавничког и да се више неће догодити такovo зверство ...” Ана је међу онима који су се посебно истицали у прогону Срба у том граду и околини навела и **Ивана Јурајића**, римокатоличког жупника из Раковице, код Слуња.⁴³⁴

.....
⁴³⁰ Радован Пилиповић тврди да је покољ Срба у Беговом Брду организовао П. Медвед, као казну за то што нису прешли у РКЦ. (Видети: *Bosanska Krajina u Drugom svetskom ratu* (4), Јадовно ’41.)

⁴³¹ Ради се о Драгутину Кукољу, који је пре премештаја у Госпић био жупник и декан у Слуњу; рођен 17. 5. 1899. у Цриквеници; заређен за свештеника 1922. Степинчев „Hrvatski Glas” бр. 79/41, објавио је вест: „Свештеници Лике на челу са жупником и деканом преч. Кукољем посјетили усташког повјереника у Госпићу Јурицу Фрковића”.

⁴³² Фрковић Јурица (1911–1944), један од усташких првобораца и највиших функционера у НДХ. Почетком маја 1941. постављен за усташког повереника за Лику, а јуна за великог жупана Центрике жупе Гацка и Лика са седиштем у Госпићу. Био је један од организатора концентрационог логора смрти у Јадовном.

⁴³³ *Dokumenti o protunarodnom radu*, 91; Ђурић Ђ. В., *нав. дело*, 182–183.

⁴³⁴ **Јурајић Иван**, римокатолички жупник и декан у Раковици, код Слуња (Сењско-модрушка бискупија); рођен 1. 5. 1884, у Тоуњу, код Огулина; заређен за свештеника 1908. Петар Зинаић, иначе, тврди да је Фрањо Рајковић, бележник општине Раковица, тражио од Јурајића да обави покатоличавање Срба, да би их заштитио од присилног исељавања у Србију. Јурајић је одбио тај Рајковићев захтев, укоривши га да ради против интереса католицизма „кад се већ једном пружила прилика да их се ријешити”. Јурајић је, уз то, био врло љут на дрежничког жупника Драгутина Штимца, који је ишао у Босну да покатоличава Србе у намери да их спасе од усташких покоља. (Зинаић Петар, *нав. дело*, 36)

За њега је навела да је за Србе знао казати: „Шта их треба покрштавати, кад ћемо их и онако клати.”⁴³⁵

* * *

Овај преглед најкарактеристичнијих сведочења Срба који су преживели пакао звани НДХ упућује на читав низ важних закључака о присилном покатоличавању Срба као једном од основних видова усташког геноцида над њима. 1) масовно и насилно покатоличавање Срба практиковано је на територији целе Загребачке метрополије, одн. Хрватско-славонске црквене покрајине, којима се на челу налазио надбискуп Степинац; 2) највећи део активности везаних за ово покатоличавање имао је јавни карактер и био је познат не само Србима, према којима је предузиман, него и Хрватима, Муслиманима и осталим житељима НДХ; 3) присилно покатоличавање Срба било је превасходно државни пројекат; 4) упркос примату усташке државе у отпочињању и реализацији овог пројекта, незаобилазно и финално место у њему имао је клер РКЦ; 5) између локалних и регионалних усташких власти и клера РКЦ успостављена је отворена и тесна сарадња у циљу што масовнијег покатоличавања Срба; 6) кључну улогу у пропагирању и извођењу масовног и насилног покатоличавања Срба имали су жупници, капелани и декани РКЦ, тј. дијецезански (или световни) клер нижег и средњег нивоа, али је њему издашно помагао и тзв. редовнички клер, најчешће из састава фрањевачког реда; 7) у процесу насилног покатоличавања православних Срба најчешће је учествовао клер римокатоличког (латинског) обреда, али је учествовао и клер гркокатоличког обреда; 8) највећи део нижег и средњег клера РКЦ оба реда и оба обреда са нескривеним одушевљењем је прихватио позив усташког режима и својих бискупа да учествује у насилном покатоличавању Срба и ревносно је учествовао у том процесу, не обазирјући се на разне врсте насиља примењиваног у њему од стране усташког режима; 9) многи припадници клера РКЦ и сами су претили насиљем застрашеним Србима, иако им је канонско право њихове цркве то изричито забрањивало;⁴³⁶ 10) неки од њих су, уз то, вређали Србе, називајући их „нељудима”, „гамадима” и сл.; 11) један (много мањи) део дијецезанског клера РКЦ није делио одушевљење и

.....
⁴³⁵ Dedijer-Miletić, *nav. delo*, 361–366.

⁴³⁶ Тада важећи „Законик канонског права” РКЦ (донет 27. 5. 1917, а ступио на снагу 19. 5. 1918) изричито је, каноном 1351, забрањивао примену силе у пословима евангелизације.

занос већине својих колега због изненадне прилике за масовно покатоличавање Срба, али је учествовао у њему због поштовања црквене дисциплине; 12) неки свештеници из овог мањинског дела клера РКЦ покушали су да покатоличавање Срба искористе за њихово спашавање од убијања, присилног исељавања или депортовања у затворе и логоре.

Иако сви ови закључци заслужују бар кратке осврте, овде се подвлачи само следеће: 1) највећи део нижег и средњег клера Загребачке надбискупије и Загребачке метрополије одушевљено се прихватио посла масовног покатоличавања Срба, улазећи у отворену сарадњу са органима усташког режима на локалном и регионалном нивоу; 2) највећи део тог клера учествовао је у том послу упркос његовом провођењу уз примену тешког насиља од стране усташког режима; 3) и сам тај клер служио се претњама, уценама и другим крајње нечасним методама приликом убеђивања Срба да пређу у РКЦ и приликом њиховог насилног покатоличавања.

Што се тиче отворене и присне сарадње нижег и средњег свештенства РКЦ са локалним и регионалним усташким властима, треба нагласити да је она била логична последица држања хрватског римокатоличког епископата за време КЈ, а посебно последица Степинчеве окружнице од 28. априла 1941. и сличних изјава других хрватских бискупа, којима је призната и величана усташка држава. Та сарадња ће потрајати све до краја НДХ, независно од повремених неспоразума и спорова између надбискупа Степинца и поглавника Павелића. Будући да је НДХ већ у првим месецима свог постојања показала своје несумњиво злочиначко и геноцидно лице, ова ће сарадња тешко компромитовати и епископат и највећи део свештенства РКЦ у НДХ. **Описано ангажовање огромне већине тог свештенства у насилном покатоличавању Срба у НДХ мора се окарактерисати као директно учешће РКЦ у геноциду над Србима, за које несумњиву одговорност сноси епископат те цркве на челу са надбискупом Степинцем.**

Наведена и друга сведочења преживелих Срба показала су белодано да је потпуно нетачна и крајње лицемерна била раније поменута Степинчева тврдња да они у РКЦ нису „ловци за вјерницима”. Највећи део његових и других хрватских католичких свештеника понашао се управо супротно. Они се нису ни најмање либили да „лове” туђе вернике, међу којима је било највише верника СПЦ, не плашећи се оптужбе за прозелитизам и верски империјализам. А био је то прозелитизам у свом најтежем и најгорем облику, тешко замислив у Европи средином XX века. **Хрватски огранак РКЦ је, наиме, бескрупулозно искористио уништа-**

вање СПЦ у НДХ и свеколику трагедију српског народа у тој држави за брзо увећавање броја својих верника и за покушај истребљења православља у том делу Балкана.

У вези са том констатацијом, треба овде подсетити на различито поимање и дефинисање прозелитизма у науци, политици и у свакодневном животу. Будући да је сам термин страног, тј. грчког порекла, у речницима страних речи и лексиконима се он углавном дефинише на три повезана, али, ипак, различита начина. Под њим се, најпре, подразумева свака организована делатност неке верске заједнице (али и различитих друштвено-политичких организација, покрета и сл.) усмерена на придобијање нових присталица.⁴³⁷ Кад је реч о таквој делатности везаној само за верске заједнице, онда се појам „прозелитизам” често употребљава као синоним за евангелизацију или мисионарство хришћанских цркава. Под прозелитизмом се, затим, подразумева посебно упорно и ревно настојање ка придобијању верника неке друге религије или верске заједнице.⁴³⁸ У трећем, најчешће практикованом и најисправнијем смислу, под прозелитизмом се подразумева **наметљиво и насртљиво придобијање припадника других религија или верских заједница, уз употребу насиља и других нечасних метода и средстава.**⁴³⁹

Описано деловање највећег броја Степинчевих и других католичких свештеника према Србима у НДХ било је типичан пример прозелитизма у његовом трећем значењу. Оно се (сем ретких изузетака) сводило на отворено и безобзирно отимање верника СПЦ. **Заборавивши на Јеванђеље, на канон 1531, као и на све обичне људске обзире и моралне норме, клер РКЦ је злоупотребио тешку несрећу српског народа у**

.....
⁴³⁷ Тако се у *Rječniku stranih riječi* Братољуба Клаића за прозелитизам каже да је: 1. горљива занесеност за новопримљеном вјером, увјерењем, науком; 2. настојање око прикупљања што већег броја нових сљедбеника неке вјере, идеје, науке”. (Nakladni zavod МН, Zagreb 1978, 1106)

⁴³⁸ По *Jezikoslovcu*, прозелитизам је „упорно и досљедно настојање за обраћењем других у своју вјеру или идеологију” (jezikoslovac.com/word/9981). Љуба Тадић дефинише прозелитизам као „ревност у преобраћању и окупљању присталица”, док је прозелит „преобраћеник, нови присталица”. (Видети: *Politikološki leksikon*, 180)

⁴³⁹ Милан Вујаклија дефинише прозелитизам као „манију или помаму обраћања у неку веру присталица друге вере”, одн. као „тежњу оних који гледају да, нарочито нечасним и ружним средствима, присталице друге религиозне странке придобију за своју странку.” (*Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд 1954, 774). У *Енциклопедији православања* се за прозелитизам каже да је то „превођење у другу веру или превера, при чему није реч о својевољном преласку из своје вере у туђу, него о неком облику духовне, душевне или телесне принуде над појединцем или скупином”. (Савремена администрација, Београд 2002, 1565/3).

НДХ за остварење својих старих прозелитских циљева и амбиција. Многобројни припадници тог клера су као какве хијене кружили око обезглављених, унесрећених и беспомоћних Срба и убеђивали их да треба да се одрекну православља и пређу у римокатолицизам. По правилу, долазили су у српска насеља после тешких злочина усташа над Србима у тим насељима и онда атаковали на њихове душе. Они се нису ограничавали само на уобичајено (и прихватљиво) убеђивање Срба у предности римокатолицизма над православљем, него су директно вређали православље, као једну од грана хришћанства, и све православне вернике. Без икаквог устручавања понављали су геноцидне поруке усташке пропаганде да у НДХ не може бити Срба и СПЦ, подсећајући Србе на већ побијене или протеране свештенике СПЦ и друге Србе. А кад су наилазили на отпор тврдоглавих Срба, нису се либили ни да им прете протеривањем из НДХ, отпремањем у логоре или убијањем. Често су после таквих отпора Срба на сцену опет ступали усташки кољачи да покажу да су те претње биле озбиљне. Због тога није било нарочито чудно то што су несрећни Срби попуштали пред обједињеним усташким и клеронационалистичким притисцима и у масама прелазили у РКЦ. Римокатолички клер, је уз све напред поменуто, често давао иницијативу за упаде усташа и својих верника у православне цркве, за њихово пљачкање, скрнављење или рушење, као и за преузимање тих цркава у посед РКЦ.

Будући да је оваквим својим понашањем Степинчев и други клер РКЦ постао директан учесник у геноциду над Србима, нужно се поставља питање одговорности надбискупа Степинца и осталих чланова епископата РКЦ у НДХ за то понашање. Генерално гледано, и Степинац и његова сабраћа из епископата РКЦ у НДХ носе главну одговорност за то, па се слободно може говорити о колективној одговорности римокатоличког епископата у НДХ. Чланови тог епископата су, уз то и појединачно одговорни за прозелитско и геноцидно понашање својих свештеника и верника. Али, утврђивање те одговорности хрватских бискупа па, наравно, и надбискупа Степинца, није тако једноставно како се то у први мах чини, због вишеструког преплитања надлежности бискупа и редовничких поглавара на територији НДХ. Када је у питању одговорност надбискупа Степинца, онда треба најпре нагласити чињеницу да у насилном покатоличавању Срба на територијама Загребачке надбискупије и Загребачке метрополије нису учествовали само свештеници подређени њему лично и бискупима који су били на челу бискупија у саставу Загребачке метрополије (Ђаковачке, Сењско-модрушке

и Крижевачке) већ и многи други. Тако су на територији Загребачке надбискупије деловали Степинчеви дијецезански свештеници, али и свештеници-катехете, запослени у основним и средњим грађанским школама. Уз њих је у насилном покатоличавању Срба учествовало и многобројно редовничко свештенство, стационирано како на територији Загребачке надбискупије, тако и ван ње. Међу њима су преовлађивали фрањевци из све четири фрањевачке провинције у НДХ.⁴⁴⁰

Надбискуп Степинац је био директно и потпуно надлежан и одговоран „само” за неколико стотина дијецезанских свештеника из његове надбискупије – за капелане, жупнике и управитеље жупа, декане и архиђаконе. У односу на остале мисионаре који су деловали на територији његове надбискупије, он је имао само делимичну надлежност, па, наравно, и делимичну одговорност. То се пре свега односи на свештенике-редовнике. Над њима су пуну надлежност имали њихови редовнички поглавари, тј. старешине њихових самостана (гвардијани, супериори или опати), затим провинцијали са територије НДХ и, у крајњој линији, генерали њихових редова, са седиштима у иностранству. Свештеници-редовници су привремено потпадали под Степинчеву надлежност само док су вршили функције жупника, одн. управитеља жупа и капелана на територији његове надбискупије и док су покатоличавали православне Србе и припаднике других народа и религија на тој територији. Према њима он није директно могао да предузима било какве мере, сем да им одузме поверене им функције у жупама Загребачке надбискупије и да од њихових старешина захтева да покрену питање њихове одговорности. Није, међутим, познато да је он било ком редовнику одузео поменуте функције или да је затражио од њихових старешина да утврде њихову одговорност за прозелитско понашање.

Ситуацију око надлежности и одговорности надбискупа Степинца према редовницима-свештеницима, додатно је компликовала чињеница што су те мисионаре, као и мисионаре из редова катехета, често одабирале, слале и финансирале државне власти. Па, ипак, су по питању покатоличавања православних Срба у Загребачкој надбискупији кључну улогу имали домаћи дијецезански свештеници, којима је директно и потпуно био надређен надбискуп Степинац. Зато се он мора сматрати одговорним за њихово прозелитско и геноцидно понашање,

.....
⁴⁴⁰ На територији НДХ деловале су, у целини или делимично, следеће фрањевачке провинције: 1. Босна Сребрна (са седиштем у Сарајеву); 2. Св. Јеронима у Далмацији (Сплит); 3. Пресветог откупитеља у Далмацији (Сплит) и 4. Хрватска провинција Св. Бирила и Метода (Загреб).

описано на страницама ове књиге. То што у доступној документацији нема ниједног податка и документа о томе да је он покренуо било какав поступак за утврђивање њихове одговорности, значи да он није имао ништа против таквог понашања. Он, наиме, није сматрао да је потребно да било кога од њих казни (или предложи за кажњавање) ни због јавног вређања Срба и православља, ни због њихових „савета” Србима да морају одмах и без колебања да напусте православље и пређу у РКЦ, ни због изречених претњи и уцена уколико не поступе по тим „саветима”, па, чак, ни због учешћа једног броја свештеника у убијању Срба. За сва та понашања се може рећи да су била „прљава”, нечасна и недостојна људи који су се дичили позивом свештеника било које хришћанске цркве. Она су представљала несумњиво кршење не само канонског права РКЦ него и елементарних норми општељудског морала, па су заслуживала тешке осуде и санкција како од стране епископата РКЦ у НДХ тако и од старешина фрањевачког и других редова чији су припадници „мисионарили” на напред описани начин, а у крајњој линији и од саме врховне управе РКЦ у Ватикану. То што су те осуде и санкције потпуно изостале, пада на душу свих наведених инстанци РКЦ.

з) Изјаве Степинчевих жупника о Србима и њиховом покатоличавању Срба у НДХ

Интересантна сведочанства о покатоличавању Срба у НДХ и о свом учешћу у њему оставили су бројни жупници и мисионари Загребачке надбискупије у својим дописима Надбискупском духовном столу (НДС) у Загребу у току 1941. и 1942. године. Ево извода из неких од најкарактеристичнијих писама.

Седамнаестог јуна 1941. (на дан када су усташе стравично мучиле и убиле нашићког пароха Ђорђа Божића), католички жупник у Ђурђеновцу, код Нашица, писао је НДС-у следеће: „На територији ове жупе има много православаца, старосједиоца, насељеника и радника овдје у колонији. Будући да је свим православцима отказан посао, а колонистима, насељеницима се пријети пресељењем у Србију, сада траже излаз једино тако, да сви пријеђу на католичку вјеру. Сви управо стријебе и дршћу, јер се хватају четници и убијају, и управо међу њима влада нека страв и ужас. Тако ових дана долазе у жупни уред у поворкама изјављујући да сви пријеђу на кат. вјеру. Како пак има и невриједних, многи наши не одобравају, да их примимо. Кад би их примили, могло би их бити око 500-600 душа. Опет је тежак посао ради поуке, а они би хтјели све уре-

дिति чим прије.” На овако врло обавештено, али и бездушно и злурадо приказивање положаја Срба у НДХ од стране Ђурђеновачког жупника, НДС је цинично одговорио да је важно да прелаз буде „искрен” и да прелазници буду добро „поучени католичким истинама”. То што међу православцима, тј. међу Србима, влада „нека стравa и ужас” и што они, без икакве сумње, само због тога траже прелаз у РКЦ, то НДС (којим је председавао лично надбискуп Степинац) није пуно интересовало.⁴⁴¹

У другом тому ове књиге био је поменут податак да су се 20. јуна 1941. Срби из чисто православних села Братуљевци, Пожешки Брђани и Перенци, код Славонске Пожеге, обратили римокатоличком жупнику у Скендеровцима, Ивану Ђанићу, са молбом да пређу у РКЦ. Обавештавајући о томе НДС, наведени жупник је написао да међу православним верницима који траже прелаз „има и добрих и злих, баш као и међу нашим католицима”, па **предлаже да се за прелаз у РКЦ одаберу само они који су добри, „а они који су неваљалци те би Држ. власт преселила”**. Истакавши још да су православци врло неуки, јер су их њихови „свећеници занемарили и оставили да расту без вјерске поуке”, он се пита да ли уопште има смисла подучавати их римокатоличкој вери или је боље да „дигне руке од њих”. У вези са тим он додаје следеће: **„Моје је мишљење да би се дјеца могла лијепо одгојити у кат.(оличком) духу у школама, те би данас сутра могли бити искрени католици.”** Од НДС-а је добио одговор да пази да не повреди осећаје кандидата за прелазак и да се „пријелази могу извршити, кад молитељи буду спремни, али у мањим скупинама и без веће буке”. То што је жупник Ђанић приметио да су сви православни кандидати за прелазак у РКЦ врло неуки и да међу има и добрих и злих, за НДС није било важно, па је тражио да сви буду преведени, али ’у мањим скупинама и без веће буке’.⁴⁴²

У раније наведеном сведочењу Десанке Радунковић из Брезика, код Подравске Слатине, било је речи о тешким србомрзачким изјавама Јосипа Селака, римокатоличког жупника у Новој Буковици. У архиви НДС-а у Загребу налази се један његов интересантан и значајан допис из јула 1941. Селак се у том допису најпре жали да има превише посла са верским прелазима, јер територија његове жупе покрива територије 4 православне парохије. Због тога он скоро успаничено обавештава НДС да „маса долазе”, па тражи да му се одмах пошаље у помоћ „неки вероучитељ”, који би му помагао у припремама за прелазак православних кандидата у РКЦ. У попису првих 30 лица која су изразила жељу да пре-

⁴⁴¹ Škiljan F., *Pokatoličavanje Srba*, knjiga 1, 67.

⁴⁴² Škiljan F., *nav. delo*, 70.

ђу у РКЦ, Селак за свакога доноси по неки коментар у вези са њиховим мотивима за прелазак, од којих су неки врло заједљиви и цинични. Тако за једног од њих пише: „куд ће грбавац”, за другу: „куд ће стара”, за трећег напомиње: „да бар добије имовину”. За једну породицу пише да су „пригодом протјеривања добровољаца и колониста из села Брезик ову обитељ цивилне власти оставиле уз увјет прелаза”, а за другу која се презива Вејин, напомиње да „своје презиме читају Веин” и да су зато „остављени код протјеривања”. За једног кандидата је написао да је „молио пријелаз плачући”. Говорећи о удаљености појединих кандидата за прелазак у РКЦ од седишта његове жупе, Селак истиче да је немогуће сакупљати „те православце у цркви”.⁴⁴³

За разматрање Степинчевог односа према масовном покатоличавању Срба најзначајнија је Селакова констатација да зна да „од ових прелазника не долази ниједан с мотивом увјерења, него сви на силу и од страха”, па се пита: „Што ћу с њима?”⁴⁴⁴ Будући да је Степинац од почетка акције покатоличавања Срба инсистирао на ставу да се у РКЦ примају само она лица која то „желе учинити искрено и с увјерењем о истинитости наше свете вјере”, било би логично да је он, тј. НДС, забранио Селаку да прими све те прелазнике који не долазе „искрено и с увјерењем”. О тој забрани, међутим, није било ни говора. А Селак је, као што се из његове изјаве прелазницима видело, добио наређење од Степинца да прими у РКЦ све оне који то затраже. Од НДС-а је добио неколико мисионара као испомоћ и наставио је са покатоличавањем Срба, иако је знао да траже пријем „на силу и од страха”. Био је то нови директан доказ Степинчеве хипокризије и недоследности.

И Селаков колега у Горњим Богићевцима, Стјепан Буцковић, имао је јако лоше мишљење о православним житељима НДС. После проглашења НДС и почетка прелажења православних Срба у РКЦ, он није желео да их прима, изјавивши да би се радије одрекао свог звања него што би превео иједног православног на римокатоличку веру. Кад је та информација дошла у Министарство правосуђа и богоштовља, па је он опоменут због тога, одговорио је Министарству да је и пре успостављања НДС био активан у усташком покрету и да је упознао тамошње прилике. „Након слома Југославије почели су се јављати за пријелаз сви они, за које се тражи дозвола Високог Наслова, у главном пар појединаца, које сам упознао као вође противног табора, учитељи, трговци итд.” Он није

.....
⁴⁴³ Škiljan Filip, „Vjerski prijelazi... na području Zagrebačke nadbiskupije...”, у: *Pokatoličavanje Srba u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, 190.

⁴⁴⁴ *Исцито*.

одбио те појединце, али је искористио чињеницу да уз њихове молбе није била приложена дозвола поменутог министарства, па их није препоручио НДС-у. У свом допису Министарству правосуђа и богоштовља он је истакао да **није примио појединце зато што су то „српске вође, англофили и русофили”**.⁴⁴⁵ Касније је одустао од своје одлуке да не прима православне вернике у РКЦ.

На подручју његове жупе у јануару 1942. је 11 села са православним живљем затражило колективни прелаз у РКЦ, па је до краја те године прешло чак 5. 473 православних верника. Пошто се један део његове жупе око села Медара у априлу 1942. нашао на подручју „војничких операција партизана”, он се није сложио са предлогом прелазника из околине Машића да у Медарима буде основана нова прелазничка жупа. У вези са тим писао је НДС-у да „прелазници одбијају од себе свећенички пасторални рад” и да је то „опћенито стање прелазника”. У наставку свог дописа Буцковић је писао: „Стога не могу јамчити за животну сигурност особе жупника. **Изгледа, да је пријелаз промашен, јер су се сада прелазници показали у правом свјетлу. Потајно судјелују у четничко-комунистичким акцијама. Пријете преко партизана Хрватима који морају селити. Храном и свим осталим помажу партизане. Симпатије за Русију јавне су. Испитивањем сам сазнао од једне старе прелазнице да су опсеђивали влч. г. Ковачића, изругале св. обреде, испљували св. Причест. Дотична тврди, да је купила свете Хостије и спалила (побожно) на ватри. Показује мржњу према католицизму. **Свећеника готово и не поздрављају. Посве су неискрени.** Дјецу након прелаза не носе на крштење. Католици и прелазници стоје у двије фронте. Први у фронти самообране. Угрожен је и сам Горњи Богићевац. Нападај је у току. Према томе депласирано је и смијешно предлагати за сада жупу Медаре...”⁴⁴⁶**

У завршном одломку свог дописа Буцковић је исказао велики страх од могуће освете прелазника следећим речима: „Молим ово држати службеном тајном (и према мин. правосуђа) да се не би индиректно сазнало у Медарима за мој извјештај, што бих ја платио животом, који је ионако још само у ’Божјим рујама’. После тога је додао: ’Г. источњаци нису кршћани, ни погани, него нељуди. Можда се поправе?!’”⁴⁴⁷

Жупник у Маји, код Глине, фра Бруно Брешки, сарадник познатог чунтићког прозелите, фра Хермана Частимира (Хонорија), имао је, такође, лоше мишљење о православним Србима који су прешли у РКЦ.

⁴⁴⁵ Škiljan F., *Pokatoličavanje Srba*, 78.

⁴⁴⁶ *Исџо*, 77.

⁴⁴⁷ *Исџо*.

У свом допису НДС-у од 10. марта 1942. он је написао за прелазнике из села Равно Рашће да је тешко „установити да ли ће новопечени римокатолици уистину вршити прописе католичке цркве, односно да ли ти православци прелазе из властитог увјерења. Понајприје, њих је, тако рећи, немогуће поучавати и поучити вјерским истинама и дати им барем приближни појам о католичкој вјери и цркви с једноставног разлога, што је њима тешко долазити у цркву поради неслободног кретања. Они су у неку руку блокирани у овдашњим крајевима. То је разумљиво, што се сњима тако поступа, јер је њихова пријашња слобода кретања била у многим на штету нашег народа.”⁴⁴⁸ Последњим двама реченицама фра Брешки је изразио сагласност са усташким мерама ограничавања слободе кретања Срба, покушавајући да је образложи недоказаном тврдњом да су они ту слободу за време постојања КЈ злоупотребљавали на штету хрватског народа.

Римокатолички жупник у Дубици код Костајнице, Венко Алојзије, кога су српске избеглице из тог места помињале у најгорем могућем контексту, „истакао” се међу својим колегама једном идејом којом је покушао да да свој оригинални допринос реализацији прозелитизма РКЦ и убрзању похрваћивања Срба. Он је, наиме, октобра 1941. послао допис НДС-у са следећим питањем: „да ли је могуће захтијевати од бивших православца који прелазе на римокатоличку вјероисповијест да промијене и своја имена која су изразито српска попут Васо, Глишо, Анђа, Јока, Којо, Ђуја, Гојко, Вељко, Вукосава, Стојан, Деан, Срђан, Веселинка... на наша изразито католичка крсна имена и називе, тј. да им се пред њихово досадање крсно име, које има нападно и изразито српски назив, даде још и које наше крсно име”⁴⁴⁹ Поставивши ово питање жупник Венко није инсистирао на потврдном одговору, али је сматрао да уколико то не треба захтевати „да се барем може препоручити такво што.”

Из НДС-а је добио одговор који је у почетку изгледао негативан, али се на крају показало да је Венкова иницијатива изазвала доста позитивно реаговање чланова тог важног тела Загребачке надбискупије. У одговору је најпре речено да не би било „подесно захтијевати, да покрштени православци промијене своја имена, јер би у селу настала права збрка, него им уз имена, која нису света, придодати небеског заштитника, а остало нека се остави њиховој приватној иницијативи, на коју се могу и на згодни начин потакнути. Кад доносе бивши православци дјецу на крштење, онда треба од њих тражити, да им давају чисто

⁴⁴⁸ *Истио*, 39.

⁴⁴⁹ *Истио*.

католичка имена. Може им се директно препоручити да н.пр. досадањег Јована зову Иваном, док н.пр. Соку и Стеву могу и даље тако звати, јер се и католици у неким крајевима тако зову.⁴⁵⁰

У допису Ферда Фрелиха (Froelich), римокатоличког жупника у Хрватској Костајници, који је упутио НДС-у 11. децембра 1941, пише да на територији његове жупе живи најмање 10.000 православних верника у шест парохија (Костајница, Кукурузари, Меченчани, Комоговина, Меминска и Утолица). Пошто су се скоро сви они пријавили за прелазак у РКЦ, Фрелих пише да је био „присиљен узети себи још једног свећеника, који стално борави у овој жупи, а од згоде до згоде позове још којега свећеника који помаже у том послу.” Пошто нема довољно средстава да те свештенике издржава, **Фрелих моли НДС за финансијску помоћ, како би се посао око прелазака православних житеља на територији његове жупе у РКЦ могао, „што прије и успјешно довршити и за добро католичке цркве и за корист наше новоосноване Државе Хрватске.”**⁴⁵¹

И римокатолички жупник у Новској, Мирко Шримпл, имао је сличне проблеме. Он је био једини свештеник у жупи, на чијој се територији пријавило између 1200 и 1500 православних верника за прелазак у РКЦ. Да би ситуација за њега била још тежа, села из којих су били подносиоци молби за прелазак била су удаљена од Новске од 6 до 10 километара. Због тога је молио НДС да му пошаље у помоћ неког мисионара. Крајем фебруара 1942. Шримпл јавља НДС-у да је мисионар Никола Буљан посетио поменута села и да је почео да подучава православно становништво римокатоличкој вери, али да због великог снега није могао да доврши обуку. Шримпл је био забринут због тога. Како су у близини Новске постојале евангеличке жупе у Антуновцу, Уљанику и Храстовцу и калвинска жупа у Брекинској, он је **страховао да се међу православне вернике који су поднели молбе за прелазак у РКЦ не увуче протестантизам.** Због тога је код НДС-а ургирао да још неки мисионар дође у његову жупу и заврши посао који је започео Н. Буљан.⁴⁵² И ово Шримплово страховање је, само по себи, демантовало ону Степинчеву тврдњу да они из РКЦ нису „ловци за вјерницима”.

Фрањевац-трећередац Маржић Иван, сабрат самостана Св. Фрање Ксавера у Загребу и катехета, помагао је жупнику Стјепану Буцковићу из Горњих Богићеваца у припремању православних верника за прелазак у РКЦ. У свом извештају НДС-у, од 20. фебруара 1942. он истиче да је

.....
⁴⁵⁰ *Истио.*

⁴⁵¹ *Истио*, 34.

⁴⁵² *Истио*, 82–83.

15-ак дана пре тога стигао у село Лађевац управо у тренутку кад се завршавало рушење православне цркве у том месту. (Цркву су рушили Јевреји, заточеници логора у Јасеновцу и Старој Градишки). Маржић истиче да је одзив кандидата за прелазак у РКЦ на богослужења и обуку био задовољавајући, али да је било и саботирања те обавезе од стране оних православца који су намеравали да оду у Немачку на рад. У вези са том појавом он је додао и следеће: „Штовише сам дознао да су некоји (иако им то не треба због имућства) подузели кораке за рад у Њемачкој само да избјегну пријелаз”. О верској обуци коју је обављао међу православним житељима села Лађевац и Бодеграј, он истиче следећи свој утисак: „Graeca fides, nulla fides” („Грчка вера – никаква вера”, нап. П. И.) је скоро легендарна пословица, па како се она обистињује и на прелазницима које сам поучавао онда би било једва гдје трајнијег успјеха међу старијима, једино би се дало млађим и ум и вољу пока-толичити.⁴⁵³

Овој групи докумената припада и допис Анице Славуљевић, учитељице у селу Свиници, код Суње. Због недостатка жупника у Свиници, Аница се обратила писмом НДС-у 11. јануара 1942, у коме га је обавестила да су сељаци православне вере из тог места прешли на римокатолицизам пре три месеца, а да још увек немају жупника. Они су незадовољни због тога и приговарају, „јер Црквени Бок и Кукурузари касније су прешли, а већ су добили свећеника ... Мени непрестано говоре – пише она – кад ћемо већ једанпут добити свећеника, јер сада напoкoн немамо ни једно ни друго, сада смо ни на небу ни на земљи. Моје је мишљење да имају и потпуно право. О својој вјери знали су мало, а што их се могло поучити у 14 дана, тек нека маленкост. Ми у тим селима имамо омладину, коју треба одгојити за Бога и Хрватску. Национални моменат у данашње доба не ће нам много користити, баш преко религије одгојит ћемо их национално. Данас осјећамо велике недостатке код тих прелазника. Душевна биједа искрсава на сваком кораку, а само свећеници су позвани, да им данас исправе то.” На крају овог свог писма Аница је нагласила да свештеници не би требало да се боје за своје животе, јер ће их народ „чувати као зеницу свога ока”, ако буду радили за њега.⁴⁵⁴

За разлику од већине својих колега жупника и мисионара, управитељ у жупи Гора, код Петриње, Божидар Павлов се у послу покатоличавања Срба руководио пре свега хуманистичким мотивима. Он је 18. јула 1941. формално обавио превођење православних мештана Глинске

⁴⁵³ *Истио*, 79.

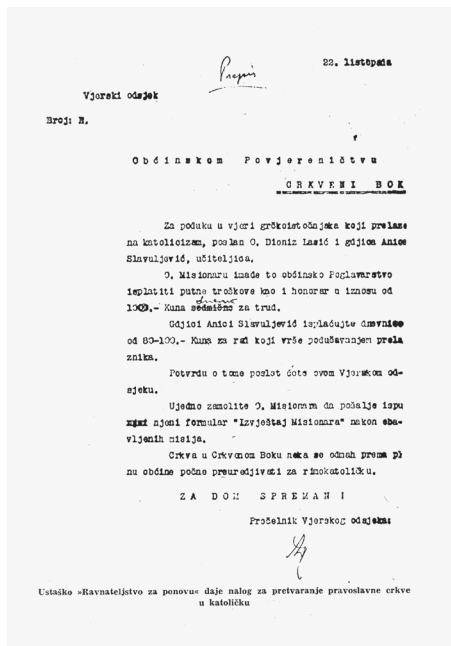
⁴⁵⁴ *Истио*, 37.

Пољане и Слане у РКЦ, иако за то није имао претходно овлашћење НДС-а. Тада је написао само један део молби за њих, док је остале писао у августу и септембру 1941. Због великог посла око пријема 255 православних мештана из наведених села, није стигао на време да достави НДС-у пописе прелазника. Када му је НДС то замерио, он је одговорио да никога није примио у РКЦ а да зато није имао дозволу од стране котара (среза). Притом је НДС-у отписао да није тако поступио „данас не би било ниједнога на животу”.⁴⁵⁵ Мислио је, наравно, на православне житеље које је превео у РКЦ у време кад им је од тога буквално зависио живот.

Мада је ово само кратак и непотпун преглед кореспонденције жупника и мисионара Загребачке надбискупије са Надбискупским духовним столом у Загребу, ипак се и на основу њега могу извлачити одређени доста поуздани закључци о организованости Степинчеве надбискупије за посао покатоличавања Срба и о погледима њеног клера на тај посао (одн. акцију), као и на Србе, православље и СПЦ. Била је ово кореспонденција радно-оперативног карактера унутар Загребачке надбискупије. Оперативци у покатоличавању Срба – жупници и мисионари – извештавали су централу читаве акције – НДС – о свом раду на терену: о броју заинтересованих православних Срба за прелазак, о проблемима са којима се суочавају приликом припрема за њихово превођење у РКЦ, о досадашњим резултатима и очекивањима будућих итд. Централа читаве акције унутар Загребачке надбискупије (на чијем се челу налазио надбискуп Степинац), помно је пратила ове извештаје и одговарала на питања и захтеве својих оперативаца, усмеравајући њихов рад у жељеном правцу.

Пажљиво ишчитавање дописа Степинчевих жупника и мисионара указује на то да се у њима и директно и индиректно манифестовао онај

⁴⁵⁵ *Истио*, 40–41.

Факсимил акта Верског одсека од 22. октобра 1941. у коме се помиње Аница Слављевић

арогантни римокатолички елитизам који је карактерисао и Степинчев однос према православљу и СПЦ, тј. уверење у апсолутну супериорност РКЦ над СПЦ. Та ароганција избија из многих врло ружних, циничних и увредљивих речи на рачун православља и СПЦ („Graeca fides, nulla fides”, „Гркоисточњаци нису кршћани, ни погани, него нељуди”; они су неуки, неискрени итд.; „куд ће грбавац (?)”; „стријепе и дршћу”, „молио за пријелаз плачући”). Уверени у супериорност своје цркве, Степинчеви жупници и мисионари су се понашали тако као да је било сасвим нормално то што су православни Срби одједанпут почели у масама да траже пријем у РКЦ. Притом су неки само сумњали у искреност њихове одлуке да затраже прелазак у РКЦ, а неки су били тврдо уверени да те искренности нема, па су денунцирали „новопечене” римокатолике и оне православне вернике који су покушавали да избегну превођење у РКЦ. **Неповерљиви према старијим прелазницима са православља, неки жупници и мисионари су били убеђени да ће систематски катехетски (одн. верско-пропагандни) рад са православном децом и омладином дати најбоље резултате.** Један од њих изричито наглашава да је покатоличавање Срба и у интересу РКЦ и у интересу „Државе Хрватске”, а једина поменута жена-мисионар тврди да ће баш преко религије дотадашња православна омладина бити одгојена национално, тј. „за Бога и Хрватску”. У журби да православне прелазнице што пре покатоличе и денационализују, један жупник сматра да би од прелазника са православља одмах требало тражити да промене своја „незгодна”, тј. „изразито српска имена” и замене их католичким, одн. „нашим”. Један од њих се плаши протестантске конкуренције у акцији преотимања православних житеља НДХ, чиме индиректно демантује Степинчеву изјаву да РКЦ није „ловац на вернике”.

Подједнако је интересантно и оно чега нема у овим извештајима Степинчевих оперативаца на послу покатоличавања Срба. Ако се изуму извештаји Б. Павлова, упадљиво је да у осталима **нема ни речи критике на рачун укупне политике усташког режима, а посебно не на рачун његове акције насилног покатоличавања Срба.** Двојица цитираних жупника су, додуше, поменула неке мере усташких власти против православних житеља НДХ, одн. против Срба, али су се ограничили само на оне најблаже (отпуштање са посла, ограничавање кретања, претње пресељавањем), приказавши их као нормалне и оправдане. Остали уопште нису помињали терор и геноцид над Србима, као да за њега нису ни чули, а камоли учествовали у њему. У поменутих извештајима није било **ни речи самокритике на рачун свог учешћа у насилном покато-**

личавању и денационализацији Срба, као да нису били свесни да и то води искорењивању Срба из НДХ. Нема ни речи саосећања са читавим једним народом коме је усташка и „католичка” држава забранила да помиње своју веру и затворила, одн. оскрнавила или порушила цркве у којима се молио заједничком Богу, а уз то га немилосрдно прогањала, злостављала, протеривала и убијала. На крају, нема ни једне речи саосећања ни према својој сабраћи из СПЦ, својим дојучерашњим колегама, суседима и пријатељима, које је, опет, иста та „католичка” држава бескрупулозно протерала из НДХ или свирепо поубијала. Они који су по службеној дужности морали да проповедају љубав и саосећање према ближњем (ма ко он био и ма како се звао), толеранцију, правду, разумевање и мир међу људима и народима, показали су да им је све то било само пропагандна маска, иза које се углавном крила непојмљива безосећајност, бездушност, неразумевање, нетолеранција и мржња према православљу и Србима.

Све у свему, може се закључити да је највећи број жупника Загребачке надбискупије послу покатоличавања Срба у НДХ приступио са јасних клерикално-прозелитских и клеронационалистичких, тј. великохрватских, позиција. Насилно покатоличавање Срба је прижељкивано и прихваћено као посао од највећег значаја како за РКЦ у НДХ, тако и за хрватски народ и за усташку државу. За овакво понашање кључну одговорност сноси надбискуп Степинац. Он је усмеравао и надгледао покатоличавање Срба у највећој надбискупији НДХ, он је читао писма својих жупника и других мисионара и из прве руке био упућен у све битне елементе и проблеме процеса покатоличавања Срба. Иако је формално инсистирао на добровољности и искрености прелажења, он је знао да од тога није било ничега у НДХ, због неприкривеног насиља усташке државе према Србима. Знао је и за наведено прозелитско понашање свог клера, али га није спречавао, тј. никога није позивао на одговорност. Пошто је из неких докумената видљиво да се хвалио великим бројем прелазника из СПЦ, потпуно је било јасно да му је до покатоличавања Срба било јако стало и да је у тај верско-геноцидни процес улагао велике наде.

и) Први неспоразуми између усташког режима и врха РКЦ око покатоличавања Срба

Упркос врло интензивној, присној и ефикасној сарадњи нижег и средњег свештенства РКЦ са локалним и регионалним органима усташке

власти, која је трајала за све време постојања НДХ, између врхова хрватског огранка РКЦ и усташке државе је повремено долазило до одређених неспоразума и „затезања” односа, поводом питања у којима је долазило до преплитања међусобних надлежности. Били су то неспоразуми каквих је у миленијумској историји односа између цркве и државе долазило врло често на свим странама света, па су се догађали и у усташкој НДХ.

До првих неслагања између усташког режима и врха РКЦ око питања покатоличавања Срба у НДХ дошло је средином јула 1941. Она су започела упућивањем једне поверљиве окружнице Министарства правосуђа и богоштовља НДХ бискупским ординаријатима у НДХ од 14. јула 1941. С обзиром на значај тог документа за разумевање овог неслагања, као и за даљи развитак односа између РКЦ и усташког режима, та се окружница цитира овде у целини.

„Молимо преузвишени Ординаријат, да би у повјерљивој форми обавијестио све жупске уреде у погледу примања православних у католичку цркву.

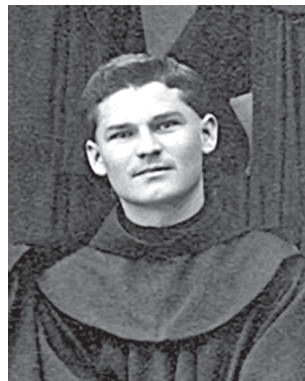
Православнима се не ће ни у којем случају допустити да прелазе у гркокатоличку цркву.⁴⁵⁶ Интенције су хрватске Владе, да се у католичку цркву не примају православни попови, учитељи, затим уопће интелигенција и напоскон богати слој трговаца, обртника (тј. занатлија – нап. П. И.) и сељака ради каснијих евентуалних одредаба с обзиром на њих, да се не би извржавала неугодностима вјера и углед католицизма. Што се тиче горњих лица, уколико је једно од њих везано с католицизмом на који начин, као на примјер да је једно од женидбених другова католичке вјере и хрватске народности, онда се у тим случајевима може примити у католичку цркву, али уз претходну дозволу Министарства правосуђа и богоштовља, које ће уважити све моменте, који говоре за то, да се дотична страна прими. Веома је важно при том, да ли је брак склопљен у католичкој цркви и да ли су дјеца одгојена у католицизму. Сви ови ванредни случајеви морају бити претходно послани к овоме Министарству уз потребне препоруке католичких жупских уреда и хрватских националних установа.

Ниже и сиромашно православно пучанство допуштено је примати уз претходну поуку у католичким истинама. Уколико би горе споменути наваљивали да буду примљени, треба их у згодној форми задржавати у катекуменату или на други начин одклонити.”⁴⁵⁷

.....
⁴⁵⁶ У усташким документима се погрешно говори о „гркокатоличкој цркви”, уместо о „гркокатоличком или источном обреду” унутар РКЦ, насупротив латинском обреду.

⁴⁵⁷ Симић С., *Прекришћавање Срба*, 62; Ђурић Ђ. В., *Прекришћавање Срба*, 41–42; Krišto J., *Sukob simbola*, 177.

Био је ово допис који је потписао прочелник одјела за богоштовље у Министарству правосуђа и богоштовља, фра Радослав Главаш. Њиме је Влада НДХ појаснила своје критеријуме за прелазак православаца у РКЦ, који су се ослањали на Павелићеву одредбу од 3. маја, с тим што се више није говорило уопштено о верским прелазима, већ сасвим конкретно о преласку православаца у РКЦ. Овим дописом се усташка власт отворено умешала у унутрашње ствари РКЦ. Загребачка надбискупија је врло брзо реаговала, поверљивим дописом Министарству правосуђа и богоштовља од 16. јула 1941, који је, по одобрењу надбискупа Степинца, потписао његов помоћни бискуп Јосип Лах.

Фра Радослав Главаш Млађи (1909-1945), прочелник Одјела за богоштовље у Министарству правосуђа и богоштовља НДХ

„Савезно с цијењеним отписом од 14. српња 1941. бр. 42678-Б-1941, у предмету вјерских прелаза част је овом надбискупском Ординаријату одговорити слиједеће:⁴⁵⁸

Сватко разумије оправдану бригу Независне Државе Хрватске, да се заштити од оних елемената, који би се евентуалним вјерозаконским прелазом желили увући у хрватски народни организам те у истом евентуално деструктивно дјеловати. // Док овај Ординаријат Окружницу Наслова саопћује подручним жупским уредима сматра се дужним ставити на исту неколико опаски:

Чињеница је, да врло мало тко прелази на гркоисточни обред. Но забранити то принципијелно у сваком случају, сматра овај Ординаријат пресизањем у компетенцију Цркве, која гркокатолички обред сматра равноправним с латинским обредом. Забрана сваког прелаза вријеђала би коначно и наше гркокатолике, који су вјерно сачували и католичко вјеровање и хрватску свијест и увијек стајали на одбрани католичких и хрватских светиња. Зато сматрамо (за) потребно истаћи, да би то Министарство пропис гледе прелаза у гркокатоличку цркву измијенило и ублажило.

.....
⁴⁵⁸ Интересантно је да Лах у одговору на владину окружницу бр. 42678-Б-1941, у којој се изричито говори о „примању православних у католичку цркву”, одговара тако као да је у њој било говора о „предмету верских прелаза” независно од тога о чијим се прелазима радило и која је црква главни добитник тих прелаза. Ово избегавање да се помену православни тешко да је било случајно, тј. ненамерно.

Што се тиче прелаза православних свећеника, интелигенције и богаташа, нема никакве сумње, да код њихове евентуалне молбе за прелаз ваља бити на опрезу. Али и ту треба да истакнемо, да би се противило духу, а и задаћи католичке Цркве, кад би она начелно одбијала сву интелигенцију од приступања у католичку Цркву. Јер Крист је наине зато дошао на свијет, да спаси све људе да их доведе до спознаје истине. То је задатак и Његове Цркве, паче претешка и света дужност, коју је она примила у Крisticoвој заповиједи 'Идите и проповиједајте Еванђеље сваком створењу!' Милост Божја дјелује невидљиво у душама људи, а тко може рећи, да се многим баш под тешким данима садашњице неће отворити очи за спознају истине. Свима дакле православним интелигентима и у сваком случају затворити пут за получење истине не само да не би било опортуно него би било очито у протимби с Божанском мисијом Цркве Крisticoве. Па ако и нису били пречести случајеви у прошлости ипак је било доста случајева, да су се и интелигенти православци свим срцем приљубили католичкој Цркви и у практичном вјерском животу престигли и католике. То је могуће и данас. Милост Божја не може се никад у свом дјеловању сапети и сузити.

Због тога смо слободни примјетити, да се Црква не би могла одрећи свога права и божанске дужности да у своје крило прими оног схизматика, за којег би стекла сигурно увјерење, да је његова намјера ступити у Цркву католичку искрена и поштена.

Захтјев цјењеног Наслова, да се сваки случај прелаза пријави Министарству уз препоруку жупских уреда и хрватских националних установа бојимо се, да ће још теже оптеретити и онако многоструким радом оптерећено свећенство.

Слажемо се с Насловом гледе примања сиромашних слојева, јер је сигурно да нијесу по сриједи материјални интереси и према томе да им је накана чишћа. Но и ту је Црква на опрезу, да узвишене светиње вјере не буду оскврњене и профаниране.

Све у свему овај ће Ординаријат настојати провести у живот интенције хрватске Владе колико је то само могуће, но уз резерву, коју не може замјерити ни цијењени Наслов, да не повриједи у којем конкретном случају виши закон, закон Крisticoвог Еванђеља.⁴⁵⁹

Било је ово одмерено, али јасно противљење Загребачке надбискупије, односно надбискупа Степинца, мешању усташког режима у компетенције РКЦ. Иако је врло мудро показао разумевање за бригу тог

⁴⁵⁹ Симић С., *нав. дело*, 63–64, Ђурић Ђ. В., *нав. дело*, 42–43; Krišto J., *нав. дело*, 179.

режима да се кроз процес прелажења дотадашњих верника СПЦ у редове РКЦ у „хрватски национални оганизам” не увуку било какви деструктивни елементи, **Степинац се с пуним правом побунио против намере режима да значајно сузи круг потенцијалних кандидата за прелазак у РКЦ из редова православних Срба.** Теоријски гледано, РКЦ је врло доследно бранила најпре равноправност гркокатоличког и латинског, тј. римокатоличког обреда, а онда и своје право да прими у своје редове и православне свештенике, православну интелигенцију и припаднике виших, односно богатијих српских слојева. Али, то није била само борба за независност РКЦ у области примања иновераца у своје редове. **Та борба је имала и своју сасвим одређену економско-финансијску компоненту.** Пошто је усташка држава имала намеру да имућније припаднике српског народа у НДХ или протера из земље или да их ликвидира, да би њихову имовину опљачкала, тако нешто никако није било у интересу РКЦ. Остварењем те намере режима РКЦ би остала не само без одређеног броја потенцијалних прелазника (вероватно бар без 10% њих) већ и без могућности да има било какве користи од њихове доста завидне имовине. Она је итекако била заинтересована да добије што више нових добро стојећих прелазника, које није морала да ослобађа од плаћања прелазничких и других црквених такса и од којих је могла да очекује одређене материјалне донације. Иако РКЦ овај разлог свог противљења горе поменути намерама режима није уопште помињала, он се никако не сме губити из вида.

Уз то се мора приметити да је у цитираном тексту Лах/Степинчевог одговора испољен тешки цинизам у вези са деловањем „Милости Божје” на плану прелажења православних свештеника и „интелигената” у РКЦ: **„... и тко може рећи, да се многима баш под тешким данима садашњице неће отворити очи за спознају истине ... Милост Божја не може се у свом дјеловању сапети и сузити.”** Пошто је из контекста целог одговора јасно да је овде реч о „тешким данима садашњице” за Србе у НДХ, овако цинично поигравање са „отварањем очију за спознају истине” (о предности римокатолицизма над православљем) у најмању руку је неморално. Овај цинизам је, иначе, у озбиљној противречности са раније изреченим ставом да се РКЦ „не би могла одрећи свога права и божанске дужности да у своје крило прими оног схизматика, за којег би стекла сигурно увјерење, да је његова намјера ступити у Цркву католичку искрена и поштена”. У вези са тим се поставља питање како су Степинац, Лах и њихови свештеници могли да буду сигурни у искрене и поштене намере оних који су прелазили у РКЦ „баш под тешким данима

Виктор Бурић (1897–1983),
сењско-модрушки бискуп

садашњице”? Исправније је, заправо, питање: да ли је њима заиста било стало до искреног и поштеног прелажења православаца или само до што већег њиховог броја?

Интересантно је поменути овде чињеницу да је само дан после Лаховог одговора Министарству правосуђа и богоштовља, сењско-модрушки бискуп Виктор Бурић проследио својим деканима окружницу са потписом Р. Главаша са следећим пропратним текстом:

„Горњом окружницом Министарства правосуђа и богоштовља постала је сувишном власт, коју сам усмено дао гг. деканима пригодом свећеничког састанка у Госпићу дне 10. VII. т. г. да могу у хитним случајевима примати православце у католичку Цркву, када је удовољено увјетима, што их за прелаз тражи католичка Црква и државна власт. Зато даном примитка ове моје окружнице стављам ван снаге горњу генералну дозволу и молим, да се одселе душобрижници стриктно држе нових упута о вјерским прелазима, које је Министарство правосуђа и богоштовља издало 14. VII. 1941. бр. 42.678 и да за оне случајеве, које предвиђа горња упута, доставе овамо дозволу Министарства правосуђа и богоштовља, а за ниже и сиромашно пучанство нека се као и прије шаљу молбе ординаријату уз прилог пријаве котарској области и оних исправа, које су се и досад тражиле према већ даним упутама.”⁴⁶⁰

Из горње окружнице бискупа Бурића види се да он, за разлику од Степинца, није имао никакве примедбе на окружницу Министарства правосуђа и богоштовља од 14. јула 1941.

Нема никакве сумње у то да су шефови усташког режима учили ову и неке друге разлике међу хрватским римокатоличким бискупима у гледању на акте тог режима и његово мешање у питања верских прелаза и да су одлучили да их искористе. Заинтересовани, с друге стране, за олако и некажњиво одузимање имовине имућнијих Срба, они нису показивали намеру да од тога лако одустану, као ни од поменутог мешања у унутрашње ствари РКЦ и других верских заједница у својој држави. Усташки режим је 30. јула 1941. упутио нову окружницу, бр. 48468/1941, у којој су поновљени и проширени главни елементи из окружнице од 14. јула.

⁴⁶⁰ Бурић Ђ. В., *нав. дело*, 44.

„Како се у новије вријеме појављује много грко-источњака за пријелаз на католицизам то се са стране владе дају слиједеће упуте: 1. Жеља је хрватске владе, да грко-источни не прелазе у грко-католички обред осим у оним грко-католичким жупама које су већ основане и у њима има већ грко-источњака.

2. Грко-источњаци, који долазе у католичке жупне уредe да буду примљени, морају донијети од котарских и обћинских поглаварстава потврду о особној честитости, која мора бити биљегована са 30 К. државних биљега. Потврде о честитости издају котарска и обћинска поглаварства у договорима са усташким логорима и таборима. Обћине односно котари дужни су извјешћивати Министарство правосуђа и богоштовља о изданим потврдама као и о броју оних којима је иста ускраћена.

3. Код издавања потврда треба пазити на грчко-источне учитеље, попове, трговце, богате обртнике и сељаци и уобће интелигенцију, да им се не издаду потврде осим у случајевима, када се доиста докаже њихова особна честитост, јер је начелно становиште владе да се овим особама не издају потврде.

4. Гледе мјешовитих бракова с грчко-источњацима установљује се слиједеће: а) Нема запреке, осим у изванредним случајевима, да се прими некатолички брачни друг из мјешовитих бракова, склопљених у католичкој цркви, ако су дјеца крштена и одгојена католички. Ако су дјеца из ових бракова крштена и одгојена некатолички, треба да котарске и обћинске власти у договору са усташким логорима и таборима испитују поједини случај и донесу одлуку о давању потврда како у питању дјецe, тако и у погледу њихових родитеља. б) Ако је мјешовити брак склопљен пред православним свећеником и дјеца крштена и одгојена некатолички, споменуте власти требају испитати сваки случај и након темељитога размишљања донијети одлуку. У поднеску на министарство о броју оних који су прешли на католицизам, код овакових имена треба ставити биљешку, да се ради о горњем случају. в) Православни парови, вјенчани у православној цркви, њихова дјеца крштена и одгојена некатолички, не могу се примити без одобрења Министарства правосуђа и богоштовља.

5. Сељаци могу добити потврду о честитости без потешкоћа, осим ако се ради о изванредним случајевима.

6. Ове упуте вриједe за све Велике жупе на подручју Независне Државе Хрватске изузев Велику жупу Гора и Велику жупу Крбаву и Псат. У овим жупама велики жупани у договору са усташким логорима

и таборима могу издати сходне упуте за своје подручје према мјесним приликама.⁴⁶¹

7. У колико би грчко-источњаци или други прелазили на протестантизам и уписивали се у Културбунд, а крвно не припадају њемачкој мањини, не ће им се признати права, које ужива њемачка народносна скупина.

8. Матице грчко-источњака нека преузму обћинска поглаварства, те обављају матичне извадке, уписе рођених и умрлих све дотле, док редовна паства не буде уведена у тим мјестима. Обћинске власти имају обављати матичне послове уз особну одговорност вишим државним властима. Гледе зграда и земљишта која припадају грчко-источној цркви одлучује Министарство сељачког господарства односно државно равнатељство за понову у договору са Министарством правосуђа и богоштовља.

9. Влади је познато да се пријављују многи Жидови за пријелаз на католицизам, али пријелаз на католицизам не може имати никако уплива на положај тих особа у њиховом одношају према држави обзиром на постојећи закон о неаријевцима (Законска одредба о расној припадности од 30. травња 1941).⁴⁶²

Колико је ова окружница била важна за усташку владу говори сама по себи чињеница да су је потписали министри М. Пук и А. Артуковић, у име Министарства правосуђа и богоштовља и МУП-а, као и Младен Лорковић, у име Главног усташког стана и Чуруц, у име Државног равнатељства за господарску понову.

Иако су овом владином окружницом поновљени и проширени критеријуми за прелазак православаца у РКЦ из окружнице од 14. јула 1941, који су наишли на поменуто противљење надбискупа Степинца, овог пута је изостало било какво одређеније реаговање првог човека РКЦ у НДХ и целе те цркве. Надбискуп Степинац ју је проследио свом клеру 5. августа 1941. уз следеће две реченице: „Предња се окружница приопћује душобрижном свећенству знања ради тиме, да се имаде у свакој молби навести или приложити осим потврде о пријави о напуштању из грчко источне вјере и потврда о особној честитости издана од котарске

.....

⁴⁶¹ Велика жупа Гора обухватала је следеће срезове, тј. котаре: Босански Нови, Двор, Петриња, Сисак и Вргинмост, а Велика жупа Крбава и Псат: Бихаћ, Босанска Крупа, Босански Петровац, Босанско Грахово, Цазин, Доњи Лапац, Кореница и средске испоставе: Велика Кладуша и Кулен Вакуф. Судаћи према трагичној судбини Срба у овим великим жупама, изгледа да је ово изузеће било резултат одлуке усташког режима да се „српско питање” у овим жупама решава пре свега масовним физичким ликвидирањем Срба.

⁴⁶² „Katolički List”, br. 31/41, 367–368; Симић С., *нав. дело*, 60–61.

односно редарствене власти. Што се пак тиче поучавања пријелазника, то свећенство поновно упућујем на Окружницу од 11. српња 1941. бр. 7726 нарочито на точку 4.⁴⁶³

Као што се из ових пропратних речи види, у њима није било никакве интервенције у односу на владине одредбе, иако их је Кришто у својој књизи најавио следећим речима: „Црквена се хијерархија опет одлучила интервенирати у питању вјерских пријелаза”. Кришто не објашњава у чему се састојала та интервенција црквене хијерархије, односно надбискупа Степинца, али нешто касније пише: „Иако кратка та пропратна биљешка такођер потврђује да је Црква прихваћала интенцију цивилне власти да одређује какву документацију грађанин мора имати за поједино дјело у оквиру закона уколико ту документацију издају саме цивилне власти, али је слиједила своја правила ондје гдје се тицало савјести и особног опредељења.”⁴⁶⁴ То што је надбискуп Степинац подсетио свој клер на своју окружницу од 11. јула 1941, Кришто покушава да представи као некакво његово одлучно реаговање на владину окружницу од 30. јула 1941, о чему нема ни говора. Кришто то, чак, назива одлучном интервенцијом читаве хијерархије РКЦ „у питању вјерских пријелаза”, што је још мање тачно. Наведени пропратни текст надбискупа Степинца пре се може окарактерисати као његово повлачење пред упорношћу усташког режима по овом питању, него као било какво, а понајмање одлучно реаговање, односно интервенција против тог режима. Изгледа да је Степинац одлучио да се сам више не конфронтира са режимом око овог питања, већ да у спор укључи и остале хрватске бискупе на следећем, јесењем заседању БК Хрватске. Због тога се и за овај Криштов коментар може рећи да је посреди још један његов покушај да држање РКЦ прикаже по сваку цену као позитивно, храбро и антирежимско.

Владину окружницу од 30. јула 1941. са пропратним Степинчевим текстом објавио је „Katolički List” од 8. августа 1941. Непосредно после њих, у истом броју је објављено и кратко упозорење упућено на адресу душебрижног свештенства од стране Надбискупске канцеларије. Том свештенству се пребацује површно састављање поднесака за пријем у РКЦ и за конвалидацију брака, па се од њега тражи да на то обрати дужну пажњу. И то упозорење је Кришто покушао да прикаже на начин сличан претходном: „Изгледа да се ту очитује одређени помак у надбискупој тактици према државним властима гледе питања вјерских пријелаза. Надбискуп је знао да је умјесто натезања с владиним тијели-

⁴⁶³ Krišto J., *Sukob simbola*, 183.

⁴⁶⁴ *Исџо*.

ма, с којима је ионако било тешко изићи на крај, много лакши притисак на властито свећенство на терену. То је, чини се, смисао тих инструкција и порука: као да надбискуп вели својему свећенству: 'покушајте обдржавати владине уредбе, али тако да се моје не прекрше'.⁴⁶⁵

Пошто је и владина окружница од 30. јула 1941, као и неке раније, била доста конфузна и нејасна, МУП НДХ је био приморан да убрзо упути различитим државним телима два појашњења неких тачака те окружнице.⁴⁶⁶ Учинио је то већ 2. августа 1941. Једно од тих објашњења МУП је доставио и Надбискупском духовном столу у Загребу. У делу тог дописа који се односио на Загребачку надбискупију, МУП је молио црквене власти да се жупни уреди обавесте о томе да прелазници на католицизам морају да имају и „потврду о особној честитости” изда-ту од стране среске и полицијске власти.⁴⁶⁷ Надбискуп Степинац је, као што се видело из цитираних пропратних речи од 5. августа 1941, лојално и ажурно поступио по тој молби, као да никаквих неспоразума између РКЦ и усташког режима није ни било.

У току септембра 1941. Министарство правосуђа и богоштовља и МУП НДХ били су три пута принуђени да подсети остала министарства и друга државна тела на актуелне документе о превођењу православаца на католицизам и на потребу њиховог поштовања и спровођења у дело. Најпре је, 10. септембра, фра Главаш, упутио, „по одредби министра”, допис Председништву Владе НДХ. У њему је подсетио то председништво на владину окружницу од 30. јула, молећи га да Влада скрене пажњу министарствима и државним равнатељствима да се код отпуштања православног чиновништва придржавају одредаба те окружнице. Главаш је притом посебно инсистирао на следећем: „Они који су прешли

⁴⁶⁵ *Истио*, 184.

⁴⁶⁶ Једно од тих појашњења, упућено Редарственом равнатељству, предстојништвима градских редарстава, котарским областима и испоставама и градским поглаварствима, имало је за предмет „прелаз гркоисточњака на католицизам” и гласило је: „Горња одредба доставља се на знање и строго обдржавање. Точка 2. којом је одређено, да ће потврду честитости издавати опћинска поглаварства и котарске области у договору са Усташким логорима и таборима имаде се проводити тако, да опћинска поглаварства од дотичника приме молбу, па је поднесу котарској области са образложеним извјештајем о честитости молитеља гркоисточњака. Тај извјештај имаду опћинска поглаварства поднијети у споразуму са усташким таборником или другим усташким дужностником. Тај треба да извјештај и супотпише. Котарска област преиспитат ће тај извјештај и донијети своју одлуку у договору са усташким таборником. // У градовима гдје постоје државне редарствене власти издавати ће ове потврде о честитости у споразуму са таборником односно логорником. // Точка 8. вриједи за градска поглаварства.” (Видети: Ђурић Ђ. В., *нав. дело*, 47)

⁴⁶⁷ Krišto J., *Sukob simbola*, 182.

на католицизам треба да осјете да су добили неку заштиту у погледу отпуштања и иселења.⁴⁶⁸ Неколико дана после тога, 16. септембра 1941, МУП је морао да реагује на разне појаве самовољног и коруптивног понашања државних службеника у вези са процесом превођења православаца на католицизам. Тог дана он је упутио оштро интонирану окружницу бр. 34238/41. свим котарским областима, градским поглаварствима, редарственим равнатељствима и предстојништвима градског редарства:

„Услед политичких прилика знатно се у задње вријеме појачао број вјерозаконских прелаза: поглавито са вјере источно православне и мојсиевачке, пак су у сврху нормализирања поступка око таквих прелаза надлежне државне власти издале потребне прописе и одредбе именито: законску одредбу од 3. V. 1941. број 87 З. П.-1941227, проглашену у Народним новинама од 5. V. 1941. број 19, те окружницу овог Министарства од 2. VIII. 1941. број 21378/пр.228 достављену свим управним властима. // Усупрот тога догађа се да поједини уреди чине таквим прелазима сметње било тражењем сувишних формалности, било затезањем издавања прописаних потврда у смислу законске одредбе од 3. V. 1941. број 87 З. П. односно потврда особне честитости у смислу окружнице од 2. VIII. 1941. број 21378, било тражењем па и убирањем такса односно пристојба, које прописи не предвиђају. // Позива се стога наслов да послове око вјерозаконских прелаза свршава хитно и без отезања, а нарочито да не убире од странака таксе и пристојбе које нису законом предвиђене. // За сваки пропуст у том правцу бит ће одговорни уредници позвати најстроже на одговорност. // Котарске области ће одмах по примитку овог рјешења сходно упутити подручна опћинска поглаварства, с одредбом овог рјешења.”⁴⁶⁹

Ову окружницу МУП је, иначе, проследио и свим бискупским ординаријатима РКЦ у НДХ и реис-ул-улеми у Сарајеву, поглавару Исламске верске заједнице.

Коментаришући ову окружницу, Кришто каже следеће: „Премда понеки коментатори те упуте наглашавају само ријечи МУП-а ’хитно и без отезања’, како би истакнули да се на вјерским пријелазима радило ужурбано, смисао је упуте заправо да се особама које изразе накану о преласку у другу вјеру не праве непотребни бирократски проблеми, као што су узимање ’таксе и пристојбе које нису законом предвиђене.’”⁴⁷⁰

.....
⁴⁶⁸ *Истио*, 185.

⁴⁶⁹ МУП државним институцијама, Загреб, 16. рујна 1941, бр. 34238-МУП/41, КЛ 92/1941, 39, 1. листопада 462. Ђурић Ђ. В., *нав. дело*, 49–50.

⁴⁷⁰ Petešić Џ., „Vjesnik”, 5. оžujка 1981.

Судећи по том коментару, испада да се МУП усташке државе више бри-нуо за верска и уопште људска права православних прелазника него за ефикасно и дисциплиновано извршавање својих одредби и одредби других највиших органа НДХ. А то, судећи по целокупном дотадашњем понашању МУП-а НДХ и усташког режима у целини према Србима и СПЦ, једноставно није тачно. Због тога се и на овом примеру још једном показује да Кришто покушава да промени историју НДХ и РКЦ у њој.

Одмах после наведеног коментара, Кришто пише да је МУП, како изгледа, „у пропратном писму замолио Надбискупски духовни стол загребачки да упути своје свећенство о нужности пријављивања може-битна одступања од интенција те окружнице”. Потом цитира допис бискупа Лаха свештенству Загребачке надбискупије, бр. 15964/41, од 26. септембра 1941, уз текст владине окружнице од 16. септембра.

„Ова се окружница приопћује влч. душобрижном свећенству на знање с тиме, да би и са своје стране порадило, да се затражени вјерски прелази што хитније и без запреке обаве. // Према замолби министарства унутарњих послова од 16. рујна 1941. бр. 34.238-МУП/41. упућује се душобрижно свећенство, да се случајеви гдје би био примећен рад органа државних власти противан интенцијама ове окружнице, до-јаве том министарству ради подузимања потребних мјера.”⁴⁷¹ Иако је Лахов допис (као и онај Степинчев од 5. августа 1941) сведочио о лојалном односу Загребачке надбискупије према активностима МУП-а и владе НДХ у акцији покатоличавања Срба, Кришто га није коментарисао.

Трећи пут се МУП НДХ обратио свим великим жупама у НДХ, 26. септембра 1941. окружницом следеће садржине:

„Број: 32711 Пр.-1941, рукопис, ориг.
Загреб, 26. рујна 1941.

Отежавање процеса вјерских прелазака и инструкције о поступању према онима који су прихватили католицизам. // Великим жупама // Свима

Хрватска државна влада издала је 30. српња 1941 под бројем 48.468 окружницу 236 на све жупаније и усташке логоре у погледу пријелаза гркоисточњака на католичку вјеру. // Према досада добивеним повјерљивим извјештајима неке жупе и надлештва се не држе упута садржаних у предњој окружници, него на своју руку и незаконито спречавају и отежавају пријелазе из неких непознатих а често и протузаконитих

.....
⁴⁷¹ Krišto J. *nav. delo*, 186.

разлога. // Да се убудуће овакви непожељни случајеви спријече налаже Вам се, да се строго придржајете упуте и налога окружнице од 30. српња 1941. број 48.468 Хрватске државне владе, и да одредите, да се ријешења у поступку за прелазе хитно и без околишења обављају и довршавају. // Једнако Вам се скреће пажња, да код отпуштања или селења гркоисточног пучанства нарочито обратите пажњу на околност, да ли је нетко прешао на католицизам према прописаним упутама окружнице, или уопће дотични гркоисточњак није хтио пријећи или му је ускраћена дозвола за пријелаз. // У таквом случају треба, како отпуштање гркоисточњака тако и селење обуставити уколико иначе све друго одговара, да дотична особа може остати у државној служби или иначе на своме мјесту. // Они, који су прешли на католицизам треба да осјете, да су добили неку заштиту у погледу отпуштања и селења, дакако поново наглашавам, ако све друго одговара код дотичних особа интенцијама Хрватске државне владе. // Ту аномалију треба напосе уклонити тим више, што се дешавало, да су многи отпуштени из државне службе, пресељени или уопће уклоњени с положаја, који су прешли на католицизам, док су други остављени на мјесту и ако нијесу показали разумијевање за ново настале прилике и стање у држави, а нијесу хтјели приступити ни у католичку цркву. // О овоме изволите на повјерљив начин обавијестити и котарске области и предсједништва редарства.⁴⁷²

Врло брзо после објављивања Степинчеве пропратне поруке уз окружницу Владе од 30. јула 1941. Кришто пише о противљењу РКЦ у НДХ владиним настојањима за покатоличавање Срба, па цитира, према А. Бенигару, једно поверљиво упутство надбискупа Степинца свом клеру:

„Када дођу к вама особе жидовске или православне вјероисповијести, које се налазе у смртној опасности, па зажеле конвертирати у католицизам, примите их, да спасите људске животе. Не захтијевајте од њих никако специјално вјерско знање, јер православни су кршћани као и ми, а жидовска вјера је она, из које кршћанство вуче своје коријене. Улога је и задаћа кршћана у првом реду спасити људе. Када прође ово вријеме лудила и дивљаштва, остат ће у нашој Цркви они, који буду конвертирали због увјерења, док ће се остали, када опасност пријеђе, вратити у своје.”⁴⁷³ Иако је констатовао да Бенигар не наводи датум издавања тог упутства, Кришто тврди да је оно издато „већ 1941”, не

.....
⁴⁷² Ђурић Ђ. В., *Прекршћивање Срба*, 51; МУП локалним властима, Загреб, 16. рујна 1941, бр. 32711 Пр.-1941, ХДА, МУП НДХ, Пр. 32711, кут. 28; Krišto J., *Sukob simbola*, 187.

⁴⁷³ Krišto J., *nav. delo*, 189.

налазећи за сходно да то потврди било каквом валидном документацијом. А није свеједно то да ли је издато 1941. или неке касније године, па чак ни то да ли је издато у лето, јесен или у зиму 1941. Уз то се мора приметити и то да ни Бенигар ни Кришто нису понудили било какву валидну аргументацију о веродостојности тог писма.

Сем наведених окружница владиних тела о покатоличавању Срба у НДХ, у периоду од 14. јула до 26. септембра 1941. десили су се многи важни догађаји везани за утврђивање и оцену Степинчевог односа према покатоличавању Срба. Иако је о некима од њих већ било речи у претходним поглављима, овде је потребно да се помену још једном, заједно са другим догађајима сличног карактера и значаја.

Седамнаестог јула 1941, дакле, само дан после Лаховог одговора на владину окружницу од 14. јула 1941, ватиканска Конгрегација за источну цркву донела је једно упутство о обреду прелазника на католицизам и послала га надбискупу Степинцу, као председнику БК Хрватске. То упутство је било у непосредној вези са тачком 2.а Лаховог одговора и гласило је:

„Св. Конгрегација за Источну Цркву свраћа позорност Ваше преузвишености, да римокатолички жупници у Хрватској буду потакнути од својих бискупа (надпастира), да у случају прелаза несједињених (отпадника), не спречавају њихово природно враћање на источни обред, кад се ради о онима, који су прије били чланови католичке Цркве (заједнице) источног обреда, али су под пријетњама и притиском православних (ортодоксних) одступили од католичке вјере. Ако Ваша Преузвишеност предочи ту потребу својој часној браћи (бискупима) у Хрватској, стећи ће поновну заслугу тим својим драгоценим доприносом за правилан развој католицизма, гдје постоје толике наде за обраћање несједињених.“⁴⁷⁴

То упутство показује да су у Ватикану били врло добро обавештени о току и актуелним проблемима покатоличавања „несједињених отпад-

.....
⁴⁷⁴ Симић С., *нав. дело*, 109; Ђурић Ђ. В., *нав. дело*, 41; Кришто цитира то упутство на једном месту према следећем преводу: „Света Конгрегација за источну Цркву обраћа пажњу Ваше Преузвишености на потребу, да латински жупници у Хрватској буду поучени од Преузв.(ишених) бискупа, у случају апостата, који се обраћају, да не пријече њихов наравни поврат к источном обреду, ако се пронађе, да су прије припадали католичкој заједници бизантског обреда и послје су отпали под притиском или под пријетњом 'ортодоксних'. // Ако Ваша Пеузвишеност буде хтјела изнијети пред своју часну субраћу у Хрватској ову потребу, поновно ће се учинити заслужном због драгоценог прилога за уредни развитак католицизма у крајевима, гдје постоје толике наде за повратак дисидената.“ (Видети: *Сукоб симбола*, 232). Нешто раније цитирао је то упутство нешто другачијим речима, али са истом садржином. (Видети: 195–196)

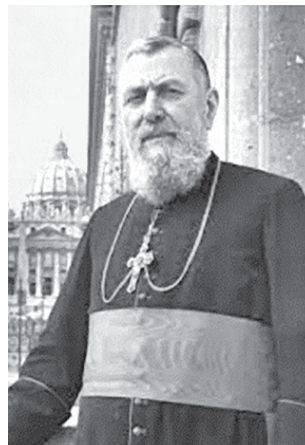
ника”, тј. православних Срба у НДХ, и спорова између усташког режима и РКЦ и унутар саме РКЦ око прелажења православца на гркоисточни обред.⁴⁷⁵ Секретар те конгрегације, француски бискуп (а касније и кардинал) Ежен Тисеран (Eugene Tisserant)⁴⁷⁶ – познат као један од ретких ватиканских критичара усташког режима – брани овде интересе источног, тј. гркокатоличког обреда РКЦ од хегемонистичког понашања жупника римокатоличког обреда. Иако је био познат као врло објективан човек, и он је православне хришћане називао „несједињеним (отпадницима)”, „апостатама” и „дисидентима” – изразима пежоративног значења – као и остали функционери Ватикана и РКЦ. И он је, како изгледа, усвојио Степинчеве информације о томе да су у КЈ многи католици „одступили од католичке вјере ... под пријетњама и притиском православних”. Око првог смисла и значења последње полуреченице из овог упутства постоје, иначе, вишедеценијски спорови између српских и југословенских аутора, с једне стране, и већине хрватских и католичких, с друге. Први су Тисеранову реченицу о „правилном развоју католицизма” у НДХ, у којој „постоје толике наде за обраћење несједињених” видели не само као нескривено радовање Ватикана због великих изгледа за масовно покатоличавања Срба у НДХ, него и као сарадњу Ватикана и усташког режима у тој насилничкој, односно геноцидној акцији.⁴⁷⁷ Католички аутори то негирају, тврдећи да се овде ради само о једној уобичајеној фрази из тадашњег римокатоличког речника, а не о радовању ватиканских функционера и подстицању старих прозелитских и унијатских претензија Ватикана према православљу, Србима и СПЦ.

Седамнаестог јула 1941. „Katolički List” је донео раније поменути проповед надбискупа Степинца у Марији Бистрици од 13. јула 1941. и извештај под насловом „Загребачко завјетно ходочашће на Марију Бистрицу”. У

⁴⁷⁵ О споровима унутар РКЦ по овом питању биће више речи нешто касније.

⁴⁷⁶ Ежен Тисеран (Eugene Tisserant, 1884–1972), француски кардинал, секретар папске Конгрегације за источне цркве (1936–1959).

⁴⁷⁷ Видети: Симић С., *нав. дело*, 107–108; Ђурић Ђ. В., *нав. дело*, 41; Dedijer V., *нав. дело*, 557. и др.

Француски кардинал Ежен Тисеран (1884–1972) најжешћи критичар усташке НДХ у Ватикану.

проповеди на тему: „ET ISTE EST OMNIS FRUCTUS UT AUFERATUR PECCATUM!“ Степинац је позвао своје вернике у борбу против греха. Набрајајући главне људске грехе, он је поменуо клетву, белу кугу, раздор, мржњу, свађу, пијанство, осветољубивост и преваре, **пропустивши да помене најважнији и најтежи грех – убијање ближњих**. А управо то су чинили његови верници свакодневно у НДХ. У говору који је одржао на свечаном ручку у Марији Бистрици, 13. јула, он је **показао наглашену бригу за срећу хрватског народа, иако је врло добро знао да многобројни припадници тог народа и чланови његове цркве свакодневно унесрећују припаднике српског и јеврејског народа – мучећи их и убијајући их, пљачкајући њихову имовину, скрнавeћи им и рушећи цркве, синагоге и друге светиње.**⁴⁷⁸

Дан после објављивања Степинчеве проповеди из Марије Бистрице у „Katoličkom Listu“, његов помоћни бискуп Ј. Лах упутио је свим жупним уредима окружницу Министарства правосуђа и богоштовља од 14. јула и свој одговор на ту окружницу, од 16. јула 1941. Осамнаестог јула 1941. министар правосуђа и богоштовља Мирко Пук донео је **наредбу о замени назива „српско-православна вјера“ називом „грчко-источна вјера“**, са објашњењем да стари назив, наводно, „није више у складу с новим државним уређењем“. Ова наредба је објављена у „Narodnim Novinama“ сутрадан, 19. јула 1941.⁴⁷⁹

Деветнаестог јула 1941. надбискупу Степинцу је упутио писмо фра Доминик Мандић о гласовима који се проносе у Риму о великим насиљима над Србима и Јеврејима у НДХ, молећи га да забрани својим свештеницима „да судјелују у било каквим прогонима Срба и Жидова“. Истог дана, Степинцу је послала анонимно писмо и једна његова верница, тешко узнемирена сазнањима о зверствима „што чине наши крштени људи са Србима и Жидовима“.

Наредног дана Степинцу се обратило писмом шест католичких свештеника из околине Сиска са молбом да посредује код поглавника Павелића да се обустави депортација православног живља које је прешло на католицизам. Степинац је уз писмо које су поменути свештеници послали Павелићу, приложио и своју личну препоруку 24. јула 1941.

Двадесет првог јула 1941. Степинац је упутио оно раније поменуто писмо Павелићу, у коме се заложио за хуманије поступање са Србима и Јеврејима приликом затварања, депортовања и слања у логоре, посебно се заузимајући за Јевреје конвертите. Истог дана ликвидатор бивше

⁴⁷⁸ „Katolički List“, br. 28/41, 321–322, 330.

⁴⁷⁹ „Narodne Novine“, br. 80/41, od 19. 7. 1941.

југословенске Врбаске бановине В. Гутић наредио је свим среским властима и испоставама да покупе „све матице рођених, вјенчаних и умрлих од бивших грко-источних парохија” и да их предају „најближим римокатоличким жупама”.

Двадесет четвртог јула 1941. десило се неколико врло значајних догађаја у вези са прогонима Срба у НДХ, а посебно са питањима њиховог насилног покатоличавања. Тог дана је београдски надбискуп Ј. Ујчић послао писма надбискупу Степинцу и Државном секретаријату Ватикана о злочинима над Србима у НДХ. Истог дана Генерално старешинство Фрањевачког реда у Риму упутило је инструкцију свим фрањевцима у НДХ, у којој им поново забрањује учешће у било ком виду прогона Срба и Јевреја у НДХ. Иако им је у том склопу забранило и учешће у насилном и масовном превођењу православних на католичку веру, то старешинство у 8. тачки својих инструкција пише: „**Наравно, појединачни пријелази на католичку вјеру из увјерења и у пуној слободи дозвољени су и пожељни данас као и увијек**”. Овом формулацијом је врх фрањевачког реда, који је до тада показивао веома високи морални ниво, поклекао пред традиционалним прозелитским претензијама РКЦ. Будући да је био врло добро обавештен о страшним насиљима над Србима у НДХ, поставља се питање о каквим се онда уверењима и „пуној слободи” Срба могло уопште говорити?

Истог тог 24. јула 1941. „Katolički List” је објавио „Упозорење жупним уредима”, у коме је затражио од њих да привремено не примају пријаве за прелаз у РКЦ, јер ће „за кратко вријеме добити нове упуте гледе примања прелазника у Цркву”.

Такође истог дана, котарски предстојник у Слуњу Едуард Ленчарић увео је припаднике реда конвентуалаца у православну цркву у Слуњу. Петар Зинаић пише да је провинцијал конвентуалаца Амброз Влахов то тражио од Павелића кад је био код њега у аудијенцији са својим редовницима. Павелић је, наводно, одмах телеграфски јавио Великој жупи Модруш у Огулину да се то уради.⁴⁸⁰

Двадесет четвртог јула 1941. почели су да се догађају озбиљни инциденти између римокатоличког и гркокатоличког свештенства РКЦ у срезу Гарешница око превођења православаца у РКЦ. **Питање обреда на који православци могу да пређу** поставило се одмах после Павелићеве законске одредбе од 3. маја 1941, али је **посебно наглашено** после **окружнице Министарства правосуђа и богоштовља од 14. јула**, у којој

⁴⁸⁰ Зинаић П., *нав. дело*, 34–35.

је речено да се православцима ни у којем случају неће допустити да прелазе у „гркокатоличку цркву”, тј. на гркокатолички обред РКЦ. Том питању је била посвећена и она раније поменута инструкција ватиканске Конгрегације за источну цркву, од 17. јула 1941. Гркокатолички жупник у селу Дишнику Александар Власов агитовао је, као и други свештеници РКЦ, међу православним житељима гарешничког среза да пређу у РКЦ, али на гркокатолички обред. Захваљујући тој његовој агитацији, 24. јула 1941. био је одобрен прелазак 57 православних породица у селу Велики Зденци на гркокатолички обред. То се никако није допало његовим римокатоличким колегама у гарешничком срезу, који су прилично лоше говорили о гркокатолицима уопште, а посебно о жупнику Власову, одричући му хрватску националност. Римокатолички свештеници су у свом противљењу прелазу православаца на гркокатолички обред имали подршку неких локалних усташких функционера, а и подршку будућег шефа Вјерског одсјека у ДРП-у, фра Дионизија Јуричева.

Овај инцидент је задобио нове размере после Владине окружнице од 30. јула 1941, у којој је речено да је жеља Владе НДХ да „гркоисточњаџи не прелазе на гркокатолички обред осим у оним гркокатоличким жупама које су већ основане и у њима има гркоисточњака”. Пошто је у селу Дишнику постојала гркокатоличка жупа још из 19. века, Власов је сматрао да због ње има право да покатоличава све православце у гарешничком срезу, па је и деловао у том смислу. Убрзо после одобрења за прелаз поменутих православних породица у гркокатолички обред, римокатолички жупници из гарешничког среза отпочели су да оспоравају право дишничке жупе да делује мисионарски у Великим Зденцима и на целом подручју Гарешнице. Они су тврдили да је њено право ограничено само на она насеља у којима не постоје римокатоличке жупе, па су искористили своје везе са усташким властима да врло брзо пониште поменути прелаз православаца у Великим Зденцима на гркокатолички обред.⁴⁸¹

Овај и неки други слични инциденти између католичког свештенства гркокатоличког и римокатоличког обреда, речито говори о томе да је између те две наводно равноправне гране свештенства РКЦ у НДХ владала нелојална конкуренција по питању превођења православаца у РКЦ. Али он говори и о нечему другом, још важнијем. Он показује да је клер РКЦ оба реда и те како активно радио на покатоличавању православних Срба, покушавајући да искористи њихов трагични положај у НДХ. На крају, он показује и то да је ранија Степинчева изјава како

⁴⁸¹ Више о томе видети у: Škiljan F., *Vjerski prijelazi ... Čazma...*, 293–294.

римокатолици нису „ловци за верницима” обична демагошка фраза, намењена наивним и лаковерним читаоцима „Hrvatskog Glasa” (и будућим проучаваоцима његовог лика и дела).

Ово отимање Степинчевог свештенства римокатоличког и гркокатоличког обреда о православне прелазнике дешава се, иначе, у време када се приближавају свом страшном врхунцу и геноцид над Србима и пропаганда против њих. Између 24. и 26. јула 1941. усташе су под руководством шефа загребачке полиције Божидара Церовског само у Банском Грабовцу, код Глине, убиле преко 1.200 невиних Срба, које су без икаквих основа прогласиле четницима и побуњеницима. Дан касније, 27. јула 1941, министар правосуђа и богоштовља НДХ, Мирко Пук, говорио је у личном Горњем Косињу, о „потреби да се ови крајеви очисте од православаца”, док је његов познатији колега, министар, доглавник и књижевник Миле Будак изговорио оне екстремно шовинистичке, односно србомрзачке речи: „**Између нас и њих тамо на жалост нема помирења. Ми не можемо на истом комаду замље скупа бити ни куће кућити, а поготову не можемо с њима државу створити! ... Ви Личани знате ... Ми смо не само два народа, него и двадесет и два свијета; ако хоћете стотина разних свијетова!**” Та његова изјава много је подсећала на оно што је надбискуп Степинац записао 27. марта 1941. („Срби и Хрвати су два свијета ...”).

Два дана касније, 29. јула 1941, Радио Загреб је у емисији „За Дом спремни” објавио вест да у НДХ „нема српског народа, нема т. зв. српско-православне цркве!” Цео текст те емисије објавио је, већ по устаљеном обичају, сутрадан званични усташки орган „Hrvatski Narod”.

У извештају заповедника оружничког (тј. жандармеријског) вода у Слуњу од 13. августа 1941, који је упућен Заповједништву I хрватске оружничке пуковније, пише најпре, да је до 27. јула 1941. „стање још било углавном задовољавајуће обзиром на ударац за српско становништво који је добило оснивањем НДХ ... Дobar дио овог житељства био се већ помирио са судбином. Многи су већ били затражили прелаз на католичку вјеру. Точно је, да ово није било код многих са увјерењем, али када би се остварило оно што прави четници мисле – ови Срби што би прешли на католичку вјеру били би изложени већој опасности него сами католици, јер би се сматрали као издајници не само народни већ и вјерски, дакле опет би се могло узети, да су имали добре намјере. Што је најважније, не би већина радила дјелатно против државе, дапаче би у властитој користи радила на њеном очувању.”⁴⁸²

.....

⁴⁸² *Zločini NDH*, 504–511.

»ЗА ДОМ СПРЕМНИ«

(EMISIJA HRVATSKE DRŽAVNE KRUGOVALNE POSTAJE ZAGREB)

ZAGREB, 29. srpnja

U Nezavisnoj Državi Hrvatskoj nema srpskog naroda, nema i, zv. srpsko-pravoslavne crkve. Još prije nekoliko stoljeća zajedno s Turcima dolazile su kao pljačkaške čete horde vlaških i cincarskih gomila iz unutrašnjosti Balkana. Među njima je bilo mnogo Grka, Marioloza, Rumunja i još raznih drugih mješavina. Već u prvim danima svoga života u Hrvatskoj, oni se pokazuju kao najdrskiji gosti, koji su hrvatskom narodu nanosili štete.

U kasnijim stoljećima te vlaške gomile nanose sve više i više štete hrvatskom narodu. Uvijek služe onome koji radi protiv hrvatskog naroda. Na starim hrvatskim ognjištima, odakle su morali otići mnogobrojni Hrvati pred Osmanlijama u tudjinu, smještaju se te strane vlaške gomile.

U XIX. stoljeću, budući da su ti tudjinci bili pravoslavne vjere, djelovanjem srpskih popova oni se počinju priznavati Srbima, premda, nikad nisu, osim onih doseljenih u Srijemu, bili Srbi. Tako se u Hrvatskoj na umjetan način stvara jedna narodna grupa, koja je po svojim ciljevima po svome rudu i po svemu bila skroz protu-hrvatska. Dok je Hrvatska u XIX. stoljeću proživljavala svoje teške dane, uvijek kod je Hrvatima bilo najteže, ti f. zv. Srbi u Hrvatskoj, uvijek zabadaju nož u leđa hrvatskom narodu. Čine ono isto, što su kroz stoljeća činili u Hrvatskoj. Uvijek, u svakoj prilici, u svakoj zgodi, u svim odsudnim časovima, te nekulturne vlaške gomile uvijek rade protiv Hrvata i protiv Hrvatske.

Makar su oni bili u Hrvatskoj došljaci, makar su bili tudjinci, oni se usudjuju, da rade protiv onih, koji su ovdje vazda bili svoji u svome. Naročito u XX. stoljeću, kada se veliko-srpska promičba razmahala po Hrvatskoj, Vlasi u Hrvatskoj postaju još drzovitiji i još veći neprijatelji Hrvatske.

Iza godine 1918, oni su u Hrvatskoj odigrali najštetniju ulogu, koju su ikada mogli izvršiti u borbi protiv hrvatskog naroda. Hrvatska im to nikada ne će zaboraviti! U Hrvatskoj ne može biti Srba ni pravoslavca, a Hrvati će se pobrinuti, da se to što prije ispunil

Текст радио емисије „За Дом спремни!“ од 29. јула 1941. објављен у „Hrvatskom Narodu“ од 30. јула 1941.

У наставку тог извештаја пише да су усташе у Слуњу од 29. јула до 8. августа извршиле „чишћење“ терена од српског становништва, које је потпуно успело у граду Слуњу и око њега ... Рад усташа на чишћењу био је скоро јаван ... Чистило се је у кући, дворишту, на путу, у присуству родитеља, дјеце или обратно. Пљачкале су се куће и имовина људи тако, да су се јагмили ко ће у богатију кућу моћи и богатијег очистити ... било је дивљачких призора код чишћења дјетета у колијевци, старца, читаве обитељи заједно, садистичко уживање ужасних мучења прије коначног чишћења. Овакови поступци изазивали су и код честитих и челичних Хрвата негодовање и чуло се шапутање: 'ОВО ЈЕ СРАМОТА ЗА НАРОДНОСТ ХРВАТСКУ, КУЛТУРУ И КАТОЛИЧКУ ВЈЕРУ' (вел. сл. у ориг. – нап. П. И.) ... Јаме су се већ раније копале ... Закопавање на пола живих, остављање незакопаних или слабо закопаних ...²⁴⁸³

У мору вести о стравичним злочинима усташа над Србима у НДХ крајем јула 1941. било је и неких које су указивале на супротно понашање појединих локалних усташких функционера и свештеника РКЦ. Тако

483 *Истио.*

је бележник општине Раковица Фрањо Рајковић отишао 28. јула 1941. у Загреб, у Државно равнатељство за понову, да би тамо молио да се обустави исељавање Срба из Кордунског Љесковца који су прешли на католицизам. Он је притом инсистирао на поштовању обећања власти да ће прелазници бити изједначени са осталим католицима. Тамо је добио подршку, али је на локалном нивоу наишао на саботерско понашање надлежног католичког свештеника. **Жупник Иван Јурајић је одбио да ради на покатоличавању Срба „кад се једном пружи прилика да их се ријешимо”.** Ова формулација је указивала на то да се овај жупник залагао за физичко истребљење Срба. Његов колега, Драгутин Штимац из Дрежника, активно се, међутим, ангажовао у превођењу православаца у РКЦ ради њиховог спасавања од исељавања и ликвидације. Тридесетог јула 1941. уследила је раније описана хуманитарна акција глинског жупника Фрање Жужека и надбискупа Степинца, која је успешно окончана ослобађањем 120 до 150 ухапшених Српкиња из Глине. Првог августа 1941. пуштено је из логора Цапраг неколико православних Срба који су прешли на католицизам или су најавили своју спремност да пређу на католицизам.

У току јула 1941. дошло је до преласка великог броја бјеловарских Срба у РКЦ. Филип Шкиљан исправно претпоставља да је до тога дошло због чињенице да су многи Срби тих дана одвођени у исељенички логор у Бјеловару ради протеривања у Србију. Међу онима који су тражили прелаз у РКЦ била је и Јелка Бакић, мајка познатог вајара Војина Бакића. Будући да су јој три сина (сви осим Војина) завршила у концлогору Јадовно, Јелка је затражила прелаз у РКЦ за себе, своју ћерку Душанку, снаху Хилду и Хилдину ћерку Татјану, надајући се да ће на тај начин омогућити повратак својих синова. Иако је Јелкина молба за прелаз у РКЦ прихваћена, ниједан јој син није изашао жив из логора. Католички жупник у Новој Буковици, у слатинском срезу, писао је у току јула 1941. НДС-у у Загребу скоро успаничено да се на територији његове жупе налазе чак четири православне парохије и да он очекује масе прелазника, које неће моћи сам да подучава у складу с „напутком о прелазу”. Због тога је тражио од НДС-а да му пошаљу у помоћ неког вероучитеља. Надбискупски духовни сто је и њему и другим слатинским жупницима послао посебне мисионаре, који су ишли по православним селима и подучавали српско становништво пријављено за прелаз у РКЦ. Тамо где је било посебно много православних верника који су прешли у РКЦ, а у близини није постојала нека католичка жупа, осниване су **посебне прелазничке жупе**. Новобуковички жупник је, иначе, у једном свом

допису НДС-у отворено написао да зна да „од ових прелазника не долази ни један с мотивом увјерења, него сви на силу и од страха”.⁴⁸⁴

Трећег августа 1941. сарајевски „Katolički Tjednik” објавио је саопштење римокатоличке жупе св. Терезије у Бјеловару о обавезама будућих прелазника: „Упозоравају се сви, који су најавили свој пријелаз у римокатоличку Цркву, да су обвезатни од првог дана најављеног пријелаза у све заповједне благодане и недјеље слушати св. Мису, и то ону, код које је проповијед ... Прелазници си имаду набавити блокове, у које ће им се сваке недјеље и у благодане дати писмена потврда с датумом, да су обавили вјерске дужности ... Код Мисе и путем домаћих новина бит ће праводобно јављено, када ће се одржавати за све прелазнике вјеронаук, који је строго обвезатан.”⁴⁸⁵

Осмог августа 1941. „Katolički List” је објавио Владиноу окружницу од 30. јула 1941. са Степинчевим пропратним писмом од 5. августа. Истог дана сењско-модрушки бискуп В. Бурић издао је окружницу о подучавању прелазника, која је, у ствари, била скраћена копија истоимене Степинчеве окружнице од 11. јула 1941. године.

Иако Ј. Батеља тврди да се надбискуп Степинац противио масовним преласцима Срба у РКЦ, Ф. Шкиљан наводи податак Загребачког НДС-а да је Степинац 12. августа 1941. потписао дозволу за прелаз 1.398 православаца из нашићког подручја (из села Баре, Кутови, Предрејево, Границе, Розмајеровац, Градац, Горња Матичина, Церемошњак и Обрадовци).⁴⁸⁶ Осамнаестог августа 1941, на подручју жупе Циглана, код Бјеловара, 226 православних Срба (од укупно 231) прешло је у РКЦ. Четрнаестог септембра 1941. у селу Будимци, у близини границе између Загребачке надбискупије и Ђаковачке бискупије, сви православни становници тог села, њих 2.300, прешли су са православља у РКЦ, па је у том селу основана нова римокатоличка жупа. Извештавајући о томе, Степинчев „Katolički List” је објавио раније цитирану вест под насловом: „Цијело село Будимци прешло у католичку Цркву”.⁴⁸⁷

Два дана касније, 16. септембра 1941, објављена је окружница МУП-а НДХ о ажурирању „вјерозаконских прелаза”, коју је Јосип Лах проследио клеру Загребачке надбискупије десет дана касније. Томе је уследило и оштро упозорење МУП-а великим жупама да спрече отежавање „верских прелазака”, од 26. септембра.⁴⁸⁸

⁴⁸⁴ Škiljan F., *Vjerski prijelazi ... Virovitica...*, 244–245.

⁴⁸⁵ Наведено према: Симић С., *Прекршћавање Срба*, 54.

⁴⁸⁶ Škiljan F., *nav. delo*, 242; Isti, *Pokatoličavanje Srba*, 67/1.

⁴⁸⁷ „Katolički List”, br. 38/41, 451.

⁴⁸⁸ Ђурић Ђ. В., *Прекршћавање Срба*, 51.

ј) Оснивање Верског одсека за покатоличавање Срба
и „реаговање” надбискупа Степинца

У првих пола године постојања НДХ пословима верских прелаза, односно проверавања, бавило се неколико министарстава и других установа Владе (министарства богоштовља и наставе, односно правосудја и богоштовља, унутрашњих послова, ДРП, Државна ризница, па чак и Главни усташки стан). То је често доводило до преклапања њихових надлежности, до дуплирања капацитета, неспоразума, застоја и других нерационалности. А како се испоставило да се убедљиво највећи број прелаза дешавао из православља у РКЦ, ислам и евангеличку цркву, Влада НДХ је почетком октобра 1941. стала на становиште да је потребно да централизује своје капацитете за ту врсту верских прелаза, тј. да оформи једно тело које би се само њима бавило. Десетог октобра 1941. МУП НДХ је послао окружницу свим полицијским и државним властима у НДХ о оснивању и делокругу Вјерског одсека при ДРП-у, „у чију надлежност спадају сва питања, која се односе на прелажење са грчко-источне вјере на вјеру католичку, муслиманску или евангеличку.”⁴⁸⁹ На чело тог одсека био је постављен фрањевац Дионизије Јуричев (1915–1943), предратни усташа и једно време Павелићев дворски капелан, познат по свом екстремизму и антисрпству.⁴⁹⁰ Окружница МУП-а је гласила:

„Одредбом Предсједничтва владе основан је код Државног равна-тељства за понову посебни вјерски одсјек у чију надлежност спадају сва питања, која се односе на прелажење са грчкоисточне вјере на католичку, муслиманску или евангеличку. Поводом тога одређује се слиедеће:

1. Сви послови, који стоје у вези са горе наведеним вјерским прелазима имају се риешавати споразумно са реченим вјерским одсјеком. Све упуте, које буде речени одсјек издавао мјеродавне су, па се стога налаже свима подручним властима, да се тих упута имају држати. Исто тако имају подређене области на захтјев вјерског одсјека истому достављати све затражене податке.

2. Од молитеља, који желе вјерски прелаз не смије се убирати никаква посебна пристојба, осим оне, која је по закону прописана, тј.

⁴⁸⁹ *Истио*, 57–61; Krišto J., *nav. delo*, 189–193.

⁴⁹⁰ Јуричев је, као што је већ наведено, православним Србима у селу Стази, који су се припремали да пређу у РКЦ изјавио: „У овој земљи не може да живи нитко осим Хрвата, јер ово је земља Хрватска, а тко се неће покрстити, ми знадемо куд ћемо с њим ... данас није грехота убити ни мало дијете од 7 година, а које смета нашем усташком поретку ...”

прописана биљегована пристојба на молбу односно риешење. Области морају молителје подучити, да могу поднашати колективне молбе, а у случају колективних молби, без обзира на број подписника, има се примјенити биљеговна пристојба као да је само један молителј у случајевима, гдје је такав обзир ради сиромаштва молителја умјестан. Са стране државне ризнице неће у том погледу бити никаквих запрека.

3. Све молбе у овоме предмету имају првомолбене власти риешавати без икаквог одвлачења.

4. У случајевима, да прелаз траже особе, чије је политичко понашање неповољно или сумњиво, као што су учитељи, становити обртници, напосе гостионичари, трговци, те оне особе, које (су) се политички истичале, треба о томе подниети извјешће реченом вјерском одсјеку, а дозволу ће моћи издати у таквим случајевима односно молбу одбити само велики жупани у споразуму с вјерским одсјеком.

5. Све области имаду строго пазити на то, да нитко не врши било каквог моралног или материјалног притиска, а најмање, да силом принуђује било кога, да прелази с једне вјере на другу. Такове починитеље имаду власти у том послу најенергичније сприечити, Великог жупана извистити, те против њима по закону поступати.

6. Подручне су области дужне све оне, који су из једне вјере у другу прешли или прећи кане, свим средствима најусташкије заштитити против свакоме било предбацивању било освећивању или ином било каквом узнемиравању.

7. Подручне су власти напосе дужне пружити сваку заштиту и особну и имовинску сигурност онима, који са вјере на вјеру прелазе, једнако као и другим држављанима Независне Државе Хрватске.

8. Котарске су области односно градска поглаварства дужни водити точну очевидност свима, који вјеру мијењају, те путем Великог жупана односно градског поглаварства у Загребу изравно извјешћивати вјерски одсјек код Државног равнатељства за понову именичним пописом. Тај именични попис мора садржавати: а/ Име и презиме родитеља, те имена све дјеце са назнаком мушке или женске. б/ Годину рођења за сваку особу. в/ Звање, занимање и сталеж/ожењен – неожењен и удовац – удовица/. г/ Село, обћина, котар, велика жупа. д/ Имућствено стање /покретне, непокретне и приближну вриедност/. ђ/ Дан када је прелаз замољен и када обављен. е/ Владање прије и након прелаза. ж/ Посебне опаске. Наведене области дужне су подниети оваково извјешће и о свима онима, који су са једне вјере на другу прешли прије ове окружнице.

Све раније издане одредбе, које су противне овоме налогу стављају се ван снаге.⁴⁹¹

Уз централизацију и рационализацију свих послова око прелаза православаца, тј. Срба у НДХ у друге религије и верске заједнице – а убедљиво највише у РКЦ – ова одлука Владе је озваничила и праксу њиховог колективног преверавања, односно покатоличавања. У цитираној окружници МУП-а НДХ скреће се пажња свим усташким властима да морају „строго” да пазе да „нитко не врши никаквог ... притиска, а најмање, да силом принуђује било кога, да прелази с једне вјере на другу”. Била је ово чисто пропагандна и демагошка фраза у коју нико у НДХ није веровао, али је звучала демократски, хумано и хришћански. За одредбе под бројем 6. и 7. се, међутим, то не може казати, јер су оне, како изгледа, биле резултат искреног залагања једног дела усташких вођа да се прелазницима са православља пружи пуна заштита и лична и имовинска безбедност, као равноправним грађанима НДХ.

Иако је један од најважнијих разлога за оснивање Верског одсека била намера Владе да убрза процес прелажења православних Срба у РКЦ и друге признате верске заједнице, Кришто тврди да њиме влада „није хтјела интензивирати процес вјерских пријелаза, него се заправо хтјела потпуно ријешити те задаће, и то пре свега што се показало да је неизведива.” Ову своју тврдњу он ничим није доказао, али је, одмах потом наставио у раније поменутом стилу:

„Устаљени режим измјена владиних уредаба и црквених окружница убрзо се вратио, јер је надбискуп Степинац 19. листопада 1941. издао окружницу која се тиче вјерских прелазака. Надбискуп је поновно нагласио да се на мијењање вјере никога не смије силити, али се такођер никој не смије пријечити прелазак ако то особа тражи с исправним намерама. Из те је окружнице такођер видљиво колико се Црква морала сукобљавати с влашћу у ствари вјерских прелазака. Наиме, хтијући бити што експедитивнија, влада је на своју руку постављала „мисионаре”, којима је задатак био поучити у католичкој вјери потенцијалне пријелазнике на католицизам. Надбискуп Степинац био је против такве државне експедитивности и уплетања у црквене послове.”⁴⁹² Сам текст ове окружнице не потврђује главне Криштове закључке, па се он у наставку цитира интегрално.

„У посљедње вријеме јавља се све већи број иновјераца који желе ступити у катол. Цркву. Особито се јављају гркоисточњаци и Жидови,
.....

⁴⁹¹ Ђурић Ђ. В., *нав. дело*, 53–54.

⁴⁹² Кришто Ј., *нав. дело*, 191–192.

у неким жупама читава села. Утјешно је, да се натраг враћају и отпадници, који су ради разних интереса својевремено одпали од катол. Цркве и прешли највише на гркоизточну и старокат. вјеру. Недокучиви су путеви Божје Провидности у свему, па и у проширењу Краљевства Божјега у нашој домовини. У питањима тих вјерских прелаза морамо врло савјесно поступати, како је већ више пута душобрижном свећенству јављено.

Ти прелазници налазе се увеликој душевној борби. У тој душевној борби морамо им помоћи, колико је више могуће, да дођу до правог увјерења и спознаје, да једино у кат. Цркви могу наћи прави мир своје душе и њезино вјечно спасење. *Никоја се не смије силити, да њређе у катол. Цркву, али никоја се не смије ни одбити, ако искрено и с њравим увјерењем жели стиуити у крило катол. Цркве.* Да ти прелазници такво увјерење могу стећи, требају им темељито тумачити истине св. вјере према окружници од 11. VII. 1941. бр. 7726. Упозорује се душобрижно свећенство, да не би то поучавање на лаку руку узело, јер ћемо пред Богом тежко одговарати, ако прелазници нашом кривњом не упознају нашу св. вјеру и не нађу својега душевног смирења у катол. Цркви и промаше коначни циљ својега земаљског живота – спас својих душа. – Зато у жупама, гдје се пријавило више прелазника па сам жупник не би могао обавити темељите поуке, нека затражи помоћника, па ће му се послати. Пријавило се више редовника, који су спремни као мисионари ићи међу те прелазнике. 'Равнатељство за обнову у Загребу' обећало је материјално осигурати те мисионаре, па према томе не би били на велики терет жупнику.

У најновије вриеме почела се ширити пропаганда, да се те прелазнике особито старокатолике, чија црква у Хрватској није призната, преводи на друге вјере /еванг./. Упозорује се душебрижно свећенство, да не би својим поступком дало повода за то. Треба прелазнике, који не могу свог брака конвалидирати у катол. Цркви, а живе у браку ваљаном по грађанском закону, упозорити, да им је сада дана могућност према добивеним овластима од Св. Столице, да могу бити примљени у катол. Цркву *њро форо цивили.* Исто вриједи и за иновјерце од рођења, кад се њихов брак у иновјерству склопљен не може укрепити за подручје св. катол. Цркве.

Да се олакоти посао код прелаза, упозорујете се на сљедеће:

1/. Гдје се пријавило више прелазника, није потребно за сваког правити посебну молбу, већ се може за више њих начинити једна молба са пописом прелазника. У тој молби треба изтакнути: а/ да ли су добро

пуочени према окружници бр. 7726.; б/ да ли са увјерењем прелазе на катол. вјеру; в/ кад су рођени, а код дјеце изтакнути, да буде видљиво, да су мужка дјеца навршила 14 год., а женска 12. год.; г/ код ожењених, да ли су били слободни код склапања брака и да ли им је брак ваљано склопљен. Употребљава ли се за молбу тисканица /Катол. Акције/, треба у истој осврнути се на горе споменуто споменувши изреком особе, које прелазе и поцртавши у тисканици оно што се за њих тражи.

2/. За оне прелазнике, чији је брак неваљано склопљен, треба начинити посебну молбу, у којој треба навести, зашто је неваљана и даде ли се укријепити.

3/. Код оних прелазника, чији се брак не да укријепити, треба начинити појединачне молбе и у њима навести зашто се брак не да укријепити. Ако је оправдан разлог, и такви ће се примити у катол. Цркву, али само *ipso facto* цивили.

Молбе, које не буду састављене према овим упутама, бит ће повраћене на надопуну.⁴⁹³

Из цитираног текста се нигде не види „колико се Црква морала сукобљавати с влашћу у стварима вјерских прелазака”, нити да је Степинац био против државног постављања „мисионара” и против „такве државне експедитивности и уплетања у црквене послове”. Напротив. Степинац у афирмативном смислу помиње спремност „Равнатељства за обнову у Загребу” да финансијски помогне Римокатоличкој цркви у издржавању редовника који су се пријавили да буду хонорарни мисионари. Уз очигледно радовање због масовног прелажења „гркоизточњака”, тј. Срба, затим „Жидова”, „отпадника” од РКЦ и старокатолика у РКЦ, Степинац и овде показује свој познати римокатолички елитизам, као и цинизам у вези са „недокучивим путевима Божје Провидности у ... проширењу Краљевста Божјега”, тј. у повећавању броја римокатолика у НДХ. Бруталну агресију фашистичких сила на КЈ, довођење усташа на власт у НДХ и њихове злочине над Србима, Јеврејима и Ромима он и тада приписује „Божјој Провидности”, што је није могло да служи на част ниједном великодостојнику било које хришћанске цркве.

Радујући се масовном приливу прелазника у РКЦ, Степинац је показао наглашену заинтересованост не само за олакшање унутарцрквених процедура и послова око прелажења Срба, Јевреја и старокатолика у РКЦ, него и за проширење круга могућих прелазника на неке категорије које у редовним, тј. мирнодопским приликама не би могле да буду

.....

⁴⁹³ Batelja J., BAS/2, 203–205.

примљене у РКЦ. Видљива је и његова брига да један број потенцијалних прелазника не оде у евангелике, односно у Немачку евангеличку цркву. Зато упозорава своје свештенство да приђе послу привлачења и обучавања кандидата за прелаз у РКЦ на најозбиљнији могући начин. И ова Степинчева брига се тешко може ускладити са оном његовом изјавом од 12. јула 1941. да они (тј. РКЦ) „нису ловци на вјернике”.

За однос римокатоличког епископата НДХ и надбискупа Степинца према државној политици покатоличавања Срба посебно је значајан први документ новооснованог Вјерског одсека од 24. октобра 1941, упућен свим великим жупама, полицијским и другим властима, под насловом: „Упуте за вјерозаконски прелаз грчкоисточњака”. У њему је писало следеће:

„Молбе се грчкоисточњака за прелаз на тисуће и тисуће умножавају, па стижу овом Вјерском одсјеку упитнице са свих страна како поступати и којих се упута држати, јер је до сада изашло од разних надлежних Министарстава и управа више Окружница у поступку прелажења с грчкоисточне вјере. // Како би нејединствен и неорганизиран поступак у том не само до изцрпљења отешчао посао овом вјерском одсјеку, већ би га и посве онемогућио, то молимо све интересиране власти на подручју читаве државе, да се од данас држе само и искључиво слидећих напуताка у читавом раду око прелаза грчкоисточњака.

1/ Овај Вјерски одсјек ... преузео је на се одлуком Уреда Предсједничтва Владе бр. 11689-ХI-7-41. све послове, који се односе на сва питања прелажења из грчкоисточне вјере на вјеру римокатоличку, муслиманску и евангеличку. // Зато се умољавају све власти да се увиек, али само у тим питањима, обраћају на Овај Вјерски одсјек, те да га извјешћују о свим питањима прелажења. // Сва друга питања: имовине грчкоисточних парохија, прелаза са Жидовске вјере и т.д. не спадају у надлежност Вјерског одсека.

2/ Темељна одредба о прелазима које се имају сви држати је законска одредба од 5. свибња Бр. ЛВ/87-З.П.1941. као и посљедња Окружница Мин. Унутарњих Послова бр. 1276-I-A-41. // Све остале Окружнице и наредбе у њима приложене имаде тумачити у смислу горње Окружнице овај Вјерски одсјек према новим приликама, које су у том погледу настале. Зато оне стоје на снази у свему у колико појединачно издаје овај вјерски одсјек.

3/ Најбржи и најлакши поступак код прелаза с грчкоисточне вјере, којег ће се од данас безусловно све власти држати јест овај:

А. У појединачним случајевима:

Странка се пријави сама или са својом обитељи с молбом обћинском поглаварству изразивши слободну жељу за прелаз с грчкоисточне вјере. Обћинско поглаварство прими молбу доставивши свједочбу честитости, коју не треба код сиромашних наплаћивати. То доставља најажурније котарској области односно градском поглаварству на одобрење и доношење одлуке у смислу законске одредбе од 5. свибња. Усташки табори не требају доносити потврду, осим у изнимним случајевима. Котарска област одмах доноси одлуку у свим случајевима не приепорним т. ј. када се ради о обичним људима. О донешеној одлуци обавјештава на посебном формулару, који смо већ неким доставили, а и овдје достављамо све оне који су у рубрици назначени. Међу осталима и овај Вјерски одсјек ради даљњег уредовања.

У противном случају да котарска област у смислу Окружнице Мин. Унут. Послова од 10. листопада бр. 1276-I-A-1941, точка 4 не може дати сама пристанак и одобрење молитељу, тада читав спис са доказима за и против, а увиек са точном ознаком занимања, политичког држања и имовинског стања молитеља, доставља на риешење овом Вјерском одсјеку. На темељу овостраног позитивног риешења издаје одлуку и обавиештава као горе.

Б. Колективне молбе:

Ако прелаз траже колективно читава села или обћине (**што је нарочито пожељно**) тада учине заједничку представку (молбу) коју у случајевима сиромаштва таксирају само са 30 Кн. досљедно Окружници бр. 1276-I-A-1941. точка 2. О томе морају области подучити, да могу поднашати колективну молбу. Из те колективне молбе обћинска област избаци имена оних којима не може дати свједочбу честитости, а осталим наведеним у колективној представи даде заједничку свједочбу честитости (без наплате таксе). // Ту колективну молбу обћинско поглаварство доставља котарској области, која издаје појединачне обитељске одлуке према достављеном формулару и о томе извјешћује као горе под А.

4/ Дужност је свим обћинским поглаварствима, у колико то нису до сада учинили, одмах по примитку ове Окружнице, обавиестити овај Вјерски одсјек: а/ колико имаде на подручју те обћине грчкоисточњака; б/ какво је гигање за прелаз; ц/ колико их је прешло; д/ колико их је најавило прелаз; е/ ко их у вјери подучава; ф/ који је разлог да не прелазе.

5/ Свећенике за вјерску подуку прелазницима одредит ће овај Вјерски одсјек у споразуму са Преузв. Биск. Ординариатима, зато нека се обћинска поглаварства односно котарске области обраћају у ту сврху безусловно на овај вјерски одсјек. У колико ту подуку врши и може вршити оближњи римокат. жупник, односно било који ближњи свећеник, дужност је ради евиденције да обћинско поглаварство на чијем се територију та обука врши, о томе смјеста обавиести овај Вјерски одсјек.

6/ Овај Вјерски одсјек мора имати увид у сав рад око прелаза грчко-источњака, зато требају обћинско поглаварство и котарске области достављати мјесечни извјештај вјерском одсјеку о кретању прелажења грчкоисточњака.

7/ Циганима и цинцарима и т.д. за сада до даљње одредбе не смије се издавати дозволу ни свједочбу честитости за прелаз.

8/ Свака Велика Жупа, нарочито оне у којима има већи број грчко-источњака нека си именује посебног референта на Жупанији, који ће водити сав посао прелаза на подручју своје жупе. Тиме ће се олакшати, организирати и убрзати овај веома важан посао.

9/ Осма точка Окружнице Министарства Унутарњих Послова од 10. Листопада бр. 1276-I-A-1941. нека се за сада не узима у обзир, јер ће се о том доскора издати посебан напутак и одредба.

Надстојник Вјерског одсјека:

P.S. Свима котарским областима и испоставама тиме, да горњу Окружницу претискају и одашаљу својим подручним обћинама. Врло хитно.⁴⁹⁴

к) Хрватски бискупи и борба за душе православних Срба

Многе одредбе горе цитиране окружнице биће предмет пажње и анализе хрватског римокатоличког епископата, који ће се окупити у Загребу од 17. до 19. новембра 1941, на своје друго, тј. јесење заседање. У припреми тог заседања, надбискуп Степинац је, у својству председника БК Хрватске, замолио своју сабраћу из епископата да га обавесте о томе како се одвија кампања прелажења православних Срба у РКЦ на територијама њихових бискупија, па је током прве половине новембра 1941. добио четири писма као одговор. Уз податке о многобројним насиљима и злочинима над православним Србима и пре и после њиховог прелажења у РКЦ у тим писмима је било речи и о држању усташких власти према питању покатоличавања Срба, затим о држању „четника” и

⁴⁹⁴ Ђурић Ђ. В., *нав. дело*, 59–61.

комуниста према истом питању, а највише о наводно нелојалној конкуренцији ИВЗ и Немачке евангеличке цркве на плану привлачења православља у своје редове. Како је та конкуренција попримила облике праве борбе за душе православних Срба у НДХ, који су морали да напусте своју веру и приклоне се некој другој, у наставку се доносе најкарактеристичнија места из тих писама.

Најпре су Степинцу, 4. новембра 1941, одговорили бањалучки бискуп Јозо Гарић и которски бискуп и дубровачки апостолски администратор Павао Буторац. У делу писма Ј. Гарића (који је објавио Ј. Кришто), пише следеће:

„О предмету, који је главно питање, о којему ће се расправљати, не знам, што бих могао рећи. Нисам оптимиста уобће. За многе т.ј. несамо (сиц!) за појединце већ за читава села, држим, да ће отпасти, док се за то пружи прилика. **Већ сад у неким мјестима 'четници' (се) и комунисти освјећују онима, који су прешли на католичку вјеру, пале им куће, отимају говеда, ситну марву и слично. А муслимани су починили неописива крволочтва над јадним православним свијетом.** Позвани на одговорност, бране се, да су радили по налогу! Много их је погинуло у котару бихаћком и цазинском, који су већ били *йрешли на нашу светиу вјеру. Силило их се, да йрећу на ислам* (италик у ориг. – нап. П. И.). Једно је утјешно у овим болима, да се је душобрижничко свећенство понијело најплеменитије заузимајући се за онај сиромашни свијет. Нису се обазирали на пријетње ... Развикало се било Бања Луку. Али Бања Лука је мила мајка према звјерствима, каква су почињена на другим мјестима, гдје су господари 'четници' и комунисти, а они на подручју циеле моје бискупије, осим ливањског котара, извршују нападе. С многих жупа свећеници су побегли у сигурнија мјеста ...”⁴⁹⁵

Бањалучки бискуп Гарић није, дакле, оптимиста у погледу успеха кампање покатоличавања православља. Кривце за то он види у наводно осветничком деловању „четника” и комуниста против оних који су прешли у РКЦ и у злочиначком деловању муслимана, који православце присиљавају да прелазе на ислам и убијају оне који су прешли у РКЦ. Бискуп који је тесно сарађивао са једним од највећих усташких зликоваца и непријатеља Срба не види никакву кривицу код усташа Хрвата и католика. Он је, после мостарског бискупа Мишића, био први хрватски бискуп који је поменуо „неописива крволочтва над јадним православним свијетом”, али их је, крајње необјективно, приписао само муслиманима у усташким редовима и изван њих.

.....

⁴⁹⁵ Krišto J., *Katol. Crkva i NDH*, 107.

Истог дана Степинцу је одговорио и бискуп Павао Буторац, који због саобраћајних неприлика није могао да дође на заказано јесење заседање БКХ: „Схваћам предобро сву важност теме, која ће се расправљати. Из недавне инструкције Министарства Унутарњих Послова даде се разабрати, да при највишим круговима почиње да превладава исправније схваћање прелаза на католичку вјеру. Сваки притисак могао би бити катастрофалан за углед католичке Цркве. Треба рачунати са свим евентуалностима, па и са могућности, да се Срби за инад (сиц!) одлуче на прелаз у маси на ислам. Баш зато је моје мишљење, да треба с посебним обзиром одабрати мисионаре међу Србима и нипошто ту задаћу повјерити редовницима или свећеницима, који немају нимало такта и којима би можда боље пристао у руци револвер него криж.”⁴⁹⁶

Иако је саопштење бискупа Буторца било врло кратко, из њега се може пуно тога закључити. Оно је, пре свега, указивало на то да је његов аутор свестан великог значаја расправе о покатоличавању Срба, али и опасности од притисака на њих за углед РКЦ. **И он помишља на могући масовни прелаз Срба на ислам, али за то не криви муслимане и ИВЗ, него притиске режима на Србе да пређу у РКЦ, због којих би они могли, из ината, да се масовно одреде за ислам.** За разлику од бискупа Гарића, који хвали држање свог клера према православцима, Буторац је објективнији, па међу кривце за неуспех дотадашњег покатоличавања сврстава и оне свештенике и редовнике РКЦ који су до тада мисионарили међу Србима „којима би можда боље пристао у руци револвер него криж”. Он је, иначе, једини од четворице поменутих хрватских бискупа јасно рекао да се овде радило о покатоличавању Срба, а не православца уопште у НДХ.

Седмог новембра 1941, Степинцу је по други пут писао мостарски бискуп А. Мишић, који због старости није могао да дође на заседање БКХ. Било је то оно раније већ цитирано писмо у коме је бискуп Мишић показао да је упознат са монструозним злочинима усташа над херцеговачким Србима („Људе се хватало као звјериње. Клало, убијало – живе у понор бацали. Женске, мајке с дјецом, одрасле дјевојке, дјецу мушку и женски бацали су у јаме ...”). При крају овог писма он са великим болом констатује да је због тих злочина „питање прелаза шизме на католицизам у Херцеговини до краја страдало”, иако је, да је било више памети, број католика могао да се „умножи ... за једно пет до шест стотина хиљада...”⁴⁹⁷ Бискуп Мишић је у овом поверљивом писму недво-

⁴⁹⁶ *Истио*, 107–108.

⁴⁹⁷ *Истио*, 108–109.

смислено оптужио усташке стожернике, логорнике и друге ниже државне власти за страшне масовне злочине над православцима, поготову над онима који су тек прешли у РКЦ, па се његова писма могу третирати као најтеже оптужбе на рачун усташа изречене из редова епископата РКЦ. Али је притом било евидентно да је он то урадио пре свега због тога што су ти злочини тешко нашкодили „не само вјерском него и националном добру” Хрвата, тј. што су упропастили шансе РКЦ да само у БиХ задобије бар 500-600.000 нових верника-прелазника. И његов привидни хуманизам је остао у дубокој сенци класичног римокатоличког прозелитизма и хрватског национализма.

Тринаестог новембра, Степинцу је писао и врхбосански надбискуп Иван Шарић о приликама у његовој надбискупији у вези са верским прелазима:

„Тенденција је цивилних власти, да што више гркоисточних конвертира, но нажалост, не поступа се свагдје онако, како би требало. С више страна примили смо притужбе, да цивилне власти, гдје су на првим мјестима муслимани, не рјешавају молба гркоисточних, који желе приећи на католичку вјеру ... На другим пак мјестима одређују високе таксе за вјерске прелазе, које сиромашнији слојеви не могу плаћати. Тако је било у Сарајеву, гдје је опћина тражила, у име своје таксе, 500 Куна, тако да смо били присиљени обратити се на Владу у Загребу и замолити, да се докине ова одредба. Разумије се, да овакав поступак локалних власти увелике омета конверзије. (Евангелички представници су) говорили, да не требају (гркоисточњаци) прелазити на католичку вјеру, да ће им се попови вратити, а ако већ прелазе, радије нека пређу на протестантизам и т.д.”⁴⁹⁸

Као што се из писама Степинчевих колега види, сви су они очекивали да ће православни Срби у НДХ, присиљени од усташких власти да напусте православље и СПЦ, похрлити у РКЦ. Пошто се то није десило у очекиваним размерама, они су у новембру 1941. били видно незадовољни и разочарани, па су кривце углавном тражили у нетактичном, односно насилничком и злочиначком понашању усташких власти на локалном нивоу. Тројица од њих изричито оптужују муслимане у тим властима, а индиректно и ИВЗ за саботирање процеса превођења православца у РКЦ, односно за преотимање њихових душа. Сарајевски надбискуп се жали и на неочекивано учешће евангелика у тој борби за душе православних Срба. Само је П. Буторац био донекле самокритичан

.....
⁴⁹⁸ Исто, 109.

и објективан, па је поменуо и одговорност једног дела римокатоличких редовника и свештеника који су „мисионарили” међу Србима.

Како су наведени римокатолички бискупи врло пристрасно и необјективно оптужили муслимане и њихову ИВЗ, с једне стране, и евангелике, односно Немачку евангеличку цркву у НДХ, с друге, за наводно нелојалну конкуренцију, овде је место да се поново помене протест реис-ул-улема Фехима Спахе „војсковођи” Славку Кватернику, од 8. јуна 1941. због дискриминације ИВЗ по питању верских прелаза, али и неки други документи који бацају сасвим другачије светло на ово изузетно интересантно и осетљиво питање, као и на питање односа између верских заједница признатих у НДХ. Да би се испоштовало старо добро правило „*audiatur et altera pars*” („нека се чује и друга страна”) у наставку се, најпре, доноси један допис Подпредседништва владе НДХ, са седиштем у Бањалуци, од 30. септембра 1941, а затим и најкарактеристичнији делови из једне резолуције муслиманских првака из Бањалуке од 12. новембра 1941.

У допису Потпредседништва Владе НДХ, В.Т. бр. 592-1941, упућеном 30. септембра 1941. Великој жупи Сана и Лука, у Бањалуци, пише следеће:

„Реис-ул-улема врховни старјешина исламске вјерске заједнице Независне Државе Хрватске обратио се Подпредседништву Владе у ствари све то већег прелаза припадника грко-источне и жидовске вјероисповиједи на Ислам односно на католичанство. У своме допису реис-ул-улема наводи да се они грко-источни припадници који прелазе на католичанство не подвргавају никаквим изнимним мјерама и да у највише случајева стичу права која имају и Хрвати у овој држави. Напротив према онима грко-источним и жидовима (мало 'ж' у ориг. – нап. П. И.) који напуштају своју досадашњу вјероисповијед и прелазе на ислам поступа се друкчије и промјена вјере ни мало не побољшава њихов особни положај нити њихов однос према држави. // У своме допису реис-ул-улема наводи и неке конкретне случајеве оваквог поступка који је посве у супротности с основном државном политиком. Тако наводи да су неки грко-источни убијени само ради тога јер су прешли на Ислам. Даље наводи да је у неким мјестима жидовима који су прешли на католичку вјеру одобрено да могу скинути жидовски знак, док оним жидовима који су прешли на Ислам није дозвољена таква повластица. Догађало се је и то да су неки грко-источни и жидови који су прешли на Ислам отпремљени у збирне логоре а док се оним који су прешли (у) католичку вјеру то није догодило. // Подпредседништво Владе је и с других страна обавјештено да се у овом погледу поступа

неједнако, и да се оним који прелазе на католичанство чине неке повластице док оним који прелазе на Ислам не само да се не чине те повластице него им се дапаче отежава положај. // Наслов се службено упозорава да су овакви поступци у циелости супротни основној политици по којој су Ислам и католичанство у Независној Држави Хрватској подпуно равноправне вјере и каква год права или повластице добивају припадници једне иста та права и повластице аутоматски добивају и припадници друге вјероисповиједи. **Ради тога што нетко пређе на Ислам не смије му се чинити никакве замјерке нити му се смију чинити тешкоћа код прелаза.** Поступак који није у складу с овим начелним ставом кажњив је и све државне власти имају будно бдити над тим да се вјерска равноправност у сваком погледу поштује, а да поступци о којима је ријеч у циелости престану. // Изволите о горњем повјерљивим начином упознати све подручне Вам уреде и установе.⁴⁹⁹

Ужаснуто стравичним терором над Србима у НДХ, као и другим неделима усташког режима, 60 најугледнијих Муслимана Бања Луке упутило је 12. новембра 1941. једну представку муслиманским министрима у Павелићевој влади, Џаферу Куленовићу и Хилмију Бешлагићу, која почиње следећим речима:

„Још од почетка успостављања ове наше НДХ гледамо ми Муслимани са највећом забринутошћу како су неки усташе и други неодговорни фактори чинили најгрубље грешке, па и злочине. Најелементарнија права човјека гажена су без икаквих скрупула. *Сиурносѝ живоѝа и иметѝка, слобода вјере и савјестѝи ѝресѝали су да важе за велики дио народа ових крајева.*

Убијање свећеника и ѝрвака без суда и ѝресуда, сѝријељање и мриварење у ѝомилама Chesѝо ѝосве невиних људи, жена и дјеце, ѝоњење у масама из куће и ѝосѝеље чѝишавих ѝородица са роком од једноѝ или два часа сѝремања ѝе ѝихово дейорѝовање у неѝознаѝе крајева, ѝрисвајање и ѝљачкање ѝихове имовине, ѝе сиљење на ѝрелазак у катѝоличку вјеру, све су ѝо чѝињенице које су заѝреѝасѝиле свакоѝ исѝинскоѝ човјека и које су и на нас Муслимане ових крајева дјеловале најнеуѝодније. (Италик у ориг. – нап. П. И.) // Ми нисмо никада ни очекивали, а камо ли жељели овакве методе рада и управљања у нашим крајевима ... јер **ово што се код нас ради, сумњамо да би могли наћи примјера у повијести било ког Народа ...** Вјерска сношљивост која је била на висини у Босни и Херцеговини и поред вјерске подвојености, срозала се. Увреле и изази-

⁴⁹⁹ Ђурић Ђ. В., *Прекршѝавање Срба*, 71–72.

вање наших католика су често таквог маха према нама Муслиманима, да нас сили на озбиљна размишљања ...

Један дио католичког свећенства сматра да је дошао његов час и он га без скрупула искоришћује. Пропаганда за католицизам је узела толико маха да додјећа на шпанску инквизицију. Под њезиним припадником и уз поштивање јавних органа извршена су покатоличена хришћана у масама. И тако они којима су дошле порицана свака браћанска вриједност и свака национална сродност, пошћали су браћански поношавни и национални Хрвати, само зато што су примили католичку вјеру. Равношћност Ислама често писаним словима и многим изјавама и са највишеј мјестој, доводи се често у пошћавње у животи и у пракси прелазак на Ислам, који ми никада нисмо пошћавали и није никада пружило ону зашћити као прелазак на католичку вјеру. Многи интелектуалци су такођ пошћавали и животиом као што је случај у Травнику. Чују се често и пошћавне ријечи од пошћавне неких католика, који вриједују вјерске осјећаје муслимана и прориче им се истиа судбина као и хришћанима ... Ми знамо доста примјера, где су усташе присћуили клању и убијању под фесовима на глави. То је било у Босанском Новом где су четвори камиона усташа дошли под фесом на глави, удружили се с муслиманским олошем и извршили клање хришћана у масама ... Ми знамо случајева где су неки усташе католици ударили на хришћане с повицима 'Удри Мујо, држи Хасо, не дај тамо Мехо' и слично ..."⁵⁰⁰

Насупрот овим жалбама муслимана на дискриминацију ислама и ИВЗ у односу на римокатоличанство и РКЦ и на намерно изазивање мржње православаца према њима, било је и докумената усташке провенијенције у којима су муслимани оптуживани за насилну исламизацију Срба и за злочине над њима. Тако се у једном допису Велике жупе Крбава и Псат, са седиштем у Бихаћу, упућеном 2. октобра 1941. Котарској области Бихаћ и Цазин и Котарској испостави Велика Кладуше, каже следеће:

„Од министарства унутарњих послова, примили смо писмено извјешће котарске области из Слуња у коме тамошњи котарски предстојник пише о 'прогонима' и 'чишћењу' Влаха, које врше муслимани у котаревима Бихаћ и Цазин, те котарској испостави Велика Кладуша. Узрок тих прогона је по исказу котарског предстојника вјерски, јер да тамошњи муслимани захтијевају од Влашког житељства да прелазе на Ислам, па чак више да њихове хоће врше промичбу у погледу прелазна на Ислам говорећи да им се ништа неће догодити, ако буду прихватили мусли-

⁵⁰⁰ Novak V., *Magnum crimen*, 634–635.

манску вјеру. Исто тако по пријави котарског предстојника из Слуња муслиманско пучанство води прави вјерски рат, упадају у села, приете, пљачкају и врше друга недјела, а све у сврху да би што више Влашког живља прешло на Ислам. // Савезно предњем извиешћу и пријави котарског предстојника из Слуња, изволите **што журније** (подв. у ориг. – нап. П. И.) особно провести особну истрагу и испитати сваки поједини случај прелаза Влаха на Ислам да ли је том згодом употребљена какова сила или терор, тко ју је вршио и на који начин. У томе испитивању обратите се и на џематског имама, код којег је евентуално прелаз извршен, камо ћете позвати појединце који су примили Ислам да изјаве како је прелаз извршен и под силом или драговољно. // О свему тому, нам поднесите опширно писмено извиешће што журније.”⁵⁰¹

У вези са овим дописом треба указати на чињеницу да је највиши представник усташке власти из Слуња показао бригу за судбину Влаха, тј. Срба у муслиманским срезовима, иако су усташе у Слуњу неколико месеци раније побиле најпре све Србе мушкарце у свом граду, а недуго потом и све преостало српско становништво, тј. жене, децу и старе. Било је то тешко лицемерје мотивисано хрватско-муслиманским споровима и „препуцавањима” у НДХ, веома слично оном о коме су у својим дописима надбискупу Степинцу писали хрватски бискупи из БиХ.

Што се тиче односа протестаната у НДХ према питањима преваравања, довољно је навести један званични допис од 19. новембра 1941, који је Бискупски уред Њемачко-евангелистичке кршћ.(анске) Цркве А.(угзбуршке) Вј.(ероисповијести) у држави Хрватској, са седиштем у Загребу, упутио највишим властима НДХ. Био је то допис под називом: „**Жалба против запостављања и омаловажавања Протестантизма у Независној Држави Хрватској**”, у коме је речено следеће:

„Част је овом Бискупском уреду као највишој власти Њемачке Евангелистичке Кршћанске Цркве а. вј. (у даљем тексту: ЊЕКЦ) у Независној Држави Хрватској поднијети слиједећу жалбу. // Овом уреду стижу даномице из готово свих крајева наше слободне Хрватске жалбе против поступака нижих државних власти, особито котарских предстојника и опћинских представника, те усташких повјереника, који омаловажавају и запостављају на увредљив начин евангеличку цркву и евангеличку вјеру, приказујући је као цркву која није равноправна са рим. кат. црквом и са муслиманском вјерском заједницом. Има наиме велики број православних, који желе пријећи на евангеличку вјеру, али пријелаз им се са стране нижих власти и органа не дозвољава, те се тако-

⁵⁰¹ Ђурић Ђ. В., *Прекршћавање Срба*, 73.

вим православцима не издаје од стране католичких и опћинских представника или усташких повјереника 'свједочба о честитости', без које се не може извршити пријелаз из православне на другу коју вјеру. Ако међутим православни изјаве, да желе прећи на рим. кат. вјеру, издаје им се поменута свједочба.

Из тог практичног држања нижих државних и усташких власти види се, да се протестантизам у нашој држави доста запоставља и омаловажује. // **Оне православне пак, који су примљени у евангеличку цркву, док се није тражила 'Свједочба о честитости' се прогања као да нису прешли у евангеличку вјеру, док се оне, који су прешли на рим. кат. вјеру пушта на миру.** // Час јавно и отворено, али највећим дијелом увиено у форми дошаптавања, шири се од стране службених мјеста и особа мишљење, да пријелаз православца на евангеличку вјеру, исте **никако не заштићује**, те се зато опет јавно и потајно, директно и индиректно православцима даје на знање, да ће бити заштићени само онда, ако пређу на рим. кат. вјеру и да им пријелаз на евангеличку не помаже.

Иако евангеличка црква ни до сада православне није примала у масама, него само појединачно – у цијелој држави можда укупно 1.500 – ипак овај Бискупски уред мора поднијети овим путем жалбу Државној влади и просвјед против таквих поступака нижих државних и усташких власти. // Иако је број протестаната у нашој Држави сразмјерно мален – око 70.000 – ипак молимо, да се не би заборавило, да иза ових 70.000 Протестаната стоји цијели протестантизам свиета са око 250.000.000 вјерника. Нека се надаље не заборави, да протестантски народи, односно земље спадају међу најнапредније народе света. Протестантске су вјере: велика већина Њемаца, Енглеца, народа Сјеверне Америке, Швајцарске, Холандије, цијела Данска, Шведска, Норвешка, Финска, Летонска, Естонска, велика мањина Мађара, Чеха, Словака, Пољака. // Овај Бискупски уред, а нарочито потписани бискуп заузимао је увијек становиште, да о свему што је код нас у Хрватској добро и лијепо обавиести цијели Протестантизам у иноземству, а што у нашој младој држави није добро и савршено, да остане међу нама. Тога принципа овај Бискупски уред и бискуп желе се држати и у будуће, јер желимо нашем хрватском народу и нашој хрватској домовини помоћи при њеној изградњи и њеном напретку, али морамо молити, да би нам се тај патриотски рад олакшао, а не отежао.

Већ ради угледа евангеличке цркве и ради осигурања њене истинске равноправности са другим конфесијама у нашој држави морамо молити, да би Хрватска Државна Влада односно да би сви Министри, а исто

тако и главни Усташки стан изволио својим потчињеним властима и установама, као и јавно у новинама, одмах издати

1) *Службено очистивање*, да је Њемачка Евангеличка Кршћанска Црква а. вј. у Независној Држави Хрватској законом призната црква, која је равноправна са рим. кат. црквом и са муслиманском вјерском заједницом. (Италић у ориг. – нап. П. И.)

2) *Окружницу односно уредбу*, да се православнима не забрањује и отешчава пријелаз на евангеличку веру, и да се њима, када су прешли, на ову вјеру признају иста права, као и онима, који су се прикључили католицизму и исламу.

Управо овај час смо обавијештени, да су некоји љавославци из Подр. Слајине и околице, који су се љријавили за љрелаз у еванџеличку цркву, одведени у концентрациони логор. Надаље нам је стигла обавијест, да је прије неког времена једна православна обитељ у Осијеку прешла на евангеличку вјеру, међу њима и једна учитељица. Тој учитељици је сада саопћено, да може само онда остати у државној служби, ако напусти евангеличку вјеру, и пређе на рим. кат. (Подвукао С.С.) // О оваквим случајевима добива овај уред скоро сваки дан извјештаје, о истинитости ових догађаја могао би овај уред поднијети неколико записника. Има чак и државних органа, који тврде, да евангеличка црква није призната у нашој држави и да љавославци моју бити осљављени на миру само онда ако љосљану Римокатолици. (Подвукао С.С.)

Држимо, да не живимо у средњем вијеку, него у 20. стољећу, гдје сваки може бити блажен према свом вјерском увјерењу, те смо мишљења, да овакав поступак нижих власти према протестантизму може бити само штетан за углед хрватског народа и хрватске државе. // Како узнемирење у провинцији међу протестантима све више расте, неопходно је потребно издавање замољеног читовања односно окружнице и зато још једанпут молимо, да би се од стране свих хрватских министара односно Министарстава, а такође од стране усташког Главног Стана издало наређење у том смислу.

(Жалбу је потписао: 'Бискуп, Врховни Поглавар Њем. Евангел. Цркве а. вј.' у НДХ, др Филип Поп, а послата је: 1. Предсједништву Хрватске Владе, 2. Свој господи Министрима, 3. Главном Усташком Стану и, 4. Држ. равнатељству за понову.)"⁵⁰²

Будући да питање правног и политичког положаја верских заједница у НДХ и питање међуверских односа у тој држави није у центру

.....

⁵⁰² Симић С., *нав. дело*, 95–96.

пажње у овој књизи, овде се излагање о односима између РКЦ, ИВЗ и ЊЕКЦ завршава. Цитирани документи недвосмислено указују на закључак да се у НДХ одвијала права борба за душе православних Срба између РКЦ, са једне стране и ИВЗ и ЊЕКЦ, са друге. У тој борби, РКЦ је уживала пуну подршку усташке државе, упркос свим званичним причама о равноправности трију наведених верских заједница.

л) Друга Бискупска конференција НДХ
о насилном покатоличавању Срба

За разлику од првог заседања БК Хрватске, чију комплетну документацију РКЦ још увек држи у тајности, ситуација са другим заседањем од 17. до 19. новембра 1941, знатно је другачија.⁵⁰³ У вези са њим сачувано је неколико најзначајнијих докумената, па се оно може анализирати са много више успеха од првог. И поред тога, бивши југословенски и српски историчари, с једне стране и већина хрватских историчара, с друге, не слажу се око оцене њеног значаја и значаја њених последица. Док је југословенско/српски историчари сматрају још једним доказом спреге РКЦ са усташком државом по питању насилног покатоличавања Срба у НДХ, већина хрватских и католичких историчара је сматра веома значајном бискупском конференцијом, на којој је хрватски епископат пружио снажан отпор мешању режима у његов домен и на којој су узети у заштиту православни Срби од усташких прогона и злочина.⁵⁰⁴

Иако комплетна документација ни о овом заседању БКХ још увек није позната, из извештаја који је надбискуп Степинац поднео папи Пију XII о њој, од 3. децембра 1941, види се да је оно расправљало о неко-

.....
⁵⁰³ Батеља наводи на једном месту да је ово заседање БКХ одржано од 16. до 20. новембра 1941. (BAS/1, 244), а на другом од 17. до 19. новембра 1941. (BAS/2, 219)

⁵⁰⁴ Сима Симић тврди да је на овом заседању БКХ „паралелизам клера и усташа око прекрштавања Срба добио конкретни вид повезаности и сарадње” (*Прекрштавање Срба*, 88-89). По Вељку Ђурићу, на том заседању РКЦ у НДХ је показала да је сарадник на прекрштавању православних Срба (*Прекрштавање Срба*, 62). Младен Цолић тврди следеће: „Али, не само да се католички епископат није супротставио усташком терору, него је баш у вријеме најжешћег терора и масовних убијања одржана у новембру 1941. ... Друга бискупска конференција, на којој се углавном расправљало о начину како би се ово стање искористило на превођењу у католичку вјеру што већег броја Срба...” (*Takozvana Nezavisna Država Hrvatska*, 173. Наведено према: Крешић Миленко, *Crkva i država u NDH*, 89). Милан Кољанин тврди да су на овом заседању „усаглашени ставови државних органа и хијерархије (РКЦ – нап. П. И.) о покатоличавању православних Срба.” („Преверавање Срба у Н.. Д.. Х..”, у зборнику радова *Покајоличавање Срба у Н.. Д.. Х..*, 57)

лико актуелних тема, али да му је прва и најважнија тема било „питање обраћења шизматика (србо-православних отпадника) на вјеру и Цркву католичку” („за што су се показивале најбоље перспективе”).⁵⁰⁵ Издвајање тог питања као најзначајније тачке дневног реда заседања БКХ указивало је на закључак да је оно не само врло важно унутарцрквено, међуцрквено и међурелигијско питање, већ исто тако и политичко питање. Како је надбискуп Степинац имао одлучујућу улогу у покретању тог питања и у расправама о њему, овде ће оно бити размотрено врло детаљно.

Најпре неколико речи о околностима које су навеле надбискупа Степинца да управо ово питање постави на дневни ред овог заседања као главно.

Из свега досад реченог види се да Степинац од првих дана постојања НДХ није крио своје одушевљења због стварања НДХ и да је уложио све своје снаге у њено промовисање и јачање. Пошто је, упркос томе, уочио велико неповерење поглавника Павелића према себи, он се веома трудио да то неповерење елиминише и да одобровољи осиног диктатора. Објавио је ону чувену окружницу у којој је позвао свој клер на чување и јачање НДХ. У Ватикан је неколико пута слао поруке повољне по Павелића и усташки режим, и лично је тамо путовао да би издејствовао макар де факто признање НДХ. Прикрио је од папе сазнање да је Павелић био организатор атентата на краља Александра. Довео је читав хрватски епископат пред Павелића, поздравио га у његово и своје име врло топлим речима и обећањима лојалности и фотографисао се за јавност са њим. Својој штампи је дао налог да велича Павелића, усташе и НДХ. Јавно није проговорио ни речи о атмосфери мржње и погрома у НДХ и о злочинима усташког режима над Србима, Јеврејима и Ромима да не би наштетио угледу НДХ и њеног злочиначког режима. Све у свему, за разлику од свог некадашњег односа према југословенским државницима, Степинац се према Павелићу понашао не само лојално, него и врло кротко и снисходљиво.

Према досада познатим документима изгледа да је Павелић покренуо процес покатоличавања Срба као државни пројекат без консултовања надбискупа Степинца и хрватског епископата. Ако је то тачно, Степинац се морао осећати погођеним и повређеним – и лично и као први човек РКЦ у НДХ. Таквим потезом Павелић и његов режим су показали не само непоштовање према РКЦ, него и намеру да се мешају у њене

.....
⁵⁰⁵ Krišto J., *Katol. Crkva i NDH*, 119/2.

унутрашње ствари. Био је то, заправо, озбиљан удар на њену независност, преко кога Степинац није могао да пређе, па је одлучио да реагује. То је, међутим, чинио крајње обазриво да не би додатно погоршао своју позицију код шефа НДХ. Преко свог помоћног бискупа Ј. Лаха, као и лично, скретао је, врло пажљиво и конструктивно, представницима режима пажњу на нека њихова претеривања и нелогичности (искључивање интелигенције и богатих Срба из процеса покатоличавања, дискриминисање гркокатоличког обреда, одређивање мисионара и сл.). Када је схватио да режим не прихвата његове примедбе и сугестије и да би за њега било опасно да сам заштри то питање, одлучио је да у спор са режимом укључи и осталу своју сабраћу бискупе, односно БКХ. Зато је у јесен 1941. предложио да БКХ о томе расправља на свом предстојећем заседању и брижљиво припремао то заседање. Од оних бискупа који су знали или претпостављали да неће моћи да дођу на то заседање, затражио је писмене извештаје о ситуацији у њиховим бискупијама у вези са покатоличавањем Срба и њихова мишљења о томе. Апостолског администратора Крижевачке (гркокатоличке) бискупије, др Јанка Шимрака, задужио је да припреми уводни реферат о православљу, историјату уније на Балкану и о специфичностима покатоличавања православних. Предвидео је озбиљну расправу и доношење неколико докумената на основу ње. На крају, обавестио је и Павелићеву владу о заказаном заседању и његовој главној теми.

Кад је у питању однос Павелића и његовог режима према покатоличавању Срба, треба нагласити чињеницу да није само мешање режима у надлежност РКЦ био разлог за мобилисање чланова хрватског епископата на акцију. Подједнако важан разлог био је везан за сваковрсна насиља режима над Србима, а посебно њихово масовно убијање и протеривање из НДХ. Тиме је број кандидата за прелазак у РКЦ драстично смањиван, што Степинцу и његовим колегама бискупима никако није могло да буде драго. Уз насиља која су усташе вршиле приликом „убеђивања” Срба да пређу у РКЦ, бискупе су много више забрињавала насиља која су почињена над оним Србима који су прешли у РКЦ и тако постали њени чланови. То је, с једне стране, обесхрабрујуће утицало на оне Србе који још нису прешли, а размишљали су о томе. На другој страни, то је већ био атак на саму РКЦ, на који се морало реаговати.

Пошто су вести о масовним злочинима у НДХ и о присиљавању Срба да пређу у РКЦ стигле до Рима и Ватикана, али и до Лондона и Вашингтона, на адресу папе Пија XII и Свете Столице почела су да долазе врло незгодна питања од стране југословенске, британске и америчке дипло-

матије. Уз оптужбе да ћути о злочинима једног католичког режима над некаатолицима, врху РКЦ је било посебно пребацивано да штити тај режим зато што од њега очекује повећање броја католика насилним, тј. неморалним и нехришћанским путем. Такве оптужбе упућиване су, наравно, и на адресу епископата РКЦ у НДХ. Како је све то компромитовало Свету Столицу у очима грађана Антихитлеровске коалиције, она је била заинтересована да престану или да се бар умање вести и гласине о томе. Један од начина да се то постигне био је да се од римокатоличког епископата у НДХ затражи да упозори Павелића и да покуша да га наговори да прекине са злочиначком праксом.

Будући да је папа имао свог личног представника при хрватском римокатоличком епископату – опата Марконеа – он је преко њега то могао да затражи од Степинаца.⁵⁰⁶ И, вероватно је то и урадио. Такву инструкцију, тј. наредбу из Ватикана Степинац не би смео да игнорише. А најбољи начин да се она пренесе свим члановима епископата и да се они договоре у вези са њом био је да се питање покатоличавања Срба стави на дневни ред јесењег заседања БКХ.

Један од озбиљних разлога за расправу о питањима прелажења православних Срба у РКЦ био је везан и за већ поменуто отимање о прелазнике унутар саме РКЦ, до кога је долазило између њеног клера римокатоличког и гркокатоличког обреда. Још више од тога римокатолички епископат су забринуле информације о амбицијама ИВЗ и ЊЕКЦ у НДХ да и оне привуку у своје редове један број Срба, на које је, иначе, РКЦ рачунала као на „своје” прелазнике, па је и о томе требало расправљати и заузети став.

Због свега тога, Степинац је за 17. новембар 1941. заказао почетак јесењег заседања БКХ у Загребу. Уз њега, том су заседању присуствовали сви хрватски римокатолички бискупи који су могли да дођу у Загреб у наведено време: ђаковачки – А. Акшамовић, сплитски – К. К. Бонефачић, крчки – Ј. Сребрнић, хварски – М. Пушић, сењски – В. Бурић и апостолски администратор крижевачки – Ј. Шимрак. Поред њих, заседању је присуствовао и београдски надбискуп Ј. Ујчић, као гост, а првог дана и опат Марконе. Заседању нису присуствовали сарајевски надбискуп И. Шарић и бискупи: мостарски – А. Мишић, бањалучки – Ј. Гарић, шибенски – Ј. Милета и которски – П. Буторац.

.....
⁵⁰⁶ Крајем августа и крајем септембра 1941. у Ватикан су путовали и опат Марконе и његов секретар Ђузепе Масучи да тамо предају извештаје са својим сазнањима о ономе што се догађало у НДХ и да отуда пренесу инструкције хрватском епископату.

После тродневне расправе окупљени хрватски бискупи су 20. новембра 1941. упутили дугачку представку (меморандум) поглавнику Павелићу у којој су га обавестили о свом виђењу актуелног процеса превођења православних, тј. Срба на католицизам. Због великог значаја тог документа и због његовог различитог послератног тумачења, та се презентација цитира овде у целини. Она је имала два дела. Први и главни део је гласио:

„Хрватски Католички Епископат сакупљен на годишњим пленарним Конференцијама од 17. и 18. студенога ов. г. створио је ове закључке о прелазима гркоисточњака на католичку вјеру: 1. *Сматра доімайским начелом, да рјешидба свих питања, које се тичу црквеног прелаза гркоисточњака на католичку вјеру спада искључиво на компетенцију Католичке црквене хијерархије, која је једина овлашћена по Божанском праву и по канонским одредбама издавати за те црквене прелазе директиве и прописивати одредбе тако да је мимо црквеног ауторитета искључена свака акција у том погледу.* 2. Ради тога **нитко осим католичке црквене хијерархије нема права постављати 'мисионаре' који би имали проводити конверзације (сиц!) гркоисточњака на католичку вјеру.** Сваки такав мисионар мора добити мисију и јурисдикцију за свој духовни рад од мјесног Ординарија. Према тому је *йроіудоімайски* и протуканонски да без мјесног Ординарија-Бискупа добивају 'мисионари' мисију од опћинских повјереника или областника, од усташких дужностника, од Вјерског одсјека Државног равнатељства за Понову или од које друге свјетовне области. 3. **Сваки такав 'мисионар' мора бити у свом духовном раду овисан само од мјесног Ординарија или директно или индиректно преко мјесног жупника.** 4. Црква Католичка може признати валичним само оне прелазе, који су се обавили или ће се обавити према тим *доімайским начелима.* 5. Свјетовна област не може 'поништавати' оне прелазе који су црквено проведени не само према црквеним него и према грађанским прописима. 6. **Хрватски Католички Епископат изабере ради тога из своје средине одбор тројице** у који улазе: Предсједник Бискупских конференција, бискуп сењски Монс. Др. Виктор Бурић и Апостолски Администратор крижевачке бискупије др Јанко Шимрак. Тај ће одбор расправљати и рјешавати сва питања која долазе у обзир гледом на конверзације гркоисточњака на католичку вјеру. *Он ће радити у доіговору с іосіодином Минисіром Правосуђа и Воіошшовља, шішо се шиче ірађанских одредаба о ірелазима.* 7. Као **радни извршни одбор за питање конверзације гркоисточњака на католичку вјеру** изабрао је Хрватски Католички Епископат: Дра Фрању Хермана, професора на

Богословском факултету у Загребу; Дра Аугустина Јуретића, конзултора Бискупских Конференција, Дра Јанка Калаја, професора-катехету на средњим школама и наставника за глагољицу на богословском факултету; Николу Борића, Равнатеља Канцеларије загребачке надбискупије и дра Крунослава Драгановића, професора на богословском факултету, који ће одбор рјешавати све послове око питања конверзија гркоисточњака на католичку вјеру под надзором Одбора Бискупа за конверзије. 8. У католичку цркву могу се примити само они који без сваке силе потпуно слободном вољом прелазе из унутарњег увјерења о истинитости Католичке вјере и који су у цјелости извршили црквене прописе. 9. Што се тиче *обрета* прелазника, то Хрватски Католички Епископат у цјелости усваја одредбе Св.(ете) Конгрегације за источну цркву од 17. септембра 1941. Прот. Н. 216/36 која је управљена предсједнику Бискупских конференција, а која гласи у хрватском преводу: 'Света Конгрегација за Источну Цркву свраћа позорност Вашој Преузвишености ...' (у наставку следи текст цитиран на стр. 338) // Исто тако у цјелости прихваћа Хрв. Кат. Епископат одредбу Свете Апостолске Столице од 18. листопада 1941., која гласи: *Гдјејод већ њостоје орјанизиране жује гркокатоличкој обрета, нека се ујуије некатолици, које се желе обраћиии, на исије жује.* Ипак у претпоставци, ако исти одиелени (несједињени) не ће или не могу одржати свој источни обред, нека им се даде слобода прихватити латински обред.

Те двије одредбе прихваћа Хрв. Кат. Епископат то више што се оне у главним цртама подударају с одредбама окружнице Владе Независне Државе Хрватске од 30. септембра 1941. године бр. 48468/1941., 277 с тиме: а. да се под гркокатоличким жупама имаду сматрати не само сједишта жупа него и цијели териториј жупа, како су оне по канонским црквеним и државним прописима однекуда ограничене дакле не само матица жупа него и све филијале; б. да се црквено прописно проведени прелазу у Католичку Цркву на гркокатоличком обреду не 'поништавају', јер се то коси с канонским одредбама и јер су осим тога код тих прелазу извршени сви грађански прописи; ц. да се сви неспоразумци у том погледу изнесу пред Одбор Епископата о прелазима, који ће их риешити. д. да се забрани мјесним областима у том погледу (противна акција). У духовни рад цркве нека се не миеша нити једна световна организација, па ни организација Хрватских Усташа, јер то може доброј ствари само шкодити. 10. Одбор Католичког Епископата за конверзије организираће течајеве за оне свећенике, који обављају прелазу гркоисточњака на католичку вјеру. У тим случајевима добит ће теоретске и практичне

упуте за рад. 11. Нека се за конверзије створи међу гркоизточним житељима психологички темељ. У ту сврху нека им се не само зајамче него и даду сва грађанска права и особито право особне слободе и право власништва. Нека се најстроже забрани сваки протузаконити поступак против особне слободе и својине гркоисточњака, а нека се изричу над њима казне као и над другим грађанима само након проведеног судбеног поступка. У првом реду нека се најстроже забрани свака приватна акција рушења гркоизточних цркви и капела и отуђивање њихова власништва.⁵⁰⁷

У другом делу представке хрватски бискупи су појаснили своје ставове из првог дела, концентришући се на погрешке које су биле учињене у питањима вјерских пријелаза. У њему је речено следеће:

„Поглавниче! // Ови су закључци Хрв. Кат. Епископата дирижирани превеликом љубављу и бригом за Хрватски Народ, за Независну Државу Хрватску и за католичку вјеру, која је вјера огромне већине Хрватског Народа. // На овом мјесту је говор само о *йојрјешкама* (сва подвл. италиком у овом документу извршена су у ориг. – нап. П. И.), ради којих се конверзије гркоизточњака нису могле развијати у оном обиму и са оним успјехом, како би се оне развијале, кад те погрешке не би биле учињене. // *Не кривимо за ове йојрјешке Владу Независне Државе Хрвајске. Не желимо приказати ове йојрјешке као сисџем нејо као чине неодговорних чиниоца, који си нису били свиесни своје велике одговорности и посљедица.* // Знамо, да су ти чини били посљедица на политику, особито посљедњих 20 година, и на злодјела четника и комуниста, који су толика крволоштва починили над мирним нашим Хрватским Народом. // Хвалимо Богу Свемогућем, да се Вашим заузимањем, Поглавниче, прилике почињу сређивати, па зато Хрв. Католички Епископат износи пред Вас ниже набројено не ради рекриминација, него зато, да се убудуће заприече све акције неодговорних елемената; да се види, зашто до сада рад око конверзија није успио и што би требало учинити, да се тај рад сведе у колотечину промишљених настојања без узалудних покушаја. // Нека ми буде дозвољено, Поглавниче, на овом мјесту цитирати мишљења најодличнијих чланова Хрв. Католичког Епископата, која су ми пригодом ових бискупских конференција писмено достављена.⁵⁰⁸

⁵⁰⁷ Krišto J., *Sukob simbola*, 194–196.

⁵⁰⁸ У наставку овог дела се цитирају и парафразирају раније поменута писма мостарског бискупа А. Мишића од 18. августа и 7. новембра 1941, затим дописи бањалучког бискупа Ј. Гарића и которског П. Буторца, од 4. новембра и допис сарајевског надбискупа И. Шарића, од 13. новембра 1941.

Поглавниче! // Из овога разлагања четворице Хрватских Надпастира као и из усмених разлагања појединих Ординарија на самим Конференцијама, јасно је, да су код конверзија учињене *велике погрјешке*. // Извор тих погрјешака је и у томе, што рад око конверзија није био повјерен оном *форуму*, којему је *јединому* имао *бићи повјерен према Божанском праву и према канонским одредбама* *т.ј. Хрватским Капитулом Бишкима*, који су *једини звани*, да овом *духовном раду* дају *печат аутентичности и светости и љубави*; да *тим светим радом* *дирирају на добро и корист* *Свете Католичке Цркве и Хрватскога народа уједињеног и ослобођеног у Независној Држави Хрватској*. **Посао конверзија водили су људи, који су често тако радили, као да нема црквених области.** Дакако да су тако чинили погрјешку за погрјешком. // Они *прије свега нису имали пред очима*, да *обред* и миграција у Хрватским земљама није *мртва ствар* или само формалност, која се може тако лако преживјети. То су обичаји, који нису од јучер него од првог стољећа кршћанства. Они живе у душама људи више од 1600 година; давају тон побожности и циелом духовном животу; дирирају осјећајима. Они су код простог народа постали дио душе, често више него ли и саме вјерске истине. Света Конгрегација за Источну Цркву у својој одлуци од 17. септембра 1941. Прот. Н. 216/36 ради тога свраћа пажњу на потребу, да римокатолички жупници у Хрватској буду потакнути од својих Превозвишених Надпастира, да у случају прелаза несједињених (отпадника) *не скрећу њиховој природној враћања у источни обред ...*”

Тиме се хоће нагласити, да је **психологијска страна овог проблема веома важна**. Прије свега треба познавати човјека, којему се приближујемо с католичком истином. Треба знати његову прошлост, традиције, његове осјећаје. Треба дакле познавати православље у његовој структури у прошлости кроз стољећа и у садашњости. Није доста само вјерске разлике знати и пригодом прелаза протумачити, него треба знати, какви су одјек те разлике у расколниковом духу наше. **Треба познавати православље не само у догматском него и на социјалном и политичком пољу и на пољу цивилизације.** Свуда се налазе његове страховите заблуде, као што најбоље видимо на примјеру комунизма, који је само у православљу могао наћи толико хране и толико подстрека. Раскол је настао на основи опозиције, опозиција је кроз стољећа родила страсти и, прије свега мржњу, мржња је раздирала душе и главе до мозга, доводила на свим пољима људског дјеловања до негације и до револуције (Балкан), до нихилизма и уништења. Најбоље се то показало не само у руском болшевизму него и давно прије тога у вјерским борбама у Русији између старих традиција и нових покрета.

„Не треба се заваравати: православље (је) кроз стољећа и у нас образовало свог човјека, који се не може преко ноћи идејно промиенити; који не може преко ноћи другим постати, *механички* како какав строј. **Баш механизам код конверзија може уродити управо кобним посљедицама.** То се показало код конверзија у Пољској. Све, што се механички створило без темељита одгоја дуга духа, пропало је првом згодном приликом као кућа од карата. То се давно прије показало у Шпањолској, која је управо застрашујући примјер механичких обраћења, јер су се она окренула против католицизма и против шпанолског народа и у грозила (сиц) готову егзистенцију једнога и другога. То се показало и код Латинског Царства у Цариграду. Механизам је у себи носио мржњу, која је само на неко вриеме била притајена, да букне ватром страсти у згодан час. Механизам је увиек градио куће, које су биле основане на пиеску, а не пећини и кад је дошла бура и олуја, била је од оне куће само рушевина.

Друга је темељна погрјешка код конверзија била у томе, што су мјесне области и усташки дужносници на своју руку унаточ Окружнице Владе Независне Државе Хрватске од 30. српња ов. г. често забрањивали сваки прелаз гркоисточњака на католичку вјеру у гркокатоличком обреду. Још је горе то, да се такви прелази забрањују у оним крајевима, у којима су садањи гркоисточњаци били стотине година *сједињени* с католичком Црквом и које је од јединства и од Хрватства одвратила за неко вриеме само **насилна српска пропаганда** подупирана протухрватском политиком. Чини се, да су ти прелази забрањивани из сталних политичких бојазни, које међутим немају никаква основа, јер је **гркокатолички клер** у својем раду кроз три стотине година у најтежим приликама и у најтежим борбама документирао своје Хрватство. С друге стране је рад тог клера окруњен и успјехом, што се најбоље види данас по гркокатоличкој интелигенцији и широким сељачким масама народа у Жумберку и другдје. Зар не би тај исти клер Крижевачке Бискупије данас то исто са истим резултатима могао учинити и у другим крајевима, кад има иза себе искуство и традицију од три стољећа? На мјесто да се Крижевачкој Бискупији у смислу поменути Окружнице од 30. српња даде слобода рада у конверзијама, грозило се гркокатоличким свећеницима као Александру Власову у Дишнику, котар Гарешница, јер је проводио конверзије на територију своје жупе уваживши у свему одредбе те Окружнице у точки 1., да ће бити протјеран преко границе као 'непожељни гост', премда је држављанин Независне Државе Хрватске. На другим су мјестима, као у Великим Зденцима, исти котар (.) прелази гркоисточњака на католичку вјеру у гркокатоличком обреду, једноставно били

'поништавани', премда су извршени не само према црквеним него и према грађанским прописима, који су тада вриједили и још к тому по специјалном допушћењу Министарства Правосуђа и Богоштовља. На другом опет мјестима издаје опћински начелник и биљежник, као на пр. др А. Јурина у Соколовцу код Копривнице (.) летак за старјешине против 'унијатске вјере' и протов 'унијатске цркве'; грози се индиректно сваком оном, који се подуфа приећи на католичку вјеру у гркокатоличком обреду, да му неће бити зајамчена грађанска права и т.д. **На другом опет мјестима**, као на пр. у Крижевцима, **за вриеме свете службе у катедралној цркви, били су они, који су и по грађанским и црквеним прописима прешли, били на очиглед вјерника, из цркве извлачени и слани у логоре.** Надаље се из Државног Равнатељства за Понову пишу дописи гркокатоличким свећеницима, којима се, дакако без сваког обавјешћења мјесног Ординаријата, грози казнама и у којима се дописима гркокатолици и гркоисточњаци изједначују. У другом опет случају, као што је то учинио опћински биљежник у Гарешници, истиче се, да у гркокатоличку цркву ступају само они, који су се истакли у борби против Хрватског Народа, док је напротив истина, да су баш ти конвертити листом потписали адресу Поглавнику, у којој изразују своју неусиљену вјерност према Независној Држави Хрватској и исповиједају, да су сретни, што су узети у заједницу Хрватског Народа, у чијој су заједници увиек били, али су само неко вриеме били од ње отргнути помоћу насилне пропаганде. Осим тога **четници и комунисти у прњаворском крају у Босни отјерали су све гркокатоличке свећенике осим једнога са њихових жупа, опљачкали све станове.** Једнога су од њих узели као таоца. Дакле на једној би страни четници имали бити конвертити на гркокатоличку вјероисповијед, а на другој су страни њихови крвни непријатељи! Још и то треба споменути, да горе споменути др Анте Јурина, начелник-биљежник у Соколовцу поновно ових дана издаје одлуку, у којој и опет говори о некаквој „унијатској вјери”, која уопће не постоји у Независној Држави Хрватској, и којим су се именом у своје вриеме служили Југославени и Срби, кад су се хтјели наругати католицима гркокатоличког обреда и кад су их на тај начин жељели одиелити од Хрватства и католицизма. Да се може што боље просудити тај поступак дра А. Јурине, у прилогу се налази у овјеровљеном препису та одлука и уједно се приклапа његов налог сеоским старјешинама против 'унијатске вјере и цркве'.

Поглавниче! // **Нитко не може порицати да су се догодила страшна насиља и окрутности**, јер сте ви, Поглавниче сами јавно осудили насиља разних назови Усташа, штовише дали их стријељати због извршених

злочина. Заслужује свако признање Ваша одлучност, да у земљи влада правда и ред. // Хрватски се је народ поносио до сада својом тисућљетном културом и кршћанском уљудбом. Стога смо очекивали, да ће ју у пракси показати, и сада, кад је дошао до своје слободе, да ће бити племенитији и човјечнији него они, који су до јучер владали њиме.

Црква мора са становишта еванђеља осудити злочинства и испадне одговорних елемената и незрелих младића те захтиевати пуно поштовање личности без обзира на доб, спол, вјеру, народност или расу, јер су сви људи дјеца Божја и за све је умро Крист – 'qui vult omnes homines salvos fieri' (који хоће да се сви људи спасе').

Вјерујемо, Поглавниче, да диелите исто мишљење с нама и да ћете учинити, што је у Вашој моћи, да се обузда насиље појединаца и да у земљи управља и влада само одговорна власт. У противном случају илузоран је сваки рад на конверзији скизматика. // Изволите ...⁵⁰⁹

Монс. Јанко Шимрак
(1883–1946), апостолски
администратор
Крижевачке бискупије

Ову представку упућену Павелићу потписао је надбискуп Степинац као председник БКХ, у име свих хрватских бискупа. Иако је предлог представке формулисао др Јанко Шимрак, он је то урадио по налогу надбискупа Степинца и сигурно је да га је приликом писања или непосредно после њега консултовао о свим битним питањима. Због тога се Степинац мора сматрати не само иницијатором и потписником ове представке, него и њеним редактором, уз остале чланове епископата. Јуре Кришто инсистира на свом закључку да је цео овај документ био „под јаким утјецајем бискупа Ј. Шимрака”, јер се то, заиста врло добро види из Записника овог заседања.⁵¹⁰ Због тога, као и

због општег значаја оног дела записника који се односи на верске прелазе, и тај се записник цитира овде:

„Православних у Хрватској Држави има према католичком шематизму један милијун 837 хиљада. За велики број прелазника, који су најавили прелаз потребан је велики број мисионара, а у готово свим дијецезама осјећа се мањак свећенства. Предсједник (тј. надбискуп Степинац

⁵⁰⁹ Krišto J. *Katol. Crkva i NDH*, 113–118.

⁵¹⁰ Кришто овде назива Шимрака бискупом, иако је он тада био само апостолски администратор Крижевачке бискупије.

– нап. П. И.) позива Дра Шимрака, да у вези с овим питањем прочита свој реферат о смјерницама код прелаза грчкоисточњака на католицизам. Др. Шимрак износи за правилно просуђивање проблема конверзије неке историјске чињенице из Повијести Уније на Балкану. **Напосе нагласује важност психолошког момента у питању конверзија.** То су традиције које живе кроз стољећа у душама, дају тон цијелом духовном животу и диригирају осјећајима. Референт осуђује механичке конверзије и нагласује потребу одгоја мисионара за рад међу схизматицима. **Највеће штете наносе Цркви политичке конверзије,** зато не смију бити политички експоненти него они који слободно и са љубављу проповиједају Еванђеље, а не ради политичке пропаганде. **Питање конверзија мора стајати под ауторитетом црквене Хиерархије.** Др. Шимрак истиче начело природног враћања на источни обред код оних, који су некада припадали католичкој Цркви источног обреда, али су под притиском православних одпали од католицизма. Након овога разлагања предлаже на расправу слиједеће резолуције: **1. Епископат сматра вјерске пријелазе православних на католичку вјеру питањем, које начелно искључиво спада у компетенцију хиерархије,** која једина у том погледу може давати директиве и прописе, тако да је искључена свака акција мимо црквеног ауторитета. **2. Католичка Црква признат ће само оне конверзије које су обављене и које се обављају по том догматском начелу.** *3. Епископати изборе из своје средине одбор који ће расправљати и рјешавати сва питања која долазе у обзир код прелаза православних. Тај ће одбор радићи у договору с Министром правосуђа и бојоштовља што се тиче цивилне стране прелаза, што јест извршења цивилних одредаба о прелазима.* **4. У Католичку Цркву примају се само они, који подпуно слободном вољом прелазе из унутарњег увјерења о истинитости католичке вјере, и који су у цјелости извршили црквене прописе.** **5. Што се тиче обреда прелазника Епископат усваја одлуку Свете Конгрегације за Источну Цркву од 17. VII. 1941. и одлуку Св. Столице од 18. X. 1941. у овом предмету.** **6. Одбор Епископата организираће течајеве за оне свећенике, који обављају прелазе. У тим течајевима добит ће теоретске и практичне упуте за тај рад.** **7. Упућује се католички клер обају обреда да ради сложено, а евентуални неспоразуми нека се достављају Предсједништву Бискупских Конференција, а не цивилним властима.** **8. Нека се забрани свако рушење православних цркви и капела и најстроже забрани свако обешчашћење истих, напосе Пресв. Еухаристије.** **9. Нека се по католичком клеру дијеле православнима сакраменти умирућих и нека им се дозволи црквени погреб. Исто тако нека им се крштавају**

дјеца и обављају вјенчања након прелаза у католичку Цркву или у вријеме катекумената.

Након дискусије усвајају присутни начелно ове резолуције, које ће се посебно стилизирати и приложити заједничком Записнику.”

У другом делу истог записника пише следеће:

„Предсједник чита на то допис Сарајевског Надбискупа, Мостарског и Бањалучког Бискупа о прелазима православаца у Босни.⁵¹¹ **Износи становишта Владе у питању прелазника схизматика, које му је саопћено преко Поглавникова емисара:** 1. Православне цркве не ће се рушити осим евентуално у случају, да буде једна уз другу. 2. Не ће се дирати у унутарње уређење цркава. 3. Гдје православни својевољно пријеђу могло би се у њихове цркве поставити *altare portatile* (сиц!). 4. Парохијски двор препушта се обћини или жупљанима, а Држава би изградила нови двор за жупника. 5. Земљиште би се дало на упорабу Цркви, а жупник би био плаћен од Државе. 7. (грешка у бројању у ориг. – нап. П. И.) Сваки би Ординариј имао свог извјеститеља у дијецези за питање прелаза, који би им давао информације, а све послове водио би вјерски одсјек основан код Владе, и то све на дискретан начин. 8. Гдје фрањевци оснују жупу нека се она инкорпорира Реду. **9. Жупници на новим жупама могу бити само Хрвати. 10. Не фаворизира се прелаз на источни обред.** 11. Епископат води у вези с фрањевцима бригу за довољан број мисионара. 12. Трошкови мисионара падају на терет Државе. 13. Унутарње уређење цркве као мисно одијело и друго за службу Божју потребне ствари нека би се набавиле из прихода цркве.

Након дискусије присутни усвајају становишта Владе осим у овим тачкама: Ад. 1. Православне цркве па биле и у непосредној близини католичке цркве нека се не руше. Ад. 7. Епископат изабире из своје средине одбор за питање прелаза у који улазе: Др. Алојзије Степинац, Др. Виктор Бурић и Др. Јанко Шимрак. Епископат именује извршни одбор за прелазе, у који улазе Никола Борић ... Др. Аугустин Јуретић ... Др. Крунослав Драгановић ... Др. Фрањо Херман ... и Др. Јанко Калај ... Ад. 8. Жупе које оснују фрањевци могу се инкорпорирати Реду само дозволом Св. Столице. Дозвола се мора тражити посебно за сваку нову жупу. **Тачка 9. и 10. не може се прихватити.** Ад. 11. Епископат ће за поједине фрањевце мисионаре затражити дозволу преко Апостолског Делегата.⁵¹² Ад. 13. За потребе нових жупа затражит ће се субвенција од Државе.

.....
⁵¹¹ Степинац је истом приликом прочитао и допис которског бискупа Павла Бурторца, од 4. новембра 1941.

⁵¹² Апостолски делегат у Загребу био је о. Рамиро Марконе.

Предсједник нагласује потребу, да Епископат у представци упућеној на Поглавника изнесе своје становиште у погледу прелаза. Затим, да осуди насиља и крволоштва, која су била почињена над православцима, и затражи да се без знања и приволе Бискупа не намјештају свећеници у државне службе. Исто тако ће тражити се, да се свећеници не именују усташким дужностницима већ једино духовницима усташких организација, и то уз претходно знање Ординарија. Присутни усвајају приедлог. Представку ће саставити Др. Шимрак. Сједница је завршена у 1 сат послје подне.”⁵¹³

У вези са објављеним документима овог заседања БКХ треба поминути још податак да је свим жупним уредима РКЦ у НДХ упућен допис бр. Б.К. 235/41, који садржи први део представке Анти Павелићу. На крају тог дописа пише: „Овај текст резолуције Хрв. Кат. Епископата шаље се свим римо- и гркокатоличким жупним уредима с тиме, да га се стриктно држе у питању прелаза гркоисточњака у Католичку Цркву”.⁵¹⁴ Батеља је, уз тај допис објавио и „Резолуцију о Жидовима католицима”, за коју је навео да њом „надбискуп Степинац брани Жидове који су прешли у Католичку цркву”. Та резолуција гласи:

„Хрватски Католички Епископат на пленарној сједници Бискупских Конференција од 18. студенога ов.г. донио је овај закључак:

С разлога, што је Епископату познат велик број случајева, да су и они Жидови, који су сами или су њихови очеви већ давно прешли са жидовства на католичку вјеру, те се својим животом посве асимилirали хрватском народу, ипак били сматрани као Жидови, који нису учинили овога вјерозаконског прелаза, пак су једнако лишени особне слободе и осим тога им је заплијењен иметак, то Хрватски Католички Епископат закључује, да се Поглавнику Независне Државе Хрватске управи ова молба:

Жидови, или потомци Жидова, који се након вјерског прелаза на католичку Цркву уобће више Жидовима не држе, него судјелују у свим хрватским и вјерским и родољубивим акцијама, нека се заштити њихова особна и грађанска слобода и нека им се поврати њихова имовина у посјед и власништво. // Надаље се закључује, да Државне области не стављају запрека католичким свећеницима, који би жељели по својој душобрижничкој дужности бивше Жидове, а садање католике посјетити у интернацијама и логорима ради њихових духовних потреба.”⁵¹⁵

⁵¹³ Наведено према: Krišto J., *Sukob simbola*, 199–200.

⁵¹⁴ Batelja J., *BAS/2*, 219–222.

⁵¹⁵ *Исѹо*, 222–223.

У вези са овом резолуцијом треба подсетити на оно што је Степинац написао 30. маја 1941. тадашњем министру унутрашњих послова НДХ, др Андрији Артуковићу, у намери да заштити „католике, који су на католицизам прешли из жидовске вјероисповијести”.

„Законском одредбом о расној припадности те Законском одредбом о заштити аријске крви и части хрватског народа погођени су и неки католици, који су прихваћањем католичанства посвједочили, да се желе асимилirati с народом у коме живе, у чијем духу су одгојени, и који су у свакој прилици спремни подносити и жртве за овај народ ... Црква католичка, која себи виндицира (задржава, резервише – нап. П. И.) право да просуђује, тко јој је вјерник, а тко није, и која за све вјернике тражи могућност да врше своје вјерске дужности и живе у складу с католичком вјерском науком и по кршћанском чудоређу, мора да устраје код тог захтјева и за своје вјернике неаријевце. При томе недвојбено са свјетовног гледишта па и гледишта државног и народног интереса долази у обзир и то, да је баш католицизам био онај кохезиони и асимилаторни фактор, који је везао поједине дијелове нашег хрватског народа у једну цјелину и који је бројне стране елементе национализирао, па према томе је то обраћење и код Жидова створило ужу везу с народом, у којем су живјели и радили.”⁵¹⁶

Иако је овде, конкретно, било речи само о Јеврејима који су прешли на католицизам и тако се претворили (асимиловали) у Хрвате, ово Степинчево тумачење се, наравно, односило и на остале прелазнике на католицизам. А међу њима је, као што је добро познато, у време НДХ било највише Срба. Иако је за хрватску католичку хијерархију било најважније да задобије што више нових верника и да се тиме подичи пред папом и Светом Столицом, Степинцу то није било довољно. Он је, заједно са свим другим хрватским националистима, на прелазнике на католицизам гледао истовремено и као на будуће Хрвате. Превођење некаатолика у католике у НДХ требало је, дакле, да послужи и за увећање хрватског националног корпуса. Зато је било важно да оно буде што масовније. Зато је ова Степинчева изјава заправо самопризнање његовог клеронационализма. Да није ништа друго рекао о свом клеронационалистичком опредељењу и ангажману, само ово би било довољно за доношење закључка да је он био хрватски клеронационалиста пар екселанс. А рекао је и урадио, као што се може видети из онога што је раније наведено, још много тога другог што потврђује овај закључак.

⁵¹⁶ Krišto J., *Sukob simbola*, 276; Ilić P., *Stepinac i holokaust u NDH*, 160.

Што се тиче цитираног дела Записника са ове БКХ, треба рећи да је тачна Криштова констатација да он сведочи о великом утицају Ј. Шимрака и на расправу о покатоличавању православаца, тј. Срба и на текст заједничке представке упућене Павелићу. Али то не умањује кључну улогу и одговорност надбискупа Степинца и за једно и за друго. С друге стране, из Записника се види да је Степинац предложио својим колегама из епископата да осуде „насиља и крволоштва, која су била почињена над православнима”, што је врло важан податак за основну тему ове књиге, о коме ће још бити говора.

На почетку овог одељка је констатовано да су одлуке и документи овог заседања сасвим опречно тумачени после Другог светског рата све до данашњих дана. Бивша југословенска и српска историографија је третирали ово заседање као још један доказ уске сарадње усташког режима и клера РКЦ на насилном покатоличавању Срба, док га је највећи део хрватских и католичких историчара сматрао и сматра примером одлучног отпора РКЦ мешању режима у њене унутрашње ствари и примером залагања епископата РКЦ за заштиту православног становништва НДХ. Међу овим последњим, посебно се на оцене југословенске и српске историографије обрушио Јуре Кришто у својим књигама о деловању РКЦ у НДХ. Он жестоко критикује В. Новака, В. Дедијера, М. Булајића и Ђ. Слијепчевића не само због неразумевања одлука друге БКХ, него и због наводног фалсификовања њених кључних докумената.

За разлику од других, углавном неоснованих критика на рачун поменутих југословенских и српских историчара, овде је Кришто делимично у праву. Поменути и остали југословенски и српски историчари у доброј мери су оманули у својим оценама овог заседања БКХ. Недовољно дубоко су сагледали значај тог скупа и докумената које је донео. Њихово свођење само на наставак сарадње РКЦ са усташким режимом по питању покатоличавања Срба доста је груба симпликација. Из цитираних докумената се, додуше, види да је епископат РКЦ показао велику заинтересованост за развијање те сарадње, али и то да није остао само на томе. Кључна одлика друге БКХ била је да је на њој епископат РКЦ заиста пружио одлучан отпор мешању режима у унутрашња питања своје цркве. Добивши, вероватно, за то подршку Ватикана, тај епископат је, коначно, устао у одбрану свог права да о покатоличавању Срба одлучује сам, држећи се канонског права своје цркве. Он је, чак, нашао за потребно да поглавару НДХ одржи праву лекцију, најпре о својим правима, а затим и о великим грешкама режима у вези са покатоличавањем Срба.

Притом је епископат РКЦ, ипак, водио рачуна да поглавника не наљути превише, па се оградио читавим низом објашњења. Најпре је нагласио да су закључци расправе на БКХ дириговани „превеликом љубављу и бригом за Хрватски Народ”, за НДХ и „за католичку вјеру”, а затим да за анализирание погрешке не окривљује Владу, него „неодговорне” појединце и „незреле младиће”. Чак је и њих покушао да оправда, подсећајући на неправде које је хрватски народ доживљавао у КЈ, као и на „злодјела четника и комуниста” над „мирним нашим Хрватским Народом”. На крају су, сасвим демагошки, покушали да одобривоље Павелића неоснованом похвалом да се његовом заслугом „прилике почињу сређивати”, јер је он, наводно, одлучан „да у земљи влада правда и ред”.

Тек после тога је надбискуп Степинац подсетио Павелића на писмене изјаве четворице одсутних епископа о разлозима неуспеха акције покатоличавања Срба и на закључке расправе вођене на заседању БКХ, од 17. до 19. новембра 1941. Бискупи су закључили да је основни извор свих погрешака био у томе што рад око конверзија није био поверен њима, као једином правом форуму „према Божаском праву и према канонским одредбама ...”

Пажљиво читање бискупске и Степинчеве представке шефу НДХ упућује на закључак да из тог документа избија, **не само велико жаљење и незадовољство него и огорчење хрватских римокатоличких бискупа што процес покатоличавања „грко-источњака”, тј. православних Срба, није уродио оним плодом који су они очекивали.** То само по себи демантује тврдње Батеље, Кришта и других бранитеља надбискупа Степинца и целе РКЦ у НДХ да су они нерадо прихватили државни пројекат покатоличавања Срба, одн. да су били приморани да учествују у њему. Већ се из Степинчевих предратних записа видело да је он итекако размишљао о масовном покатоличавању Срба и да га је прижељкивао. А после стварања НДХ то је недвосмислено показао и мостарски бискуп Мишић у раније већ цитираним писмима Степинцу од 18. августа и 7. новембра 1941. У првом је написао да је „Божјом милости сада као нигда ... згода ... да помогнемо Хрватству, спасимо безбројне душе, људе добре воље ... који живу помиешано с католицима ...”, а у другом да је „једно вриеме био изглед, да ће велики број шизматика прећи у заједницу католичке Цркве”. Пошто су локалне усташке власти извршиле читав низ злочина над невиним Србима – чак и над онима који су прешли у РКЦ – бискуп Мишић их тешко критикује, констатујући да „то није за корист ни католичкој светој ствари ни Хрватској”, да се тим непромишљеним деловањем пропуштају „врло лепе згоде и прилике”

које су се могле искористити „у добро Хрватске и свете католичке ствари”. Колико је он био огорчен на „крволоштво стожерника и логорника”, видело се посебно из последње две реченице писма од 7. новембра: „Да је г. Бог дао позванима увиђавност, разбор, да је спретније, глађе, згодимице провађано питање прелаза на католицизам, умножио би се број католика за једно пет до шест стотина хиљада. Толико треба Босна и Херцеговина, да од 700.000 скочи на један милијон и три стотине тисућа ...”

За разлику од овако јасних прозелитских изјава бискупа Мишића у поверљивом писму председнику БКХ, и Степинац и остали хрватски бискупи давали су за јавност сасвим другачије изјаве. Тако је Степинац 12. јула 1941, на питање новинара: „Како гледате на прелазе са других вјера на католичку?”, изјавио наизглед незаинтересовано и хладно: „Као и прије! Католичка црква има своје норме од којих не одступа никад. Ми нисмо ловци за вјерницима као становите цркве. Гдје нема увјерења о истинитости католичке вјере, боље да нам не долазе, али исто тако не одбијамо никога, тко нам искрено долази и тражи истину”. А какву су истину престрашени и ојађени Срби у НДХ могли тада да траже и колико су могли да буду искрени и слободни у доношењу претешке одлуке о напуштању своје вере и преласку у католичку, то њега није много интересовало. Он је лицемерно инсистирао на поштовању канонског права његове цркве. Слично су говориле и остале његове колеге, брижљиво кријући своје прозелитске жеље и снове.

Уз жалост хрватских бискупа због пропуштених шанси да се „стадо” римокатолика у НДХ увећа за бар милион нових „оваца”, иде и њихово незадовољство због „заобилажења” од стране режима у овом пре свега верско-духовном пројекту, и нада да ће се ускоро остварити много боља сарадња између режима и епископата РКЦ у његовој реализацији. Искрено забринути за даљи наставак процеса покатоличавања Срба, не само из прозелитских, тј. верско-империјалистичких разлога, већ и из чисто националистичких разлога, бискупи су се осмелили да одрже праву лекцију Павелићу и његовим сарадницима у Влади НДХ и на тему поимања хрватског националног интереса. Како је до тада у НДХ већ било убијено око 100.000 Срба, а протерано или побегло преко 200.000, бискупи су схватили да дотадашњи методи решавања „српског питања” у НДХ прете да потпуно упропасте акцију масовног покатоличавања Срба. С друге стране, они су вероватно већ имали сазнања да дивљачко затирање Срба тешко компромитује у очима света не само НДХ, него и хрватски народ у целини и РКЦ у његовим оквирима, па су и због тога

прикупили храброст да озбиљно опомену првог човека НДХ и његову владу.

Са становишта главне теме ове књиге, потребно је да се нагласи следеће. Уз одбрану својих права, епископат РКЦ је, укључујући и надбискупа Степинца, први пут од успостављања НДХ констатовоа да су се догодила „страшна насиља и окрутности” над православним житељима НДХ, па је то, у име своје цркве, осудио као „злочинства и испаде неодговорних елемената и незрелих младића”. Уз то је, такође, први пут у току 1941. захтевао „пуно поштовање човјечје личности без обзира на доб, спол, вјеру, народност или расу”.

Те чињенице послужиле су Јури Кришту као основа за закључак да је бискупска представка Павелићу представљала не само „неслагање католичке хијерархије у Хрватској с поступцима власти око прелазака из једне вјере у другу”, него „у крајњој линији ... покушај спасавања православног становништва у Хрватској од прогона и насиља.”⁵¹⁷ У вези с тим закључком треба констатовати да је његов први део тачан, уз важну напомену да хијерархија РКЦ у НДХ није била несагласна са самим пројектом превођења Срба из СПЦ у РКЦ, већ само са методама тог превођења, тј. са применом превеликог државног насиља над Србима приликом њиховог „убеђивања” да треба да напусте СПЦ и пређу у РКЦ. Да су та насиља била мања и префињенија и да нису односила са собом животе потенцијалних прелазника у РКЦ, бискупи РКЦ не би правили питање од њих. Сем тога, наравно, хијерархија РКЦ је била незадовољна и због чињенице да је режим покушао да тај пројекат изведе без њеног адекватног укључивања. А то је већ била скоро отворена увреда на рачун највеће у најутицајније хришћанске цркве у НДХ, преко које њена арогантна хијерархија није могла да пређе ћутке.

На другој страни, Криштов закључак да је ова бискупска представка значила и покушај спасавања православног становништва у Хрватској од прогона и насиља пати од неколико озбиљних слабости. Прво, и он, као и хрватски епископат из 1941, предвођен надбискупом Степинцем, говори уопштено о прогонима православног становништва НДХ и насиљу над њим, као да не зна да се, у ствари, радило само о прогону православца српске националности. У НДХ су, наиме, уз Србе, живели и православни Руси, Украјинци, Русини, Бугари, Македонци, Црногорци ... али су дискриминисани и прогоњени били само они српске и руске националности. Сем тога, то није био само обичан прогон и изложеност

⁵¹⁷ Krišto J., *Katol. Crkva i NDH*, 215/1.

насиљу, него прави геноцид над Србима. Ако је разумљиво то што Степинац није 1941. користио термин геноцид, јер је тај термин почео да се употребљава тек на крају Другог светског рата, то није разумљиво у Криштовом случају. Уместо тог термина, Степинац је, иначе, да је хтео, могао слободно да употреби израз „истребљење” или „затирање” Срба у НДХ, јер се радило баш о томе у НДХ. Али он то није изговорио ни 1941. ни било које друге године Другог светског рата, ни после тог рата. У свом писму папи Пију XII од 14. јуна 1941. он је, додуше, написао ону реченицу да верује „када би поглавник Павелић био 20 година на челу владе, шизматици би били посве ликвидирани из Хрватске”, али Степинчев велики бранитељ Јуре Кришто инсистира на томе да италијански глагол „liquidare” треба превести хрватским (и српским) изразом „нестати”, а не „уништити” или „смакнути”, одн. „погубити”. Према Криштовом мишљењу, Степинац је хтео да каже како би Срби, у ствари, само „нестали у Хрватској” (одн. из Хрватске), ако би Павелић остао толико на власти. А то, онда, не мора обавезно да подразумева страшна насиља и злочине. Пошто је та реченица била хипотетичке нарави и пошто је била дата на врло дуг и неизвесан рок, остаје чињеница да Степинац ни на крају страшне 1941. године није усташке злочине назвао правим именом.

Томе треба додати и чињеницу да је квалификацију „крволочство”, одн. „крволоштво” Степинац прво употребио за „злодјела четника и комуниста” над „нашим мирним Хрватским Народом”, па тек онда и за усташке злочине над православнима, и то само у склопу цитирања писама својих старијих колега, бискупа Мишића и Гарића. Констатација са краја представке Павелићу да „нитко не може порицати, да су се догодила страшна насиља и окрутности” пати од неодређености и недоречености, јер се из ње саме не види ни ко је чинио та насиља и окрутности нити над ким су она вршена. Коначно, изречена изјава да „Црква мора са становишта еванђеља осудити злочинства и испаде” девалвирана је њеним наставком, у коме се за извршиоце тих недела проглашавају „неодговорни елементи и незрели младићи”, тј. појединци, а не усташки злочиначки режим и систем.

Најважније је, међутим, то што ни **расправа на другој БКХ, ни њени документи нису били мотивисани љубављу и искреном бригом за егзистенцијално угрожене православне Србе, него пре свега бригом за интересе РКЦ и НДХ.** У 11. тачки представке Павелићу отворено се тражи да се „гркоисточним житељима” зајемче и дају „сва грађанска права” у сврху стварања „психологичког темеља” за њихове конверзије.

Исто важи и за захтеве да се „најстроже забрани сваки протузаконити поступак против особне слободе и својине гркоисточњака”, као и да се „најстроже забрани свака приватна акција за рушење гркоисточних цркви и капела и отуђивање њихова власништва”. После свега тога, захтев да се у НДХ исказа „пуно поштивање човјечје личности без обзира на доб, спол, вјеру, народност или расу” звучи као обична демагошка фраза.

* * *

Мада су ови документи били поверљиве природе и нису били објављени за време Другог светског рата, ипак је њихов политички значај био врло велики. Без обзира на то што до тада није показивао превелико поштовање ни према надбискупу Степинцу ни према хрватском римокатоличком епископату, Павелић је, како изгледа, схватио да се према њима не сме више односити арогантно и потцењивачки као до тада. Неки Павелићеви најближи сарадници су касније изјављивали да је он био бесан кад је добио бискупске примедбе и да је размишљао о хапшењу и, чак, ликвидацији надбискупа Степинца, али он ништа није предузео ни против надбискупа Степинца ни против осталих његових колега.⁵¹⁸ Извештаји усташке и католичке штампе с краја новембра и у току децембра 1941. указују на закључак да Павелић или уопште није заоштрио свој однос према Степинцу и хрватској РКЦ или је вешто прикривао свој бес. Три дана после завршетка заседања БКХ, он је примио Степинца и „изасланство хрватског бискупског збора”, задржавши се са њима „у дугом разговору”.⁵¹⁹ Наредног дана, 24. новембра 1941, Степинац је служио свету мису на завршетку духовних вежби прве групе душебрижника Хрватског домобранства и одржао им пригодан говор, а увече истог дана те душебрижнике је примио и Павелић, који им је, такође, одржао пригодан говор о њиховим задацима.⁵²⁰ Дан касније Влада НДХ

.....
⁵¹⁸ Јурај Коларић пише на једном месту да је због бискупске представке Павелићу „настало у владиним круговима велико нерасположење према загребачком надбискупу, а влада је закључила да се надбискуп ухити. Ипак, то се није догодило...” („Stepinac i pravoslavje”, у: *Uz 50. obljetnicu sudskog procesa A. Stepincu*, 168)

⁵¹⁹ „Nova Hrvatska”, br. 208/41, 1; „Hrvatska Straža”, br. 48/41, 2.

⁵²⁰ „Katolički List”, br. 46/41, 558; „Vrhbosna”, br. 11-12/41, 242; „Nova Hrvatska”, br. 210/41, 2. Предводећи и представљајући домобранске душебрижнике Павелићу, његов Доглавник и „Војсковођа”, С. Кватерник је рекао следеће: „Поглавниче. Теби као врховном заповједнику војске, дотично домобранства и наше оружане силе, представљам овдје наше душебрижнике код хрватског домобранства. Сви су они свијесни да и

је донела „Законску одредбу о државној помоћи душобрижницима жупа и жупних изпостава, основаних за насељенике и прелазнике на католичку вјеру”.⁵²¹ Четвртог децембра 1941. Павелић и Пук су донели „Законску одредбу о укидању Јулијанског календара”, што је био нови удар на идентитет Срба у НДХ који је задовољио захтеве екстремних хрватских националиста и одговарао интересима РКЦ.⁵²²

На одустајање Павелића да предузме било какве репресивне мере према Степинцу и његовим колегама највероватније је утицало његово реалполитичко зазирање од реаговања Ватикана. Уз то је свакако била важна и чињеница да су се примедбе хрватских бискупа у доброј мери

.....
задњи домобран мора с вјером у Бога, поуздањем у Тебе и љубављу за наш народ и за нашу државу, бити онако пожртвован, како је његов врховни заповједник био и како ће остати. Ти си, Поглавниче, наш идеал, јер никада ниси напустио ону највишу вјеру у Бога и ону највишу вјеру у хрватски народ. У томе послу Ти ови наши свећеници помажу и знамо да ће сваки извршити свету задаћу у вјери у Бога свевишњега, у вјери да врши задаћу за народ, у вјери да ће својим радом бити свећеници нове Хрватске. Свијесни су, да оружана снага хрватског народа мора бити јака у моралу и мора испуњавати велике задаће, које се на њу стављају. Ми смо дошли овдје и захваљујемо Ти, да си нам удијелио част, да могу пред Тобом положити присегу и да буду, Поглавниче, за Тебе и за Дом – Спремни.” Одговарајући на ове речи С. Кватерника и обраћајући се представљеним душебрижницима, Павелић је рекао: „Војсковођо! Господо војни свећеници! Хрватска држава полаже своју сигурност, полаже свој опстанак у руке хрватског домобранства, у руке оружане снаге Хрватске Државе. Увјет сваке државе за осигурање будућности је здрава и сигурна војска. Ви, господо, постали сте војни свећеници ... Вама у дужност је стављена највећа задаћа, што ју један свећеник у своме народу може да имати. Дужност, да врши паству, да врши духовно изграђивање оних, на којима стоји сигурност и опстанак државе и по томе опстанак и сигурност читавог народа. Ваша је задаћа, колико часна, толико истодобно тешка ... Ну Ваш рад може бити, не само плодносан, него може бити и од судбоносног значаја за народ и за државу. Мене весели, да у Ваше руке Војсковођа хрватске војске полаже своју наду т.ј. своју војску, наду моју и наду читавог хрватског народа. Весели ме, што сте се приправно и спремно примили те велике дужности, што сте се примили тога пожртвовног и тешког рада. Ја Вам честитам и уједно Вам желим велики успјех у томе раду, а сигуран сам да ће под Вашим духовним водством и под водством војничким нашег Војсковође, хрватска војска бити достојна наших пређа, достојна хрватске војничке прошлости и да ће наше потомство Вама свећеницима, војним свећеницима хрватског домобранства, дуговати захвалност, да сте у прву хрватску војску, у прве војнике Независне Државе Хрватске унијели здрав дух, унијели морал, унијели поштовање, унијели богобојазност пред Свевишњим, а одважност и храброст пред сваким непријатељем, било вањским било унутарњим. Ја Вам желим сваки успјех, Вама, хрватским војним свећеницима, дакле војницима на духовном пољу Независне Државе Хрватске, и хрватског народа, за кога сте и за Дом – Спремни!”. („Nova Hrvatska”, br. 210/41, 2)

⁵²¹ „Narodne Novine”, br. 188/41, od 28. 11. 1941.

⁵²² „Nova Hrvatska”, br. 219/41, 4.

поклапале са примедбама које је Павелић тих дана добио од бањалучких Муслимана, а још у септембру и октобру 1941. и од немачких и италијанских војних кругова (који су у усташком терору над Србима виделе узрочника њиховог отпора не само усташама него и окупаторским снагама на територији НДХ). Не одустајући од даљег насилног покатоличавања и затирања Срба, Павелић је почео да размишља и о неким алтернативним мерама ради решавања „српског питања” у НДХ. Једна од тих мера биће и вештачко стварање тзв. **Хрватске православне цркве**, коме ће прићи у априлу 1942.

Из Записника са овог заседања БКХ види се да су Павелић и његова влада благовремено сазнали не само за планирано одржавање тог заседања, него и за његову главну тему. Треба претпоставити да им је то јавио сам Степинац, као лојалан грађанин и представник највеће верске заједнице у НДХ. На другој страни, сасвим је сигурно да би Павелић сазнао за то и преко своје обавештајне службе или преко њему посебно оданог сарајевског надбискупа. Уосталом, о планираном одржавању тог заседања хрватску јавност је обавестила и усташка штампа.⁵²³ Из Записника се, такође, види да је Влада послала бискупима свог емисара, који им је представио њено виђење проблема са покатоличавањем Срба. Пошто није наведено име тог емисара, реално је претпоставити да су то могли да буду или шеф Вјерског одсјека при Равнатељству за понову, Д. Јуричев, или шеф Одсека за богоштовље у Министарству правосуђа и богоштовља, фра Р. Главаш. Бискупи су, прихватили већину предлога Владе, али су неке и одбили.

Будући да је знао да ће његова политика насилног покатоличавања Срба бити критикована на БКХ, Павелић је удесио да баш за време заседања тог црквеног тела (18. новембра 1941) прими једну делегацију српских прелазника у РКЦ, која ће му изразити поштовање и лојалност. Било је то изасланство прелазника из седам славонских срезова, које је предводио велики жупан Велике жупе Барања Стјепан Хефер. После Хефера поглавнику се обратио „топлим говором” један од прелазника, сељак Младен Радојчић, захваљујући му се што је Србима из Славоније омогућио „да кроз римокатоличку вјеру” осете „сву љубав, која извире из тог великог појма и која се слијева у нашу велику, искрену љубав за нашу кућу ... и за нашу хрватску домовину”.⁵²⁴ Павелић се не само руко-

.....
⁵²³ Тако је „Nova Hrvatska”, још 7. новембра 1941. обавестила свој читаоце да је надбискуп Степинац заказао јесење заседање БКХ за 17. новембар, а то је поновила и 16. и 17. новембра. Слично је поступила и остала усташка штампа.

⁵²⁴ „Hrvatska Straža”, br. 47/41, 2–3.

вао са Радојчићем, него га је чак загрилио и пољубио, покушавајући да пред јавношћу покаже своју наводну љубав према свим Србима који су прешли у РКЦ, а затим је присутном изасланству одржао говор у коме се Србима обратио са „Браћо!“ и обећао им пуну заштиту усташке државе. Усташка штампа је, наравно, наредних дана нашироко писала о том пријему, називајући прелазак Срба у РКЦ „повратком хрватском стаблу“, „коракom ума и срца“ и сл. и величајући наводну мудрост, широкрудост и хуманост усташког вође. Била је то чисто пропагандна порука бискупима, савезницима и хрватској јавности да Павелићева политика покатоличавања Срба ужива пуну подршку самих Срба у НДХ и да са њом треба наставити и убудуће. Овога пута, бискупи нису били импресионирани том поруком као раније, већ су се одлучили за представку о којој је било речи.

Извештај „Нове Хрватске“ о пријему српских прелазника у РКЦ код поглавника Павелића

* * *

На крају анализе јесењег заседања БКХ 1941. треба да се укаже и на нешто чега нема у документима тог заседања, а требало би да га буде.

Нема никакве сумње у то да су надбискуп Степинац и његова сабраћа из хрватског епископата посветили изузетно велику пажњу теми покатоличавања Срба. Њихове консултације о том питању трајале су од августа до средине новембра 1941, па је расправа на јесењем заседању БКХ била врло темељита. Степинац је задужио др Јанка Шимрака, професора Богословског факултета и апостолског администратора гркокатоличке Крижевачке бискупије да, као најбољи познавалац православља у хрватском огранку РКЦ, поднесе уводни реферат о смерницама приликом преласка „грчкоисточњака на католицизам“. На основу тог реферата, као и на основу писама одсутних бискупа и смерница Владе,

развила се дискусија, која је, како изгледа, потрајала оба дана заседања БКХ. Упркос свим тим припремама и темељитој дискусији, из доступних докумената не види се да су бискупи поставили себи нека логична и врло важна питања.

Прво такво питање било је везано за **нагли пораст интересовања православних Срба за прелазак у РКЦ**. Пошто су имали на уму бар 100.000 православних Срба који су до тада већ прешли у РКЦ и многе стотине хиљада (па чак и читав милион) оних који су најављивали свој прелазак или се то од њих очекивало, било би сасвим логично да су се хрватски бискупи запитали откуда одједном толико заинтересованих за прелазак у РКЦ. Тако масовно „интересовање” Срба за прелазак у РКЦ није се могло ни наслутити за 22 године постојања КЈ, а ни вековима раније у оквиру Аустријског царства, одн. Аустро-Угарске. Била је то тако драстична промена, да је потпуно нелогично да се врх РКЦ у НДХ није запитао како је и зашто је до ње дошло. Због тога се може прилично основано претпоставити да су окупљени бискупи разговарали о томе и да су имали прилично уједначен одговор на то питање. То што ни тог питања ни одговора на њега нема у документима овог заседања БКХ дозвољава закључак да су бискупи одлучили да их, једноставно, не треба помињати. У противном би морали да признају нешто што би компромитовало и усташку државу и њих саме, тј. врх РКЦ у тој држави. До тако наглог и великог интересовања православних Срба за прелазак у РКЦ није дошло спонтано и добровољно. **Оно је било последица страшних притисака усташке власти на Србе и последица потпуно основаног страха Срба за своје животе и животе чланова својих породица**. Признати то значило би признати да Срби не желе да пређу у РКЦ зато што су се уверили да је то у било чему боља и исправнија хришћанска црква од њихове СПЦ, већ зато што су приморани на то најгрубљом могућом силом. А онда ни Степинац ни остали хрватски бискупи не би могли да говоре о било каквом искреном и слободном, тј. добровољном преласку православних у РКЦ.

Избежавши да поставе горње питање и да одговоре на њега, Степинац и његова сабраћа су дозволили себи право и слободу да „заобиђу” још једно изузетно важно и осетљиво питање. Будући да је скоро два милиона Срба у НДХ имало све до априла 1941. бројну и добро организовану хијерархију СПЦ која се бринула за њихове духовне потребе, било би сасвим нормално, хришћански и људски да су се бискупи РКЦ бар запитали **како то да су православни Срби одједном остали без својих духовних пастира**. Хапшења православних епископа о којима је

раније било речи су била тако крупни догађаји не само у градовима у којима су столовали, него и у читавим њиховим епархијама, да никако нису могла да прођу неопажено ни од њихових верника ни од верника и клера РКЦ. Римокатолички бискупи у Сарајеву, Бањалуци и Сењу су свакако знали за хапшења митрополита Петра и епископа Платона и Саве, а вероватно су о томе обавестили и друге своје колеге, пре свега председника БКХ, тј. загребачког надбискупа Степинца. Пошто се ухапшени великодостојници СПЦ више нису појављивали у јавности и пошто нико из њихове околине није знао ни где су ни шта се са њима десило, сасвим је била реална претпоставка да више нису били међу живима. Римокатолички бискупи су, наравно, располагали информацијама и о великом броју православних свештеника и монаха на територијама њихових дијецеза који су били ухапшени, протерани или убијени. Будући да су се раније често састајали са епископима СПЦ на разним државним свечаностима и на другим скуповима и да су неке од њих називали и пријатељима, просто је несхватљиво то да нису осетили ни најмању потребу да бар на заседању БКХ поставе питање њихове судбине. Пошто су о судбинама поменутих и других епископа СПЦ на територији НДХ колале разне приче и легенде, Степинац и његова сабраћа су сасвим легитимно могли да питају Владу НДХ за праву истину. Они то, међутим, нису учинили ни на првом ни на другом заседању БКХ. У вези са тим се мора поставити питање: **какви су то хришћански црквени великодостојници били кад се нису удостојили да бар помену своју сабраћу из „сестринске” православне цркве и да се запитају шта је било са њима?** Не треба заборавити да су православни епископи били за православне хришћане, исто што и бискупи за римокатолике – наследници Христових апостола, проповедници Јеванђеља и учитељи вере и морала и део националне елите. Шта се то десило са моралом и савешћу римокатоличких бискупа ако они нису нашли за сходно да поставе питање судбине своје хришћанске сабраће? Пошто је крајем 1941. било врло вероватно, ако не и сасвим сигурно, да су те судбине биле трагичне, поставља се и питање како чланови епископата РКЦ у НДХ нису осетили потребу да изразе бар минимум поштовања према њима и да осуде њихове целате. Где је ту била она јеванђељска љубав и самилост о којој су толико причали и још увек причају и кардинали Кухарић и Бозанић и бројни Степинчеви хагиографи и биографи – Бенигар, Хорват, Батеља, Кришто и други?

Хтели то да признају Степинчеви браниоци и браниоци РКЦ у НДХ или не, **очигледно је да је савест највиших представника РКЦ потпуно затајила** и то из сасвим приземних разлога и интереса. Да су, наиме,

поменули ликвидације невиних епископа СПЦ и њихових свештеника и монаха, или бар гласине о томе, бискупи би морали да констатују да се у НДХ намерно и плански уништава СПЦ и да је то део геноцида над Србима као народом. Такве злочине они би, са становишта хришћанског морала, морали и да осуде. А кад би то урадили, они би, *ipso facto*, осудили и наредбодавце и извршиоце тих злочина, тј. сам усташки врх и његову злочиначку државу. Тако нешто већина бискупа или није уопште хтела или није смела да уради. Ни једно ни друго им не може служити на част, па су, стога, не само безуспешни него и крајње неморални покушаји њихових бранилаца да их некако оправдају и „оперу”. Пошто је први сарадник папе Пија XII одобрио све поступке римокатоличког епископата у НДХ по питању односа према православним Србима, па га чак и похвалио, исти се закључак мора извести и за сам врх РКЦ у то време.

љ) Насилно покатоличавање Срба после Друге Бискупске конференције Хрватске

Раније је већ било поменуто да Јуре Кришто тврди да је „чињеница да крај 1941. г. – дакле вријеме непосредно последије одржавања Бискупске конференције и слања представке Павелићу – представља и крај настојања државних власти око присилних вјерских пријелаза”.⁵²⁵ По Кришту, наиме, произилази закључак да је на ову изузетно важну промену у држању усташких државних власти утицала критика бискупа, незадовољних тиме „што су се државне власти уопће прихватиле регулирања питања вјерских пријелаза”, када то и „према Божанском праву и према канонским одредбама ... припада само епископату”.

Иако, дакле, Кришто тврди да је ова промена „чињеница”, треба нагласити да постоји пуно доказа да је та „чињеница” више него спорна. Ево оних најзначајнијих.

Први доказ за то је неоспорна чињеница да је баш за време одржавања јесењег заседања БКХ Павелић организовао онај већ поменути свечани пријем изасланства Срба-прелазника из седам славонских средова, тј. из Велике жупе Барања. Тим пријемом он је јасно ставио свима до знања да му је пројекат покатоличавања Срба толико важан да чак и сам пријем сматра „повијесним догађајем” у животу НДХ. Остваривање тог пројекта Павелић назива „одлучним преокретом у сређивању унутрашњих хрватских прилика”. А то је, само по себи, значило да он нема намеру да прекине са реализацијом тог пројекта.

⁵²⁵ Krišto J., *Sukob simbola*, 198.

Да је то било тачно показали су многобројни догађаји већ у преосталим данима новембра 1941, а затим и децембра те године и у прва три месеца наредне године.

Тако је већ 21. новембра 1941. у селу Кућанци, код Доњег Михољца, 790 православних Срба натерано да попуни формуларе о „добровољном” преласку у РКЦ. Оригиналe тих формулара предали су лично великом жупану С. Хеферу, а дупликате задржали за себе, да би са њима могли да се легитимишу код нижих усташких власти, кад то буде затражено од њих.⁵²⁶ Истог дана насилно су покатоличавани и Срби у Подравској Слатини, Дарувару, Костајници, Градецу и Загребу.

Наредног дана је сва усташка штампа још увек величала Павелићеву политику насилног покатоличавања Срба и његов говор прелазницима из Славоније. Вировитички „Hrvatski Tjednik” је уз чланак на насловној страни под насловом „Велико дјело Поглавника”, објавио и два извештаја под насловима: „И Цабуна је прешла...” и „У Будници су такођер наша браћа прешла...”⁵²⁷ Истог дана је „Sarajevski Novi List” покушао да убеди своје читаоце и савезнике НДХ у „истину” да „Хрватски народ није никада био вјерски нетолерантан”, док су званични представници тог народа насилно покатоличавали Србе у Новој Градишки, Пакрацу, Подравској Слатини, Ораховици и другим градовима и селима НДХ.⁵²⁸

Двадесет трећег новембра 1941. (на дан када је Павелић примио делегацију БКХ, која му је уручила раније поменути меморандум о погрешкама власти приликом покатоличавања Срба), 680 православних Срба из села Погановци, код Нашица, такође је натерано да пређе у РКЦ. Радило се о сељацима који су, по налогу злогласног фра Сидонија Шолца, још у јулу били интернирани у логору у Славонској Пожеги и били предвиђени за прогон у окупирани део Србије.⁵²⁹ Истог дана је у Горњем Михољцу насилно покатоличено између 450 и 480 лица.⁵³⁰ Било је, наиме, пријављено за прелаз 484 лица, али један број њих није могао да присуствује том „свечаном” чину. У вези са тим покатоличавањем установљено је да су мисионари добили пуномоћ да примају православне у РКЦ путем телефона, па су накнадно тражили писмено одобрење од НДХ-а. У једном од дописа у вези са тим случајем покатоличавања је наглашено

.....
⁵²⁶ Škiljan F., *Pokatoličavanje Srba*, 119/1.

⁵²⁷ „Hrvatski Tjednik”, br. 47/41, 1, 3.

⁵²⁸ „Sarajevski Novi List”, br. 167/41, 3.

⁵²⁹ Škiljan F., *nav. delo*, 119/1.

⁵³⁰ *Исѝо*, 71.

да треба „брзо радити јер пропаганда ради јако”, без прецизирања о чијој се пропаганди ради.⁵³¹

Једно од најмасовнијих покатоличавања Срба у току 1941. обављено је 24. новембра. Тог дана је само у жупи Гвозданско, у близини Двора на Уни, покатоличено преко 5.000 Срба, а велики број је покатоличен и у Подравској Слатини, Костајници, Грубишном Пољу, Црнцу и Глини. У жупи Гвозданско је тог дана преведено у РКЦ 296 Срба под презименом Зубер, 241 под презименом Тепшић, 204 под презименом Јока, 191 под презименом Меничанин, 178 Радојчићевих, 167 Васиљевићевих итд.⁵³² Тог дана су, иначе, завршили своје духовне вежбе у Загребу први званични душебрижници Хрватског домобранства, међу којима су били и познати свештеници-усташе: Вилим Цецеља, Мијо Јурић, Частимир Херман и други. После свете мисе коју је одслужио у ту част, надбискуп Степинац је поменути душебрижницима одржао проповед под називом „Криста распетога проповиједајте!”, а увече је душебрижнике примио и поглавник и одржао им говор о њиховим задацима и дужностима.⁵³³

Пошто је Павелићев режим наставио са свакодневним покатоличавањем Срба и наредних дана новембра и децембра 1941, у наставку се помињу само неки најзначајнији догађаји у вези са њима.

На дан када је у НДХ са великим закашњењем донета „Законска одредба о упућивању непоћудних и погибелних особа на присилни боравак у сабирне логоре”, 26. новембра 1941, службене „*Narodne Novine*” су објавиле и „Законску одредбу о државној помоћи душебрижницима жупа и жупних испостава, основаних за насељенике и прелазнике на католичку вјеру”. И та је одредба, сама по себи, носила јасну поруку да Павелићев режим нема намеру да престане са покатоличавањем Срба. Напротив.

Двадесет деветог новембра 1941. „*Nova Hrvatska*” је писала о великом одјеку који је у Великој жупи Гора имао говор који је Павелић одржао прелазницима из Велике жупе Барања. У чланку се читаоци подсећају да је подручје Велике жупе Гора „доста напучено грчко-источним ставовништвом”, које су раније „протухрватски режими употребљавали против Хрвата католика”. Сада се, међутим, ствари постављају на своје место, па „наш стари хрватски елемент, који је некада био католичке вјере, опет се враћа у вјеру својих отаца и постаје сурадником у изградњи моћне и јаке Независне Државе Хрватске”.⁵³⁴

⁵³¹ *Истио*.

⁵³² *Истио*, 312-317/1, 134-140/2 итд.

⁵³³ „*Katolički List*”, br. 46/41, 558; „*Nova Hrvatska*”, br. 211/41, 2, „*Vrhbosna*”, br. 11-12/41, 242.

⁵³⁴ „*Nova Hrvatska*”, br. 213/41, 3.

Тридесетог новембра 1941. у месту Борова, код Вировитице, десио се још један догађај „од повијесног значаја”, јер су, према писању „Hrvatskog Tjednika”, тог дана „наша браћа грчко-источне вјере ... свечано обавили прелаз на римокатоличку вјеру и тиме се вратили у своју прадрједовску вјеру, из које их је издвојио несретни грчки раскол”. Тиме је, како даље пише поменути лист, „опет постигнуто духовно јединство... Селу је враћен жељени мир и слога”, а „браћа бивши грчкоисточњаци су... изједначени са осталим Хрватима.”⁵³⁵ Истог дана је у Доњим Мељанима, код Подравске Слатине, православна црква претворена у римокатоличку и у њој је одржана миса и прелаз православних Срба у РКЦ.⁵³⁶

Раније помињани римокатолички жупник и декан у Подравској Слатини, Јулије Биргер, организовао је 7. децембра 1941. насилно покатоличавање 474 православних Срба.⁵³⁷ Истог дана „Nova Hrvatska” је објавила вест: „Поглавник је примио брзојавку становништва Велике жупе Барања које је прешло на римокатоличку вјеру”. Радило се о телеграму православних становника среза Валпово, који су претходног дана прешли у РКЦ и тако доживели наводно „најсвечанији дан” у свом животу. Захваљујући се поглавнику због тога, они му пишу да су „потомци оних Хрвата који су тиранијом туђина, морали напустити своју вјеру и с временом постали жртве туђе вјерске промичбе”, али да и поред тога нису престали да љубе своју домовину Хрватску, за коју су спремни, ако буде потребно, да дају своје животе.⁵³⁸

Седмог децембра 1941. велики жупан С. Хефер је говорио у селу Наудовцу, код Вировитице, приликом превођења православних житеља тог села у РКЦ.⁵³⁹ Дан касније у оближњем Гачишту је „прешло 365 душа”, тј. „велика већина села”. Прелазнике је припремао и превео о. Срећко Мајсторовић, а прелазу су, уз остале госте, присуствовали и жупник из Градине Карло Лукаш и котарски предстојник Драгутин Братуша.⁵⁴⁰

Раније је већ поменут податак да је 11. децембра 1941. костајнички жупник Ф. Фрелих је обавестио НДС да је на подручју његове жупе чак око 10.000 православних верника најавило свој прелаз у РКЦ. Дан касније је његов колега Јосип Орлић, жупник и декан у Суњи, превео све православне становнике села Дрљаче у РКЦ.⁵⁴¹

.....
⁵³⁵ „Hrvatski Tjednik”, br. 49/41, od 6. 12. 1941, 2.

⁵³⁶ Škiljan F., *nav. delo*, 69.

⁵³⁷ *Dokumenti o protunarodnom radu*, 70.

⁵³⁸ „Nova Hrvatska”, br. 221/41, 1.

⁵³⁹ „Hrvatski Tjednik”, br. 50-51/41, 3.

⁵⁴⁰ *Исџо*, 7.

⁵⁴¹ „Hrvatski Narod”, 13. 12. 1941. *Dokumenti o protunarodnom radu*, 94.

Шеснаестог децембра 1941. шеф Верског одсека ДРП-а Дионизије Јуричев упутио је допис Државном равнатељству за јавни ред и сигурност и усташким стожерима у свим великим жупама у коме их је упозорио да је потребно све оне „који су најавили или извршили пријелаз из гркоисточне вјере најусташкије заштитити”. Тај надобудни и екстремни фрањевац (који је раније претио да ће убијати и децу у колевци ако оцени да су она опасност за НДХ) се у овом допису жалио на опструкције подручних власти и органа и омаловажавање процеса покатоличавања Срба, а посебно на изјаве попут следеће: „Шта требају власи прелазит, треба их све побит!”⁵⁴² Овај допис је такође сведочио о намери усташког режима да настави са пројектом насилног покатоличавања Срба.

Масовно насилно покатоличавање Срба у НДХ је настављено у сва три прва месеца 1942. и резултирало је превођењем још неколико десетина хиљада Срба у РКЦ. Престало је тек после оснивања Хрватске православне цркве, 3. априла 1942. Иако је и после тога било повремених појединачних прелажења православних Срба у РКЦ и један случај колективног преласка, укупан број тих прелазака био је миноран у односу на оне из 1941. и са почетка 1942.

м) Епилог усташке политике насилног покатоличавања Срба

Узимајући у заштиту Јевреје који су прешли на римокатолицизам, надбискуп Степинац је у писму министру унутрашњих послова НДХ, др Андрији Артуковићу, од 30. маја 1941. тврдио да су они „прихваћањем католичанства посвједочили, да се желе асимилирати с народом у коме живе”. У вези са тим он је не само Артуковићу него и целом врху усташке НДХ поручио да је „баш католицизам био онај кохезиони и асимилаторни фактор, који је везао поједине дијелове нашег хрватског народа у једну цјелину и који је бројне стране елементе национализирао”. Била је то тврдња да је традиционални римокатолички прозелитизам и пре стварања НДХ ишао руку под руку са великохрватским национализмом и да нема разлога да се та спрега не настави и у новонасталим историјским околностима. Зато се за њу може рећи да представља Степинчево самопризнање клеронационализма. Да није ништа друго рекао о свом клеронационалистичком опредељењу и ангажману,

⁵⁴² Škiljan F., „Prevjeravanje Srba na području sjeverozapadne Hrvatske 1941. i 1942. godine”, *Tokovi istorije*, 1/14, 135–173.

само ово би било довољно за доношење закључка да је он био хрватски клеронационалиста пар екселанс. А рекао је и урадио, као што се може видети из онога што је раније наведено, још много тога другог што потврђује овај закључак. Иако је повод за ове тврдње био везан за заштиту Јевреја конвертита у НДХ, нема никакве сумње у то да је Степинац на исти начин гледао и на прелазак православних Срба у РКЦ, који му је Павелић наговестио својом изјавом да неће бити толерантан према СПЦ. Прихвативши без иједне речи противљења Павелићеву намеру, Степинац је одмах схватио да она представља велику историјску шансу за остварење његових и ватиканских прозелитских претензија на Балкану, тј. за масовно превођење православних Срба у РКЦ и за остварење великохрватских претензија према Србима.

Указујући на штетност забране прелаза православних Срба „на католичку вјеру у гркокатоличком обреду”, Степинац је у меморандуму хрватског епископата Павелићу, који је 20. новембра 1941. потписао, уложио пуно труда да убеди поглавника у „Хрватство” и гркокатоличког клера и гркокатоличке интелигенције и сељачких маса са подручја некадашње Жумберачке уније. За гркокатолички клер који је порекло водио углавном од поунијађених Срба он је изјавио да је „у својем раду кроз три стотине година у најтежим приликама и у најтежим борбама документирао своје Хрватство”. Ово подсећање је требало да значи да је Степинац дубоко уверен у то да ће и актуелни прелазак Срба на гркокатолички обред обезбедити регрутовање нових припадника хрватске нације, подједнако као и њихов прелазак на римокатолички обред.

У истом меморандуму, Степинац је цитирао писмо мостарског бискупа Мишића од 7. новембра 1941, у коме се он жалио на „крволоштво стожерника, логорника” и других представника усташког режима према Србима, које је упропастило добре изгледе да се у БиХ умножи број католика „за једно пет до шест стотина хиљада”. Мишић је то оценио као штетно не само за РКЦ него и за хрватске националне интересе, што је значило да је и он, као и Степинац, гледао на покатоличавање као на увод у похрваћивање Срба. А ако су најстарији и најважнији представник хрватског епископата овако гледали на крајњу сврху покатоличавања Срба, онда се слично може претпоставити и за остале чланове тог епископата.

Само се по себи подразумева да је хрватски епископат придавао много већу пажњу покатоличавању православних Срба у НДХ него покатоличавању Јевреја или евентуалних припадника других верских

заједница и религија. Основни, мада не и једини разлог за то, био је везан за број православних и других житеља НДХ. Док је Срба у НДХ било скоро два милиона, Јевреја је било тек око 40.000. Прижељкивани и очекивани прелазак бар половине Срба у РКЦ значио би изузетно значајан људски и материјални добитак за РКЦ, којим би се хрватски епископат могао подичити пред Светом Столицом и папом Пијем XII. Али амбициозном Степинцу то није било довољно. Из свега што је до сада речено стиче се неодољиви утисак да је њему било подједнако важно да то буде истовремено добитак и за хрватски национални корпус. Будући да је са својим погледима на покатоличавање припадника других вера и нација упознао врх усташке државе већ у априлу 1941. није немогуће да је баш то подстакло Павелића да крене са пројектом масовног насилног покатоличавања Срба. Али и да та претпоставка није тачна, остаје чињеница да су **Степинац и Павелић у суштинском смислу истоветно гледали на прелазак Срба у РКЦ**. Потврда тог закључка налази се и у Павелићевом говору православним прелазницима од 18. новембра 1941. и у многобројним написима у усташкој штампи из 1941. године о „повратку” православних Срба „вјери својих праједова”, одн. „свом хрватском стаблу”. Несумњива и дефинитивна потврда тог закључка дошла је на самом почетку 1942. године.

На дан пред православну Нову годину, 13. јануара 1942, Председништво Владе НДХ упутило је допис МУП-у НДХ који се састојао само из две реченице: „Саобћује Вам се, да се **грко-источњаци /Срби/ који су прешли на римокатоличку вјеру – сматрају Хрватима, те се као такви имаду уписивати у службеном поступку. // О предњем обавиестите подручне уреде.**”⁵⁴³

Тог дана је, иначе, у селу Велико Вуковје, у општини Вуковје, код Гарешнице, прешло из православља у римокатолицизам 105 православних породица са око 500 чланова. У суседном Малом Вуковју прешло је 25 породица са око 100 чланова. Истог дана „Nova Hrvatska” је објавила вест под насловом „**Враћање вјери својих дједова**”, о свечаности одржаној 11. јануара 1942. у Каменском, код Карловца, „пригодом крштења повратника с грчко-источне вјере” (којом приликом је из православља прешло у РКЦ 380 Срба са децом). Сви су они, заједно са око 150.000 раније покатоличених Срба, декретом Владе НДХ постали Хрвати.

Поступајући по наведеном допису Председништва Владе, МУП НДХ га је 20. јануара 1942. проследио свим својим одељењима, одсецима

⁵⁴³ Ђурић Ђ. Вељко: *Прекршћивање Срба ...*, 216.

и пододсецима, а уз то и свим великим жупама, „Редарственој области за град Загреб” и „Градском поглаварству Загреб”, расписом са следећим напоменама: „Предње се доставља на знање и поступак. // Велике жупе обавијестит ће подручне државне и самоуправне области.”

Пошто је после тога било питања како ће се уписивати народност Србима који су прешли на ислам, МУП НДХ је на исте адресе послао и следећи допис: „Овдашња окружница од 20 сичења 1942. Тај бр. 485 ЛА-1942 се посве односи наравно и на гркоисточњаке /Србе/, који пређу на муслиманску вјеру тако, да и те треба у службеном поступку уписивати као Хрвате.”⁵⁴⁴

После појаве тих докумената, тајне више није било: државна политика насилног и масовног превођења Срба у римокатолицизам (а тек, успут и симболично и у ислам) имала је за циљ денационализацију Срба и њихово претварање у Хрвате. Због тога се та политика и њени резултати морају сматрати интегралним делом геноцида над Србима у НДХ. Усташка држава се, без икакве дилеме, урешала у надлежност својих двеју највећих и најзначајнијих верских заједница, рачунајући да оне неће имати ништа против тога, јер ће тиме само увећати број својих верника и моћ у друштву. И ту су усташки политичари били потпуно у праву, бар када је у питању била РКЦ. Иако је један број православних Срба прешао и на ислам, преко 95% свих прелазника из православља је, ипак, „изабрало” баш РКЦ, па је та црква и највише профитирала од овог усташког државног пројекта.

* * *

Из свега што је о држању хрватских бискупа према покатоличавању Срба до сада речено, јасно је да су они, предвођени загребачким надбискупом Степинцем, на ово покатоличавање гледали и из верског и из националног, односно националистичког угла. Као челни људи РКЦ

.....
⁵⁴⁴ *Истио*, 217.

Vraćanje vjeri svojih djedova

Svečanost u Kamenskom kraj Karlova u prigodom krštenja povratnika s grčko-istočne vjere

Karlovaц, 12. siječnja. Jucer prije podne obavljeno je u Kamenskom kraj Karlovaцa krštenje prelatnika grčko-istočne vjere iz Popovčana. Ovo je krštenje obavio župnik i dekan na Kamenskom povratnicima svo potresno govoreći ohrabrio je i poticao ih na krštenje. Krštenje obavljeno bez ikakvih poteškoća. Cijelo krštenje prečeo 400 povratnika prisustvovalo je veliki župan Vojković župe Pokuplje dr. Ante Milečić, ravnatelj županijskog restarata Ivan Babić, pomoćnik župnika Drabišić, a inače zapovjednik Ustaske Mladosti iz Zagreba Radošević, župnik primorskih biskupijata prof. Franjo Milečić, te drugi. Prije samog čina pokrštenja povratnik održao je prisutnima svoja govora i u njemu govoreći dekan Kukuljević koji je sve pozvao da svoja srca odaju Bogu, Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i njenom Poglavniku. Sam čin krštenja trajao je oko jedan sat i bio manjaka svečan.

Poslije dovršenog krštenja veliki župan Velike župe Pokuplje dr. Ante Milečić održao je povratnicima govor, u kojem je rekao da ovo nije tek običan prelaz na rimokatoličku vjeru, već su se povratnici vjeri svojih djedova, koja je bila prava vjera njihovih predaka, dr. Milečić je naglasio, da je danas došlo vrijeme, da se svi opet okupimo u jednoj vjeri, vjeri naših djedova. Danšnjim su činom povratnika seljaci s Popovčana otkazali svojim kršćanskim obredima, da u njima živi vjera njihovih otaca. Danšnjim činom — nastavio je dr. Milečić — postali ste ravnopravni članovi Nezavisne Države Hrvatske. Budite uvjereni da vas mi primamo otvorena srca u naše redove i da ćemo vas podržavati sa svakom lošom. Država nam, da ćete pokazati, da ćete biti u budućnosti za Dom i Jugoslaviju.

— Srećni! — privatili su svi složno. Po dovršenju Sv. mise odavrala je ustaska glazba hrvatsku državnu i ustasbu himnu, koju su svi nastupili dinjancem deane ruke. Poslije toga zadržao se veliki župan s prisutnim u dužem razgovoru sa povratnicima, koji su se vratili svojim kućama pod hrvatskom zastavom, s kojom su i došli. (Croatia)

„Nova Hrvatska“ 12. I. 1942. g. dalje ovaj prikaz katekizacija

„Vraћање vјeri svojih dјedova” у „Novoj Hrvatskoj”, од 13. јануара 1942.

у хрватском друштву, порадовали су се енормном увећању броја својих верника, рачунајући да ће зато добити велике похвале из Ватикана и да ће њихова моћ у хрватском друштву још више порасти. Будући да су сви били клеронационалистички оријентисани, њих је масовно прелажење Срба у РКЦ радовало и због истовременог увећања броја декларисаних Хрвата и побољшања демографске структуре НДХ. Притом су били свесни да се њихови нови верници неће одмах осећати као Хрвати, али су велику наду полагали већ у њихову децу, верујући да ће она похађањем католичке веронауке и католичких обреда полако заборављати своје православне и националне обичаје и корене и уклапати се у хрватску нацију. За друго колено православних прелазника били су уверени да се неће ни сећати како су њихови родитељи прешли у РКЦ и да од тога неће правити никакав проблем, као ни од свог новог националног идентитета. Како изгледа, нико се од њих, па ни надбискуп Степинац, није оптерећивао размишљањем о моралним и екуменским аспектима превођења Срба у РКЦ. Ако су своју цркву сматрали једином правом хришћанском црквом, а јесу, онда је било лако могуће да су били уверени да та црква има пуно право да приводи у своје окриље вернике других хришћанских цркава и других религија, користећи сва доступна средства и методе и све политичке и друштвене прилике и ситуације.

* * *

14. Степинчево писмо кардиналу Маљонеу 24. маја 1943. – О Србима ништа ново

Упоредна анализа Степинчевих говора, проповеди и посланица од 1942. до 1945, с једне стране; записа у његовом дневнику од 1943. до 1945, с друге; доступних докумената Загребачке надбискупије, с треће, и извештаја католичке и усташке штампе од 1942. до 1945, с четврте стране, показује да **Степинац ни после 1941. године није битно променио свој став и однос ни према геноциду над Србима у НДХ, ни према усташкој држави и њеном режиму, који су проводили тај геноцид. Иако је повремено осуђивао неке злочине над Србима, иако је неким Србима помогао да изађу из затвора и логора, иако је много српске деце удомио у католичким домовима, он никада, од почетка до краја постојања НДХ, није признао да се над Србима у тој држави врши плански и систематски геноцид, са очигледним циљем да се они буквално истребе из ње. У**

складу са тим никада није сматрао да баш он има највећу моралну обавезу да дигне свој (над)бискупски глас против тог злочина над злочинима. На другој страни, он је од 10. априла 1941. до 8. маја 1945. доследно славио усташку злочиначку државу, бранио је од оптужби и напада и покушао све што је било у његовој моћи да је сачува.

Пошто би детаљна анализа свих горе поменутих говора, проповеда, посланица, записа, извештаја и других докумената захтевала још бар 500-600 страница текста, од ње се овде одустаје. И то не само због уштеде хартије и драгоценог времена читалаца ове књиге. За то постоји још један много важнији разлог. Ватикан је, наиме, својевремено објавио једно Степинчево писмо из средине 1943. које недвосмислено потврђује горње закључке о његовом држању према геноциду над Србима и чини сваку даљу расправу о томе сувишном. То је писмо својеврстан резиме Степинчевог односа према Србима, који, једноставно, говори сам за себе. Иако је сасвим сигурно да ће се ускоро појавити и неки други ватикански документи о том питању, који ће истраживачима пружити и неке додатне и интересантне детаље за закључивање, ипак је мало вероватно да ће они умањити значај овог документа или довести до његовог другачијег тумачења и разумевања. Ради се, наиме, о званичном писму које је, 24. маја 1943, написао и потписао надбискуп Степинац, а које је упутио првом сараднику папе Пија XII, државном секретару Ватикана, кардиналу Луиђију Маљонеу и лично га донео у Ватикан.⁵⁴⁵ (За то писмо се може слободно казати да је било упућено и папи Пију XII, јер га је његов први сарадник или прочитао папи или му га препричао).

Пре цитирања тог изузетно значајног документа треба рећи неколико речи о његовом предисторијату. То писмо је, наиме, настало као одговор на једно писмо кардинала Маљонеа од 2. априла 1943, упућено апостолском изасланику у Загребу, опату Ђузепеу Марконеу. Текст тог писма кардинала Маљонеа је гласио:

„Ваше пречасно очинство сигурно зна да 'српско-православна' пропаганда осуђује хрватске католике и посебно епископат што се није усудио да дигне глас против поступака према 'српским православцима' у Хрватској и да је чак у тим поступцима и сам учествовао.⁵⁴⁶ // Излишно

.....
⁵⁴⁵ Јуре Кришто тврди да је надбискуп Степинац то писмо предао папи 30. маја 1943, приликом аудијенције. (*Katolička crkva i NDH*, 268/II)

⁵⁴⁶ У преводу овог писма објављеном у Криштовој књизи докумената, крај ове реченице гласи: „... 'српско-православна' пропаганда оптужује хрватске католике, напосе епископат да се није усудио подигнути глас против поступака над 'србо-право-

Кардинал Луиђи Маљоне
(1877–1944), државни
секретар Ватикана

је рећи Вашем Очинству да је тон изјаве коју је тим поводом дао хрватски епископат у писму упућеном Поглавнику 20. новембра 1941. довољан да покрене такву осуду. (Овде је, очигледно, реч о штампарској грешци: треба: 'по-рекне' – нап. П. И.) Не сумњам, заправо, да је њихов став увек био у складу са начелима истакнутим у том писму. // Сматрам, ипак, опортуним да скренем пажњу Вашег Очинства на горе наведене тврдње које, у круговима склоним да у њих поверују, могу да нанесу знатну штету угледу католичког имена. // **Нека Ваше Очинство напомене ово преузвишеном Надбискупу који ће, уз евентуалне могуће договоре са својим преузвишеним колегама, размотрити да ли је и како је, у садашњим осетљивим околностима, могуће и одговарајуће истаћи недостатак основа за те исте тврдње.** // И пошто се не може искључити да ће 'српско-православна' пропаганда не само наставити већ и појачати своја настојања, свесрдно предлагем Вашем Очинству да пажљиво сакупи и пошаље ми све оне елементе које би могле да послуже правовременом просвећивању јавног мњења, уколико околности то буду захтевале."⁵⁴⁷

Опат Марконе је, после дуготрајног консултовања са надбискупом Степинцем, одговорио кардиналу Маљонеу на горе наведено писмо 8. маја 1943.

„Свима је позната дубока мржња шизматичке југословенске Цркве према католицима и отворена подршка коју је београдска монархија давала шизматицима. // Шизматичка хијерархија је отворено била укључена у државни удар који је довео до инвазије на Југославију од стране итало-немачких трупа. Тиме је објашњено зашто су нападачи у првом тренутку прогонили шизматичко свештенство које је према њима било непријатељски расположено и зашто су, говорећи само о Хрватској, православни свештеници већином бежали, делимично били убијани, а мали број остао на својим местима. // Када је 10. априла 1941. оформље-

.....
славнима' у Хрватској и да се чак с тиме слажу". Уз реч „оптужује", Кришто је додао фусноту бр. 636, у којој, у угластој загради, пише: „Дедијер кривотвори текст превodeћи 'accusa' s' osuđuje' (Dedijer, 732) иако је мало вероватно да није приметио да је тај превод сачинио језуита В. Хорват". (Krišto J., *Katolička crkva i NDH*, 266/II)

⁵⁴⁷ Dedijer V., *Vatikan i Jasenovac*, 732.

на нова хрватска Влада, протекло је неколико месеци а да се ситуација није нормализовала. **Ваља признати да су се усташе, трупе хрватске владе, више сопственом иницијативом него наредбом одозго ту и тамо окрутно понели према шизматичком становништву, које се није, нити се лако прилагођава новонасталој ситуацији. Ваља такођер признати да је шеф владе Анте Павелић током целе 1941. године гајио идеју о брзом прелазу шизматика који живе у границама Хрватске на католичку веру.**

Против ексцеса усташа и посредовања владе у преобраћању шизматика протествовао је хрватски епископат на конференцији одржаној у Загребу новембра 1941. Не задовољивши се тиме епископат је, преузимајући божански мандат евангелизовања народа, наименовао посебну еклезијалну комисију која је, руководећи се најстрожом слободом савести, требало да шаље мисионаре тамо где би их шизматичко становништво тражило, те да тамо руководи покретом преобраћања. Стална унутрашња герила је знатно спречила мисионаре.

У међувремену, будући да сам у то време стигао у Хрватску, настојао сам Поглавнику да укажем на неопходност да се споро и пажљиво приступи преобраћању шизматика, а подсетио сам га и на потпуно уништење њихових цркава. // Између фебруара и марта прошле 1942. године Поглавник је, увидевши немогућност брзог преобраћања шизматика, хтео да створи хрватску шизматичку цркву са митрополитом. (Марконе мисли на тзв. Хрватску православну цркву – нап. П. И.) Црква је основана, међутим шизматичка хијерархија у Београду ту Цркву није признала, а митрополита је искључила из својих редова.

Никада од стране хрватске владе није било религиозног прогона шизматика, штавише већ више од годину дана они имају наклоност и помоћ грађанских власти. Министарство за питање вере је запослило једног шизматичког свештеника који брине о интересима своје Цркве. Хрватске власти разматрају питање регрутовања новог шизматичког свештенства, штавише неки младићи већ су послати у Бугарску како би се образовали. // Прилажем и записник са састанка одржаног код италијанског краљевског изасланика из ког се види да и представници Осовине размишљају о реорганизацији хрватске шизматичке цркве.

Досад речено нема наравно никаквог утицаја на политичку страну питања. **Пошто већина побуњеника припада српско-хрватској шизматичкој цркви, јасно је да хрватска Влада, или боље речено окупационе трупе реагују против наоружаних банди. Отуда збрка коју користи страна пропаганда. // У тим условима наш хрватски епископат није, нити има посебне мотиве да јавно протестује против Владе у**

прилог шизматика. То не значи да бискупи и посебно загребачки надбискуп нису увек реаговали на насиље са ма које стране оно долазило. Будући да надбискуп треба крајем овог месеца да дође у Рим донеће са собом документе који се односе на ова питања.

Ваља напоменути да српска и хрватска (у заметку) шизматичка хијерархија нису никада дигле глас против ексцеса четника који су сви шизматици и побуњеника који су готово сви шизматици. Чини се утврђеним да стране агенције, инспирисане од стране српског шизматичког свештенства, преокретањем ситуације и осуђивањем католичког свештенства за инерцију, хоће да ослободе четнике и побуњенике одговорности за злочине почињене у Хрватској.”⁵⁴⁸

Потпуно је јасно да је опат Марконе написао овај одговор после детаљних консултација са надбискупом Степинцем, па се већина његових констатација из овог писма може слободно и приписати Степинцу. Иако је о стању у НДХ и о усташким злочинима над Србима Марконе добијао поуздане информације од стране италијанских официра у НДХ, он је ипак прихватио Степинчеву интерпретацију тог стања и, заједно са њим, свесно обмањивао врховну управу своје цркве. Његов одговор кардиналу Маљонеу, наиме, врви од читавог низа лажи, међу којима су неке заиста перфидне и монструозне. Прва од њих била је да је „**шизматичко свештенство**” (тј. свештенство СПЦ) у НДХ било **прогањано и убијано због подршке коју је СПЦ пружила организаторима државног удара у Београду од 27. марта 1941.** (?!?). Следећа је лаж да се усташе само повремено (тј. „ту и тамо”) окрутно понашају према „шизматичком становништву” НДХ. Ова лаж је Марконеу послужила као подлога за наредну, још већу, лаж, да су те „окрутности” биле изазване наводном неприлагођеношћу тог становништва „новонасталој ситуацији”, што је била провидна замена за инсинуацију да Срби нису прихватили стварање НДХ и да су се побунили против ње. Највећа лаж је, наравно, била тврдња да „**никада од стране хрватске владе није било религиозног прогона шизматика**”. Лаж је, такође, да је у НДХ постојао неки самоиницијативни „покрет” за преобраћање, из редова српског православног становништва. Посебно је перфидна била лаж да је БКХ на свом другом заседању 1941. основала „**посебну еклезијалну комисију**”, која се трудила да се преобраћање православних Срба одвија у складу са „**најстрожом слободом савести**”. На крају, монструозна је и оптужба против уништене СПЦ у НДХ да није осудила „ексцесе” четника и побуњеника

⁵⁴⁸ Dedijer V., *nav. delo*, 733–734; Krišto J., *nav. delo*, 266–268.

(тј. партизана). Кад се све то зна онда делује релативно бенигно Марконеова инсинуација да страна пропаганда назива злочинима против Срба и легитимне акције усташких војних формација против православних Срба који преовлађују у саставима четничких и побуњеничких војних формација. О потпуној или делимичној неоснованости тих тврдњи већ је било речи на ранијим страницама ове књиге, па се овде то неће понављати.

Пажњу заслужује и онај део Марконеовог писма у коме он објашњава кардиналу Маљонеу да хрватски епископат нема „посебне мотиве да протестује против Владе у прилог шизматика”, зато што „већина побуњеника”, односно припадника „наоружаних банди”,

припада „српско-хрватској шизматичкој цркви”. Опат Марконе овде намерно (а вероватно под утицајем надбискупа Степинца), превиђа оне раније поменуте и многе друге просто неизбројиве случајеве усташких злочина против неборачког српског становништва, тј. против жена, деце, старих и немоћних људи. Уз то, Марконе није пропустио да нагласи како нереаговање хрватског епископата на последице сукоба војног карактера „не значи да бискупи ... нису увек реаговали на насиље са ма које стране оно долазило.” Како ће скоро све те и неке друге тврдње Марконеа и Степинца доћи до изражаја у директном обраћању надбискупа Степинца кардиналу Маљонеу, у наставку се то обраћање цитира интегрално.

Узимајући као повод горе наведену комуникацију кардинала Маљонеа и опата Марконеа, надбискуп Степинац је 24. маја 1943. упутио кардиналу Маљонеу једно јако важно писмо и пропратио га збирком од 34 документа, као његовим прилозима. Превод тог писма са италијанског језика, на коме је писано, Батеља најављује следећим речима: „Обавијест о напорима хрватских бискупа у корист православних Срба и Жидова”. Ево тог превода:

Опат Рамиро Марконе (1882–1952), лево, у шетњи са Павелићем и својим секретаром о. Бузепеом Масучијем

„Част ми је приопћити Вашој узоритости слиједиће:⁵⁴⁹ // Пречасни опат Марконе, изасланик Свете Столице у Хрватској, извијестио ме је да су Светој Столици пристигле оптужбе, да Католичка црква у Хрватској није испунила своју дужност према православцима, који се осјећају прогоњенима, дапаче као да би Црква, према клеветатама истих, одобравала и инцинирала мјере против шизматика. // Да бих дао документиран доказ чињеницама да је Католичка Црква у Хрватској увијек сачувала нетакнут значај заштитнице свих страдалника, усуђујем се предочити Вашој Узоритости: 1. Неколико докумената који доказују колико смо учинили за Србе, унаточ злима што су нам их Срби нанијели кроз 20 година заједничког живота; 2. Неколико докумената из којих се види колико смо учинили у корист Жидова.⁵⁵⁰

.....
⁵⁴⁹ У својој књизи докумената, Кришто преводи ову реченицу на следећи начин: „Имам част пренијети Вашој Светости како слиједи:” Пошто се титула „Ваша Светости” у РКЦ употребљава само за папу, јасно је да је Кришто или његов преводилац овде погрешно. Кардинали се титулишу са: „Ваша узоритости” или: „Ваша еминенцијо”. (Krišto J., *Katol. crkva i NDH*, 268/II)

⁵⁵⁰ Уз писмо које је лично донео у Ватикан, надбискуп Степинац је приложио 34 докумената о свом заузимању за Србе и Јевреје од априла 1941. до маја 1943. Списак тих докумената наведен је у белешци ДСВ-а од 31. маја 1943: 1) Интервенција загребачког Надбискупа против стрељања Срба талаца које је извршено првих дана после оснивања хрватске Државе. 2) Писмо Поглавнику као протест против стрељања 260 Срба у Глини од стране усташа (14. мај 1941) 3) Циркуларно писмо у вези са обраћањем „православних”: интензивне препоруке свештенству да се у Католичку цркву примају само искрена лица, добро поучена и способна да живе по начелима католичког морала (15. мај 1941). 4) Писмо упућено Министарству унутрашњих послова у име хрватских бискупа који траже да се одлуке издате у вези са Јеврејима и Србима изврше уз поштовање људског достојанства (22. мај 1941). 5) Писмо упућено М..У..П..-у којим се препоручује праведно третирање припадника неаријевске расе католичке вере. 6) Доставља Поглавнику писмо београдског архиепископа (тј. надбискупа – нап. П. И.) којим се тражи престанак прогона Срба у Хрватској (9. јул 1941). 7) Подноси Влади писмо свештеника окупљених у Жажини који траже обуставу протеривања у Србију „православних елемената који су прешли у католичку веру”. 8) Писмо упућено Поглавнику у коме се тражи хумано третирање неаријеваца и православних Срба одведених у концентрационе логоре (21. јул 1941). 9) Циркуларно писмо надбискупског уреда свештенству (19. октобар 1941) које се односи на обраћање Јевреја и православних Срба: Нека се не врше притисци али нека се не одбијају они који су искрени и заиста убеђени. Посебно се инсистира на неопходности темељитог подучавања у католичкој вери. 10) Писмо упућено Поглавнику ради добијања дозволе да се за Божић може пружити помоћ и утеха интерниранима у Јасеновцу и Лобору (6. децембар 1941). 11) На молбу београдског архиепископа интервенише код М. У. П.-а у корист интернираних и заробљених Срба, тражећи да се они ослободе или да могу да добијају пакете из Србије. Опат Марконе придружује се том кораку (29. XII 1941). 12) Из записника са бискупске конференције одржане 18. новембра 1941. г. Бискупи су одлучили да ће да интервенишу код Поглавника како би се Јеврејима који су прешли у католичку веру

.....

обезбедила грађанска права и мирно поседовање добара, као и да католичким свештеницима буде дозвољено да помажу интернираним католицима неаријевцима. 13) Писмо Генералног викара Загреба цивилним властима Нове Градишке: оправдава поступак свештеника покрајине који нису хтели да почну подучавати у вери „православне“ пре него што они то спонтано затраже од верске власти (8. фебруара 1942). 14) На молбу сињског бискупа надбискуп интервенише против уништавања шизматичких цркава (10. фебруар 1942). Власти обећавају да ће се то строго забранити и спречити. 15) Надбискупска окружница свештенству у којој се препоручује највећа опрезност у примању верника у Католичку цркву: добро треба испитати мотиве и треба прихватити само искрена лица (2. март 1942). 16) Писмо надбискупа министру унутрашњих послова (7. марта 1942) поводом гласина у вези са будућим рацијама против Јевреја моли да се поштеде недужни. 17) Лично интервенише код поглавника како би се постигло ослобађање из концентрационог логора господина Стевана Ђирића, бившег југословенског министра, брата „православног“ бискупа (тј. епископа – нап. П. И.). 18) Интервенише код Поглавника ради ослобађања шизматика из Пакраца који су прешли у католичку веру и били неправедно оптужени због сарадње са устаницима-партизанима (17. септембра 1942). 19) Интервенише како би олакшао емиграцију господану Богдану Бојкићу, шизматику, бившем шефу секције владе бановине Хрватске, коме помаже дајући му 20.000 куна. Такође помоћ Јеврејима од 30.000 куна (септембар 1942). 20) Писмо неког „православног“ трговца надбискупу у коме се хвали непристрасно понашање и добротворност Светог оца и надбискупа у постојећим условима (23. октобар 1942). 21) Писмо надбискупа у име хрватских бискупа шефу јавног реда у коме се тражи да католички свештеници могу пружати помоћ у духовном и материјалном погледу католицима који се налазе у концентрационим логорима (21. новембар 1942). 22) Писмо Поглавнику (26. мај 1942): сазнавши да ће људи са Кордуна морати да напусте своја насеља, моли за хуманост према деци. 23) Извештај жупника из Грубишног Поља (7. децембар 1942): 1. злодела четника у селу; 2. никад није вршио притисак ради обраћања; 3. бранио је Србе, узалуд, код усташа; 4. слао је храну интернирцима, без обзира на народност и веру. 24) Надбискуп поново успешно интервенише како би спасио живот на смт осуђених и из затвора ослободио политичке затворенике (12. октобар 1942). 25) На молбу београдског надбискупа, надбискуп Степинац и опат Марконе заузимају се код хрватске владе да се шизматичком српском епископу Сави Трлајићу, који је био у затвору, допусти да посети стару мајку. 26) Размишљања надбискупа о лажним оптужбама од стране „православних“, против наводне равнодушности католичких бискупа према варварском третирању Срба и Јевреја у Хрватској. 27) Писмо надбискупа Поглавнику (6. март 1943) Протестује против, од стране државе, планираног поништавања бракова између особа различитих раса и против уобичајеног окрутног поступања са Србима и Јеврејима у концентрационим логорима. 28) Извештај надбискуповог секретара: 29. марта 1943, захваљујући Надбискуповом заузимању постигнуто је да се може вратити 1.800 Јевреја који су из Грчке били упућени у Немачку. Исто је 24. априла постигнуто за воз са 2.000 Јевреја који су такође долазили из Грчке. 29). Копија четничког прогласа: борити се до последње капи крви против Немаца, усташа и Италијана (мај 1943). 30) Писмо Надбискупа, председника конференције хрватских бискупа, Поглавнику о обраћењима „православних“: осуђује учињене притиске и захтева да се то питање препусти епископату (20. децембар 1941). 31) Проповед (мај 1942) о претпоставкама мира. Ништа посебно осим неколико напомена о поштивању људског достојанства. 32) Проповед за благодан Светог Петра и Павла (29. јун 1942). На 3. страни налази се изричито добротни и добротворни став католичке Цркве према отпадницима и настојање да

Осјећам дужност указати Вашој Узоритости да српски пропагандни материјал упућен Светој Столици служи само зато да у очима Свете Столице оцрни углед садашње власти у Хрватској. // Унаточ свој непријатељској пропаганди против Цркве у Хрватској, остаје повијесна чињеница да је Католичка црква у Хрватској увијек храбро подизала свој глас пред највишим особама Државе, па и онда кад то није било без опасности за пропитак саме Цркве. То нам је потврдио и признао и немали број Срба, који није вођен мржњом, већ истином и захвалношћу.

Да би се имало точну идеју о чињеницама, потребно је знати да су злочини, на које се Срби жале, учињени у раздобљу народне револуције, када је вријеме са собом донијело неодговорне појединце, који су починили злочине у име власти а да о њима нису информирани највише државне власти, а често и против одредби владе. То је видљиво из чињенице што су многи неодговорни елементи смакнути по одредби власти. Српски тужитељи требали би се сјетити да је Србин Пуниша Рачић, након што је у београдској скупштини убио неколико хрватских представника, стављен, да, у затвор, али је истодобно био готово слободан исходивши од београдске владе мјесечну плаћу од 2 000 динара. То је сигурно чињеница, премда тајна.

Потребно је затим знати да је хрватска власт, узмимо да је починила толика зла, како кажу Срби, учинила и много добра.⁵⁵¹ Ево неколико чињеница ради информације Вашој Узоритости: 1. Хрватска власт одлучно се бори против абортуса, који пријети пропашћу не само Хрватској већ и Цркви у Хрватској. Говори се о 20.000 пометнућа годишње, а један добар католички лијечник ми каже да их је било око 60.000. Зло је толико напредовало да сам морао написати писмо лијечницима опо-

.....
се уклони њихово прогањање и малтретирање. На 5. страни одговор на оптужбе које се односе на Свету Столицу, која је, наводно, непријатељски расположена према хрватској „нацији”. На 6. страни осуђује забрану објављивања говора који је одржао Свети отац поводом свог бискупског јубилеја. 33) Проповед на благодан Христа Краља (октобар 1942) Јасни напади на теорију расизма (стр. 2) и против насиља које се чини у име расистичке и националистичке теорије (стр. 3). 34). Проповед на IV годишњицу крунисања Светог оца (14. март 1943): јасни ставови о неутуђивим правима људске особе (3. страна), о правима мањина (стр. 4 и 5), осуда насиља која се проводе у име расне теорије. (Dedijer V., *Vatikan i Jasenovac*, 736–738; Krišto J., *Katol. crkva i NDH*, knj. 1, 271–273).

Као што се из овог списка види, Степинац је у њега унео више од половине докумената у којима није било ниједне речи о Србима и о православнима. О онима, пак, који се односе на Степинчева заузимања за Србе у току 1941. већ је било доста говора на претходним странама ове књиге.

⁵⁵¹ У преводу Владимира Хорвата пише нешто другачије: „Ваља напоменути да је хрватска Влада, не учинивши толико зла, како кажу Срби, учинила много тога доброг.” (Dedijer V., *nav. delo*, 735).

мињући их на њихову одговорност пред Богом због тих злочина. Али, одметничка београдска влада није учинила готово ништа да би спријечила напредовање тога зла у Хрватској, јер се ослањала у првоме реду на лијечнике Жидове и православне⁵⁵² // 2. Садашња хрватска власт оштро је забранила сав порнографски тисак, којим управљају у првом реду Жидови и Срби. Тај је тисак права куга за хрватску младеж. Колико сам учинио код српске власти да онемогуће тај тисак, али све је било узалудно! // 3. Садашња власт у Хрватској укинула је масонерију и одлучно се бори против комунизма, који је почео цвати под влашћу у Београду; // 4. Власт је издала законе против псовке; // 5. Жели, осим тога, да војници буду кршћански одгајани, што је у југославенској војсци било онемогућавано; // 6. Власт настоји око вјерског одгоја младежи у школама, није противна вјерским школама, које је српска власт хтјела укинути под сваку цијену; // 7. Сјемеништима, као и другим црквеним установама, власт је повећала новчану помоћ; // 8. Исто је тако повећала мјесечну помоћ свећеницима; // 9. Власт потпомаже каритативну дјелатност Цркве; // 10. Власт помаже градњу и поправак цркви. Могло би се надодати и других добрих ствари које је хрватска власт учинила или је спремна учинити. // Из реченог слиједи да је садашња власт у Хрватској, барем се чини, добре воље, коју Црква не може нијекати.

Осим тога, јамчим Вашој Узоритости да Срби неће престати оптуживати и мрзити Католичку Цркву, какав год био став Цркве према њима. Унаточ томе, ми ћемо и убудуће чинити наш захтјев кршћанске љубави и према непријатељима.

С друге стране затим морам изрећи поновно своје увјерење, да би Католичка Црква могла претрпјети раздобље окрутног мучеништва, у случају ако би Хрватска једног дана била поново подвргнута Србији. То произилази из гласова који се чују, као уосталом и из посљедњег летка што су га издали четници (српске војне постројбе) који овдје прилажем, ради знања Вашој Узоритости. Лист је аутентичан и преведен са српског језика.⁵⁵³ // За кратко вријеме, надам се, моћи ћу предочити Вашој Узоритости друге документе, из којих су видљиве окрутности што су их четници починили против хрватског католичког народа.

.....
⁵⁵² У Криштовом преводу пише: „шизматичка Влада у Београду”. (Krišto J., *nav. delo*, 269).

⁵⁵³ У Криштовом преводу: „С друге стране, међутим, морам изразити своје увјерење да католичка црква не би преживјела раздобље окрутног мучеништва, кад би Хрватска макар и један дан поново дошла под српску власт. Ово произилази из гласова који круже као и из посљедњег четничког летка којег овдје прилажем...”

Узоритости! Ако је реакција са стране Хрвата била који пут окрутна, ми то жалимо и осуђујемо. Али је изван сваке сумње да је та реакција била изазвана од Срба, који су кршили сва права хрватског народа кроз 20 година заједничког живота у Југославији. То допуштају и осуђују, осим тога, многи часни Срби који нису вођени мржњом или осветом.”⁵⁵⁴

Као што се из овог писма сасвим јасно види, Степинац је, средином 1943, још једном потврдио своја дотадашња гледања на Србе и на геноцид коме су били изложени у НДХ као и своје погледе на усташку државу и њен режим. Иако је до тада већ било убијено неколико стотина хиљада Срба у НДХ, Степинац исказује видно неповерење у српске жалбе и оптужбе, инсинуирајући да се Срби само „осећају прогоњенима”, тј. да намерно преувеличавају усташке злочине, да би „у очима Свете Столице оцрнили углед садашње власти у Хрватској”. Пошто је, ипак, врло тешко и условно признао да су усташе („који пут”) учиниле неке „окрутности”, одн. „злочине” и нека „зла”, он је те злочине оправдавао на исти начин као што су то и усташе чиниле – раздобљем „народне револуције” и деловањем наводно „неодговорних појединаца”, мимо знања и воље „највише државне власти”. Увидевши да та „аргументација” неће бити потпуно убедљива, он је себи дозволио и ту слободу да тврди да су Срби сами скривили усташку освету свим оним „злима” која су нанели Хрватима „кроз 20 година заједничког живота” (у КЈ), када су, наводно, „кршили сва права хрватског народа”. Посебно је поменуо терористички акт радикала Пунише Рачића против хрватских посланика из 1928, у коме су погинула три истакнута Хрвата, употређујући га са систематским уништавањем читавог српског народа у НДХ. (О томе да ли су Срби заиста „кршили сва права хрватског народа” већ је било довољно речи у ранијим деловима ове књиге.)

Мада је, дакле, признао да су се догодили неки злочини над Србима, Степинац их није оквалификовао онако како су они једино заслуживали – као злочине истребљења, тј. геноцида – него као, малтене, спонтане и неодговорне изливе беса и освете неодговорних појединаца из редова хрватског народа. А непобитно је и у овој књизи утврђено да су масовне злочине над Србима наређивали и организовали управо највиши руководиоци НДХ – поглавник Павелић и његови најближи сарадници (Еуген и Љубомир Кватерник, Андрија Артуковић, Вјекослав Лубурић итд.). Степинац никада за време Другог светског рата (а ни после њега), није признао оно што су јасно видели не само несрећни Срби, него

⁵⁵⁴ Batelja J., BAS/2, 521–523; Krišto J., *Katol. Crkva i NDH*, 268–270.

и немачки и италијански окупатори и што су признале саме усташе. **Загребачки надбискуп је, нема никакве сумње, намерно прећутао истину о геноциду над Србима, обманувши тако чак и кардинала Маљонеа и папу Пија XII.** Разлог за то прећуткивање и обману он је нашао у бризи за углед и опстанак усташке злочиначке државе. Човек коме је, према сопственој изјави, била огавна свака неправда и који се клео у правду и истину, пао је на основном испиту истинољубивости и правдољубивости и још, уз то, упорно тврдио да му је савест чиста.

Омаловажавајући и српске жалбе и стотине хиљада српских жртава у НДХ, Степинац је и у писму кардиналу Маљонеу (тј. папи Пију XII) из 1943. поновио многобројне, углавном неосноване, оптужбе против Срба (које је називао и „шизматичима” и „одметницима”). Тако је, уз оптужбе за генерално антихрватство, београдске, тј. југословенске, владе (које су све, без изузетка, биле десничарски и антикомунистички оријентисане и састављене од религиозних људи) оптужио за процват комунизма у КЈ, затим за онемогућавање хришћанског васпитавања војника и за укидање верских школа. Београд је оптужио и за толерисање српских и јеврејских лекара који су масовно вршили абортусе у Хрватској, док је Јевреје и Србе оптужио и за ширење порнографске штампе у Хрватској. **Једну од најтежих оптужби на рачун Срба изрекао је тврдећи да може да јемчи „да Срби неће престати оптуживати и мрзити Католичку цркву, какав год био став Цркве према њима”.** То је, другим речима, значило да Срби мрзе РКЦ без икаквих рационалних разлога, скоро патолошки, што је заиста тешка и неоснована оптужба, па самим тим и тежак грех за некога ко се заклињао у истину и правду. Степинац је, усталом, сам себе демантовао у истом писму, оном реченицом да има „много часних Срба који нису вођени мржњом и осветом”.

Из целог Степинчевог писма кардиналу Маљонеу из маја 1943. избија, иначе, његова директна и недвосмислена одбрана усташког режима и после две године његовог злочиначког деловања. Иако је врло добро упознао и Павелића и скоро све његове најближе сараднике, иако их је и лично упозоравао на неке страшне злочине усташа над Србима, он је папу убеђивао у то да усташки врх, **одн. режим није знао за злочине, нити их је наређивао,** па му се, сасвим логично, они и не могу уписивати у грех. Пошто је то објашњење потпуно неумесно и просто непристојно после свега што се зна о усташама и свега што је и у овој књизи речено, извесну пажњу заслужује покушај првог човека РКЦ у НДХ да ту злочиначку државу оправда „многим добрима”, која је она наводно учинила. Тако **Степинац хвали усташку државу да води одлучну борбу**

против абортуса, порнографије, псовке и против масонерије и комунизма, а за верско васпитање војника и омладине и помоћ Римокатоличкој цркви у њеном каритативном деловању, у изградњи и одржавању цркава и семеништа и у побољшању материјалног положаја свештеника. Иако се са становишта интереса РКЦ ове похвале могу донекле разумети, оне су још неумесније и жалосније ако се поставе као опозит најстрашнијим могућим злочинима које је усташка држава учинила најпре према Србима, а онда и према Јеврејима, Ромима, као и према хрватским, муслиманским и другим антифашистима и слободоумним људима. Посебно је жалосно то помињање кад оно долази од некога ко се непрестано хвалио својом правдољубивошћу, истинољубивошћу и наводним високим хришћанским моралом.

Степинац је, иначе, ово писмо и написао да би, пре свега, одбранио РКЦ у НДХ од наводно неистинитих и неоправданих оптужби које је у току Другог светског рата ширила тзв. српска пропаганда. Он одлучно одбија и оптужбу да РКЦ у НДХ „није испунила своју дужност према православцима, који се осјећају прогоњеним” и оптужбу да је „одобравала и инсценирала мјере против шизматика.” Насупрот тим оптужбама, он тврди да је РКЦ у Хрватској „увијек сачувала нетакнут значај заштитнице свих страдалника” и да је „увијек храбро подизала свој глас пред највишим особама Државе, па и онда кад то није било без опасности за пробитак саме Цркве.” То колико је тачно да су Степинац и други хрватски бискупи „увијек храбро подизали свој глас” у заштити Срба јасно се види из претходних делова ове књиге, па то не треба понављати. Али се већ и из Степинчеве формулације српске оптужбе да хрватски огранак РКЦ није испунио „своју дужност према православцима, који се осјећају прогоњеним” види да много тога са испуњавањем те дужности није ни могло да буде у реду. Јер, ако Степинац тврди да су се православни, тј. Срби, само „осјећали прогоњеним”, а не и да су стварно били прогоњени, онда је јасно да он није пуно веровао у те осећаје. А ако им није веровао, одмах се поставља питање зашто би се уопште озбиљно бавио њима и ризиковао да га усташе називају србофилом и непријатељем НДХ. Своје неповерење у српске жалбе и српске жртве, Степинац је исказао и у оној полуреченици у којој сумња да је хрватска власт „починила толика зла, како кажу Срби”. Из те и претходне формулације произилази да су Срби у НДХ били некако превише осетљиви и да су се жалили на окрутности и злочине усташке власти не само онда када их је стварно било, него и онда када их није било.

Оптужбу против Срба да наводно неосновано и патолошки мрзе РКЦ Степинац је искористио као zgodnu основу за изношење оне лицемерне тврдње о наводној моралној исправности и доследности хрватског римокатоличког епископата. Тај епископат ће, по његовим речима, упркос српској мржњи „и убудуће чинити наш захтев кршћанске љубави и према непријатељима”, што је требало да значи да ће поступати према Србима доследно у складу са захтевима хришћанског милосрђа. Овом лицемерном и демагошки сроченом обећању упућеном врховној управи РКЦ Степинац је додао и ону подједнако лицемерну изјаву о наводном жаљењу и осуђивању хрватских окрутности, ако их је „који пут било” и о кривици самих Срба за злочине извршене над њима.

Иако католичка хагиографија и историографија третирају ово Степинчево писмо као један од врхунских доказа његовог наводно исправног односа према Србима, оно се мора оквалификовати потпуно супротно. Њиме је Степинац покушао да демантује оптужбе тзв. српске пропаганде против РКЦ у НДХ, али је нехотице и сам потврдио њихову основаност. Ово његово писмо је, у ствари, својеврсно признање сопственог непријатељског става према Србима и доказ његовог прећуткивања да се у НДХ догодио геноцид над Србима.

* * *

ЗАКЉУЧАК

(Одговорност надбискупа Степинца за геноцид над Србима у НДХ и за његово прећуткивање)

На почетним страницама ове књиге било је пуно речи о контроверзама око личности и дела некадашњег загребачког надбискупа Алојзија Степинца (1898-1960). Он је био називан клерикалцем и клеронационалистом, антисемитом и србофобом, ратним злочинцем, идеологом усташтва и усташом итд. али и узором родољубља и човекољубља, великим борцем за људска права, заштитником обесправљених и прогоњених и свецем још за живота. Сва хрватска католичка хагиографија брани га од било каквих приговора и оптужби и велича га и као човека и као верника и као великодостојника Римокатоличке цркве (РКЦ). Слично се понаша и највећи део хрватске релевантне историографије и публицистике. Само се ретки историчари и публицисти у Хрватској усуђују да проговоре о Степинцу заиста објективно, тј. критички, утврђујући да се он искомпромитовао отвореном сарадњом са злочиначким усташким режимом, одн. одбраном НДХ и пропуштањем да учини било шта озбиљно у циљу спречавања страшног геноцида над Србима.

У покушају да се што објективније сагледају све горе поменуте контроверзе и деловање надбискупа Степинца за време Другог светског рата и постојања НДХ, у овој књизи је најпре, у њеном I делу (тому), дата његова кратка биографија, затим преглед његових црквено-политичких и чисто политичких ставова и преглед његовог држања за време последњих година Краљевине Југославије. Посебно детаљно приказани су и анализирани његови погледи на Србе, православље, СПЦ и Југославију. У II делу су дате генеза, хронологија и основне карактеристике геноцида над Србима у НДХ у првој години постојања НДХ, да би се у последњем, III делу, детаљно разматрао однос надбискупа Степинца према том геноциду и према самој НДХ. Помном анализом Степинчевог

дневника, писања усташке и католичке штампе, као и друге архивске грађе примарног и секундарног карактера и изузетно обимне литературе, утврђено је следеће.

I

Надбискуп Степинац је од малих ногу био врло религиозан и дисциплинован припадник РКЦ, склон свештеничком позиву. После извесних колебања, завршио је теологију у Мусолинијевом Риму, вратио се у Југославију и постао свештеник Загребачке надбискупије. На опште изненађење католичке и шире јавности, 1934. је именован за загребачког надбискупа коађутора, тј за наследника дотадашњег загребачког надбискупа др Анте Бауера. Од децембра 1937. управљао је највећом бискупијом РКЦ у КЈ и био председник БКЈ, тј. први човек РКЦ у КЈ.

Рођен и одрастао у строго патријархалној и католичкој сељачкој породици, а образован у традиционално конзервативним католичким школама, Степинац је израстао у врло конзервативног, арогантног и искључивог великодостојника РКЦ, типичног за оно време. Најкраће речено, одликовале су га следеће особине: римокатолички елитизам и ароганција (тј. уверење да је РКЦ једина права хришћанска црква), милитантни клерикализам и клеронационализам, ускогрудо гледање на слободу савести и вероисповести, антиекуменизам, (антиправославље, антипротестантизам, антијудаизам, антиисламизам), антиатеизам, антилиберализам, антимодернизам, антимасонство, антимарксизам и антисоцијализам. На чисто политичком плану, у годинама непосредно пред Други светски рат, показивао је амбивалентан однос према фашизму и нацизму, као и према усташком сепаратистичком покрету и највећој хрватској политичкој партији – Хрватској сељачкој странци. Једно време је показивао интерес за очување Југославије, али је, парадоксално, после стварања аутономне Бановине Хрватске, окренуо леђа ХСС-у и Југославији, одредивши се за сарадњу са вођама усташког покрета у земљи.

Уз наглашени римокатолички елитизам у међухришћанским и међурелигијским односима, Степинац је на своју цркву (РКЦ) гледао и као на елитну друштвену организацију без које ни државе ни међународна заједница не би могле да постоје и да се нормално развијају. Ту цркву је сматрао важнијом друштвеном институцијом од државе и био је спреман да се са представницима југословенске државе спори и бори око разграничења међусобних компетенција у односу на заједничке поданике

обеју институција. Због јавног изношења својих ставова о политичким приликама у КЈ, јула 1935, био је укорен од стране ватиканског нунција у Београду. Приликом свог јединог сусрета са краљем Александром, и великог броја сусрета са кнезом Павлом, премијерима КЈ Стојадиновићем и Цветковићем и њиховим министрима, надбискуп Степинац се понашао врло арогантно и некоректно. **Врло често и врло радо се мешао и у унутрашњу и у спољну политику, тј. у одлучивање о најбитнијим питањима југословенске државе и Бановине Хрватске.** Јавно се залагао за одржавање старог монопола своје цркве над васпитавањем и образовањем католичке омладине као и над питањима морала у друштву. Преувеличаво је заслуге РКЦ у развоју цивилизације и у историји хрватског народа, као и у очувању реда, поретка и мира у југословенском друштву. Критиковао је државне власти због наводно неодлучне и неефикасне борбе против неморала, либералних и левичарских политичких идеја, идеологија и организација, против секташког деловања непризнатих верских заједница итд. Претеривао је у својим оптужбама о наводном прогону РКЦ у КЈ и отворено претио влади одлучним отпором своје цркве. **Своје свештенство је позивао на збијање редова и на одлучну борбу за „Краљевство Божје”, уверен да се оно не боји „ако устреба положити животе за правду и истину”.** Од чланова лаичке Католичке акције тражио је да се удруже „у једну слободну, чврсту и непробојну фалангу” и да не забораве да је РКЦ „Ecclesia militans”, која се бори да завлада у свијету кршћански поредак”. Новинаре РКЦ називао је „војницима пера у обрани Цркве” и „добрим Кристовим војницима”, који се „одлучно и устрајно боре за тријумф вере...” Дрско је испостављао државним властима различите захтеве своје цркве, не либећи се да уцењује поједине ministre и државне органе. Мешао се у кадровску политику југословенске владе. У појединим ситуацијама се понашао као тугор и шефу државе и премијерима и министрима. Због свега тога се слободно може рећи да је Степинац био пример милитантног католичког клерикалца.

Своје клерикалне погледе и понашање Степинац је испољавао и приликом третмана тзв. хрватског националног питања у КЈ. Иако је повремено износио врло исправне ставове о том питању и јавно се залагао против претераног национализма, **Степинац је, ипак, као бискуп једне интернационалне цркве, испољио превелику везаност за своју нацију, јавно говорећи да је његова „љубав према хрватском народу и сувише велика” и да се он у тој љубави „не да никоме наткрилити”.** Мада је био релативно млад човек, Степинац се понашао као неприкосновени

духовни отац и патрон хрватске нације. **Енергично је протествовао због скоро сваке примене насиља према припадницима хрватског народа.** Оптуживао је југословенску жандармерију за претерану употребу насиља према хрватским сељацима, иако је знао да је та жандармерија поступала једнако и према српским, македонским и осталим сељацима и радницима, према левичарима и комунистима, па чак и према свештенству СПЦ. Сваки свој контакт са страним политичарима и дипломатско-конзуларним представницима користио је за жалбе због неправедности хрватског народа у КЈ. **Степинац је, уз то, врло радо и врло често поистовећивао хрватство са католичанством, истичући изванредне заслуге РКЦ и Свете Столице за настанак, развој и одржање хрватске нације.** У превеликој бризи за положај те нације, Степинац је у време постојања КЈ показивао значајне елементе ксенофобије, међу којима су преовлађивали антисрпство и антисемитизам. Због тога се за њега може казати да је био не само клерикалац, него и клеронационалиста пар екселанс.

II

Степинчев однос према према Србима у КЈ мењао се током његовог живота и развоја његове надбискупске каријере. У првим годинама постојања Југославије, Степинац је показивао извесне симпатије за Србе, посебно за српске сељаке. Касније је, међутим, променио свој став и почео да говори све ружније о Србима. Уперивши оштрицу своје критике пре свега према српским политичарима (који су без икакве сумње заслуживали многе критике), Степинац је свој анимозитет према њима све више преносио и на обичне припаднике српског народа односно на цео тај народ. То се при крају постојања КЈ претворило у жестоко **антисрпство, у сталне оптужбе на рачун Срба** и у његове чувене изјаве да је „живот Срба и Хрвата у једној држави немогућ”, јер су Срби и Хрвати „два свијета који се никад неће ујединити”.

Као изразити римокатолички елитиста, Степинац (као и огромна већина његових колега из РКЦ) на екуменизам није гледао као на процес приближавања и сарадње различитих али равноправних хришћанских цркава. Омаловажавајући остале хришћанске цркве, као мање вредне и неистините, он се залагао за њихово присаједињење „јединој правој Цркви Крисловој”, тј. за утапање у њу. **Посебно лоше мишљење Степинац је имао о православљу и о СПЦ, о којима је изнео много крајње потцењивачких и увредљивих ставова.** Још у време постојања КЈ прижељкивао

је превођење православних Срба и других православних житеља КЈ у РКЦ.

Борећи се годинама за равноправност Хрвата са Србима у КЈ, Степинац је поздравио децентрализацију КЈ и стварање Бановине Хрватске, августа 1939, као заједнички успех В. Мачека и свој лични, односно успех ХСС-а и хрватског огранка РКЦ. Убрзо је, међутим, закључио да та бановина није ни довољно самостална, ни довољно клерикална, ни довољно десничарска, па је престао да је подржава, прижељкујући издвајање Хрвата из КЈ, стварање засебне хрватске државе и њено претварање у диктатуру типа Франкове Шпаније или Тисоове Словачке. Пошто су му усташе наговештавала стварање баш такве хрватске државе, Степинац се од средине 1940. потпуно окренуо ка том екстремном сепаратистичком и терористичком покрету. Занесен његовом десничарском и националистичком идеологијом, а посебно његовим антијугословенством, антисрпством, антиправослављем и антикомунизмом, Степинац је прижељкивао такав развој спољнополитичких и унутрашњеполитичких догађаја који би усташама омогућили реализацију њихових дугогодишњих планова и очекивања.

Иако се формално залагао против учешћа свог клера у политици, толерисао је његов улазак у усташке редове, прекршивши на тај начин заклетву дату Југославији и династији Карађорђевић и плунувши на Орден Белог орла I степена, којим га је одликовао кнез Павле јануара 1940. У вези са тим, треба посебно нагласити чињеницу да је погазио заклетву дату на Светом писму и у присуству краља Југославије, једног њеног министра, као и једног хрватског надбискупа и ватиканског нунција.

III

Створена договором наци-фашистичких агресора на Југославију – Хитлерове Немачке и Мусолинијеве Италије – са екстремним сепаратистичким и терористичким усташким покретом, Независна Држава Хрватска (НДХ) је одмах по свом оснивању показала своје злочинско лице. Годинама нападане најекстремнијом мржњом према Србима и плановима за њихово истребљење са оних простора које су сматрале хрватским, усташе су већ од од 11. априла 1941. почеле да хапсе, затварају, муче и убијају Србе широм НДХ, без икакве њихове кривице и без претходних истрага и суђења. Истог дана када се из емиграције вратио у Загреб (15. априла), Павелић је наредио да се у близини Копривнице

отвори концентрациони логор за Србе, Јевреје и противнике усташког режима („Даница”). Седамнаестог априла 1941. усташе су извршиле први масовни злочин над 25-орицом невино ухапшених и завезаних Срба код Старог Петровог Села. Наредног дана убиле су 39-орицу Срба у срезу Славонска Пожега. Деветнаестог априла основале су логор у Керестинцу код Загреба, у који су већ следећег дана упутиле прве групе ухапшених Срба из Загреба. Двадесетпрвог априла усташе су заједно са мађарским војницима стрељале 11-орицу Срба из Силаша, Палаче и Аде код Вуковара, док су у Глини ухапсиле 11-орицу Срба и послале их у концлогор „Даница”. На дан када је Павелић поручио загребачкој омладини да усташе неће допустити да у хрватском народу и даље живи „отров и коров” (24. априла 1941.), а бањалучки стожерник В. Гутић наредио Србима из Босанске Крајине да напусте НДХ, усташе су у Окучанима извршиле право „огледно стрељање” 30-орице потпуно невиних Срба из околних села. Наредног дана забрањена је ћирилица у НДХ, док су усташе хапсиле невинне Србе у околини Петриње, Вргинмоста, Дуге Ресе, Плашког и Доњег Лапца. У Вргинмосту су убиле Српкињу Милку Личину и њену 14-годишњу ћерку, у дворишту њихове куће. Двадесетшестог априла ухапсиле су преко 500 српских сељака у Грубишном Пољу и почеле да их муче, пре слања у концлогоре „Даница” и Јадовно. Двадесетосмог априла 1941. стрељале су око 200 такође потпуно невиних српских сељака у селу Гудовац код Бјеловара. Уследило је затим свирепо убиство бањалучког епископа Платона и 15 најугледнијих Срба Бања Луке (5. маја), масакр између 400 и 500 Срба у Вељуну код Слуња (9. и 10. маја), па између 200 и 400 Срба у Глини итд, итд.

Ови, као и многобројни други „мањи” усташки злочини над Србима у априлу, мају и јуну 1941, описани у овој књизи, недвосмислено демантују тенденциозне и неаргументоване тврдње већине хрватских историчара, публициста и политичара да су масовни и неселективни злочини над Србима у НДХ отпочели као оправдана реакција на некакву српску побуну против НДХ и на наводне српске злочине над Хрватима. Срби у Хрватској, Босни и Херцеговини и у Срему, који су потпали под власт усташке НДХ, били су ојађени и обезнађени војним сломом Југославије, бекством краља Петра и владе у иностранство и престанком рада југословенских државних институција и српских грађанских странака. Присиљени да усташкој власти предају војно и цивилно оружје, међусобно неповезани и дезоријентисани, лоше информисани о стању у НДХ, другим деловима окупиране Југославије и у свету, а уз то обезглављени хапшењем и убијањем најугледнијих Срба и свештенства СПЦ, они у

прва два-три месеца нису помишљали на организовани отпор усташкој држави. Иако им нова власт није била по вољи, Срби су се према њој држали лојално, дисциплиновано и скоро невероватно наивно. Уредно су се одазивали на разне преварне позиве власти, не верујући да им се може догодити ништа лоше, ако се нису огрешили о законе и интересе новопроглашене државе, па су плаћали главом своју наивност. Тек када је неколико хиљада Срба широм НДХ убијено без икакве сопствене кривице и када су информације о томе почеле да превазилазе уске локалне оквири, схватили су да морају да узму оружје у руке и да се бране од злочиначке усташке државе.

Мада је новопроглашена усташка држава одмах по свом настанку почела да терорише и прогони Србе, она није одмах могла да отпочне са својим стратешким пројектом – истребљењем Срба, јер за то није поседовала све неопходне кадровске, материјалне, политичке и друге претпоставке. Зато је убрзано вршила припреме за реализацију тог пројекта. Као најлакши и први корак у том правцу може се узети **систематска и бесомучна пропагандна кампања против Срба**, у којој су они представљени као највећи непријатељи хрватског народа и кривци за његова вишевековна страдања и невоље, па је следио закључак да им нема места у младој хрватској држави. Ту кампању су почела да проводе сва званична и незванична средства масовног комуницирања, на челу са загребачким дневником „Хрватски Народ”, већ од другог дана постојања НДХ. Она је без прекида трајала све до маја 1945. **Упоредо са њом експресно су доношени законски и подзаконски прописи којима су Срби и Јевреји били потпуно обесправљени, дискриминисани и опљачкани, а почео је да се ствара и врло разгранат полицијски, судски и војни апарат, одан усташком режиму и спреман за провођење геноцида над Србима, Јеврејима и Ромима**, као и за прогон свих антифашиста. После оснивања сабирних концлогора у Копривници и Керестинцу, од јуна 1941. усташе почињу да оснивају злогласне логоре смрти у Госпићу, Јадовном, на острву Пагу, у Јасеновцу и многим другим местима широм НДХ. Из свих тих припрема и потеза усташких власти, врло брзо је било видљиво да је **истребљење Срба из НДХ био државни пројекат**, руковођен из самог врха усташког режима и државе.

(Када је у питању утврђивање намере усташа да изврше геноцид над Србима, не сме се губити из вида чињеница да је сам Хитлер подстакао Павелића на вођење „нетолератне” политике према Србима као и чињеница да је такву политику на нешто перфиднији начин подстицала и Мусолинијева Италија. Осокољени тим подстицајима и олаким доласком

на власт, Павелић и његови најближи сарадници нису уопште крили пред својим немачким и италијанским покровитељима намеру да потпуно истребе Србе из НДХ. Ти покровитељи су остварење те намере толерисали све док оно није почело да им ствара озбиљне проблеме у војној контроли и коришћењу територије НДХ.)

После првих озбиљнијих најава из априла 1941, у мају су усташе отпочеле са реализацијом сва три главна вида геноцида над Србима – присилним исељавањем из НДХ, присилним покатоличавањем и масовним физичким ликвидирањем. Присилно исељавање остваривале су једним делом самоиницијативно и самостално, а другим делом у сарадњи са немачким војним властима, док су друга два вида геноцида вршиле самостално. Синхронизованим деловањем читавог државног апарата НДХ, као и апарата Усташког покрета и многих проушашких клеронационалистичких организација, НДХ је већ у мају и јуну 1941. претворена у прави пакао за све Србе и Јевреје, а убрзо потом и за Роме и за хрватске и друге антифашисте.

Када је реч о геноциду над Србима у току 1941. неопходно је поминути и неке показатеље статистичког карактера. Мада се у проценама врло упућених немачких и италијанских војних и полицијских власти у НДХ помињу цифре од 200 до 300.000 убијених Срба већ у току 1941, за то није испостављена одговарајућа аргументација, па се те процене морају узети са извесним резервама. На основу документације и аргумената предочених у овој књизи може се са великом вероватноћом закључити да је у првих осам месеци постојања НДХ убијено најмање 100.000 Срба, с озбиљном могућношћу да је тај број био и знатно већи. У исто време било је присилно исељено из НДХ или је из ње избегло око 300.000 Срба, а присилно је покатоличено око 150.000, уз безобзирну пљачку имовине и катастрофално осиромашење читаве српске популације. Све те геноцидне акције усташког режима посебно су погодиле најмлађе припаднике те популације. Уз то што су и сами били жртве бестијалних и неселективних усташких злочина, неколико стотина хиљада српске деце остало је без једног или оба родитеља, без крова над главом, без икаквих материјалних прихода, без школа и права на игру и нормалан развитак. Преживели Срби били су, иначе, остављени и без духовне потпоре СПЦ, чији су кадрови побијени или протерани из НДХ, а цркве и други богослужбени објекти оскрнављени, опљачкани, порушени или претворени у објекте РКЦ. Српски народ у НДХ је већ у току 1941. доживео тако страшне неправде, губитке и жртве да је то било равно најгорој националној катастрофи.

IV

Када је у питању Степинчев однос према геноциду над Србима у НДХ, треба најпре констатовати да су на тај однос пресудно утицали његови ставови и погледи на Србе, православље и Југославију, са једне стране, као и на решење тзв. хрватског националног питања у КЈ, одн. на усташки покрет, са друге, које је испољавао пре Априлског рата и стварања НДХ. У последњим годинама постојања КЈ он је све негативније и све непријатељскије гледао и на Србе и Југославију и на православље и СПЦ, уз истовремено приближавање усташама и тајну сарадњу са њима на рушењу КЈ.

Потпуно у складу са таквим својим ставовима и понашањем, **Степинац је са нескривеним одушевљењем поздравио оснивање НДХ и јавно позвао свој клер и своје вернике да раде на њеном учвршћењу, развоју и одбрани.** То што су ту државу основале нацистичка Немачка и фашистичка Италија, после бруталне агресије на Југославију, уз гажење међународног јавног права и морала, није му нимало сметало, иако је све до тада демонстрирао своје велико противљење нацистичкој идеологији и политици. Још док је југословенска војска крварила у борби против далеко моћнијих агресора, Степинац је ступио у неуобичајено интензивне, јавне и срдачне контакте са вођама самопроглашене НДХ, прибавивши тој држави легитимитет и пре њеног каквог-таквог међународног признања од стране Сила осовине и њихових сателита. Своју чувену окружницу о прихватању и поздрављању НДХ издао је у време када је у НДХ већ била започела страшна пропаганда мржње према Србима и Јеврејима, као и први масовни злочини над Србима.

Ти злочини су већ до краја 1941. попримили такве размере и такву свирепост да су чак и нацистички и фашистички официри – који су их најпре врло подмукло подстицали и толерисали – били згранути и запрепашћени. **Геноцид над Србима у НДХ био је толико отворен и очигледан да није могло бити ниједног пунолетног и озбиљног житеља те државе, бар у оним њеним деловима у којима су Срби живели, који није био свестан његовог провођења.** То, наравно, посебно важи за надбискуп Степинца, првог човека највеће хрватске бискупије и првог човека хрватског католичког епископата.

Захваљујући својој високој црквеној позицији и угледу који је уживао међу хрватским католицима, **Степинац је добијао информације о геноциду над Србима из изузетно широког круга извора.** Најпре и највише од верника и клера своје надбискупије, затим од подређених

(суфраганих) му бискупа у оквиру Хрватско-славонске црквене покрајине (тј. метрополије), од других хрватских бискупа са територије НДХ и од београдског надбискупа (Јосипа Ујчића), као и од поглавара појединих католичких редова у НДХ, па чак и из самог Ватикана. Информације из прве и друге руке добијао је и од угрожених Срба, одн. од њихове родбине, као и од Срба из Недићеве владе и Србије. Уз то је одређене информације добијао и од од поштених и хумано оријентисаних Хрвата и Муслимана и припадника других нехрватских народа у НДХ. На крају, изузетно значајне информације о томе добијао је и од дипломатско-конзуларних и војних представника немачких и италијанских окупационих снага у НДХ са којима је био у контакту, а индиректно и од највиших представника усташког режима. Због свега тога се без претеривања може рећи да је надбискуп Степинац био једна од најобавештенијих личности о свему што се збивало у НДХ, па, наравно, и о геноциду над Србима. Степинац је, дакле, знао за усташке злочине над Србима и знао је да се они врше зато да би се Срби истребили из НДХ, али никада није, ни јавно ни тајно, употребио квалификације „истребљење” или „затирање Срба” – које су биле ондашњи синоними за геноцид. Знао је и то да се ти злочини никако не могу ускладити ни са католичким ни са општељудским моралом. Али, он никада није осудио Павелића и усташки режим због тог злочина над злочинима. Уместо тога, он је усташке злочине релативизовао и оправдавао као дела „неодговорних и незрелих елемената”, а не као дела унапред испланираног, организованог и систематског геноцида од стране усташке државе. На неке од њих је реаговао, али то није чинио ни јавно ни довољно енергично и ефикасно, него тек тако и толико да би то могло да се региструје и да послужи као некакво касније оправдање. Једном речју, није реаговао на злочине онако како би то доликовало највишем представнику највеће хришћанске цркве у НДХ и није учинио све што је могао да би их спречио. Упркос упорним „образложењима” Степинчевих бранилаца да он није поседовао тзв. „тврду” моћ којом би могао да утиче на усташку власт, неоспорна је чињеница да је имао на располагању бројна средства и тзв. „тврде” и тзв. „меке” моћи којима је могао да изврши значајне притиске на Павелића и његов злочиначки режим.

Када јер у питању тзв. „тврда” моћ загребачког надбискупа овде треба подсетити на чињенице које су саме по себи речито говориле о великој кадровској и материјалној снази Загребачке надбискупије и њених поглавара. Надбискуп Степинац је био на челу територијално највеће и најбројније римокатоличке дијецезе у НДХ, тј. био је духовни вођа око

милион и 900.000 римокатолика Загребачке надбискупије и врховни верски ауторитет за још око 770.000 римокатолика у другим дијецезама Хрватско-славонске црквене покрајине, у коју су поред Загребачке надбискупије спадале и Босанско-сријемска (одн. Ђаковачка), Сењско-модрушка и Крижевачка бискупија. У току 1941. Степинчев клер и његови верници у Загребачкој надбискупији били су организовани у 15 архиђаконата, 40 деканата и 369 жупа, а окупљали су се и обављали верске обреде у преко 1000 цркава и око 400 капела. Уз поменуте цркве и капеле, Степинчева надбискупија имала је у поседу 369 жупних уреда и многобројне друге стамбене, економске, и школске објекте, као и другу врло вредну непокретну и покретну имовину. Близу два милиона верника Загребачке надбискупије духовно је водило и усмеравало преко 550 свештеника из саме надбискупије и око 370 свештеника из других католичких бискупија. Овом броју световних свештеника помагало је на различите начине неколико стотина редовника и тзв. браће и преко 2.000 редовница (тј. часних сестара) из 38 мушких и 109 женских редовничких кућа на територији надбискупије. У управно-административном апарату надбискупије и у њеним школама у Загребу радило је преко 100 свештеника и других службеника и наставника са високом школском спремом и са највишим могућим црквеним и државним одликовањима. У интернатима и клупама Католичког богословског факултета и два семеништа налазило се око 800 кандидата за свештенике и теологе Загребачке надбискупије. Уз бројан свештенички кадар и подмладак, посебну кадровску и политичку снагу Загребачке надбискупије представљало је преко 70.000 лаика, организованих у 1.136. друштава Католичке акције и преко 500 тзв. набожних друштава (крижарска братства и сестринства, друштва хрватских католичких мужева и жена, католичке сељачке, радничке и ђачке омладине, Католичка свеучилишна омладина („Домагој”) итд.). Уз то је у редакцијама 47 католичких листова и часописа радило и сарађивало неколико стотина Степинчевих свештеника и лаика, са такође високим образовањем и угледом како у самој надбискупији, тако и ван ње. Једном речју, надбискуп се налазио не само на челу територијално и бројчано највеће надбискупије у НДХ, него и на челу праве армије високообразованих свештеника и лаика, који су уживали велики углед међу свим Хрватима у НДХ. И на крају, надбискуп Степинац је био председник и први човек Бискупске конференције и у КЈ и у НДХ, са несумњивим угледом у читавом хрватском апископату.

А кад је у питању тзв. „мека” моћ којом је располагао Степинац као загребачки надбискуп, јасно је да је она проистицала из горе поменутих

података о укупној кадровској, материјалној и политичкој снази Загребачке надбискупије и РКЦ у Хрватској у целини. Неко ко је био на челу тако великог броја веома образованог, угледног и изузетно добро организованог свештенства и на челу велике армије организованих и милитаризованих лаика, морао је да има велики утицај не само на њих него и на све вернике своје надбискупије и читавог хрватског огранка РКЦ. Он је, уз то, баштинио и користио велики углед свих својих претходника на столици загребачких надбискупа, као и углед читаве РКЦ у хрватском народу, који је познат по својој традиционалној религиозности, црквености и везаности за римокатолички клер. А не треба занемарити ни чињеницу да је надбискуп Степинац имао врло велико лично искуство у одржавању односа са државним властима у КЈ и да је уживао високо поверење највишег врха РКЦ у Ватикану.

Да је заиста хтео да учини неке озбиљне и ефикасне кораке у правцу обуздавања и заустављања геноцида над Србима, Јеврејима и Ромима, Степинцу су на располагању стајала многобројна духовна и црквено-политичка средства утицаја и притиска на власт: (1) јавни позиви на молитве за све обесправљене, угрожене и унесрећене људе у НДХ, а посебно за Србе, Јевреје и Роме, (2) упозоравајуће проповеди у црквама о непоштовању основних Божјих заповести, а пре свега заповести „Не убиј!”, (3) протестна звоњења у свим црквама Загребачке надбискупије и Хрватско-славонске метрополије, (4) забрана објављивања шовинистичких и расистичких написа у црквеној штампи, (5) издавање и читање пастирских писама против мржње, нетолеранције и незаконитог и неморалног понашања према другима, (6) претња екскомуникацијом из РКЦ свим расприривачима мржње и убицама невиних људи, (7) забрана верницима и клеру да се учлањују у усташки покрет, (8) одбијање учешћа у званичним манифестацијама усташког режима и претња прекидом других облика сарадње РКЦ са тим режимом, (9), протестна заседања и саопштења бискупских конференција, (10) одбијање да се учествује у државном пројекту насилног покатоличавања Срба, (11) претње оставком на положај надбискупа и председника БКХ, (12) јавне осуде режима у католичкој штампи и на отвореним јавним скуповима, (13) алармирање Ватикана и светске јавности против НДХ, (14) обилажење затвора и логора ради упознавања са стањем у њима и, на крају, (15) понуда сопствене слободе и живота за слободу и животе невиних Срба, Јевреја или Рома итд. (Ако је свети Максимилијан Колбе, пољски фрањевац, могао да понуди и положи свој живот за живот свог друга у заточеништву, зашто то не би могао да уради и надбискуп Степинац, за кога је његов наследник,

кардинал Кухарић, иначе тврдио да је био „приправан умријети за човјека”? Зар је његов живот смео да буде важнији од живота дабро-босанског митрополита Петра, бањалучког епископа Платона, горњокарловачког епископа Саве или било ког од неколико стотина зверски убијених православних свештеника и монаха у НДХ и неколико стотина хиљада измасакираних Срба?)

А кад је већ поменута судбина СПЦ у НДХ, онда мора да се каже да је једно од највећих огрешења надбискупа Степинца о Бога и његове заповести, о правду, морал и, наравно, о Србе и православље, баш то што је мирно посматрао систематско затирање СПЦ, спровођено уз јавно понижавање њеног свештенства и његово неосновано хапшење, мучење, протеривање и брутално физичко ликвидирање. Ни једном у току страшног прогона и убијања свештеника и епископа СПЦ у току пролећа и лета 1941. он није показао искрено интересовање за њихову судбину, а камоли протест или осуду усташког режима због учињених злочина над њима. Није му сметало ни јавно понижавање и вређање свештенства једне хришћанске цркве како од стране представника власти, тако и од многобројних несавесних верника његове цркве (РКЦ), ни скрнављење православних црквених објеката и других светиња. Сем немуште и неаргументоване приче о некаквој помоћи ухапшеном загребачком митрополиту Доситеју, нема ниједног доказа да је он лично или неки његов свештеник посетио неког утамниченог православног колегу и zaloжио се за њега. Он је, једноставно, „пустио низ воду” СПЦ, дозвољавајући усташком режиму да је потпуно неометано затре. Где је ту била она наводна еванђеоска љубав према сваком човеку, о којој су упорно причали и причају, одн. пишу кардинали Кухарић и Бозанић и писци-хагиографи Бенигар, Батеља, Хорват и други? А кад већ ничега од те љубави није било, зар Степинац и његова сабраћа из римокатоличког епископата нису могли да покажу бар некакву елементарну емпатију према заиста страдалничкој судбини своје хришћанске сабраће из СПЦ? Тако равнодушан и незаинтересован однос надбискупа Степинца и других хрватских бискупа према трагичној судбини своје православне сабраће једно је од њихових најтежих моралних огрешења. То је исто-времено и тешка мрља на савести неколико милиона хрватских римокатолика, чија је огромна већина верно следила свој епископат и одобравала његово држање. Такво држање највише хијерархије хрватског огранка РКЦ, као и већине његовог клера и верника могло је само да охрабри усташке зликовце да наставе са започетом праксом прогона и физичког ликвидирања епископа и свештенства СПЦ.

Крајње неморално било је и Степинчево држање према насилном покатоличавању Срба у НДХ. Уз намерно затварање очију пред насиљем које су усташке власти примењивале према Србима приликом њиховог приморавања да пређу у РКЦ, Степинац је такође намерно затварао очи и пред чисто прозелитским и насилничким понашањем „мисионара” из редова свог и редовничког свештенства на територији своје надбискупије и своје метрополије. Злоупотребљавајући трагичну ситуацију у којој су се Срби нашли у НДХ, Степинчеви и други „мисионари” су примењивали крајње нечасне методе и различите врсте насиља приликом њиховог „убеђивања” да пређу у РКЦ. Приморавали су Србе да присуствују њиховим „мисионарским” наступима, вређали их по верској и националној основи, наређивали им да одмах и неизоставно пређу у РКЦ, уцењивали их и претили им најтежим санкцијама. Сви ти „мисионари” долазили су у српска насеља у пратњи наоружаних усташа, а неки од њих су и сами били наоружани и претили употребом тог оружја. Иако је таквим својим понашањем највећи део Степинчевог клера постао директан учесник у насилном покатоличавању Срба, а то значи и у геноциду над њима, нема података да је Степинац било кога од тих и таквих „мисионара” позвао на одговорност и казнио. Као неприкосновени шеф свог клера, коме је могао да наређује, да га прати и оцењује, надбискуп Степинац је био директно одговоран за његово прозелитско и геноцидно деловање.

Мада за то до сада нису пронађени релевантни архивски докази, може се прилично основано претпоставити да је главни разлог за незаинтересованост надбискупа Степинца и његове сабраће из хрватског епископата за трагичну судбину српских епископа и свештеника у НДХ и за игнорисање отворених притисака режима на вернике СПЦ био везан за њихова очекивања од државног пројекта масовног покатоличавања Срба. Користећи усташки терор и страх Срба за опстанак, они су, наиме, прихватили тај пројекат и покушали да остваре старе прозелитске претензије РКЦ према православним Србима. Директно учешће клера РКЦ у насилном покатоличавању Срба у НДХ говорило је о споју екстремног римокатоличког прозелитизма и екстремног хрватског национализма. Савременим речником исказано, био је то удружени злочиначки подухват усташког режима и хрватског огранка РКЦ, предвођених Антом Павелићем и Алојзијем Степинцем – спој Павелићевог сна о хрватској држави без Срба и Степинчевог сна о хрватској држави без православља и СПЦ. Да су усташе оставиле у животу и на миру православне епископе и њихово свештенство на територији

НДХ, сасвим је сигурно да би пројекат масовног и присилног покатоличавања Срба био тешко остварив. Зато је било неопходно да се они или физички ликвидирају или протерају из НДХ, што су усташе оствариле већ у јулу и августу 1941. Тиме је био битно олакшан посао и државним властима и хијерархији РКЦ у вршењу притиска на вернике СПЦ да пређу у РКЦ. Оставши без свог свештенства, традиционално религиозни православни Срби били су присиљени да потраже духовне услуге (крштења, венчања, опела и сл.) неке друге хришћанске цркве, или да, евентуално, пређу на ислам или јудаизам. Пошто је РКЦ била највећа и најприсутнија хришћанска црква у НДХ, а уз то и врло блиска православљу у догматском и црквено-правном погледу, било је прилично логично очекивати да ће се Срби обратити управо клеру РКЦ за поменуте услуге или да ће најпре прихватити понуде и притиске са те стране. И тако је заиста и било у 95% случајева њиховог верског прелажења за време НДХ. Тиме је тзв. **Степинчева црква постала директни добитник одн. корисник овог вида усташког геноцида над Србима**. А уз то се није либила ни од убирања милионских такси од присилно покатоличених Срба, ни од преузимања и преуређивања православних цркава и манастира, парохијских домова и епископских дворова СПЦ, ни од отворене пљачке њихових ризница, музеја, библиотека, архива, црквених звона, па чак и тзв. црквених сасуда, свештеничке и монашке гардеробе, црквеног и приватног намештаја, домаћих животиња, залиха хране итд.

Степинац се, додуше, званично ограђивао од било каквог притиска на Србе (и Јевреје) да прелазе у РКЦ, тврдећи да РКЦ „није ловац на вернике” и да она прихвата само оне припаднике других религија и цркава који јој добровољно и искрено прилазе. Колико је то било лицемерно и перфидно јасно је већ из многобројних сведочења преживелих Срба из НДХ, које су усташке власти отворено стављале пред дилему: напуштање православља или смрт, одн. прогон из НДХ или депортовање у концентрационе логоре. **Под реалном претњом од усташког ножа или прогона, животно угрожени православни Срби су у масама прихватили прелазак у РКЦ. О добровољности и искрености њиховог прелазак ту није могло да буде ни говора.** Да је Степинац заиста хтео само добровољне и искрене прелазнике из СПЦ у РКЦ, он је морао да се запита зашто се после стварања НДХ број заинтересованих Срба за прелаз тако нагло увећао да се говорило о „покрету прелажења”, чија се појава пре 10. априла 1941. није ни назирала. А да су Срби тражили прелаз у РКЦ само из страха за своје животе и своју имовину Степинац је могао да прочита

у извештајима које су његови жупници достављали Надбискупском духовном столу, коме се он налазио на челу. Да он и његова црква нису били „ловци на вернике” и да им се није журило да што пре искористе несрећу Срба за њихово масовно превођење у РКЦ, они су могли да одбију учешће у државном пројекту покатоличавања Срба док трају рат и отворена насиља над Србима. Али они то нису учинили.

Мада је највећи део Степинчевог клера приступио покатоличавању Срба у класичном прозелитском и насилничком маниру, треба поменути и чињеницу да су га неки појединци из редова тог клера организовали из најплеменитијих хуманих разлога, настојећи да тако спасу Србе из своје околине од усташког ножа и прогона. Иако такви појединци заслужују велико признање и искрену захвалност свих Срба и из НДХ и изван ње, њихово човекољубље и правдољубље не може битно да умањи историјску одговорност надбискупа Степинца, хрватског римокатоличког епископата и највећег дела његовог клера и верника за учешће у државном пројекту насилног покатоличавања Срба у НДХ.

У вези са масовним превођењем Срба у РКЦ јако је важно нагласити да га Степинац није видео само као њихов верски преображај, већ и национални, јер је покатоличавање третирао као увод у денационализацију Срба и њихово похрваћивање. Незадовољан због примене најтежег насиља усташких власти према Србима од којих се очекивао прелазак у РКЦ, Степинац је, са становишта духовног оца хрватске нације, озбиљно (али и врло обазриво) критиковао усташки режим управо због убијања Срба и умањивања броја кандидата за новопечене католике и Хрвате. А документи подастрти у овој, као и у неким другим књигама, јасно показују да су и други хрватски епископи слично мислили о том питању.

Недавно само делимично обелодањена Степинчева писма папи Пију XII из маја и јуна 1941. показују да је Степинац нечасно поступио и по питању насилног исељавања Срба из НДХ. Испоставило се, наиме, да је он био врло добро обавештен о нацистичко-усташком плану за насилно исељавање Словенаца из делова Словеније које су анектирали Немци у НДХ и о насилном исељавању истог броја Срба из НДХ у окупирани део Србије. И не само да је био обавештен. Њега је лично Павелић консултовао у вези са тим планом и он се сагласио са том злочиначком разменом словеначког и српског становништва. Притом је исказао бригу само за прогнане католичке Словенце и њихов клер – за што је добио похвале из Ватикана. Бол, туга и несрећа православних Срба, незаконито и нечовечно протераних са њихових вековних огњишта

и потпуно опљачканих, нису изазвали никакве његове емоције нити противљење. (На исти начин се понео и врх Ватикана, благовремено информисан о овом виду геноцида над Србима и са његове и са неких других страна.)

Степинац је, уз то, добро знао и за присилно исељавање Срба и Јевреја из северних у јужне делове Загреба и за најаву стварања гета за њих почетком маја 1941. Ни такву, јавно прокламовану расистичку меру усташког режима он није сматрао вредном било каквог свог ангажовања, па ју је „мудро” прећутао.

Правећи се да не види злочиначку природу усташког режима и очигледан геноцид над Србима, Степинац је свесно обмањивао чак и Римску курију и папу Пија XII о правом стању у НДХ. Усташке злочине је покушао да оправда и као елемент наводне борбе „на живот и смрт” између угроженог римокатолицизма и агресивне „шизме”, односно СПЦ и удружених „четничко-комунистичких” снага на територији НДХ. Један је од најодговорнијих људи за покушаје релативизовања и прећуткивања усташког геноцида над Србима. У том погледу се може сматрати једним од претходника савремених покушаја ревизије историје НДХ и улоге усташког покрета.

Као први човек РКЦ у НДХ, Степинац сноси велику одговорност због толерисања агресивне и континуиране кампање мржње против Срба и Јевреја у званичним медијима НДХ, која је од првих дана наговештавала геноциде над тим народима, а после маја 1941. их оправдавала. Посебну одговорност он сноси због толерисање исте такве кампање и у штампи своје надбискупије, као и у штампи лаичке Католичке акције, која је била под његовом неоспорном контролом.

У јеку најстрашнијих злочина над Србима, Степинац је омаловажавао њихове жалбе и оптуживао их за неправде према Хрватима у КЈ, за субверзивно деловање против НДХ и изазивање усташке освете, као и за патолошку мржњу према РКЦ. Те оптужбе је изнео маја 1943. и првом сараднику Пија XII, кардиналу државном секретару Луиђију Маљонеу. С друге стране, он је већ тада покушао да оправда и себе и цео епископат РКЦ, тврдећи да су учинили све што су могли за Србе и Јевреје и да су помагали Србе без обзира на њихову патолошку мржњу према РКЦ.

Иако није био члан усташког покрета, Степинац је усташку злочиначку државу величао и бранио све до њеног неславног краја. Покушавајући по сваку цену да оправда ту монструм-државу, Степинац је, уз намерну релативизацију њених злочина, тврдио да је она учинила много

тога доброг на верско-моралном плану. Притом је као противтег оптужбама за троструки геноцид и терор над свим иоле слободоумнијим људима, он помињао, с једне стране, борбу усташа против слободе абортуса, против порнографије, верског индиферентизма и масонерије, а с друге, материјалну помоћ Римокатоличкој цркви. Био је то покушај успостављања једне потпуно несувисле и монструозне симетрије, недостојне било ког озбиљног интелектуалца и великодостојника једне хришћанске цркве. Усташе су својом пропагандом мржње и осветољубивости, својим расистичким законодавством и својим злочиначким понашањем већ у априлу и мају 1941. показале да нису хришћани или да су хришћани само формално, које не интересује хришћански морал. **То што је усташки режим назвао католичким и што га је препоручивао папи и Светој Столици, још је један од великих моралних падова Алојзија Степинца.**

Насупрот упорним тврдњама бројних Степинчевих бранилаца да је он био у врло лошим односима са поглавником Павелићем, и да је често био на удару усташког режима, бројне чињенице показују управо супротно. Он и Павелић нису били лични пријатељи, јер су обојица били врло сујетни људи, који су претендовали на титулу првог човека хрватске нације, па су се међусобно доживљавали као такмаци за то престижно место. Али су на службеном плану одржавали коректне односе и врло успешно сарађивали. **Степинац је већ у априлу 1941. изразио пуну личну лојалност и лојалност хрватског епископата Павелићу као поглавару НДХ, док је његова штампа величала Павелића и НДХ од првих до последњих дана НДХ.** Црква којом је руководио одмах је најавила спремност на сарадњу са усташким режимом и пресудно је утицала на његово учвршћење, па је од самог Павелића третирана као један од кључних стубова тог режима. Тврдње да су усташе радиле Степинцу о глави, због његових наводно оштрих осуда њиховог режима и великог залагања за Србе и Јевреје, као и да је Павелић у више наврата тражио од Ватикана његово повлачење са столице загребачког надбискупа, нису до сада потврђене ваљаном и проверљивом документацијом. Насупрот тим тврдњама, **неоспорна је чињеница да Павелић никада није предузео никакву репресивну меру према Степинцу (а могао је), него га је одликовао „Редом за заслуге – велередом са звиездом”** и пред своје бекство из Загреба понудио му да заузме његово место. Уз то је важно да се нагласи да је Степинац присуствовао свим најзначајнијим манифестацијама усташког режима и фотографисао се са Павелићем и његовим најближим сарадницима, дајући на знање хрватској и страном јавности да је и сам интегрални део тог режима.

Таквим својим држањем према усташком режиму, Степинац је пресудно утицао на држање огромног дела свог клера и верника, а у великој мери и на држање своје сабраће из хрватског епископата према усташком режиму и према његовим страшним неделима. **Као председник Бискупске конференције НДХ и неоспорни лидер РКЦ у тој држави, он сноси кључну одговорност за несумњиво клеронационалистичко и проусташко опредељење и држање целог хрватског римокатоличког епископата.**

Из онога што је предочено у овој књизи недосмислено се може закључити да је Степинац био врло недоследан човек, склон непринципијелним и тешко одбрањивим компромисима. За време постојања КЈ жестоко се залагао са слободно деловање РКЦ, али не и за пуну слободу савести и вероисповести за припаднике тзв. малих верских заједница и за атеисте. **За време НДХ није проговорио ни реч против укидања и загирања читаве СПЦ.** Иако се на почетку своје надбискупске каријере декларисао као велики борац против сваке неправде, у НДХ је свесно затварао очи пред геноцидом над Србима, а у доброј мери и пред геноцидом над Јеврејима и Ромима.

У покушају да „опере” Степинчеву биографију и да га представи у што позитивнијем светлу, један познати Степинчев бранилац тврди да је Степинац „волео НДХ као државу”, али да је „њен режим упозоравао и осуђивао у оним случајевима када је радио нечовјечно и некршћански”. Други тврди да је „у сваком тренутку кад је власт одлучила донети или је проводила законе који су противни моралу и еванђеоским истинама, он смјело осуђивао њезине поступке и одредбе”. Из тих и многих других сличних тврдњи могао би да се изведе закључак да је нечовечно и нехришћанско поступање у НДХ било доста ретко, иако се из многобројне документације, као и из ове књиге, јасно види да је било управо супротно. **Државни терор, разне врсте насиља и злочина били су свакодневица у тој држави, а човечно и хришћанско поступање реткост.** Да је Степинац стварно хтео да критикује и осуди усташки режим због његових нечовечних и нехришћанских поступака и одредаба, он је то морао да ради буквално сваког дана, а не два до три пута годишње – и то у форми добронамерних савета и упозорења. Далеко је од истине и тврдња кардинала Кухарића да је Степинац „називао сваки злочин злочином (и) сваку неправду неправдом”, јер је од 10. априла до краја 1941. само једном поменуо израз „злочин” и само једном заиста и осудио вршење злочина. Када је 14. маја 1941, упозорио Павелића да је масовно убијање Срба без суда и утврђивања њихове кривице супротно

католичком моралу, он то убијање није назвао злочином, нити је инстигирао на кажњавању његових починилаца (као што је радио за време КЈ у случајевима убистава Хрвата од стране југословенских власти). После тога, месецима није реаговао ни на један од многобројних нових и све тежих масовних злочина над Србима, у којима су на крајње садистички начин убијани не само одрасли мушкарци, него и жене, деца, стари људи и болесници и рањеници, неспособни за било какав отпор. Тек се крајем новембра 1941, на другом заседању БКХ (цитирајући мостарског бискупа Мишића и бањалучког бискупа Гарића), Степинац заложиио да хрватски епископат осуди „насиља и крволоштва над православцима” и о томе обавестио Павелића. И тог јединог пута у току 1941. Степинац је, у представци упућеној Павелићу, израз „злочин” поменуо у оквиру синтагме „злочинства и испади неодговорних елемената и незрелих младића”, избегавши да прозове и осуди праве иницијаторе и организаторе тих злочинстава, тј. усташки режим и самог Павелића. Поглавника је, чак, похвалио као борца за законитост, мир и ред у НДХ (!?!).

* * *

Неоспорна је истина да је Степинац за време НДХ интервенисао у извесном броју случајева за поједине Србе и да је некима од њих спашио животе и породице, али се то, нажалост, односило на мање од 1% свих ухапшених и заточених Срба. Данас се тај више него скроман резултат његових интервенција истиче као крунски доказ некаквог његовог великог хуманизма и „љубави” према сваком ближњем, без обзира на националност, веру, расу и друге разлике. Иако нема никакве сумње у то да је за те интервенције заслужио признање и захвалност, остаје, нажалост, неоспорна много важнија чињеница да он није предузео ниједан озбиљан корак да спречи испланирано уништење читавог српског народа у НДХ, тј. да је толерисао геноцид над њим.

Степинац је, иначе, прве информације о нехуманом поступању са заточеницима у концентрационим логорима Јасеновац и Лоборград (у овом другом биле су заточене само Јеврејке и Српкиње са децом) добио већ у новембру и децембру 1941, али се никада – ни у току те, ни у току каснијих година – није одлучио да посети ни те нити било које друге усташке логоре и затворе. Почетком 1942. послао је једног од својих секретара да посети Јасеновац и задовољио се његовим утиском да тамо нема никаквог мучења и других злочина. Наредне године написао је Павелићу да је Јасеновац „срамна љага за НДХ”, али тек после сазнања да

је у њему убијено шест словеначких католичких свештеника и један њихов пољски колега. Као да дотадашња монструозна мучења и убиства неколико стотина хиљада Срба, Јевреја, Рома и хрватских антифашиста у том и многобројним другим усташким логорима и стратиштима нису била довољан разлог да све те логоре и стратишта, као и целу НДХ, назове „срамном љагом” на лицу хрватског народа и целе његове историје?

* * *

На основу свега досада реченог, одговор на питање како се надбискуп Степинац односио према геноциду над Србима у НДХ може се сажети у следећих 20 теза:

1. После нацифашистичке окупације Југославије и стварања усташке НДХ, Степинац је постао први човек највеће и наутицајније верске заједнице у НДХ. У том својству је остваривао врло честе и тесне контакте са врхом усташке државе, као и са дипломатско-конзуларним и војним представницима осовинских сила, од којих је добијао најповерљивије информације о догађањима и о стању у НДХ. Уз то је био информисан и од скоро два милиона својих верника и од неколико хиљада римокатоличких свештеника, редовника и редовница са територије своје надбискупије, као и од других хрватских бискупа, редовничких поглавара и поглаварица и од самог врха РКЦ у Ватикану. Део информација добијао је и од прогоњених Срба из НДХ и од представника српских квислиншких власти у окупираној Србији. Због свега тога, Степинац је био један од најбоље информисаних људи у НДХ и није могао да не зна за брутални геноцид над Србима (као и над Јеврејима и Ромима), који је усташки режим отворено вршио од маја 1941. до маја 1945.

2. Иако је знао за тај злочин над злочинима, он није сматрао за потребно да јавно проговори о њему, да га осуди и да предузме било какве озбиљне кораке у циљу његовог спречавања. Био је то својеврстан злочин ћутања, одн. нечињења, недостојан високог великодостојника било које хришћанске цркве.

3. Једно од највећих огрешења према Србима, њиховој цркви и православљу у целини Степинац је учинио дозволивши да се пред његовим очима и пред очима целог хрватског католичког епископата одвија несметано затирање СПЦ у НДХ, уз бројне свирепе злочине над свештенством и монаштвом те цркве и над њеним епископима. Изостанак било какве емпатије и интересовања за заиста голготска страдања свештеника и епископа „сестринске” СПЦ – од којих је многе

и лично познавао – не може се оправдати никаквим накнадним објашњењима и образложењима.

4. Будући да је још за време постојања КЈ исказивао јасне прозелитске претензије према СПЦ, **Степинац је прихватио усташки пројекат насилног покатоличавања Срба и дао налог свом клеру да учествује у његовој реализацији.** Намеран да искористи трагичан положај Срба у НДХ ради остваривања својих и ватиканских прозелитских планова, Степинац је затварао очи пред очигледним насиљем које су усташе примењивале над Србима ради њиховог присиљавања да пређу у РКЦ.

5. Уз превиђање насиља усташког режима над Србима, **Степинац је затварао очи и пред прозелитским и насилничким понашањем његовог и редовничког клера у процесу превођења Срба у РКЦ.** Највећи део тог клера служио се крајње нечасним методама у „убеђивању” Срба да напусте православље и пређу у РКЦ (вређање, уцењивање, претње итд.). Иако је таквим својим понашањем Степинчев и редовнички клер директно учествовао у геноциду над Србима, **Степинац никога од својих свештеника није казнио, нити је предложио кажњавање насилника из редова фрањевачког или неког другог реда.** Због тога се мора сматрати директно одговорним за прозелитско и геноцидно деловање свог дијезанског клера, а индиректно и за исто такво понашање редовничког клера и клера из других хрватских бискупија.

6. **Масовно покатоличавање Срба у НДХ Степинац је сагледавао не само као верско-црквени феномен, него и као национално-демографски, тј. као прилику за денационализацију Срба у НДХ и за њихово похрваћивање (тј. кроатизацију).** Због тога су он и његова сабраћа из епископата РКЦ били начелно против масовног убијања Срба, схватајући да оно умањује изгледе за нагло повећање и броја римокатолика и броја Хрвата.

7. **Сурову ликвидацију СПЦ у НДХ Степинац и његов клер су искористили не само за отворено преотимање верника СПЦ, него и за незаконито присвајање цркава, манастира и других објеката СПЦ и за пљачку њихових ризница и друге вредне имовине.** Пошто су се и други чланови хрватског римокатоличког епископата и клера понашали скоро истоветно, мора се закључити да је РКЦ у НДХ била директни корисник овог вида усташког геноцида над Србима, као и присилног исељавања свештенства СПЦ из НДХ.

8. Степинац је о масовном покатоличавању Срба и о преузимању цркава и манастира СПЦ уредно обавештавао службено руководство своје цркве, тј. Ватикан и папу Пија XII. Ватикан му је за то одавао при-

знање, пропуштајући да обавести светску јавност о насилном карактеру тог покатоличавања, као и о другим облицима усташког геноцида над Србима. Будући да су Ватикан и папа Пије XII били врло добро информисани о том геноциду, а да га никада у току Другог светског рата нису ни поменули ни осудили, они се морају сматрати суодговорним за његово прећуткивање и покушај заташкавања.

9. Предочена документација несумњиво показује да је Степинац био видно оптерећен претераним хрватским национализмом и тзв. „домољубном блокадом духа” (Д. Пилсел). Због тога су му формирање, опстанак и „углед” злочиначке хрватске државе били важнији од живота и опстанка преко два милиона „непоћудних” Срба, Јевреја и Рома, као и од права, слободе и живота хрватских и других антифашиста у тој држави.

10. Одбијајући да монструозне усташке злочине назове правим именом и да их осуди, Степинац их је прећутно одобрио и, објективно гледано, подстакао њихове извршиоце на нове злочине, чиме се тешко огрешио не само о Србе, Јевреје и Роме, него и о елементарну правду, истину и морал.

11. Степинац је директно одговоран за екстремно шовинистичко писање штампе Загребачке надбискупије усмерено против Срба и Јевреја, које је било у служби усташке политике сатанизације тих народа и оправдања геноцида над њима.

12. Степинац је индиректно одговоран и за екстремно шовинистичко писање званичне усташке штампе, као и за деловање других медија усташке НДХ. Иако је НДХ називао католичком државом, он ни у току 1941. године ни после ње није изричито осудио страшну кампању мржње против Срба, Јевреја и Рома коју су континуирано вршили ти медији.

13. Степинац није само толерисао јавно распиривање мржње према Србима и према СПЦ у НДХ. Он их и сам оптуживао за предратну хегемонију у КЈ, за „бизантинизам”, за наводно неосновано непријатељство према НДХ и за патолошку мржњу према РКЦ.

14. Степинац је био не само обавештен него и консултован о нацистичко-усташком плану насилног исељавања Словенаца у НДХ и Срба из НДХ у окупирани део Србије. Сагласио се са тим планом, не обазујући се на његов геноцидни карактер и на несрећу прогнаних и тотално опљачканих Срба. Одбијајући да осуди ту врсту усташког геноцида над Србима или да му се, бар, успротиви, он је, воленс-ноленс, постао саучесник у његовом извршењу.

15. Степинац није реаговао ни на друге акције насилног исељавања Срба из НДХ и њиховог пресељавања унутар НДХ, као ни на акције њиховог пописивања и најаве стварања гета за Србе и Јевреје. Противио се само протеривању оних Срба који су били прешли са православља у римокатолицизам.

16. Уз директно учешће у насилном покатоличавању Срба у НДХ, надбскуп Степинац, као и епископат и највећи део клера РКЦ, индиректно су учествовали у геноциду над Србима и следећим својим чињењем и нечињењем: учешћем у легитимизовању, популарисању и одбрани усташког режима и нереаговањем на дискриминисање и тотално обесправљивање Срба, на удар на њихов национални, верски и културни идентитет, као и на њихово бездушно пљачкање, насилно протеривање и физичке ликвидације.

17. Ретка, углавном измољена, Степинчева заузимања за поједине Србе не могу да умање његову одговорност за подстицање, толерисање и прећуткивање геноцида над Србима, као ни за проуштаско држање хрватског римокатоличког епископата и највећег дела хрватског католичког клера и њихових верника.

18. У односу према Србима Степинац се исказао као дубоко неморалан, тј. дволичан, лицемеран и недоследан човек и црквени великодостојник, који је једно говорио, а друго радио и који је свесно затварао очи пред најстрашнијим злочинима, зарад остварења својих клерикалних и клеронационалистичких уверења и циљева.

19. Због свих поменутих огрешења о Србе и њихову цркву у НДХ, а посебно због ћутања о геноциду над њима, Степинац је у колективном сећању свих Срба остао запамћен као један од највећих непријатеља српства и православља у XX веку и као оличење арогантног, лицемерног и перфидног великодостојника највеће и најпознатије хришћанске цркве.

20. Описаним држањем према геноциду над Србима у НДХ (као и над Јеврејима и Ромима), на једној страни, и према усташком режиму и НДХ, на другој, Степинац је трајно искомпромитовао не само себе и своју високу црквену функцију, него и епископат РКЦ у НДХ, а посредно и папу Пија XII и Ватикан, као симпатизере и сараднике усташког режима и саучеснике у њиховом геноцидном неделу.

* * *

Зашто је папа Пије XII прогласио једну тако проблематичну и контроверзну личност кардиналом, а папа Јован Павле II блажеником и

кандидатом за свеца РКЦ, питање је, пре свега, за њихове наследнике из ХХI века и за хрватске католике и њихове бискупе, одн. за оне хрватске политичаре, историчаре, новинаре и хагиографе који већ деценијама некритички величају и кују у звезде личност и дело надбискупа Степинца. Али, то не може да буде питање само за њих. Ако би Степинац био проглашен за свеца РКЦ, онда би сви католици на свету морали да га поштују и славе. Зато би и они морали да се питају да ли се слажу са тим да једна таква историјска личност каква је био надбискуп Степинац буде овенчана светачким ореолом. А ако је Римокатоличкој цркви заиста стало до добрих односа са СПЦ и другим православним црквама, онда она мора да консултује и њих због наведених крајње компромитујућих ставова и држања надбискупа Степинца према СПЦ и православљу уопште, као и према геноциду над православним Србима у НДХ за време Другог светског рата.

БИБЛИОГРАФИЈА

Необјављена архивска грађа

Архив Југославије, Београд, Министарство правде – Верско одељење (1929-1941)
Архив Југославије, Краљевско посланство при Светој Столици (1939-1941)
Архив САНУ, Београд – Заоставштина Виктора Новака
Arhiv HAZU; Ostavština dr. A. Trumbića, lične bilješke, god.1934.
Хрватски државни архив, Загреб – лични досије надбискупа Степинца формиран
у УДБ-и/СДБ РСУП-а СР Хрватске

Објављена архивска грађа

Actes et documents du Saint Siege relatifs a la Seconde Guerre mondiale, I-XI, Libreria Editrice Vaticana, Citta del Vaticano, 1965-1981.
Антонић Здравко, *Документи о џеноциду над Србима у Босни и Херцеговини од априла до августa 1941.*, Бања Лука, Источно Сарајево, 2001.
Batelja Juraj, *Blaženi Alojzije Stepinac. Svjedok Evanđelja ljubavi prema dokumentima i svjedočanstvima prije, za vrijeme i nakon Drugoga svjetskog rata*, I-III, Zagreb, 2010.
Boban Lj. *Hrvatska u arhivima izbjegličke vlade 1941–1943*. Globus, Zagreb, 1985.
Boban Lj.: *Hrvatska u diplomatskim izvještajima izbjegličke vlade 1941-1943*. Knj. 1. Globus, Zagreb, 1988.
Dnevnik grofa Ciana, Zagreb, 1948.
Dnevnik Diane Budisavljević 1941-1945, (prir. Silvija Szabo) HDA, Zagreb, Jasenovac, Javna ustanova Spomen-područje, Zagreb, 2003.
Dokumenti nedavne prošlosti, Službeni vjesnik Nadbiskupije zagrebačke, Zagreb, 1945, 1946.
Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera, (prir. Joža Hirvat i Zdenko Štambuk), Zagreb, 1946.
Zakonik kanonskog prava (Codex iuris canonici), Glas Koncila, Zagreb, 1988.
Zločini na jugoslovenskim prostorima u Prvom i Drugom svetskom ratu, Zbornik dokumenata, Tom I, *Zločini Nezavisne Države Hrvatske 1941.-1945*. (odg. ur. Slavko Vukčević), Vojnoistorijski institut, Beograd, 1993.
Krizman Bogdan: *Jugoslavenske vlade u izbjeglištvu 1941-1945. Dokumenti*, Zagreb, 1981.
Cavalli Fiorello, *Il processo dell Arcivescovo di Zagabria*, La Civiltà Cattolica, Roma, 1967.
Kvarantan Soldatić Tea: *Krvavi Udbin dosje o blaženom Stepincu*, 24 sata d.o.o. Zagreb, 2020.

- Krišto Jure, *Katolička crkva i Nezavisna Država Hrvatska 1941.-1945. Dokumenti*, knjiga 2. Hrvatski institut za povijest – Dom i svijet, Zagreb, 1998.
- Miletić Antun, *Koncentracioni logor Jasenovac*, I-III, Narodna knjiga, Beograd – Spomen-područje Jasenovac, Beograd, 1986/87.
- Nepoznati dnevnik* (Dnevnik Alojzija Stepinca), feljton (prir. Ljubo Boban), Danas, Zagreb (25. 7. 1989. – 2. 10. 1090.)
- Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji* (izradio Krunoslav Draganović), Sarajevo, 1939.
- Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji; cerkev v Jugoslaviji*, Biskupska konferencija Jugoslavije, Zagreb, 1975.
- Petranović Branko: *Jugoslavenske vlade u izbjeglištvu 1943-1945, Dokumenti*, Zagreb, 1981.
- Stepinac Alojzije, *Propovijedi, govori, poruke (1934-1940)*, prir. dr Juraj Batelja, Postulatura blaženog Alojzija Stepinca, Zagreb, 2000.
- Stepinac Alojzije, *Propovijedi, poruke, govori (1941.-1946.)*, prir. Dr Juraj Batelja i Celestin Tomić, Postulatura blaženog Alojzija Stepinca, Zagreb, 2012.
- Stepinac mu je ime. Zbornik uspomena, svjedočanstava i dokumenata*, I, Knjižnica Hrvatske revije, Minchen – Barcelona, 1978. (prir. Vinko Nikolić).
- Stepinac mu je ime. Zbornik uspomena, svjedočanstava i dokumenata*, II, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991.
- Suđenje Lisaku, Stepincu, Šaliću i družini, ustaško-križarskim zločincima i njihovim pomagačima* (prir. Stanić M.), Zagreb, 1946.
- Tajni dokumenti o odnosima Vatikana i ustaške NDH*, Zagreb, 1952.
- Усташка зверства. Зборник докумената (1941-1942)*, Архив Војводине, Епархија бачка, Архив Републике Српске, Нови Сад, 2020. (прир. Милан Кољанин)
- Fontes, Izvori za hrvatsku povijest*, br. 2/96, HDA, Zagreb, 1996.

Листови и часописи

- „Blic”, Beograd.
- „Вечерње новости”, Beograd.
- „Večernji list”, Zagreb.
- „Vjesnik”, Zagreb.
- „Војно дело”, Beograd.
- „Време”, Beograd.
- „Vrhbosna”, Sarajevo.
- „Glas Koncila”, Zagreb.
- „Glasnik svetog Ante Padovanskog”, Sarajevo.
- „Glasnik Srca Isusova i Marijina”, Salcburg.
- „Годишњак за истраживање геноцида”, Beograd.
- „Danas”, Beograd.
- „Danas”, Zagreb.
- „Deutsche Zeitung in Kroatien”, Zagreb.
- „Istorija 20. veka”, Beograd.
- „Jugoslovenski istorijski časopis”, Beograd.
- „Katolički List”, Zagreb.
- „Katolički Svijet”, Sarajevo.

„Katolički Tjednik”, Sarajevo.
„Croatica Christiana Periodyca”, Zagreb.
„Kršćanska obitelj”, Mostar.
„Obzor”, Zagreb.
„Narodne Novine”, Zagreb.
„Nedjelja”, Zagreb.
„Nova riječ”, Zagreb.
„Novi List”, Zagreb.
„Ново Време”, Београд.
„Novo doba”, Split.
„Novosti”, Zagreb.
„Poldan”, Zagreb.
„Политика”, Београд.
„Политика експрес”, Београд.
„Politički zatvorenik”, Zagreb.
„Sarajevski Novi List”, Sarajevo.
„Србија и коментари”, Београд, 1991.
„Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu”, Zagreb.
„Službeni vjesnik Zagrebačke nadbiskupije”, Zagreb.
„Službeni vjesnik Nadbiskupije zagrebačke”, Zagreb.
„Токови историје”, Београд.
„Tragovi”, Zagreb.
„Ustaša”, Zagreb.
„Fontes”, Zagreb.
„Hrvatska Krajina”, Banja Luka.
„Hrvatska misao”, Sarajevo.
„Hrvatska Straža”, dnevnik, Zagreb.
„Hrvatska Straža”, tjednik, Zagreb.
„Hrvatski Glas”, Zagreb.
„Hrvatski Dnevnik”, Zagreb.
„Hrvatski List”, Osijek.
„Hrvatski Narod”, Zagreb.
„Црква”, Београд.
„Crkva na kamenu”, Mostar.
„Crkva u svijetu”, Split.
„Časopis za suvremenu povijest”, Zagreb.

Књиге и зборници

Aarons Mark – Loftus John: *Pacovski kanali*, Glosarijum – Arsvalea, Beograd, 1991. str. 390.
Аврамов Смиља: *Геноцид у Југославији у свейлосіи међународної іправа*, Политика, Београд, 1992.
Акмадža Miroslav: *Krunoslav Draganović – Iskazi komunističkim istražiteljima*, Zagreb, 2010.
Акрап Gordan: *Kardinal Stepinac u dokumentima Gestapa i OZN-e*, Udruga sv. Jurja – Glas Koncila – Laser plus, Zagreb, 2016.

- Alexander Stella: *Trostruki mit – Život zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca*, Zagreb, 1990.
- Alojzije Stepinac – *svjedok vremena i vizionar za treće tisućljeće*, zbornik, Glas Koncila, Zagreb, 2009.
- Antisemitizam, Holokaust, antifašizam*, zbornik, Židovska općina, Zagreb, 1996.
- Аралица Ђуро: *Усташки њокољи Срба у ђинској цркви*, Музеј жртава геноцида, Београд, 2010.
- Атанасије (Јевтић), еп.: *Великомученички Јасеновац*, Београд, 2016.
- Атанасије (Јевтић), еп.: *Ог Косова до Јаговна*, 9. издање, Призрен 1987-2016.
- Babac Pavle: *Velebitsko Podgorje 1941-1945*, Beograd, 1965.
- Babić Goran: *Historija hrvatske histerije*, Stručna knjiga, Zagreb – Beograd, 1991-1992.
- Bajić Duško: *Kotar Vrginmost u NOB-u 1941-1945. godine*, Općinski odbor Saveza boraca NOR Vrginmost, 1980.
- Balen Šime: *Pavelić*, Biblioteka Društva novinara Hrvatske, Zagreb, 1952.
- Banaš Ivo: *Hrvati i crkva*, Svijetlo riječi – Profil, Zagreb, 2013.
- Багаковић Душан: *Нова историја српског народа*, Наш дом, Београд, 2000.
- Batelja Juraj: *Rivelijeva zavjera laži*, Postulatura blaženoga Alojzija Stepinca, Zagreb, 2015.
- Batler Hjubert: *Balkanski eseji*, Fraktura, Zagreb, 2016.
- Benigar Aleksa: Alojzije Stepinac – hrvatski kardinal, Ziral, Rim, 1974.
- Бјелић Миодраг: *Сабирни усташки логор у Славонској Пожеји 1941. године*, Музеј жртава геноцида, Београд, 2008.
- Blažević Jakov: *Tražio sam crvenu nit*, Zagreb, 1976.
- Blet Pierre: *Pio XII i Drugi svjetski rat – prema vatikanskim arhivima*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2004.
- Boban Ljubo: *Kontroverze iz povijesti Jugoslavije*, Školska knjiga – Stvarnost, Zagreb, 1987.
- Boban Lj.: *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928-1941*. I-II, Liber, Zagreb, 1974.
- Богуновић Душан („Псуњски“): *Хрвати у свејлу историје*, Београд, 1944. (1993.).
- Bozanić Josip: *Blaženi Alojzije Stepinac – baština koja obavezuje* (Pastirsko pismo i homilije u zagrebačkoj katedrali 1998-2008), Glas Koncila, Zagreb, 2008.
- Бокан Ј. Бранко: *Геноцид над Србима Босанске Крајине 1941-1945*. Београд, 1996.
- Бокан Б.: *Први крајишки НОП одред*, Београд, 1988.
- Bosansko-krupska opština u ratu i revoluciji*, Bosanska Krupa, 1969.
- Вошњанин Нрвоје (Draganović Krunoslav): *Hrvati i Herceg-Bosna*, Sarajevo, 1940.
- Bulajić Milan: *Misija Vatikana u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, I-II, Politika, Beograd, 1992.
- Bulajić M.: *Ustaški zločini genocida i suđenje Andriji Artukoviću 1986. godine*, 1-4, Rad, Beograd, 1988.
- Vatikan i Jugoslavija*, I, Publicističko-izdavački zavod „Jugoslavija”, Beograd, 1953.
- Vezmar Gojko: *Ustaško-okupatorski zločini u Lici 1941-1945*, Музеј жртава генцида – Удружење Срба из Хрватске – Српско културно друштво „Зора”, Београд, 2004.
- Војиновић Александар: *Ante Pavelić*, Centar za informacije i publicitet, Zagreb, 1988.
- Војиновић А.: *Nije sramota biti Hrvat ali je peh*, P.I.P. Pavičić, Zagreb, 1999.
- Vraneković Josip: *Dnevnik. Život u Krašiću zaslužjenog nadbiskupa i kardinala Alojzija Stepinca* (5. XII. 1951. – 10. II. 1960), sv. 1-5, Postulatura Blaženoga Alojzija Stepinca, 2011.

- Vrčinac Julijana: *Naša najnovija istorija – Pregled (1919-1945)*, Zavod za izdavanje udžbenika SR Srbije, Beograd, 1966.
- Vukić Igor: *Radni logor Jasenovac*, Naklada Pavičić, Zagreb, 2018.
- Vuković Tomislav: *Drugačija povijest*, Glas Koncila, Zagreb, 2002.
- Gabelica Ivan: *Blaženi Alojzije Stepinac i Hrvatska Država*, Zagreb, 2007.
- Геноцид над Србима у II светском рату (зборник радова), Музеј жртава геноцида – Српска књижевна задруга, Београд, 1995.
- Геноцид у 20. веку на њословенским земаља (зборник), ИНИС, Београд, 2005.
- Gitman Ester: *Kad hrabrost prevlada*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2011.
- Glina – Glinski kraj kroz stoljeća, Zagreb, 1988.
- Godman Peter: *Vatikan i Hitler – tajne arhive*, Narodna knjiga/Alfa, Beograd, 2006.
- Goldštajn Ivo: *Jasenovac*, Fraktura, Zagreb, 2018.
- Goldštajn Ivo – Goldštajn Slavko: *Holokaust u Zagrebu*, Nova Liber, Zagreb, 2001.
- Goldštajn Slavko: *1941. Godina koja se vraća*, Nova Liber, Zagreb, 2007.
- Grajf Gideon: *Alojzije Stepinac*, Knjiga komerc, Beograd, 2021.
- Grajf G.: *Jasenovac – Aušvic Balkana*, Knjiga komerc, Knjiga komerc, Beograd, 2018.
- Давидов Динко: *Тотални геноцид/ Независна Држава Хрватска 1941–1945*, Завод за уџбенике, Београд, 2013.
- Дакина Ристе Гојо: *Геноцид над Србима у Независној Држави Хрватској – Буду каполик или умри*, ИСИ, Београд, 1994.
27. март 1941: *Кнез Павле у вихорима европске историје*, Златна књига, N. Београд, Београд, 2003.
27. март 1941. – 70 година касније, зборник, ИСИ – Фонд Краљевски двор, Београд, 2012.
- Dedijer Vladimir: *Vatikan i Jasenovac*, Rad, Beograd, 1987.
- Dedijer Vladimir – Miletić Antun: *Proterivanje Srba sa ognjišta 1941-1944. Svedočanstva*, Prosveta, Beograd, 1989.
- Дешнер Карлхајнц: *Политика римских папа у 20. веку*, I-II, Фонд истине – SARD Communications, Београд, 2006.
- Димић Љубодраг – Жутић Никола: *Алојзије Стейпинац – држава, црква, надбискуп (1934-1941)*, ИК Филип Вишњић, Београд, 2017.
- Dimić Lj. – Žutić N.: *Rimokatolički klerikalizam u Kraljevini Jugoslaviji 1918-1941 – Prilozi za istoriju*, VINIC, Beograd, 1992.
- Draganović K. – Buturac Josip: *Poviest Crkve u Hrvatskoj*, HKD sv. Jeronima, Zagreb, 1944.
- Dragonn I. T. (Bogdan Teodor Dragun): *Le dossier du Cardinal Stepinac*, Nouvelles éditions latines, Paris, 1958.
- Драшковић Бојан: *Пастир њосрулој стјага*, Радио Србона, Београд, 2018.
- Duga Resa: *radovi iz dalje prošlosti, NOB-e i socijalističke izgradnje*, Karlovac, 1986.
- Dugandžija Nikola: *Religija i nacija*, Centar za kulturnu djelatnost, Zagreb, 1983.
- Дурковић-Јакшић Љубомир: *Србија и Ватикан 1804-1918*, Краљево – Крагујевац, 1990.
- Дурковић-Јакшић Љ.: *Учениће папријарха Гаврила и Српске православне цркве у догађајима испред и за време 27. 3. 1941. и њихово сјрадање у току рата*, Београд, 1980.

- Ђурић Мишина Вељко: *Акција Римокатоличке цркве – Саслушања српских избејлица*, Музеј жртава геноцида – Одбор за Јасеновац Светог Архијерејског Сабора СПЦ, Београд, 2021.
- Ђурић М. В.: *Босна и Херцеговина – саслушања српских избејлица*, Београд, 2022.
- Ђурић М. В.: *Голошта Српске православне цркве 1941-1945*, Београд, 1998.
- Ђурић М. В.: *Заборањени људски праведник*, Београд, 2023.
- Ђурић М. В.: *Прекршћивање Срба у НДХ. Прилози за историју верског геноцида*, Београд, 1991.
- Ђурић Ђ. В.: *Усташе и православље*, Београд, 1989.
- Ђурић Љубан: *Ванијски партизански одреди 1941-1945*. VINC, Београд, 1988.
- Екмечић Милорад: *Србофобија и антисемитизам*, Бели анђео, Шабац, 2000.
- Живановић Србољуб: *Јасеновац – непокајани геноцид*, Београд, 2021.
- Џивковић Никола – Каћавенда Петар: *Srbi u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, ISI, Београд, 1998.
- Живојиновић Драгољуб: *Ватикан, католичка црква и југословенска власи 1941-1958*, Просвета – Терсит, Београд, 1994.
- Џивојиновић Драгољуб – Лућић Дејан: *Varvarstvo u ime Hristovo*. (Prilozi za Magnum crimen), Nova knjiga, Београд.
- Џутић Никола: *Nadbiskup Štepinac – ideologija i politika 1934-1946.*, ISI, Београд, 2017.
- Zagreb u Narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji*, II, zbornik, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, 1971.
- Zagreb u ratu, otporu, stvaralaštvu i patenju – vodič po Zagrebu u Drugom svjetskom ratu*, (elektronsko izdanje) Dokument, Zagreb, 2021.
- Затезало Ђуро: *Јадовно*, 1-2, Музеј жртава геноцида, Београд, 2007.
- Затезало Ђ.: *Radio sam svoj seljački kovački posao. Svjedočanstva genocida*. SDK „Prosvjeta, Zagreb, 2005.
- Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, t. IV, knj. 1, Vojnoistorijski institut, Београд.
- Zbornik sjećanja – Zagreb 1941.-1945.*, I, Zagreb, 1982.
- Зинајић Петар: *Геноцид на Кордуну и околици 1941-1945.*, Стручна књига, Београд, 1996.
- Илић Предраг: *Ватикан и слом Југославије у Другом светском рату*, Графомаркет, Београд, 1995.
- Илић Р.: *Štepinac i holokaust u NDH*, Albatros, Београд, 2018 (2019).
- Ињас Бранко: *Crveni fratari – Razgovor sa fra Zlatkom Sivrićem*, August Cesarec, Zagreb, 1979.
- Историја Савеза комуниста Југославије*, ИЦ Комунист, /Народна књига/Рад, Београд, 1985.
- Јанковић Миодраг, Лалић Вељко: *Кнез Павле – Историја о 27. марта*, УНА прес, Београд, 2007.
- Jasenovac, sistem ustaških logora smrti*, zbornik, Музеј жртава геноцида, Београд, 1977.
- Јелић-Бутић Фикрета: *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska*, Sveučilišna naklada Liber – Školska knjiga, Zagreb, 1977.
- Јелић-Бутић Ф.: *Četnici u Hrvatskoj 1941-1945.*, Globus, Zagreb, 1986.
- Јесић Паво: *Crvena ruža na oltaru*, Hrvatski glas, Vinipeg, Kanada, 1951.

- Jonjić Tomislav: *Hrvatska vanjska politika 1939-1942.*, Zagreb, Liber, 2000.
- Jonjić Tomislav – Matković Stjepan: *Iz korespondencije dr. Mile Budaka (1907-1944)*, Zagreb, 2012.
- Јосиф (Цвијовић), еп.: *Мемоари*, Светигора, Цетиње, 2006.
- Канонизација Алоџија Стјејинца – изазови и одговори*, зборник радова, (прир. А. Филомоновна и В. Димитријевић), Фонд стратешке културе Бернар, Београд – Стари Бановци, 2016.
- Kazimirović Vasa: *Nemački general u Zagrebu*, Prizma, Kragujevac – Centar film, Beograd, Beograd, 1996.
- Karakaš Obradov Marica: *Dobrovoljna i prisilna preseljenja u Hrvatskoj tijekom Drugog svjetskog rata*. Doktorska disertacija. Departman za hrvatske studije Sveučilišta u Zagrebu, 2011.
- Karaula Željko: *Mačekova vojska*, Despot infinitus, Zagreb, 2015.
- Kardinal Alojzije Stepinac. Svjedok vremena i vizionar za treće disučljeće*, zbornik, Zagreb, 2009.
- Kvaternik Eugen Dido: *Sjećanja i zapazanja 1925-1945*, (uredio J. Jareb), N.D. Starčević, Zagreb, 1995.
- Kvaternik Slavko: *Vojskovođa i politika*, (prir. Nada Kisić-Kolanović), Golden marketing, Zagreb, 1997.
- Kovačić Davor: *Oružništvo Nezavisne Države Hrvatske*, Despot infinitus, Zagreb, 2014.
- Корнвел Џон: *Хиллеров њаја*, Службени лист, Београд, 2000.
- Kotar Gospić i kotar Perušić u NOR-u*, Karlovac, 1989.
- Kotar Gračac u NOR-u 1941-1945*, I, Karlovac, 1986.
- Kotar Korenica i kotar Udbina u NOR-u i socijalističkoj izgradnji*, Karlovac, 1979.
- Kotar Slunj i kotar Veljun u NOR-u i socijalističkoj izgradnji*, II, Karlovac, 1988.
- Крестић Василије: *Геноцидом го Велике Хрватске*, Catena mundi, Београд, 2015.
- Крестић Василије – Радојевић Мира: *Јасеновац*, Београд, 2017.
- Krešić Milenko: *Crkva i država u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (1941.-1945.)*, Crkva na kamenu, Mostar, 2006.
- Krizman Bogdan: *Vanjska politika jugoslavenske države 1918-1941*. Školska knjiga, Zagreb, 1975.
- Krizman B.: *Pavelić i ustaše*, Globus, Zagreb, 1978.
- Krizman B.: *Pavelić između Hitlera i Musolinija*, Globus, Zagreb, 1980.
- Krizman B.: *Ustaše i Treći Rajh*, 1-2, Globus, Zagreb, 1981.
- Krišto Jure: *Sukob simbola. Politika, vjere i ideologije u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, N.K. Globus, Zagreb, 2001.
- Kronologija ustaških zločina 1941*. Vikipedija
- Курдулија Страхинја: *Аџлас усташкој геноцида над Србима 1941-1945*, Привредне вести „Еуропублиц”, Д.О.О. – Историјски институт САНУ, Београд, 1993.
- Kuharić Franjo: *Poruke sa Stepinčeva groba*, Glas Koncila, Zagreb, 1995.
- Kustić Živko: *Stepinčevo doba*, Studio Promotion, Zagreb, 1981.
- Lazić Dušan – Majski Brana: *Dudik*, Vukovar, 1977.
- Лазих М. Милорад: *Крсташки рати Независне Државе Хрватске*, Београд, Сфариос, 1991.

- Лакроа Риз Ани: *Вајшкан, Европа и Рајх од Првој свејској рајна до Хладној рајна*, Службени гласник, Београд, 2006.
- Lastavica Dane: *Genocid nad srpskim narodom sreza Perušić (Lika) 1941-1945 i 1991. -?*, Београд, 2002.
- Lastavica D.: *Hrvatski genocid nad srpskim i jevrejskim narodom u koncentracionom logoru Gospić (Lika), a Srbima i 1991. ...?*, Novi Sad, 2011.
- Liberalizam i katolicizam u Hrvatskoj*, zbornik radova (prir. Hans-Georg Flek), Zaklada Friedrich Naumann, Zagreb, 1998.
- Livada Svetozar: *Kordunski rekvijem – Jadovno 1941.*, Euroknjiga, Zagreb, 2006.
- Lukač Dušan: *Ustanak u Bosanskoj Krajini*, VIZ, Београд, 1967.
- Ломовић Бошко: *Књиџа од Дијани Будисављевић*, Свет књиге, Београд, 2014.
- Љубичић Милка – Буњац Милан: *Покољ Срба у Глинској цркви*, Глина, 1995.
- Лукајић Лазар: *Фрајтери и усташе кољу*, Фонд за истраживање геноцида, Београд, 2005.
- Lukić Dragoje: *Rat i djeca Kozare*, Narodna knjiga, Београд, 1979.
- Максић Вукашин: *Анајџомија зла – Независна Држава Хрватска*, Креативна радионица Балкан, Београд, 2021.
- Maslić Miljkan: *Početak i razvoj ustanka naroda IV rajona Korduna*, SKD Prosvjeta, Zagreb, 2010.
- Masucci Giuseppe: *Misija u Hrvatskoj. Dnevnik od 1. kolovoza 1941. do 28. ožujka 1946.* (prir. Marijan Mikac), Drina, Madrid, 1967.
- Mataušić Nataša: *Jasenovac 1941.-1945. – Logor smrti i radni logor*, Javna ustanova Spomen-područje Jasenovac, Jasenovac – Zagreb, 2003.
- Matković Hrvoje: *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, Naklada P.I.P. Pavičić, Zagreb, 2002.
- Macut Petar: *U sjeni križa, samokresa i noža: Katolički tisak u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Split, 2016.
- Милеуснић Слободан: *Духовни јеноцид 1991-1993*, Музеј СПЦ, Привредне вести „Еuropublic”, Београд, 1994.
- Милићевић Владета: *Усташа – hrvatska revolucionarna organizacija*, Музеј жртава геноцида, Београд, 2018.
- Милосављевић Раде: *Дечју усташки концентрациони логор Јасенребарско*, Гамбит, Јагодина, 2009.
- Milošević Slobodan: *Izbeglice i preseljenici na teritoriji okupirane Jugoslavije 1941-1945*, ISI, Београд, 1981.
- Miljković D. Dušan: *Stradanja u Cazinskoj krajini i antifašistička borba (1941-1945)*, Београд, 2011.
- Mirić Dane: *Stepinac u Lepoglavi: zapisi nadbiskupova čuvara*, Novi Liber, Zagreb, 2011.
- Мирковић Јован: *Злочини над Србима у Независној Држави Хрватској*, Свет књиге, Београд, 2014.
- Мирковић Ј.: *Страдање Српске православне цркве у Независној Држави Хрватској*, Свет књиге, Београд, 2016.
- Mihajlović Mila: *Jugoslavija: april 1941.-septembar 1943. Italijanski izvori: dokumenti o masakru Srba u Dalmaciji, Lici i Kninskoj krajini*, Udruženje srpskih izdavača, Београд, 2012.

- Mihovilović Ive: *Vatikan od Pija XII do Pavla VI*, Sedma sila, Beograd, 1963.
- Mužić Ivan: *Katolička crkva u Kraljevini Jugoslaviji*, Crkva u svijetu, Split, 1978.
- Mužić I.: *Pavelić i Stepinac*, Logos, Split, 1991.
- Nadbiskup Stepinac i Srbi u Hrvatskoj u kontekstu Drugoga svjetskog rata i poraća*, zbornik radova, Hrvatsko katoličko sveučilište/Zagrebačka nadbiskupija/Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2016.
- Nezavisna Država Hrvatska 1941. – 1945*, zbornik (ur. Sabrina P. Ramet), Alinea, Zagreb, 2009.
- Ницовић-Цакула Стана, Смољеновић Душан: *Банија и њене жртве у НОР-у 1941-1945. Јодине*, Социјална мисао, Београд, 2002.
- Novak Božidar: *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2005.
- Novak Viktor: *Magnum Crimen – Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj*, Nova knjiga, Beograd, 1989, str. 1119. (prvo izdanje – Zagreb, 1948.)
- Odmetnička zvjerstva i pustošenja u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Zagreb, 1942.
- Павловић Стеван: *Хитлеров нови антијугославенски фронт у Југославији*, Clio, Beograd, 2009.
- Pezet Ernest: *Stepinac – Tito: Smještaji i osvjetljenja jedne „afere”*, u zborniku *Stepinac tu je ime*, I, str. 296-322.
- Perić Ratko: *Nada koja ne postiđuje*, Crkva na kamenu, Mostar, 2018.
- Peršen Mirko: *Ustaški logori*, Zagreb, 1990.
- Petešić Ćiril: *Dječji dom u Jastrebarskom. Dokumenti*, Zagreb, 1990.
- Petešić Ć.: *Katoličko svećenstvo u NOB-u 1941-1945*, Vjesnik, Zagreb, ČPG Delo Globus, Zagreb, 1982. str. 276.
- Petranović Branko: *Istorija Jugoslavije, 1918-1978*, Nolit, Beograd, 1978.
- Petranović B.: *Revolucija i kontrarevolucija u Jugoslaviji 1941-1945*, 1-2, Beograd, 1983.
- Pečarić Josip – Razum Stjepan: *Razotkrivena jasenovačka laž*, Društvo za istraživanje trostrukog logora Jasenovac, Zagreb, 2018.
- Плећевић Димитрије: *Нови сведоци васкрслој Христѿа*, Београд – Карловац, 2010.
- Pokatoličavanje Srba u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, zbornik radova, Srpsko narodno vijeće, Zagreb, 2019.
- Правни јоредак Независне Државе Хрвајске* (зборник радова), Правни факултет Универзитета у Београду, 2018.
- Pravo na nezaborav (The Right to remembrance)*, zbornik radova, Institut za uporedno pravo u Beogradu i dr. Beograd, 2017.
- Phayer Michael: *Pio XII, Holokaust i Hladni rat*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2010.
- Радић Радмила: *Држава и верске заједнице 1945-1970*, 1-2, ИНИС, Београд, 2002.
- Радић Р.: *Живот у временима: Гаврило Дожић (18881-1950)*, ИНИС, Београд, 2006.
- Радонић Јован: *Римска курија и јужнословенске земље од XV до XIX века*, САНУ, Београд, 1950.
- Rašeta Boris: *Ustaški James Bond*, 1-2, Zagreb, 2015.
- Religija i društvo*, zbornik radova, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1988.
- Ривели Аурелије: *Свјетинац, надбискуп и еноцига*, Јасен, Београд, 2018.
- Робертс М. Џон: *Европа 1880-1945*, Београд, 2002.

- Ručnov Marko: *Zašto Jasenovac*, IJP Nikola Pašić, Beograd, 2001.
- Сава (Вуковић), еп. *Српски јерарси од деветиој до двадесетиој века*, Евро – Унирекс, Београд – Подгорица, 1986.
- Samardžija Dušan: *Bosanskodubičko područje u NOR-u i socijalističkoj revoluciji*, Bosanska Dubica, 1984.
- Симић Сима: *Прекршићавање Срба за време Другој свејској рати*, Графички завод, Титоград, 1958.
- Симић С.: *Херцејовачки бискупи за време окупације Југославије*, Култура, Београд, 1990.
- Simonović Budo: *Ognjena Marija Livanjska*, Hercegovina izdavaštvo, Trebinje, 2018.
- Sisak i Banija u revolucionarnom radničkom pokretu i ustanku 1941*. Grafički zavod Hrvatske. Zagreb, 1974.
- Sjeverozapadna Hrvatska u NOB i socijalističkoj revoluciji*, I, Zagreb, 1981.
- Skoko Savo: *Pokolji hercegovačkih Srba 1941.*, Stručna knjiga, Beograd, 1991.
- Скоко Саво – Граховац Милан: *Злочини геноцида независне државе Хрватске и немачкој окупирају у Херцејовини 1941-1945.*, зборник докумената, 1-2, Српско просвјетно друштво Просвјета, Гацко/Филип Вишњић, Београд, Београд, 2011.
- Слијепчевић Ђоко: *Историја Српске православне цркве*, том 2. Минхен, 1966.
- Слијерчевић Ђ. *Jugoslavija uoči i za vreme Drugog svetskog rata*, Iskra, Minhen, 1978.
- Споменица православних свеишеника жртва фашистичкој терора и њалих у народнослободилачкој борби*, Београд, 1960.
- Српска православна црква 1920-1970*, Свети архијерејски синод СПЦ, Београд, 1971.
- Српска православна црква, Митрополија зајребачко-љубљанска, Шемајизам, Митрополија зајребачко-љубљанска*, Зајреб, 2009.
- Stanivuk Petar – Kerbler Jurica: *Deca u logorima smrti*, Eksportpres, Beograd, 1986.
- Stanojević Branislav: *Alojzije Stepinac – zločinac ili svetac*, Nova knjiga, Beograd, 1985.
- Stepanov Radivoj: *Uvod u politiku i politički sistem*, Filozofski fakultet, Novi sad – Mediteranpublišing, Novi sad, 2008.
- Стојнић Бојан, Пилиповић Радован, Ђурић Мишина Вељко: *Сведочења о зајирању*, Архив Републике Српске, Архив СПЦ, Музеј жртва геноцида, Бања Лука – Београд, 2016.
- Страњаковић Драгослав: *Највећи злочини данашњице* (Патња и страдање српског народа у НДХ од 1941-1945), Горњи Милановац, 1991.
- Terzić Velimir: *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941.*, I-II, Beograd – Ljubljana – Titograd, 1982.
- Tito, Josip Broz: *Sabrana djela*, 1-10, IC Komunist, Beograd./BIGZ, Beograd/IKP Naprijed, Zagreb, Beograd, 1982.
- Tomasevich Jozo: *Rat i revolucija u Jugoslaviji 1941-1945. Okupacija i kolaboracija*, Zagreb, 2010.
- Tomasevich J.: *Četnici u drugom svetskom ratu 1941-1945*, Liber, Zagreb, 1979.
- Томић Celestin: *Моћ писане ријећи* – Блажени Алојзије Степинца и католички медији, Glas Koncila, Zagreb, 2006.
- Томић С.: *Duhovni lik Bl. Alojzija Stepinca, mićenika*, knj. 2. Zagreb, 2001.
- Трифковић Срђа: *Усташе – Балканско срце таме*, Catena mundi, Београд, 2016.
- Ђулобрк Јован: *Историографија Холокауста у Југославији*, Pravoslavni bogoslovski fakultet Univerziteta u Beogradu – Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2011.

- Čurguz Dragutin – Vignjević Milorad: *Drugi krajiški NOP odred (Kozarski) „Mladen Stojanović”*, Prijedor, 1982.
- Friedlander Saul: *Pio XII i Treći Rajh*, Stvarnost, Zagreb, 1966.
- Ferenc T.: *Nacistička politika denacionalizacije u Sloveniji u godinama od 1941. do 1945.*, Ljubljana – Beograd, 1979.
- Fumić Ivan: *U ime istine. Katolička crkva i svećenstvo u II svjetskom ratu*, Savez antifašističkih boraca i antifašista Republike Hrvatske, Zagreb, 2009.
- Haris Robin: *Stepinac – njegov život i vrijeme*, Školska knjiga, Zagreb, 2016.
- Horvat Vladimir: *Kardinal Alojzije Stepinac – mučenik za ljudska prava*, Meridijani, Zagreb–Samobor–Krašić, 2008.
- Horvat Josip: *Preživjeti u Zagrebu, dnevnik 1943-1945.*, Liber, Zagreb, 1989.
- Hronologija ustaških zločina 1941*, <https://sh.wikipedia.org/wiki>
- Horstenu Glez fon: *Između Hitlera i Pavelića*, Pravoslavna reč, Novi sad – More, Beograd, Novi Sad, 2013.
- Hrvatska – Sveta Stolica: odnosi kroz stoljeća*, prir. Tomislav Mrkonjić, Most, Zagreb, 1999.
- Hrnčević Josip: *Svjedočanstva*, Zagreb, 1986.
- Hudelist Darko: *Rim, a ne Beograd*, Alfa, Zagreb, 2017.
- Cvitković Ivan: *Ko j bio Alojzije Stepinac*, NIŠRO Oslobođenje, Sarajevo, 1986.
- Cvrlje Vjekoslav: *Vatikan u suvremenom svijetu*, Zagreb, 1980.
- Colić Mladen: *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska*, Delta Press, Beograd, 1973.
- Crnica Ante: *Priručnik kanonskog prava Katoličke crkve*, Zagreb, 1945.
- Crnomarković Milan: *Dabar u Narodnooslobodilačkoj borbi*, SUBNOR Sanski Most, Sanski Most, 1988.
- Cukerman Itković Boško: *Psihologija Holokausta (Protužidovska propaganda u NDH i Srbiji 1941-1945)*, Zagreb, 2011.
- Чалић Мари-Жанин: *Историја Југославије у 20. веку*, Клио, Београд, 2013.
- Čubrić Milan: *Između križa i noža*, Književne novine, Beograd, 1990.
- Цацић Петар: *Срби у Хрватској на удару „расне револуције” у XIX и XX веку*, Стручна књига, Београд, 1991.
- Šanjek Franjo: *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1996.
- Šaša Milojko: *Svjedok vremena*, Zagreb, 2013.
- Škiljan Filip: *Organizirana prisilna iseljavanja Srba iz NDH*, Srpsko narodno vijeće, Zagreb, 2015.
- Škiljan F.: *Pokatoličavanje Srba (prekrštavanja na području Zagrebačke nadbiskupije između 1941. i 1945.)*,1-3, Arhiv Vojvodine, Novi Sad/Srpsko narodno vijeće, Zagreb/ Arhiv Republike Srpske, Banja Luka, 2022.
- Štefan Ljubica: *Stepinac i Židovi*, Croatiaprojekt, Zagreb, 1998.
- Štefan Lj.: *Srpska pravoslavna crkva i fašizam*, Globus, Zagreb, 1996.

Чланци

- Akmađža Miroslav: „Alojzije Stepinac i Srpska pravoslavna crkva”, u zborniku radova: *Nadbiskup Stepinac i Srbi u Hrvatskoj u kontekstu Drugoga svjetskog rata i poraća*, Zagreb, 2016, str. 233-249.
- Aleksić Vesna: „Udruženje banaka Beograda i srpska politička elita između dva svetska rata”, Bankarstvo, br. 5-6/11, str. 70-93.

- „Алојзије Степинац – кардинал геноцида”, Вечерње новости, 27. 3. 2023, специјални додатак, стр. 18-24.
- Аничих Жарко: „Страдање Српске православне епархије далматинске у току Другог светског рата 1941-1945. године”, Црква (календар), 1992. стр. 82-92.
- Антонић Здравко: „Геноцид над Србима од априлског рата до августа 1941. године”, у зборнику: *Геноцид у 20. веку на њословенским земаља*, Београд, 2005, стр. 167-173.
- Antunović Slavko: „Istina o našim biskupima u doba rata”, feljton u „Glasu Koncila”, br. 3-10/89.
- Аралица Ђуро: „Усташки злочин геноцида у српској православној цркви у Глини 1941.”, у зборнику: *Геноцид над Србима у II светском рату*, Београд, 1995, стр. 183-203.
- Arbanas Ivan: Perušički kotar u prvim danima okupacije i ustanka 1941.”, у зборнику: *Kotar Gospić i kotar Perušić u narodnooslobodilačkom ratu: 1941-1945*, Karlovac, 1989, стр. 147-158.
- Атанасије (Јевтић), еп.: „Српска црква у Другом светском рату”, Србија и коментари за 1990/91, Београд, 1991, стр. 85-162.
- Bakšić Stjepan: „Dr. Ante Bauer u redakciji „Katoličkog Lista”, *Katolički List*, br. 51/37, стр. 608-609.
- Balta Ivan: „Kolonizacija istočne Hrvatske u Drugom svjetskom ratu”, *ČSP*, 2/01, стр. 387-408.
- Banda Milica: „Ljudski gubici na području kotara Gračac u NOR-u”, у зборнику: *Kotar Gračac u narodnooslobodilačkom ratu: 1941-1945*, I, Karlovac, 1984, стр. 881-904.
- Banić Stanko: „Обраћења и обраћеници оправдавају кршћанство”, *Katolički List*, br. 38-51/42.
- Bartulin Nevenko: „Ideologija nacije i rase: ustaški režim i politika prema Srbima u NDH 1941-1945.”, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, Vol. 39, No 1, 2007, стр. 209-242.
- Batelja Juraj: „Nadbiskup Stepinac spašavao je Srbe i uz pomoć Srba – Marko Vidaković i Dječja akcija”, у зборнику: *Nadbiskup Stepinac i Srbi u Hrvatskoj u kontekstu Drugoga svjetskog rata i poraća*, Zagreb, 2016, стр. 429-457.
- Batelja J.: „Stepinac – kompas za ravnanje”, *Glas Koncila*, br. 40/2007, стр. 25.
- Бегенишић Љ.: „Нова књига лажи у Загребу: Србе нису клали у Јасеновцу?”, Вечерње новости, 10. 1. 2019.
- Блажевић Велимир: „Prelasci pravoslavnih vjernika u Katoličku Crkvu za vrijeme NDH, s osobitim osvrtom na događanja u Bosanskoj Krajini”, *Bosna franciscana*, br. 31/09, стр. 201-222.
- Boban Ljubo: „Još jednom o navodnom pismu P. Grisogona A. Stepincu”, *ČSP*, br. 1-2/88, стр. 215-225.
- Boban Lj.: „Msgr Alojzije Stepinac i jugoslavenska država”, Kačić, 1993, стр. 763-775.
- Бокан Ј. Бранко: „Кулминација усташког геноцида над Србима у Босанској Крајини у лето 1941. године”, у зборнику радова *Геноцид над Србима у II светском рату*, Београд, 1995, стр. 224-258.
- „Britanski povjesničar Robin Haris: Moja je knjiga odgovor na laži i nepravедne napade na bl. Stepinca”, *Glas Koncila*, 12. 1. 2017.

- Bunjevac Stjepan: „Izvorni dokumenti OZNE o biskupu dr. Janku Šimraku i o „prekrštanju Srba u NDH”, feljton, Glas Koncila, 15-27/05.
- Везмар Гојко: „Усташки злочини у Лици 1941-1945 у функцији етничког чишћења”, у зборнику: *Геноцид у 20. веку на њословенских земаља*, Београд, 2005, стр. 212-226.
- Видојковић Дарио: „Зашто Степинац никада не може постати светац”, Политика, 2. 3. 2017.
- Видојковић Д.: „Илићев покушај ревизије”, Политика, 16. 3. 2017.
- Vincetić Luka: „NDH i kršćanska načela”, feljton, Danas, Zagreb, 1990/1991.
- Војиновић Новица: „Узроци и генеза злочина геноцида над српским народом”, у зборнику: *Геноцид над Србима у II светском рату*, Београд, 1995, стр. 554-472.
- Vrcan Srđan: „Vjera i politika”, Naše teme, br. 12/72, str. 2004-2018.
- Vujeva Tomislav: „Alojzije Stepinac između jugoslovenstva i hrvatskog nacionalizma”, Dnevno.hr, 26. 2. 2013.
- Vujeva T.: „Alojzije Stepinac između ustaštva i komunizma”, Dnevno.hr, 4. 5. 2013.
- Вујичић Драган: „Церед Израел: Степинац је убијао Србе уз благослов Свете столице”, Вечерње новости, 9. 9. 2018.
- Vukšić Tomo: „Biskupi Alojzije Mišić i Jozo Garić za vrijeme Drugoga svjetskog rata”, у зборнику: *Franjevački samostan i župa Petrićevac – Banja Luka*, Banja Luka – Petrićevac, 2006, str. 163-236.
- Vukšić T.: „Mostarski biskup Alojzije Mišić (1912-1942) za vrijeme Drugoga svjetskog rata. Prilog proučavanju međucrkvених и међунационалних односа, Crkva u svijetu, br. 2/06, str. 215-234; br. 3/06, str. 326-342.
- Vukšić T.: „Pogled na stradanje Hrvata i Katoličke crkve za vrijeme Drugoga svjetskog rata”, Hrvatska misao, br. 34=25, Sarajevo, 2005, str. 77-95.
- Glavina Franjo: „Nadbiskup Stepinac i nacionalsocijalizam u svjetlu izvješća Gestapoa”, CCP, 40 (1997), str. 85-96.
- Goldštajn Ivo: „Независна Држава Хрватска 1941. године: пут у катастрофу”, у зборнику радова *Независна Држава Хрватска 1941.-1945.*, Alinea, Zagreb, 2009, str. 29-42.
- Грајф Гидеон: „Јасеновац је Аушвиц Балкана”, Вечерње новости, Београд, 23. 11. 2017.
- Grbešić Grga: „Prijelazi Židova u Katoličku crkvu u Đakovačkoj i srijemskoj biskupiji od 1941.-1945.”, CCP, br. 52/03, str. 155-169.
- Грујић М. Рад.: „Унија у Жумберку”, Црква, календар, 1939, стр. 57-62.
- Давидов Динко: „Уништавање српских православних цркава – Независна Држава Хрватска 1941-1945.” у зборнику радова *Геноцид над Србима у II светском рату*, Београд, 1995, стр. 33-67.
- Dizdar Zdravko: „Logori na području sjeverozapadne Hrvatske u toku drugog svjetskog rata 1941-1945. godine”, ČSP, 1-2/90, str. 83-110.
- Dizdar Z.: „Odnos ustaša prema HSS-u na koprivničkom području i u ustaškom logoru Danica kraj Koprivnice, 1941-1942.”, Podravina, 9, Koprivnica, 2006. str. 86-114.
- Dimitrijević Bojan: „Formiranje ustaške vojnice”, Istorija 20. veka, br. 1/83, str. 67-84.
- Ђорђевић Мирослав: „Затирање српског идентитета и културне баштине у НДХ”, у зборнику радова *Право на незаборав*, Београд, 2017, стр. 95-105.

- Ђурић Владимир – Станић Милош: „Државноправни карактер Независне Државе Хрватске”, у зборнику радова *Право на незаборав*, стр. 82-105.
- Ђакелј Станко: „Истина о часним сестрама и дјечи у Јастребарском”, *feljton*, Glas Koncila, br. 7-13/87.
- Ђивановић Србољуб: „Тито је сакрио истину о Јасеновцу”, *Vesti*, Hamburg, 13. 5. 2012.
- Ђивковић Андрија: „Гемански митос и аустријски католицизам”, *Katolički List*, br. 12/38.
- Ђивковић А.: „Расизам у свијетлу католичког назора на свијет”, *Katolički List*, br. 33/38.
- „Жртве фашистичког терора и рата с подручја садашње опćине Дуга Реџа 1941-1945.” у зборнику *Дуга Реџа: радови из даље прошлости, НОБ-е и социјалистичке изградње*, Карловач, 1986.
- „Жртве фашистичког терора с подручја котара Госпић и котара Перушић 1941-1945.” у зборнику *Котар Госпић и котар Перушић у НОР-у*, Карловач, 1989.
- „Жртве фашистичког терора и рата с подручја котара Грачац” у зборнику *Котар Грачац у НОР-у 1941-1945.*, I, Карловач, 1986.
- „Жртве фашистичког терора и рата с подручја котара Корењика и котара Удбина 1941-1945.”, Карловач, 1979. у зборнику *Котар Корењика и котар Удбина у НОР-у и социјалистичкој изградњи*, Карловач, 1979.
- „Жртве фашистичког терора и рата с подручја котара Слунј и котара Велјун 1941-1945. у зборнику *Котар Слунј и котар Велјун у НОР-у и социјалистичкој изградњи*, II, Карловач, 1988.
- Жутић Никола: „Римокатолицизам и геноцид у НДХ”, у зборнику *Геноцид у 20. веку на њословенским земаља*, Београд, 2005, стр. 333-348.
- Жутић Н.: „Политика „новог курса” кнеза Павла и мартовски догађаји 1941. године”, у зборнику *27. мај 1941: Кнез Павле у вихорима европске њолиџике*, Београд, 2003. стр. 43-54.
- „Загреб добива дџамју”, *Hrvatski Narod*, br. 181/41, стр. 6.
- „Загребачки муџија о градњи дџамие у Загребу”, *Hrvatski Narod*, br. 182/41, стр. 7.
- „Звонимир Ивковић Вонта: „Случај Степинац”, *Radio Gornji grad*, Загреб, 24. 6. 2015.
- „Зуроф: Степинац био уз усташе, не заслужује споменик”, *Politika*, 10. 2. 2017.
- Иванчић Виктор: „Крвчанство”, *Danas*, Београд, 6-7-4. 2019. стр. XIII.
- Икица Младен: „Југословенска морнарица у априлском рату 1941. године”, *Vojnoисторијски гласник*, br. 1/69.
- Илић Предраг: „Ватикан и Јасеновац у светлу дневника Ђузепеа Масуџија”, у зборнику *Јасеновац, систем усташких логора смрти*, Београд, 1977, стр. 146-152.
- Илић П.: „Загребачка католичка штампа о Србима и Јеврејима”, у зборнику *Ново-мученици: Полијерсејекџива V*, Музеј жртава геноцида, Београд, 2021. стр. 31-64.
- Илић П.: „И о Степинцу са доказима”, *Politika*, 7. 3. 2017.
- Илић П.: „Оптужбе уместо доказа”, *Politika*, 17. 3. 2017.
- Илић Р.: „Пledoаје за научну расправу о блаженом Степинцу”, *portal „Crkva na kamenu”*, 17. 4. 2017.
- Илић Р.: „Степинац – ни злочинац ни светас. Отворено писмо папи Франји”, *Danas*, Београд, 4-5. 7. 2015, стр. V-VI.
- „Именованје надбискупа коадјутора”, *Katolički List*, br. 22/34, стр. 265-266.
- Инс (Їеклада Їедомил): „Што јесу а што нису исуовци?”, *Katolički тједник*, Сарајево, br. 38/40, стр. 3-4.
- „Јакovina оптужо папу и Степинаца: Требали су грмјети: Није важно јесу ли особно спасили неког Жидова”, *teleskop.hr*, 5. 3. 2020.

- Jakovina Tvrtko: „Stepinac je bio klasičan vojnik Pia XII što današnji hrvatski biskupi nisu papi Franji”, *Novi List*, 10. 4. 2020.
- Jakovljević Danilo: „O prvim zločinima nad stanovništvom Sarajeva i okoline”, u zborniku radova *Sarajevo u revoluciji*, II, Sarajevo, 1977, str. 157-166.
- Јаковљевић Сретен: „Геноцид над Србима у сјеверној Херцеговини”, у зборнику радова *Геноцид над Србима у II свейском рату*, Београд, 1995, стр. 576-615.
- Jareb Mario: „Između navodne šutnje i negativnih stereotipa: odnos zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca prema vlastima NDH u svjetlu djelovanja hrvatskih katoličkih medija tijekom Drugoga svjetskog rata, u zborniku *Nadbiskup Stepinac i Srbi u Hrvatskoj u kontekstu Drugoga svjetskog rata i poraća*, Zagreb, 2016, str. 81-100.
- „Jareb za Narod.hr: „Duboko provlematično” Klasićevo insinuiranje”, *Narod.hr*, 4.4. 2021.
- „Jareb: Novi nastavak srpske kampanje u difamiranju bl. Stepinca”, HB (portal „Herceg Bosna”), 12- 4. 2021.
- Jeleč Petar: „Odnos nadbiskupa Ivana Šarića prema ustaškoj vlasti”, *Prilozi*, Sarajevo, god. 41, 2012, str. 107-128.
- Jelić-Butić Fikreta: „Prilog proučavanju djelatnosti ustaša do 1941.”, *ČSP*, br. 1-2/69, str. 55-91.
- Joksimović Nikola: „Drago Pilsel: „Stepinčeva krivica ne počinje 1941.”, intervju, *Autograf*, 18. 1. 2018.
- Jonjić Tomislav: „Pitanje državnosti Nezavisne Države Hrvatske” *ČSP*, br. 3/11, str. 667-698.
- Jonjić T.: „Prilozi za politički životopis Ivana Gabelice (1939.-2002.)”, *Politički zatvorenik*, br. 290/2002, str. 41-49.
- Jonjić Tomislav – Gabelica Ivan: „Msgr dr. Stjepan Lacković, tajnik nadbiskupa Stepinca: Za nadbiskupa je rodoljublje bilo jedno od najvećih kreposti”, intervju, *Politički zatvorenik*, br. 126/02, str. 5.
- Karakaš Obradov Marica: „Migracije srpskog stanovništva na području Nezavisne Države Hrvatske tijekom 1941. godine”, *ČSP*, br. 3/11, str. 801-826.
- Kevo Mario: „Uloga nadbiskupa Stepinca u zbrinjavanju i spašavanju srpske i židovske djece”, u zborniku, *Nadbiskup Stepinac i Srbi u Hrvatskoj u kontekstu Drugoga svjetskog rata i poraća*, Zagreb, 2016, str. 331-362.
- Kisić-Kolanović Nada: „Siegfried Kasche: njemački pogled na Hrvatsku 1941. godine”, *ČSP*, br. 3/11, str. 373-800.
- Kovačić Davor: „Uspostava i djelovanje policijskog i sigurnosno-obavještajnog sustava NDH od 1941. do 1943.”, *ČSP*, br. 1/05, str. 85-96.
- „Hrvoje Klasić ponovno protiv Stepinca, beatifikacija mu je politički događaj”, *directno.hr*, 13. 7. 2016.
- (Класић Хрвоје) „Путање велико као злочин” (интервју), *Вечерње новости*, 12. 10. 2023.
- Knežević Dušan: „Genocid u Ljubovu”, u zborniku radova *Kotar Korenica i kotar Udbina u NOR-u i socijalističkoj revoluciji*, Karlovac, 1979, str. 277-284.
- Kolanović Josip: „Nadbiskup Alojzije Stepinac u izvješćima Njemačkog poslanstva u Zagrebu, *Fontes*, br. 1/96, str. 313-342.
- Kolaric Juraj: „Alojzije Stepinac i pravoslavlje”, *CCP*, br. 41/98, str. 161-176.

- Koljanin Milan: „Preveravanje Srba u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj”, u zborniku *Pokatoličavanje Srba u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Zagreb, 2019, str. 13-100.
- Kopsa Leopold: „O organizaciji ustaškog aparata vlasti za provođenje terora u tzv. NDH”, u zborniku *Zagreb u NOB i socijalističkoj revoluciji*, Zagreb, 1971, str. 223-251.
- Kramarić Damir: „SPC sprječava kanonizaciju Stepinca, iako znaju da je u ratu spašavao Srbe”, *Direktno.hr*, 19. 3. 2015.
- Крестић Василије: „О геноцидности хрватске политике”, у зборнику радова *Право на незаборав*, Београд, 2017, стр. 38-48.
- Кришто Јупе: „Државни програм вјерских пријелаза и реакције надбискупа Степинца и других католичких представника”, у зборнику *Надбискуп Степинца и Срби у Хрватскоју контексту Другога свјетског рата и пораћа*, Zagreb, 2016, str. 267-298.
- Кришто Ј.: „Потенцирање познатог и понављање неистина: У поводу књиге Johnn CORNWELL, Hitlers Pope. The Secrete History of Pius XII, ČSP, br. 100, str. 183-190.
- Кришто Ј.: „Вјерски пријелаз у NDH – примјер шибенске бискупије”, ČSP, br. 2/97, str. 235-247.
- Кришто Ј.: „Још једном о књизи „Холокауст у Загребу”, ČSP, br. 3/02, str. 961-985.
- Кришто Ј.: „Црква и држава. Случај вјерских пријелаза у Независној Држави Хрватској”, *Дијалог повјесничара-историčара*, br. 1, str. 189-205.
- „Митрополит Владислав: „Манастир Завала у Петровом Пољу – Херцеговина”, Црква (календар), Београд, 1983., стр. 57-59.
- (Кухарић Франјо) „Одбацијем мржњу” (интервју), *Danas*, Zagreb, 13. 6. 1989. str. 10-13.
- Куџековић Александра: „Рушење православних цркава на подручју Пакрачко-славонске епархије почетком Другог свјетског рата: осврт из угла сачуване епархијске архиве”, у зборнику *Pokatoličavanje Srba u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Zagreb, 2019, str. 441-462.
- Lengel-Krizman Narcisa: „Logori za Židove u NDH”, u zborniku radova *Antisemitizam, Holokaust, antifašizam*, Zagreb, 1996, str. 91-102.
- Лукић Драгоје: „Злочини над децом у Независној Држави Хрватско 1941-1945 неоспоран пример геноцида”, у зборнику *Геноцид у 20. веку на југо-словенских земаља*, Београд, 2005, стр. 227-230.
- Mandić Hrvoje: „Hercegovački franjevci i spašavanje žrtava ustaških progona u Mostaru 1941-1943”, ČSP, br. 3/16, str. 709-726.
- Манојловић Саво: „Канонизација Алоџија Степинца – QUO VADIS?, u zborniku radova *Pravo na nezaborav*, Beograd, 2017, str. 134-142.
- Matijević Margareta: „Stepinčev „Dossier” Svetoj Stolici (31. 05. 1943.)”, CCP, br. 40/97, str. 107-139.
- Macut Petar: „Prilog raspravi o вјерским пријелазима у Независној Држави Хрватској на примјеру католичког тиска”, CCP, br. 77/16, str. 181-195.
- Милеуснић Слободан: „Мученичко страдање Српске православне цркве на подручју НДХ (1941-1945), u зборнику *Геноцид над Србима у II свјетском рату*, Београд, 1995, стр. 67-75.
- Milošević Slobodan: „O prekrštavanju православног становништва u NDH za време Другог свјетског рата”, *Istorija 20. века*, br. 2/58, str. 71-92.
- Milošević Srđan: „O genocidu u NDH”, *Peščanik*, 27. 6. 2018.
- Мићевић Ивана: „Грајф за „Новости”: Хрватска је у Јасеновцу изједначила убице и жртве”, *Вечерње новости*, 5. 2. 2018.

- Монах Павле: „Одјек 27. марта 1941. у Митрополији црногорско-приморској”, у зборнику *27. март 1941: Кнез Павле у вихорима евројске њолишке*, Београд, 2003, стр. 61-71.
- Mrkalj Igor: Slovenac među Hrvatima i Srbima: Franc Žužek, župnik u Glini, 1927-1955., *Tragovi*, Zagreb, br. 1/8, str. 124-165.
- Надаждин Милан: „Злочини у Херцеговини: Крваво лето 1941.”, Политика експрес, Београд, 16. 4. 1991.
- Надаждин М.: „Масован покољ српског народа у столачко-чапљинском крају у лето 1941. године”, у зборнику *Геноцид над Србима у II светском рату*, Београд, 1955, стр. 324-340.
- Obradović Milan: Zločini u kotaru Donji Lapac od 1941. do 1945. u zborniku *Kotar Donji Lapac u NOR-u 1941-1945.*, Karlovac, 1985. str. 821-847.
- Ognjanova Irina: „Vjera i crkva u ustaškoј ideologiji 1941-1945”, *CCP*, br. 64/09, str. 157-190.
- „Ozdravljenje našeg javnog života na crkveno-vjerskom polju”, *Novi List*, Zagreb, 9. 5. 1941.
- Oršanić Ante: „Uloga Hrvata u slomu balkanske fronte, Hrvatska smotra, br. 9-10/41, str. 540-548.
- Oršanić A.: „Независна Држава Хрватска”, *Нова Хрватска*, божићни број 1941.
- Pavičić Darko: „Porfirije bi kao pastir trebao blaženog Stepinca bolje razumjeti”, *Večernji list*, Zagreb, 25. 3. 2021.
- Pavičić D.: „Patrijarh Porfirije treba objaviti Stepinčeva pisma da javnost vidi što je sporno”, *Večernji list*, Zagreb, 21. 3. 2021.
- „Pavičić za Direktno: Papa Franjo je zahvaljujući osnivanju Mješovite komisije istjerao laži o liku i djelu bl. Stepinca”, *direktno.hr*, 28. 6. 2018.
- Павлов Осеклија Јован: „Страдање Срба у Осиеку у току 1941. године”, Црква (календар), Београд, 1992, стр. 75-78.
- Pavlović K. Stevan: Misija Stanislava Rapoteca u Jugoslaviji 1941-1942., *JiČ*, br. 2/97, str. 101-132.
- „Patrijarh Porfirije: Imam pisma Stepinca, neki dijelovi duboko problematični”, *HRT – „Dnevnik”*, 19. 3. 2021.
- Perović Bonifacije: Duhovni lik kardinala Alojzija Stepinca”, у зборнику *Stepinac tu je ime*, II, str. 467-498.
- „Petar Jeleč o biskupu fra Jozi Gariću u vihoru rata”, *You Tube*, 6. 9. 2019.
- Petešić Ćiril: „Vatikanska istraga protiv Stepinca”, *feljton, Vjesnik*, Zagreb (25. 2. – 11. 3. 1982.)
- Petranović Branko: „Aktivnost rimokatoličkog klera protiv sređivanja prilika u Jugoslaviji: mart 1945 – septembar 1946., *Istorija XX veka*, zbornik, Beograd, 1963, str. 263-313.
- Pecnik Jaroslav: „Anatomija nacionalističke destruktivnosti”, *Danas*, Beograd, 27-28. 3. 2021, str. X.
- Pecnik J.: „Nepodnošljiva lakoća hrvatskog (anti)fašizma”, *Danas*, Beograd, 3-4. 7. 2021, str. X.
- Pecnik J.: „(Is)korak iz bespuća (ne)slavne prošlosti”, *Danas*, Beograd, 25-26. 3. 2023, str. III.
- Pilsel Drago: „Ako budem napadnut ili likvidiran, kriv je Bozanić”, *Autograf*, 1. 2. 2016.

- Pilsel D.: „Konačno počele ozbiljne rasprave o Stepinčevom odnosu prema NDH, Autograf, 27. 2. 2017.
- Pilsel D.: „Slučaj Stepinac: Vreme je da progovore dokumenti i da začute političari”, Autograf, 4. 8. 2016.
- Pilsel D. : „Stepincem do bolje prošlosti”, Autograf, 29. 6. 2015.
- Pilsel D.: „Stepinčeve mane su previše za sveca”, Autograf, 13. 2. 2017.
- Pilsel D.: „Što je nama Stepinac?”, Autograf, 10. 2. 2014.
- Пиљевић Ђорђе: „Геноцид у Херцеговини у Другом светском рату 1941-1945. године”, у зборнику радова *Геноцид у 20. веку на њословенских земаља*, Београд, 2005, стр. 174-211.
- „Пленковић: Канонизација иде добро, у правом смјеру”, Танјуг, 8. 10. 2017.
- „Plenković na misi u katedrali u čast Stepinca”, Blic, Beograd, 20. 5. 2017.
- „Podkast Bitno.neta: „Povijesne kontroverze” vezane uz kardinala Stepinca, gost Mario Jareb”, Bitno.net podcast, 9. 2. 2021.
- „Poklonstvo prvostolnog kaptola nadbiskupu koadjutoru”, Katolički List”, br. 23/34, str. 285.
- „Председник Николић ради на документацији о Степинцу”, Политика, 14. 6. 2016.
- „Propisi za primanje u katoličku crkvu”, Katolički List, br. 23/41. (prilog)
- „Pupovac je drhtao od bijesa zbog Stepinca, Starešine i Darka Pavičića”, maxportal.hr, 13. 7. 2017.
- „Pupovac i Klasić „siktali” protiv Stepinca”, dnevno.hr, 14. 7. 2017.
- Radanović Milan: „Prisilna asimilacija, internacije, i masakri. Položaj pokatoličenih Srba u Velikoj župi Baranja 1941-1942.”, у зборнику *Pokatoličavanje Srba u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Zagreb, 2019, str. 241-378.
- Радојковић Стефан: „Увезани геноциди и њихово разумевање: Разговор са проф. др Александером Корбом”, Годишњак за истраживање геноцида, Музеј жртва геноцида, Београд/Спомен музеј „21. октобар, Крагујевац, 2020, стр. 255-280.
- Ramet P. Sabrina: „Nezavisna Država Hrvatska – Uvod”, у зборнику радова *Nezavisna Država Hrvatska 1941.-1945.* Alinea, Zagreb, 2008, str. 7-20.
- Rebok Juraj: „Sjećanje na neke ljude i događaje iz NDH”, prir. Benedikta Zelić-Bučan, Marulić, br. 2/00.
- Roksadnić Đuro: „Ustaški zločini u glinskom kotaru od 1941. do 1945. godine”, у зборнику радова *Glina – Glinski kraj kroz stoljeća*, str. 283-303.
- Самарџић Никола: „Геноцид над Србима 1941-1945”, Србија и коментари за 1990/1991, Задужбина Милоша Црњанског, Београд, 1991, стр. 231-248.
- Sedlar Branko: „Ustaški teror u općini Josipdol 1941. godine”, у зборнику радова *Pllašćanska dolina i okolica u NOR-u 1941.-1945.*, Karlovac, 1976.
- Sedlar B.: „Ustaški teror u općini Plaški 1941. godine”, у зборнику радова *Pllašćanska dolina i okolica u NOR-u 1941.-1945.*, Karlovac, 1976.
- Skoko Savo: „Zločini genocida Nezavisne Države Hrvatske u Hercegovini tokom 1941.”, у зборнику радова *Genocid nad Srbima u II svetskom ratu*, Beograd, 1995, str. 262-283.
- Soldo fra Tugomir: „Držanje katoličkog svećenstva u Hercegovini za vrijeme Drugoga svjetskog rata”, Hercegovina franciscana, Mostar, god. VII, (2011), br. 7, str. 379-456.
- Станић Миле: „Римокаголички клер у усташком покрету по белешкама Виктора Новака за Magnum Crimen”, Зборник о Србима у Хрватској, бр. 7/2009, стр. 493-559.

- Stanley G. Payne: „Nezavisna Država Hrvatska u usporednoj perspektivi”, u zborniku radova Nezavisna Država Hrvatska 1941.-1945. str. 21-28.
- Sunajko Stevo: „Kotar Udbina od Aprilskog rata do ustanka”, u zborniku radova „Kotar Korenica i kotar Udbina u NOR-u i socijalističkoj izgradnji, Karlovac, 1979, str. 258-270.
- (Tanasković Darko) „Ne postoji nijedan dokument koji dokazuje nevinost Alojzija Stepinca”, Nedeljnik, Beograd, 1. 9. 2019.
- „Tanasković: I Stepinac odgovoran za ustaške zločine”, intervju, Večernje novosti, 1. 9. 2019.
- „Твртко Јаковина: Нека кажу од кога је то Степинац спасавао Србе”, Вечерње новости, 18. 12. 2016.
- (Tomas Zdravko) „Kako je kanonizacija Stepinca oživjela velikosrpsku ideologiju – prvi dio”, intervju. Direktno.hr, 16.1. 2016. – Hrvatska udruga Benedikt.
- Horvatić Franjo: „Koncentracioni logor „Danica”, u zborniku *Sjeverozapadna Hrvatska u NOB-u i socijalističkoj revoluciji*, (ur. Ljubo Boban), Zajednica općina memorijalnog područja Kalnik, Varaždin, 1976. str. 869-884.
- „Hrvati pobesnili! Objavljena Stepinčeva pisma: Evo šta je pisao o Srbima i pravoslavlju”, Pravda, 24. 3. 2021.
- „Хрватски врх на миси у част Алојзија Степинца”, Политика, 21. 5. 2017.
- „Hrvatski muslimani dobivaju džamiju na najljepšem njestu u Zagrebu”, Hrvatska Straža, br. 34/41, str. 5.
- Cecelja Vilim: „Moja sjećanja na uzoritog kardinala Stepinca, zagrebačkog nadbiskupa”, Hrvatska revija, sv. 4/160, dec. 1990.
- Cukerman Itković Boško: „Funkcija protužidovske propagande zagrebačkih novina u NDH od travnja do srpnja 1941. godine”, ČSP, br. 1/06, str. 79-98.
- Чалија Јелена: „Непремостиве разлике између СПЦ и Хрватске о кардиналу Степинцу”, Политика, Београд, 26. 9. 2020, стр. 08.
- Џацић Петар: „Расизам у Хрватској у XIX и XX веку”, у зборнику радова *Геноцид над Србима у II светском рату*, Београд, 1995, стр. 310-324.
- Šanjek Franjo: „Dr. Alojzije Stepinac i Nezavisna Država Hrvatska u svijetlu nadbiskupova dossiera Svetoj Stolici”, CCP, br. 40 (1997), str. 97-105.
- Škiljan Filip: „Vjerski prijelazi s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest na području Vašćanskog arhidakonata (Virovitica, Slatina, Orahovica, Našice) u vrijeme NDH (1941.-1945.)”, Scrinia Slavonica, 17 (2017), str. 233-251.
- Škiljan F.: „Vjerski prijelazi s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest na području Đakovačke i Srijemske biskupije 1941. i 1942. godine”, u *Pokatoličavanje Srba*, knj. 1. str. 116-130.
- Škiljan F.: „Vjerski prijelazi s pravoslavne na rimokatoličku i grkokatoličku vjeroispovijest na području kotara Križevci u vrijeme NDH”, Cris, br. 1/15, str. 97-107.
- Škiljan F.: „Vjerski prijelazi s pravoslavne na rimokatoličku i grkokatoličku vjeroispovijest na području kotareva Pakrac i Daruvar između 1941. i 1945.”, Zbornik Janković, br. 1/15, str. 101-122.
- Škiljan F.: „Vjerski prijelazi s pravoslavne na rimokatoličku i grkokatoličku vjeroispovijest na području Čazmanskog arhidakonata između 1941. i 1945.”, MIET/Migracijske i eničke teme, br. 3/17, str. 275-305.

- Škiljan F.: „Vjerski prijelazi s pravoslavne na rimokatoličku i grkokatoličku vjeroispovijest (prekrštavanja) na području Zagrebačke nadbiskupije između 1941. i 1945.“, u zborniku radova *Pokatoličavanje Srba u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Zagreb, 2019, str. 101-240.
- Škiljan F.: „Vjerski prijelazi s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest u NDH (1941-1945) na području arhiđakonata Svetačje (Novska, Nova Gradiška, Oriovac)“, *Kultura polisa*, br. 31/16, str. 185-202.
- Škiljan F.: „Vjerski prijelazi s pravoslavne na rimokatoličku i grkokatoličku vjeroispovijest u Podravini između 1941. i 1945. godine“, *Podravina*, 29/16, str. 168-179.
- Škiljan F.: „Vjerski prijelazi s pravoslavna na rimokatoličku vjeru između 1941. i 1945. na području kotara Požega“, *Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi*, br. 6/17, str. 173-195.
- Škiljan F.: „Vjerski prijelazi s pravoslavne na rimokatoličku i grkokatoličku vjeru u vrijeme NDH na području Bjelovarskog dekanata“, *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, sv. 10 (2016), str. 295-314.
- Шкиљан Ф.: „Геноцид над Србима, Ромима и Жидовима у котару Нова Градишка тијekom Другог свјетског рата“, *Токови историје*, Београд, бр. 3/09, стр. 33-62.
- Škiljan F.: „Organizirano masovno prisilno iseljavanje Srba iz Hrvatske 1941. godine“, *Stanovništvo*, br. 2/12, str. 1-34.
- Škiljan F. „Progon Srba iz Zagreba i oduzimanje srpske imovine 1941. godine“, *Токови историје*, бр. 1/13, стр. 85-115.
- Škiljan F.: „Stradanje Srba, Roma i Židova u virovitičkom i slatinskom kraju 1941. i početkom 1942. godine“, *Scrinia Slavonica*, br. 10/10, str. 341-345.
- Škiljan F.: „Teror ustaškog režima nad srpskim stanovništvom na području kotareva Vrbovsko, Delnice i Ogulin u proljeće i ljeto 1941. godine“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, br. 1/11, str. 343-372.
- Štambuk-Škalić Marina: „Arhivska građa o nadbiskupu Stepincu i sudskom procesu u fondovima Hrvatskog državnog arhiva“, *CCP*, br. 40 (1997), str. 65-74.

Лексикони и енциклопедије

- Азбучник Српске ђравославне цркве*, БИГЗ – Музеј СПЦ, Београд, 1993.
- Bosanac Milan – Mandić Oleg – Petković Stanko: *Rječnik sociologije i socijalne psihologije*, Informator, Zagreb, 1977.
- Енциклопедија Бриџаника*, сажето издање, Народна књига – Политика, Београд, 2005.
- Енциклопедија Југославије*, 1-8, Југославенски лексикографски завод, Загреб, 1955-1971.
- Енциклопедија политичке културе*, *Savremena administracija*, Београд, 1993.
- Енциклопедија ђравославља*, 1-3, *Sавремена администрација*, Београд, 2002.
- Енциклопедија хрватске повјести и културе*, *Školska knjiga*, Загреб, 1980.
- Јовановић Небојша: *Лексикон личности у уџбеницима историје*, Друштво историчара Јужнобачког и Сремског округа, Нови Сад, 2011.
- Мала енциклопедија Просвета*, Београд, 1959, 1-2, Просвета, Београд, 1959.
- Мала енциклопедија Просвета*, I-III, Београд, 1986.
- Mimica Aljoša – Bogdanović Marija: *Sociološki rečnik*, *Savremena administracija*, Београд, 2007.

Naša domovina, I, (ur. Filip Lukas i dr.) Glavni ustaški stan, Zagreb, 1943.
Požar Petar: *Leksikon povijesti novinarstva i publicistike*, P.P. Split, 2001.
Politička enciklopedija, Savremena administracija, Beograd, 1975.
Rebić Adalbert: *Mali religijski rječnik*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2006.
Sociološki leksikon, Savremena administracija, Beograd, 1982.
Suvremena katolička enciklopedija, Laus, Split, 1998.
Tko je tko u NDH, Minerva, Zagreb, 1977.
Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, I-XI, 1999-2008.

РЕГИСТАР ЛИЧНИХ ИМЕНА

А

Абрамовић: III/306.
Ајдуковић Илија: II/177, 230.
Акмаџа Мирослав: I/8, 35-37.
Акшамовић Антун: I/118, 156, 288, 311, 313, 332; III/65, 154, 365.
Алагић Ђуро: II/235, 249, 273.
Алах: II/37.
Александер Стела (Alexander Stella) I/7, 67, 68, 212, 287, 382; III/38, 39.
Амброзио Виторио (Ambrosio Vittorio): II/221, 235, 238.
Андрес Иван: I/203, 232.
Андрић Јован: II/210, 217-220, 224, 374.
Андрић Јосип: I/215; III/52.
Анђа: III/318.
Анђелиновић Берислав: II/40; III/74-76.
Анђелиновић Будислав Грга: III/75.
Аниччић Жарко: II/226, 228, 235, 279, 290.
Анте, св.: I/225.
Антим (Ђулумовић): II/258.
Антић Љубомир: II/359.
Антић Милан: I/318, 381; III/40.
Античевић Роко: II/107.
Антонеску Јон (Antonescu Ion): II/231.
Антоније (Храповицки): I/291.
Антуновић Славко: III/74-76.
Анфусо Филипо: III/15.
Аралица Душан: II/253.
Аралица Ђуро: II/263, 265, 274, 279; III/104.
Араповић Фране: II/226, 228.
Арбанас Иван: II/174.
Арнолд Роберт: III/88.

Аронс Марк (Aarons M.): I/255.
Артуковић Андрија: I/23; II/10, 25, 43, 48, 49, 81, 86, 88, 97, 98, 105, 108, 191, 213; III/13, 15, 16, 47, 48, 63, 66, 91, 98-100, 141, 159, 170, 173, 267, 330, 376, 392, 406.
Асталаш Јосип: III/303.
Атанасије (Јевтић): II/182, 210, 261, 319; III/73.
Аћимовић Милан: III/172.
Ауер Људевит: I/154.
Аџија Божидар: II/77, 234, 254.
Ашкрабић Душан: II/245.

Б

Бабац Павле: II/179.
Бабић Дане: II/223.
Бабић Маријан – Мијо: I/246, 257; II/17, 71, 235, 251, 252, 365.
Бабуновић Ристо: II/359.
Баић Душан: II/193, 265, 269, 273, 278, 288, 293, 297.
Вајић: III/272.
Бајић М.: II/190.
Бајић Станко: I/301, 302.
Бајснер Вили (Beissner Willy): I/150.
Бакарић Владимир: I/54.
Бакић: II/296.
Бакић Војин: III/343.
Бакић Душанка: III/343.
Бакић Јелка: III/343.
Бакић Татјана: III/343.
Бакић Хилда: III/343.
Бакула Анто: II/246.

- Бакшић Стјепан: I/79, 80, 100, 101, 318, 334;
II/211; III/194, 203, 254, 255, 257.
- Балаж Иван: II/177.
- Балаћ Марко: II/219.
- Балзак Оноре, де (Balzac Honore de): I/94.
- Бален Шиме: II/119.
- Балоко Рикардо: II/284.
- Балта Иван: II/132.
- Баљак Витал: II/292, 294, 315.
- Бан Никола: II/179; III/46.
- Банда Милица: II/218.
- Бањац Милан: II/223, 226.
- Бараћ Бранко: II/190.
- Барац Фран: I/84; III/231.
- Барашин Лазо: II/93.
- Барић Никица: II/117.
- Бардић Драгутин: III/305.
- Барић Никица: II/117.
- Барић Стјепан: I/164.
- Барту Луј (Barthou Louis): III/26.
- Басаричек Ђуро: I/297.
- Бастајић Павао: II/203.
- Басташић Милан: II/182.
- Батаковић Т. Душан: I/59, 75.
- Батеља Јурај: I/7, 9, 31-34, 38, 43, 45, 73, 92,
93, 96, 98, 101, 106, 112, 180, 185, 207,
208, 212, 216, 218, 219, 223, 237, 343, 367;
II/123; III/51, 93, 94, 105, 109, 110, 140,
175, 177, 178, 180, 182, 184, 186, 240,
248, 266, 349, 362, 387, 401, 406, 423.
- Батиница Дане: II/228.
- Батиница Душан: II/228.
- Батлер Хјуберт (Butler Hubert): I/7.
- Бауер Антун: I/24, 53, 54, 60, 78-80, 98,
100, 103, 113, 119, 126, 127, 139, 152, 157,
162, 163, 171, 195, 199, 287-289, 292, 293,
295, 307; III/124, 145, 194, 231, 412.
- Баћковић Милан: II/220.
- Бахтијаревић Штефица: I/90.
- Башић Весна: I/4.
- Бегић Вилко: I/260.
- Бекер: II/149.
- Бекер Иван (Becker I.): III/298, 299.
- Белар Прива (Belard Privat): I/271, 381.
- Белобрк: II/48.
- Белогривић Никола: II/312.
- Белтрани Паолино: II/300, 302, 303.
- Бенедикт XV: III/231.
- Бенеш Едвард (B. Eduard): I/214, 221, 249.
- Бенеш Елза, II/346.
- Бенеш Зденко: II/346.
- Бенигар Алекса: I/6, 31, 32, 34, 38, 52, 56,
63-66, 69, 78-81, 92, 136, 138, 147, 210,
237, 287, 383; III/6, 7, 60, 91, 105, 186, 335,
336, 387, 423.
- Бенковић Амброзије: III/136-138, 171.
- Бенцетић Ђуро: I/160.
- Бенцлер Феликс (Benzler Felix): II/377.
- Беран Рудолф: I/221.
- Бергман Алфред: II/254.
- Берковић Петар: II/218; III/303.
- Бероња Раде: II/290.
- Бертрам Адолф: I/218.
- Бесаревић Војислав: III/97.
- Бешлагић Хилмија: III/357.
- Бијелић Јанко: II/244.
- Бијелић Милан: II/107.
- Билогривић Никола: III/79.
- Биргер Јулије (Buerger J.): III/289, 290, 391.
- Бићанић Рудолф: I/318.
- Бишчевић Химзо: II/186.
- Бјеланковић Јован: II/220.
- Бјелић Миодраг: II/148, 177, 179, 200, 229.
- Благоје Душан: II/263.
- Блажевић Антун: III/304.
- Блажевић Велимир: II/335.
- Блажевић Јаков: III/131, 132.
- Блажековић Зденко: II/57.
- Блажина Јосип: III/210.
- Блондел Жорж (Blondell Georges): I/166.
- Бобан Љубо(мир): I/5, 12, 13, 51, 119, 121,
130-132, 149, 154, 155, 158, 159, 161, 164,
176, 213, 216, 221, 222, 245, 258, 267, 269,
270, 297, 308, 323, 327, 332, 353, 365, 370,
376; III/52, 75, 141-143, 150.
- Бобар Душан: II/155, 230, 255, 256.
- Боберић Душан: II/185.
- Бобић: II/269.
- Богдан Иво: I/249, 250, 350; II/33, 304, 361,
362; III/219.

- Богдановић: II/107.
 Богдановић Јосиф: II/156.
 Богдановић Марија: I/90.
 Богдановић Михајло: II/156.
 Богдановић Нада: II/156.
 Богдановић Рајко: II/156.
 Бoгић Георгије (Ђорђе): II/226, 373; III/273, 314.
 Богородица: I/106.
 Богуновић Дара: II/191.
 Богуновић Марија: II/317.
 Богуновић Никола: II/191, 373.
 Божидара Ђока: II/259.
 Божић Иван: I/372; III/89.
 Божић Марко: III/282, 283.
 Божић Милан: III/97
 Божић Станислав: II/185.
 Божић Стојан: II/352; III/281.
 Божурић Винко: III/278.
 Бозанић Јосип: I/30, 31, 34, 35, 39, 40, 44-46, 91, 103; III/6, 30, 40, 387, 423.
 Бојанић Светозар: II/177.
 Бојић Бећир: II/305.
 Бојовић Едо: I/10.
 Бојкић Богдан: III/403.
 Бокан Ј. Бранко: II/186, 197, 265, 267-270, 286, 290, 297, 302, 323.
 Бољановић (породица): II/241.
 Бомбелес Јосип: I/226, 227, 260.
 Бонд Џејмс: II/363.
 Бонефачић Квирић: I/119, 152, 172, 307-309, 365; III/65, 147, 365.
 Борђонђини Дука Франческо (Borgognini Dusa Francesco): I/229.
 Борић Никола: III/367, 374,
 Бороја Јуре: II/211.
 Борчић Раде: III/296.
 Босанац Милан: I/292.
 Бошковић Душан: II/157.
 Бошковић Љиљана: II/157.
 Бошковић Ружица: II/157.
 Бошковић Слободан: II/157.
 Брало Божидар: II/93, 97; III/95-99.
 Бранков Катица: II/163-164.
 Бранковић Душан: II/228.
 Бранковић Ђурађ: I/182.
 Братић Триша: II/307.
 Братуша Драгутин: III/391.
 Брежанин Вељко: II/157.
 Брежанин Јанко: II/157.
 Брежанин Наталија: II/157.
 Брешки Бруно: III/317.
 Брзин Бранко: II/183; III/59.
 Бријер Луј (Brier Louis): I/209.
 Бријешки Шиме: II/265, 266, 273.
 Брикон Едит (Bricon Edith): I/299.
 Бркић фра Крунослав: III/77, 79.
 Броз Јосип: III/125.
 Брујић Богдан: II/171.
 Бубања М.: I/301, 302.
 Буда (Сидарта Гаутама): I/94.
 Будак Миле: I/23, 204, 258-260, 264, 273-276, 344, 369, 376; II/9, 10, 23-25, 39, 48, 61-64, 66-68, 81, 89, 98, 104, 127, 165, 177, 201, 207, 208, 209, 211, 213, 218, 223, 228, 233, 247, 248, 266, 329, 330, 332, 333, 339, 344, 348, 369, 375; III/22-24, 27, 38, 44, 45, 48, 54, 66, 83, 98, 115, 159, 185, 189, 196, 202, 204, 213-215, 237, 246, 252, 253, 257, 259, 260-262.
 Будановић Лајчо: I/314, 315.
 Будисављевић Срђан: I/246.
 Бузанчић Велимир: II/328.
 Бузанчић Платон: II/328.
 Булајић Милан: I/8, 34; II/25, 214, 243; III/87, 88, 98, 100, 377.
 Булић Иво: III/80.
 Булић Фране: I/173.
 Буљан Никола: III/319.
 Бунчић Дане: II/308.
 Бурић Виктор: I/124; III/103, 147, 344, 365, 366, 374.
 Буторац Павао: III/147, 322-324, 353-355, 365, 368, 374.
 Бућ Стјепан: I/269, 270
 Бућан Стана: II/292.
 Буцковић Стјепан: II/318, 321.
 Бучан Марин: II/26, 279, 280.
 Бушатлић Хасиб: II/155.

В

- Валановић (породица): II/345.
Валеријан (Прибићевић): II/325.
Валерио Валери: I/229, 239, 263.
Варга Иван: I/168, 169.
Варнава (Росић): I/106, 195, 198, 284, 289-291, 304; II/324.
Вартоломеј: I/35.
Васиљевић, породица: III/392.
Васић Драгиша: II/114.
Васо: III/318.
Васојевић Стево: I/291.
Ватић Владимир: I/4.
Вацлав, св.: I/230.
Ведрин Иван: I/167, 294.
Везмар Гојко: II/172, 242, 267.
Вејин: III/316.
Вејвода Катарина: III/104.
Велнић фра Теофил: III/150.
Вељко: III/318.
Венко Алојзије: III/318.
Вераја Фабијан: I/8.
Вернер Иван: II/96, 190, 191.
Веселинка: III/318.
Веселиновић Вера: II/156.
Веселиновић Војислав: II/156.
Веселиновић Душан: II/156.
Веселиновић Нада: II/156.
Веселиновић Петар: II/156.
Веселиновић Светислав: II/156.
Веселић Јурај: I/259.
Веслај Мирко: III/286.
Вигиландс: I/249.
Вигњевић Бранко: II/189.
Вигњевић Милорад: II/277, 283, 284, 286.
Видаковић: II/272.
Видаковић Никица: II/274.
Видаковић Никола: II/296, 351.
Видовић Никола: II/296.
Видојковић Дарио: I/16.
Викерт Рихард: I/245, 275, 341-343, 359; II/9, 87, 105, 107.
Вилдер Већеслав: I/123, 247, 249, 324, 325.
Винцетић Лука: II/41.
Висарион Никејски: III/228.
Вишњић Филип: I/25, 382.
Владислав: II/237.
Влаинић Васо: III/290.
Власов Александар: III/289, 370.
Влахо, св.: I/92, 205.
Влахов Амброс: III/339.
Влачић Божидар: II/157.
Влачић Јован: II/157.
Влачић Љубомир: II/156.
Влачић Милка: II/157.
Влашић Иван: III/79.
Влашић Љубан: II/202.
Влашићак Иванко: I/167.
Војводић Симо: II/227.
Војновић Војислав: III/36, 247.
Волдер Халид: II/237.
Волошин: I/221.
Вомачка Милан: I/305, 306.
Вондрачек Владо: II/182.
Воркапић Јово: II/202.
Воркапић Милица: II/186.
Воркапић Петар: II/266.
Воркапић Станица: II/266.
Враговић Јосип: I/223, 250, 343; II/105, 107, 109.
Вранекловић Јосип: I/71.
Вранешевић Богдан: II/228.
Вранешевић Илија: II/351; III/283.
Вранешић Ђуро: I/260; III/16.
Вранешић М.: III/66.
Вранчић Вјекослав: II/144, 165.
Врањешевић Богдан: II/228.
Вратања Симеон: I/56, 58.
Врбанић Милан: I/154.
Врховец Максимилијан: I/197.
Врцан Срђан: I/90.
Врчинац Јулијана: I/23, 25, 202.
Вујадиновић (породица): II/210.
Вујаклија Милан: III/311.
Вујаковић Стево: III/280.
Вујанић Светозар: II/355.
Вујева Томислав: I/42, 367-371, 382; III/38, 39.
Вујић: I/159.
Вујић Даница: II/296.

Вујић Милош: II/246, 296.
Вујичић Милан: II/192.
Вујновић Зекан: II/271.
Вујовић Јефто: II/240.
Вук: III/168.
Вукдраговић: I/302, 303.
Вукмановић Јован: II/157.
Вукмировић: II/280.
Вуковац Стјепан: II/32.
Вуковић Томислав: I/8.
Вукојевић Милица: II/355.
Вукосав (породица): II/210.
Вукосава: III/318.
Вукосављевић Никола: I/4.
Вуксановић Лука: III/275.
Вуксановић Мирјана: I/4.
Вуксановић Славко: I/4.
Вукушић Марко: II/357.
Вукшић Томо: III/161, 262.
Вулетић Владо: II/173.
Вулин Александар: I/34.
Вурстер Антон (Wurster A.): I/244, 245.
Вучинић Петар: II/201, 249.
Вучић Александар: I/27, 34.
Вучић Петар: III/293.
Вучковић Никола: II/201, 204; III/115.

Г

Габелица Иван: I/8, 38, 39.
Гаврановић Душан: II/210, 217, 218, 223, 224.
Гавранчић Отон: I/95, 295.
Гаврило (Дожић): I/296, 308, 309, 329, 343, 354, 357, 358, 361; II/88, 208, 322, 332, 333, 343, 371; III/68, 69, 79, 113, 247.
Гаврило (Еклемовић): II/259.
Гаврић Радован: II/353.
Гаковић Богдан: II/200.
Гаковић Богољуб: II/262.
Галеша Јосип: III/76.
Гарашанин Илија: III/226.
Гарић Јован: II/220.
Гарић Јозо: I/170, 324, 338; II/65, 68, 192, 257, 311, 323; III/69, 72-86, 91, 142, 143, 147, 353, 365, 368, 381, 430.

Гас Александар (Gahs A.): I/79, 315.
Гачић Ивана: I/4.
Гашић Војислав: II/258
Гвозденовић Владимир: II/240.
Гвозденовић Јово: III/275.
Гвоздић Благоје: III/46.
Гвоздић Милош: II/353.
Гвоздић Петар: II/150, 354.
Гебелс Јозеф (Goebbels Joseph): II/34.
Генераловић Сима: II/200.
Георгије, св.: III/67.
Герун Владимир: II/357.
Геслер Јозо: II/298.
Гете, Јохан Волфганг (Goethe Johann Wolfgang): I/94.
Гилгамеш: I/94.
Гитман Естер (G. Esther): I/7, 8.
Главаш фра Радослав: III/108, 325, 328, 332, 384.
Главинић Мухарем: II/209, 210.
Глишо: III/318.
Глумичић Јован: II/300.
Глумичић Невенка Ластавица: II/300.
Глумичић Стеван: II/300.
Гњатовић (породица): II/288.
Гњатовић Дане – Даница: II/221.
Гоби Ђовани (Gobbi Giovanni): I/231, 232, 264, 272; II/38, 39; III/16, 66.
Говедић Славко: I/259.
Гогољ, Николај Васиљевич: I/94.
Годман Петер: I/211.
Гојко: III/318.
Голдштајн Иво (Goldstein I.): I/34; II/14, 20, 23-27, 32, 61, 71, 137, 173, 178, 182, 183, 192, 248, 250-252, 261, 295; III/44, 63, 93, 176.
Голдштајн Славко (Goldstein S.): II/22, 26, 32, 183, 193, 194, 198; III/58, 104, 105.
Голијат: III/233.
Голубовић Милан: II/223.
Гома и Томас (Isidoro Goma y Tomas): I/225.
Госпић Ђорђе: II/258.
Грабић фра Петар: III/150.
Грајф Гидеон: I/8.

- Графенауер Бого: II/214.
Граховац Милан: II/217, 221, 222, 237, 245, 246, 290.
Грачан Иван: II/293.
Грба Милован: II/347.
Гргић Ана: II/357; III/308.
Гргић Арканђел: III/233.
Гргић Иван: II/105.
Гргић Томо: I/147.
Грегић Анђелко: III/304.
Греј (Gray): III/68.
Грета: III/291.
Грим Карло: III/45.
Грлица Мане: II/353.
Грозданић Јован: II/347.
Грубевих Лука: III/284.
Гудурић Милољуб: III/305.
Гутић Блаж: III/84.
Гутић Виктор: I/155; II/27-29, 61, 69-71, 85, 88, 90, 92, 94, 95, 97, 98, 130, 134, 135, 160, 184, 185, 200, 257, 312, 327, 348; III/63, 69-86, 339.
Гутић Ката: III/82.
- Д
- Давид: III/175, 233.
Давидов Динко: II/86, 183, 185, 192, 199; III/31.
Давидовић Душан: II/91; III/64.
Давидовић Јован: III/69, 70.
Давидовић Милан: III/290.
Дакина Ристе Гојо: II/26, 240, 269, 280.
Даладје Едуар (Daladier Edouard): I/214, 225.
Далмацо Ренцо (Dalmazzo Renzo): II/224, 225, 238.
Дамаскин (Грданички): III/90.
Дампјер Робер д: I/126, 171.
Даниловић Живко: II/186.
Даниловић Саво: III/277.
Данте Алигијери (Alighieri D.): I/99.
Дачић Ивица: I/27.
Деан: III/290.
Девчић Иван – Пивац: II/299.
Дегрел Иван: III/214.
- Дедијер Владимир: I/8, 34; II/ 123, 180, 200, 201, 216, 227, 260, 263, 289, 297, 299, 351, 352, 357, 359, 360, 379; III/18, 25, 29, 245, 272, 275, 277, 282, 286-288, 290, 292-294, 299, 301, 307, 309, 337, 377, 398, 400, 404.
Дејановић Никола: II/229.
Делић: II/270.
Десница Мило: II/227.
Дешнер Карлхајнц (Deschner Karlheinz): II/377.
Дивић Ана: III/287.
Дивић Јелена: III/287.
Диздар Здравко: II/149, 178, 279.
Дикенс Чарлс (Dickens Charles): I/94.
Диклић Душан: II/210.
Диклић Милан: II/225, 226.
Димић Љубодраг: I/7, 8, 25, 34, 69, 74, 76, 77, 377, 382; II/142.
Дјевица Марија: I/63, 68
Добросављевић Бранко: II/196, 347, 373; III/102.
Добросављевић Небојша: II/196, 347.
Доган: II/164.
Додер Обрен: II/157.
Докић Жарко: III/273.
Докић Стево: III/273.
Докмановић Милан – Љути: II/181, 201, 203, 249, 259, 272.
Долибић Мато: III/83.
Домитровић Петар: I/58.
Доситеј (Васић): I/294, 295, 297, 308; II/ 197, 208, 308, 323, 324, 326, 343, 347, 371; III/75, 86-94, 106, 247.
Доситеј (Штулић): II/224.
Доседјел Лав: II/186.
Достојевски Фјодор: I/94, 316.
Дочкал Камило: I/103.
Дошен Анте: I/253.
Дошен Милојко: II/225.
„Др. Н.“: I/119, 120, 122.
Драганић (породица): II/210.
Драгановић Крунослав: I/8, 80, 254, 255, 266, 323; II/362, 363; III/369.
Драгаш Дмитар: II/294.
Драгић Сретенко: III/273.

Драгутиновић Драгош: I/73.
Драшковић Бојан: I/7; II/143.
Дрљача Душан: II/357.
Дрнић Дионизије: III/142.
Дуждевић Танасије: II/251.
Дујић Владимир: II/222.
Думанџић Јозо: II/10, 81, 132, 144, 228;
III/13, 16, 17, 66, 81, 158.
Дурковић-Јакшић Љубомир: I/8, 24.
Дух Свети: III/239.
Душан Благоје: II/263.
Душан Стефан Силни: I/182; II/21; III/224.

Ђ

Ђанић Иван: II/350; III/315.
Ђелић Асим: III/72.
Ђоговић Богдан: II/230, 373.
Ђорђевић Обрен: II/114.
Ђуја: III/318.
Ђукић Милан: II/201, 249.
Ђурић Анте: II/180, 352; III/51, 283.
Ђурић Владимир: II/11.
Ђурић Љубан: II/179, 180, 277, 279, 286,
287, 299; III/104.
Ђурић Мишина Вељко: I/4, 8; II/174, 202,
327, 335, 339, 351, 357, 359, 362, 376, 379;
III/71, 74, 87, 89, 244, 253, 275, 278, 279,
283, 285, 286, 288, 289, 291, 295, 298, 299,
302, 305, 307, 324, 326, 328, 332, 333,
335-337, 344, 347, 352, 357, 359, 394.
Ђусо: III/284.

Е

Емануел III Виктор: III/67.
Емануел Л. М.: I/106.
Емилијан (Недић): II/258.
Ертл Рудолф: III/77.
Ерцег Михајло: II/185.
Етеровић Мирко: II/172.
Еуген V (Евгеније): III/228.
Еуклид: III/234.

Ж

Жанић Милован: I/112; II/9, 10, 32, 43, 49,
61, 72, 73, 81, 105, 112, 113, 165, 209, 213,

214, 228, 349; III/8, 9, 15, 16, 22, 25, 66,
115, 224.

Жарковић Милица: III/303.
Жерод Жорж (Gueygrand Georges): I/126,
171, 224, 230.
Живадиновић Лазар: III/87.
Живановић Љубица: III/304.
Живановић Србољуб: II/375.
Живковић: III/90.
Живковић Глигорије: II/212.
Живковић Петар: II/20.
Живојиновић Драгољуб: I/8, 23, 24, 60,
307; II/142, 376; III/52, 68, 87, 232.
Жидовец Владимир: II/24, 27, 32.
Жижић Владо: II/222.
Жилић: III/5.
Жужек Франц: II/274, 275, 349; III/104,
180, 181, 343.
Жупанчић Бранимир: I/256, 257.
Жутац Вид: II/211.
Жутић Никола: I/7, 8, 24, 25, 34, 69, 74, 76,
77, 155, 293, 377, 382.

З

Заврник Франц: II/346
Зајгершмид Матија (Seigerschmied M.):
I/127, 170.
Зајдл Адолф (Seidl A.): II/376.
Зајц Александар (Seitz A.): II/236.
Закарија (Zaccaria): I/221, 294.
Занела Давор: II/346.
Занела Срећко: II/346.
Затезало Ђуро: II/174, 185, 191, 196, 198, 199,
202, 219, 221, 250, 266, 267, 269, 270, 272,
273, 275, 277, 283, 296, 300, 315, 318.
Звонимир: III/152.
Здеслав (Седеслав): I/105.
Здунић Никола: II/194.
Зеленбаба: II/97.
Зелић-Бучан Бенедикта: II/248.
Зечевић Павле: II/353.
Зимоњић Богдан: II/323.
Зинаић Петар: II/159, 172, 173, 182, 186, 193,
200, 202, 203, 212, 228, 244, 246, 247,
249-254, 260, 266, 267, 272, 276, 284, 288,

- 292, 294, 296, 297, 300, 305, 306, 307, 312, 315, 318; III/339.
- Зјалић Славко: II/219.
- Златовић Мијо: III/293.
- Зоболи Убалдо: I/221, 294, 295.
- Зола Емил: I/99.
- Зорић Бранко: II/190.
- Зорка: II/227.
- З. Р.: III/165.
- Зрињски Петар: I/269; III/7.
- Зубер, породица: III/390.
- Зубић Силвестер: III/301, 302.
- И**
- Иберрајтер Зигфрид (Ueberreiter Siegfried): II/141, 143.
- Ибрахимпашаић Абдулах: II/248.
- Иван: III/319.
- Иван VIII: III/232.
- Иваниш Божо: III/79.
- Иванишевић Вјерица: II/157.
- Иванишевић Иванка: II/157.
- Иванковић Алојз: I/244.
- Ивановић: II/272.
- Ивковић: III/306.
- Ивковић Светозар: I/347, 359; II/105.
- Ивошевић Душан: II/101, 254.
- Ивошевић Милета: II/229.
- Ивишић: I/160
- Ившић Матија: I/160.
- Ившић Милан: I/160.
- Игњатић Ђорђе: II/222.
- Икица Никола: II/260.
- Иларион (Деретић): II/237.
- Илија: II/186.
- Илић Предраг (П. И.): I/56, 137, 181, 188, 204, 212, 214, 219, 220, 229, 233, 248, 250, 254, 256, 262, 266, 282, 287, 290, 292, 295, 299, 313-315, 318, 321, 323, 335, 336, 339, 344, 348, 352, 353, 358, 359, 363-365, 369-371; II/13, 17, 18, 25, 28, 35, 39, 40, 42, 47, 49, 59, 62, 69, 72, 86, 95, 97, 99, 107, 134, 151, 153, 159, 162, 199, 204, 214, 222, 227, 232, 234, 247-257, 266, 280, 283, 289, 300, 309, 312, 314, 317, 322, 348, 352, 355, 358, 359, 361; III/5, 25, 44, 45, 48, 51, 53, 65, 67, 75, 79, 82, 83, 87, 88-93, 95, 96, 113, 117, 119, 125, 126, 129, 137, 150, 154, 157, 165, 166, 173, 174, 176, 185, 205, 208, 220, 243-245, 252, 259, 262, 265, 267, 269, 282, 293, 296, 299, 320, 324, 342, 353, 356, 357, 359, 361, 362, 368, 373, 374, 376, 398, 399, 402, 403.
- Илкић Стефан: I/313.
- Инициер Теодор (Innitzer Theodor): I/216, 217, 218.
- Инокентије (Анисимов): II/158.
- Иноцент (Иноћент) III: III/232.
- „Инс.“: I/76.
- Иринеј (Гавриловић): I/28, 29, 31, 34, 35.
- Иринеј (Ђорђевић): I/297, 308; II/323, 325.
- Иринеј (Ћирић): I/296; III/172.
- Искра Јосип Карло: III/140.
- Ишек Миле: II/278.
- Ј**
- Јавор Стипе: II/234, 244.
- Јавор Стјепан: I/255, 256.
- Јајзанин Бозар: II/224.
- Јајзанин Лазар: II/224.
- Јаковина Твртко: I/34, 41.
- Јаковљевић Данило: II/306.
- Јаковљевић Илија: I/252.
- Јаковљевић Сретен: II/235, 236, 252.
- Јаковљевић Стјепан: II/96, 202.
- Јакоповић Анђела: II/346.
- Јакчин Ђуро: II/116; III/16.
- Јакшић Бранко: II/351; III/295, 296.
- Јакшић Драго: II/257.
- Јакшић Љубомир: II/155, 156, 234, 257.
- Јакшић Матија: II/260.
- Јамбречак Аурел: I/176.
- Јанковић Драго: II/156.
- Јанковић Љубомир: II/156.
- Јанковић Мила: II/156.
- Јанковић Мирјана: II/156.
- Јанковић Саво: III/288.
- Јанковић Стјепан: II/349.
- Јанковић Стојанка: II/156.
- Јањанин Никола: II/202.

- Јањанин Стојан: II/202.
 Јањић Војислав: I/195, 289, 290.
 Јареб Марио: I/35, 37; III/110, 113, 132, 133.
 Јевђевић Александар: II/156.
 Јевђевић Љиљана: II/156.
 Јевђевић Милош: II/156.
 Јевђевић Наталија: II/156.
 Јевђевић Синиша: II/156.
 Јевтић Богољуб: I/109, 119, 140, 154, 155, 158, 159, 162, 163, 174, 305.
 Јеглич Антон Бонавентура: I/60.
 Јездић Илија: II/275.
 Јелачић Јосип: II/89; III/7, 129, 212.
 Јелеч Петар: I/43; III/76, 85.
 Јелић Иван: II/177; III/44.
 Јелић-Бутић Фикрета: I/227, 242, 259, 260, 264, 323; II/8, 15, 16, 19, 22, 34, 90, 91, 108, 120, 130, 135, 147, 167, 269; III/63.
 Јелић Ружица: II/346.
 Јелушић Карло: III/140.
 Јелчанин Герхард-Ђеранда: II/194.
 Јеремија, пророк: I/382.
 Јеремић Мишо: III/304.
 Јерковић Димитрије: II/173.
 Јероним, св.: I/73, 80, 257, 261, 376; III/313.
 Јесих Павао: I/250; III/259.
 Јефтановић Душан: III/97.
 Јилек Драго: II/278.
 Јоаникије (Липовац): I/370.
 Јован: III/319.
 Јован (Илић): II/323.
 Јован VIII. Палеолог: III/228.
 Јован Павле II: I/29; III/434.
 Јовандић Живан: II/190.
 Јовановић Вида: II/346.
 Јовановић Драгољуб: I/222.
 Јовановић Михајло: II/258.
 Јовановић Небојша: I/24.
 Јовановић Слободан: I/155.
 Јовић Божидар: III/83.
 Јока: III/318.
 Јока, породица: III/390.
 Јока М. Димитрије: II/174, 181.
 Јокановић Недељко: II/157.
 Јоњић Томислав: I/38; II/11, 89.
 Јосип, св.: I/201.
 Јосиф Фрањо: I/64.
 Јосиф (Цвијовић): III/90.
 Јукић Илија: I/149, 230, 236, 298, 336, 351.
 Јунгвирт Фрањо: III/304.
 Јураић Иван: III/343.
 Јуретић Аугустин: I/109, 222, 223, 302; III/367, 374.
 Јурина Анте: III/371.
 Јурић Мијо: III/390.
 Јуричев Дионизије: III/ 280, 305, 340, 345, 384, 392.
 Јуришић: III/212.
 Јуришић Пантелија: I/310.
 Јурјевић: II/199.
 Јуркић Штефа: I/341, 342.
- К**
 Кабалеро Ларго: I/246.
 Кавалеро Уго (Cavallero U.): II/238.
 Казимировић Васа: II/123, 376, 376; III/10, 17.
 Калаба Богдан: II/226.
 Калај Јанко: III/367, 374.
 Калачевић Стјепан: III/300.
 Камбер Драгутин: II/328.
 Каменски: II/199.
 Кангрга Ђуро: III/285.
 Кантар Милорад: II/357.
 Кантоци Богумил: I/173.
 Капетановић Енвер: II/269, 272, 279.
 Капор Богдан: II/157.
 Капор Даринка: II/157.
 Капор Јелена: II/157.
 Карађорђевић Александар I: I/54, 74, 75, 79, 80, 96, 109, 115, 117-120, 129, 138, 148, 152, 154, 155, 163, 195, 246, 284, 286-289, 291, 300, 303, 330, 333, 358, 367, 368, 371, 381; II/20, 236, 262, 334; III/23, 26, 34, 40, 50, 90, 114, 118, 242, 363, 413.
 Карађорђевић Марија: I/174, 293.
 Карађорђевић Олга: I/134, 135, 318, 331.
 Карађорђевић Павле: I/115, 119, 129, 130, 134, 135, 137, 138, 143, 152, 154, 155, 157, 158, 162, 167-169, 174, 175, 179, 195, 196,

- 200, 220, 226, 250, 262, 291-293, 305, 306, 308, 313-318, 326, 327, 347, 348, 353-356, 374, 380, 382; III/23, 34, 50, 242, 413, 415.
- Карађорђевић Петар I: I/243, 303; II/6, 88.
- Карађорђевић Петар II: I/291, 292, 295, 332, 333, 353, 354, 356-362; II/6, 51, 53, 88; III/4, 65, 416.
- Карађорђевићи: I/42, 61, 240, 284, 332, 333, 354, 358, 361, 376, 377, 381, 383; II/29, 134; III/21, 38, 118, 415.
- Каракаш Обрадов Марица: II/132, 137, 138, 140, 142-144, 147, 151, 154, 161.
- Карацић Вук: I/23.
- Карло I: I/61.
- Касертано Рафаеле (Casertano Raffaele): II/303; III/66, 67.
- Катанић Павле: II/258.
- Катарина, св.: I/92, 98.
- Катић Марко: II/307.
- Катић Петар: II/220.
- Катичић Натко: III/182.
- Качић: I/386.
- Каше Зигфрид (Kasche Siegfried): II/141-144, 150, 151, 243, 377; III/47, 56, 131, 132.
- Кашић Душан: III/87.
- Кашић Лука: II/218.
- Кварантан Солдатић Теа: I/13.
- Квасни: II/150.
- Кватерник Еуген (ст.): I/243, 257, 258, 269; II/13-15, 43, 44, 228; III/230.
- Кватерник Еуген – Дидо: II/8, 23, 26, 27, 44, 45, 49, 84, 88, 99, 106, 107, 109-112, 154, 165, 182, 183, 189, 194, 195, 197, 206, 251, 262, 263, 265, 365; III/15, 16, 28, 36, 52, 58, 66, 91, 101, 102, 171, 237, 406.
- Кватерник Љубомир: II/99, 136, 137, 210, 229, 260, 263, 265, 269, 279, 290; III/237, 406.
- Кватерник Петар: II/46, 53; III/10, 12, 16, 19, 220.
- Кватерник Славко: I/23, 276, 278, 332, 368; II/7-10, 14, 22, 34, 37-44, 47, 49, 81, 83, 86, 94, 99, 104-106, 111, 112, 114-116, 143, 150, 151, 165, 171, 189, 200, 229, 263, 294; III/8-12, 14-27, 38, 41, 55, 58, 98, 112, 132, 133, 159, 212, 213, 220, 224, 237, 258, 296, 356, 382, 383.
- Квочка Милан: II/275.
- Кекуш Босиљка: III/289.
- Келић Лазар: II/210.
- Кемфеља Ђуро: I/252, 322; II/115.
- Кепчија Никола: III/293.
- Керетић Игнација: III/140.
- Керешкен Милан: II/107.
- Кершовани Отокар: II/77, 233, 254.
- Кећа Ангела: II/227.
- Кећа Јово: II/227.
- Кећа Саво: II/227.
- Кећа Сока: II/227.
- Кеча (породица): II/250
- Кисић-Колановић Нада: III/258.
- Клаић Братољуб: III/311.
- Кларић Иван: II/354.
- Класић Хрвоје: I/34, 41, 42; III/109, 110, 112, 113, 123, 132, 133, 135, 136, 252.
- Клипа Душан: III/294.
- Клипа Перо: II/203.
- Кљајић Симо: II/297.
- Кљајић Стево: II/269.
- Кљакић (породица): II/210.
- Кљаковић Јозо: I/33, 36.
- Кнежевић Душан: II/289.
- Кнежевић Милан: II/172.
- Кнежевић Милан: I/302, 303.
- Кнежевић Никола: III/293.
- Кнез Лазар Хребезановић: I/190.
- Ковачевић Ђорђе: III/302.
- Ковачевић Жарко: II/294.
- Ковачевић Звонимир: II/105, 114, 115.
- Ковачевић Мато: II/352, 353.
- Ковачевић Милан: II/210.
- Ковачевић В. Петар: III/273.
- Ковачевић Радован: II/288.
- Ковачина Василије: II/226, 245.
- Ковачић: III/319.
- Ковачић Давор: II/113-115.
- Кожул Марко: I/131, 154.
- Козела: I/171.
- Козиновић Мирон: III/77.
- Козлина Милица: II/229.

Којић Драгутин: I/154.
 Којић Саво: II/296, 305, 306.
 Којо: III/318.
 Кокот Иван: I/100.
 Коларек Никола: I/134, 176, 250; III/195, 198-200, 204.
 Коларић Јурај: I/43, 48; III/238, 239, 382.
 Колб: III/304.
 Колбе Максимилијан: III/422.
 Колер Фрањо: III/284.
 Колман: I/259.
 Кољанин Милан: I/26; II/140-142; III/362.
 Кољенин Милош: III/279.
 Комадина Милета: II/260.
 Комадина Нико: II/25.
 Комел Људевит: III/294.
 Константин (Вучуровић): II/244.
 Константиновић Михајло: I/179, 236, 347.
 Копривица Андрија: II/157.
 Копинич Јосип: II/234.
 Копса Леополд: II/108, 109, 121, 294.
 Корб Александер: I/3; II/4, 122, 366.
 Корица Божо: III/285.
 Коросић Атанасије: II/156.
 Коросић Вјера: II/156.
 Коросић Војо: II/156.
 Коросић Марта: II/156.
 Корошец Антон: I/122, 125, 126, 129, 132, 162, 164, 167-169, 171, 175, 219, 220, 222, 244, 245, 249, 251, 253, 254, 275, 277, 299, 300, 302, 303, 308, 330, 331; II/95; III/3.
 Корски Иво: II/254.
 Косановић Микица: III/306.
 Косановић Милан: II/219.
 Косановић Сава: I/249, 366.
 Косић Марија: III/276.
 Костић Емил: II/259.
 Костренчић Марко: I/127, 128, 154, 156, 159, 160, 162, 170, 193, 295.
 Котљаревски Михајло: II/197, 373.
 Котур Лазар: II/350; III/281.
 Кох Курт (Koch K.): I/27.
 Кошугић Аугуст: I/196, 232, 246, 330, 364.
 Кошугић Радован: III/233.
 Краљ Аугустин: III/278.
 Краљевић Ђорђе: III/303.
 Краљевић Ђуро: II/237.
 Краљевић Милан: II/237.
 Крамаршич Милош: I/4.
 Крањчевић Стјепан: I/325.
 Краус Сигисмунд: II/254.
 Крбек Иво: I/115, 154, 155, 347.
 Крзнарић Перо: II/353, 354.
 Крек Миха: I/179, 230, 264, 302, 308, 347, 366; II/95.
 Крен Владимир: II/116.
 Крестић Василије: I/59, 243; III/231.
 Крецо Јово: II/226.
 Крешић Миленко: III/112, 362.
 Крзнарић: III/280.
 Крижевчанин Марко: I/186.
 Кризман Богдан: I/242, 265, 267, 362; II/17, 18, 20, 105, 145, 151, 154, 215; III/14, 55, 116.
 Кристић Ени (Any Christich): I/158.
 Кришто Јуре: I/7, 8, 35-38, 42, 43, 257; II/123, 187, 335; III/17-20, 22, 25, 26, 29, 31, 32, 48, 55, 68, 74, 105, 109, 110, 117, 123-125, 132, 133, 136, 153, 158, 161, 173, 177, 240, 241, 244-247, 251, 252, 254, 255, 260, 269, 363, 368, 372, 375-378, 380, 387, 388, 397, 398, 400, 402, 404-406.
 Крнета Стојан: II/224.
 Крнић: III/181.
 Крњевић Јурај: I/222, 270, 330.
 Крњић Љубомир: II/255, 258.
 Ксавер Фрањо: III/319.
 Кузмановић Небојша: I/4.
 Кузмић Амброс: III/230, 231.
 Кујунџић Недељко: II/237.
 Кукаљ Драгутин: III/308.
 Кукина Еуген: III/285, 286.
 Кукуљевић: III/127.
 Куленовић Осман: II/10, 81; III/77.
 Куленовић Џафер: III/357.
 Куловец Франц: I/275, 365, 366; III/3.
 Кун Иво: II/254.
 Кунић Станко: II/224.
 Кунц Владимир: II/345, 346.
 Курдулија Страхиња: II/271, 276.

Кустић Живко: I/8.
Кутњак Јуре: II/267, 277, 294.
Кухарић Фрањо: I/30, 31, 34, 44-46, 91,
106, 107; III/30, 40, 184, 387, 423, 429.
Кучековић Александра: II/254.
Кучинар (породица): II/245.
Куштро Бранко: II/269.

Л

Лабаш Н.: III/296.
Лав VIII: III/234.
Лав X: I/182.
Лаврња Љубица: II/227.
Лаврња Спасо: II/227, 250.
Лазаревић Мирко: II/107.
Лазић Душан: II/178, 278.
Лазић Иван: I/187.
Лазић Софија: III/295.
Лакса Владимир (Лаха V.): II/196, 244, 248,
250, 296.
Лалош Ђока: I/302, 303.
Ламбић Васо: II/298.
Ландерси М. (Landercy M.): I/6; III/89,
93.
Лао Це: I/94.
Лапи Марио: 317.
Ларго Кабаљеро (L. Caballero): I/257.
Ларус: I/23.
Ласић Никола: II/194.
Латковић Љубо: II/218.
Лак Јосип: III/257, 325, 327, 334, 336, 338,
364.
Лацковић Стјепан: III/2, 181.
Ледоховски Владимир: I/200.
Лемаић Даница: II/308.
Лемкин Рафаел: II/1.
Ленгел-Кризман Нарциса: II/94; III/165.
Лендић Иво: I/249, 250; II/42; III/221.
Ленчерић Едуард: II/194, 260, 329; III/307,
339.
Лењин, Владимир Ильич: I/33, 82.
Лепеј Карл: II/346.
Лер Александер (Loehr A.): II/377.
Летица: I/302, 303.
Лизатовић Антун (Анте): II/298.

Лисак Ерих: III/131.
Лист Вилхелм (L. Wilhelm): II/151.
Личина Милка: II/202; III/416.
Личина Радојка: II/202.
Лишћар Милан: II/220.
Ло Цицero: II/309.
Ловрић Милутин: II/267, 277.
Ловрић Станко: III/286.
Лојд Џорџ (David Lloyd George): I/225.
Лојола, св. Игњације (Loyola Ignatius):
I/70, 82, 104.
Лончар Милица: II/300.
Лончар Павао: I/250.
Лончар Ружица: III/287.
Лончаревић Анка: III/292.
Лончаревић Лука: III/284.
Лончарић Едо: II/25.
Лончарић Јосип: I/66, 73, 78, 79, 289.
Лорковић Младен: I/255, 259, 260, 263,
323; II/27, 73, 99, 144, 151, 152, 154, 165,
228, 243, 266, 361; III/16, 66, 158, 330.
Лофтус Џон (L. John): I/255.
Лубурић Вјекослав – Макс: II/119, 137,
194, 195, 196, 248-251, 328, 365; III/101,
102, 406.
Лузано Алесандро (L. Alessandro): II/236.
Лукајић Лазар: II/321.
Лукас Филип: I/252, 258, 289.
Лукац Милан: II/172, 281.
Лукач Душан: II/70, 71.
Лукач Федор: II/206.
Лукаш Карло: III/288, 391.
Лукић: II/376.
Лукић Драгоје: II/312.
Лукић Михајло: II/316.
Лукић Петар: II/250.
Лутер Мартин (Luther M.): I/104, 140.
Лучић Дејан: I/307; II/142; III/52, 87, 232.
Лучић Љубица: II/290.

Љ

Љотић Димитрије: II/322.
Љубичић Крсто: I/246, 247, 249.
Љуштина Милан: III/308.
Љутица Богдан: I/291.

М

- „М“: II/42.
Магарашевић Јован: II/200.
Магбет: III/234.
Мађерац Јурај: I/73, 80.
Мажуранић Желимир: I/142, 143, 306.
Мазгијевић Драго: II/155, 156.
Мајка Божја: III/187, 188.
Мајкић Коста: II/91.
Мајски Брана: II/178, 278.
Мајсторовић Милојко: I/223.
Мајсторовић Петар: II/223, 224, 235.
Мајсторовић Срећко: III/288, 391.
Максимовић: II/242.
Максимовић Божидар: I/287.
Максимовић Добрила: II/157.
Максимовић Милан: II/172.
Максимовић Милена: II/157.
Максимовић Миленко: II/157.
Максимовић Мирко: II/157.
Максић Вукашин: III/33.
Малешевић Милан: II/314.
Малешевић Милица: II/314.
Малешевић Милка: II/314.
Малешевић Милка, ст.: II/314.
Малобабић Душан: II/259.
Малобабић Милева: II/259.
Маљоне Луиђи (Maglione Luiggi): I/19, 178, 229, 230, 260, 262, 263, 278, 318, 325, 337, 345-347, 361, 365; II/214; III/111, 135, 396-398, 401, 407, 427.
Мандић Вељко: II/228.
Мандић Викторија: II/345.
Мандић Доминик: III/138-140, 149-151, 153, 166, 167, 171, 338.
Мандић Милош: II/204, 205.
Мандић Михајло: II/228.
Мандић Олег: I/292.
Манерхајм, Карл Густав Емил (Mannerheim, Carl Gustaf (Emil)): II/231.
Манус: III/66.
Маржић Иван: III/319, 320.
Марија Божја Лурдска: III/152.
Марија Краљица Хрвата: III/152.
Марија Мађоре (Св. Марија Велика): I/73.
Марија Помоћница: I/63.
Марин Адам: II/174; III/36.
Маринковић: II/164.
Маринковић Војислав: II/20.
Марић Аугуст: I/359.
Марјановић: II/277.
Марјановић Драгутин: III/299.
Марјановић Ђуро: II/297.
Марјанчић Симо: II/224.
Маркичевић Петар: II/157.
Марко, св.: I/141, 142.
Марковић Јурица: II/276.
Марковић Б.: 354, 355, 356.
Марковић Лаза: I/350.
Марковић Лазар: I/369-371.
Марковић Младен: II/267, 277.
Марковић Ристо: II/258.
Марковић Ружица: III/76.
Марконе Ђузепе Рамиро (Marccone Giuseppe R.): I/14, 17, 104; II/300-303; III/125, 365, 374, 397-403.
Маркота : II/46.
Маркс Карл: II/77.
Мартин, св.: II/354.
Мартинац Јосип: III/288.
Мартинковић Милан: II/157.
Мартиновић: III/299.
Мартиновић Милица: III/307.
Марулић: II/69, 247.
Марчела: II/354.
Марчетић Ђорђе: II/270.
Маскијевић Драгомир: II/155, 156, 230.
Маслаћ Мартин: II/245, 290.
Маслић Миљкан: II/273, 278.
Масучи Ђузепе (Masucci Giuseppe): I/14, 104; II/300-303; III/125, 365, 401.
Матавуљ: II/228.
Матаи Винко: II/226.
Матаушић Наташа: I/41, II/16, 17, 25.
Матија II: I/58.
Матијевић Илија: II/254.
Матијевић Јурај: II/308, 309.
Матица Фрањо: III/285.
Матковић Стјепан: II/89.
Матковић Хрвоје: II/117, 119, 326, 327.

- Матулић Марио: I/140.
 Мауковић Јован: III/305.
 Мацут Петар: I/8, 139; II/342, 361.
 Мацута Милан: III/286.
 Мачек Влатко: I/42, 102, 115, 116, 119, 121-124, 126-128, 133, 134, 137, 140, 148, 149, 15-156, 158-160, 162, 163-167, 169-172, 175, 176, 178, 179, 183, 193, 196, 199, 202, 203, 206, 221-224, 227, 230, 232, 240, 252, 255, 257-260, 262, 264-268, 270, 272, 275-277, 293, 296, 298, 299, 310, 313-315, 318-324, 326-331, 334, 335, 337, 338, 347, 353, 356-358, 363-366, 369, 375, 382; II/5, 7-9, 12, 20, 26, 30, 31, 105, 109, 111, 113-115, 188; III/2, 3, 8, 21, 23, 34, 124, 141, 415.
 Мачкић Душан: III/69-72.
 Машера: II/107.
 Меданић: I/197.
 Медвед Петар: II/197, 296, 304, 356; III/307, 308.
 Медић Ђуро: II/313, 318.
 Медовић Целестин: II/190; III/69.
 Мејли (Maily): I/228.
 Меничанин, породица: III/390.
 Метод (ије) св.: III/232; 313.
 Методије (Суботин): II/219.
 Мехо: III/358.
 Мешић Адемага: III/80.
 Мизлер Милан (Miesler M.): II/113.
 Мијатовић Вељко: II/156.
 Мијатовић Десанка: II/156.
 Мијатовић Здравко: II/156.
 Микан Иван: III/108, 306, 307.
 Микашиновић Ђуро: II/260.
 Микулан Крунослав: II/113.
 Микулчек Стјепан: I/311, 316.
 Миладиновић Драган: II/355; III/307.
 Милановић Вукосав: II/273.
 Милаш Никодим: III/234.
 Милета Јероним: I/274; III/147, 365.
 Милетић Амброзије: III/304.
 Милетић Антун: II/23, 163, 179, 191, 200, 201, 216, 254, 260, 262, 263, 265, 271, 278, 283, 285, 289, 297, 299, 310, 312, 314, 318, 351, 352, 353, 357, 359, 360, 376; III/272, 275, 282, 287, 288, 290, 292-294, 299, 301, 307, 309.
 Милетић В. Владета: I/343
 Милетић Јован: II/260.
 Милеуснић Слободан: II/362.
 Милинковић Јелка: II/294.
 Милинковић Лука: II/358.
 Милић Митра: II/307.
 Милићевић Владета: I/343.
 Милковић Јосип: I/244, 255.
 Миловић Божана: II/156.
 Миловуковић Душан: III/275.
 Милош Љубо: II/23.
 Милошевић Д. Слободан: II/137, 139, 140, 141, 143, 144, 154, 165.
 Милошевић Срђан: II/122.
 Миљковић Душан: II/260, 270, 279, 282, 285, 290, 305, 321.
 Миљуш Бранко: II/227.
 Мимица Аљоша: I/90.
 Мирковић Мирко: I/113.
 Мирон (Николић): I/106; II/323; III/57.
 Мирошевић Добрила: I/132.
 Мирошевић-Сорго Нико: I/130-132, 137, 229, 256, 260-262, 273, 274, 277, 296, 318, 324, 335, 345, 336, 362. II/214; III/54.
 Митровић Милева: II/156.
 Михајло, архангел: II/58, 290.
 Михајловић Мила: II/204, 211, 218, 221, 225, 229, 235, 237, 247, 249, 252, 262, 269, 271, 285, 286, 289, 292, 295, 299, 301, 306, 310, 311, 312, 313, 314, 316, 317, 319.
 Михалцић Станоје: I/311; II/87.
 Михаљевић Јосип (Јосо): III/294.
 Михелић Јосип: III/140.
 Михић Никола: II/172.
 Мицић Љубомир: I/329, 330.
 Мичета (породица): II/245.
 Мишић Алојзије: III/65, 160-162, 169-171, 261-264, 268-271, 353, 354, 368, 378, 379, 381, 393, 430.
 Мишковић Миле: III/307.
 Мишкулин Миле: I/168.
 Мишљеновић Владо: III/290.
 Мишљеновић Марија: III/290.

Мишљеновић Стево: III/290.
Модрушан Иван: II/293.
Момчиловић Јован: III/304.
Момчиновић Стипе: III/77.
Монтини Ђовани Батиста (M. Giovanni Battista): I/365; III/135.
Монтичели Фурио (Monticelli F.): II/224.
Мортиђија Тијас: I/249.
Мравунац, породица: 101.
Мравунац Јосип – Јозо: II/184, 185, 193, 196, 254; III/102, 103.
Мркаљ Игор: II/274, 275; III/104, 181.
Мркоњић Петар: I/243.
Мрњавчевићи: I/182.
Мудринић Буро: II/279.
Мужић Иван: I/8, 296, 306, 382; II/361; III/89, 94.
Мујо: III/358.
Муњас Раде: II/266.
Муса Трпимир: II/296.
Мусолини Бенито: I/27, 28, 41, 74, 211, 214, 215, 221, 225, 226, 229, 233-235, 240, 241, 242, 262, 263, 295, 312, 362, 363; II/5-7, 9, 10, 13, 22, 33, 38, 40, 45, 80, 81, 93, 127, 231, 311; III/15, 38, 41, 67, 113, 135, 170, 196, 213, 224, 226, 251, 270, 412, 415, 417.
Мутић Никола: II/260.
Муфтић Хазим: III/99.

Н

Надаждин Милан: II/212, 217, 222, 240, 245, 246.
Најдановић Димитрије: I/82, 84; III/233, 234.
Насадил Станислав: II/201, 261.
Натлачен Марко: I/254, 360.
Невистић Иван: I/122.
Неговановић Максим: II/133.
Недељковић Петар: I/353, 359; II/44.
Недић Милан: II/322, 376; III/422.
Нежић Драгутин: I/128, 129, 132, 143, 171, 172, 179, 199, 221, 245, 249, 251, 257, 295, 296, 301, 302.
Нектарије (Дазгић): II/219.
Нектарије (Круљ): II/174, 323, 325.

Немет: III/306.
Ненадовић Петар: III/288.
Нећак Павле: II/193.
Нешић Сава: III/303.
Нешковић Тихомир: II/256, 258.
Ниедзиелски Феликс: III/56, 86, 214.
Никола Крижевчанин: III/184.
Никола, св: III/184.
Николај (Велимировић): I/296, 329; II/322, 332, 343, 371; III/79, 235, 247.
Николај (Јокановић): II/323, 325, 328.
Николић : I/131.
Николић (породица): II/241.
Николић Винко: I/7, 149.
Николић Томислав: I/27, 33, 34.
Николас Филип (Nichols Philip): I/258.
Никшић Душан: II/194.
Никшић Иван: II/192, 193, 293; III/102, 103, 307.
Никшић И. Марјан: II/89, 92, 94, 109, 110, 135, 136; III/126-128.
Никшић Стјепан: II/54.
Нинковић Петар: II/259, 272.
Нинчић Момчило: I/377, 365.
Ницовић-Цакула Стана: II/192, 253.
Нишавић Милош: I/221, 222.
Новак Божидар: I/139.
Новак Виктор: I/8, 13, 60, 363; II/71, 200; III/73, 74, 276, 358, 377.
Новаковић Никола: III/278.
Новаковић Рајко: II/222.
Ножинић Милан: III/297.
Нојбергер: II/297.
Нук Вилим: III/203, 225.
Нусбаум (Nussbaum): II/362.

Њ

Њаради Дионизије: I/175, 195, 261, 288-291, 311; III/289.

О

Обајдина Иван: II/315.
Обајдин Марко: II/315.
Обрадовић Зорка: II/299.
Обрадовић Милан: II/226, 250, 268.

Огњена Марија: II/271.
Омчикус Милка: II/228.
Омчикус Пајо: II/316.
Опачић Богдан: II/198, 347.
Опсеница Милош: II/249.
Орељ Божана: II/355.
Орешић: II/383; III/284, 285.
Орлић Јосип: III/278-280, 391.
Орловац Анте: III/76.
Оробабић Јаков: II/352; III/283.
Оршанић Анте: II/6.
Оршанић Иван: I/259, 260, 272; II/297.
Остерман: I/333, 334.
Остојић Јованка: II/179, 352.

П

Павелић Анте, мл.: I/14, 22-25, 27, 36-39, 41, 43, 104, 112, 162, 209, 227, 232, 234, 241-245, 249, 253-259, 261, 263, 265, 271-275, 328, 332, 335, 337, 338, 343, 362, 363; II/7-23, 25, 27, 28, 30, 31, 33, 35, 37, 39-43, 45-47, 49, 50, 56-61, 64, 69, 70, 72, 80-89, 93, 96-98, 100, 101, 105-109, 111, 113, 118-120, 127, 128, 133, 137, 141, 142, 144-146, 150, 151, 165, 170-172, 175, 176, 180, 182, 189, 194, 195, 197, 201, 207, 208, 213-216, 222, 228, 231, 234, 240, 244, 248, 251, 262, 274, 300, 303, 310, 323, 327-330, 332, 334, 337-339, 342, 344, 346, 348, 362, 366, 377; III/5, 7-9, 12-18, 21-45, 48-58, 61-68, 75, 80-83, 86, 89, 91, 95, 96, 98, 99, 101, 104, 105-108, 112-119, 122, 124, 125, 133, 136, 139-141, 148, 154, 156, 157, 159-161, 164, 170-173, 175-178, 181, 183, 185-188, 195, 197-201, 203, 204, 206, 208, 210, 212-217, 219, 224, 226, 237, 238, 240, 242, 243, 245, 246, 250-253, 256-259, 261, 262, 280, 305, 306, 310, 338, 339, 345, 363, 364-366, 372, 375, 377-385, 388-390, 393, 394, 399, 401, 415, 416-418, 420, 424, 426, 428-430.
Павелић Анте, ст.: I/243; II/43.
Павичић: II/326; III/294.
Павичић Дарко: I/35, 38.
Павичић Иван: III/98.

Павичић Јурица: I/34, 40.
Павичић Славко: III/282.
Павле (Кондић): I/355.
Павао (Павле) V: I/58.
Павле, св.: I/73, 84; III/184, 187, 403.
Павле VI: I/365.
Павлов Божидар: III/320, 322.
Павлов Осеклија Јован: II/173, 187, 190.
Павловић Видосав: III/290.
Павловић Мато: III/284.
Павловић Никола: III/283.
Павловић К. Стеван: I/167.
Пајтић Бојан: I/27, 30.
Пантелић Димитрије: II/258.
Пантелић Ката: III/291.
Пантелић Никола: III/291.
Панцић: I/334, 355, 357, 372.
Пањковић: II/202.
Папић Анђелка: II/158.
Папић Милан: II/158.
Парис Едмонд: III/74.
„Парохус“: III/209.
Паулски Винко, св.: I/81; III/83.
Пауновић Јосип: II/184, 185.
Пачели Еуђенио (Pacelli Eugenio): I/142, 210, 219, 224, 253, 254, 256, 312.
Пачкић: II/352; III/282.
Пашић Никола: I/61.
Пезе Ернест (Pezet E): I/125, 166.
Пејановић Петар: II/180, 245.
Пејић Стипе: III/287, 288.
Пејн Стенли (Paine G. Stanley): II/11, 13.
Пејновић Иса: II/201, 203.
Пекић Баја: II/157.
Пелегринети Ерменегилдо (Pellegri-netti E.): I/80, 125, 164, 175, 178, 181, 243, 311, 312, 346, 382; III/40.
Пенић Јанко: I/73; III/163, 194, 199, 200, 204, 210.
Переш Петар: II/254.
Перић Илија: II/25.
Перић Ратко: II/16.
Перић фра Срећко: III/317, 318.
Перишић Радојица: II/217.
Перовић Бонифације: I/250.

- Перовић Вера: I/343.
 Перовић Иво: I/131, 132, 152, 343.
 Пеурача Миле: II/272.
 Перчевић Иван: II/244.
 Перчец Густав: I/244.
 Першен Мирко: II/44, 50, 83, 84, 183, 208, 241, 242, 254, 298.
 Петар (Зимоњић): II/157, 199, 323, 324, 326, 347; III/95-101, 149, 387, 423.
 Петар, св.: I/72, 84, 176, 177, 180, 225, 315, 316, 339, 350; III/3, 162, 187, 232, 403.
 Петеша Бирил: I/8; III/333.
 Петишко Антун: II/346.
 Петковић Ђука: II/279.
 Петковић Јово: III/275.
 Петковић Милан: II/256.
 Петковић Станко: I/292.
 Петковић Трипко: I/344, 348, 349.
 Петрановић: III/277.
 Петрановић Бранко: I/23, 75.
 Петрић Иван: II/10, 81, 209, 228.
 Петровић Вукашин: II/180, 245.
 Петровић Карађорђе: I/358; II/324.
 Петровић Ката: III/293.
 Петровић Леон: III/147.
 Петровић Милош: II/174, 223; III/291.
 Петровић Нада: III/291.
 Петровић Стеван: II/157.
 Петровић Стево: II/353.
 Пеурача Миле: II/259, 272.
 Печникар Вилко: II/88.
 Печњак К.: I/250.
 Пеша (породица): II/294.
 Пешељ Бранко: II/26.
 Пешић Петар: I/179, 347.
 Пешкир Илија: III/293.
 Пешут Мане: II/254.
 Пешут Никола: II/254.
 Пије IX: I/192.
 Пије X: I/103.
 Пије XI: I/43, 69, 73, 76, 77, 193, 201, 210, 211, 217, 219, 237, 239, 241, 255, 306, 309, 312, 313, 315, 316, 346, 383; II/64.
 Пије XII: I/4, 19, 41, 55, 177, 178, 180, 207, 210, 224, 225, 227-229, 235, 239, 255, 260, 261, 263, 278, 312, 313, 315-319, 325, 326, 345, 346, 383; II/59, 200, 213-215; III/53, 54, 106-109, 111, 114-117, 122, 123, 125, 132, 135, 148, 155, 172, 247, 248, 251, 252, 258, 261, 362, 364, 381, 388, 394, 397, 407, 426, 427, 432-434.
 Пилар Иво: II/14, 15.
 Пилиповић Радован: I/8; III/71, 308.
 Пилсел Драго: I/34, 35, 39-40; III/435.
 Пиљевић Ђорђе: II/209, 230, 244.
 Пинто Аврам: II/284.
 Пипинић Славко: II/48.
 Пипинић Фрањо: III/275-277.
 Плајвајс Мирко: II/46; III/10.
 Платон (Јовановић): II/27, 135, 186, 192, 208, 257, 323, 324, 327, 329, 347; III/69-80, 91, 101, 149, 173, 247, 387, 416, 423.
 Плентај Десанка: II/345.
 Плетерски Јанко: II/214.
 Плећевић Димитрије: II/306.
 Пово Милан: II/252.
 Погачић Синиша: II/113.
 Поглајен Стјепан: III/44, 45.
 Подгорелац Антун: II/71, 252.
 Пожар Миле: III/278.
 Покопац Мирко: III/281.
 Политео Иво: I/209, 210.
 Полојац Милка: II/312.
 Поп Филип (Popp Philipp): I/297; II/81; III/17, 361.
 Попов Петар: II/212.
 Поповић Божо: II/228.
 Поповић Бранко: III/137.
 Поповић Веља: I/139, 159.
 Поповић Марко: II/240.
 Поповић Милан: II/212, 273.
 Поповић Миленко: II/258.
 Поповић Миодраг: II/185, 186.
 Поповић Михајло – Мијо: II/203, 211.
 Поповић Петар: II/251.
 Поповић Стеван: II/255, 258.
 Поповић Тодор: II/220.
 Порфирије (Перић): I/34, 35, 39; III/109-110.
 Поспишил Звонимир: II/236.

- Поткоњак Михајло – Мићак: II/172.
 Почуча Заријинка Јела: II/172.
 Прајда Војо: III/290.
 Праскић Миховил: I/155, 156, 293.
 Пречаница Милан: III/293.
 Прибићевић Светозар: I/121.
 „Принц Еуген“: II/119
 Прица Огњен: II/77, 234, 254.
 Пролић Стево: III/299.
 Протулипац Иван: I/156.
 Проштеник Матија: I/73.
 Пруст Марсел (Proust Marcel): I/94.
 Прушчевић Јанко: I/57.
 Прштало Драгица: III/281.
 Пудар Вукосава: II/356.
 Пудар Љубо: II/356.
 Пудар Стана: II/356.
 Пуђа Дмитар: II/260.
 Пук Мирко: I/266, 269, 278, 346; II/9, 10,
 61, 81, 85, 90, 92, 97, 165, 195, 209, 213,
 228, 247, 248, 266, 329, 332; III/22, 23,
 101, 102, 104, 159, 196, 330, 338, 341, 383.
 Пуповац Милорад: I/34, 35.
 Пурагић Станко: I/250.
 Пурец Јагода: I/345.
 Пурец Јосип: II/345.
 Пурић: II/40.
 Пурић Божидар: II/40.
 Пушић Михо: I/186, 202, 327; III/147, 365.
- Р**
- Рагуж Стојан: II/245, 294.
 Раде Стјепан: III/302.
 Радека Милан: III/286.
 Раденовић Петар: III/70.
 Радић Радмила: I/25; III/87, 88.
 Радић Стјепан: I/74, 120-122, 164, 165, 243,
 297; II/7; III/278.
 Радишић Марко: II/349.
 Радман Милан: III/76.
 Радмановић Катарина: II/288.
 Радмановић Љубица: II/288.
 Радмановић Никола: II/288.
 Радовановић Љубомир: I/4.
 Радојковић Стефан: I/4, II/122.
 Радојчић, породица: III/390.
 Радојчић Младен: III/276, 384, 385.
 Радонић Јован: III/229.
 Радосављевић Јово: III/274.
 Радош (породица): II/246.
 Радошевић Марија: III/298.
 Радошевић Стана: III/300.
 Радунковић Десанка: III/277, 315.
 Рађеновић Милена: II/227.
 Рађеновић Сава: III/71.
 Рађеновић Стеван: II/227.
 Разум Мијо: III/294.
 Разум Стјепан: I/338.
 Рајковић Фрањо: II/159; III/343.
 Рајчевић Душанка: II/205.
 Рајчевић Милан: II/201, 205, 219, 249.
 Рајчевић Урош: II/225.
 Рајшић Милан: III/292.
 Ралић Душан: II/260.
 Рамет П. Сабрина: II/12, 24.
 Рап Томас (Rap Thomas): I/149.
 Растовић Петар: II/227.
 Рати Акиле (Ratti Achille): I/69.
 Рачан Мишко: III/289.
 Рачић Пуниша: I/74, 120, 297, 298; III/404,
 406.
 Рашета Борис: I/255.
 Рашета Петар: II/200.
 Рашковић Богдан: II/376.
 Рашовић Марко: II/40.
 Ребок Јурај: II/68, 69, 247, 248, 265; III/104.
 Релић Нада: III/301.
 Ренкин Карл: II/376.
 Рибентроп Јоахим (Ribbentrop Joachim
 von): I/352; II/145, 215, 216, 377; III/15.
 Ривели Аурелио (Rivelli Marco Aurelio):
 I/7, 8, 32, 33, 36, 45; III/94, 180.
 Рикард Симеон: I/126.
 Ристић Бранислав: II/156.
 Ристић Василије: II/157.
 Ристић Драгојла: II/156.
 Ристић Марица: II/157.
 Ристић Милинко: II/156.
 Ристић Момчило: II/156.
 Ристић Раденка: II/156.

Ристић Саво: II/156.
Ритиг Светозар: I/152.
Рихтман Звонимир: II/254.
„RYS“: I/348, 349.
Робертс М. Џон (Roberts M. John): II/128.
Роган Видак: II/306.
Родић К. Ђуро: III/272.
Родић Рафаел: I/109, 290, 327; III/40.
Рожанковић Јосип: II/138, 147.
Рожман Грегориј: I/288, 343.
Розенцвајг Виктор: II/254.
Роквић Боривоје: II/237.
Роксандић Ђуро: II/198, 265.
Ролф Томислав: II/274, 275; III/180, 181.
Рончевић (породица): II/218, 251.
Роси: I/312.
Ротквић Боривоје: II/209, 238.
Ружић Виктор: I/172, 250, 295, 306, 307,
309-311, 313, 314, 317.
Ружић Нада: I/172.
Рузвелт Франклин (Roosevelt, F.): I/235;
II/54.
Рукавина Јурај – Јуцо: I/259, 343; II/297.
Румлер Драгутин: II/312; III/82, 296.
Русо, Жан-Жак (Rousseau, Jean-Jacques):
I/94.
Рушиновић Никола: II/361-363.

С

Сабљак: II/303, 304.
Саболић Иван: II/181.
Сава (Вуковић): III/87, 88, 90.
Сава (Којић): II/306.
Сава (Трлајић): II/200, 201, 261, 323-325,
328, 329; III/101, 149, 172, 403, 423.
Савић Вићентије: II/256.
Савић Душан: II/255.
Савић Јанко: II/155, 234, 256, 257.
Савић Марковић Штедимлија: II/91; III/87.
Савић Милош: II/155, 156, 234, 244.
Савић Михајло: II/256.
Савић Раде: II/260.
Савојски Еуген: II/119.
Савонарола Ђироламо (S. Girolamo): I/68.
Сајгер Никола: II/352, 353; III/282, 283.

Салазар Антонио Оливеира: 41.
Салваторес: II/289.
Салис-Севис Фрањо (Salis-Seewis F.): I/82,
256; III/54, 108.
Салихбеговић Авдо: III/100.
Самарџија Душан: II/321.
Самарџија Никица: II/198.
Самарџић Радован: I/187.
Сарајлија Марко: II/353.
Свети Сава: I/87; II/324, 332; III/284.
Свјетличић Драго: II/314.
Севастијан (Јовић): II/209, 218, 224.
Седеслав (Здеслав): I/105.
Седлар Бранко: II/210, 302, 305.
Селак Јосип: III/279, 280, 317, 318.
Селивановски Борис: II/157.
Сесеља Љубомир (Sesseglija Lj.): II/149, 164.
Сивјановић Петар: III/52, 281.
Сигисмунд III Ваза: III/230.
Сидор Карол: I/221.
Симановић Илија: III/293.
Симановић Петар: III/293.
Симеон (Станковић): I/390; II/325.
Симић Бојан: I/4
Симић Јеврем: I/73, 128.
Симић Лазар: II/222.
Симић Љубиша: II/356.
Симић Петар: II/222.
Симић Сима: I/8, 34; II/62, 335, 338, 339,
362; III/161, 244, 248, 253, 324, 326, 330,
336, 337, 344, 361, 362.
Симић Стево: II/313.
Симичић Петар: II/351.
Симовић Душан: I/233, 237, 353-355, 356,
357, 365, 366; II/5, 7, 53, 233.
Симон Зилот: I/324.
Сингер Владимир: I/257.
Сјерић Симо: II/185.
Скакић Никола: II/157.
Скарамуц Вид: II/307.
Скенџић Вуколај: II/234, 244.
Скоко Саво: II/174, 206, 209, 210-212, 217,
219-222, 229, 237, 238, 241, 244-246, 262,
285, 288, 290, 291, 294, 297-299, 305, 307.
Скорупан Димитрије: II/197, 347; III/102.

- Славуљевић Аница: III/320, 321.
Сламић Антон: I/78; III/8, 19.
Слијепчевић Ђоко: III/377.
Смиљанић Милоје: I/336.
Смољан Бариша: I/334, 364.
Смољеновић Душан: II/192, 253.
Смрзлић Драган: II/355; III/307.
Соду: II/376.
Сока: III/321.
Спајић Јусуф: II/240.
Спахо Мехмед: I/131, 162.
Спахо Фехим: III/99, 100, 258, 356.
Сполето, војвода: I/258.
Србљанин Илија: III/279.
Сребрнић Јосип: I/186, 202; III/365.
Срђан: III/318.
Сркуљ Стјепан: I/287.
Стаљин, Јосиф Висарионович: I/33, 249;
II/230.
Стаменковић Милан: II/190.
Станивук Анка: III/304.
Станивук Душан: III/304.
Станисављевић Радивој – Раде: II/250.
Станић Богдан: II/172.
Станић Милош: II/11.
Станишић Коста: II/278.
Станојевић Бранислав: I/7, 10, 26, 27, 34.
Станојевић Јован: II/184; III/57, 58.
Станојчић Душан: II/202.
Станојчић Матија: II/202.
Старшина: I/35.
Старовић Спиридон: II/217.
Старц Томо: III/140.
Старчевић Анте: I/120, 242, 243, 252, 257,
269; II/13-15, 44, 66, 354; III/82, 215, 230.
Старчевић Мато: I/277, 359.
Старчевић Миле: I/243, 258, 260.
Стево: III/319.
Стендал (Stendhal): I/94.
Стенли Пејн (Stanley Payne): II/11, 13.
Стјепан, св.: I/254, 335.
Степанов Јаша: II/201, 219, 249.
Степанов Радивој: I/192.
Степинац Барбара: I/51, 63, 64.
Степинац Виктор: I/51.
Степинац Јосип: I/51, 63, 64.
Степинац Мијо: I/65.
Степинац Штефанија: I/65.
Стефан (Илкић): I/326.
Стефановић Бранко: III/299.
Стефановић Димитрије: II/256.
Стехно Ђуро: III/284.
Стијачић Матија: II/173.
Стилиновић: III/88.
Стипе, дон: III/291.
Стоисављевић Пане: 2/218, 274.
Стојадиновић Милан: I/110, 119, 128-133,
154, 162, 163, 167-169, 171, 172, 175, 200,
212, 220, 255, 256, 296, 303-313, 317, 327,
353; III/34, 413.
Стојан: III/318.
Стојановић Ђорђе: II/201.
Стојановић Ђуро: II/261.
Стојановић Мишко: II/226.
Стојановић Младен: II/277.
Стојисављевић Мирко: II/276.
Стојић Никола: II/220.
Стојнић Бојан: III/71.
Стошовић Добривоје: I/126, 129, 130, 132,
133, 168, 296.
Страњаковић Драгослав: III/89.
Ступар Вељко: II/255.
Суботић Душан: II/185, 186, 192, 347, 372;
III/72, 247.
Суботић Никола: I/134.
Судар Фрањо: II/209, 221, 222, 235, 245.
Сунајко Стево: II/191.
Сунарић Вулета: II/256.
Сунарић Манојло: II/256.
Сунарић Радисав: II/256.
Супило Франо: I/120.
Сушањ Матија: II/249.
Сушић Ловро: II/10, 32, 81, 132, 228.
- Т**
Тавелић Никола: I/325, 326.
Тадић Љубомир: III/311.
Танасковић Дарко: I/26.
Тардини Доменико (Т. Domenico): I/178,
346; II/214; III/135.

Тартаља Иво: II/111.
Тартаља Квинтилијан: II/105, 111, 112.
Таталовић Невенка: III/272.
Телеки Пал: I/234.
Тепавчевић Милан: II/217.
Тепшић, породица: III/390.
Терезија, св.: III/277, 344.
Терзић Велимир: I/273, 366; III/10.
Тесла Милутин: II/173.
Тесла Никола: II/173, 289.
Тијак Људевит: II/254.
Тимотеј: III/184.
Тимотијевић Милош: II/114.
Тирш Мирослав: I/88.
Тисеран Ежен (Tisserant Eugene): I/311;
III/337.
Тисо Јозеф (Т. Josef): I/214, 221; III/52,
415.
Тито, Јосип Броз: I/54; II/128, 233, 286,
298, 375; III/94.
Ткалчић: III/127.
Товирац Петар: II/258.
Тогонал Лео(н): II/211, 222, 299.
Тогонал Херман: II/210.
Тодоровић Коста: III/293.
Тодоровић Константин: II/258.
Толстој, Лав Николајевич: I/94.
Тољ: III/303.
Томислав: III/14.
Томић Виктор: II/27.
Томић Ђуро: III/287.
Томић Јосип: II/280.
Томић Целестин: I/8, 68, 94, 97, 106, 207,
211, 237; III/184-186.
Томљеновић Блаж: II/184.
Томљеновић Јосип – Брацо: II/261, 262,
329.
Топаловић Живко: I/222.
Торбар Јосип: I/334.
Тривић Коста: II/220.
Трипун, св.: I/344, 349.
Трифунковић Милан: II/358.
Тришић Дрина: II/220.
Тришић Милан: II/220.
Тришић Слободан: II/220.

Трњаковић Миле: II/204.
Трол-Обергфел (Troll-Obergfell): II/150-
154.
Трумбић Анте: I/61, 84-89, 91, 94, 95, 98,
109, 111, 114, 115, 117, 139, 147, 173, 181,
282-284, 293, 299; III/231, 242.
Туркаљ Јосип: II/159.

Ђ
Ђано Галеацо (Ciano Galeazzo): I/227, 230,
256, 263, 315; III/15.
Ђатић Ристо: II/253.
Ђералинац Светозар: III/289, 290.
Ђирил(о), св. : III/232, 313.
Ђирић Саво: III/307.
Ђирић Стеван: I/158, 313, 314, 327; III/403.
Ђопић (породица): II/250
Ђорић Марко: II/240, 245.
Ђорлука Милева: II/356.
Ђујић Милован: II/275.
Ђургуз Драгутин: II/277, 283, 284, 286.
Ђурчић Стеван: II/201.

У
Увановић Данијел: III/210, 219.
Угрешић Миле: III/285.
Угрица Душан: II/227, 228.
Узуновић Никола: I/154, 287.
Ујевић Мате: III/52, 53.
Ујчић Јосип: I/313, 314, 327; III/74, 152, 153,
172-175, 259, 339, 420.
Улеин-Ревецки Антон: I/226.
Улемек Милутин: II/260.
Улмански Милан: I/287.
Умљеновић Милан: III/290.
Умчанин Стоја: II/351.
Урошевић Марко: III/272.
Урошевић (девој. Комненовић) Сара:
III/272.
Урошевић Стево: III/272.
„Ускок“: III/204-208.

Ф
Фабијани Обероа (Fabiani O.): II/155, 257.
Фаркаш: I/131.

- Фезенмајер Едмунд (Veesenmayer E.): II/143; III/15.
- Феличи Хектор (Felici Ettore): I/224, 260, 262, 278, 314, 315, 318, 335-340, 346, 347, 362, 370, 381 ; III/111, 117, 119, 247.
- Ференц Тоне: II/140, 141.
- Ферстер Хелмут (Foerster H.): II/142, 143.
- Филиповић (Мајсторовић) Томислав: II/321; III/83.
- Фира Александар: I/187.
- Форетић Бруно: I/69.
- Фотије, св. II/65.
- Фра Сотона: III/85.
- Франгеш Ото: I/174, 220.
- Франк Јосип: I/58, 120, 242, 243, 259; II/13-15; III/230.
- Франко Франциско (Franco Francisco): I/41, 235, 246, 255; II/231; III/192, 415.
- Францетић Јуре: II/27, 102, 118, 219, 278, 296.
- Франц Јозеф I (Franz Josef I): I/64.
- Фрањо (Франциско): I/5, 15, 27-29, 33, 39, 263.
- Фрелих Фердо (Froelich F.): III/319, 391.
- Фридландер Саул (Friedlander S.): I/224.
- Фрк Јосип: II/158.
- Фрковић Ивица: I/228, 259, 272; II/10, 81.
- Фрковић Јурица: II/297; III/308.
- Frojnt Alfred (Freundt A.): III/16, 66.
- Фумасони-Бионди: I/312.
- Х**
- Хабсбурзи: I/59, 254, 300, 371.
- Хајдин Глиша: II/243.
- Хајдиновић Душан: II/240.
- Хајдиновић Љубомир: II/239.
- Хајдрих Рајнхард (Heydrich Reinhard): II/140, 141, 144.
- Хал Кордел (Hull Cordell): II/376.
- Харамбаша Мијат: I/291.
- Харис Робин: I/7, 212, 222.
- Хасо: III/358.
- Хаха Емил (Nacha E.): I/221, 231.
- Хаџиефендић Мухамед: II/359.
- Хаџи-Чолаковић Драго: II/318.
- Хаџић Хаџија: II/93; III/80, 95, 99-100.
- Хелм Ханс: III/22.
- Херен Виктор, фон (Heeren V. von): I/220, 235, 353, 355.
- Херенчић Иво: II/262.
- Херман Фрањо: III/366, 374.
- Херман Частимир (Хонорије): III/295, 317, 390.
- Херцег Рудолф: I/22, 318.
- Хефер Стјепан: III/384, 391.
- Хефнер Артур (Hoeffner A.): II/151, 376.
- Химлер Хајнрих (Himmler Heinrich): II/44, 50, 111, 128, 139, 140, 165, 377; III/131.
- Хитлер Адолф: I/27, 28, 41, 210-215, 217, 218, 221, 223-225, 233, 234, 236-242, 263, 276, 277, 312, 315, 345, 352- 354; II/4-7, 9, 11, 12, 33, 36, 37, 40, 42, 45, 81, 93, 128, 138-143, 145, 167, 213, 215, 216, 230-232, 263, 315, 344, 352, 353, 377; III/7, 17, 38, 41, 45, 55-57, 64, 113, 116, 131, 135, 196, 213, 214, 224, 226, 251, 415, 417.
- Хорват Владимир: I/6, 68, 192; III/89, 93, 116, 238, 387, 404, 423.
- Хорват Марија: I/53, 67, 68, 147.
- Хорстенау Глајзе фон (H. Gleize von): II/138, 143, 150-154, 167, 377; III/16, 17.
- Хорти Миклош (Horthy Miklos): II/231.
- Хочевар Иван: II/205.
- Хочевар Станислав: I/35.
- Хребџановић Лазар: I/182
- Хрен Драгутин: III/7.
- Христић Бошко: I/235, 345.
- Христос (Крист) Исус: I/20, 69, 71, 72, 81, 83, 91, 92, 99, 103, 104, 123, 134, 140-142, 144, 149, 166, 173, 187, 190, 194, 211, 220, 248, 290, 306, 307, 351, 378; II/38, 306; III/59, 60, 83, 125, 184, 187, 190, 191, 204, 210, 239, 242, 255, 297, 326, 387, 404, 414.
- Хуленић Иван: I/167.
- Ц**
- Цанкар Изидор: I/132.
- Царевић Јосип: I/175.
- Цаћић: II/241
- Цветан Фрањо: III/5.

Цветковић Драгиша: I/133, 137, 172, 175, 176, 196, 202, 231, 232, 235-237, 255, 262, 264, 265, 310, 312-315, 317-320, 326, 327, 329-331, 345, 351-353, 355-357, 375; II/5, 7; III/34, 413.

Цветнић Ђуро: II/354.

Цвитковић Иван: I/7, 98; II/362; III/24, 232.

Цврље Вјекослав: I/8.

Ценкић Јурај: I/316, 317.

Церовац Иван: III/210.

Церовски Божидар: I/260; II/88, 102, 103, 107-110, 264, 266, 272, 275, 276, 365; III/341.

Цесарец Аугуст: II/234.

Цецеља Вилим: I/265, 268, 277, 332; III/7, 49, 108, 390.

Цикош Мартин: II/183.

Циндрић Мика, II/315.

Цинцар-Марковић Александар: I/235, 236, 261, 318, 345, 353, 355.

Цолић Младен: III/362.

Црница Анте: I/383; III/152.

Црногорац Симо: II/254.

Црномарковић Милан: II/293.

Ч

Чаки Иштван (Csaky I.): I/226, 234.

Чакшираш Јован: II/186.

Чалић Мари-Жанин: I/372.

Чанак Мане: II/243.

Чејовић Владимир: II/245.

Челиковић Стево: II/91.

Чемберлен Невил (Chamberlain N.): I/214, 215.

Чичић Аугустин: I/128, 129.

Чорак: III/283.

Чубриловић Бранко: I/236.

Чуић Мијо: III/302.

Чупић Боривој: II//157.

Чупић Госпа: II/157.

Чупић Лука (ст.): II/157.

Чупић Лука (мл.): II/157.

Чупић Нагалија: II/157.

Чуповић Александар: II/180; III/47, 48.

Чуруц: III/330.

Ш

Шајатовић Дане: III/147.

Шајфар Иван: II/184.

Шакота Софија: II/356.

Шалић Иван: III/2, 92, 93, 131.

Шантић Божидар: III/283, 284.

Шарац Станко: II/205.

Шарић: II/235.

Шарић Горан: I/374.

Шарић Иван: I/68, 113, 123, 128, 133, 172, 174, 175, 254, 342; II/93, 95; III/21, 69, 95, 96, 98-100, 138, 159, 215, 216, 355, 365, 368.

Шарић Ивица: II/194, 198, 234; III/52, 101, 102.

Шаша Милојко: II/322.

Шашовић Марија: II/346.

Швејк: I/82.

Шевчић Миле: II/353.

Шегвић Керубин: I/142, 143, 181, 231, 232, 257, 264, 272, 273, 277, 331, 332, 371; III/2.

Шеноа Аугуст: I/173.

Шепер Фрањо: I/73, 223, 310, 311; III/8, 19, 141.

Шијачић Милојко: II/353.

Шимић Петар: III/284.

Шимрак Јанко: I/140, 152, 156, 246, 248, 250, 254, 274, 289; III/289, 364-366, 372-375, 377, 385.

Шиповац (породица): II/210.

Широла Маријан: III/182.

Шкаљак Биљана: II/157.

Шкаљак Вељко: II/156.

Шкаљак Синиша: II/157.

Шкаљак Стојана: II/157.

Шкерић: II/199.

Шкиљан Филип: I/8; II/128, 131, 133, 134, 138-140, 142-144, 146, 147, 149, 150, 154, 158, 162, 164, 165, 172, 173, 176, 181, 182, 199, 200, 201, 204, 249, 254, 289, 335, 336, 344, 345, 349, 362, 363; III/258, 292, 310, 315-317, 340, 343, 344, 389, 391, 392.

Шкипина (породица): II/210.

Шкорић Љубо: II/256, 258.

Шкоро Милица: II/356.

Шлегел Антон – Тони: I/246.
Шнајдер Слободан: I/34, 40.
Шојат Јосип: I/256.
Шол: I/300.
Шолц Сидоније (Scholz S.): III/272-275, 389.
Шон Теренс (Shone Terence): I/258.
Шопрек Ладислав: II/107.
Шпалъ Јулиус: II/159.
Шпехар Андрија: II/293.
Шпирановић Милан: II/270.
Шримпл Мирко: III/319.
Штадлер Јосип: II/95; III/95.
Штанцер Славко: II/115; III/16.
Штета Драгица: II/315.
Штефан Љубица: I/210; III/178.
Штимац: I/316.
Штир Иван: II/173.
Штимац Драгутин: III/343.
Штрбац Дамјан: II/223.
Шгросмајер Јосип Јурј (Strossmayer J. J.):
I/118, 120, 139, 333; III/231.
Штумф (Stumpf): I/223.
Шубашић Иван: I/141, 178, 197, 202, 206,
259, 260, 273, 275-277, 318, 319, 324, 330,
332, 334, 355, 359, 364, 370; II/44, 47, 105,
107; III/2, 3, 5, 8, 11, 22, 23, 34.
Шулте-Штратхаус Л. (Schulte-Strathaus
L): II/47.
Шуман Роберт (Schuman R.): I/118, 151,
195.
Шумановић Анте: III/92-94.
Шутеј Јуре: I/179, 222, 330, 347, 379.
Шуфлај Милан (Šufflay M.): I/348; II/14,
15, 354; III/215.
Шушњар Душан: II/259, 272.
Шћекић Душан: II/190.
Шћекић Петар: II/190.

БЕЛЕШКА О АУТОРУ

Предраг Д. Илић, рођен 1949. у селу Тушиће, код Зубиног Потока, Косово и Метохија. Гимназију завршио 1967. у Косовској Митровици. Дипломирао на Факултету политичких наука у Београду 1971. на међународнополитичком смеру. Докторирао 1995. на Правном факултету Универзитета у Београду, на међународноправном смеру.

Од 1972. до 2001. радио у Служби државне безбедности, то јест у МУП-у Републике Србије, на пословима оперативног радника, аналитичара, руководиоца и наставника. Од 2001. до 2005. био помоћник министра унутрашњих послова Републике Србије.

Од 1988. био хонорарни наставник у Вишој школи унутрашњих послова у Земуну; касније доцент на Полицијској, то јест Криминалистичко-полицијској академији. Предавао предмете „Основи државне безбедности”, „Међународно јавно право” и „Међународни односи”. Пензионисан 2009. године. Од 2007. до 2018. доцент, ванредни и редовни професор на Правном факултету Интернационалног универзитета у Новом Пазару, а од 2008. до 2011. доцент и ванредни професор на универзитету „Синергија” у Бијељини. (Предавао предмете „Међународно јавно право”, „Право Европске уније”, „Међународни односи” и „Национална безбедност”). Учествовао на већем броју научних и стручних скупова у земљи и иностранству.

Објавио, самостално и као коаутор, пет књига, два приручника и више од 80 чланака, приказа, фелтона и полемичких расправа из области југословенско-ватиканских односа, политикологије религије и националне безбедности. Објављивао углавном у београдским листовима и

часописима („Политика”, „Комунист”, „Дуга”, „Вечерње новости”, „Данас”, „Ревија 92”, „Међународна политика”, „Међународни проблеми”, „Безбедност”, „Безбедности и самозаштита”, „Наука, полиција, безбедност”, „Војно дело”, итд.). Најпознатије самосталне књиге: „Ватикан и слом Југославије у Другом светском рату” (1995), „Српска православна црква и тајна Дахауа” (2006) и „Степинац и холокауст у НДХ” (2018).

Од најмлађих дана друштвено-политички ангажован у Савезу социјалистичке омладине Југославије (ССОЈ), Савезу комуниста Југославије (СКЈ), Савезу синдиката Југославије (ССЈ) и другим друштвено-политичким организацијама. Један је од оснивача и први председник Новог удружења пензионера Србије (НУПС). Активан стонотенисер и стонотенисерски радник. Вишеструки првак Србије и Балкана у ветеранским категоријама.

Живи и ради у Београду.

Предраг Илић
СТЕПИНАЦ И ГЕНОЦИД НАД СРБИМА У НДХ
III том

Издавачи

Архив Војводине
Нови Сад, Жарка Васиљевића 2А
www.arhivvojvodine.org.rs
Друштво за унапређење маркетинга
Београд, Миријевски булевар 306/3
kramer@eunet.rs

За издаваче

Др Небојша Кузмановић, директор Архива Војводине
Милош Крамаршич, председник Друштва

Прелом

Владимир Ватић, ГРАФИТ, Петроварадин

Штампа

САЈНОС, Нови Сад

Тираж

300 примерака

ISBN 978-86-6178-133-9

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

272-726.1:929 Stepinac A.
341.322.5(=163.41)(497.5)

ИЛИЋ, Предраг, 1949-

Степинац и геноцид над Србима у НДХ. Том 3 / Предраг Илић.
- Нови Сад : Архив Војводине ; Београд : Друштво за унапређење
маркетинга, 2024 (Нови Сад : Сајнос). - XII, 484 стр. : илустр. ; 24 см.
- (Библиотека Посебна издања / Архив Војводине, Нови Сад)

Тираж 300. - Напомене и библиографске референце уз текст.

ISBN 978-86-6178-133-9

а) Степинац, Алојзије (1898-1960)

COBISS.SR-ID 148962057